

ANALELE DOBROGEI
Serie nouă
Anul VII, 2002

CUPRINS

DOBROGEA GRECO – ROMANĂ ȘI MEDIEVALĂ

Valentin MARIN – Scurte considerații privind arta funerară din Dobrogea română (secolele I – III d. Hr.)	7
Gabriel TALMAȚCHI – Delfinași olbieni descoperiți în Dobrogea	18
Cristina PARASCHIV TALMAȚCHI – Organizarea statală dobrogeană, parte integrantă a procesului similar european	24
Andreea ATANASIU – Marea Neagră și Republicile Maritime Italiene.....	32
Panait I. PANAIT, Gh. GH. RADU – Economia Țărilor Române și negoțul pontic și mediteranean cu produse apicole în Evul Mediu	39
Simona SUCEVEANU – Considerații pe marginea unui atlas din secolul al XVIII-lea – ORBIS ANTIQUI TABULAE GEOGRAPHICAE – aflat în colecțiile Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța.....	47

EVOLUȚII ECONOMICE, SOCIALE, POLITICE ȘI MILITARE

Anna – Maria DIANA, Cecilia PAȘCA – Aspecte ale situației economice din Dobrogea în secolul al XIX-lea.....	64
Nicolina URSU – Evoluția demografică a Dobrogei între anii 1878–1916.....	70
Stoica LASCU – N. Iorga et les macédo-roumains.....	83
Constantin ȘERBAN – Mărturii contemporane relativ la orașul Constanța din anii 1854–1855.....	96
Petre COVACEF– O veche familie de armeni la Constanța	103
Ileana PITRESCU, Anna – Maria DIANA – Balicul în mărturii de epocă și imagini.....	118
Nicolina URSU – Aspecte privind orașul Constanța la sfârșitul primului război mondial.....	125
Costin SCURTU – Studii privind serviciul sanitar militar român în perioada 1900–1916.....	130
Leonida MOISE – Apărarea frontierei de sud în planurile de campanie în perioada 1900–1916.....	142

Angela POP – Lupta pentru menținerea Dobrogei în cadrul statului român (1917-1919)	148
Marian SÂRBU – Studii și ipoteze întocmite de Comandamentul Marinei Militare în anul 1917 privind întrebuișarea forțelor marinei militare pentru apărarea litoralului maritim și a Deltei Dunării	178
Georgeta BORANDĂ – Ofițeri ai marinei regale române, cavaleri ai celor mai înalte ordine militare naționale conferite în al doilea război mondial	184
Mariana COJOC, Marian COJOC – Din activitatea serviciilor secrete austro-ungare pe teritoriul României (1917-1918). Cazul Christian Rakovschi	189
Puiu BORDEIU – Mișcarea legionară în Dobrogea în perioada regimului monarhiei autoritare (10 februarie 1938 – 5 septembrie 1940)	197
Carmen ATANASIU – Efectele Convenției de Armistițiu (12 septembrie 1944) asupra navegației fluviale române	209
Mariana Bălăbănescu – Dimensiunea europeană a proclamării regatului României – 14 martie 1881	219

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ ȘI CULTURALĂ

Gabriel TALMAȚCHI, Cristina PARASCHIV TALMAȚCHI – Contribuții la completarea catalogului de medalii și insigne existente în colecția numismatică a M.I.N.A.

Constanța	230
Stelian DUMITRESCU – Legenda și adevăr despre insula „La Ostrov” din lacul Tașaul	258
Elena ILIE – Elementele constitutive ale conștiinței maritime și alte idei de putere navală la români	266
Ion IONESCU – Pregătirea în străinătate a ofițerilor de marină români, necesitate a primei decade interbelice	271
Marian MOŞNEAGU – Învățământul de marină românesc în primii ani postbelici 1945-1950	275
Lavinia Dacia DUMITRAȘCU – Din istoria învățământului superior din Dobrogea: secția de istorie-geografie a Institutului pedagogic din Constanța 1964-1975. Glorie și decadență	293
Constantin MOCANU – Dobrogea în preocupările științifice ale savantului Gheorghe Ionescu-Șișești [II] (1940-1944)	304
Dumitra MÂNDRU – Societăți și cercuri culturale în Dobrogea între cele două războaie mondiale	315

Florica CRUCERU – Opera lui Alexandru Ciucurencu în Muzeul de artă Constanța.....	323
Stoica LASCU – Nicolae Iorga et la Dobroudja	328
SIMPOZIONUL ȘTIINȚIFIC INTERNAȚIONAL: „OVIDIUS ȘI PERENITATEA SPIRITULUI CLASIC ÎN DOBROGEA.....	350
Simposio scientifico dedicato al poeta Ovidio	351
Adrian BAVARU – Cuvânt de salut	355
George LĂZĂRESCU – Gemellaggio poetico oltre i secoli fra due poeti Ovidio ed Eminescu	357
George PRUTEANU – Ovidiu în Dante (Două momente esențiale)	366
Pina LUPOI – La donna n el passato greco-romano e nell'attuale Italia.....	371
Livius FRANGA – Ovidiana mvsă de ovidiana pontica VI poetica	378
Ştefan CUCU – Receptarea operei lui Publius Ovidius Naso în literatura franceză.....	383
Giuseppe PITASI – Relazione: Itinerari neolatini di un Macedo-Romen.....	389
Romeo MAGHERESCU – Il grande libro della Mediterraneità.....	392
Pina MAJONE MAURO – Ovidio.....	397
Giovanni MARRA – Saluto del lettore di italiano.....	408
Ioan FLORA – Ovidiu la pont sau despre iertare și grătire.....	409
POEZII – PROZĂ – PREZENTĂRI – RECENZII.....	410
Codina IVASCU – I, II, III.....	411
IV Epitaf	412
Octavian-Dumitru UNC – Pescărușul.....	413
– Marea.....	413
– Stelele.....	414
– Mama.....	414
– Noapte Eminesciană.....	415
Dan Ioan NISTOR – Tăcerea ta-mi grăiește.....	416
– Învrednicie.....	416
– Rostind a ta tăcere.....	417
– Taina.....	417

- Deasupra de lacrimă și tăcere.....	417
- Dor negrăit.....	418
Codina IVAȘCU – Evadarea de dincolo.....	419
Evelina CÂRLIGEANU – A B C-ul scrisului pe apă.....	422
Ştefan CUCU – Înțelepciunea ascetului.....	426
Florentina OLTEANU.....	428
George PETRE – Însemnări pe marginea cărții „Tragedia navelor Struma și Mefkure”.....	437

**SCURTE CONSIDERAȚII PRIVIND
ARTA FUNERARĂ DIN DOBROGEA ROMANĂ
(SECOLELE I-III d. Hr.)**

Considerații istorico-geografice privind Scythia Minor în epoca romană

Teritoriul cuprins între Dunăre și Marea Neagră, numit astăzi Dobrogea, în antichitate a purtat mai multe denumiri: Scythia, Scythia Minor sau Dacia Pontică, fiind locuit din cele mai vechi timpuri de traco-daco-geti¹.

Beneficiind de condiții naturale de excepție, Scythia Minor a reprezentat de fapt „ieșirea la mare a zonei carpatici”, comportându-se întotdeauna unui uriaș creuzet, în care s-au întâlnit și întrepătruns interferențele culturale venite din cele patru puncte cardinale: din zona carpato-dunăreană, din zona sudică balcano-egeo-anatoliană și din stepele nord-pontice².

Țărmul de est al Scythiei Minor, scăldat de apele mai mult sau mai puțin învolburate ale pontului Euxin, aveau să cunoască de timpuriu influența grecilor, care, porniți în uluitoarea lor aventură spre nord, au trecut Hellespontul și treptat-treptat au transformat marea într-un lac grecesc, întemeind coloniile Histria (cca. 647/6 î. Hr.)³, Callatis (la sfârșitul secolului VI î. Hr.), respectiv Tomis (secolul VI î. Hr.)⁴.

Procesul colonizării a pus în circulație produse și elemente ale unei noi civilizații, atrăgând în sfera lui, comunitățile autohtone aflate, în majoritatea lor, în faza finală de dezvoltare a societății preistorice. Acolo unde au luat ființă coloniile grecești au existat comunități care ajunseseră să înțeleagă avantajele schimbului cu purtătorii unei civilizații superioare⁵ și ceea ce este important, această colonizare a fost un proces din care au lipsit convulsiile de ordin militar, deosebindu-se net, din acest punct de vedere, de colonizarea sudului Italiei, sudului Franței sau Siciliei. În legătură cu acest proces de preluare pașnică a litoralului Scythiei Minor de către greci, lipsesc informațiile în istoriografia antichității⁶ însă acest proces este argumentat din punct de vedere arheologic, în sensul că în urma cercetărilor efectuate atât în unele orașe vest-pontice (Histria, Mesambria), dar și în unele orașe nord-pontice (Olbia, Panticapaeum etc.) s-a constatat că aceste colonii au fost slab sau deloc fortificate, lângă ele găsindu-se vestigii ale civi-

lizației populației autohtone. O altă explicație ar consta în faptul că autohtonii, aflați în perioada finală a Hallstattului, au dezvoltat o civilizație legată mai mult de continent, decât de mare, iar cele trei orașe vest-pontice, s-au dezvoltat și datorită bunelor raporturi ale acestora cu populația traco-daco-getică.

Aceste raporturi s-au păstrat și în timpul vestitei campanii întreprinsă împotriva sciților de către Darius I, Marele Rege al persilor, înainte de a se abate ca un trăznet asupra Greciei continentale, chiar dacă în timpul acestei conflagrații, cele trei colonii au fost anihilate total. Singurii care au opus rezistență au fost getii, fapt care l-a făcut pe Herodot – „părintele istoriei” – să afirme despre aceștia că sunt „*cei mai viteji și mai drepti dintre traci*”⁷.

Cu toate că au fost înfrânti într-o primă confruntare directă, getii l-au urmărit în continuare pe Darius, hărțuindu-l neîncetat atât pe timpul înaintării sale, cât și pe timpul retragerii – care s-au efectuat tot pe culoarul dobrogean.

Herodot, ne mai furnizează o informație deosebită în legătură cu podul de vase construit de invadatori pe Dunăre, într-o zonă cuprinsă între Tulcea și Isaccea de azi dar, din păcate, nici această informație nu a putut fi localizată cu precizie. Ceea ce se știe cu certitudine, este doar faptul că oștirea persană a folosit acest pod de vase în ambele faze ale expediției, fiindu-i de mare ajutor, mai ales la întoarcere.

Demonstrația de forță nu a avut însă succesul scontat de Marele Rege, transformându-se, în urma ciocnirilor repetate cu getii și sciții, într-un adevărat dezastru pentru armata persană. Acest fapt îl aflăm, nu de la Herodot, ci de la alții doi autori antici – Plutarh și Strabon, care ne relatează că la terminarea campaniei, Darius I și-a împropriat una din cămile „*care, în mod deosebit, s-a ostenit cu el parcurgând drumul prin pusta Sciției și purtând bagajele în care se aflau și alimentele regelui*”⁸.

Dania respectivă reprezintă fără doar și poate o extravaganta regală, fiindcă nici o altă sursă antică pe care o cunoaștem și care se referă la Imperiul ahemenid, nu mai prezintă vreun caz similar, ceea ce dovedește clar, fără echivoc, faptul că în timpul campaniei mai sus menționate „*Regele regilor*”, a trecut printr-o primejdie de moarte, în deosebi pe timpul retragerii, fiind nevoit să-și împroprietărească acea „*cămilă dromaderă*”, la care o contribuție însemnată și-au adus-o și strămoșii noștri.⁹

Teritoriul dintre Dunăre și Mare avea să cunoască rând pe rând, influența macedoneană, odryssă și în cele din urmă pe cea romană, cu o scurtă perioadă, la mijlocul secolului I î. Hr. când Burebista, regele dacilor (82-44 î. Hr.) extinde regatul său până la Marea Neagră, integrând acestuia și orașele vest-pontice.

După moartea acestuia (44 î. Hr.), romanii își întețesc atacurile asupra Scythiei Minor înaintând progresiv și sistematic, astfel că între anii 29-27 î. Hr., campaniile de cucerire întreprinse de M. Licinius Crassus au ca efect includerea celor trei colonii grecești: Histria, Tomis și Callatis, în comunitatea pontică, ce va fi atașată regatului clientelor al Thraciei, în anul 46 d. Hr.¹⁰ acestea fiind încorporate provinciei romane – Moesia.

În anul 86 d. Hr., împăratul Domițian reorganizează provincia Moesia, împărțind-o în două părți, Moesia Superior și Moesia Inferior, orașele pontice fiind incluse în aceasta din urmă.

Din acest moment, istoria celor trei orașe grecești se leagă de cea a provinciei și, indirect, de istoria Imperiului roman, din care vor face parte. Includerea lor în cadrul Imperiului va însemna însă sfârșitul perioadei lor de autonomie prin acceptarea autorității centrale imperiale, fapt resimțit mai ales în preajma războaielor daco-romane, când sub conducerea energetică a împăratului Traian, sub aspect edilitar, în Scythia Minor se produce un puternic reviriment urbanistic.

Din această perioadă datează majoritatea centrelor romane din provincie, militare sau civile, cele mai multe întemeiate pe locul unor așezări și fortificații mai vechi.

Descoperirile de la Ostrov – Durostorum, Axiopolis, Capidava, Carsium, Troesmis, Berœ, Aegyssus, Noviodunum, Libida, Ulmetum, precum și din cetățile grecești de pe litoralul pontic, converg spre concluzia că Scythia Minor, deși făcea parte dintr-o provincie de graniță a imperiului, ea nu a fost deloc neglijată și marginalizată, fiind în permanent contact cu celelalte provincii și capitala Imperiului, prin intermediul mării, Dunării sau printr-o vastă rețea de drumuri exteroare provinciei, dar controlate de romani.

Procesul de urbanizare, cunoscut de Scythia Minor în timpul domniei împăratului Traian, precum și creșterea importanței provinciei, dovedită mai ales prin faptul că Tomisul devine cel mai important oraș, unde își avea sediul neoficial chiar guvernatorul provinciei, poate fi pus și pe seama întăririi limesului Scythic cu unități puternice, ca Legiunea V Macedonica al cărei cantonament se afla la Troesmis sau Legiunea XI Claudia – transferată la Durostorum. De asemenea, o importanță deosebită continua să aibă flota Dunării – *Classis Flavia Moesica* – ale cărei baze sunt stabilite încă de pe vremea lui Vespasian la Dinogetia-Barboși și Noviodunum și care asigura protecția Scythiei Minor printr-o patrulare permanentă de-a lungul fluviului și a coaselor vestice ale Mării Negre.

Acestea sunt unitățile mai importante la care se adaugă și numeroase trupe auxiliare care au fost dispuse atât pe linia Dunării, cât și pe interior¹¹.

Condițiile geografice deosebite, precum și prezența permanentă a armatei romane în zonă, au asigurat provinciei o dezvoltare fără precedent. Extinderea stăpânirii romane la gurile Dunării, impune politica la frontieră de nord, asigurând totodată securitatea căilor comerciale atât pe mare, cât și pe uscat, determinând și o lungă perioadă de inflorire economică¹².

Astfel căile de comunicație, construite de romani în primul rând cu scop militar pentru a asigura deplasarea rapidă și lesnicioasă a trupelor și-au dovedit utilitatea și din punct de vedere economic, printr-o circulație permanentă dintr-o așezare în alta, detașamente militare conduse de subofițeri (*beneficiarii*) supraveghind în permanență drumul negustorilor.

Se remarcă, datorită configurației reliefului, trei drumuri aproape paralele orientate pe direcția sud-nord, cu numeroase întrețăieri, orientate pe direcția est-vest, rezultând în acest fel o rețea foarte densă de căi de comunicație, astfel că puteau fi controlate toate așezările dintre Dunăre și mare în cel mai rapid și mai simplu mod.

Un drum, în zona danubiană, pornea de la Durostorum și legătoare castrele și castelele de pe Limes, ajungând până la Halmyris, trecând prin Altinum (Oltina), Sucidava (Mârleanu), Flavius (Rasova?), Axiopolis (Hinog-Cernavoda), Capidava (Calachioi-Capidava), Cius (Hissarlik-Sarai), Beroe (Valea Hogii), Troesmis (Iglița), Arrubium (Măcin), Dinogetia (Garvăni), Noviodunum (Isaccea), Aegyssus (Tulcea) și Salsovia (Mahmudia).

Al doilea drum, în zona pontică, începea de la Halmyris, se continua de-a lungul țărmului Mării Negre, trecând prin Histria, Tomis, Callatis, Odessos (Varna), Mesambria și Appolonia (Sozopol), până la Bizanț.

Al treilea drum, între cele două prezentate mai sus, venea de la Marcianopolis (Devina, Bulgaria), trecând prin localitățile Tropaeum Traiani (Adamclisi), Ulmetum (Pantelimonul de Sus) și Libida (Slava Rusă). Din acest punct, se ramifica spre Noviodunum (Isaccea), Troesmis (Iglița) și Aegyssus (Tulcea)¹³.

Acest proces de urbanizare continuă de fapt, dar la un nivel superior, viața urbană care exista deja în vechile orașe grecești de pe litoralul vest-pontic, deosebindu-se în Scythia Minor două categorii de asemenea așezări, în primul rând cele vechi devin romane și altele noi create în epoca stăpânirii otomane.

Histria și Tomisul s-au bucurat încă de la începutul stăpânirii romane de o autonomie administrativă și unele privilegii, inclusiv dreptul de a bate monedă, având un statut de „*civitas stipendiaria*”, ceea ce le-a permis o dezvoltare economică înfloritoare, îndeosebi în secolul al II-lea și în prima jumătate a secolului al III-lea.

Orașul Callatis cunoaște o viață economică înfloritoare în această perioadă, mai ales, datorită comerțului cu cereale însă din păcate, statutul său juridic rămâne necunoscut, cel puțin deocamdată.

Din punct de vedere al conducerii acestor orașe, au continuat să existe unele instituții mai vechi însă cu modificările impuse de noua situație, la Histria a funcționat un senat cu cetățeni romani; la Tomis era reședința *pontarhului comunității pontice și un consiliu (concilium provinciae)*, iar la Callatis – aşa numiții „*curatores reipublicae*” pentru administrarea orașului¹⁴.

În timpul lui Traian, nici unul dintre aceste orașe de origine greacă, dar nici altele noi înființate nu au primit titlul de „*municipium*”.

Durostorum (Silistra), așezare mai veche cu nume trac, a fost sediul Legiunii a XI-a Claudia, care și-a avut aici „*canabae*”, în cursul secolului al II-lea a cunoscut o dezvoltare economică înfloritoare, devenind sub Marcus Aurelius „*municipium*” și important punct vamal.

Troesmis (Iglia), veche cetate traco-getică amintită de Ovidiu în anul 15, în Pontice (*Ex. Ponto*, IV, 78-79), după cucerirea romană a fost sediul Legiunii a V-a Macedonica (un detașament al acestei legiuni a fost detașat la Tropaeum Traiani, oraș situat în locul unei așezări dacice mai vechi). Tot aici au fost cantonați soldați din numeroase unități militare (*cohors I Lusitanorum și Legio XI Claudia, XIII Gemina, I Italica și a V-a Macedonica*), precum și veterani care au contribuit cu toții la dezvoltarea orașului Troesmis, ridicat de Marcus Aurelius la rangul de „*municipium*”.

În afară de aceste orașe romane au existat și altele, amplasate atât pe limes-ul danubian, dar și spre interior, dintre care, mai importante au fost: Axiopolis (Hinog-Cernavodă), Capidava – cu unitatea administrativă „*Territorium Capidavense*”, Carsium (Hârșova), Arrubium (Măcin), Noviodunum (Isaccea), Aegyssus (Tulcea) și Halmyris.

În afara orașelor, în Scythia Minor, în decursul întregii perioade romane, se constată o înmulțire a așezărilor rurale care prezintă forme deosebite: „*canabae*”, „*vicus*”, „*pagus*” și „*villa*”¹⁵.

Canabae era denumită așezarea civilă cu statut cvasiurban aflată sub autoritatea unui comandant militar și poate din acest considerent sunt atestate epigrafic doar două: la Dorostorum („*Canabae Aeliae*”) și la Troesmis (Canabele Legiunii a V-a Macedonia).

Așezările rurale din provincii sunt menționate epigrafic sub două denumiri „*vicus*” și „*pagus*”.

„*Vicus*” era o formă de sat compact, adunat, cu rețea stradală și centru civic, evoluând către forme urbane, mai cunoscute fiind Ulmetum, Capidava, precum și *Vicus Buteridava*.

Spre deosebire de „*vicus*”, „*pagus*”-ul era o formă de sat risipit, constând din locuri răspândite pe o mare rază în jurul unui mare cen-

tru civic.

Locurile izolate, sunt atestate sub denumirea de „villa” și se compuneau din mai multe elemente cum ar fi locuința propriu-zisă și o serie de dependințe strict necesare funcționării sale ca organizație productivă complexă, agricolă și meșteșugărească; diverse instalații, cămări, magazii și chiar unele ateliere unde se confectionau uneltele necesare gospodăriei respective.

În afara acestor așezări, pe întreg teritoriul Scythiei Minor, au fost atestate arheologic, numeroase prezențe autohtone, dacice, îndeosebi în mediul rural și într-o anumită măsură în castre și orașe. Astfel, se cunosc așezări rurale getice din secolele II-III d. Hr. la Bugeac, Valul lui Traian, Pecineaga, Sibioara, la căre se adaugă urme ale continuității getice în castrele și orașele romane de la Capidava, Dinogetia, Tropaeum Traiani, Sucidava și din alte locuri.

Semnificativă în acest sens este preluarea de către romani a denumirilor localităților terminate în „dava”, o dovadă incontestabilă a puternicei prezențe în zonă a populației autohtone¹⁶.

De asemenea, sunt cunoscute necropole și morminte izolate aparținând populației dacice, care încă în epoca romană mai folosea ritul incinerării (Enisala, Visterna, Piatra Frecătei).

La Histria însă se observă că mormintele tumulare de incinerație cu ardere pe loc se mențin din secolul al V-lea î.Hr. până în secolul al II-lea, când se pare că se generalizează ritul înhumării.

Considerații de ordin general privind arta funerară în Scythia Minor în epoca romană

Pentru a înțelege evoluția unei societăți este necesară cunoașterea tuturor formelor de manifestare ale vieții sale: socială, economică, militară, dar și culturală, artistică și religioasă¹⁷.

Transformările economice și politice prin care a trecut Scythia Minor în epoca romană au determinat o nouă față în istoria culturii acestei regiuni, în sensul că peste vechile tradiții autohtone și grecești s-au suprapus în această vreme forme noi de cultură de origine foarte variată, venite odată cu stăpânirea romană¹⁸.

Cele trei elemente enumerate mai sus: aspectul local, tradiția greacă, precum și spiritul roman novator se interferează și se întrepătrund în creuzetul Scythiei Minor rezultând în cele din urmă un aspect original din punct de vedere cultural artistic, cunoscut sub numele de artă provincială, „termen care desemnează în cadrul artei imperiale romane artă provinciilor, caracterizată prin amestecul de forme, sincretism, pierderea sensurilor inițiale și un gust deosebit pentru o decorație încărcată și complicată”¹⁹.

Arta funerară se încadrează în canoanele artei provinciale romane, reprezentând aspectul cel mai interesant al acesteia, deoarece se dezvoltă în strânsă legătură cu nevoile vieții; moartea fiind de fapt considerată o prelungire chtoniană a vieții pământești, deci, un altfel de viață, dar într-o lume necunoscută.

Cu această mentalitate, prin care omul antichității încearcă să-și reprezinte lumea ca un sistem trietajat; (lumea reală, în care trăiește, cu necazurile și bucuriile sale; lumea uraniană, solară, în care sălășluiesc zeii, către care își înalță atât de des privirea și cărora nu mai prididește să le aducă ofrande, precum și lumea chtoniană, subpământeană, unde trupul său „*dispare*” la un moment dat și se „*alătură*” celorlalte trupuri ale strămoșilor săi), se pare că rezultă și multitudinea aspectelor iconografice prezente pe monumentele funerare.

Aceste aspecte sunt condiționate de starea socială a urmașilor celui decedat, care își pot sau nu își pot permite să „*comande*” un anumit tip de monument care, marcând locul unui mormânt reprezintă de fapt „*certificatul*” că și-au făcut datoria față de cel dispărut sau, cu alte cuvinte, reprezintă o veritabilă „*carte de vizită*”, pe care o prezintă comunității în care trăiește.

Imaginiile cioplite în diverse materiale dure, asigurând în acest fel perenitatea, fie că sunt reliefate, fie că sunt simboluri funerare a cărui simbolistică este diluată de scurgerea inexorabilă a timpului, transformându-se treptat în simple ornamente, depind foarte mult de artistul sau meșterul căruia i s-a comandat „*respectivul monument funerar*” și nu în ultimul rând de o anumită „*modă*” sau manieră de execuție.

Aceste aspecte duc în cele din urmă la o mare diversitate iconografică, iar înclinația către artizanal dă un aspect original artei funerare din Scythia Minor.

Numeroasele documente funerare descoperite în acest teritoriu²⁰, prin tematica deosebit de variată pe care au abordat-o, oferă intereseante subiecte de studiu asupra diverselor aspecte ale vieții economice, sociale artistice²¹, cererea lor crescândă determinând dezvoltarea unor ateliere locale.

Sculptorii, atrași de condițiile deosebite pe care le oferea zona: siguranță, venituri mari, și-au creat adevărate școli la Tomis, Histria, Callatis, Tropaeum Traiani, Ddorostorum, Capidava, Troesmis, Noviodunum, Libida²².

Studiile privind arta sculpturală dintre Dunăre și Mare, au început să apară odată cu primele descoperiri întâmplătoare sau sistematice, urmate de publicarea unor note sumare care își asumau rolul de a aduce la cunoștința specialiștilor noile descoperiri, uneori cu încercări de interpretare²³.

Cele trei perioade stabilite de Iorgu Stoian în capitolul introductiv la vol. II din „Inscripțiile din Scythia Minor, grecești și latine, Tomis și teritoriul său”, intitulat „Epigrafa tomitană”²⁴ sunt valabile pentru întreaga zonă.

Dacă în prima perioadă (1850-1878) predomină caracterul întâmplător și eterogen al descoperirilor, făcute mai ales de colecționari străini, care nu prea s-au îngrijit și de introducerea acestora în circuitul științific, neavând nici pregătirea necesară, în cea de-a doua perioadă (1881-1948) lucrurile s-au schimbat.

Personalități marcante ale arheologiei românești: Gr. Tocilescu, Vasile Pârvan și urmașii acestora: D. Russo, Th. Sauciuc-Săveanu, Grigore Florescu, Em. Coliu, D.M. Pippidi și alții, prin propriile descoberiri publicate sistematic, fac referiri și la iconografia funerară.

Lui Grigore Tocilescu i se datorează două lucrări de mare însemnatate: „Momentele epigrafice și sculpturale ale Muzeului Național de Antichități din București” apărută între anii 1881-1908, unde prezentația materialelor este însoțită de comentarii ample, precum și *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie*” apărută în anul 1900, unde sunt publicate piesele descoperite, dar cu o sumară descriere.

După acest an, încep să fie publicate și primele cataloage, unde printre alte tipuri de monumente sunt prezentate și o parte din monumentele funerare descoperite până atunci, lucrări utile și astăzi prin prezentația tehnică a monumentelor, deoarece comentariile privesc doar semnificația votivă a unor prezentări²⁵.

Totodată, au apărut într-o serie de periodice de specialitate (A.R.M.S.I., B.C.M.I., „Arta și Arheologia”, „Dacia”, „Analele Dobrogei”, numeroase note, comentarii, studii și articole, semnate de I.I. Russo, A. Tafrali, C. Moisil, P. Nicorescu, D.M. Teodorescu, Th. Sauciuc-Săveanu, Gr. Florescu, D. Tudor, Em. Coliu s.a.

Probleme de artă sculpturală antică au fost abordate și în lucrările de sinteză ale marelui savant Vasile Pârvan²⁶, unde au fost întreprinse numeroase observații de ordin artistic sau religios, precum și rolul acestora în procesul de romanizare.

Tot în perioada interbelică, lucrările de specialitate elaborate de Grigore Florescu aduc un element de noutate în sensul că, autorul acestora, nu se rezumă doar la menționarea datelor tehnice, avansând o serie de observații pertinente referitoare la actul artistic²⁷.

În ultima perioadă (1948 – până în zilele noastre), se remarcă o activitate deosebită în domeniul iconografiei funerare, mai ales prin inițiativa Academiei Române de a publica „Corpus”-ul de inscripții din Scythia Minor²⁸ care a necesitat un uriaș travaliu științific, la care și-au adus contribuția alături de D.M. Pippidi și I.I. Russo, Emilia Doruțiu-Boilă, Iorgu Stoian, Emilian Popescu, Alexandru Suceveanu, Alexandru

Avram ș.a. unde, în capitole separate sunt tratate cu distinsă acuratețe științifică și inscripțiile funerare, cu sumare descrieri iconografice.

Descoperirile de mare interes artistic și istoric făcute la Histria (Em. Condurache, Gr. Florescu, Iorgu Stoian, Alexandru Suceveanu și a.) cele conduse de V. Canarache pe locul actualului oraș Constanța, precum și cele de la Callatis (C. Preda, D. Teodorescu și Alexandru Avram) au scos la iveală noi monumente funerare cu iconografie deosebită²⁹.

Lucrări de sinteză în domeniul iconografiei funerare din Scythia Minor nu au fost elaborate până acum, însă în publicațiile de specialitate ale Academiei Române (Dacia, Dacia N.S., S.C.V.A., R.E.S.E.E.) au apărut studii de o excepțională valoare, datorate îndeosebi doamnelor Gabriela Bordenache³⁰ și Maria Alexandrescu-Vianu, care a tratat două forme de manifestare a artei sculpturale funerare: stelele și sarcophagele, stabilind evoluții cronologice și centre de producție.

Înainte de a încheia, trebuie menționat că numeroase studii privind și aspecte ale iconografiei funerare, sunt publicate periodic în revista „Pontica”³¹ a Muzeului de Istorie Națională de Arheologie Constanța de către doamna Zizi Covacef sau în revista „Peuce” a Muzeului de Istorie și Arheologie – Tulcea³².

NOTE

1. *Enciclopedia civilizației romane* (coordonator prof. univ. dr. Dumitru Tudor), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 265.(în continuare E.C.R.).
2. Florescu Radu; Daicoviciu Hadrian; Roșu Lucian; *Dicționar enciclopedic de artă veche a României* (coordonare parțială Radu Florescu), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 136.(în continuare D.E.A.V.R.).
3. Întemeiată de milesieni, *Enciclopedia arheologiei și istoriei vechi a României*, coordonator științific Constantin Preda, Editura Enciclopedică, București, vol. I,(A-C), 1994, p. 133 (în continuare, E.A.I.V.R.).
4. Callatis – întemeiată de dorienii veniți din Heracleea – Pontică, o colonie a Megariei, pe vremea când rege era Amyntas I (540-498 î. Hr.) în *Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea* (coordonator prof. dr. doc. M. Petrescu – Dâmbovița), Editura Didactică și Pedagogică, București, 1955, p. 129.
5. *Ibidem*, p. 128.
6. E.A.I.V.R. vol. I (A-C), coordonator științific Constantin Preda, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 333.
7. Herodot: „Istoriile”, traducere, notițe istorice și note de Adelina

- Piatkowski și Felicia Vanț-Ştef, vol. I, Editura Științifică, București, 1961, cartea a IV-a, CXLIII.
8. Plutarh „Vieți paralele, Alexandru și Caesar” Editura Științifică, 1957, ediție N.I. Barbu, p. 53 și Strabon, „Geografia”, cartea a XVI-a, capitolul I, 3, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, ed. Felicia Vanț-Ştef, p. 394-395.
 9. Valentin Marin, „Arabela (Arbela) sau Gaugamela?” în „Revista de Istorie Militară” nr. 1 (18)/1993, p. 59 și „O danie insolită” în Revista de Istorie Militară nr. 6 (28)/1994, p. 54-55.
 10. „... în jurul anului 45 e.n.” în E.C.R. (coordonator prof. univ. dr. Dumitru Tudor), Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 265.
 11. E.A.I.V.R. vol. I (A-C), coordonator științific Constantin Preda, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 112.
 12. Z. Covacef, „Arta sculpturală în Dobrogea romană, secolele I-III e.n.” rezumatul tezei de doctorat, conducători științifici prof. dr. doc. Nicolae Lascu și acad. prof. Ștefan Pascu, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, 1993, p. 1.
 13. „Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea”, (coordonator M. Petrescu-Dâmbovița), p. 249.
 14. *Ibidem*, p. 234.
 15. Radu Florescu, Hadrian Daicoviciu, Lucian Roșu, *Op. cit.*, p. 350-352 și mai pe larg: Florescu, Radu „Urbanizarea Dobrogei romane” în „Pontica” nr. 23/1990, p. 97-128.
 16. „Istoria României de la începuturi până în secolul al VIII-lea” (coordonator M. Petrescu-Dâmbovița) p. 264.
 17. Z. Covacef, *Op. cit.*, p. 1.
 18. xxx „Istoria României”, vol. I/1960, p. 530 și următoarele.
 19. Radu Florescu, Hadrian Daicoviciu, Lucian Roșu, *Op. cit.*, p. 287.
 20. E.A.I.V.R., p. 125 „... Studiul artei provinciale se poate întreprinde și în seria numeroasă a monumentelor funerare, dintre care stelele sunt cele mai frecvente. Dintr-un total de 185 asemenea monumente înregistrate până acum în Moesia Inferior, 107 exemplare aparțin tipului „danubian”, originar din Italia de N. și din Europa Centrală, strâns legate de arta limes-ului dunărean”.
 21. Z. Covacef, *Op. cit.*, p. 3.
 22. *Ibidem, loc. cit.*
 23. *Ibidem, loc.cit.*
 24. I.S.M. II/1987 p. 11 și următoarele. Cele trei mari perioade sunt: 1 (1850-1878); 2 (1881-1948) cu trei subperioade: a) perioada Tocilescu (1881-1909); b) perioada urmașilor imediați ai lui Pârvan (1927-1948) și 3. De la 1948 până astăzi.
 25. Mai semnificative sunt trei cataloage și anume: „Monumente de piatră din colecția de antichități a muzeului de la Adamclisi” (G. Murnu, București, 1913); „Monumente inedite din Tomis” (D.M. Teodorescu, București 1915); „Călăuză vizitatorului în muzeul regional al Dobrogei. Secțiunea arheologică” (I. Mincu, Cernăuți, 1937).
 26. Vasile Pârvan „I primordi della civilta romana alle foci del Danubio (Roma 1921); Începuturile vieții romane la gurile Dunării” (București, 1932) „Dacia. Civilizațiile antice din țările carpato-danubiene”(ed. a 4-a,

- Bucureşti, îngrijită de R. Vulpe).
27. Florescu, Grigore „Feuilles et recherches archeologiques a Calachioi (Capidava?)” în Dacia III-IV/1927-1932; „Monuments antiques du musée régional de la Dobrogea à Constanța” în Dacia VII-VIII/1937-1940; „Monumenti antichi di Durostorum” în Dacia IX-X/1941-1946, etc.
 28. Au apărut doar patru volume: I.S.M. V/1980; I.S.M. I/1983; I.S.M. II/1987; (în ordinea aparitiei) și „Inscriptiile grecești și latine din secolele IV-XIII descoperite în România”, de Emilian Popescu, 1976. Deși anunțate de multă vreme, celelalte două volume care întregesc acest „Corpus” – „Inscriptiile din Callatis” și „Inscriptiile din Tropaeum Traiani” încă nu au apărut.
 - 28 bis. Această modestă încercare de prezentare statistică a monumentelor funerare epigrafice monolite din epoca romană, descoperite în Dobrogea, a fost realizată în anul 1996. Peste câțiva ani, mai precis în anul 1999, inscriptiile din Callatis și teritoriul său au fost publicate într-un exceptional volum intitulat: *Inscription Grecques et Latines de Scythie Mineure, volume III – Callatis et son territoire – recueillies, traduites, commentées et accompagnées d'index par Alexandru Avram, avant-propos de Jean Lechant, secrétaire perpetuel de l'Academie des Inscriptions et Belles-Lettres, Paris, avec une préface de Petre Alexandrescu*. Așteptăm cu deosebit interes și apariția volumului cu Inscriptiile de la Tropaeum Traiani, anunțat prin acest eveniment editorial de excepție, pentru a relua studiul.
 29. Condurachi Emil: „Vingt années de recherches archéologiques en Roumanie” (1944-1964) în Dacia N.S. nr. 7/1964.
 30. Gabriela Bordenache „Temi e motivi della plastica funeraria di età romana nella Moesia Inferior” (I) în Dacia N.S. nr. 8/1964 și (II) în Dacia N.S. nr. 9/1965.
 31. Îndeosebi studiile publicate sistematic de Z. Covacef și Maria Munteanu.
 32. Bauman V.H. „Piese sculpturale și epigrafice în colecția Muzeului de Istorie și Arheologie din Tulcea” în „Peuce” nr. 9/1984.

DELFINAȘI OLBIENI DESCOPERIȚI ÎN DOBROGEA¹

În cadrul campaniei de achiziții de care a beneficiat Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța în cursul anului 2000, au fost achiziționați de la pasionatul arheolog și numismat amator constanțean Radu Diaconu un număr de nouă delfinași olbieni (8+1).

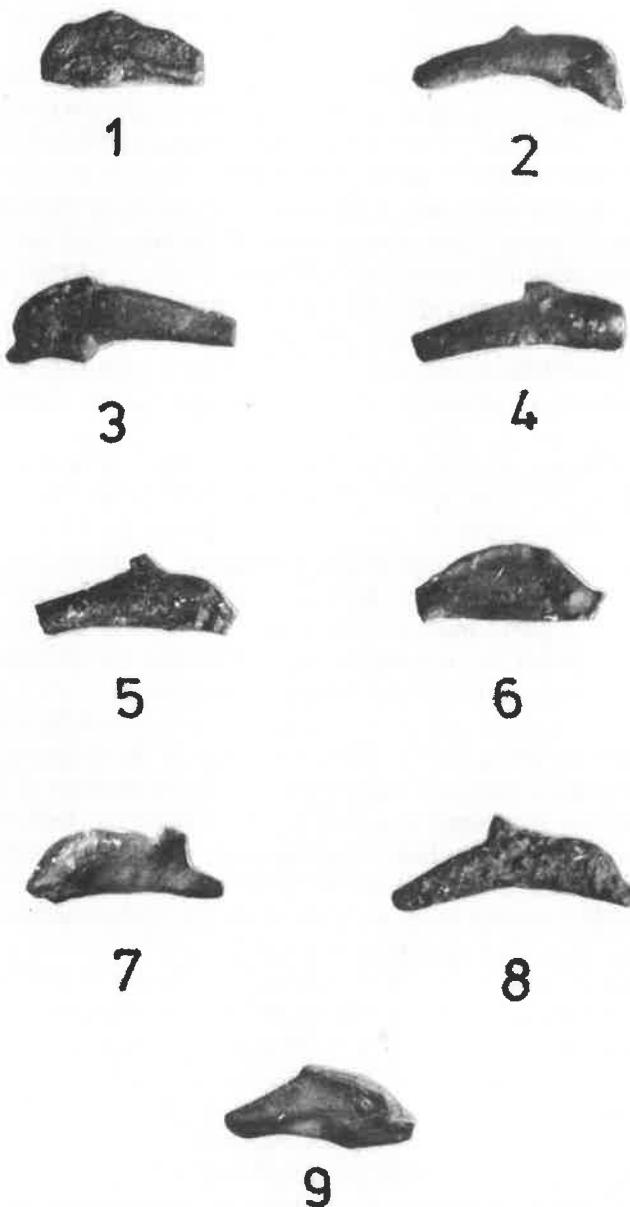
Aceștia au fost descoperiți întâmplător și izolați la Sinoe-Zmeica (jud. Constanța) și Beidaud (jud. Tulcea). În ambele locuri delfinașii au fost scoși la suprafață în urma arăturilor executate cu mijloace mecanizate, fiind ușor de reperat de descoperitor.

La Sinoe-Zmeica descoperirea s-a făcut în interiorul așezării greco-indigene, pe malul lacului Zmeica. Așezarea de aici era probabil dependentă de colonia greacă Histria și se constituie ca un complex bogat de construcții și alte urme de cultură materială specifice secolelor V-II a. Chr., dar și pentru sec. VI a. Chr., însă mai slabe, sub forma ceramicii arhaice². Situația este asemănătoare și la Beidaud, unica piesă fiind găsită în apropierea așezării fortificate de pe platou, la punctul „Dealul cetății”. Așezarea prezintă un bogat inventar ceramic grecesc și autohton, fiind datată de la sfârșitul sec. VII a. Chr. și până în a doua jumătate sau chiar finalul sec. V a. Chr., când în urma unei acțiuni violente, existența sa este curmată³.

Cele nouă piese (8 descoperite la Sinoe-Zmeica și 1 la Beidaud) sunt turnate în bronz și sunt anepigrafice, neprezentând inițialele nici unui magistrat olbian. De asemenea, în general, ele fac parte din categoria celor cu dimensiuni mici⁴. Greutatea lor minimă este de 1,20 g, iar cea maximă este de 2,23 g, cea medie fiind de 1,74 g.

CATALOG

Nr.crt.	Lungime	Greutate	Loc de descoperire
1.	17,3 mm	1,20 g	Sinoe-Zmeica
2.	22,7 mm	1,26 g	Sinoe-Zmeica
3.	25 mm	1,63 g	Sinoe-Zmeica
4.	24 mm	1,81 g	Sinoe-Zmeica
5.	21 mm	1,89 g	Sinoe-Zmeica
6.	20 mm	1,90 g	Sinoe-Zmeica
7.	21,2 mm	2,10 g	Sinoe-Zmeica
8.	27 mm	2,23 g	Sinoe-Zmeica
9.	20,5 mm	1,71 g	Beidaud

DELFINAȘI OLBIENI DESCOPERIȚI LA
SINOE-ZMEICA (NR.1-8) ȘI BEIDAUD (NR.9)

PLANSA I

Olbia, colonie întemeiată de milesieni probabil în a doua jumătate a sec. VII a. Chr. sau la jumătatea sec. VI a. Chr. a jucat un rol primordial în istoria ținuturilor nord-pontice, dominând zona din punct de vedere economic, comercial și politic⁵. Primele etaloane monetare (sau premonetare) emise de cetate au fost aşa numiții delfinași, identificați la început cu diverse specii de pești marini⁶.

Deși întâlniți doar în zona cuprinsă între Nistru și Kuban⁷, prezentele descoperiri izolate pot fi explicate, probabil, prin bunele relații existente între coloniile milesiene Olbia și Histria, ultima servind ca intermediar pentru penetrația mărfurilor olbiene în mediul său de influență economică și comercială dobrogeană și nord fluvială⁸. Nu excludem nici posibilitatea aducerii lor aici direct, prin intermediul activității negustorilor olbieni⁹, dornici de câștig în mediul greco-autohton.

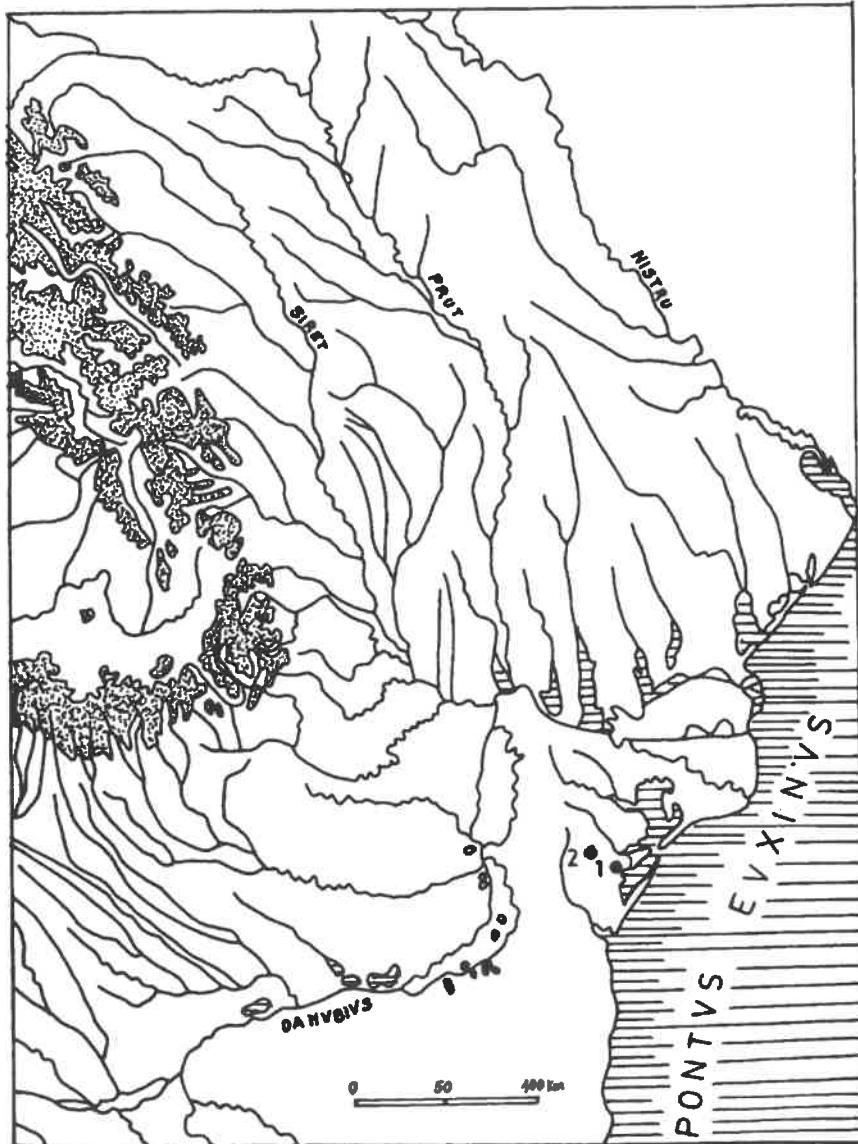
Delfinașii sunt găsiți la Olbia și în așezările identificate în chora polisului grec, la vest de Bug apariția lor fiind sporadică¹⁰. În Dobrogea asistăm acum la primele descoperiri izolate de delfinași olbieni, în tezaure având deja prime semnalări. Asfel, în tezaurul de la Vișina (jud. Tulcea) apare un delfinăș, subliniindu-se asocierea sa cu vârfuri de săgeți premonetare¹¹. În anul 1975 se comunica existența a doi peștișori olbieni în componența unui tezaur de vârfuri de săgeți premonetare descoperit tot în Dobrogea, dar passim¹².

Din păcate, inexistența unei cronologii reale, detaliată a emisiilor și a perioadei de circulație a diverselor tipuri de delfinași olbieni a condus la imposibilitatea folosirii lor ca element cert de datare a difertelor complexe arheologice. Datarea delfinașilor se face pentru moment prin intermediul metodei stratigrafice, conform căroru nu se dețină ultimul sfert al sec. VI a. Chr. și prima treime a sec. V a. Chr.¹³.

Emiterea lor, conform lui P.I.Karâškovskii, debutează în prima jumătate a sec. VI a. Chr. și continuă până în prima jumătate a sec. V a. Chr.¹⁴. De asemenea, V. Anohin stabilește o limită inferioară de emisie din al treilea sfert al sec. VI a. Chr. și o limită superioară ce se oprește la sfârșitul sec. VI a. Chr.¹⁵. Folosirea lor s-a prelungit până la apariția monedei propriu zise, circulând în paralel cu vârfurile de săgeți premonetare¹⁶, deși s-a menționat și existența unui semn de întrebare privind un raport de contemporaneitate¹⁷.

În sfârșit, trebuie subliniată pe lângă semnificația economică a modelului tip delfin, există și cea magico-religioasă legată de cultul lui Apollon Delphinos¹⁸ ce ocupa o poziție centrală în credințele religioase ale centrelor grecești milesiene pontice, probabil odată cu jumătatea sec. VI a. Chr.

Cele nouă descoperiri de delfinași olbieni în Dobrogea se bucură de un interes aparte prin datele pe care le oferă, deschizând o nouă pa-

1. ZMEICA ; 2. BEIDAUD
LOCALIZAREA DESCOPERIRILOR IZOLATE DE DELFINAȘI
OLBIENI DIN DOBROGEA

PLANŞA II

gină numismatică în cercetarea relațiilor premonetare zonale. Ele sunt părți componente a focarelor de civilizație elenă propagate dinspre centrele grecești de pe coasta maritimă. Ele reflectă dezvoltarea unor relații de schimb între cele două mari centre din vestul și nord-vestul Pontului Euxin, Histria și Olbia (direct și indirect). Descoperirea lor în mediul greco-autohton ilustrează interesele economice ale comunităților grecești în Dobrogea, conducând la o mai justă și adâncă înțelegere a unor fenomene general-pontice, întregind în chip fericit fresca epocii definite de noi.

NOTE

1. Comunicare susținută în cadrul sesiunii „Al XVIII-lea Simpozion Național de Numismatică, Constanța, 18-19 mai, 2001; Vezi în Rezumat. Al XVIII-lea Simpozion Național de Numismatică, Constanța, 2001, p. 3;
2. Em. Condurachi, în SCIV, 4, 1-2, 1953, p. 138-145; V. Canarache, în SCIV, 7, 3-4, 1956, p. 292; I. Stoian, în SCIV, 8, 1-4, 1957, p. 197-198; S. Dimitriu, în SCIV, 23, 1, 1972, p. 119;
3. G. Simion, E. Lăzurcă, în Peuce, 8, 1977-1978, p. 37-54; G. Simion, în Symposia Thracologica, 7, 1989, p. 213-223; L. Buzoianu, Civilizația greacă în zona vest pontică și impactul ei asupra lumii autohtone (sec. VII-IV a. Chr.), Constanța, 2001, p. 76, 118-119, 136;
4. M. I. Zolotarjov, în Arheologija, 4, 1997, Kiev, p.142, unde autorul insistă pe ideea că, „tipologiile delfinașilor existente astăzi sunt false, iar pentru întocmirea unei tipologii reale, trebuie luate drept bază alte criterii decât forma exterioară și greutatea monedelor”.
5. P. Alexandrescu, în SCIVA, 46, 2, 1995, p. 119, 123; V. V. Ruban, în IAASP, Kiev, 1980, p. 4 - 12; P. Leveque, Aventura greacă, vol. I, București, 1987, p. 307-309;
6. I. Tabrea, în CNA, XIX, 135-136, București, 1945, p. 42-46;
7. V. Mihăilescu-Bîrliba, Dacia Răsăriteană în secolele VI-I î.en. Economie și monedă, Iași 1990, p. 38;
8. C. Preda, H. Nubar, Histria III. Descoperiri monetare 1914-1970, București, 1973, p. 49;
9. V. Mihăilescu-Bîrliba, în Memoria Antiquitatis, 3, 1971, p. 199;
10. Ibidem, op. cit., p. 38-39; V. V. Ruban, în Numizmatika antichnogo Pricernomorija, Kiev, 1982, p. 15-20;
11. M. Mănuțu-Adameșteanu, în SCN, 8, 1984, p. 19-20, 21, nr.10;
12. A. Aricescu, în SCN, 6, 1975, p. 17-25;
13. M. I. Zolotarjov, loc cit., p. 141;
14. P. O. Karâškovskij, Monety Ol'viji, Kiev, 1988, p. 37;
15. V. Anohin, Monety antichnyh gorodov severo-Zapadnogo Pricernomorja, Kiev, 1989, p. 10;
16. Gh. Poenaru-Bordea, în 130 de ani de la crearea sistemului monetar românesc modern, București, 1997, p. 57;
17. A. G. Zaginaj'lo, în MASP, 8, 1976, p. 71; V. V. Ruban, în NAP, Kiev, 1982, p. 16-18;
18. V. Mihăilescu-Bîrliba, op. cit., p. 39.

PETITS DAUPHINS OLBIENS DÉCOUVERTS EN DOBROUDJA

Résumé

A la suite des acquisitions faites par le M.I.N.A. de Constantza le long de l'année 2000, neuf petits dauphins olbiens sont entrés dans la collection numismatique. Ces pièces de monnaie ont été découvertes par hasard, dans un lieu isolé, à la surface du sol, à la suite des travaux agricoles, par le très passionné archéologue et numismate amateur Radu Diaconu, quelques années auparavant à Sinoë – Zmeïca (départ. de Constantza) et Beïdaüd (depart. de Tulcea).

Les neuf pièces (huit de Sinoë – Zméïca et une Beïdaüd) sont moulées en bronze, elles sont anépigraphiques ne portant les initiales d'aucun magistrat olbien ; elles font partie de la catégorie de celles à petites dimensions. A ce que l'on sait, ces pièces accomplissaient non seulement un rôle économique, mais aussi un rôle magico-religieux, car il s'agit, enfin, du culte d'Apollo Delphinos.

Même si ces pièces sont rencontrées seulement dans la zone située entre le Dniestre et le Kuban, les découvertes présentent s'expliquent, peut-être, par les bonnes relations qui existaient entre les colonies milésiennes Olbia et Histria, la dernière étant un intermédiaire pour la pénétration des marchandises olbiennes dans son milieu d'influence économique et commerciale en Dobroudja. D'ailleurs, ces découvertes s'ajoutent à d'autres en Dobroudja comme le trésor de pointes de flèche prémonétaires de Vișina (depart. de Tulcea), où l'on trouve aussi un petit dauphin olbien.

La datation de ces pièces olbiennes est faite à partir de la première moitié du VI es. Av. J.-C. jusqu'à la première moitié du siècle suivant.

ORGANIZAREA STATALĂ DOBROGEANĂ, PARTE INTEGRANTĂ A PROCESULUI SIMILAR EUROPEAN

Procesul de organizare politico-statală dobrogean își are rădăcinile (fapt confirmat și pentru celealte structuri statale românești sau chiar europene) în forme inferioare de constituire ale societății ce au evoluat pe parcursul mai multor secole de la simple comunități rurale teritoriale¹ spre formațiuni prestatele și statale, întregul proces încheindu-se, în zona românească, în secolul al XIV-lea, prin apariția de state de sine stătătoare, recunoscute de unele autorități europene ale vremii². Această evoluție a fost însoțită și favorizată de dezvoltarea economică a unor centre și a așezărilor din preajma lor, de diferențierea socială și implicit apariția unor conducători conștienți de necesitatea centralizării acestor comunități, dar și de pericolul generat de prezența popoarelor migratoare ce s-au succedat prin zonă.

Statul medieval dobrogean a avut probabil ca punct de plecare zona Carasu unde în secolele VIII-XI exista o concentrare demografică ce însuma între 20 și 60 de așezări³. Aceasta denotă existența unor unități teritorial-politice, fapt atestat, pentru secolul al X-lea de inscripțiile descoperite la Mircea Vodă și Basarabi în care sunt menționați jupanii Dimitrie și Gheorghe, conducători politici locali⁴. Tot pentru secolul al X-lea unele izvoare scrise (Skilitzes-Kedrenos) ne lasă să presupunem existența unui jupanat la Constanteia (posibil Constanța) închinat, prin solii săi împăratul bizantin Ioan Tzimiskes, în 971, după victoria acestuia asupra cneazului kievean, Sviatoslav Igorevici⁵.

Secolul al XI-lea cunoaște, conform însemnărilor Anei Comnena, trei formațiuni prestatele dobrogene. Este vorba de teritoriile aflate sub conducerea lui Tatos (Chalis), Sestlav și Satza situate în părțile Drâștei și respectiv ale Vicinei⁶, toate beneficiind în raporturile cu autoritățile bizantine de o oarecare autonomie, fapt datorat probabil buunei lor dezvoltări și implicit a posibilității de a deține o forță armată capabilă să le apere statutul dobândit. Nu deschidem aici discuția privind apartenența etnică a celor trei șefi locali⁷, ci reținem că societatea din zona Dunării de Jos, în care incontestabil erau și autohtoni nu doar alogeni, cunoștea modul de organizare social-politic prestat. Privind linia evolutivă recunoaștem în aceste formațiuni un pas înainte spre apariția sau maturizarea ideii de centralizare statală, materializată în

secolul al XIII-lea sub forma Țara Cărvunei finalizată în veacul al XIV-lea prin constituirea statului medieval dobrogean sub conducerea lui Balica (1346), Dobrotici (după 1350) și Ivanco (1388).

Evenimentele relatate anterior reprezintă ramura sud-estică a procesului de organizare social-politică ce cuprinsese în acest interval de timp (sec. VIII-XIV) întregul teritoriu locuit de români și care sub acțiunea diversilor factori din zonă cunoștea o semiaccelerare în succedarea etapelor de organizare statală.

Cercetările arheologice efectuate în ținutul din nordul Carpaților Meridionali au dus la posibilitatea identificării unor concentrări demografice existente în secolele VIII-XI, în regiunea Biharei, Clujului, Albei, Brașovului și a izvoarelor Oltului, Mureșului și Târnavelor⁸. Acestea corespund cu zona de formare a voievodatelor de la sfârșitul sec. IX- începutul sec. X, conduse de Monumerut, Gelu și Glad. Astfel la venirea ungurilor, în 896, primul voievod stăpânea țara dintre Munții Apuseni, Tisa și Mureș, fruntăriile statului reducându-se, în urma luptelor, prin pierderea părții de miazănoapte⁹, în timp ce voievodatul lui Gelu cuprindea bazinul Someșului Mic¹⁰, iar cel al lui Glad a fost localizat de Anonymus în Banat, între Tisa, Mureș, Dunăre și Carpați¹¹. Deși mică din punct de vedere teritorial, dar nu o excepție în mozaicul european¹², țara lui Menumorut se bucura în relațiile sud-est europene, de recunoașterea individualității sale și sprijinul împăratului bizantin¹³. Aceste state vor fi înglobate spre sfârșitul secolului X-începutul celui următor în unitățile politico-administrative conduse de Gyula¹⁴ și Ahtum¹⁵. Lor li se alătură și alte formațiuni românești, constituite sub denumirea de „țări” (Bârsei, Făgărașului, Amlașului, Hațegului și Maramureșului) semnalate de izvoarele scrise abia în veacul al XIII-lea însă cu confirmarea existenței și în perioada anterioară. Ideea unificării statale se va materializa în secolul al XIV-lea prin constituirea voievodatului Transilvaniei.

O situație asemănătoare întâlnim și pe teritoriul carpato-dunărean unde pentru perioada secolelor VIII-XI sunt amintite concentrări de așezări omenești ce vor corespunde ulterior cu zona de formare a unor cnezate (Slon, Brăila, Călărași, București), identificate mai mult arheologic¹⁶, precum și a celor amintite în actul din 1247, cnezatele lui Ioan și Farcaș (în dreapta Oltului), voievodatele lui Litovoi (în depresiunea Târgu Jiu) și Seneslau (la est de Olt)¹⁷, ultimele patru aflate în stare de vasalitate față de Regatul arpadian. Voievodatul lui Seneslau va constitui practic nucleul viitorului stat medieval Țara Românească, menționat în 1324 sub conducerea lui Basarab fiul lui Tihomir¹⁸.

Statul moldovean, apărut pe harta Europei în veacul al XIV-lea, s-a format prin unirea treptată, sub sceptrul lui Bogdan și a urmașilor săi, a cnezatelor, voievodatelor și țărilor rezultate în urma transformărilor

social-politice suportate de concentrările demografice¹⁹ prezente, în sec. VIII-XI, în zona Botoșani, Iași, Bârlad, Bacău și Cotnari.

Momentul apariției formelor de organizare statală în restul Europei a fost anterior celui autohton fapt datorat în mare parte diminuării prezenței popoarelor migratoare, mai ales pentru partea vestică. S-a deschis, în acest fel, posibilitatea dezvoltării economice și social politice mai rapide a comunităților locale, s-a creat cadrul favorabil apariției unei clase conducătoare care a avut ca obiective principale, concentrarea puterii în mâinile sale, extinderea teritoriului stăpânit și impunerea autorității în zonă.

Argumentând această stare de lucruri, secolul al VIII-lea înregistreză apariția primelor state feudale în regiunea apuseană a continentului nostru. Este momentul constituirii, în peninsula italică de astăzi, a statului feudal longobard, prin cumularea regatului longobard propriu-zis cu ducatele de Spoleto și Benevent²⁰.

Partea apuseană a Europei va fi dominată, între mijlocul sec. VIII și jumătatea sec. IX, de statul franc Carolingian, ajuns la apogeu în preajma anului 800 când este transformat în imperiu. Slăbirea și dezmembrarea acestuia s-a produs în perioada 830-843, când scena politică internă a fost dominată de luptele pentru tron. Tratatul de la Verdun (843) pune capăt acestor evenimente, dar și existenței imperiului deoarece conșințea împărțirea lui între Lothar, care primea Italia și Lorena; Carol cel Pleșuv, care lua Franța și Ludovic Germanicul, ce urma a stăpâni teritoriul viitorului stat german. Slăbirea puterii centrale în cele trei state duce treptat la fărâmîțarea internă materializată prin apariția a numeroase ducate, marchizate și mărci²¹.

Începând cu secolul al VII-lea în zona britanică i-au naștere primele forme de organizare statală, prin constituirea regatelor Kent, Wessex, Sussex, Essex, Mercia, Anglia răsăriteană și Northumbria. Unificarea lor politică va surveni după aproape două secole de lupte pentru supremărie, fenomenul fiind generat de mersul ascendent al relațiilor de feudalizare cât și de prezența daneză în zonă. Ultimele teritorii engleze vor fi alipite regatului Angliei un secol mai târziu, în timpul regelui Edgar (959-975)²². O primă încercare de unificare a triburilor daneze a fost înregistrată în secolul VIII, sub Harald „Colț Ascuțit”, însă efemeră, acțiunea reușind două secole mai târziu în timpul lui Gorm cel Bătrân (935-945)²³. Rămânând tot în nordul continentului constatăm că la suedezi putem vorbi de începuturile regatului înainte de 836, pentru ca primul rege atestat de izvoare să fie Olaf Skötkonung (995-1022), în timp ce formațiunile prestatale norvegiene cunosc o primă încercare de unificare sub Harold Haarfager (872-930) procesul înregistrând succes abia în timpul regelui Olaf II cel Sfânt (1016-1028)²⁴.

Toate aceste state feudale au apărut în urma dezvoltării sau unificării unor formațiuni prestatele. Amintesc cazul statului franc ale cărui baze le găsim la sfârșitul sec. V – începutul sec. VI (sub dinastia Merovingiană); cazul Angliei unde primele formațiuni statale le înregistram în sec. al VII-lea, sau al Norvegiei la sfârșitul sec. al VIII-lea, precum și pe acela danez cu stătulețul efemer din insula Sjaelland, existent în sec. al VI-lea.

Procesul de organizare politică se desfășura și în centrul, sudul și răsăritul Europei unde în perioada secolelor VII-XI apar numeroase stătulete, cea mai mare parte dintre ele în sâmul comunității slave.

Deceniile 3-4 ale secolului VII înregistrează în cadrul grupului slav de apus prima formațiune politică cunoscută sub denumirea de statul lui Samo. Sub conducerea acestui „probabil negustor franc”²⁵ hotarele țării aveau să cuprindă triburile slave de pe cursul mijlociu al Elbei, din Slovenia, Silezia, Moravia, Pannonia și Cehia. Moartea întemeietorului, în 658, avea să aducă și destrămarea formațiunii inițiate de el. Ideea unificării reînvie aproape două secole mai târziu, când în Moravia și Slovacia de astăzi luceană, la inițiativa cneazului Mojmir I (830-846)²⁶, Moravia Mare. Extinsă în timpul lui Svatopulk (870-894) prin anexarea principatului Kocel din Pannonia și a regiunilor sârbo-croate și poloneze, Moravia avea să piardă, la începutul domniei lui Mojmir II (894-906), teritoriile cehe și sârbo-croate. Lovitura de grătie care va marca și desființarea acestui stat, va fi primită în 906 din partea triburilor maghiare, care, după ce vor prelua teritoriile pannonice, îi vor distrugă și centrul politic. Desprinsă în anul 895, în urma unei răscoale din Moravia Mare, populația cehă avea să-și creeze propriul stat care va cunoaște apogeul sub cneazul Boleslav I (935-967)²⁷.

Polonii, cuprinși cronologic în cele două țări menționate anterior, vor cunoaște în a doua jumătate a sec. al IX-lea forme de organizare prestatală, pentru ca în veacul al X-lea izvoarele să ateste existența Poloniei Mari sub conducerea lui Mieszko I (960-992)²⁸.

La slavii de sud primele formațiuni politice apar sub denumirea de „sclavinia”, fiind semnalate în partea răsăriteană și centrală a Peninsulei Balcanice, înainte de venirea bulgarilor (680) sau „sclavonii” pentru zona sârbă (sec. VII)²⁹.

Pentru mijlocul secolului al VII-lea este amintită „Unirea celor șapte triburi slave”, situată între Dunăre și Munții Haemus (Balcani), în timp ce spre apus, ființa Carantania³⁰, cu centrul la Koruska, ultima atribuită triburilor slovene care, în prima parte a secolului fuseseră incluse în statul lui Samo.

Organizarea prestatală apare la croați începând cu sec. VIII, când izvoarele amintesc două regiuni distincte. Prima, Croația dalmată, care la începutul secolului IX a obținut din partea împăratului carolingian

recunoașterea autonomiei interne. A doua, Croația panonică, cnezat autonom aflat sub suzeranitate bulgară. Cel căruia i se va recunoaște titlul de rege al Croației, atât de papalitate cât și de bizantini, va fi Tomislav (910-930), în anul 925³¹, desemnând o probabilă unificare a celor două ținuturi.

În secolele VII-XI sârbii cunosc și ei organizarea prestatală întregul proces materializându-se prin formarea primului stat sârb, de către cneazul Vlastimir, în secolul al IX-lea³². În anul 1018 Serbia va intra în stăpânirea Imperiului bizantin de sub care își va obține parțial independență în urma răscoalei din 1035-1042, pentru ca după moartea lui Constantin Bodin (1082-1101) statul să se destrame³³.

În secolul al VII-lea protobulgarii, sub conducerea lui Asparuh s-au stabilit la sud de Dunăre unde vor încheia o alianță cu aristocrația slavă a celor șapte triburi (menționate anterior) în urma căreia s-a creat statul slavo-bulgar, sub autoritatea hanului Asparuh³⁴. Este un mod de organizare prestatală ce va ajunge la maturitate în secolul al IX-lea³⁵.

Unificarea triburilor slave din zona Niprului mijlociu are ca rezultat formarea statului la slavii de răsărit (secolele IX-X), consemnat în istorie sub numele de Rusia Kieveană³⁶. Nu putem trece fără a aminti episodul legat de teritoriul Dobrogean și care îl are ca protagonist pe cneazul kievean Sviatoslav (957-972). Ajuns cu treburi politice în regiunea danubiano-pontică acesta se așează la Pereiaslavets (localizat lângă Isaccea) cu gândul de a rămâne definitiv aici. El și-a motivat acțiunea, și acesta este lucrul care trebuie să ne atragă atenția deoarece face o prezentare a zonei, prin frumusețea locurilor, bogăția orașelor și poziția lor comercială avantajoasă³⁷.

Ar mai fi de precizat că, la sfârșitul secolului IX – începutul celui următor în partea vestică a teritoriului românesc, între Dunăre și Tisa, se vor stabili mai multe triburi maghiare, ele unificându-se pentru a forma un stat în secolul al XI-lea, în timpul domniei lui Ștefan I (997-1038)³⁸.

Constatăm aşadar că modul de organizare statală românesc se înscrie într-un proces larg specific întregii Europe și încadrat aproximativ perioadei secolelor VI-XIV. Comparând succesiunea etapelor de formare a țărilor din partea apuseană a continentului cu cele petrecute ulterior la polul opus remarcăm că respectă aproape aceeași linie evolutivă, cu mențiunea că în răsărit, datorită situației politice instabile, ele s-au succedat mai lent întârziind procesul de constituire statală.

NOTE

1. St. Olteanu, *Societatea carpato-danubiano-pontică în secolele IV-XI. Structuri demo-economice și social-politice*, București, 1997, p. 264.
2. Mă refer la momentul 330 în urma căruia Carol Robert regele Ungariei, renunță să mai atace țara lui Basarab sau să-i ceară tribut (cf. C. C. Giurescu, D. Giurescu, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, București, 1971, p. 216). Amintesc și actul din 1365 prin care tot regele ungar oferea lui Balc „redusă compensație pentru țara pe care o pierduse – moșia Cuhnea din Maramureș a lui Bogdan”. Această țară nu era alta decât nou constituita Moldovă (cf. ibidem, p. 224). Existența relațiilor economice și politice cu Polonia, Bulgaria (divizată în cele două țarate), Serbia și hanatul tătăresc, în a doua jumătate a secolului al XIV-lea vin să confirme încă o dată recunoașterea Țării Românești și Moldovei ca state de sine stătătoare. Argumentele sunt numeroase, dar lipsa spațiului ne determină a ne opri aici.
3. St. Olteanu, *op. cit.*, p. 269.
4. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *Istoria Dobrogei*, Constanța, 1998, p. 187.
5. Ibidem, p. 187. A se vedea, cu privire la menționarea Constanței (κωνσταντία) pentru mijlocul secolului al X-lea, I. Barnea, *Dobrogea în secolele VII-X*, în Peuce, 1971, II, p. 209.
6. A. Rădulescu, I. Bitoleanu, *op. cit.*, p. 186.
7. Referitor la discuțiile generate de posibila etnie a celor trei conducători a se vedea R. Ciobanu, *Puncte de vedere asupra formațiunilor politice din Dobrogea în sec. XI*, în Peuce, II, 1971, p. 251-252.
8. St. Olteanu, *op. cit.*, p. 269-270.
9. L. Predescu, *Enciclopedia României. Cugetarea*, București, 1999, p. 540.
10. V. Drăguț, *Arta românească*, București, 1982, p. 72.
11. L. Predescu, *op. cit.*, p. 364.
12. Formațiuni statale reduse teritorial existau în pragul secolului X și în perioada invaziilor daneze în Anglia (G. M. Trevelyan, *Istoria ilustrată a Angliei*, București, 1975, p. 107 – harta VIII), precum și în nordul Peninsulei Iberice unde invazia arabă nu pătrunsese (D. C. Giurescu, *Continuitatea statului la români. Anale de istorie*, XXIV, 1978, 2, p. 89).
13. D. C. Giurescu, *loc. cit.*, p. 89.
14. V. Spinei, *Migrația ungurilor în spațiul carpato-dunărean și contactele lor cu românii în secolele IX-X*. Arheologia Moldovei, XIII, 1990, p. 132.
15. V. Spinei, *Marile migrații din estul și sud-estul Europei în secolele IX-XIII*, Iași, 1999, p. 64.
16. St. Olteanu, *Etapele procesului de formare a statelor feudale românești*. Revista de istorie, 30, 1977, 2, p. 322.
17. V. Spinei, *Marile migrații*, p. 407.
18. C. C. Giurescu, D. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 213.
19. St. Olteanu, *Societatea carpato.....*, p. 269-270.
20. R. Manolescu și colab., *Istoria medie universală*, București, 1980, p. 29.
21. Ibidem, p. 41.

22. R. Manolescu, *Istoria Evului mediu*, vol. I, Bucureşti, 1993, p. 52-53.
23. D. C. Giurescu, *loc. cit.*, p. 89.
24. *Istoria lumii în date*, Bucureşti, 1972, p. 70.
25. R. Manolescu și colab., *op. cit.*, p. 88.
26. D. C. Giurescu, *loc. cit.*, p. 89.
27. R. Manolescu, și colab., *op. cit.*, p. 90.
28. St. Olteanu, *Societatea carpato....*, p. 269.
29. F. Cazan, *Bizanțul și popoarele din sud-estul Europei. Realitățile cu lumea occidentală*, Bucureşti, 1999, p. 101.
30. R. Manoloescu, V. Costăchel, F. Cazan, Gh. Zbucnea, *Istoria Evului mediu*, vol. I, Bucureşti, 1972, p. 179-180.
31. Ibidem, p. 198.
32. St. Olteanu, *Societatea carpato....*, p. 269.
33. *Istoria lumii în date*, p. 73. Între 1035-1042 se desfășoară răscoala cneazului Ștefan Vojislav din Duklja în urma căreia Duklja obține independența.
34. St. Olteanu, *Societatea carpato....*, p. 269.
35. R. Manolescu, V. Costăchel, F. Cazan, Gh. Zbucnea, *op. cit.*, p. 186. A se vedea și R. P. Guérin Songeon, *Histoire de la Bulgarie, depuis les origines jusqu'à nos jours*, 485-1913, Paris, 1913, p. 73-84.
36. R. Manolescu și colab., *op. cit.*, p. 93. A se vedea și A. Ioachimescu, V. Ioachimescu, *Istoria imperiului rus – sintetizată – „De la Navgorod la Vladivostok și Prut”*, Chișinău, 1992, p. 13.
37. Acest eveniment este amplu prezentat în S. B. Daşkov, *Dicționar de împărați bizantini*, Bucureşti, 1999, p. 247-252.
38. *Istoria lumii în date*, p. 75.

THE DOBROGEAN STATE ORGANIZATION CONSTITUTIVE PART OF THE SIMILAR EUROPEAN PROCESS

- ABSTRACT -

The political – statal process of Dobrogean organization has its roots in inferior forms of the society's constitution that developed during the centuries from simple territorial rural communities (archaeological certified through the demographic concentration from Carasu zone, VIII-th – XI-th centuries) to prestatal system (Mircea Vodă, Basarabi, Constanțeia „jupanate” and the „small states” from Drâstor and Vicinei parts), this process being materialized in the XIII-th century through the setting up of the Dobrogean Mediaeval State. The Romanian statal organization rages among the vast process specific to the entire Europe and it is placed approximately in the VI-th – XIV-th centuries but in the eastern Europe the unstable political situation delayed the ripeness of this process.

MAREA NEAGRĂ ȘI REPUBLICILE MARITIME ITALIENE

De-a lungul secolelor, perioadele de declin ale navegației și traficului comercial în Marea Mediterană au alternat cu cele în care aceasta evoluă ca o adevărată arie de supremărie navală. Până la scindarea Imperiului Roman în Imperiul Roman de Apus și Imperiul Roman de Răsărit, în anul 395, Marea Mediterană a constituit axa cu multiple funcții a statului care o transformase într-o mare interioară lumii romane.

Reflectând separarea Occidentului de Orient, în timp ce în bazinul oriental al Mării Mediterane și în regiunile limitrofe acestuia, menținerea vieții urbane și a circulației monetare a asigurat existența, pentru câteva veacuri, a thalasocrației și a unității economice romano-bizantine, în bazinul occidental al Mediteranei și în regatele romano-germane care au succedat Imperiului Roman de Apus în secolele V-VI, procesul accentuat de ruralizare și de instalare a economiei de autosubzistență a dus la declinul navegației mediteraneene și apusene¹. Principalul stat din Europa apuseană din secolele VI-IX, cel merovingian și apoi carolingian, având ca axă Rinul avea un comerț maritim orientat mai mult spre Marea Nordului. Astfel în condițiile unei Europe apusene ruralizate și ale unei supremării economice și navale a Răsăritului, balanța comerțului Occidentului cu Oriental era net deficitară, având ca urmare o scurgere de metal prețios din Vest spre Est.

Începând cu secolul al XII-lea, procesul de urbanizare, progresul meșteșugurilor, comerțului, operațiilor bănești, dezvoltarea navegației și a tehniciilor aferente acesteia, au schimbat situația în favoarea Occidentului, asigurând exportul acestuia în Orient și expansiunea sa navală și comercială în Marea Mediterană; mai ales în bazinul său oriental. Către sfârșitul acestui secol, îndeosebi după declanșarea cruciatelor, presiunea Apusului catolic asupra Europei sud-estice, a Bizanțului în primul rând, s-a manifestat puternic până la substituirea politică finală prin trei modalități esențiale: cea *economico-comercială*, reprezentată de republicile maritime italiene, în mod special Venetia, Pisa și Genova; cea *politico-militară*, cruciată al cărei instrument au fost cavalerii feudali; cea *ecclaziastică*, manifestare a efortului Bisericii romane de a reduce în obediенță ei Biserica răsăriteană². În această conjunctură, Italia a știut să fructifice poziția sa la interferența ariilor

maritime romanică, bizantină și arabă și dezvoltarea sa urbană și navală pentru a-și asigura o timpurie expansiune maritimă și comercială. În secolul al XI-lea flotele orașelor porturi de pe litoralul nord-vestic și vestic al Italiei, în frunte cu Genova, Pisa, Amalfi, Salerno, au curățat Marea Tireniană de pirații sarazini care își aveau bazele în nord-vestul Africii, înlesnind astfel revigorarea navegației și comerțului în bazinile apusene și răsărite ale Mediteranei. De asemenea, orașele porturi italiene au profitat din plin de urmările primelor cruciate pentru a pune bazele expansiunii lor economice în Orientul Apropiat. Ca răsplată pentru participarea lor cu nave de război și de transport la operațiile navale din timpul primei cruciate și din anii următori, pisarii, genovezii și venețienii au obținut întinse privilegii comerciale în regatul Ierusalimului, inclusiv cartiere din orașele din regat, în care au întemeiat colonii prospere ca la Ierusalim, Acra, Beirut, Tripoli, Antiochia și.a. Privilegiile fiscale, administrative și jurisdicționale acordate genovezilor în circumstanțele arătate sunt cele care au permis Genovei să pună bazele rețelei sale comerciale în Orientul Apropiat³.

În același timp, corăbierii și negustorii italieni, mai ales venețieni, și-au consolidat pozițiile comerciale în Imperiul Bizantin pregătind dominația comercială asupra acestuia din secolele următoare. În acest proces, chrysobul acordat Veneției de împăratul Alexios Comnenul, în 1082, a deschis mari perspective comerțului venețian în Imperiu⁴. De altfel, în istoria expansiunii republicii maritime venețiene pot fi distinse patru mari etape care se succed după cum urmează: desfășurarea gradată a dominației venețiene pe coasta dalmată, finalizată odată cu preluarea controlului Mării Adriatice; pătrunderea în Mediterana orientală și avantajele speciale primite în porturile siriene; transferul centrului său de activitate către Bosfor și Constantinopol – arbitrul vieții economice continentale în acea perioadă; războaiele și victoria temporară asupra concurenților săi de temut, genovezii⁵.

Într-adevăr, devierea Cruciatei a -IV-a împotriva Imperiului Bizantin, întemeierea Imperiului Latin de Constantinopol în 1204 și împărțirea posesiunilor bizantine între latini și venețieni, potrivit înțelegerii încheiate între acestea, au adus Veneției stăpânirea unor întinse teritorii în noul imperiu⁶. Posesiunile pe litoralul tracic și adriatic, în Peloponez, insule în Marea Egee, o parte din Ciclade, Creta, Negroponte, coastele Moreei, o treime din cartiere în Constantinopol și cartiere în alte orașe, au făcut din republika lagunelor cea mai mare putere navală și comercială din bazinul oriental al Mării Mediterane⁷. Întemeierea domeniului colonial comercial al Veneției pe ruinele fostului Imperiu Bizantin – Romania Venețiană – a marcat apogeul supremăției navale și comerciale venețiene în Orientul creștin⁸.

Constituirea Imperiului de Niceea în 1205, succesor al Imperiului Bizantin și rival al Imperiului Latin de Constantinopol, a creat condiții favorabile expansiunii navale și comerciale ale republicilor maritime italiene în bazinul oriental al Mediteranei. Inițial, Imperiul de Niceea, prin tratatul comercial niceeano-venetian din 1214, reînnoit în 1219⁹, a acordat întinse privilegii comerciale Veneției în imperiu. Ulterior, Imperiul de Niceea, aplicând o mai veche tactică bizantină, pentru menținerea echilibrului se stimula concurența între genovezi, pisani și venețieni¹⁰, s-a orientat spre o alianță politică cu Genova, rivala Venetiei în bazinul oriental al Mării Mediterane. Această alianță a fost finalizată prin tratatul de la Nymphaion, din martie 1261, prin care, în domeniul comercial, genovezii primeau cartiere în Constantinopol, portul Sмирна și alte posesiuni precum și dreptul de a face comerț scutit de taxe vamale în întregul Imperiu Bizantin ce urma să fie restaurat inclusiv în Marea Neagră. Considerat o „genială schimbare” în politica comercială genoveză¹¹, tratatul de la Nymphaion, prin aplicarea prevederilor sale în condițiile restaurării Imperiului Bizantin (iulie-august 1261), a pus bazele întemeierii domeniului colonial comercial al Genovei în bazinul oriental al Mării Mediterane și în Marea Neagră – Romania Genoveză¹² – și a pregătit intrarea Bizanțului într-o dependență economică mai strânsă față de republică ligură.

În pofida unor păreri care consideră tratatul din 1261 „epitaful dominației venețiene”¹³ în bazinul oriental al Mării Mediterane, Venetia a păstrat și după prăbușirea Imperiului Latin, o mare parte din întinsul domeniu colonial în zonă: insula Creta, insulele din Marea Egee, două fortărețe în Peninsula Moreea și, a cărui ani mai târziu, pentru a echilibra influența economică și navală în Imperiu, Bizanțul a reluat tratativele cu Venetia și a încheiat tratatul comercial din 1265, reînnoit în anii următori, prin care le erau acordate venețienilor largi privilegii comerciale în imperiu¹⁴.

Lupta pentru supremăția navală și comercială în Marea Mediterană a dus la înversunate confruntări armate atât între creștini și musulmani, latini și bizantini cât și între republicile maritime italiene, conflicte care, nu o dată, au dus la dispariția din arena politică a unora dintre ele. Astfel, dacă o escadră pisana a atacat și prădat Amalfi, în 1135, ceea ce a dus la declinul acestui oraș, în 1284 o escadră genoveză a înfrânt flota pisana în largul insulei La Meloria, fapt care a grăbit amurgul Pisei. Lipsa de siguranță a drumurilor maritime, apărută în ultimul deceniu al secolului al XII-lea, a devenit o stare permanentă într-o Mediterană unde se confruntau Bizanțul și republicile maritime italiene, flote oficiale și nave corsare, înarmate de bazailei constrânși să angajeze în solda lor, pirați pe care să-i opună acelor pisani sau genovezi¹⁵.

În cursul secolelor XII-XIII, ca urmare a expansiunii navale și comerciale a republiilor maritime italiene, ariile supremăției navale și comerciale arabe și bizantine au fost considerabil restrânse, bazinile oriental și occidental al Mării Mediterane fiind dominate mai ales de flotele venețiană și genoveză. În același timp, pătrunderea în comerțul pontic a genovezilor și venețienilor a dus la intensificarea legăturilor navale și comerciale între Marea Mediterană și Marea Neagră și la lungi și înverșunate conflicte între Genova și Veneția pentru instaurarea și menținerea supremăției navale și comerciale în Marea Neagră.

Cele aproape două secole de existență ale Imperiului Bizantin, restaurat în 1261, reprezintă o lungă agonie manifestată prin diminuare teritorială, declin al economiei și al orașelor, consolidare a dominării vieții economice de către Veneția și mai ales de către Genova, slabire a flotei, reducere drastică a veniturilor statului, devalorizare monetară¹⁶. Această situație demonstrează printre altele, eșecul politicii bizantine care, favorizând când o republică maritimă italiană, când alta, într-un joc oscilatoriu inaugurat de Manuel I Comnenul și continuat de succesorii săi în condiții din ce în ce mai grele, a sfârșit prin a nu le mai putea controla¹⁷.

În acest context, genovezilor le-a fost mărită și largită concesiunea exploatarii minelor de alaun de la Focea, din Asia Mică, folosit ca fixativ în vopsirea postavurilor în industria țesăturilor de lână din Occident. Ei au obținut, de asemenea, largi privilegii comerciale în imperiu, ajungându-se până la interzicerea pătrunderii navelor bizantine în Marea Neagră, arie comercială rezervată odinioară Imperiului. Genovezii aveau în stăpânire și teritoriile Imperiului Bizantin: cartierul Pera din Constantinopol, devenit pivotul activității lor comerciale în Bizanț, insulele Chios, Sanios, Lesbos. Lipsiți de fondurile necesare întreținerii flotei, bizantinii au dizolvat-o în 1284, iar încercarea de refacere din 1348 a fost zădărnicită de genovezi prin atacarea și distrugerea navelor imperiale.¹⁸

În condițiile declinului economic și naval tot mai accentuat al Bizanțului, între sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea, rivalitatea veneto-genoveză pentru supremăția navală și comercială în bazinul oriental al Mării Mediterane și în Marea Neagră, a devenit tot mai înverșunată. Situația era cu atât mai gravă cu cât rivalitatea celor două republici italiene se grefa pe numeroase alte conflicte de interes care antrenau în zona Imperiului Bizantin, Hoarda de Aur (tânărul stat otoman) și Ungaria (în confruntarea cu Veneția pentru litoralul dalmat)¹⁹. Războiul naval veneto-genovez, declanșat la câțiva ani după ce la Meloria, Pisa fusese eliminată ca putere navală de prim ordin de flota genoveză, a fost provocat de această dată de Veneția „care pare să-l fi căutat cu dorință statornică”²⁰. Acesta va fi începutul

unui adevărat război colonial la care Bizanțul, anșurat în evenimente împotriva voinței sale, va asista neputincios²⁰. Unul din primele incidețe a avut loc în 1292 când George de Lluria, amiral al flotei lui Frederic de Sicilia, pustiește Corfu, Chios și Monemvasia, în condițiile în care basileul, care își desființase flota, nu putea interveni²¹. În anul următor, o scurtă ciocnire în largul Coronei, între navele venețiene și genoveze va mări tensiunea deja existentă între cele două puteri maritime, oferind Veneției pretextul pentru a rupe înțelegerile anterioare. Intentiile războinice ale Veneției erau indubitate. În primăvara anului 1294, paisprezece galere puternic înarmate, care escortau o caravă negustorească, părăseau Veneția cu destinația Levant, jefuind, în drum, așezările genoveze din Cipru și pe cea de la Lajazzo²². Coloniile genoveze au reacționat energetic. Ele au echipat la rândul lor nave care au atacat vasele venețiene din Marea Neagră și au alcătuit o flotă ce nu a ezitat să traverseze strâmtorile și să atace la Lajazzo escadra venețiană, întărâtă de ambarcațiuni ce i se alăturaseră în Mediterana orientală²³.

Genovezii au obținut o victorie completă care subliniază caracterul colonial și comercial al războiului; ea se datoră intervenției particulare a armatorilor și negustorilor din așezările genoveze din Marea Neagră și din Levant, care învinseră o flotă venețiană de formăție analoga²⁴. După 1285 conflictul va cuprinde întreaga Mediterană. Bilanțul primilor 10 ani de război a atârnat greu pentru fiecare din părți. Veneția nu a obținut practic, nimic în Marea Neagră, unde genovezii au păstrat preponderența. Cu toate acestea, venețienii au opri definitiv instalarea bizantinilor în Marea Egee, anihilând eforturile militare și navale ale lui Mihail al VIII-lea și au cucerit câteva insule.

Războiul purtat în ultimul deceniu al secolului al XIII-lea, a fost urmat de alte două desfășurate între 1350-1355 și respectiv 1376-1381, acesta din urmă cunoscut ca „războiul de la Tenedos” sau „războiul Chioggiei”. Numele insulei care asigură intrarea în strâmtori și respectiv al insulei din vecinătatea Veneției a dat numele unui război care s-a încheiat cu pacea de la Torino în anul 1381. Războaiele navale veneto-genoveze, cunoscute sub numele de „războaie ale strâmtorilor”, miza lor fiind tocmai controlul acestor căi de acces din bazinul oriental al Mării Mediterane în bazinul pontic, au sleit forța navală a Genovei grăbindu-i declinul, iar ultimul dintre ele a înlesnit expansiunea otomană în Europa sud-estică²⁵.

Începută spre sfârșitul secolului al XIII-lea și continuată în secolul al XIV-lea și în prima jumătate a secolului al XV-lea, ofensiva otomană, favorizată de declinul economic, politic, militar și naval al Imperiului Bizantin, și rivalitatea veneto-genoveză, de dezbinarea statelor balcanice și de încercările ineficiente ale statelor din Europa centrală și oc-

cidentală de a o contracara a avut ca rezultat instalarea supremătiei navale a Imperiului otoman în bazinul oriental al Mării Mediterane, marcând astfel intrarea ei într-o nouă epocă a istoriei sale²⁶. Dar până atunci Genova și Veneția au rămas forțele dominante ale comerțului exterior mediteranean și pontic, exercitând prin manifestarea intereselor lor comerciale, o influență politică de prim rang în această parte a Europei²⁷.

NOTE

1. Radu Manolescu, *Marea Mediterană și Marea Neagră în Evul Mediu (schiță a evoluțiilor lor ca arii de supremărie navală și comercială)*, în „Revista istorică”, S. N. tom IV, 1-2, ianuarie-februarie, 1993, p. 43.
2. Șerban Papacostea, *România în secolul al XIII-lea. Între crucea și Imperiul mongol*, Editura Enciclopedică, București, 1993, p. 13.
3. Michel Balard, *I mercanti genovesi dall'Atlantico alla Cina*, în „Storia Illustrata di Genova”, 16, Milano, p. 241.
4. Idem, *La Romanie Genoise*, Roma, 1978, p. 20.
5. Giuseppe di Luigi, *Il Mediterraneo nella Politica Europea*, Napoli, f. a., p. 17.
6. Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 45.
7. Guido Vannutelli, *Il mediterraneo, origine e fonte risorgente della civiltà mondiale*, Bologna, 1932, p. 109.
8. Freddy Thiriet, *La Romanie venetienne au Moyen Age. Le developement et l'exploitation du domaine colonial venetien*, Paris, 1959, p. 38.
9. Stelian Brezeanu, *Le premier traité économique entre Venise et Nicee*, în „Revue des études sud-est europeennes”, 1974, nr. 1, p. 143-146.
10. Michel Balard, *La Romanie Genoise*, p. 38.
11. *Ibidem*, p. 43.
12. *Ibidem*.
13. Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 47.
14. Giuseppe di Luigi, *op. cit.*, p. 18.
15. Michel Balard, *La Romanie...*, p. 35-36.
16. Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 46.
17. Michel Balard, *La Romanie...*, p. 37-38.
18. Gheorghe I. Brătianu, *Marea Neagră de la origini până la cucerirea otomană*, vol. II, Editura meridiane, București, 1988, p. 156.
19. *Ibidem*, p. 157.
20. Michel Balard, *La Romanie...*, p. 58.
21. *Ibidem*.
22. Gheorghe I. Brătianu, *op. cit.*, p. 162.
23. *Ibidem*, p. 163.
24. *Ibidem*.
25. Șerban Papacostea, *Relațiile internaționale în răsăritul și sud-estul Europei în secolele XIV-XV*, în „Geneza statului în evul mediu românesc”, Cluj Napoca, 1988, p. 240-252.
26. Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 47.
27. Șerban Papacostea, *România în secolul al XIII-lea*, p. 16.

LA MER NOIRE ET LES RÉPUBLIQUES MARITIMES ITALIENNES

Résumé

Les grandes routes terrestres reliées aux grandes voies maritimes du bassin pontique – on y mentionne la route de la soie, la route des villes russes qui unissaient la Mer Noire des steppes qui se déployaient à son Nord, la voie fluviale qui faisait la relation avec l'Europe centrale – ont contribué à transformer la Mer Noire dans une « plaque tournante » du commerce international et dans une arène de lutte de certains Etats maritimes occidentaux pour la suprématie.

Aux XIIIe – XIVe siècles, dans la lutte pour les nombreux avantages offerts par le bassin pontique, la République ligure a été la gagnante, l'installation de la suprématie génoise commerciale et navale déterminant un changement rapide de l'équilibre de forces dans la Mer Noire.

ECONOMIA ȚĂRILOR ROMÂNE ȘI NEGOȚUL PONTIC ȘI MEDITERANEAN CU PRÔDUSE APICOLE ÎN EVUL MEDIU

Apicultura este una din ocupațiile multimilenare ale populației sedentare carpato-pontice găsindu-și reflectarea și în opera anticului Herodot. Părintele istoriei scria în cea de a V-a carte a Istoriilor sale că: „După câte spun tracii, meleagurile de dincolo de Istru sunt împânzite de albine și din pricina lor este cu neputință să pătrunzi mai adânc în ținut”¹. Este drept că Herodot și-a cules multe din faptele relatate de el, din surse orale, aşa cum rezultă și din formula „după câte spun tracii”, el însuși stârnind și nedumerire. „Părerea mea este însă că cei care vorbesc aşa spun lucruri nefirești, pentru că aceste vietăți nu îndură frigul”², fapt infirmat de tot ceea ce avea să dovedească practicile apicole ulterioare. Clima spațiului nord-danubian a fost tot timpul propice creșterii albinelor. La mijlocul sec. V e. n. Priscus Poni și cei aflați în solia bizantină plecată spre curtea lui Atilla, au trecut Dunărea cu monoxilele localnicilor și au fost hrăniți de locuitorii satelor bănățene cu mâncare” în loc de grâu, mei, iar în loc de vin, *mied* după cum îl numise localnicii”³.

Oamenii Evului Mediu au preluat preocupări cu mult anterioare⁴ lor, cărora le-au dat dimensiuni sporite. Mierea și în deosebi ceară se regăsea în sortimentele de bază ale negoțului întreținut de societatea de la Dunărea de Jos în secolele X-XIII.

În cunoscuta epistolă a marelui cneaz al Kievului Sviataslav către cneaghina Olga, mama sa, se arată că la Periaslavăt-ul dunărean veneau, printre altele bogății, „și ceară și miere și sclavi”.

Documentele medievale interne atestă creșterea albinelor în toate cele patru țări românești constituite între Pontul Euxin și Tisa⁵. La jumătatea sec. al XIV-lea o diplomă emisă de regele Ludovic I poruncea transilvănenilor că „dijmele mieilor, iezilor și albinelor să se plătească în mod obișnuit”⁶.

Trei ani mai târziu Capitulul bisericii din Arad hotără să nu se perceapă nici o dare „pentru albinele ... aduse sau care vor fi aduse la locurile numite în limba populară Mihălău”⁷. Apicultura transilvană a stagnat sau chiar a regresat în veacurile următoare. În Urbariile Țării

Făgărașului privind secolul al XVII-lea sunt consemați, în iunie 1669, numai 26 stupi, apoi 40 stupi în 1672, și aceștia de prăsilă, iar în 1674 tot 40 stupi. Localități precum Porumbac, Comana, Hărseni, și a. erau luate în evidență cu cifre insignifiante privind coloniile de albine⁸. Ca atare este întru totul justificat negoțul cu ceară practicat de Țara Românească cu Brașovul, placa turnantă fiind piața de la Câmpulung. În timpul scurtei sale domnii Mihnea cel Rău (1508-1509) scria celor din Orașul Coroanei „că ori de câtă ceară ați avea nevoie... să știți că e destulă gata la Câmpulung”⁹. Din același centru urban valah negustorul Voicu oferea brașovenilor, în 1548, un transport de 40 de poveri (cca. 5400 kg) de miere¹⁰. Se comercializau diferite sortimente de ceară, articol mult mai frecvent în registrele vigesimale ale orașului Brașov.

Tot acest produs apicol apare, mai întâi și în hrisoavele Țării Românești. Printre bunurile dăruite de Vladislav Vlaicu mănăstirii sale Vlădița, pe la 1374, este trecută și „*o majă de ceară*”¹¹. „Miere și ceară pe măsură, cât va aduce anul” se acordau mănăstirii Tismana de către Radu I și Dan I voievod¹², pe când mânăstirea Cozia, prima de la citorul ei Mircea cel Bătrân, printre altele, și „10 burdufuri de miere și 10 bucăți de ceară”¹³. Din domnia aceluiasi voievod este atestată și zeci uiala „din albine”, adică „albinăritul”. Dimensiunile acelei dări rezultă din hrisovul emis în 1536 iulie 17, la București de Radu Paisie pentru mânăstirea Snagov în care sunt stabilite la 100 de case și „10 vedre miere”, la care se adaugă cu ocazia unor praznice „ceară – 300 litre”¹⁴ și. a. Într-un hristov acordat Coziei se stabilea ca în județul Vâlcea „pe fiecare an să-și adune însiși călugării albinăritul, să le fie mierea pentru nevoia mânăstirii, iar ceară să fie pentru biserică”¹⁵. În valorosul său document dat tot călugărilor cozieni, în care se exprimă în titulatura domnească autoritatea voievodului până la Marea cea Mare se face referire și la vama asupra stupilor aflați în „toate bălțile pe Dunăre începând de la Săpatul până la gura Ialomiței”¹⁶.

Importanța economică a acestor încasări rezultă și din succesiunea enumerării acestora: datul oilor, porcilor, *stupilor*, ordine păstrată în Evul Mediu¹⁷. Se percepeau dări și vămi de către acei „vameși de stupi” menționați frecvent în înscrierile cancelariei domnești¹⁸, iar zeci uiala de ceară și miere este printre cele mai vechi îndatoriri din Țara Românească.

O situație similară se prezintă în lumina documentelor scrise, și în Moldova. La munte¹⁹, pe Prut²⁰, Nistru²¹, din Nordul moldav și până în Sud²², actele voievodale de început înscriu prisăcile²³, unele dintre ele fiind chiar mai multe pe același domeniu. Este situația satului Huba care avea la 6 feb. 1431 patru prisăci²⁴. Analizând uricele emise în prima etapă a statului de sine stătător Moldova rezultă că 27 dintre

înscrisurile domnești aveau în vedere și aceste concentrări de stupi sau locuri întărite numite prisăci. Ele erau distribuite în tot teritoriul moldav.

Ca atare izvoarele de epocă reflectă această ocupație pe întreg teritoriul locuit de români, și îndeosebi în spațiul extracarpatin.

Dar practicele apicole nu erau rezervate numai societății românești. Prezența acestora este semnalată într-o arie pontică extinsă din Vestul Mării Negre până în Răsăritul caucazian²⁵, dar și în Nordul pontic unde produsele Gazariei erau valorificate prin orașul port Caffa sau Tana din Marea Meotică²⁶. Totodată actele consemnează în sec. XIII ceara de Constantinopol. Exceptând tărâmul anatolian bazinele pontice se înfățișează ca o vastă platformă apicolă²⁷ favorizată de o vegetație meliferă variată și de ocupații în această direcție ale locuitorilor sedentari.

Produsele apicole nu se rezumă numai la ceară și miere, deși acestea sunt prioritare. Lor li se alătură fagurii de miere, miedul, diferite sortimente de ceară, alte produse pe bază de miere. Vămile încasau taxe stabilite de domnie incluse și în hrisovul lui Dan II pentru negoțul cu Transilvania. Vameșii de la Dâmbovița și Rucăr percepeau de la „butoiul cu miere” 20 bani, de la cel de mied, 10 bani, tot atât cât și pentru butoiul de vin³⁰.

Actul evocat acum are darul de a consemna și unități de măsură utilizate în negoțul apicol. Din hrisoave anterioare reținem burdulul de miere cu care erau miluite ctiorile voievodale din a doua jumătate a sec. al XIV-lea³¹, pentru a se ajunge în practica negustorească la „butoiul de miere”³² sau aşa cum se menționa mai sus la „butoiul de mied”, „vadra de miere”. Ceară se vindea prin unitatea de măsură „maja de ceară”³³ sau „bucata de ceară”³⁴, „cântarul de ceară”. De regulă aceste produse erau colectate pe vaste întinderi de negustori mărunți locali care le transportau în orașe și porturi pentru înmagazinare. Transportul maritim era dispecerat, în ce privește spațiul Gurilor Dunării de Pera³⁵. Deși datele ce reflectă volumul bunurilor apicole pontice sunt incomplete ele sugerează poziția imediat următoare față de grâu și vite a mărfurilor apicole, inclusiv a preparatelor derivate. De exemplu mierea era aliment dar intra și în compoziția unor medicamente precum alifiile pentru tratamentul de scabie. Istoricul Gh. I. Brătianu reține rețeta de preparare a medicamentului care folosea mierea, sarea, sulfatul, terebentina, undelemnul, grăsimi, mercur toate concentrându-se într-o pomadă foarte eficace³⁶. Marfa predominantă se compunea însă din ceară și miere în mari cantități.

În urma unui naufragiu petrecut în 1347 la Genova s-au putut recupera 145 cântare de ceară adusă din Pontul Vestic. În 1395 nava Lomellina, transporta, în condițiile primei luni a anului respectiv 2000

cântare de ceară pusă în saci, însumând cca. 95 tone. M. Balard ajunge la concluzia că negoțul cu ceară aduce investitorilor occidentali un profit de 21% - 37% fiind foarte rentabil corăbierilor italieni³⁷.

Principalele piețe de desfacere erau metropola Constantinopol – Istanbul, Veneția, Genova, Pisa, Ancona, unele porturi anatoliene, din Levant și Africa. La începutul sec. al XVIII-lea Dimitrie Cantemir, descria avântul portului Galați socotit de el „cel mai vestit port de pe Dunăre. Aici acosteză de două sau de trei ori pe an corăbii nu numai din locurile învecinate cu Marea Neagră, Crimeea, Trapezunt Sinope, Constantinopol dar și din Egipt și chiar din Barbaria și se întorc încărcate cu lemne moldovenești... și totodată cu *miere, ceară* sau unt, sal-petru și grâu”³⁸.

Un bogat lot de documente, în bună parte inedite, datând din sec. al XVII-lea, reflectă vasta extindere a îndeletnicirilor apicole în țările noastre.

Ele confirmă însemnările lui Paul de Alep, cel care în 1656, aflat în călătorie la marile mânăstiri valahe în suita patriarhului Macarie, a făcut un popas și la mânăstirea Brâncoveni. Acolo sirianul a aflat că vel vornicul Preda Brâncoveanu avea o impresionantă avuție în care se înscrău și „300 de șiruri de stupi cu roiuri (de albine) fiecare șir aducând mai mult de un butoi mare de ceară și vreo sută de vedre de miere”, produse ce se valorificau pe piața istanbuliotă³⁹.

Pentru a putea percepe cât mai corect dimensiunile cantitative ale acestor produse reținem că în sec. XVII Moldova trimitea, în virtutea obligațiilor anuale față de hanul tătar, 12 butoaie de miere⁴⁰.

Din documente rezultă că domeniile funciare, domnești, boierești sau mânăstirești organizau stupine și locuri de iernat pentru stupi.

Foile de zestre boierești înscrău cifre însemnate privind stupii care intrau în avuția tinerelor perechi. La 6 ianuarie 1692 vel vornicul Ghinea dădea fiicei sale Ancuța obiecte de podoabă din aur, lenjerie, vite dar și 40 de stupi⁴¹. Văduva Maria din Blăjești înscră în dota fiicei: case în București, diverse obiecte de uz casnic și 40 de stupi⁴².

Lista de zestre a Păunei Izvoranu din 8 aprilie 1712, compusă din 37 categorii de bunuri cuprinde și cifra de 60 mătci stupi⁴³. Într-o notă așternută în 1716 cu stupii puși la zemnice (iernat n. n.) au fost trecute 2185 mătci și roiuri care aparțineau la 11 posesori precum Toader ot Tătărani, Trifan, Ștefan bărariul, Jilco portar și alții, toți de modestă stare⁴⁴. Mai târziu, în iulie 1830 cele 202 familii de români retrași din Turtucaia în Țara Românească aduceau și 713 stupi precum și cereale, vite⁴⁵ §. a.

Produsele acestea apicole erau valorificate atât în negoțul inter-românesc cât și pe marile piețe continentale unde se ajungea pe căi terestre sau pe rutele maritime prin porturile Dunării de Jos și prin cele

de pe litoral. Principalele drumuri balcanice permiteau ajungerea la Adrianopol, Istanbul, sau la Raguza oraș – port adriatic devenit punct de legătură cu centrele italiene și în special cu Veneția. Era folosită de asemenea piața central europeană. În 1640 Petru Deodat Bakšić constată că „se află în acest oraș (Târgoviște n. n.) mulți greci, toți negustori care merg în fiecare an cu ceară la Veneția și alții se duc în Germania și Polonia și în toată Turcia și sunt negustori bogăți și puternici”⁴⁶.

Rutele maritime au fost frecvent străbătute de ambarcațiuni bizantine, italiene, moldovenești, grecești, otomane, abhaze și. a. Documentele consemnează prezența bunurilor apicole încărcate la Vicina, Chilia, Mancastro⁴⁷. Ele erau procurate și de dincolo de hinterlandurile orașelor porturi. Dintr-un registru al portului Brăila scris pe 790 pag., în 1570, se arată că localnicii aduceau cu arabaua unt topit, ceară, seu, miere curată și. a. pe care negustorii turci, specializați în acest gen de mărfuri⁴⁸ le cumpărau și plăteau vama de 3% spre deosebire de alți negustori de altă credință, care erau vămuși cu 4 – 5%. Documentul valorificat de Anca Popescu confirmă negoțul cu butoaie mari încărcate cu faguri de miere pentru care se încasau 50 accele de fiecare, sumă modestă la acel sfârșit de veac XVI. În Moldova negoțul cu produse era practicat de armeni, evrei, greci, unguri, sași, raguzani și desigur români⁴⁹. Principalele porturi moldave au fost Chilia numită și „Cheie a toată Țara Moldovei, a Ungariei și a țării de la Dunăre”⁵⁰, Cetatea Albă și mai târziu Brăila și Galați.

În lumina documentelor de epocă putem concluziona că alături de grâu și vite mierea și ceară au fost articolele cele mai cerute economiei românești atât în bazinul pontic cât și de capitala bosforeană sau de mariile porturi din Mediterana.

Parcugând mercurialele marilor piețe mediteraneene constatăm, că și la grâu, aplicarea unor prețuri diferențiate produselor apicole în funcție de zonele lor de proveniență. La sfârșitul sec. al XIV-lea sumele cele mai bune se plăteau pentru cele de Zagora și România și erau mai slabe pentru produsul obținut în Peninsula Iberică sau Barbaria. La Genova, Pisa „cântarul” de ceară provenită din SE Europei era mai bine apreciat⁵¹. Același sistem se aplica și în comerțul cu miere. La 24 iulie 1386 pe piața Alexandriei prețurile cele mai bune se obțineau pentru mierea din Levant, Candida⁵² sau mai mici pentru spațiul adriatic. Articolele Dunării de Jos se încadrau între aceste limite. Țările Române au fost prezente în negoțul intercontinental timp de cel puțin cinci veacuri cu rodul de bază al creșterii albinelor, ocupație practicată în toate formele de relief de la munte la mare și pe vaste întinderi⁵³.

NOTE

- x Comunicare prezentată la Sesiunea Științifică „PONTICA” – 2000, Constanța, 28 – 29 noiembrie.
- 1. Herodot, Istorii, II, ed. Adelina Piatkowski, București, 1964, p. 31. În ediția operei lui Herodot, datorată lui Liviu Onu și Luciei Șapcăliu, București, 1984, p. 257 se propune traducerea: „Iar thrachii zicu cum decinde de Dunăre sunt albi foarte multe și pentru albi nu pot oamenii să lăcuiască”. Deci este vorba de locuire nu de o simplă expediție ostăsească.
- 2. Herodot, București, 1964, p. 31.
- 3. Izvoarele istoriei României, București, 1970, II, p. 261.
- 4. Gr. G. Tocilescu, Dacia înainte de romani, București, 1880, p. 770.
- 5. Dinu C. Giurescu, Țara Românească în secolele XIV – XV, București, 1973, p. 69.
- 6. Documenta Romaniae Historica, C. Tr., X, București, 1977, p. 154. Diploma a fost emisă la Buda în ziua de 20 septembrie 1352.
- 7. Ibidem, p. 347, act emis la 15 iulie 1355.
- 8. Urbariile Țării Făgărașului, ed. D. Prodan, București, 1976, II, p. 63.
- 9. Radu Manolescu, Comerțul Țării Românești și Moldovei cu Brașovul (secolele XIV – XVI), București, 1965, p. 126.
- 10. Ibidem, p. 127.
- 11. D. R. H., B. Țara Românească, I, București, 1966, p. 19.
- 12. Ibidem, p. 21.
- 13. Ibidem, p. 27.
- 14. DIR, B. Țara Românească, veac XVI, II, p. 215 – 216.
- 15. DRH, B, I, p. 44, hrisov din ianuarie (1392).
- 16. Ibidem, p. 64, hrisov din perioada 1404 – 1406.
- 17. Ibidem, p. 84, V. Costăchel, P. P. Panaitescu, A. Cazacu, Viața feudală în Țara Românească și Moldova, București, 1957, p. 365.
- 18. DRH, B, I, p. 84.
- 19. DRH, A. Moldova, I, București, 1975, p. 30.
- 20. Ibidem, p. 137.
- 21. Ibidem, p. 68.
- 22. Ibidem, p. 403, p. 408.
- 23. Termenul „prisacă” indică un loc întărît cu trunchiuri de copac și bolovani. Existau însă și prisăci de stupi înconjurate de asemenea cu bușteni, V. Costăchel și col., op. cit., p. 23.
- 24. DRH, A, I, p. 150.
- 25. Ziala Ciciba, La presenza abkhaza nella storia del Mar Nero, I Problemi del Mar Nero, Geneva, 1993, p. 14.
- 26. V. Gjuzelev, Du commerce genois dans les terres bulgares durant le XIVe siècle, Bulgarian – Historical, Review, tom VII, 1979, 4, p. 40.
- 27. Vera Hrochova, Le littoral et l'arrière pays de la Mer Noire, XIIIe – XVe siècle, Byzantino – Bulgarica, VII, Sofia, 1981, p. 226.
- 28. M. Balard, La Romanie Genoise, II, Alessandria, p. 734.
- 29. Panait.I. Panait, Economia statelor românești și Marea Neagră în secolul al XIV-lea, Analele Dobrogei, SN, an III, 1997, 1, p. 113.
- 30. DRH, B, I, p. 108, hrisov emis în perioada 1424 - 1431.

31. DRH, B, I, p. 27.
32. *Ibidem*, p. 108.
33. *Ibidem*, p. 19.
34. *Ibidem*, p. 27.
35. M. Balard, *op. cit.*, p. 736.
36. Gh. I. Brătianu, *Marea Neagră*, ed. V. Spinei, Bucureşti, 1988, II, p. 137.
37. M. Balard, *Genes et l'autre – mer. Les actes de Caffa*, I, Paris, 1973, p. 341, 357.
38. Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Bucureşti, 1973, p. 75, 77.
39. *Călători străini despre Țările Române*, VI, Bucureşti, 1976, p. 216.
40. Andrei Pipidi, *Călători italieni în Moldova și noi date despre navigația în Marea Neagră în sec. al XVII-lea*, An. Inst. Ist. Arh., „A. D. Xenopol”, Iași, XVII, 1985, 2, p. 615.
41. Arh. Nat. Buc., A. N., CLXXVIII/1.
42. *Idem*, Fond Mitr. 16/23, document din 30 ian. 1711.
43. *Ibidem*, Fond Mănăst. Sf. Ioan, Buc., 4/31.
44. Muzeul Municipiului Bucureşti, Inv., 13. 715.
45. Tudor Mateescu, *Refugieri ale românilor din Dobrogea la stânga Dunării în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829 și în anii imediați următori*, „Analele Dobrogei”, SN, an III, 1997, 1, p. 77.
46. *Călători străini*, V, p. 216.
47. Georges I. Brătianu, *Le commerce gênois sur le Danube à la fin du XIIIe siècle*, Bulletin de l’Institut pour l’étude de l’Europe sud-orientale, 1922, 5 – 6, p. 7.
48. Anca Popescu, *Fiscalitatea comercială otomană în porturile danubiano-pontice. Un document*, Revista Iсторică, SN, tom VIII, 1997, 9 – 10, p. 619.
49. H. Dj. Siruni, *Armenii în viața economică a Țărilor Române*, Bucureşti, 1944, p. 47; Ion Chirtoagă, *Din istoria Chiliei secolelor XIV – XV*, Revista de Istorie a Moldovei, an VI, 1995, 1, Chișinău, p. 44 – 45.
50. Gheorghe Pungă, *Considerații privitoare la Cetatea Chilia Nouă*, An. Inst. Ist. Arh., „A. D. Xenopol”, Iași, XXXIV, 1997, p. 365.
51. Frederigo Melis, *Documenti per la storia economica dei secoli XIII – XVI*, Firenze, 1972, p. 304, 306, §. a.
52. *Ibidem*, p. 190, 320, §. a.
53. Panait I. Panait, *Porturile dobrogene pe rutele maritime pontice ale secolelor XIII – XV*, „Analele Dobrogei”, SN, an VI, 2000, 1, p. 98 – 101.

L'ÉCONOMIE DES PRINCIPAUTÉS ROUMAINES ET LE COMMERCE PONTIQUE ET MÉDITERRANÉEN AVEC DES PRODUITS APICOLES AU MOYEN AGE

Résumé

L'apiculture est une des occupations très anciennes et permanentes des habitants de l'espace carpato – pontique. Hérodote lui-même, en fait des mentions pour le nord du Danube.

Les documents écrits attestent ces préoccupations dans tous les quatre pays médiévaux se trouvant dans le territoire roumain, à travers toutes les formes de relief. Le bassin de la Mer Noire et surtout la Péninsule Balcanique, le Nord pontique ont toujours assuré l'approvisionnement avec des produits apicoles tels : la cire, le miel, l'hydromel, les rayons de miel, commercialisés dans les grandes villes du temps : Constantinople, Alexandrie, Venise, Génois, Pise, Florence, Barcelone, et. Le miel et la cire de Zagora, de Roumanie, et on y suppose aussi les produits du Bas – Danube, bénéficiaient de prix supérieurs grâce à leurs qualités, ce que, le marché de l'Europe Centrale appréciait aussi.

**CONSIDERATII PE MARGINEA UNUI ATLAS
DIN SECOLUL AL XVIII LEA
– ORBIS ANTIQUI TABULAE GEOGRAPHICAE –
AFLAT ÎN COLECTIILE MUZEULUI DE ISTORIE
NATIONALA SI ARHEOLOGIE CONSTANTA**

Lucrarea sus menționată "Hărți geografice ale lumii antice", după Cladius Ptolemeu, tipărită la Amsterdam în 1730, conține un număr de 27 de hărți (xerogravuri), ale unor teritorii din Europa centrală, meridională și occidentală. Sunt xerogravuri după hărți executate de Cladius Ptolemeu, Abraham Ortelius, Janszon Johannes, Briet Filip și Du Val D'Abbeville Pierre. Înainte de a prezenta o parte din hărțile propriu – zise, vom încerca să oferim cititorului o descriere cât mai amănunțită, a dezvoltării istorice a cartografiei.

Crearea hărților și a graficii de hărți, a hărților navale sunt o parte a artei și a desenului, dar, în ordinea executării, aceleași schițe geografice au necesitat un volum mai mare de lucru. În prezentarea lumii sau a unei părți a acesteia, cartografii au găsit imposibile de folosit, metodele familiare ale pictorului. În cadrul unei hărți apar muntele sau lacul, care nu pot fi mai lungi sau mai scurte, decât le vede ochiul liber.

Cartografi s-au concentrat în prezentarea celor mai esențiale detalii ale peisajului, în ordine, evitând înghesuirea lor. În desen nu există posibilitatea de a insera (fiecare pom, fiecare colibă, ș.a.). Aici s-a produs desprinderea între maniera de lucru a artistului și cea a cartografului. Mai târziu, a fost necesară dezvoltarea unui sistem unic, cu simboluri și semne specifice, pentru prezentarea înfățișării peisajului. În acest fel, arta executării hărților a fost primul pas apropiat al dezvoltării și recunoașterii gândirii abstrakte și simbolice, ca fiind bazele tuturor cercetărilor moderne în literatură și artă.

Este știut faptul că, Ptolemeu a scris instrucțiunile pentru realizarea hărților, selecția lor, dar nu se știe, dacă el a folosit vreodată o hartă pentru sine. Pentru realizarea unei hărți era nevoie de colaborarea dintre geograf și proiectant sau gravor.

Geograful este cel care furnizează toate datele ce trebuie inserate pe hartă; proiectantul sau gravorul aranjează toate elementele într-un spațiu dat, arătându-le exact, raportate la o scară dată de simboluri generale sau semne standardizate. De asemenea, el a selectat tipurile de caractere corespunzătoare pentru citirea pe hartă.

Artistul este paralizat în a da drumul imaginației sale, de necesitatea respectării unor reguli și concepții stricte. El găsește o scăpare în arta sa, doar în decorarea hărților. Cartușele, busolele – rozetă, vignețele, medalioanele, care au încadrate personaje sau animale, instrumentele și uneltele care înfrumusețează compozиțiile lor, vapoarele și monștri marini care animă infățișarea mărilor și oceanelor sunt adevărate expresii ale imaginației artistice, selectate special, pentru a fi folosite, unde este cazul.

Cartografia pe care o cunoaștem astăzi, începe cu spectaculoasa hartă a lui Ptolemeu, primul geograf, matematician și astronom al epocii sale, originar din Alexandria, centrul cultural al lumii elenistice. În originalele lui Ptolemeu sunt scrise instrucțiunile pentru realizarea unor hărți, în secolul al II-lea a.Ch., munca sa devenind un model, pentru știința cartografică, în timpul Marii Renașteri. El a strâns și a lăsat moștenire occidentului rezultatele cunoștințelor clasice în cartografie. În cursul anului 150 a.Ch. a definitivat "Geografia", cel mai cunoscut atlas al lumii. El conține instrucțiunile pentru desenarea unei hărți a lumii în 26 de foi, bazate pe poziția geografică, dată aproximativ 8000 de teritorii. În anul 1410, scrierile sale au devenit în general cunoscute în vestul Europei, din traducerile în limba latină existente. Sistemul sau a fost în general adoptat de toți cartografi secolului al XV-lea, numai că, s-a dezvoltat foarte încet și s-a îmbunătățit în perioadele următoare.

"Geografia" sa a devenit lucrarea standard a cartografiei, dominantă cu autoritate concepțiile științifice ale autorilor europeni, pentru mai mult de 50 de ani.

Textul atlasului lui Ptolemeu dezvăluie preocupările sale legate de problemele tehnice ale realizării hărților. El a compus liste cu dificultate obținând latitudinile și longitudinile pentru aproximativ 350 de spații. Pentru determinarea longitudinii fiecărui spațiu el a măsurat și comparat în întregime cea mai lungă zi a anului sau a comparat diferențele în înălțime ale Stelei Nordului, într-o noapte distinctă.

Principala sursă a lui Ptolemeu a fost Hiharchus, filosof al secolului al II-lea a. Ch., care a cronometrat aceleași eclipse lunare în orașe diferite. Din diferențele de durată, Ptolemeu a putut calcula diferența longitudinală. În general, el s-a bazat pe presupunerii sau pe itinerarii disponibile și a aplicat aceste măsurători pentru a reface descrierea sferică a Pământului pe o bucată de hârtie întinsă. Instrucțiunile sale detaliate recomandă celor ce execută hărți cum să micșoreze inevitabilele distorsiuni găsite pe toate hărțile. Scopul său a fost să producă o indoire a grilei longitudinii și latitudinii, făcând vizibilă rotunjimea Pământului cu așezarea parcelată a unor rețele. Configurația pe hartă hotărâtă atunci, aproximează măsurile și formele actuale ale di-

feritelor teritorii de pe glob. Vom prezenta în continuare 16 hărți (xerogravuri) executate după Abraham Ortelius, Johannes Janszon, Briet Filip și Du Val D' Abbeville Pierre.

Abraham Ortelius, cel mai de seamă reprezentant al geografiei moderne, precum și publicist al unor hărți tipărite la Antwerp, până în 1564, a trăit între anii 1527–1598, a publicat „THEATRUM ORBIS TERARUM” și primul atlas modern apărut între anii 1570–1697, în mai mult de 70 de ediții, cu texte în limbile latină, germană, franceză, spaniolă și italiană. Alături de Abraham Ortelius am întâlnit în această lucrare și hărți (xerogravuri) după Janszon Johannes (1588–1660), tipărite la Amsterdam, după Briet Filip (1601–1668) și Du Val D'Abbeville Pierre din Paris, prolific autor de hărți istorice și geografice, elev și rudă al geografului Sanson Du Val D'Abbeville Nicolas (1600–1667), fondator al binecunoscutei familii franceze de gravori, faimos pentru lucrările sale și prin perfecțiunea artistică a hărtilor sale.

Vom începe prezentarea xerogravurilor din acest atlas, cu acelea executate după hărți ale lui Abraham Ortelius, ele fiind în număr mai mare.

I.

TITLUL HĂRTII - PONTUS EUXINUS (PONTUL EUXIN)

- 1) AUTOR – Abraham Ortelius (1527 – 1598)
- 2) LOCALITATE - Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravura ; alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 47 / 36 cm
- 5) DESCRIERE - Harta se distinge printr-o frumoasă proiectare a unui cartuș în partea dreaptă, în care este inclus și titlul, fiind decorat cu măști, motive fitomorfe și chenare.

II.

TITLUL HĂRTII – CRETA IOVIS MAGNI MEDIO JUCET INSULA PONTO (CRETA – INSULĂ ÎN MIJLOCUL MĂRII A LUI JUPITER MAGNUS)

- 1) AUTOR – Abraham Ortelius (1527- 1598)
- 2) LOCALITATE – Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravură ; alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 47 / 36 cm
- 5) DESCRIERE - Întreaga compoziție este înfrumusetată prin prezența în imensitatea mării care înconjoară Insula Creta, a

unor bărci cu pânze, animale marine și busole – rozetă. Harta conține un cartuș în stânga sus, încadrat de ornamente fitomorfe, în care este inclus titlul.

III.

TITLUL HĂRȚII – NOVA ACCURATA TUSCIAE ANTIQUE (DESCRIEREA ÎNGRIJITĂ A ETRURIEI ANTICE)

- 1) AUTOR – Abraham Ortelius (1527 – 1598)
- 2) LOCALITATE – Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravură ; alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 47 / 33 cm
- 5) DESCRIERE – Titlul hărții apare în cartușul din dreapta sus, flancat de două personaje care țin în mâna catargul unei corăbii și o busolă – compas. În partea de sus a cartușului, în mijloc se află globul pământesc. Harta conține o descriere pictografică: sunt reprezentate lanțuri muntoase , lacuri, vegetație. Localitățile sunt marcate prin castele și cetăți, iar imensitatea mării este brăzdată de corăbii cu pânze și o rozetă busolă.

IV.

TITLUL HĂRȚII - THRACIA VERITIS TYPUS (IMAGINEA VECHII TRACII)

- 1) AUTOR – Abraham Ortelius (1527–1598)
- 2) LOCALITATE – Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravură , alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 45 / 34 cm

V.

TITLUL HĂRȚII - AENEAE TROIANI NAVIGATIO AD VIRGILIV FEX PRIORES AENEIDOS (CĂLĂTORIA PE MARE A TROIANULUI AENEAS LA VERGILIUS – primele cărți din Eneida)

- 1) AUTOR – Abraham Ortelius (1527–1598)
- 2) LOCALITATE – Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravură, alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 46 / 36 cm

VI.

TITLUL HĂRȚII – MACEDONIA, EPIRUM AC PELOPONESUM REPRESENTANS MEDIUS MERIDIANUS 50 RELQUI AD HUNC INCLINEATI SUNT ROTIONE PARALELORUM 36 ET 40

**(MACEDONIA, EPIRUL ȘI PELOPONEZ PREZENTÂND LA
MIJLOC MERIDIANUL 50; celelalte până la el sunt înclinate în
funcție de paralelele 36 și 40).**

- 1) AUTOR – Abraham Ortelius (1527–1598)
- 2) LOCALITATE – Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravură, alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 44 / 33 cm

VII.

**TITLUL HĂRȚII – ALEXANDRI MAGNI MACEDONIS EXPEDITIO
(EXPEDIȚIA LUI ALEXANDRU CEL MARE MACEDONEANUL)**

- 1) AUTOR – Abraham Ortelius (1527–1598)
- 2) LOCALITATE – Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravură, alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 44 / 34 cm

VIII.

**TITLUL HĂRȚII – EUROPA SIVE CELTICAM VETEREM
(EUROPA SAU VECHEA CELȚIE)**

- 1) AUTOR – Abraham Ortelius (1527–1598)
- 2) LOCALITATE – Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravură, alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 43 / 32 cm

IX.

**TITLUL HĂRȚII – BRITANIA – PROUT DIVISA FUIT
TEMPORIBUS ANGLO – SAXORUM PRAESERTIUM DURANTE
ILLORUM (BRITANIA - CUM A FOST ÎMPĂRTITĂ DE ANGLO
– SAXONI ȘI MAI ALES CONTINUATĂ DE EI)**

- 1) AUTOR – Abraham Ortelius (1527–1598)
- 2) LOCALITATE – Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravură, alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 52 7 42 cm
- 5) DESCRIERE – Titlul hărții apare înscris într-un cartuș flancat de doi îngeri, iar în partea de sus, pe mijloc este xerogravată coroana regală. De o parte și de alta a hărții sunt prezentate câteșapte cartușe, în care sunt reprezentate suite de personaje în decoruri citadine. Fiecare cartuș reprezintă una din provinciile Britaniei, (aşa cum a fost ea împărțită în timpul anglo-sa-

xonilor). În cartușele de pe latura stângă a hărții sunt reprezentați, câte un războinic în armură ținând în mâna un scut cu emblema provinciei respective. În colțul din stânga jos al cartușului este înscris numele provinciei, iar în colțul din dreapta jos apare emblema acesteia. Fundalul fiecărui cartuș prezintă un decor citadin. În ordine de sus în jos sunt prezentate provinciile: KENT, SOUTHSAXON, WESTSAXON, EASTSAXON, NORTHUMBERLAND, EASTANGLE și MERCIA. Cele șapte cartușe din partea dreaptă a hărții sunt decorate în același mod, ca cele din stânga, reprezentând tot scene de viață citadină. Și pe hartă, provinciile respective sunt marcate cu emblemele fiecăreia. În decorul marin remarcăm bărci cu pânze și o rozetă cu busolă.

X.

TITLUL HĂRȚII – CYPRUS – INSULA LACTA CHORIS BLANDORUM ET MATER AMORUM (CIPRU – INSULA HRĂNITĂ CU CÂNTECELE SEDUCĂTORILOR ȘI MAMĂ A IUBIRILOR)

- 1) AUTOR – Johannes Janszon (1588–1660)
- 2) LOCALITATE – Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravură, alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 45 / 33 cm
- 5) DESCRIERE – Pe harta insulei sunt reprezentate cu simboluri sau schematic diferite forme de relief, lanțuri muntoase, dealuri, câmpii. În imensitatea mării ce înconjoară insula apar bărci cu pânze, animale marine și două rozete bus

XI.

TITLUL HĂRȚII – ATTICA MEGARICA, CORINTHICA, BEOTIA, PHOCIS, LOCRI (ATTICA MEGARICĂ, CORINTICĂ, BEOTIA, PHOCIS, LOCRI)

- 1) AUTOR – Johannes, Janszon (1588–1660)
- 2) LOCALITATE – Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravură
- 4) DIMENSIUNI – 49 / 36 cm
- 5) DESCRIERE – Harta conține o descriere pictografică a peisajului real. Sunt prezentate lanțuri muntoase, localități – marcate cu cetăți, castele. Măurile sunt brăzdate de corăbii cu pânze. Cartușul din partea stângă jos a hărții, în care este încadrat titlul este ornamentat de o parte și de alta cu catarge de corăbii

și cărți întredeschise. Cartușul din dreapta sus, ornamentat cu elemente vegetale are înscris în el numele orașului în care a fost tipărită harta, după geograful Johannes Janszon.

XII.

TITLUL HĂRȚII – ITALIA NAM TELLUS: GRECIA MAIOR ERAT OVID. IV FASTOR: HAEC ITALIAE PARS NUME PRIMUM DE PRISCA AERUGINAE EST ABSTERSA ET EJUSMODI UT VIDERE LICET NITORI REDDITA (ITALIA, ADICA PĂMÂNTUL – (ZONA) GRECIA MARE, ERA ÎN CARTEA A IV A A FASTELOR LUI QVIDIU. ACEASTĂ PARTE A ITALIEI, ACUM PRIMA OARĂ ESTE ȘTEARSĂ DE VECHEA RUGINĂ ȘI ÎN ACEST FEL SE POATE VEDEA REDATĂ STRĂLUCIRII).

- 1) AUTOR – Johannes Janszon (1588–1660)
- 2) LOCALITATE – Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravură, alb / negru
- 4) DIMENSIUNI - 47 / 36 cm

XIII.

TITLUL HĂRȚII – ITALIAE ANTIQUE (ITALIA ANTICĂ)

- 1) AUTOR – Johannes Janszon (1588–1660)
- 2) LOCALITATE – Amsterdam
- 3) TEHNICĂ – xerogravură, alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 48 / 36 cm
- 5) DESCRIERE – Harta prezintă în partea dreaptă sus un cartuș în care este înscris titlul. Cartușul este flancat de un vultur care stă pe o sferă și un personaj încoronat cu o coroană murală ce simbolizează zidurile unei cetăți și care poartă în mâna dreaptă cornul abundenței plin cu fructe, iar în mâna stângă, un sceptru. În colțul din dreapta jos, într-un cartuș sunt înscrise nume de autori latini și greci, care au scris despre Italia. În peisajul marin apar bărci cu pânze și monștri marini.

XIV.

TITLUL HĂRȚII – IMPERIUM ROMANUM (IMPERIUL ROMAN)

- 1) AUTOR – Briet Philip (1601–1668)
- 2) LOCALITATE – Paris
- 3) TEHNICĂ – xerogravură, alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 48 / 36 cm

XV.

TITLUL HĂRTII - TABULA ITINERIS DECIES MILLE
GRAECORUM SUB CYRO CONTRA FRATREM SUUM
ARTAXERXEM REGEM PERSARUM (HARTA ITINERARIULUI
CELOR 10000 DE GRECI SUB CYRUS ÎMPOTRIVA FRATELUI
SĂU ARTAXERXES, REGELE PERȘILOR)

- 1) AUTOR – Du Val D Abbeville Pierre (1619–1683)
- 2) LOCALITATE – Paris
- 3) TEHNICĂ- xerogravură, alb / negru
- 4) DIMENSIUNI – 45,5 / 39 cm

XVI.

TITLUL HĂRTII – ARGONAUTICA

- 1) AUTOR- Du Val D Abbeville Pierre (1619–1683)
- 2) LOCALITATE – Paris
- 3) TEHNICĂ- xerogravură, alb / negru
- 4) DIMENSIUNI- 47 / 34 cm

BIBLIOGRAFIE

- 1) Old maps of the Land of Israel, Vienna, 1984.
- 2) KENNETH, NEBENZAHAL, Maps of the Holy Land, New York, 1986.

CONSIDÉRATIONS CONCERNANT UN ATLAS DU XVIII-e
SIÈCLE : « ORBIS ANTIQUI TABULAE GEOGRAPHICAE »,
QUI SE TROUVE DANS LES COLLECTIONS DU
MUSÉE D'HISTOIRE NATIONALE ET D'ARCHÉOLOGIE
DE CONSTANTZA

Résumé

Dans le travail susmentionné, j'ai essayé de présenter quelques données concernant l'historique de la cartographie et de rappeler quelques noms de marque universelle dans ce domaine, à partir de la période antique et médiévale comme : Claudius Ptolomeu, Abraham Ortelius, Briet Philip, Janszon Johannes et Du Val D'Abbeville Pierre.

J'ai continué avec la présentation de 16 cartes, que j'avais sélectionnées des 27 existantes dans l'atlas, cartes exécutées d'après celles des auteurs susmentionnés.

ORBIS ANTIQVÍ
T A B V L A E
GEOGRAPHICAE

Secundum

CL. PTOLEMAEVM,

cum Indice Philologico absolutissimo

Omnium Locorum, Montium, Fluminum, &c. in Tabulis occurrentium, Situm, Nomina Recentiora,
& alia eò pertinentia, lineis per ipsas ductis,

accuratissime indicante;

IN VSVM GEOGRAPHIAE VETERIS STUDIOSORVM.

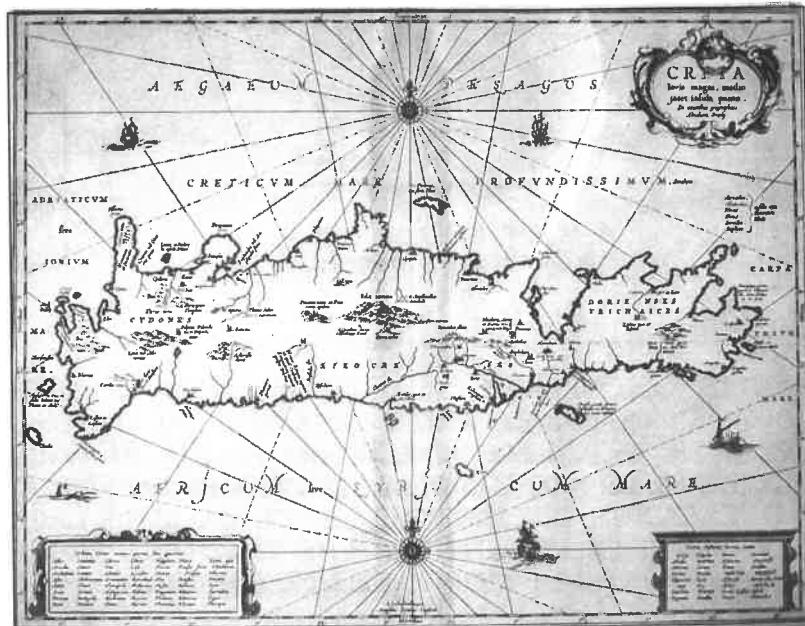
AMSTELAEDAMI,
Apud R. & J. WETSTENIOS & GUIL. SMITH.
M D C C X X X.

„HĂRȚILE GEOGRAFICE ALE LUMII VECHI DUPĂ/CL.
PTOLEMEU/ CU INDEX STRICT FILOGIC/ AL TUTUROR
LOCURILOR/ MUNȚILOR, APELOR, etc./ AFLATE ÎN HĂRȚI/
AȘEZARE, NUME NOI/ ȘI ALTELE REFERITOARE LA/ ELE, CU
LINII TRASE PRIN ELE/ INDIRECT CU CEA MAI MARE GRIJĂ;/
PENTRU UZUL CELOR PREOCUPAȚI DE/ GEOGRAFIA ANTICĂ/
AMSTERDAM/ LA R & J. WETSTENIOS & GUIL. SMITH./ 1730/

PAGINĂ DE TITLU

1. PONTUL EUXIN

2. CRETA – INSULĂ ÎN MIJLOCUL MĂRII A LUI JUPITER MAGNUS

3. DESCRIEREA ÎNGRIJITĂ A ETRURIEI ANTICE

4. IMAGINEA VECII TRACII

5. CĂLĂTORIA PE MARE A TROIANULUI AENEAS LA VERGILIU-
primele cărți din Eneida

6. MACEDONIA, EPIRUL ȘI PELOPONEZ PREZENTÂND LA MIJLOC
MERIDIANUL 50, CELELALTE PÂNĂ LA EL SUNT ÎNCLINATE ÎN
FUNCTIE DE PARALELELE 36 ȘI 40

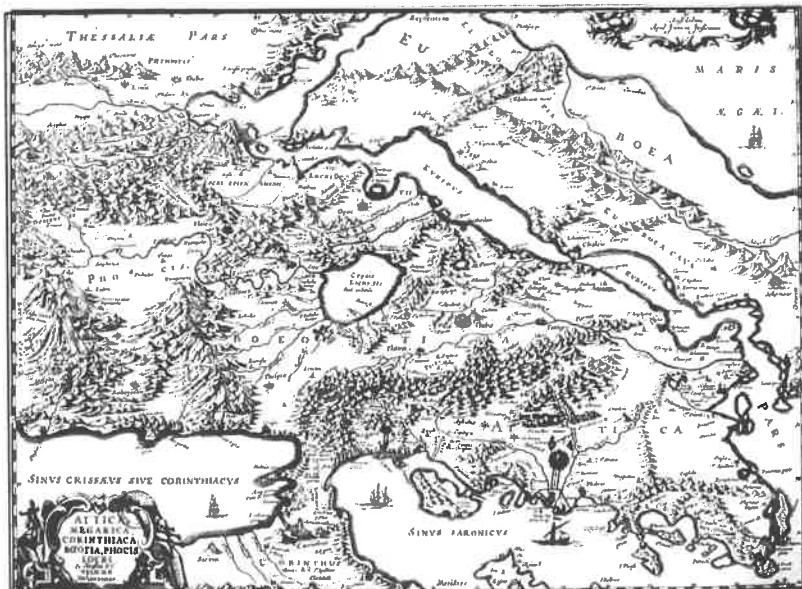
7. EXPEDITIA LUI ALEXANDRU CEL MARE MACEDONEANUL

8. EUROPA SAU VECHEA CELȚIE

9. BRITANIA CUM A FOST ÎMPĂRTITĂ DE ANGLO-SAXONI ȘI MAI ALES CONTINUATĂ DE EI

10. CIPRU – INSULĂ HRĂNITĂ DE CÂNTECELE SEDUCĂTORI-LOR ȘI MAMĂ A IUBIRILOR

11. ATTICA MEGARICĂ, CORINTICĂ, BEOTIA, PHOCIS, LOCRİ

12. ITALIA – ADICĂ ZONA GRECIEI MAIOR

13. IMPERIUL ROMAN

14. ITALIA ANTICĂ

15. HARTA ITINERARIULUI CELOR 10000 DE GRECI SUB CYRUS,
ÎMPOTRIVA FRATELUI SĂU ARTAXERXES, REGELE PERSILOR

16. ARGONAUTICA

ASPECTE ALE SITUAȚIEI ECONOMICE DIN DOBROGEA ÎN SECOLUL AL XIX-LEA

La începutul secolului al XIX-lea, Dobrogea este transformată de turci într-un ținut cu destinație strategico-militară, teritoriu de concentrare a armatelor turcești și este înzestrată cu cetăți ca Enisala și Silistra și cu drumuri pentru oști; paralel, însă, i se reduce rolul economic.

În cadrul Imperiului otoman, el însuși înapoiat din punct de vedere economic, Dobrogea este o tabără militară, cu economie slab dezvoltată, pastoral-agrară.

Cu toate acestea, din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, viața economică a cunoscut o dezvoltare continuă, la care au contribuit atât bogățiile solului și subsolului, cât și vrednicia locuitorilor din ținutul cuprins între Dunăre și Mare.

O serie de documente ale vremii prezintă Dobrogea ca o regiune bogată în produse, cu numeroase centre comerciale și meșteșugărești, capabilă să contribuie la dezvoltarea Istanbulului și a cetăților mărginașe, cât și la schimburi cu celealte state europene.

Condițiile naturale au înlesnit dezvoltarea agriculturii; astfel, în secolul al XVII-lea câmpia dobrögceană era acoperită cu holde de grâu, ovăz, miei, iar Tulcea era descrisă, la 1711, ca un târg împodobit cu grădini de zarzavat, pomi roditori și culturi de cânepă¹.

De asemenea, se dezvoltase și activitatea de creștere a animalelor. Dobrogea era vestită pentru mieii și berbecii săi, cu lână de bună calitate, cât și pentru caii săi de rasă, mici, dar iuți și rezistenți. Alte ocupații cu tradiții străvechi în Dobrogea erau viticultura, apicultura, pomicultura.

Pe malurile Dunării și ale Mării Negre se practica pescuitul; de altfel în Grecia, Polonia, Rusia și Danemarca icrele de morun și nisetru erau foarte căutate.

În Dobrogea secolului trecut existau numeroase mori de apă și de vânt, unele dintre ele cu mare capacitate de măcinat. În Delta Dunării existau zahanale, unde se sacrificau anual aproximativ 70.000 animale. Mai existau și ateliere de pielărie, de prelucrare a sefului și a peștelui afumat și sărat, ca și ateliere de prelucrare a lemnului din pădure și a pietrei din cariere.

Prin poziția sa geografică, Dobrogea a avut un important rol în comerțul de tranzit și cel dunărean. Exercitarea îndelungată a dominației străine, în special al monopolului comercial turcesc în bazinul Mării Negre a dăunat economiei agrare și pastorale din provincie. Totuși, Dobrogea a reușit să-și păstreze în continuare un potențial productiv pentru că n-a putut fi ruptă total de sistemul economic al Țărilor române. Permanența legăturilor peste Dunăre explică de ce în perioada dominației otomane, economia a decăzut mai ales spre extremitățile provinciei (de exemplu, Constanța), în timp ce localitățile dinspre Dunăre, vecine cu Principatele române au avut, în general, o viață economică prosperă.

În secolul al XIX-lea, principala ramură economică rămăsese creșterea vitelor (oi, cai, bivoli, porci); tot teritoriul Dobrogei era „inundat” de crescătorii de animale (mocani), veniți din Principate, din Basarabia sau Transilvania.

Aceștia colindau întreaga Dobrogea, plătind statului taxă pe cap de vită și arenda terenului pe care-l lucrau².

Vitele, mai ales, puteau să ai cât de multe și le pășteai unde vrei, dădeai însă zecimala din ele stăpânirii turcești (beilicul) și mai trebuia să le păzești cu patru ochi, altfel și le furau fără nădejde că le vei mai avea vreodată³.

Documente ale epocii menționează numeroși ciobani care fugneau din Dobrogea în Țara Românească, unii ducând cu ei și o parte din vitele lor sau declarând că aveau în Dobrogea ocupația de ciobani, mocani, păzitori de vite la geambașii de cai turci etc.⁴

Astfel lista întocmită la 21 iunie 1854 de către carantina din Galați cuprinde 52 de faguri din ținutele Dobrogei, dintre care 9 declară că sunt văcari și ciobani și mai mulți dintre ei că au trecut peste Dunăre un mare număr de vite⁵.

Mai mulți negustori cer permisiunea de a trece din Dobrogea piei de animale sau lână. Astfel, Stan Blebea avea de dus la 1861, „2000 piei de oi și vaci; doi negustori din Turtucaia cereau permisiunea de a duce la București o mare cantitate de piei de bivol; Stan Argăseală transporta prin Țara Românească în Transilvania 2680 piei de oi și 44 piei de capră, iar un raport al carantinei din Gura Ialomiței amintea de trecerea unor saci de lână spre Transilvania”⁶.

În luna martie 1875, Consiliul de Igienă și Salubritate publică al județului Brăila înainta un raport Ministerului de Interne prin care cerea înființarea grabnică a unei „braci de carantină”, motivând că: „importul vitelor cornute mari din Turcia are a se face într-un număr mai mare”⁷.

Agronomul Ion Ionescu de la Brad consemna în 1859 starea infloritoare a mai multor dobrogeni, constatând, în primul rând, bogăția de

animale domestice. După statisticile sale, locuitorii celor 71 de sate românești posedau 35.815 bovine, 10.075 cai, 66.050 oi, 722 bivoli, 7.400 porci și 8.700 stupi⁸.

Gradul de dezvoltare al acestor îndeletniciri este constatat și de faptul că, odată cu izbucnirea războiului rusu-turc din 1877, guvernul otoman s-a gândit să evacueze grabnic cele 100.000 de capete de vite pentru a nu fi capturate de dușmani.

De asemenea, Dobrogea dispunea și de un pământ roditor, pe care se cultiva grâu și mai ales, orz, care ocupa circa 1/3 din suprafața pământului cultivat.

La jumătatea secolului al XIX-lea, locuitorii ținutului dobrogean furnizau imperiului otoman venituri considerabile prin comercializarea produselor agricole. Cea mai mare parte a pământului apartinea statului turc, fiind considerat moșia sultanului, iar locuitorii plăteau dijma pentru pământul pe care-l cultivau. Cu excepția zonei situate în apropierea Dunării, unde plugăria se făcea numai de români și în sud, unde era făcută de bulgari, puțini turci și tătari, restul pământului era transformat în pășune. Satele erau mici și rare, arse de soare, întreaga Dobrogea având un aspect arid și sărăcăcios. Această înfățișare s-a datorat în mare măsură războiului rusu-turc care a avut loc în secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea pe teritoriul Dobrogei. Astfel, numai în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Dobrogea a fost arsă și pustiită de 3 ori. Totuși, conflictul militar cu cele mai nefaste urmări a fost cel din anii 1826-1829, în urma căruia au rămas numai câteva sate și acelea într-o stare jalnică.

În jurul anului 1850, din cele 35 de sate ale județului mai rămăseră doar 12; hărțile vremii însemnau pentru Dobrogea 65 de sate care nu mai existau. Hârșova rămăsese cu numai 30 de case, iar orașele Constanța, Sulina și Tulcea decăzuseră. Fortificațiile și orașul Constanța au fost distruse, iar populația decimată de ciumă. Pierderile au fost atât de mari încât la încheierea păcii din 1829, în Constanța rămăseseră doar 60 de case⁹.

Consecințe asemănătoare a avut și războiul Crimeei (1853-1856). Medicul francez Camille Allard, participant la acțiunile militare din acest război, scria despre orașul Künstengde că la 1855 prezenta un spectacol trist. „Urmele incendiilor se mai vedea pe zidurile văruite; schelete de cai și boi pretutindeni. Ici și acolo, cadâne acoperite cu fețe albe, ca niște apariții fantomatice, urmăreau cu ochii printre ruine pe noi sositi”¹⁰.

O mare bogătie a Dobrogei au constituit-o pădurile, care acoperă o mare parte din regiune; ele se aflau însă în proprietatea Imperiului otoman. De aici, turcii luau „Halageaua”, un lemn de stejar de bună calitate, din care se construiau corăbii.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, a început despădurirea intensă a acestei provincii, care treptat a ajuns să fie bântuită de secetă, ca urmare a secării izvoarelor și a pâraielor. Astfel, „sate întregi au pierit din cauza lipsei de apă; ici-acolo abia se putea zări câte o așezare turcească ori tătărească, o mână de case mărunte și lungi, acoperite cu pământ, cele tătărești, mai ales, întunecoase și murdare. Pe câmp, doar prin jurul satelor, câteva semănături, ceva vii pe alocuri – domnia ierburiilor se întindea nestingherită”¹¹.

Drumurile ce făceau legătura între localitățile regiunii erau grele și nesigure; nu existau drumuri drepte spre orașe. Astfel, de la Medgidia la Constanța se făceau 8 ore de drum, iar de la Cernavodă la Constanța, drumul era parcurs în 11 ore.

Vechile drumuri comerciale care treceau Dunărea pe la Siliștea, Hârșova și Măcin rămăseseră doar artere de circulație, pierzându-și însemnatatea economică. Traficul de călători se făcea cu ajutorul serviciului de diligențe creat de Midhat – pașa, pe rutele Cernavodă – Constanța, Constanța – Tulcea și Silistra – Ostrov – Medgidia, trecând prin Cuzguni (Ion Corvin).

Dezvoltarea producției agricole în Principate și obținerea libertății comerțului prin Tratatul de la Adrianopol (1829) au reintegrat Dobrogea în circuitul comercial românesc și au creat necesitatea unirii ei cu țările române prin mijloace moderne și stabile. În anul 1857, societatea engleză „Danube and Black Lea Railuray Company Limited” a obținut de la guvernul otoman concesionarea liniei ferate Cernavodă – Constanța.

Lucrările s-au desfășurat între 1858–1860, pe o lungime de 62 km, secându-se băltile și tăindu-se drum prin locuri greu accesibile. Gara s-a construit după doi ani, la marginea orașului. Totuși, această linie ferată a avut pentru Dobrogea o însemnatate minoră, deoarece economia ei slab dezvoltată și puțin influențată de traficul de mărfuri din regiunea pe care o străbătea. Utilizarea acestei artere a oferit, însă, feudaliilor musulmani posibilitatea de a-și mări veniturile, aducând și o oarecare înviorare a comerțului local în Constanța.

Aproximativ în aceeași perioadă, o misiune tehnică franceză, din care făcea parte și topograful Aninoșanu, a primit din partea Ministerului lucrărilor publice al Turciei, aprobarea pentru construirea unei șosele între Rasova și Constanța, lucrare în care populația românească a fost folosită în exclusivitate.

Construirea liniei ferate dintre Cernavodă și Constanța a fost însotită de amenajarea unui port fluvial la Cernavodă și de construirea unui port la Constanța.

Portul Cernavodă a fost înzestrat cu magazii din piatră în care se depozitau cereale aduse cu slepurile, apoi, din aceste magazii, cu aju-

torul unor vagonete erau vărsate în vagoane speciale, cu care erau aduse la Constanța¹².

Portul Constanța, construit de compania engleză pe locul vechiului port genovez, era format dintr-un chei de lemn de 170 m lungime, adăpostit în partea dinspre larg printr-un dig de 200 m; bazinul său avea o suprafață de 4 ha. Instalațiile portuare erau rudimentare și incomplete; din cauză că nu se putea asigura adăpostul navelor în caz de furtună, portul Constanța era des ocolit. Comerțul provinciei avea un caracter local, în orașe și în cadrul târgurilor periodice. Articolele de import vizau consumația locală: bumbacuri, haine, încălțăminte, coloniale, făină, petrol, cărbuni¹³.

Cerealele din Dobrogea și din România erau aproape toate exportate de companiile „Messagires Maritimes Francais”, „Loyd austriac” și „Flosiv”. În flota comercială din Constanța se aflau și vase sub pavilion turcesc ai căror proprietari și căpitani erau români: Vasile Ion, Ion Gheorghe Anghelu, Atanasiu Ion.

Dintre meșteșuguri mai dezvoltate erau prelucrarea pieilor și moărăritul. Industria era slab dezvoltată, reprezentată de zahanale și cherhanale.

Principalele orașe erau Siliстра, Bazargic, Balicic, Tulcea, Isaccea, Măcin, Babadag, Hârșova, Mangalia, Constanța, Medgidia, Sulina.

„Populațiunea rară (135-140000 locuitori), mai puțin de 9 locuitori pe km², producțiunea de cereale foarte restrânsă, exportațiunea neînsemnată, pescăriile imense ce aparțineau statului dând un venit foarte mic, carierele de piatră aproape deloc exploataate, șosele mai că nu existau, o singură linie de drum de fier – lipsa unui pod peste Dunăre făcea ca, comunicațiunea pe timpul iernii să nu fie cu putință din cauza sloiurilor de pe Dunăre¹⁴.

Aspectele arătate în lucrarea de față au fost o consecință a integrării Dobrogei Imperiului otoman și a îndepărțării ei de aria economică românească, pierzându-și menirea de „poartă la Marea Neagră” a tuturor provinciilor românești.

NOTE

1. Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și Marea Dobrogea*, București, Ed. Științifică și enciclopedică, 1979, p. 205.
2. George Auneanu, *Amintiri asupra trecutului*, Künstengde Constanța, 13-15 noiembrie 1878, Constanța, Tipografia Speranța, 1937, p. 8.
3. Apostol D. Culea, *Cât trebuie să știe oricine despre Dobrogea*,

- Bucureşti, Editura Casei şcoalelor, 1928, p. 10.
4. Tudor Mateescu – **Documente privind istoria Dobrogei** (1830-1877), p. 266-296.
 5. **Ibidem**, p. 200-202.
 6. **Ibidem**, p. 160-161, 243-244.
 7. **Ibidem**, p. 288.
 8. Ion Ionescu de la Brad, „**Români din Dobrogea**”, în România literară, Iaşi, nr. 2, 8, ianuarie, 1855, p. 14.
 9. Apostol D. Culea, **op. cit.**, p. 10.
 10. I. A. Rudic, La Kustendji în 1858 în „**Voinţa Dobrogei**”, 1, nr. 31, septembrie 1928, p. 5.
 11. Ion Neicu – **Țara dintre Dunăre și Mare** 1878 – 1928, Constanța, Institutul de arte grafice, 1928, p. 27.
 12. Evoluția portului Constanța, în „**Dobrogea - cincizeci de ani de viață românească**”, 1878 – 1920, p. 455.
 13. N. D. Ionescu, **Cercetări asupra orașului Constanța. Geografie și istorie**, Bucureşti, Tipografia și fonderia de litere Thoma Basilescu, 1897, p. 78.
 14. **Progresele Dobrogei de la anexare până astăzi: 1878-1906**, Bucureşti, Stabilimentul de arte grafice Albert Baicu, 1907, p. 102.

ASPECTS DE LA SITUATION ÉCONOMIQUE DE DOBROUDJA AU XIX – e SIÈCLE

Résumé

L'article en discussion propose la présentation de quelques aspects de la situation économique de Dobroudja, au XIX – e siècle. C'est ainsi que l'on met en évidence les occupations principales des habitants de l'espace dobroudgien : la culture des céréales, l'élevage, la viticulture, la culture des arbres fruitiers.

A la moitié du XIX – e siècle, les habitants de Dobroudja fournissaient à l'Empire Ottoman des revenus considérables par le commerce des produits agricoles.

Du contenu de l'article, il résulte que les aspects mentionnés ont été la conséquence de l'intégration de la Dobroudja dans l'Empire Ottoman et de son éloignement de l'aire économique roumaine.

EVOLUȚIA DEMOGRAFICĂ A DOBROGEI ÎNTRE ANII 1878 – 1916

1. Aspecte demografice dobrogene între anii 1878 – 1880

În momentul reintegrării la țară, în Dobrogea erau atestate douăsprezece etnii care vorbeau douăsprezece limbi, dintre acestea limba română fiind cunoscută și utilizată ca mijloc de comunicare între toți locuitorii provinciei românești transdanubiene.

Statul român, interesat de scoaterea din impas a acestui ținut, se căutuit de războaie și lipsit de brațe de muncă, a luat măsuri de importanță majoră pentru renașterea și integrarea Dobrogei în cadrul statal românesc. Problemele deosebite pe care le ridică acest teritoriu impuneau o politică demografică pertinentă, pentru consolidarea elementului românesc dar și pentru crearea unui cadru propice de menținere și prosperitate a celorlalte naționalități dobrogene. Procentul românesc de numai o treime era insuficient pentru înfăptuirea rolului rezervat Dobrogei în cadrul statului național român, dezvoltarea economică a provinciei necesitând un potențial uman corespunzător.

Personalități marcante ale vieții politice românești, în frunte cu regele Carol I, s-au implicat în politica economică și demografică a Dobrogei pentru a se asigura forța de muncă necesară lucrării pământului și pentru înfiriparea unei industrii moderne. În acest context se înscrie activitatea lui Mihail Kogălniceanu care considera drept cel mai important lucru pentru populația Dobrogei, unirea în jurul unui ideal național comun, respectându-se tuturor drepturile naționale specifice¹. În acest mod se elmina „ab initio” tentația exceselor, susținută de aceia care cereau printre altele folosirea exclusivă a limbii române. D.A. Sturdza atrăgea atenția cu insistență de la tribuna Parlamentului că „avem datoria să românizăm complet Dobrogea, adică să facem ca toate elementele eterogene de acolo să intre cu desăvârșire în cadrul vieții noastre naționale². În privința celor care trebuiau să populeze Dobrogea același om politic atenționa că „trebuie să atragem în Dobrogea nu pe toți nemulțumiții de aiure, nu pe toate spiritele aventuroase, ci pe cei mai muncitori, pe fruntași, să le arătăm că în Dobrogea au putința ca prin muncă să ajungă mai bine decât puteau spera în statul lor”³. O altă personalitate de marcă, legată de Dobrogea prin ideile și activitatea sa, C.I. Stoicescu, întemeietorul Administrației

Domeniilor Statului din Dobrogea a susținut că această provincie poate fi reunită cu patria-mumă „prin întărirea românismului... și oblăduire dreaptă dovedită întregii populațiuni, fără deosebire de neam și religie”⁴.

Proclamația domnitorului Carol adresată locuitorilor dobrogeni în noiembrie 1878 a creat condiții favorabile pentru refacerea potențialului uman și economic al ținutului. Receptarea promptă a garanțiilor oferite de statul român se reflectă în atitudinea populației dobrogene. Toleranța și garantarea respectării proprietății precum și cetățenia română a convins pe mulți dintre etnicii otomani, interesați să nu-și piardă dreptul de proprietate, să revină în Dobrogea. Multe dintre casele acestora erau distruse sau ocupate de noi veniți, iar proprietățile agricole erau lucrate de aceștia. Autoritățile locale române au găsit că de conciliere între cele două părți, ajutându-le să depășească greutățile momentului. Casele au fost împărțite între cele două părți. În ceea ce privește arăturile, s-au încheiat învoielor prin care li se asigura o parte din recoltă sau li s-au repartizat alte locuri de arătură⁵. Fluctuația populației în Dobrogea a durat până la termenul limită fixat de decretul regal și anume 1 ianuarie 1880.

Numărul exact al locuitorilor dobrogeni în momentul revenirii la țară nu se cunoaște cu exactitate din motive diverse: părăsirea provinciei, distrugerile provocate de război, etc. Din această cauză datele statistice adunate între anii 1878-1880 de autoritățile române precum și cele utilizate de unele personalități ale vremii diferă între ele. Acestea sunt fie incomplete sau au unele exagerări, dar totuși prezintă interes, majoritatea variind în jurul cifrei de 150000 de locuitori pentru întreaga provincie, evidențierănd preponderența elementului românesc în raport cu celealte naționalități. Acest aspect este prezentat de Baron d'Hoguer care estima în 1879 populația Dobrogei la 134736 locuitori⁶.

Autorul a folosit cifrele oferite de statistica rusă din 1878, din care lipseau datele referitoare la districtul Mangalia și Silistra-Nouă. După estimările administrației românești, populația din aceste districte era de 15825 locuitori. Adăugate la cifrele baronului d'Hogguer rezultă o populație de 150560 locuitori în Dobrogea.

Până la efectuarea unui recensământ sistematic al populației, Oficiul central de statistică a publicat la 7 septembrie 1879, „aproximativ și în prescurtare” câteva date statistice asupra Dobrogei⁷. Potrivit acestei situații populația Dobrogei număra 106943 locuitori dintre care 30236 în județul Constanța și 76707 locuitori în județul Tulcea. Populația românească era cea mai numeroasă, respectiv 31177 locuitori, urmată de populația bulgărească de 28715 locuitori, populația musulmană de 16.493 turci și 6.540 tătari. Lipovenii numărau 10058 locuitori, rușii 6162 locuitori, germanii 2471 locuitori, grecii 3165 locuitori, ar-

menii 803 locuitori.

Primele statistici oficiale românești au fost realizate de primăriile locale și prefecturi pe baza registrelor comunale. Ele reprezentau la momentul respectiv singura sursă de informare deși nu ne oferă o exactitate absolută, înregistrând în mod cert și erori. Prefecturile celor două județe au dat publicității primele cifre oficiale referitoare la populația Dobrogei la sfârșitul anului 1879 pentru județul Tulcea și începutul anului 1880 pentru județul Constanța. Din raportul prezentat de prefectul George M. Ghica pe anul 1879 reiese că populația județului Tulcea era în jur de 79735 de locuitori, respectiv 15947 familii⁸. Elementul românesc alcătuia o majoritate relativă a populației. Doar în plasa Babadag acesta devinea o minoritate, comparativ cu alte elemente alogene: bulgari, ruși, lipoveni. Populația musulmană era numeroasă în plasa Măcin și Babadag iar de curând aproape 2000 de familii musulmane reveniseră la vatrele lor, instalarea acestora în județ constituind una din preocupările principale ale prefecturii în acel moment. În ceea ce privește capitala județului, orașul Tulcea avea în 1879, 2750 de familii dintre care 600 familii românești, 1000 familii bulgărești, 800 familii rusești, 150 familii turcești, 200 familii grecești și 38 familii tigănești⁹.

La 18 ianuarie 1880 prefectul județului Constanța, Remus Opreanu, a prezentat în darea de seamă a Consiliului județean situația demografică a județului însumând un număr de 64902 locuitori cu următoarea componentă: 14884 români (23%), 14947 turci (23%), 22584 tătari (35%), 7919 bulgari (12%), 2607 greci (4%), 295 armeni (0,4%), 322 lipoveni (0,5%), 468 evrei (0,), germani 116 (0,2%) și aproximativ 250 locuitori de alte naționalități¹⁰. Românii populau masiv zona situată de-a lungul Dunării, în plasa Hârșova și plasa Silistra reprezentând 62% și respectiv 33% din totalul populației din aceste plăși. Numărul românilor scădea pe măsură ce se apropiau de mare, 29% în plasa Medgidia și numai 2% în plasa Constanța. Aceste ținuturi dinspre mare erau masiv populate cu tătari și turci. Cei mai numeroși erau în plasa Mangalia (94%), plasa Constanța (68%) și plasa Medgidia (64%), scăzând spre Dunăre până la 37% în plasa Silistra și 28% în plasa Hârșova. Bulgarii erau mai numeroși în zona graniței de sud dobrogene, în plasa Silistra (29%) și răzleți în restul județului cu numai 3% în plasa Hârșova și Medgidia, cu 10% în plasa Constanța și 4% în plasa Mangalia¹¹. Capitala județului, Constanța, avea un aspect demografic alogen. La o populație de 5204 locuitori, ponderea era deținută de musulmani cu 1853 tătari și 104 turci, urmată de 1542 greci, 342 bulgari, 279 români, 187 armeni, 344 evrei, 127 tigani, și alte naționalități¹². Cifre asemănătoare au fost oferite de Comisia pentru verificarea titlurilor de proprietate înființată la începutul anului 1880. Comisiile de plăși au

întocmit la fața locului, în fiecare comună, un recensământ al populației. Ancheta cuprindea datele referitoare la locitorii comunelor dinainte de război, numărul emigranților și dispăruților din timpul războiului și numărul familiilor, pe nume și origine care se găseau în localitate în momentul întocmirii anchetei. Informațiile furnizate ilustrază, poate cel mai apropiat de realitate aspectul demografic dobrogian la momentul respectiv. Astfel, în județul Constanța existau în 1877, înainte de izbucnirea războiului 226 sate cu 17468 familii autohtone de români, turci, tătari, bulgari și familii de coloniști armeni, greci, evrei, etc. În anul 1880 în județ se aflau numai 10948 de locitorii cetăteni români. În județul Tulcea existau înainte de război 119 sate cu o populație de 15971 familii de autohtonii români, bulgari, turci, tătari, lipoveni etc., iar în anul 1880 locuiau în județ 10128 familii dintre care 4660 familii de români autohtoni, 3901 familii de bulgari, 183 familii de ruși și lipoveni, 1384 familii de turco-tătari¹³. Populația de origine grecească, evreiască sau armeană din județul Tulcea nu era menționată. Aceștia nu acceptaseră cetătenia română. De fapt termenul de coloniști era folosit pentru populația de greci, armeni, evrei, etc., care locuia în județul Constanța și în județul Tulcea. Stabilită în Dobrogea majoritatea în secolul al XIX-lea aceasta nu renunțase la cetătenia țării de origine.

2. Aspecte demografice dobrogene între anii 1880-1899

Renașterea Dobrogei sub aspect demografic a fost favorizată de legea agrară din 1882, care asigura integrarea juridică și economică a provinciei transdanubiene în organismul statului român. Această lege a facilitat întoarcerea multor musulmani refugiați în 1877, interesați de păstrarea proprietăților din Dobrogea. Legea a permis stabilirea refugiaților bulgari și români din județele cedate Imperiului țarist precum și așezarea multor români din Brăila, Ialomița, Banat și nu în ultimul rând a mocanilor transilvăneni. Multe cereri de stabilire în Dobrogea erau înregistrate și în județele Vlașca, Putna, Tecuci, Covurlui, Tutova, Muscel, Dolj, Mehedinți, Râmnicu-Sărat, Buzău¹⁴. Aplicarea legii agrare din 1882 și modificările ulterioare din anii 1884 și 1886 au favorizat stabilirea a mii de familii țărănești din toate provinciile țării, împreună cu cel național. Legile agrare din 1888 și 1903, au înlesnit așezarea definitivă a însurățeilor, veteranilor și altor categorii de militari¹⁵. Statul român a parcelat și a vândut sub prețul pieței, terenuri celor care veneau în Dobrogea și a acordat credite împreună cu alte facilități celor care doreau să se stabilească atât la sate cât și la orașe. De asemenea,

nea cei care nu au fost împroprietăriți aveau unele scutiri pentru a se putea stabili în acest teritoriu, reunite de curând cu țara. În acest scop, au fost elaborate și publicate în ziarul „Farul Constanței” din 10 iunie 1885 „Dispozițiunile generale pentru administrarea bunurilor și căutarea veniturilor statului din Dobrogea”, unde articolul 4 prevedea: „Capii familiilor române venite din Banat, Basarabia, și Transilvania care n-au fost împroprietăriți, sunt liberi a cultiva pe terenul statului o întindere de cel mult 10 ha fiecare, fără nici o plată de chirie, făcându-se o declarațiune la primăria respectivă.

Potrivit unor statistici ale vremii, în prima etapă, până în anul 1885 s-au stabilit în Dobrogea circa 20-25000 de țărani, în majoritate mocanii din Transilvania și țărani, cojani, cum își spuneau cei din Buzău, Râmnicu-Sărat și Brăila¹⁶.

Un rol aparte și bine definit în evoluția demografică precum și în dezvoltarea economică a Dobrogei l-au avut mocanii. Deși prezența lor în Dobrogea era atestată documentar încă din secolul al XV-lea, stabilirea definitivă are loc începând cu secolul al XIX-lea culminând după 1878. Așezarea mocanilor în provincia transdunăreană s-a realizat în două etape distințe. Prima etapă, desfășurată până în 1882, s-a caracterizat printr-o așezare spontană, neorganizată, în funcție de necesități. A doua etapă a avut loc după legea agrară din 1882 care a permis o așezare dirijată, ordonată și coordonată prin lege de statul român, cu scopuri precise de populare și dezvoltare a regiunii dobrogene, pe baze moderne¹⁷. Prefecturile celor două județe au luat măsuri pentru instalarea lor în condiții cât mai bune. În presa vremii erau anunțate frecvent aceste aspecte. În toamna anului 1880 au sosit la Hârșova 32 de familii din Făgărașul Transilvaniei. Administrația a dispus înființarea unui stat nou, românesc, la Hoiraclar, care să poarte numele de „Făgărașul Nou”. La intervenția prefecturii, administrația domeniilor a dispus acordarea gratuită de lemne din pădurile statului pentru construcția de locuințe. Prefectul Remus Opreanu anunța cu mândrie forurile superioare prezența acestor „oameni harnici care au format sate întregi, numărul capilor de familie stabiliți până în noiembrie 1881, trecând de 500. Originea lor este din Transilvania. Am preparat locurile unde să-i instalăm”¹⁸. Acest proces generalizat, va atrage protestele Austro-Ungariei, nemulțumită de pierderea unui număr considerabil de contribuabili transilvăneni. Statul român, fidel înțelegerii cu Austro-Ungaria a expulzat pe unii dintre aceștia, respectiv pe cei care nu aveau învoirea guvernului dualist. Mihail Kogălniceanu a protestat vehement împotriva unui asemenea act de obediță care ducea la „abandonarea intereselor românismului în Dobrogea”¹⁹. După anul 1882 statul român a încurajat așezarea mocanilor prin acordarea de înlesniri, scutirea parțială sau micșorarea dărilor pe o anumită per-

rioadă. Aceste motive au determinat multe familii să vină și în anii următori, presa vremii anunțând frecvent aceste aspecte. Astfel ziarul „Românul” din 16 iulie 1883, reproducând știrile din „Ecoul Dobrogei”, apărut la Tulcea, anunță stabilirea în județ a 339 de familii ardelene. Trecând de la păstorit la agricultură, mulți mocani harnici și întreprinzători și-au construit gospodării model și s-au căsătorit cu fetele plugarilor dicieni sau cojani. Alții îndreptându-se spre negoț sau alte meserii totdeauna au tins să fie în fruntea comunității, prin muncă și pricepere. Prezența mocanilor în Dobrogea, apoi stabilirea lor pe aceste meleaguri cu mult înainte de anul 1878, a dus la apariția unui puternic sentiment național dublat de instinctul legitimității românești asupra acestui pământ, manifestate prin ridicarea de biserici și școli românești, fenomen care a luat ampioare după anul 1878. Ziarul „Adevărul” din 8 mai 1895 comenta acest aspect, semnificativ pentru întărirea elementului românesc în Dobrogea: „Prin grija lui P. P. Carp, 70 de familii din împrejmuirile Abrudului au primit loturi de 10 ha în Dobrogea. Ministrul a luat măsuri ca mai multe moșii ale statului să fie parcelate în cel puțin 1000 loturi în cursul verii. Aceste loturi vor fi vândute țăranilor săraci din Transilvania, Banat și Bucovina, cu condiția ca în termen de cinci ani, fiecare comună să construiască câte un local de școală”. Metaforic vorbind, transhumanța și apoi așezarea definitivă a mocanilor în Dobrogea, a avut rolul unui „descălecătat”, similar acelora de pe vremuri, ei alcătuind pe toată întinderea Dobrogei „piatra de granit” a „temeliei stăpânirii românești în Dobrogea”²⁰.

Odată cu sporirea populației a crescut în mod corespunzător și numărul contribuabilitelor la finanțele statului. Urmărind tabloul contribuabilitelor pe o perioadă de 10 ani (1885-1895) se remarcă evoluția numerică a acestora mai ales după începerea aplicării legii agrare din 1882, atingând recordul între anii 1891-1892. Începând cu anul 1893 se observă scăderea numărului de contribuabili în ambele județe. Aceasta scade de la 20282 contribuabili în 1891 pentru județul Constanța la 15425 în anul 1895. Pentru județul Tulcea numărul de contribuabili scade de la 20257 în anul 1892 la 16849 în anul 1895²¹. Acest fenomen se explică prin lipsa de capital, rezultate submedioare obținute la producția agricolă din cauza secetei și prin creșterea marii proprietăți în dauna micii proprietăți agricole.

Sporirea demografică din Dobrogea nu s-a datorat în exclusivitate improprietărilor care au dus la creșterea numărului de locuitori în mediul rural. Paralel s-a înregistrat evoluția locuitorilor și în mediul urban, în special în orașul și județul Constanța. Acțiunile statului român întreprinse cu scopul de a moderniza portul Constanța precum și apariția întreprinderilor industriale au necesitat forță de muncă numerosă. Răscumpărarea lucrărilor engleză în anul 1884 de către guver-

nul român, reconstrucția liniei ferate Constanța-Cernavodă și extinderea ei în legătură cu inaugurarea podului Fetești-Cernavodă au avut urmări vizibile asupra dinamicii populației din zonă, dar mai ales orașului Constanța, devenit la scurt timp metropola Dobrogei. În aceste condiții Dobrogea, considerată drept cea mai depopulată provincie în momentul revenirii la țară, a înregistrat cel mai mare spor demografic până la sfârșitul secolului al XIX-lea, comparativ cu restul țării. Acest eveniment remarcabil va fi înregistrat cu ocazia primului mare recensământ general al populației, întocmit în anul 1899 în România conform principiilor moderne ale vremii, uzuwală în epocă în țările dezvoltate europene. Estimările realizate în cele două județe dobrogene prezintau următoarele cifre: populația județului Constanța numără 141056 locuitori cuprinși în 31912 familii care trăiau în 7 comune urbane și 80 comune rurale, alcătuite din 243 sate și cătune. Județul Tulcea avea 123192 locuitori care se găseau în 7 comune urbane și 57 comune rurale, alcătuite din 120 sate și cătune²². Pe ansamblul celor două județe populația rurală atingea la vremea respectivă cea mai mică proporție din România, de numai 74% din totalul populației Dobrogei. Sporul vizibil al populației dobrogene a fost însoțit de modificarea componenței etnice a acesteia în favoarea populației românești. Românii se aflau în fruntea celorlalte naționalități numărând 125035 locuitori, fiind urmați de populația musulmană alcătuită din 40283 turci și tătari, 38282 bulgari, 13653 ruși, 13330 lipoveni, 8751 germani, iar celelalte etnii numărau împreună câteva mii de locuitori. În aceste condiții, politica demografică a statului român și-a dovedit din plin eficacitatea, această creștere datorându-se nu numai afluxului spre această regiune a unei populații active ci și sporul natural al populației și numărului mare de căsătorii, într-o regiune care se dovedea prosperă pentru un trai bun.

3. Aspecte demografice dobrogene între anii 1900-1916

La începutul secolului XX tabloul naționalităților dobrogene își menține aceeași configurație pe care o întâlnim în statistica lui Ion Ionescu de la Brad de la mijlocul secolului al XIX-lea. În schimb se modifică procentajul, românii ajungând să reprezinte 54,7% din totalul populației²³. Această realitate va fi confirmată de raportul lui Eugène Pittard, însărcinat cu o misiune științifică în Dobrogea de către guvernul român între anii 1899-1913²⁴. Profundele transformări economice, sociale și demografice au fost pe deplin ilustrate cu ocazia aniversării din anul 1906 a 40 de ani de domnie a regelui Carol I, în broșura

„Progresa Dobrogei de la 1878 la 1906”. De la 147246 locuitori în 1880, populația regiunii a ajuns în 1906 la 267808 locuitori. Dublarea numărului populației a fost însotită de creșterea numerică a elementului românesc concomitent cu creșterea proprietății funciare și respectiv ponderea românească a acestei proprietăți²⁵. Modificările survenite erau expresia întăririi și poate nu este exagerată afirmația de victorie a românismului în această provincie, destul de blamată la 1878 de unii politicieni români ai vremii. Din totalul locuitorilor, românii dețineau 63,8% din suprafața totală a proprietății agricole, proprietatea bulgărească era pe locul al doilea cu 17,9% din suprafața cultivată, urmată de populația musulmană care deținea numai 9,6% din suprafața cultivată a Dobrogei. Rușii dețineau 4% din totalul suprafeței agricole, germanii 2,7% iar restul de 2% aparținea celorlalte naționalități²⁶. În perioada menționată numărul românilor a sporit cu aproksimativ 117000 locuitori în timp ce sporul celorlalte naționalități laolaltă a fost de circa 46000 locuitori. Potrivit estimărilor vremii în anul 1908 în Dobrogea trăiau 168143 de români față de 152022 alte naționalități. Numărul bulgarilor a crescut cu 16607 persoane, al musulmanilor a scăzut cu 11869 persoane, al grecilor a crescut cu 5078 persoane, al germanilor a sporit cu 5065 persoane, al evreilor a crescut cu 3404 persoane și al armenilor cu 24192²⁷. Din studiul acestor cifre se poate observa faptul că în timp ce majoritatea naționalităților dobrogene au înregistrat un spor natural în limitele normale, populația musulmană a rămas aproximativ constant. Numărul scăzut al turco-tătarilor se explică prin natalitatea scăzută, dar mai ales prin emigrarea acestora, emigrare determinată de două cauze esențiale. Prima cauză este determinată de schimbarea legislației proprietății funciare și mobiliare din Dobrogea, la care populația musulmană, obișnuită cu un alt mod de viață s-a adaptat mai greu noilor condiții, iar a doua cauză s-a datorat în mare măsură corupției funcționarilor locali, respectiv perceptorii și notarii comunali. Ministerul de Interne având cunoștință de aceste abuzuri a luat măsurile de rigoare, soldate cu destituirea și chiar condamnarea celor inculpați, din rândul funcționarilor publici²⁸. De altfel, populația musulmană nu se plângea de ostilitatea guvernului român, din contră, presa de limbă turcă din România sublinia în articolele sale că „dintre statele balcanice numai România este cea care respectă drepturile minorităților naționale, permite copiilor acestora – fără nici un fel de discriminare – să urmeze cursurile școlilor, acceptă ca cetățenii din rândurile minorităților să obțină posturi în instituțiile de stat, precum și grade superioare în armata română”²⁹.

Evenimentele economice și politice pe care le-a cunoscut Dobrogea în primul deceniu al secolului XX a avut efecte benefice asupra spoului populației din această zonă a țării. Legea din 1909 care acorda

drepturi politice dobrogenilor, legea agrară și darea în folosință a primelor instalații, magazii și silozuri din portul Constanța au absorbit o cantitate mare de mână de lucru. Aceste salturi cantitative, dar și qualitative au fost pe larg ilustrate cu ocazia recensământului general al populației României din decembrie 1912. Dicționarul statistic al României întocmit pe baza acestor date menționa în Dobrogea o populație de 380430 locuitori, din care 209571 în județul Constanța și 170859 locuitori în județul Tulcea. Aceste cifre ilustrează avântul deosebit pe care l-a înregistrat județul Constanța comparativ cu Tulcea. Ponderea economică și demografică va fi deținută de acum înainte de județul de la malul Mării, Tulcea pierzând întâietatea pe care o deținea în momentul revenirii Dobrogei la țară. Dobrogea deținea cel mai mare procent de populație urbană din țară, de 25,9% din totalul populației, media pe țară fiind de 18,4%. Densitatea medie a populației a crescut de la 5-6 locuitori pe km² în 1880 la 24,5% locuitori/km² în anul 1912, fiind mai mică în județul Tulcea de numai 19,8 locuitori pe km², din cauza marilor întinderi de apă, și de 30,3% locuitori/km² în județul Constanța. Tabloul etnic al locuitorilor dobrogeni menționa în procente ponderea fiecărei naționalități în totalul populației celor două județe, dovedind politica demografică întelesă a statului român pentru dezvoltarea și încadrarea acestei regiuni în trunchiul național românesc. În anul 1912 populația Dobrogei era alcătuită procentual din 56,8% români, 13,4% bulgari, 9,4% ruși și lipoveni, 5,6% tătari, 5,3% turci, 2,6% greci, 2% germani, 2% evrei, 0,9% țigani, 0,8% armeni, 0,5% italieni, 0,3% austrieci, 0,3% unguri, 0,3% găgăuți, 0,1% albanezi, 0,1% sârbi, 0,1% polonezi, 0,1% alte naționalități³⁰. Componența etnică și numerică a populației Dobrogei a suferit modificări datorate războaielor balcanice din 1912-1913. În timpul războaielor au emigrat un număr de bulgari, sârbi, albanezi, turci, dintre care mulți își găsiseră rostul de vreme îndelungată în Dobrogea³¹. Prin tratatul de pace de la București din 28 iulie 1913 Dobrogea și-a reîntregit teritoriul cu ținutul cunoscut sub numele de Cadrilater.

Dobrogea de Sud care fusese ruptă din provincia transdanubiană de către Marile Puteri în anul 1878, a suferit mari transformări demografice. Populația bulgărească care se găsea aici era stabilită în aceste locuri de curând, având o vechime mică comparativ cu populația musulmană, mult mai numeroasă care fusese colonizată de secole de către Imperiul otoman. În anul 1912, potrivit statisticilor bulgare structura populației din Dobrogea de Sud era următoarea: turco-tătari 136224 (48%), bulgari 121925 (43%), români 6602 (2,3%), diverși 18026 (6,3%)³². Nici una dintre naționalități nu deținea majoritatea absolută. Bulgarii din această parte a Dobrogei nu erau autohtoni și nu reprezentau populația majoritară, așa cum încercau să demonstreze unele lucrări de

propagandă bulgară sau bulgarofilă. Bulgarii din Dobrogea de Sud erau rezultatul unei colonizări recente și artificiale, începută firav pe cont propriu și inițiativă proprie la sfârșitul sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea și apoi organizată și intensificată în timpul stăpânirii Dobrogei de Sud de către Principatul Autonom Bulgar. Vechea istoriografie bulgară recunoaște, în spiritul adevărului istoric acest fapt, afirmând la vremea respectivă că populația bulgară din nord-estul Bulgariei, în special cea din Dobrogea și din cercurile Varna, Silistra și Sumla provine în marea ei majoritate din sudul Bulgariei și din regiunile muntoase ale Balcanilor³³.

Populația românească din Dobrogea de Sud a fost grav afectată din punct de vedere numeric de politica de colonizare a zonei cu elemente alogene musulmane, iar mai târziu bulgare, politică dusă în mod constant de Imperiul otoman, iar după 1878 de statul bulgar. Românii au avut o locuire permanentă și numeroasă în regiunile de pe malul Dunării. Centrul și estul Dobrogei de Sud a fost locuit de mocanii transilvăneni, cu așezări înfloritoare. Vechimea și bunăstarea lor materială era atestată de prezența bisericilor ortodoxe pe care le întrețineau împreună cu școlile românești din Turtucaia și Silistra, cea din urmă devenită la 1869 centru cultural național³⁴.

După anul 1913 regatul României a luat măsuri pentru îmbunătățirea structurii etnice, încurajând stabilirea românilor în Dobrogea de Sud. Politica de întărire a românismului în această zonă precum și în întreaga provincie reîntregită, a constituit o acțiune prioritară, de însemnatate națională a statului român, care prevedea un amplu program legislativ și economic de improprietărire a familiilor de români regăteni sau români macedoneni. În anul 1914 populația Dobrogei număra 678324 locuitori, iar în 1915, 693199 locuitori³⁵.

Politica demografică a statului a fost perceptată de oamenii politici și opinia publică românească ca o necesitate economică și socială de interes național, pentru susținerea intereselor românismului în Dobrogea. Eforturile legislative și financiare ale statului pentru crearea condițiilor optime de viețuire au avut rezultate importante depășindu-se lipsurile și unele nărîșări, inerente în asemenea situații. Statul român a garantat drepturile tuturor locuitorilor săi prin acceptarea și respectarea reciprocă, prin dreptul fiecărei etnii de a-și exercita obiceiurile, credința, datinile și folosirea limbii materne. Toate etniile s-au respectat între ele, Dobrogea fiind singura provincie românească unde nu au existat conflicte inter-ethnice. Alături de populația românească majoritară, musulmanii, deși diminuăți numeric alcătuiau cea mai numeroasă minoritate, urmată de bulgari, ruși, lipoveni, etc., toți aceștia continuându-și cursul firesc al vieții alături de români, dar, în același timp continuându-și individualitatea ca etnie

în Dobrogea – un model interetnic – pentru toate provinciile românești.

NOTE

1. V. M. Kogălniceanu, **Dobrogea (1879-1909). Drepturi politice fără libertăți**. Librăria Socec and comp., București, 1910, p. 117-118.
2. Biblioteca Academiei Române, fond D. A. Sturdza,, Manuscrise, XVI, varia 153.
3. **Ibidem**.
4. M. Vlădescu, Olt, **Constituția Dobrogei**, București, Tipografia „dr. P. C. Cucu”, 1908, p. 3.
5. Arhivele Naționale Istorice Centrale se va cita A.N.I.C., București, **Administrative**, dos. 265/1878, f. 1; dos. 227/1878, f. 2.
6. Baron d'Hogguer, **Reissegmenr sur la Dobroudja**. Son était actuél ses réssources et son avenir, Bucarest, 1879, p. 40.
7. **Statistica dih România**, Oficiul central de Statistică, Ministeriu de Interne, București, 1879, Tipografia Statului, p. I, A.N.I.C., Ministerul de Interne, **Comunale**, dos. 134/1878, f. 38-42; dos. 222/1878, f. 8; dos. 223/1878, f. 87-94.
8. Gh. Dumitrașcu, **Un document privitor la situația județului Tulcea în anul 1879**, în „Peuce”, IV, 1973-1975, p. 278-280.
9. A.N.I.C., loc. cit., dos. 134/1879, f. 37-42.
10. „Farul Constanței”, II, nr.36, 18 ianuarie 1881, p. 1-3.
11. N. Athanasie, **Dobrogea și Gurile Dunării din punct de vedere fizico-militar și politico-administrativ**, București, 1896, p. 80-82.
12. „Farul Constanței”, an. I, nr.6, 16 iunie 1880, p. 1.
13. M. Vlădescu Olt, **op. cit.**, p. 23-43.
14. I. Nedelceanu, **Legi și regulamente privitoare la proprietatea imobiliară în Dobrogea**, București, f. a., p. 25-44, M. Vicol, Gh. Dumitrașcu, **Legea agrară din 1882 din Dobrogea și implicațiile ei naționale**, în „**Comunicări de istorie a Dobrogei**”, 2, Constanța, 1983, p. 78-79.
15. Liviu Marcu, **Reforme agrare din Dobrogea la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX în context sud-est european**, în „**Comunicări de istorie a Dobrogei**”, 2, Constanța, 1983, p. 87-123; A. Rădulescu, I. Bitolranu, **Istoria Dobrogei**, Ed. Ex Ponto, Constanța, 1998, p. 357-358.
16. Emanuel De Martonne, **La Dobroudja**, Paris, 1918, p. 18.
17. „Farul Constanței”, an I, nr.21, 21 septembrie 1880.
18. A.N.I.C., **Comunale**, dos. 84/1881, p. 90.
19. „Monitorul Oficial”, nr.35, 1881, p. 450-452 și nr.36/1881, p. 477-484.
20. Al. Lascarov-Moldoveanu, **Prin Dobrogea**, în „**Analele Dobrogei**”, an IX, vol. II, 1928, p. 237-241. D. Șandru, **Mocanii în Dobrogea**, 1946.
21. Luca Ionescu, **Expunerea situației județului Tulcea. Darea de seamă pe anul 1903**, p. 31-37; R. Seișanu, **Dobrogea, gurile Dunării și insula Șerpilor**, Ed. ziarul „Universul”, București, 1928, p. 192-193.

22. L. Colescu, **Recensământul general al populației României din decembrie 1899**, București, 1901, p. 17. Numărul de persoane ce revineau unei familii era de 4,7 membri. Cele mai numeroase erau familiile cu 3-4 membri, fenomen care se explică prin faptul că majoritatea familiilor erau tinere, multe așezate de curând.
23. I. N. Lahovari, **Marele dicționar geografic al României**, București, vol. II, p. 596. L. Ionescu, *op. cit.*, p. 23-26.
24. Eugene Pittard, **Mission scientifique dans la Dobroudja**, Paris, 1903, p. 8 și p. 12.
25. Ion Lahovari, **Progresele Dobrogei de la anexare până astăzi (1878-1906)**, tablou grafic întocmit din ordinul d-lui ministrului, București, 1907.
26. I. N. Roman, **Drepturile, sacrificiile și munca noastră în Dobrogea față de pretențiile bulgarilor asupra ei**, în „*Analele Dobrogei*”, III, 1922, nr.4, p. 471.
27. R. Seișanu, *op. cit.*, p. 193.
28. Mehmet A. Ekrem, **Din istoria turcilor dobrogeni**, Ed. Kriterion, București, 1994, p. 90-91. Au existat sporadic emigrări determinate de seceta din anul 1899, sau de legăturile familiale cu rudele aflate în Anatolia.
29. „Turk Birligi” (Unitatea turcă) din septembrie 1934, apud Mehmet A. Ekrem, *op. cit.*, p. 88-89. Ziarul avea drept moto: „Țara care îți este patrie îți garantează drepturile și viața. Respectă legile ei și nu te teme de nimic!”.
30. Dicționarul statistic al României, **Recensământul general al populației din decembrie 1912**, București, 1914, vol. I, p. 197-241, p. 925-965.
31. **La Dobroudja meridionale. Le Quadrilatère**, Paris, 1919, passim.
32. C. Brătescu, **Populația Cadrilaterului între anii 1878-1938**, în „*Analele Dobrogei*”, XIX, vol. II, 1938, p. 196. Vezi și Lascu Stoica, **Din istoria Dobrogei de Sud în cadrul României întregite (1913-1940)**, în „*Revista Istorică*”, serie nouă, tomul 6, 1995, nr.11-12, p. 960-961.
33. Apud *ibidem*, p. 191-192.
34. P. P. Panaitescu, **Originea populației în Dobrogea Nouă**, București, 1940, p. 6-7.
35. O. Tafrali, **Apărarea României transdanubiene în străinătate**, în „*Analele Dobrogei*”, II, 1921, nr.1, p. 21-25.

L'ÉVOLUTION DÉMOGRAPHIQUE DE LA DOBROUDJA PENDANT LES ANNÉES 1878 – 1916

Résumé

Après la réintégration à la Patrie, en Dobroudja, une véritable explosion démographique a en lieu grâce à la politique de l'État roumain de colonisation et de développement économique de cette très ancienne province roumaine. Les lois agraires et les facilités offertes par l'État roumain ont permis la fixation des milliers de familles de paysans des autres provinces roumaines. Un rôle à part pour la fortification du sentiment roumain en Dobroudja, ce sont les « mocanii » (montagnards, propriétaires de troupeaux) qui l'ont joué ; leur présence a contribué à renforcer le sentiment national dans la zone.

Le fait d'accorder des droits politiques et le développement économique, surtout dans la ville et le port de Constantza, ont attiré de nombreuses forces. Dans ces conditions, la population a connu un accroissement évident, depuis 150.560 habitants, en 1878, à 693.199 habitants en 1915.

A côté de la population roumaine majoritaire (56%), il y avait les Musulmans qui représentaient la minorité la plus nombreuse, suivis par Bulgares, Russes, « Lipoveni » (habitants d'origine russe du Nord de la Dobroudja), Allemands, Grecs, Arméniens, Juifs, etc.

La politique démographique de l'État roumain a été une nécessité économique et sociale d'intérêt national, pour soutenir et consolider les intérêts du sentiment national des Roumains dans la Dobroudja réintégrée.

N. IORGA ET LES MACÉDO-ROUMAINS

Le grand savant – depuis la naissance duquel on a fêté 130 ans l’été dernier – a été non seulement l’historien le plus important de notre peuple, personnalité polyvalente sans égal de son époque, au plan universel, mais il a été à la fois „le meilleur connaisseur de l’esprit roumain du Sud du Danube” - selon l’affirmation faite en 1941 par Th. Capidan, philologue et linguiste de marque, qui appartenait lui-même, à cette branche opprimée de la romanité orientale. Dans l’immensité de ses écrits à caractère historique – des dizaines de livres (recueils de documents, monographies, synthèses, brochures de vulgarisation) et des milliers d’articles – on retrouve, en effet, la reconstitution en détail du passé des Roumains des Balkans : „Les Macédo-Roumains ne représentent pas du tout une unité nationale à négliger dans la Péninsule Balcanique, ils constituent, au contraire, une population très nombreuse en Epire, Macédoine et dans d’autres régions de la partie moyenne et méridionale de la Péninsule Balcanique, le long des rives de la rivière de Vardar, en Thessalie, sur Rodope, dans la zone de Monastir (*Bitolia – n.n.*), sur le littoral de la Mer Egée, dans quelques territoires compris entre les frontières actuelles du nouvel Etat Albanais et surtout à Musachea, dans la région de Berat et Coritza, où il y a des noyaux importants de Roumains. N. Iorga affirmait, lors d’une conférence du 7 avril 1922, organisée par la Société de la Jeunesse Macédo-Roumaine, que” A tous ceux-ci, il faut ajouter les nombreux Roumains qui gardent des troupeaux et qui vivent dans des tribus nomades, c’est-à-dire sans résidence stable, lesquels s’appellent *fârșeroți*.

N. Iorga a écrit un ouvrage important à ce propos, bien connu par les spécialistes : *Histoire des Roumains de la Péninsule des Balkans (Albanie, Macédoine, Epire, Thessalie, etc.)*, paru à Bucarest, en 1919 (64 p.) ; la même année, l’ouvrage est traduit en roumain aussi, „à la sollicitation et sur le compte de Monsieur Matei Gherassy”; cet ouvrage devait offrir l’opinion la plus autorisée sur l’étendue géographique et sur les missions national – culturelles et politiques des branches du peuple roumain, dans une période où – à la fin de la, Première Guerre Mondiale – la géo-politique régionale réclamait la défense des intérêts de chaque peuple de l’espace Sud-Est

que si nous, les Macédo-Roumains, nous possédions de tels endroits comme ceux de Santa Quaranta, nous lui en offririons sans doute un. Il y aurait eu-écrivait-on, en 1932, dans le journal bucarestois „Graiul”, rédigé par des intellectuels macédo-roumains – une bonne occasion qu'il rejoigne les successeurs non-altérés des „aïeuls macédo-roumains”. De toute façon, à ce que je sais, il ne fera plus, sa vie durant, de renvois à sa possible origine macédo-roumaine (dans l'éloge funèbre, prononcé par le byzantinologue N. Bănescu au 15 mai 1941, on mentionnait que celui qui était commé-moré, était né à Botoșani, „d'une famille descendante, du côté du père, des gens entreprenants du Pinde”), ni même quand il allait donner de conférences - à plusieurs reprises – sur les Macédo-Roumains ou lorsqu'il se trouvait parmi eux. Ainsi, au début du juin, 1933, à l'occasion du Congrès de la Ligue Culturelle, de Călărași, il visite aussi des localités du département de Durostor, où se trouvaient, en grand nombre, des Macédo-Roumains mis en possession de terre par l'Etat Roumain ; N. Iorga se trouva parmi les colons à Silistra et Frașari, donna une conférence intitulée *Deux civilisations*, écrit un article émouvant pour le journal „Neamul românesc”, intitulé *Un trésor du peuple*, mais il ne fit aucune allusion à une parenté possible : „Aux confins de Silistra, j'ai vu moi-aussi, à l'occasion du Congrès de la Ligue Culturelle, un trésor, véritable mais pas suffisamment apprécié de notre peuple.

A Frașari, en Aidemir, où se sont fixés quelques centaines des milliers de Macédo-Roumains, purs, sans aucun mélange, conservant le très-anciens type illyro - romain, une curiosité et une fierté de l'ethnographie balcanique, j'ai vu de grandes et belles maisons, largement bâties, bien réparties, ayant des chambres d'accueil, meublées comme en ville, avec des pièces spécialement aménagées pour dormir, pour les enfants et pour cuisiner ; il y avait aussi des jardins de fleurs et des vergers encore jeunes. Mais ce sont particulièrement eux et elles que j'ai vus, ces représentants d'une lignée qui n'avait jamais été soumise, politiquement et sociallement, laquelle, appuyée sur son privilège conservé le long des siècles, s'est tenue verticalement devant tout. C'étaient des gens loyaux, courageux, bons guides, soldats, bâtisseurs de villes, bourlingueurs, en fait des créateurs.

Nous les avons accueillis comme des errants tandis qu'ils sont nos invités et nous les avons traités de pitoyables tandis qu'ils ne reçoivent la pitié de personne.

Il est temps de comprendre ce que leurs communautés représentent : *nos cités à la frontière la plus périlée (n.n.) de l'intérieur, même.*

Et, si par hasard, un couple voulait bien quitter leurs communautés si liées, on ne saurait pas trouver un meilleur exemple de ménage tout aussi intelligent et digne pour nos villages, où l'on trouve encore tant de bras croisés et tant de têtes prêtes à se soumettre à qui que ce soit".

J'ai bien voulu rendre *in extenso* cet article moins connu de N. Iorga – un des rares, le dernier d'ailleurs, appartenant à la période de l'entre-deux-guerres, dédiés aux Roumains balcaniques -, car il y surprend, comme nul autre, en quelques phrases seulement, les traits psycho-sociaux de ceux qui s'étaient établis dans les départemens de Dobroudja de Sud et dont N. Iorga écrivait, au 22 avril 1932, pour le journal „*Macedonia*”(Macédoine) : „[on] voit chez les frères macédoniens des éléments d'intelligence remarquable, d'énergie sans pareil, d'affermissement et fierté pour tout endroit qu'ils puissent occuper sur la terre des ancêtres”; ils sont ceux dont les vertus sont „l'honnêteté, la loyauté et la foi, sur tout champ qu'ils laboureraient”, selon les affirmations faites en décembre 1936, dans l'article, publié dans son journal, ayant le titre : Ecoutant M. Capidan : „Monsieur Capidan a fait voir non seulement toute sa valeur (*dans une communication, faite à l'Académie, sur B.P. Hașdeu -n.n.*), mais, en tant que Macédonien, il a cumulé les vertus de cette valeureuse branche de notre race”, de ceux dont il reçoit l'histoire comme un bien national de toute la race roumaine, représentant de la romanité orientale. „Il est nécessaire de souligner leur place et leur importance car nous, ceux qui sommes ici avec eux, on représente ensemble la Romanité orientale, ici en Orient, autant que tous les autres peuples néolatins la représentent en Occident. Il ne tient qu'aux vertus et aux qualités de notre peuple – *affirmait N. Iorga dans sa conférence Nouvelles récentes sur les Roumains de la Péninsule des Balkans, soutenue au début de 1933 à l'Institut Sud-Est Européen* – pour arriver dans un avenir à ce que c'étaient les frontières de l'ancienne romanité en Orient, du point de vue de l'étendue”.

Pour toutes ces raisons, nous avons le devoir de ne pas les oublier et que notre historiographie les prenne en considération ; il s'agit de „ceux à qui notre historiographie était”, dans sa conception, „redéivable, ayant parmi ses priorités la question des Macédo-Roumains”; c'est une lacune partiellement supplée grâce aux recherches du jeune professeur Valeriu Papahagi, qui „suivant mon conseil, est allé à Venise pour examiner dans les archives la correspondance consulaire concernant les Roumains des Balkans”; ceux dont N. Iorga réitérait le trajet historique, en 1922, dans son long article *La Latinité dans les Balkans et les Roumains de Macédoine*, publié dans la „*Nouvelle Revue d'Italie*”, notant en guise de conclusion : „Ceux-ci (les droits nationaux – n.n.) des Roumains macédoniens équivalent aux droits-

mêmes de la latinité des Balkans, et les représentants de cette latinité ont le droit de veilleur à leur conservation ; en première ligne étant ceux à qui un vieux souvenir historique et la parenté immédiate (*les Italiens* – n.n.) ont permis, pendant la Grande Guerre, leur fixation dans la Péninsule des Balkans” ; ceux dont les localités sont détruites pendant la Grande Guerre (1914-1918), occasion pour commémorer, pendant ces moments terribles de 1917, l’existence des frères de Macédoine : „Le monastère près duquel la bataille se déroule – écrivait N. Iorga, au mois de mai, 1917, dans son article „**Dans les Vallées de Macédoine**”..., publié toujours dans „*Les Peuple Roumain*” - c'est un ancien centre roumain ; c'était, là, le point de départ pour notre propagande et notre organisation. Ceux qui ont enduré la faim au cours d'un long siège, ceux que les Ogres ont dévalisé, pendant leur retraite de l'automne dernier pour qu'il ne reste rien à la main des trop payants ceux qui ont été gratifiés des projectiles des, aéroplanes il y a quelques semaines et qui, chaque jour, sont secoués par le gigantesque duela d'artillerie, où l'on décide encore une fois leur destin, *sont nos marchands et nos artisans macédoniens, en assez grande proportion* (n.n.). Et bien, quand on nous dit quelles luttes terribles se déroulent en Moglenia, détruisant, à présent fatallement, vu les moyens utilisés, toute la région où les armées s'affrontent, il y a encore, peut-être, quelques-uns qui se souviennent de ces Roumains-là, de Moglenia, que l'Allemand Gustav Weigand a décrits ; cependant, quelques décennies plus tard, ses co-nationaux sont venus les détruire, soutenant par la voix du canon cette cause bulgare-là, recommandée d'ailleurs le plus chaleureusement possible par le professeur de Leipzig lui-même”. Ce sont ceux qu'il mentionne, de nouveau, après un mois, dans l'article „**En Thessalie et en Epire...**”, parlant de „cette population roumaine des Balkans dont j'ai depuis longtemps parlé, à laquelle j'ai donné de si grands espoirs, pour laquelle on avait obtenu par stipulation de traité (*Le Traité de Paix de Bucarest, août 1913 – n.n.*) la permission de lui offrir des enseignants et des prêtres mais que l'on a ensuite tout à fait oubliée sans même penser aux bénéfices que l'on aurait pu avoir par le déplacement de tels artisans appliqués et de tels marchands (n.n.) vivace dans leurs affaires, sur la rive gauche du Danube” ; ceux de la part desquels on lui adressait, en août 1936, une - **Roumaine** – dr. P. Topa, président, respectivement V.Th. Muși, lettre exemplaire de gratitude (signée par les chefs de la Société de Culture Macédo secrétaire), lettre que nous citons aussi en entier.

Cher Monsieur le Professeur,

Au moment où l'élément macédo-roumain endure bien douloureusement le traitement le plus humiliant et le plus injuste de la part de ceux qui

gouvernent à présent, qui continuent de tenir verrouillées les portes du pays (il s'agit de cesser, à partir de 1933, la distribution des terres aux Roumains balcaniques dans les départements Sud-dobroudjiens - n.n.) pour que, ni le moindre écho des appels désespérés envoyés sans succès par nos frères, depuis des années n'y puisse pénétrer.

Dans cette période de tourments déchirants pour nous, notre gratitude est d'autant plus vive et complète à votre égard car, non seulement vous ne manquez aucune occasion mais vous cherchez à tout prix des occasions pour manifester le grand amour incontestable que vous avez toujours prouvé en ce qui concerne l'élément macédo-roumain.

Les lignes écrites à cœur serré (dans le „Peuple Roumain” -n.n.) à l'occasion de la mort d'une figure des plus remarquables de l'intellectualité roumaine, Cezar Papacostea, constituent à la fois une consolation et un apaisement pour tous ceux qui ont aimé, apprécié et admiré le grand disparu, ainsi qu'un reproche sévère adressé à tous ceux qui ne peuvent pas ou ne veulent pas être conscients de la merveilleuse contribution de nos frères macédoniens à notre vie nationale”.

Considérant ces appréciations comme un avertissement donné par vous et comme un appel à la réalité pour tous ceux qui créent une atmosphère de suspicion concernant l'élément macédo-roumain fixé dans notre pays : la Société de culture macédo-roumaine entend considérer vos mots, qui exaltent, comme impulsion et appui pour continuer la lutte par voies légales pour défendre les droits de ces frères.

Eternellement très reconnaissants, nous vous prions d'agrérer Monsieur le Professeur, l'expression du respect particulier et de notre haute considération.

Ces mots d'estime de la part des chefs macédo-roumains établis dans la Patrie n'étaient pas du tout de complaisance, ni dûs au hasard – c'étaient l'expression de la reconnaissance d'un effort scientifique et public de longue durée mis au service de la défense des droits nationaux des Roumains des Balkans ; cette préoccupation de N. Iorga datait du début du siècle dernier, au cadre de la réouverture, en 1903, de la *question macédonienne* – dans le contexte des disputes des Etats de la zone pour la continuation de l'héritage européen de l'Empire Romain agonisant -, début de siècle qui marque, d'autre part, l'implication socio-politique et de journalisme de plus en plus généreuse de celui qu'allait devenir, vite, le baromètre du nationalisme roumain, formateur d'une opinion publique saine.

En ce qui concerne la spécificité de la *question macédo-roumaine*, N. Iorga allait s'exprimer par l'intermédiaire de ses publications, tout comme, lors des interventions dans la Chambre, allait exposer, là aussi, franchement, des opinions qui ne coïncidaient, bien des fois, à

celles des autres chefs politiques.

Il est donc, ainsi, très critique vis-à-vis des assertions exprimées par Take Ionesco, dans la revue londonienne „*Monthly Review*”, en avril 1903 (l'article respectif apparaît aussi dans la brochure „**Les opinions de Monsieur Take Ionesco sur la Macédoine**”) ; au-delà de l'ironie mordante du verbe de N. Iorga, il remanie bien des affirmations de son préopinent, à partir de la position du connaisseur de l'histoire des Etats des Balkans : „il nous faut une étude profonde des choses, un jugement juste et de la décence envers les voisins et l'Europe, pour nous réhabiliter des baccannales chauvines d'un passé d'opérette !

C'est avec de telles caractéristiques qu'il convient de demander de nous diriger, et non pas avec des „conseils” dont tout Homme d'État sérieux doit sourire, au-delà même du Danube, où il n'y a pas de Barbares, que, vu notre orgueil parisien – sans y faire allusion – nous imaginons” ; cette critique directe faite par N. Iorga concernant des mentalités politiques porteuses d'exclusivisme national et superficialité dans l'analyse prospective – sera une constante de la position du grand historien, pour lequel la situation des nationalités du Sud-Est européen devait être appréciée compte tenu de la longue évolution commune des peuples de ce côté du continent, en corroboration avec les intérêts des Etats (de la zone) modernes :

„Ainsi, ceux qui pourraient décider d'un droit pour les uns ou pour les autres dans la Péninsule des Balkans, selon la conception courante : le souvenir historique s'avère absolument insuffisant ; celui-ci s'avère même dangereux ; belle illusion mais pleine de dangers ! – ce qui exprimait sa conception, dans la *Leçon d'ouverture à l'Institut d'Etudes Sud-Est-Européennes*, en 1916, intitulée **Illusions et Droits nationaux dans le Balkans**. Mais, si ce n'est pas là la source des droits nationaux de quiconque, où pourrait-on les chercher ? Si ce n'est pas dans le Droit historique, il reste le Droit actuel des nations balcaniques” ; c'est ainsi que pour N. I., la réalité historique moderne doit se trouver à la base des aspirations – dans la Péninsule des Balkans, au moins – des diverses ethnies à une vie nationale d'Etat propre, prouvant une appréhension spécifique plutôt à l'euro-péénisme de nos jours, faisant un plaidoyer pour le droit des Etats et des peuples de cette zone de résoudre seuls, leurs dissensions : „Ce n'est ni le Russe de Petersbourg, ni l'Autrichien de Vienne, ni, tant soit peu, le Hongrois de Peste, comme le grand empereur de Berlin non plus ; il en est de même pour tout ce mode occidental qui a, en Orient, seulement des intérêts actuels. Il s'agit de l'œuvre que seul le monde balcanique peut se construire par une bonne compréhension des intérêts actuels et réels et rien d'autre (n.n.)”.

Cette vision sur la collaboration inter-balcanique, et il reviendra là-dessus de manière insistante, le long de toute la période de l'entre-deux-guerres-, n'allait pas l'empêcher d'opérer en termes durs qui visaient les actions brutales de l'hellénisme, pendant la première décennie du siècle dernier, ayant le but de dénationaliser les Macédo-Roumains. „Nous avons une mission noble envers les Macédo-Roumains, que personne d'autre ne saurait défendre que la Roumanie. Le meurtre accompli par les bandits grecs c'est un fait bien douloureux. Les hommes d'Etat de chez nous doit empêcher ces carnages – érivaient-il, en juin 1906 dans l'article *Les Paraponts grecs* – pour rendre aux gens la possibilité de vivre dans leur paix de bons fermiers que nous n'envisageons pas de faire annexer, mais en transférer les plus nombreux d'entre eux”.

D'autre part, tout en blâmant la connotation politicianiste dans la question macédo-roumaine, N.I. fait pâlir l'impact de l'intérêt politique et l'esprit de parti insistant pour une attitude nationale digne, constante et de principe (de nouveau, une attitude pleine de réverbération contemporaines, attribuée à l'Etat Roumain de nos jours, au début du nouveau millénaire !) : „Les Grecs sont, en fait, plus forts dans ce conflit, quoi que leur pays soit petit, plus pauvre, plus arriéré, avec beaucoup moins d'habitants et, par-dessus tout, un pays accablé par la honte d'une guerre des plus bizarres que l'on ait jamais déployées par un peuple fier et sans raison (*il s'agit de la guerre avec la Turquie, en 1897 – n.n.*). Ils peuvent, cependant, faire des choses douloureuses contre nous, sans combats armés, tandis que nous, jusqu'aujourd'hui même, on ne s'est pas ingénier à leur provoquer une grande douleur”. Tout en mettant en évidence les défauts de l'action culturelle-nationale parmi les Roumains balcaniques, dans un milieu géopolitique hostile, N.I. est l'adepte d'une conduite politique digne et constante : Que pourrait-on faire dans ces circonstances ? *Nous plaindre à l'Europe, qui nous apaise entre quatre yeux et qui, ensuite, désavoue carrément tout ce que l'on avait dit à notre bénéfice (n.n.)*, car ce n'est pas pour l'amour de la petite Roumanie que l'on mettra sur la table la question macédonienne si embrouillée et si dangereuse ?!”.

N.I. n'était suvement pas l'adepte de la vengeance, la supériorité des faits moraux et culturels étant prééminente dans la politique nationale : „Dans cette question macédonienne, c'est de l'infantilisme que de croire que l'on pourrait travailler avec des tueurs contre des tueurs.

A l'état sauvage, quelques essais que nous fassions pour nous avérer sauvages, nous serons vaincus. Il n'y aura pas de bandes qui partent de Roumanie pour nous couvrir de malhonnêteté, payant, nous aussi, des brandits qui guettent les grand-routes ou les sentiers de

montagne pour violer les femmes, pour trancher les enfants ou fusiller par trahison les hommes d'un autre peuple. Comme il en a été pour la famille de Mochi Fischer et Rappaport – écrivait N.I. en juillet 1906, dans son article : Les étudiants et la question macédonienne – nous ne pouvons pas être de factieux, nous ne pouvons pas être antarṭi envers les Grecs. Mai de nos jours, on peut vaincre par la culture et l'argent. Par ces deux moyens, on peut aider, soutenir et défendre, on peut organiser nos frères de partout. De sa part, l'Etat peut bien faire son devoir par d'autres voies, sinon aujourd'hui, quand la folie règne, au moins demain".

En été 1906, presque chaque numéro du „Peuple Roumain“ contient des articles de son directeur dans la „question macédonienne“, censée être élevée du temps où au Danube, il y avait deux principautés soumises aux Turcs et qui ne pouvaient aucunement faire de politique au-delà de leur frontières. On connaissait à peine les „cuṭovlahi“ que l'un de nos écrivains plus anciens avait mentionnés par hasard“; après avoir entrepris un abrégé du passé des Roumains des Balkans, mettant en relief les premières relations, devenues faits de conscience, avec les frères Nord-danubiens à l'Epoque de l'Union, N.I. est convaincu, que „la question macédonienne aurait lontemps dormi sans Apostol Mărgărit.

Avec ses qualités et ses défauts, cet alerte et courageux macédonien sut gagner aussi bien la confiance du Gouvernement de Bucarest que celle des cercles de Constantinople ; il eut aussi une contribution dans l'enseignement, mais loin de ce que l'on aurait pu faire – *pense-t-il dans l'article Deux fautes dans la question macédonienne* –, en parlant de sa fortune, ses faiblesses et, depuis quelque temps, sa tendance de faire du tout sans rien mettre à bonne fin (pourtant, à sa mort, survenue en octobre 1903, N.I. a des appréciations positives, adéquates aux circonstances de l'époque , dans l'article *Un idéaliste* : Apostol Mărgărit) ; tout en réitérant le cadre des actions nationales – culturelles macédoniennes dans les Balkans, N.I. considère qu'il n'y a pas eu, à long terme, de solution viables de la part des hommes politiques : le gouvernement „ne sait quoi faire. Il cherche des conseils de la part des Macédoniens réunis en Roumanie, avec leurs sociétés et leurs journaux. Mais ils ne peuvent pas donner d'autres conseils, ni faire d'autres services que ceux ceauxquels ils sont habitués dans les Balkans et que nous connaissons à travers la, „lutte“ des Grecs et des Bulgares“ ; d'autre part, il blâme, avec énergie, au nom de la perspective humaniste, de la traditionnelle hospitalité et de la tolérance roumaine, certains actes vindicatifs – isolés, en fait – des Macédo-Roumains du vieux Royaume contre quelques Grecs établis à Bucarest, Giurgiu et Zimnicea : „On se rend bien compte que de la douceur de nos coutumes, de l'amitié et de la

pitié envers les gens qui nous caractérisent, on peut obtenir moins de profit pratique envers certains ennemis acharnés que de la barbarie cruelle et qui ne pardonne jamais aux autres. Mais on n'y peut rien : c'est comme ça que nous sommes. Et puis, nous avons aussi cette fierté, dont on ne saurait se passer, d'être vus comme des maîtres de la civilisation morale du siècle.

Les frères de Macédoine pensent autrement – *s'avère, à son tour N.I., bien convaincu, dans l'article La politique macédonienne en Roumanie, tout en opérant avec une généralisation qui n'avait qu'accidentellement justification réelle*. Ils viennent d'un pays où la vie humaine est vite vouée au sacrifice, où la passion n'a pas de patience et où le fanatisme frappe. Là, la lutte politique finit par le slogan : blessure pour blessure, mort pour mort. Et comme l'ennemi peut être tué plus difficilement là qu'ici – eh bien, les exécuteurs viennent ici (*après des années, il allait être la victime de cette conduite incriminée, même si les assassins ne provenaient pas du sud du Danube... - n.n.*)”.

N.I. blâme avec amertume le manque de coordination des actions qui visaient l'organisation des Macédoniens au cadre de l'Empire Ottoman, exprimant son scepticisme à l'égard des conséquences bénéfiques d'un „Congrès d'organisation”, tenu en 1910, à Bitolia, congrès „que cette nation – ci du tribut de laquelle messieurs les ministres envoient des subventions, jusqu'à un million aux frères d'au-delà du Danube – attend depuis quelque cinquante ans”.

L'inexistence d'une attitude commune au niveau des leaders macédoniens – du Royaume et de Macédoine -, apparaît clairement dans les articles des journaux du moment (1910) dans la Capitale „*Le Roumaine de Pinde*”, respectivement „*Le Macédonien*”, inconvenient signalé de manière critique par N.I. : „Donc, Le Pinde bucarestois dit : „Non !”, tandis que Le Macédonien répète : „Oui !”. Quelle douce harmonie ! La polémique est ouverte.

Et la question (*macédo-roumaine – n.a.*) est de nouveau fermée. On ne constate aucun changement, aucune association, aucun progrès de conscience. Les deux journaux vont séparément, étant plus heureux que „La Lumière” de Salonique, qui s'est éteint, paraît-il, n'ayant pas d'appui budgétaire, comme ici.

Quand aux ennemis des Macédo-Roumains, ceux-là savent bien ce qu'ils veulent et ils font tout ce qu'ils peuvent faire”.

Par des prises de position publique de plus en plus fréquentes à mesure que, dans les Balkans, les esprits nationalistes s'échauffaient – défavorablement à la préservation ethnolinguistique indépendante des Valaques -, N.I. considérait que la question macédonienne devait être dimensionnée par l'Etat Roumain, à ses aspects culturel – nationaux, sans aucune connotation politique intérieure : „je pense que

— disait-il en novembre 1911, dans son article *Questions macédoniennes* — le problème „macédonien” c'est un problème *culturel pour eux et non pas de politique pour nous*. En vue de sa résolution, cela doit décider. Illuminons-les, car ils sont d'autre lignée que celles au milieu desquelles ils vivent, réveillons en eux des besoins culturels et donnons-leur un coup de main pour les accomplir. Nous sommes leur frère aîné qui doit soutenir le cadet avec la parole, le prestige, l'argent, mais sans lui imposer quoi que ce soit dans sa maisons que l'on ne connaît pas assez”.

A mesure que les événements se précipitent, sur le fond du commencement de la Première Guerre Balkanique, en automne 1912, les analyses lucides de N.I. dévoilent le substrat des projets des Grandes Puissances de créer une Albanie et une Macédoine indépendantes, ce qui ne „signifie pas du tout, une Macédoine roumanie. Les nôtres sont si dispersés et si peu d'entre eux ont une conscience nationale. Pour la réveiller, il est besoin d'un effort terrible. Et avec les consuls autrichiens, il n'est pas suffisant” ; pour N.I., *Le Devoir des Macédoniens* — selon le titre même de l'article de novembre, 1912 — consiste à présent, en „la création de la nationalité politique macédo-roumaine”, „là”, en Macédoine, où cette grande œuvre doit s'accomplir, au milieu des masses de Macédo-Roumains : „Aujourd'hui ils sont encore nos invités bien-aimés. Nous les aidons, quoique notre culture, notre vie politique n'aient pas absolument besoin d'eux. Mais demain — dit-il en avertissement, mais les réalités de l'entre-deux-guerre ont démenti sa prémonition — celui d'entre eux qui va battre le pavé des rues de Bucarest, sera, pour tout homme bien sensé un déserteur et une canaille”.

Mais, comme on l'a déjà montré, dans la période de l'entre-deux-guerres, N.I. ne jugera plus en termes aussi durs les Macédoniens établis dans le Pays ; au contraire, il aura des mots de réelle appréciation, dans les matériaux publiés dans les journaux, dans le conférences aussi bien qu'à l'occasion des nombreuses analyses dans lesquelles, spécialement ou occasionnellement, il se référait aussi au passé historique des Roumains balkaniques ou bien, il mettait en évidence les succès de leur élite intellectuelle (par exemple, en 1922, il écrivait dans la revue „*Ramuri*” à propos de la Note „macédonienne” de Monsieur N. Bațaria — se référant aux créations littéraires de son ancien étudiant, „né dans ces régions-là des Roumains balkaniques” ; plus tard, à la mort du professeur Iuliu Valaori, en octobre 1936, il déplorait „la perte d'un homme dont le sens de la tradition avait la solidité du rocher, étant un „des Macédoniens venus chez nous pour nous aider (n.n.), lesquels se sont placés dans les premiers rangs de notre société, par leur travail et leur probité”.

Il faut dire aussi que, pendant les années '20 - '30, N. Iorga, l'**homme du destin** – selon les mots de Dragoș Protopopescu qui l'a nommé ainsi même dans le titre de son article publié dans „*La Commande du temps*”, en 1937 – le savant a été doublé, toujours plus évidemment, par l'homme politique ayant de grandes responsabilités dans l'Etat Roumain (il a été même premier ministre, comme on le sait), ainsi il allait sensiblement atténuer – l'âge aussi, y posait son empreinte – son militantisme nationaliste, faisant plaidoyer pour tolérance, coopération et entente entre les peuples balcaniques, sans perdre cependant complètement de vue de mentionner les intérêts des Roumains d'au-delà des frontières : „Entre les Roumains et les Grecs il y a un élément de rapprochement : d'une part, de florissantes colonies hellènes situées dans les ports danubiens et d'autre part, *il y a les Roumains du Pinde* (n.a.) (...). Respecter cet élément qui appartient d'un côté et de l'autre à un peuple ami, reconnaître ses droits à l'enseignement dans la propre langue, à une organisation nationale ainsi que les relations avec la patrie – mère – ce sont des tâches que nul peuple civilisé ne saurait ignorer, ce sont des services qui ne restent jamais sans récompense”, écrivait-il en 1921, dans une synthèse (en français) concernant les relations entre les Roumains et les Grecs, le long des siècles, à l'occasion des mariages princiers. L'alliance des deux familles royales allait, bien sûr, sensiblement diminuer – il en était de même au niveau de toute la classe politique – l'attitude de officielle ferme de défense de la nationalité des Macédo-Roumains de Grèce (et également, pour les mêmes raisons, de celle de nos co-nationaux de Yougoslavie) ; N.I. ne devait lui non plus faire exception, la verve polémique antigrecque s'effaçant en faveur d'une attitude plus olympienne, d'un détachement scientifique, laissant voir, par des travaux de synthèse, les personnalités hellènes/serbes d'origine macédonienne et leur contribution à l'édification de l'Etat moderne grec/serbe : „On peut dire que l'origine des érudits et des grands marchands grecs étant là où l'élément ethnique grec est en minorité (*le dernier terme est tout au plus un élégant euphémisme... - n.n.*), l'esprit de ces Roumains a donné à l'hellénisme nouveau son éducation et son prestige intellectuel, ainsi que le bras d'autres Macédo-Roumains – écrivait-il dans la synthèse de 1919 – était sur le point de donner une forme moderne d'Etat” ; dans la même tendance, lors d'une conférence de mars 1939, intitulée **Les Bases populaires de tout mouvement des Balkans**, parlant du ministre Jougoslave des Affaires Etrangères, Țințar Marcovici, considère qu'il „est non seulement notre ami, mais il est des nôtres (n.a.), car son allure de „Țințar” n'est autre que sa descendance des Macédoniens qui avaient donné aux Serbes ruraux et guerriers une bourgeoisie et dont on a présenté l'histoire dans une

livre de M. le Professeur Popovici de Belgrad, ainsi, il a été très facile de s'entendre avec M. Marcovici (n.a.)".

Au bout de ces considérations succinctes concernant la relation de N.I. avec les Roumains des Balkans, il n'est pas dépourvu d'intérêt d'yinsérer, *in extenso*, un article moins connu publié dans le „*Peuple roumain*” (en octobre 1935) – un des rares articles, le dernier, à ce que je sais, de la période de l'entre-deux-guerre, ayant pour sujet *Les citoyens Macédoniens* (voir le titre même) et notamment un coup d'œil synthétique de sa conception sur le lien et les rôles de l'existence des Macédo-Roumains dans la société roumaine : „On a accompli un acte de justice et de prévoyance nationale par l'acception solennelle dans la cité politique roumaine des Macédoniens fixés comme des soldats à la garde de nos frontières les plus en danger.

Appelés par des gens avec de bonnes intentions dans une période où l'on ne prévoyait pas encore ces expropriations balканiques qui les rendait indésirables dans leurs anciens âtres envahis d'intrus d'une autre origine, ils ont été longtemps oubliés et même persécutés par une administration aveugle ou mise au service de nos adversaires directs.

Mais eux, ces braves gens, ont su résister avec la force intérieure qu'ils possèdent plus que d'autres Roumains (n.n.).

Ils ont su, de plus, s'adapter. Les successeurs des berger transhumants ont obtenu dublé en labourant la terre et ont pêché dans l'étang. Et le lendemain, ils devaient donner, selon leurs propres traditions, une bourgeoisie des villes.

Entourés d'une forte hostilité, ils ne se sont pas fiés au gendarme ou au soldat de la garde des frontières (*il se réfère aux Macédoniens mis en possession des terres dans les deux départements Sud-dobroudjiens –n.n.*). Organisés à la manière des militaires, avec leur garde et leur armes, ils peuvent résister à une attaque à l'improviste.

Ce sont les soldats de jadis qui renaissent en eux, ces soldats-là dont les canabae des camps ont fait avancer la romanisation et ont mis les fondements de la nation.

Maintenant relâchons les avec cette politique de parti - dit N.I. à juste raison, *en guise de conclusion* - et nous allons voir de quoi ils sont capables".

MĂRTURII CONTEMPORANE RELATIV LA ORAȘUL CONSTANȚA DIN ANII 1854-1855

La mijlocul secolului al XIX-lea, înainte de izbucnirea Războiului Crimeii (1853-1856), ale căror operații militare s-au desfășurat la început în Principatele române și pe teritoriul Dobrogei, Constanța era o mică așezare urbană, înzestrată cu un port la mare de mică capacitate (circa 30 de vase pe an), la capătul promontoriului, pe care era construit orașul. Mareșalul Helmuth von Molke, care l-a vizitat în mai multe rânduri și descrie astfel în 1839 „un port mic, strâmt (emge) care este aproape în întregime plin de balasturi aruncate aici de secole de către corăbiile turcești; rada portului - continua acesta – este expusă vânturilor; Constanța a fost distrusă în mare măsură de ruși (este vorba de războiul ruso-turc din 1828-1829 n. n.); de aceea printre vechile ruine romane și noile ruine turcești mai trăiesc numai circa 40-50 de oameni”¹.

Multă vreme sub stăpânirea otomană orașul și portul au avut funcția de depozit de produse², fiind prevăzut cu zeci de magazii -, care se strângeau din Dobrogea și din Țara Românească și Moldova pentru a lua apoi drumul către Constantinopol și către alte porturi din Marea Neagră și din mările Egee și Mediterană. Din aceste motive, în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, în timpul războaielor ruso-turce, ele au fost frecvent ținta atacurilor armatelor țariste³. Ruinat pentru scurtă vreme orașul, ca și portul, s-a refăcut recăpătând vechea funcție ținând seama de importanța sa strategică. După pacea de la Adrianopol (1829), importanța sa a sporit și mai mult, datorită proiectelor elaborate pentru construirea unui canal navigabil, menit să unească apele Dunării cu ale Mării Negre, între Cernavodă și Constanța⁴. În noile condiții, în oraș au început să se așeze mulți negustori și meșteșugari, veniți din mediul rural, astfel că pe la 1840 erau consemnate 40 de case, adică circa 200 locuitori. Așezarea civilă ca și portul erau atunci protejate de o fortificație alcătuită din trei bastioane legate între ele prin curtine având sănțurile căptușite cu cărămidă⁵.

În privința portului, autoritățile otomane nu făcuseră prea mult pentru amenajarea lui. Potrivit datelor existente într-un portulan al Mării Negre din 1830 – mai puțin cunoscut – rezultă că în acea vreme acesta dispunea de un dig din lemn, ruinat, de-a lungul unui cablu (encablure) în partea de vest, unde vasele mici puteau să ancoreze

într-un golf de circa 17-42 picioare adâncime (adică aproape 14 m n. n.) și în interiorul căruia se aflau construcții vechi, care le puteau adăposti. Cât privește vasele mai mari, acestea se legau unele de altele cu două cabluri, în partea de sud a orașului într-un golf de 5-6 brațe adâncime (circa 11 m) golf deschis spre nord-est⁶. În același portulan se mai menționează că din punct de vedere comercial portul era atunci „nul” și că în timpul războiului ruso-turc din 1828-1829, în acest port au ancorat multe vase rusești încărcate cu muniție⁷.

În cele ce urmează ne vom referi la noi mărturii relativ la orașul Constanța din anii 1854-1855 aparținând unor contemporani, mărturii care reflectă modul în care populația locală a făcut față evenimentelor din timpul Războiului Crimeei⁸. După cum se știe, în 1854 trupele țărănești au trecut Dunărea pe malul drept pe la Galați și Ismail ocupând mai întâi orașele: Măcin, Isaccea, Tulcea și Babadag din nordul Dobrogei⁹. Îndată după aceea, ținta atacurilor acestora a fost valea Carasu și mai ales orașele Cernavodă și Constanța¹⁰. La Constanța în special, detașamente mobile de cazaci execuțau atacuri prin surprindere contra garnizoanei otomane locale în scopul ocupării portului, care în acel moment era considerat „de mare însemnatate”¹¹. Drept urmare comandamentul aliat franco-englez de la Varna a trimis la Constanța o flotilă alcătuită din mai multe vase la începutul lunii aprilie 1854. În ziarul „Gazeta de Moldavia” din 19 aprilie 1854, se relata că succesele trupelor țărănești din Dobrogea provocaseră „o mare consternare” în tabăra otomană¹², iar în cel din 19 aprilie același an, se preciza că trupele otomane staționate la Constanța se retrăseseră din oraș, după ce săvârșiseră „excese săngeroase împotriva populației creștine locale” au ucis fără milă pe toți creștinii chiar în prezența florilei anglo-franceze, care ajunse în fața portului și ale căror echipaje au fost obligate să privească „cu compasiune la o asemenea crizime”¹³.

Astfel de știri aveau să fie reproduse și în ziarul „Vestitorul românesc” preluate din ziarul „Jurnalul de Odessa”, cu mai multe amănunte. Se spune, astfel că „la 23 martie patru vase anglo-franceze au sosit la Constanța și timp de trei zile au căutat să încarce” o mare cantitate de cereale, circa 3000 cetverte (un cetvert = 210 l.) de orz, lăsate în magazii de otomani. În aceste zile Constanța a fost jefuită de oștile otomane care s-au retras spre Bazargic; în ziua de 26 martie un detașament de cazaci a ajuns la Constanța, dar n-a găsit acolo pe nimeni; patru zile mai târziu un alt detașament de cazaci a constatat că în apele portului Constanța două vase, unul francez și altul englez, care încărcau orz, mei și sare și erau gata de a porni spre Varna”. La apropierea cazacilor, posturile lor de pază s-au pus pe fugă, un post de 60 de oameni, aşezat mai în depărtare, lua de asemenea fugă și năvali la vase

mai înainte de a putea ajunge cazacii, dar nu le putea face nici un rău, orașul însă fu aprins în două locuri”¹⁴. În același ziar se mai reproduse o știre similară preluată din „Journal de Petersbourg”, în care se preciza faptul că detașamentul de cazaci se afla sub comanda căpitanului Ismailov, că incendierea orașului se făcuse de către artileria de la vasele anglo-franceze, fără însă a provoca pierderi în rândurile cazaclor, că populația părăsise în grabă orașul și magaziile cu orz¹⁵.

Cu toate acestea trupele țariste n-au ocupat orașul deoarece pe mare încă mai patrulau vase din flota otomană, care debarcase pe țărm un mic număr de trupe¹⁶.

În legătură cu evenimentele de la sfârșitul lunii martie 1854 petrecute la Constanța, o corespondență din ziarul „Bukarester Deutsche Zeitung” ne oferă mai multe amănunte privind suferințele localnicilor constanțeni de pe urma războiului. Știrea fusese preluată din ziarul italian „Osservatore Triestino” din 10 mai 1854, astfel „La Constanța a fost încartiruit un corp de bazbuzuci (trupe neregulate otomane n. n.) care și-au permis multe excese împotriva localnicilor; și aşa de odioase au fost faptele lor încât locuitorii s-au adresat cu reclamații Amiralului (comandantul flotei anglo-franceze din Marea Neagră). Soldații cruzi și indisciplinați încriminați au ținut minte aceasta și când rușii au efectuat un atac, ei au ucis în toiul încăierării întreaga populație și au incendiat după aceea orașul Constanța. Îndată ce Amiralul continua relatarea a fost anunțat de aceste fapte crude a trimis două vase cu aburi (Steamers) cu misiunea să facă cercetări în acest sens. Comandanțul celor două fregate a trimis la rândul său un dragoman pe țărm la Constanța, ca să afle ce s-a petrecut acolo. Dragomanul n-a dat peste nici un locuitor în viață în întregul sat (de fapt oraș n. n.) toate casele fiind pustii sau prefăcute în cenușă. A fost găsit totuși un moșneag de 70 de ani și o femeie cu un copil mic, foarte bolnavi și pe jumătate morți (probabil de foame și spaimă n. n.), care au fost luati la bordul vasului francez. La o recunoaștere făcută tot atunci de același (adică de dragoman n. n.) acesta a mai dat și peste un spion, care totuși a scăpat înainte ca pe acesta să-l poată prinde cineva¹⁷.

Credem că nu sunt lipsite de interes pentru cunoașterea acestor momente triste din trecutul orașului, mărturiile unor participanți la război aflați în tabăra trupelor aliate anglo-franco-otomane. Una aparține baronului de Bazancourt, care a publicat o istorie a expediției franceze în Crimeia în anul încheierii păcii de la Paris, în 1856¹⁸. Despre orașul Constanța pe care l-a vizitat în vara anului 1854, acesta afirma următoarele: „Constanța ca toate orașele otomane din Dobrogea nu era decât o grămadă de ruine, ruine recente, rămășițe fumegânde încă; pe care cazacii le-au lăsat în urma lor, totul era aici răsturnat, răvășit, confuz, sfărâmat, spart, distrus”¹⁹. Tot el, și-a notat

impresiile privind efectele holerei abătute asupra corpului expediționar francez în Dobrogea din vara același an 1854. Cu acest prilej mulți dintre cei atinși de molimă aveau să fie evacuați pe vasul „PLUTO” prin portul Constanța pentru a fi duși la spitalul din Varna. De asemenea, baronul de Bazancourt își amintește de prezența la Constanța, a generalului François Canrobert, comandantul unei divizii franceze care a sosit cu vaporul pentru a inspecta trupele franceze staționate în oraș. De altfel, însăși generalul François Canrobert și-a scris memoriile privind această perioadă din viața lui care coincidea cu călătoria sa la Constanța în vara anului 1854, în condiții cu totul dramatice. Astfel el reținea faptul că a debărcat aici la 31 iulie și a inspectat corpul expediționar comandat atunci de generalul Epinasse și generalul Yusuf, într-un oraș „complet ruinat”, „În rada portului – continua el – am observat o barcă ancorată cu felinarele aprinse (semn că era molimă în oraș). După ce am coborât pe uscat am pornit călare până la Palas (unde se afla tabăra trupelor noastre) – o leghe și jumătate distanță de oraș”. Dându-și seama de dezastrul pe care-l produsese acea molimă în rândul soldaților francezi – la 30 iulie 1854 muriseră 500 de oameni – lipsa unui spital de campanie și a unor clădiri și personal sanitari de îngrijire, generalul François Canrobert a ordonat îngroparea cadavrelor și evacuarea bolnavilor cu harabalele trase de bivoli în port, pentru a fi îmbarcate pe vase, spre a fi internați în spitalul din Varna²¹.

După aceea, generalul François Canrobert a luat comanda supraviețuitorilor din corpul expediționar francez pentru a se retrage pe uscat tot la iarnă trecând prin Mangalia. În aceleași memorii acesta relatează următoarele despre starea orașului în acea vreme „Mangalia a rămas în amintirea tuturor ca un tablou al oroarei celei mai profunde. Orașul nu era decât o ruină, acoperișurile caselor sparte, zidurile dărâmate.., casele distruse, străzile pline de harabale stricate, fuliginoase, totul acoperit cu cadavre de bazbuzuci”²².

Vom încheia cu o relatare contemporană din 1855 – un an mai târziu de la aceste evenimente – datorită unui corespondent de presă al ziarului „Presse d’Orient”, care prezenta aspectul orașului Constanța, care încă mai păstra urmele războiului „N-au trecut nici doi ani de când Constanța (Kiustenge) era un mic oraș prea puțin înfloritor” scria acesta. „Prin poziționa sa însemnată era depozitul productelor din Dobrogea, avea case, magazine, prăvălii, tot în fine ce poate cuprinde un oraș așezat la țărmul mării, având un mic port și fiind aproape de toți locuitorii țării (adică al provinciei n. n.). Astăzi (adică în 1855) Kiustenge ne înfățișează decât niște ruine, răzbelul a exilat pe toți locuitorii săi, a făcut să cază casele și magazinele, a făcut să se uite până și chiar numele proprietarilor care cu câteva luni mai înainte stăpâ-

neau aceste magazine și case”²³. Reporterul străin se arăta optimist relativ la viitorul orașului, aflat la vremea sa în ruină, când afirma următoarele „Fiecare răzbel care a trecut prin Dobrogea a făcut să căză Kiustenge, fiecare pace înalță ruinele sale; dar se pare că n-a ajuns niciodată la gradul de fericire, de care se bucură sub dominarea română. Spre a se încredința cineva despre aceasta n-are decât să examineze ruinele cele mai vechi. Ce câmp întins de cercetări! Ce ruină avută pentru un anticar! Și în același timp ce dovedă sigură despre însemnatatea și fericirea cetății! Pretutindeni se găsesc fundamente de ziduri vechi, ce călca în picioare ruinele monumentelor, se vede marmora curată strălucind pe fundalul negru al zidurilor moderne. Aici începe faimosul zid al lui Traian și sunt multe persoane care susțin, că în vechime se afla un canal între Boyarkepi (Cernavodă) și Kiustenge, care unea Dunărea cu Marea Neagră și pretind a vedea ruinele acestui canal în locul și în mica gârlă Carasu²⁴.

În continuare reporterul străin de la „Presse d’Orient” evocă încercările făcute până atunci pentru a se construi canalul navigabil între fluviu și mare și preciza că în schimb lucrările erau mult avansate – sub conducerea inginerului francez Lalan – pentru construirea unei șosele pe același traseu. Despre importanța economică a acestei noi căi de comunicație din Dobrogea centrală același scria următoarele: „această nouă cale de comunicare va fi de un folos foarte mare atât pentru comerțul cât și pentru relațiunile cu Principatele danubiene. Negustorii mai cu seamă se vor bucura de aceste fructe”²⁵.

După cum se știe, previziunile acestui anonim martor contemporan al evenimentelor din anul 1855, care a subliniat valoarea economică a șoselei Cernavodă-Constanța și a canalului navigabil proiectat între Dunăre și mare, s-au adeverit cu prisosință după mai bine de un secol în zilele noastre, mai precis în anii 80 ai secolului trecut.

NOTE

1. Helmut von Molke, *Briefe über Zustände und Begebenheiten in der Türkei aus den Jahren 1835 bis 1839*, Berlin, 1882, p. 421-422.
2. Constantin Șerban, Victoria Șerban, *Tipografia orașelor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane (secolele XV-XIX)*, în „Peuce”, 6/1977, p. 275.
3. Constantin Șerban, Victoria Șerban, *Rolul economic și politico-militar al orașelor din Dobrogea de nord în secolele XVI-XVIII*, în „Peuce” Studii și comunicări de istorie, etnografie și muzeologie, 2/1971, p. 289-290.
4. Paul Cernovodeanu, *România și primele proiecte de construire a canalului Dunăre-Marea Neagră (1838-1858)*, în „Revista de

- istorie”, 2/1976, p. 189-209; vezi și presa românească a vremii: Gazeta Transilvaniei, Albine Românescă, Curierul Românesc, Cantor de aviz și comers, Telegraful roman, Patria, Steaua Dunării, Zimbrul; Autorul publică și un plan general al portului Constanța din anul 1840, Idem, p. 208.
5. M. D. Ionescu, **Dobrogea în pragul veacului XX**, București, 1904, p. 576.
 6. E. Taibout de Marigny, **Portulan de la mer Noire et de la mer d'Azov ou description des côtes de ces deux mers à l'usage des navigateurs**, Odesse, 1830, p. 119-120.
 7. **Idem**, p. 120.
 8. Războiul care a izbucnit între Rusia țaristă și Imperiul otoman ca o nouă etapă a „Problemei orientale” dar și cu participarea câtorva puteri occidentale europene intrat în istorie sub numele de **Războiul Crimeii** s-a extins și în Dobrogea.
 9. E. V. Tarle, **Războiul Crimeii**, București, 1952, vol. I, p. 375-376; autorul precizează că trupele țariste au trecut Dunărea la 11 martie 1854, că a doua zi turcii au evacuat Tulcea și Isaccea și la 11 martie Măcinul, vezi și „Gazeta de Moldavia”, 1854, p. 89-90, 111, 131, „Gazeta Transilvaniei” 1854, p. 88, 92, 232. „Telegraful Român”, 1854, p. 87-88-178; vezi și lucrările rusești din secolul XIX, precum P. V. Alain, *Na Dunae i Sevastopol*, în „Russkaia starina”, 1888, p. 383; B. P. Vospominaniia o voennih deiaastviiyah na Dunae v 1853-1854, în „Russkaia starina”, 4/1887, p. 227-266, 6/1887, p. 715-779; A. N. Petrov, *Voina Rossii s Turjii Dunaiskaia kampania 1853-1854 godov*, Petersburg, 1890, 2 vol.; vezi și L. N. Tolstoi, *Jurnal intim*, Paris, 1926.
 10. Adrian Rădulescu, I. Bitoleanu, **Istoria românilor dintre Dunăre și mare, Dobrogea**, București, 1979, p. 268.
 11. Gazeta de Moldavia, nr.29/15 aprilie 1854, p. 115.
 12. Gazeta de Moldavia, nr.30/19 aprilie 1854, p. 118, nr.36/10 mai 1854, p. 142.
 13. Gazeta de Moldavia nr.33/29 aprilie 1854, p. 131.
 14. Vestitorul românesc 1 mai 1854, p. 135, știrea despre retragerea trupelor otomane din Constanța reprodusă apoi și din ziarul „Wanderer” **idem**, p. 135.
 15. Vestitorul românesc, 3 mai 1854, p. 134.
 16. Vestitorul românesc, 15 mai 1854, p. 149.
 17. Bukarester Deutsche Zeitung, IX, nr.37, 10/22 mai 1854, p. 147.
 18. Baron de Bazancourt, **L'Expedition de Crimée jusqu'à la prise de Sébastopol**, Paris, 1856, vol.I, p. 130; E. V. Tarle, *op. cit.*, vol. I, p. 407 nota 1 aprecierile sale asupra cărții lui Bazancourt.
 19. Baron de Bazancourt, *op. cit.*, vol. I, p. 130.
 20. Le marechal Canrobert, **Souvenirs d'un siècle par Germain Lapat**, vol. II, Paris, 1902, p. 153-164.
 21. **Ibidem**
 22. **Idem**, p. 166-167.
 23. Patria nr.71 din 18 octombrie 1855, p. 282.
 24. **Ibidem**.
 25. **Ibidem**.

TÉMOIGNAGES CONTEMPORAINS RELATIFS À LA VILLE DE CONSTANTZA DES ANNÉES 1854 – 1855

Résumé

Dans ce travail, on présente quelques aspects qui concernent la ville de Constantza, à la moitié du XIX – e siècle. On met en évidence le fait que, dans les années 1854 – 1855, Constantza était une petite localité urbaine, ayant un port de petite capacité à la Mer Noire.

Parmi les auteurs des témoignages visant Constantza de la période susmentionnée il y a le maréchal Helmuth von Molke, le baron de Bazancourt, le général François Canrobert.

Le travail met également en évidence une série de publications du temps où l'on retrouve de tels témoignages sur Constantza des années 1854 – 1855, comme les journaux « Le Messager roumain », « Le Journal d'Odessa », « Bukarester Deutsche Zeitung », « Osservatore Triestine », « Presse d'Orient ».

On y souligne aussi les efforts faits au milieu du XIX – e siècle pour construire un canal reliant le Danube et la Mer Noire et une chaussée sur le même trajet, objectifs de grande valeur, qui ont contribué, dans le temps au développement de la ville.

O VECHE FAMILIE DE ARMENI LA CONSTANȚA *)

Prezența avocatului Aram Agop la vîrsta sa venerabilă printre noi, ne oferă cea mai autorizată mărturie asupra evenimentelor petrecute la Constanța, la sfârșitul sec. al XIX-lea și pe parcursul secolului XX.

Mi-a fost destul greu să-l abordez pe avocat, pentru a obține datele care m-au interesat în legătură cu constructorul Farului Genovez, Artin Aslan¹ unchiul său, cunnatul bunicii sale materne, mai ales că întrebările mele se refereau la amănunte intime ale familiei.

Am constatat că gradul de rudenie al lui Aram Agop cu Artin Aslan, depășește cadrul strict al istoriei Farului Genovez², implicarea părinților săi și a sa în istoria orașului Constanța, atrăgând după sine o pleiadă de familii armeniști, de numele cărora se leagă o parte din inteligențialitatea orașului deveniți prin averea lor, ctitorii a mai multor construcții din oraș.

În dorința noastră declarată din numărul anterior al Analelor Dobrogei³, de a prezenta cele mai vechi familii din Constanța, nu dormim să facem o separare pe etnii a populației constănțene.

Informativ pentru localizarea elementului armenesc în Dobrogea, semnalăm prezența armenilor la Babadag în jurul anului 1500⁴. Peste 150 de ani, armenii au fost întâlniți și de cronicarul dobrogean Evlia Celebi, la Isaccea⁵.

Din povestirea foarte convingătoare a avocatului constănțean și din alte documente cercetate, am aflat că diaspora armeană a început în secolul IV d.Chr. Atunci o mare parte din locuitori Arméniei, au fost deportați în Persia și în Imperiul Bizantin. După căderea capitalei Aani a Arméniei Mari în anul 1064, 150.000 de armeni au plecat, obligați de împrejurări grele pentru această etnie, prin nordul Mării Negre, în sudul Rusiei Kieviene. Mai târziu, formarea regatului Arméniei Mici în Cilicia începând cu secolul X-XI, a atras prin sudul Mării Negre exodul a zeci de mii de armeni, care au întărit populația creștină din Asia Mică și din Balcani, în mijlocul unor credințe religioase eterogene din Bulgaria și Macedonia⁶.

O serie de evenimente și deplasări de cetăteni armeni petrecute la sfârșitul sec. al XIX-lea, ne dă o oarecare convingere că armenii seminali în Dobrogea pe parcursul a 400 de ani, au făcut parte din ramura sudică a diasporei armene, diferită de comunitatea armeană din nor-

dul Moldovei, Basarabia, Ucraina, din Regat, sau Transilvania, aici unde orașul Gherla s-a numit în trecut Armenstadt⁷.

În anul 1850, Ion Ionescu de la Brad ne-a lăsat o statistică a populației dobrogene⁸, confirmată ca număr de Beloțercovici⁹ guvernatorul rus al Dobrogei în anul 1877, în care armenii ocupau aproape 10 % din totalul familiilor celor două județe, din care făceau parte cazalele Tulcea, Babadag, Constanța și Mangalia. Într-o informație oferită tot de Ionescu, neverificată de alte documente, se afirmă că portul de la Mangalia a fost construit de armeni și că o inscripție de la acest port a fost scrisă în limba armeană¹⁰.

Totuși la Mangalia și la Constanța, în orașele sau în cazalele respective, Ion Ionescu de la Brad nu a întâlnit familii de armeni. Ele se aflau concentrate la Tulcea, la Babadag și la Bazargic.

Prima semnalare documentară a armenilor în județul Constanța, am întâlnit-o în Urbain de Chausserie, consulul Franței la Constanța¹¹, care a extras date din recensământul județului Constanța făcut în 1880, de primele autorități românești.

După denumirile franțuzești folosite de acesta, districtul Constanța avea 78.734 locuitori. Pe arondismente: Constanța 10.341 locuitori; Medgidia 14.210; Mangalia 15.150; Hârșova 15.194; Silistra Nouă 23.739. Dintre aceștia: Bărbați 20.622; Femei 18.124; Băieți 21.019; Fete 18.969. Pe etnii: Români 26.604; Turci 11.257; Tătari 28.182; Greci 1987; Germani 714; Evrei 92; Lipoveni 709; Bulgari 9303; Armeni 197. Alte etnii, 499.

Printre cei 197 de armeni se aflau pe sexe și vîrstă: 95 de bărbați; 36 femei; 32 băieți și 34 fete. Consulul a remarcat că armenii locuiau numai în mediul urban, dintre care la Medgidia se aflau 39 de armeni. Probabil că restul populației armenești, se afla împărțit în mod egal între Constanța și Mangalia.

Între cei 75-80 de locuitori de origine armeană de la Constanța, se aflau și cei șapte frați orfani Aslanian, străbunii lui Aram Agop, veniți de la Varna în perioada anilor 1850-1852.

Aceștia au fost în ordine după informațiile oferite de Aram Agop, următorii :

Oschi Aslanian, sora cea mai mare la vîrstă de aproximativ 30 de ani, care a practicat meseria de moașe la Constanța. Au urmat în ordinea vîrstei, Mariam, Ghiifer, Kadem, Erani, Nighiar, toate cinci fiind fete și Alexandru singurul băiat, cu vîrstă descrescătoare până la 15-16 ani.

În tradiția armeană, venirea lor la Constanța s-a datorat probabil chemării făcute de o rudă apropiată care locuia deja în oraș, în scopul căsătoriei acestor multe fete orfane și cu puțină avere, cu locuitori armeni stabiliți în partea locului.

Orașul Constanța, a început să se dezvolte după tipul est european de la Constantinopole, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, într-o perioadă în care reformele sultanului Selim al III-lea¹², care au precedat tanzimatul¹³, s-au aplicat și în această margine a imperiului otoman. Alocarea de către guvernul otoman a unor fonduri importante de construcții și de fortificare a marginilor imperiului¹⁴, au făcut posibil ca în 1828, anul declanșării războiului Russo - Turc, orașul Constanța să poată adăposti aproape 2000 de locuitori¹⁵.

Structura etnică a Dobrogei găsită de Ion Ionescu de la Brad în anul 1850, nu a fost întâmplătoare și ea s-a datorat unei libertăți a imigrației în teritoriile turcești, ca urmare a reformelor amintite.

La începutul războiului din anul 1828, orașul Constanța se afla dezvoltat între zidurile sale cu multe construcții impunătoare, așa cum sunt ele prezentate în două gravuri de epocă datorate lui Hector de Bearn, și Camille Allard¹⁶. Se observă în imaginea orașului, clădiri cu un pronunțat caracter oriental, în prim planul imaginii distingându-se înălțimea unui turn rectangular. Presupunem că după stilul bizantin al construcției, a aparținut unei bazilici creștine, diferit de turnul găzduit Mahmudia¹⁷ aflată mai la sud. În legătură cu apartenența etnică a acestei bazilici, înclinăm să credem că ea a aparținut armenilor din oraș, mai ales că după răscoala din Grecia din anul 1821, politica locală nu a fost favorabilă grecilor din oraș.

Distrugerea la rasul cazmalei¹⁸ practicată de militarii Ruși, la sfârșitul campaniei din anul 1829, au lăsat pustiul păstrat încă 25 de ani după cum se vede în imaginea din anul 1855, în care doar turnul găzduit Mahmudia a mai rămas în picioare¹⁹.

Considerăm că nu greșim în aprecierea noastră, dacă anul 1850 îl considerăm drept anul întemeierii orașului Constanța din zilele noastre. Începând cu acel an, oportunitățile ivite în oraș și în zona înconjurătoare, prin revigorarea comerțului cu cereale semnalată de călătorii din Dobrogea dintre 1847-1854, apoi din 1855, prin apariția Armatei Franceze la Constanța²⁰ și după terminarea Războiului Crimeei, începând cu anul 1857, construcțiile făcute de Compania Engleză pentru linia ferată spre Cernavodă și din Constanța²¹, au revigorat orașul.

În anul 1850, la Constanța, Ion Ionescu de la Brad l-a întâlnit pe Ion Zaharia Blebea, ca negustor al orașului, capul primei familii de moșneni stabiliți în oraș²².

În anii care au urmat, orașul nu a mai suferit alte distrugeri, ca urmare a conflictelor armate ruso-turcești. Reformele sultanului Abdul Mecid, tanzimatul și influențele europene din timpul Războiului Crimeei, au restabilit statutul de oraș port al Constanței.

De episodul Războiului Crimeei este legată și viața familiei Aslanian, a lui Aram Agop.

Un ofițer francez de origine armeană pe nume Artin Aslan a venit la Constanța în anul 1853, rănit în luptele de la Sevastopol. A fost cazat în locuința familiei Aslanian, fără ca potrivirea de nume, Aslan - Aslanian, să ne ofere vreun indiciu în legătură cu rudenia dintre ele. După o scurtă convalescență ofițerul s-a repatriat în Franța.

În mod sigur în convalescență, s-au dezvoltat unele sentimente între Tânărul ofițer și frumoasa domnișoară Mariam Aslanian, deoarece după aproape un an, în 1854, Artin Aslan a revenit din Franța la Constanța și s-a căsătorit cu aleasa inimii sale, Mariam.

Artin Aslan, priceput ca ofițer și în meseria de constructor, s-a angajat în anul 1854 în numele mudirului constănțean, să reconstruiască cu sprijinul Armatei Franceze staționate în oraș, farul portului primitiv turcesc semnalat de Ion Ionescu de la Brad, pe locul fostului far, distrus de armatele rusești în 1829.

Artin Aslan a ridicat din temelii noul far în anul 1855, deoarece farul apare distinct în desenul datorat lui Camille Allard, medicul misiunii militare franceze cu sediul la Constanța.

Un frate al lui Artin Aslan cu care acesta revenise din Franța, s-a căsătorit la Brăila cu o armeancă și a întemeiat acolo o familie, din care s-a născut în 1887, savanta Ana Aslan.

Din căsătoria lui Artin (supus străin la Constanța) și a Mariamei au rezultat doi copii, un băiat și o fată, al căror prenume nu-l putem preciza.

Băiatul a preluat numele mamei, Aslanian, atunci când după 1878, administrația românească a început să facă ordine în actele de stare civilă ale locuitorilor Constanței. Din căsătoria primului băiat Aslanian, cu Saten născută la Constanța, a rezultat o fată Armeny (Margareta), care la rândul ei s-a căsătorit cu un fabricant de încălțăminte din București pe nume Negreanu. În atelierul acestuia de pe Calea Victoriei, lângă piața Amzei, care arbora încă firma atelierului naționalizat, se confecționa în anii '60, încălțăminte de lux din piele, la prețul de 300 lei perechea, al cărui client am fost. Armeny (Margareta) Negreanu, a revenit la Constanța între rudele apropiate, unde a trăit până în 1984, când a murit la vîrstă de 91 de ani. Pe această ramură, descendența familiei Aslanian de la Constanța, s-a stins.

Sora cea mai mare Oschi, moașa de la Constanța, s-a căsătorit la rândul ei și a avut doi copii, un băiat și o fată, cu prenume neprecizate. Băiatul lui Oschi la rândul său căsătorit la Constanța, a avut doi băieți născuți aici, Dikran și Eduard, împreună cu care a plecat la Istanbul, la sfârșitul secolului. Nepoții lui Oschi cu acte de stare civilă românești, s-au înapoiat la Constanța pentru a-și satisface serviciul militar, conform legilor românești, l-au efectuat și au rămas în România. Pe această ramură a familie Aslanian, iarăși nu se cunosc descendenții.

A treia soră Aslanian, Ghiufer, s-a căsătorit la Constanța cu un armean bogat pe nume Enopian, care a lăsat descendenții cunoscuți, în medicina, finanțele și comerțul constănțean, în casa familiei din str. Cuza Vodă.

A patra soră Aslanian, Kadem, s-a căsătorit la București cu un supus străin pe nume Artimov, din partea căreia nu se cunosc descendenții.

Nu avem informații precise în legătură cu a cincea soră Erani și cu fratele cel mai mic Alexandru, care deși s-au căsătorit în România, se pare că nu au lăsat descendenții cunoscuți.

A șasea soră Aslanian, Nighiar, este bunica maternă a avocatului constănțean Aram Agop.

Un mare comerciant de la Constanța, Bedros Bedrosian, a fost bărbatul cu care Nighiar s-a căsătorit, în anul 1875. Bedrosian a lăsat urme documentare în Arhivele Naționale de la Constanța, fiind proprietarul unui magazin de articole orientale din Piața Ovidiu, de pe fosta stradă Neptun, care s-a aflat până în 1905, pe locul pe care s-a construit Primăria, actualul sediu al Muzeului de Istorie Națională și Arheologie. Atașat magazinului s-a aflat și o frizerie, în care din spusele lui Aram Agop, s-a ferchezuit în 1882, Mihai Eminescu, în scurtul său sejur de la Constanța, la Hotelul d'Angletaire.

Cu Bedrosian, Nighiar a avut patru copii. Trei fete în ordine, Peruz, Varteni, Arşagui și un băiat, mort prematur.

Bunica Nighiar, a avut fericirea să trăiască și să-și crească nepoții la Constanța, o fotografie de epocă din 1915 (Fig. 1), dezvăluindu-ne educația europeană a femeii emancipate, neacoperită de o năframă, cu un colier de mărgele la gât și o rochie de taftă grea, brodată, atunci la începutul secolului, când la Constanța, puține femei își permiteau să apară descooperite în public. Este fotografiată alături de cuscra ei, venită la Constanța tocmai din Turcia, din Cesareea asiatică, unde cutumele nu permiteau femeii să se prezinte în public fără o basma pe cap. Mai mult, o independență și o mândrie nedisimulată, a bunicii Nighiar, nu au făcut loc unei afecțiuni materne, în a-și îmbrățișa nepoții. Credem că o jenă care se citește pe chipul ei, impusă de descendenții, au făcut-o să accepte fotografia făcută la atelierul lui A. Magrin, aflat alături de magazinul soțului Bedrosian, în Piața Ovidiu, pe str. Neptun.

La acea dată Aram Agop, se afla în față alături de un frate mai mare, Herman, acasă.

Tradiția familiei Bedrosian a făcut ca fata cea mai mare Peruz, să se căsătorească cu Kalust Garabetian, proprietarul celui mai mare atelier de frizerie din oraș, aflat pe str. Carol între 1900-1930, lângă restaurantul Jubileu, în fața actualei Prefecturi și Primării a orașului, de la

Casa Albă.

Din căsătoria cu Garabețian, Peruz a avut patru copii, în ordine, Miantag, Garbis, Bedros și o fată Florența. Pe această ramură descendenții sunt necunoscuți în informațiile noastre, fără să credem că aceștia nu au existat.

A treia fată Bedrosian, Arşagui, o domnișoară îmbrăcată în alb în fotografie comentată, s-a căsătorit la Constanța după anul 1915 anul fotografiei și a avut trei copii. Varvara (Vera), căsătorită cu D.tru Bucur, inginer în portul Constanța și Sylvia, căsătorită Aurel Nicolau, funcționar al SMR la Constanța.

Din familia Bucur, un singur băiat Alexandru Bucur, este medic la Mangalia, care are doi copii, ce fac parte din a cincia generație Aslanian la Constanța.

Din familia Nicolau, o fată Ana Maria, este profesoară la Constanța, căsătorită cu un ofițer de marină comercială și are la rândul ei o fată, Amanda din a cincea generație Aslanian.

A doua fată Bedrosian, Varteni (Viginia) născută la 12 decembrie 1881, este mama avocatului constănțean Aram Agop.

O frumoasă doamnă înaltă peste medie, cu o talie pronunțată de corsajul rochiei de catifea brodată, cu en coeur, ce lucru rar în anul fotografiei, cu mărgelești și pandantiv, este mândră de cei doi copii pe care i-a născut din căsătoria cu bărbatul din fotografie, soțul ei, Daniel Postemagian. Vizibil, Varteni nu are trăsăturile bunicii Nighiar, trăsături pe care le-a trecut fiului ei Aram Agop. O asemenea femeie cu buze și o bărbie voluntară, trebuie să fi fost o emblemă a frumuseții din orașul Constanța, iar poziția verticală pe care i-o arată trupul, o plasează între manechinele de prezentare a modei de la începutul secolului.

Dar nici cu Daniel Postemagian, tatăl lui Aram Agop nu avem nimic de comentat. Nici din punct de vedere fizic nici din punct de vedere al averii.

La vîrsta la care copii familiilor armene sunt obligați să plece din casa părintească, pentru a-și clădi un viitor și o familie, Daniel, născut în Cesarea (Kaiserli) asiatică în anul 1871, a plecat la 17 ani în 1888, la rude (cunoștințe) foarte îndepărtate din Constanța. Fusese copilul mai mare al unui bogat negustor local, Daniel Agop. Fratele mai mic al lui Daniel, Porseh Postemagian, a plecat în Franța la Paris, unde și-a întemeiat o familie și după decesul lui, copiii Ervant, azi de 93 de ani și Agop 90 de ani, acești armeni francezi, au plecat cu mama lor în Canada la Montreal, unde au întemeiat biserică și școală armeană Sf. Agop (Iacob), din Montreal.

Daniel Postemagian a început o afacere rentabilă în domeniul comerțului de cereale ca angrosist, cu sediul la Murfatlar. Aici și-a con-

struit o casă, aici s-a căsătorit în 1905 cu frumoasa Varteni. Aici la Murfatlar i s-au născut cei patru copii, Magdalena n. 1906 - m. 31.12. 1924, în noaptea de Anul Nou la 18 ani; Agop Daniel, n. 1907 - m. 1971 la București; Herman, n. 1909 - m. 1985 în Canada; și Aram, n. 10.08.1913 - în viață.

Țărani dobrogene care vindeau cerealele lui Daniel în gara de la Murfatlar, nu puteau să pronunțe numele lui Postemagian. Atunci Daniel, a luat numele familiei tatălui său de Daniel Agop, sau Agopian în acte comerciale, fără să bănuiască consecințele.

O congestie cerebrală a pus capăt vieții lui Daniel Agopian Postemagian, tatăl lui Aram Agop în anul 1916, lăsând o văduvă Tânără de 35 de ani, cu patru copii minori.

Copiii lui Daniel și ai lui Varteni, au urmat Liceul Mircea cel Bătrân din Constanța și vom vorbi de consecințele acestei schimbări de nume. Băiatul Aram, a fost înscris în școala primară armenească din Constanța, Aram Agopian, copilul orfan al lui Daniel Agopian.

Puținii copii cu stare socială bună, care plăteau taxa de școlarizare, nu prea aveau nevoie de acte oficiale, nici la liceu. La absolvirea liceului însă, comisia de bacalaureat a cerut certificatul de naștere al absolventului. La Primăria din Murfatlar o situație necontrolabilă. În registrele de stare civilă exista un Aram Postemagian, născut în anul 1913, cu unele modificări neoficiale de schimbări de nume succesive, ale tatălui decedat, de Aram Daniel Agop. Nici de cum Agopian.

Numai intervenția fermă a lui Gh. Coriolan, directorului Liceului Mircea cel Bătrân din Constanța, a permis lui Aram Agopian în 1933 să promoveze examenul de bacalaureat, sub numele de Aram Agop.

La terminarea facultății de drept din București în anul 1938, Aram Agop a devenit stagiar pe lângă maestrul baroului constanțean Gh. Popa și din anul 1940, asociat al acestuia într-o firmă de avocatură cu succese recunoscute, în procesele de pe rolul Judecătoriilor și Tribunalelor din Constanța și din județ.

În anul 1940, un incendiu a ars biserică armenească din oraș, astfel că toată comunitatea s-a mobilizat în transformarea gimnaziului armean de pe str. Sulmona, în actuala biserică. La acest proces de modificare de destinație a imobilului, care implica unele fonduri dirijate de stat sau de comunitate, avocatul Aram Agop a avut un rol important.

Profesiunea liberală de avocat a lui Aram Agop, care impune o disciplină severă și caracterul său sociabil, i-a permis acestuia vreme de 60 de ani, să se încadreze voluntar în viața socială a orașului Constanța, în particular și sportive, ca jurist consult al fotbalului constanțean, cu toate că politica anilor 1950-1960 a autorităților comuniste, nu a fost favorabilă comunității armene. Această politică,

nu l-a scutit nici pe Aram Agop de unele presiuni ale Securității, mai ales în procesele intentate chiaburilor din județ, în care pleda ca apărător. Dar a fost suficient de diplomat și deabil, ca să se strecoare printre pericolele unor posibile arestări.

În anul 1951, Aram Agop se căsătorește cu Şake Cazazian, născută la 04.02.1923 la Samsun în Turcia, venită copil la Constanța, devenită prin studiile de drept făcute în România, înalt funcționar al Notariatului din Constanța. Mama lui Şake, Haiganuș Cazazian, este o venerabilă doamnă de peste 90 de ani, care trăiește în locuința avocatului.

Din această căsătorie a rezultat un băiat Edmund Agop, n. 01.01.1954, inginer la Constanța și la București, unde s-a căsătorit cu Margareta Beiargian, absolventă a ASE din București, astăzi informatician în Canada la Montreal, cu care au doi copii, Nairi și Agop, ce fac parte din a cincea generație a familiei.

Din păcate, aflăm din tristețea familiei lui Aram Agop, că unicul băiat Eduard, s-a stins prematur din viață în primăvara acestui an 2001, în Canada, departe de lacrimile tatălui îndoliat.

Pentru relațiile sociale din România, este bine cunoscută calitatea armenilor de a cunoaște mai multe limbi străine, aceștia fiind folosiți de majoritatea domnitorilor Țărilor Române, ca dragomani, traducători.

În Dobrogea însă, situația a fost alta. Până în anul 1878 la Constanța, toate etniile din oraș erau obligate să vorbească turcește, în familie și în societate. De multe ori copiii de armeni, greci, sau evrei, învățau mai întâi turcește, urmând ca armenește, ori limba familiei să-o învețe la o vîrstă mai mare, pentru ca să nu pronunțe în societate, o limbă neagreată de autoritățile turcești.

Așa s-a întâmplat și cu frații mai mici Aslanian, care au venit de la Varna fără să știe armenește. Nighiar, bunica, cunoștea turca și bulgara la venirea ei la Constanța, în schimb limba armeană, nu avea să-ștăpânească bine niciodată.

Despre școli armenești ori pentru alte comunități, nu putea fi vorba la Constanța. Cel mult în mod tacit și cu acordul autorităților, se puteau organiza case de rugăciune creștine, în locuințe private, sau după cum este binecunoscut în Dobrogea, să se construiască biserici care să nu depășească ca înălțime, geamiile turcești.

O meserie tradițională armenilor la Constanța, a fost frizeria. La frizerie se adunau toate etniile din oraș, frizerul fiind gazetar, poștaș, consilier, colportor de zvonuri. Destinată băieților armeni, meseria de frizer a apropiat sub briciul lor, toate etniile din oraș, frizerii ca peste tot în lume prin natura meseriei, fiind obligați să învețe majoritatea limbilor clientilor care le treceau pragul. La frizer se derulau afacerile

între celelalte etnii din oraș, frizerii făcând legătura în special cu populația musulmană, din care, translatorul avea totdeauna de câștigat.

La venirea autorităților române la Constanța, atunci când orașul avea aproape 10.000 de locuitori, mulți armeni din oraș au fost cooptați în consilii, aprozi la diferite birouri de relații cu publicul ale primăriei, perceptori de impozite, s.a., prin natura funcției lor, armenii fiind aceia care au deprins printre primii locuitori ai orașului, limba română.

Siguranța vieții sociale asigurată prin prefectul Remus Opreanu în oraș, a favorizat mai întâi, libertatea cultelor și învățarea limbii materne fără discriminare, în casă. Apoi liberalizarea relațiilor sociale, au permis în anul 1879 lui Nazaret Torosian să construiască în piața Ovidiu, cea mai impozantă locuință privată. Înființarea spitalului comunal în anul 1882, a atras și medici de mai multe etnii, pe lângă primii medici români ca Zissu, Drăghescu și Corvin, venind la Constanța și Serafide, Frangopol, Sadoveanu, Caratzali, Calcef, Parisi, Mironescu și Torosian, Benlian sau Numan²³.

Instrucția primară din primele școli românești înființate, în cea nou construită în anul 1890, sau în prima școală armenească înființată în anul 1897, a copiilor armeni din Constanța, i-a adus după câteva decenii, în primele rânduri ale intelectualității din oraș. Liceul constănțean, a fost absolvit fără discriminare până în zilele noastre de 127 de copii armeni, apoi universitățile românești au creat o elită a intelectualității române, în special în domeniile umaniste: Pambuccian, Seroian, Ascian, Bedeghian, Torosian, Acterian, Avachian, Sarian, s.a., toți profesori, medici, avocați.

Au fost și negustori la Constanța, de numele căror sunt legate activități productive sau negușorești, care au clădit case sau muzeu de referință ale orașului și ale României: Damadian, Manisalian, Frenchian, Fringhian, Zambaccian, Avachian.

În anul 1935, N. Iorga a spus : „În sec. XIV, armenii erau aici (Moldova s.n.) dinainte de întemeierea principatului”; pentru ca mai recent, prof. Vlad Bănățeanu să spună: „Dintre minorități, armenii sunt aceia care s-au încadrat cel mai bine obligațiilor cetățenești, Niciodată nu au cerut vreun drept pentru vechimea lor la noi. Ei nu sunt străini în țara noastră”²⁴.

La Constanța, a existat o biserică în vechiul cimitir armenesc din anul 1760, după care a fost părăsită. În anul 1879 epitropia familiilor armenești au pus temelia noii bazilici cu hramul Sf. Maria, târnosită în anul 1880. Din nefericire a ars în anul 1940.

De atunci, cu contribuția juridică a avocatului Aram Agop, care și-a luat misiunea de epitorp al noii biserici, în localul fostei școli ar-

menești de pe str. Sulmona, s-a amenajat o biserică cu același hram. În anul 1990, bisericii i-a fost adăugată o clopotniță.

Comunitatea armeană s-a manifestat foarte activă în presa locală, încă din anul 1906 cu bilunarul Maro și săptămânalul Ararat din anul 1907. Publicațiile și-au încetat aparițiile după primele numere.

Din respect pentru acest om de mare caracter al orașului Constanța care este Aram Agop, pentru amintirile sale pe care le-am înregistrat audio, am scris aceste rânduri (Fig. 2).

În legătură cu restaurantul Capato (fost Dobrogea), Aram Agop mi-a declarat cu durere că acest unic monument plin de istorie din Constanța, asemănător restaurantului Capșa de la București, a fost demolat fără scrupule în anul 1999 cu avizul primăriei, pentru a face loc unui sediu oarecare, atâta vreme cât în celelalte trei colțuri ale intersecției din str. Mircea, locul era liber. În acest local, Aram Agop a avut onoarea de a sta la masă cu Mihail Sadoveanu, Victor Eftimiu, Păstorel Teodoreanu, C-tin Tănase, ș.a. Cine mai poate să refacă după acest gest necugetat, o pagină de istorie încă nescrisă a orașului.

Populația orașului Constanța între cele două războaie mondiale, a fost foarte eterogenă din punct de vedere al religiei și al etniilor componente și din spusele lui Aram Agop, populația românească nu reprezenta mai mult de 50 % din totalul populației.

La o întrebare adresată lui Aram Agop, cu privire la natura pașnică a conviețuirii dintre minorități, acesta mi-a oferit următorul răspuns.

Fiecare comunitate avea o politică a sa, pusă în slujba intereselor în primul rând ale comunității, care să nu vină în contradicție cu politica generală a administrației locale. Fiecare comunitate avea un portofoliu de meserii tradiționale. Comerțul în branșă respectivă se întindea de la cumpărările en gros, până la vânzările cu amănuntul la magazinele fiecărui detailist. Armenii erau textiliști, vopsitori, frizeri, bijutieri, manufacturieri. Grecii dețineau controlul asupra comerțului cu produse de băcănie, coloniale, brânzeturi și patiserie. Turco - tătarii se ocupau cu măcelăriile și cu comerțul de păsări și animale de casă. Bulgarii se ocupau cu producția de zarzavaturi. Evreii dețineau controlul financiar bancar. Românii dețineau majoritatea funcțiilor publice. În foarte rare cazuri existau întrepătrunderi între comunități.

Diferențele care apăreau erau rezolvate între conducătorii comunităților, prin mijloace de comunicare directe și transparente, apoi cazurile nerezolvate erau adresate autorității, din care făceau parte prin alegerile locale. În final, avereala și puterea economică era cea care restabilea ordinea. Naționalizarea averilor, a fost măsura care a stricat echilibrul. Aceasta a început cu schimbul de populație din anul 1940, prin care au fost afectați românii de origine bulgară și apoi

Începând cu anul 1948, armenii, grecii și evreii din oraș.

Aram Agop s-a implicat și în viața socială a orașului, în special în viața sportivă a fotbalului constănțean, în anii 1950-1960 fiind juristul echipei locale PCA, devenită Farul.

Fiecare comunitate avea echipa sa de fotbal: armenii au avut echipele Homenatmen, Arziv (Vulturul), Pakat (după numele unui sportiv decedat); turco – tătarii, echipa Kiazim Abdulachim; evreii, echipa Macabi; bulgarii, echipa Slavia; grecii, echipa Elpis; albanezii, echipa Prietenii Națiunii.

Au fost și echipe de fotbal ale diferitelor societăți comerciale din oraș. Echipa Săgeata, aparținea societății de transport locale; echipa Tricolorul, aparținea Portului; alte echipe Venus, Izvor, Marina, Victoria, CFR; echipa SNC, a fost cea care a construit și un frumos teren de fotbal cu tribună, în port la poarta 3. Echipa Dezrobirea (devenită PCA) înființată în anul 1946, a promovat în campionatul Diviziei B în campionatul din 1946-1947, unde a ocupat în acel campionat locul 5²⁵. Și azi în tribunele frumosului stadion constănțean Gheorghe Hagi (fost 1 Mai apoi Farul), construit între 1952-1956 cu muncitorii și deținuții de la fostul Canal, în gropile cărămidăriei lui Damadian (Gropile lui Ouatu), tatăl caricaturistului Cik Damadian, se strigă de multe ori de către spectatorii cu aduceri aminte, Hai PCA !

NOTE

- *) Referat prezentat la sesiunea de comunicări Pontica, organizată de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, în ședința din 28 noiembrie 2000
- 1. Diana, A. M., *Reflecții privitoare la Farul Genovez*, Comunicări de istorie a Dobrogei, MINA Constanța 1980, p. 75 - 80.
- 2. Covacef, P., *Construcțiile din portul Constanța*, volum sub tipar la Editura Administrației Portului Constanța; *idem*, *Farul Genovez*, Revista Asociației Tomis a Filateliștilor din Constanța, nr. 6 - 7, 1999.
- 3. Covacef, P., *O veche familie de mocani la Constanța. Familia Zaharia Blebea*, Analele Dobrogei, Serie Nouă, an. V, nr. 2.
- 4. Giurescu, G. C., *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, Muzeul Regional de Arheologie Dobrogea, Constanța f.a.; Ionescu, I., de la Brad, *Excursiune agricolă în Dobrogea*, Analele Dobrogei, anul III, nr. 1, ianuarie - martie 1922, traducere de V. Mihăilescu, p. 152.
- 5. Evlia Celebi, *Călători străini despre țările române*, vol. 6, p. II - a, volum îngrijit de Mustafa Ali Memet, București 1976, p. 490. *Raiaua este formată din creștini : valahi, moldoveni, greci, armeni și bulgari.*
- 6. Stelian, S., *Schită istorică a comunității armene din România*, Editura Ararat, București 1995, p. 65 ; 34. Genocidul Armenilor, *Mărturii*, Ed. Ararat, București 1997.

7. Stelian, S., *idem*, p. 12.
8. Ionescu, I. de la Brad, *op. cit.*, p. 124 - 125.
9. Brătescu, C. *Populația Dobrogei*, în vol. *Dobrogea, cincizeci de ani de viață românească*, supliment al Analelor Dobrogei din anul 1928, p. 223 - 224. Statisticile au fost reluate după o lucrare publicată de autor la București în 1919 ; Arbore, P. Al., *O încercare de reconstituire a trecutului românilor în Dobrogea, Analele Dobrogei*, anul III, nr. 2, aprilie - iunie 1922, p. 238 - 291 și la note.
10. Ionescu, I., de la Brad, *idem, op. cit.*, p. 152.
11. Chausserie, U., *Rapoarte consulare adresate Ministerului de Externe al Franței*, în Arhivele Naționale București, fond microfilme Franța, rola 62 / 1886, c. 155 - 156. v. Tabel: *idem*, c. 179 - 191; *ibidem* c. 337 - 390. Populația din județul Constanța, inclusiv fostul județ Ostrov, în anul 1886.

Naționalitatea	Bărbați	Femei	Băieți	Fete	Total
Români	6780	5837	7391	6596	26604
Turci	2838	2756	2938	2735	11267
Tătari	7080	6857	7533	6712	28182
Greci	485	204	214	185	1088
Nemți	172	142	215	185	714
Evrei	25	24	24	19	92
Lipoveni	197	214	100	198	709
Bulgari	2756	1975	2429	2233	9393
Armeni	95	36	32	34	197
Altii	194	79	143	83	499
Total				78734	
			Masculin	41641 locuitori	
			Feminin	37093 locuitori	

12. Ecrem, M. A., *Civilizația Turcă*, Editura Sport - Turism, București 1981, p. 104; *idem*, Din istoria turcilor dobrogeni, Rd. Kriterion, București 1994.
13. *idem*, p. 105.
14. *ibidem*, p. 107.
15. Moltke, K. H., von, *Lettre sur l'Orient*, (Campania rușilor din zona europeană a Turciei în 1828 - 1829), (t.n.), Vol II. Ed. Dumaire Paris 1854, p. 79 - 80. *Orașul Constanța nu are decât 40 de case părăsite de locuitori, putând să atingă 2000 de suflete.* (t.n.).
16. Băcilă, I. C., *Stampe și hărți privitoare la trecutul Dobrogei*, Anelele Dobrogei, 1928, p. 247 - 283 ; Oprescu, G., *Tările române văzute de artiști francezi*, Ed. Cultura Națională, 1926, București, cu 12 reproduceri ale călătorilor francezi; Boca, M., *Dobrogea veche în stampe și gravuri*, Vol. Pontica I, MINAC Constanța 1968, fig. 41, 42.
17. Boca, M., *idem*, fig. 43.
18. *idem*, fig. 45.
19. *idem*, fig. 46, 47, 48.
20. Drumul de la Rasova la Constanța. Drum strategic construit de armata franceză sub conducerea ing. Ch. Lallane, la care au participat ing. Joules Michel, dr. Camille Allard, topometrul român Aninoșeanu și muncitorii auxiliari Tudor și Costake.

21. Covacef, P., *Construcțiile din portul Constanța*, volum sub tipar la Editura Administrației Portului Constanța; idem, *O sută de ani de la începerea lucrărilor de construcții în portul Constanța*, Anelele Dobrogei Serie Nouă, an. II, Constanța 1996.
22. Supra nota 3.
23. Măldărescu, M., *Din istoricul orașului Constanța*, Tip. Dobrogea Jună, Constanța 1935, p. 13.
24. Stelian, S., *op. cit.* p. 7.
25. Bruckner, L., Cojocaru, G., *De la Dezrobirea la PCA*, ziarul Observator, 11 noiembrie 2000.

UNE FAMILLE ANCIENNE D'ARMÉNIENS À CONSTANTZA*)

Résumé

Le sujet en question est une réplique à l'article publié antérieurement dans les « Annales de Dobroudja », nouvelle série, n° 2, en 1999, intitulé « Une famille ancienne de montagnards (« mocanii ») à Constantza ».

La présence publique, au début du XXI e. s. de l'avocat ARAM AGOP, à un âge vénérable, dans la vie œcuménique de la ville de Constantza, nous a suggéré l'idée d'une deuxième étude concernant les familles de Roumains d'autres ethnies, les Arméniens cette fois-ci, ceux qui ont fait partie de l'infrastructure sociale de la Dobroudja au début du XX e. s.

Les familles d'Arméniens qui vivent aujourd'hui aussi en Roumanie, font partie du même peuple arménien obligé par les circonstances à s'auto-exiler de leur pays un peu partout autour de la Mer Noire et plus loin en Europe ou en Amérique, pour survivre aux pogromes auxquels ils ont été soumis depuis l'Anatolie jusqu'aux Vallées de l'Euphrate et pour constituer, probablement, la première diaspora chrétienne connue dans l'histoire.

A Constantza, une jeune officier français d'origine arménienne est arrivé, blessé dans la Guerre de Crimée, vers 1854. C'était Artin Aslan, le constructeur du phare génois. Celui-ci a été l'oncle maternel d'Aram Agop, notre héros principal.

Autour de la communauté arménienne de Constantza et de Dobroudja, datant depuis 500 ans, après la réunification de la Dobroudja avec la Roumanie en 1878, s'est constitué l'élément de cohésion entre les colons roumains et les ethnies anciennes restées à Constantza. Il s'agit d'une cohésion à travers la langue roumaine. Partout et depuis toujours, les Arméniens ont été interprètes, traducteurs. Les liens antérieurs des Arméniens de Dobroudja avec ceux de Moldavie, par les enfants envoyés

faire des études auprès de l'Episcopat arménien de Suceava, les ont rendus bons connaisseurs de langue roumaine.

L'esprit commercial des Armeniens et leur solidarité de caste les ont aidés à faire des progrès au niveau social et matériel, devenant bientôt des représentants de marque et des bâtisseurs de certains bâtiments de la ville de Constantza.

Parmi eux, Aram Agop, restera une personnalité d'élite du barreau de Constantza.

Fig. 1 - O fotografie de grup a familiei din anul 1915

Fig. 2. Autorul împreună cu Aram Agop în vara anului 2000

BALCICUL ÎN MĂRTURII DE EPOCĂ ȘI IMAGINI

Coasta de argint a Mării Negre are în orașul de apă cel mai îndelungat popas de frumusețe naturală. Din tot ce s-a scris ne revine în minte ca un cântec frumos pe care nu-l poți uita. Introducerea din articolul „Coasta de Argint”, a profesorului G. Vâlsan (publicat în buletinul „Societății Regale Române de Geografie” în anul 1930) „Există în țara noastră un ținut de o frumusețe de basm. Avem o fereastră deschisă spre feeria Orientului, fereastră prin care, până acum, nu au privit decât pictorii noștri și artista de o înțelegere atât de subtilă a frumuseților naturii, care e M. S. Regina. Avem mica noastră „Rivieră” sau „Crimeie”, Abazzia noastră, pe care cei mai mulți nici n’o bănuiesc. Un crâmpieui de Mediterană – încrustat în modestul nostru țărm de mare – plin de pitoresc al reliefului, îmbibat de atâta lumină și culoare, cât nu poate cuprinde paleta celui mai zvăpăiat pictor și cât nu poate îmbina nici cel mai delicios covor oltenesc sau basarabean. Un mic raiu, în care realitatea e atât de apropiată de vis, încât ajunge să trăiești în el două-trei zile, ca să încizi în suflet una din cele mai încântătoare amintiri, pe care le poate da o viață. Acest ținut românesc admirabil și atât de puțin cunoscut este „Coasta de Argint”¹.

Balcicul cât și întreaga Coastă de Argint au un trecut impresionant de 2500 de ani pe care îl putem urmări destul de bine până la năvălirea turcilor. Aceștia peste ruinele trecutului au ridicat civilizația lor.

Principalul oraș intemeiat de greci în Dobrogea meridională, respectiv pe litoralul județului Caliacra² a fost CRUNI situat exact pe locul Balcicului actual. Numele său însemnând „Izvoare” este o aluzie la bogăția de șipote care țășnesc din toate falezele Coastei de Argint³ și care pe alocuri, de pildă la Castelul regal din Balcic iau aspectul unor pitorești căderi de apă. Mai târziu, nu s-ar putea preciza când, dar sigur înainte de sec. III î. Chr., localitatea își schimbă numele în acela de Donyapolis, din pricina unei statui a zeului Dyonisis aruncată de valurile mării în acel loc⁴.

Cruni a fost intemeiat de greci de origini diverse printre care trebuie să fi predominat milesienii. După toate probabilitățile acest eveniment a avut loc destul de devreme. La început mai mult o factorie modestă, Cruni – Dionysopolis a ajuns la o importanță mai deosebită

abia prin sec. III î. Chr.⁵

Numele Balcic substituit vechei Carbona este tot de proveniență cumană, căci în Codex cumanicus se găsește cuvântul baluk, balik ce înseamnă pește ca și turcescul balyk. De aici provine și numele principelui Balica, stăpânitor odată cu cetatea pomenită mai sus⁶.

Nicolae Iorga leagă Balcicul de numele lui Balica pe care îl socotește român⁷.

Balcicul cu poziția lui naturală, cu portul lui admirabil are un mare rol comercial și o întreagă civilizație a înflorit pe litoralul lui.

Ca porto-franc, Balcicul ar fi Hamburgul sau Danzigul României și prin el s-ar putea valorifica multe din punct de vedere economic, dacă el ar fi legat cu țara prin căi accesibile și rapide afirmă Laurențiu I. Bacalbaza în anul 1927⁸.

De aceea este necesară construirea unei rețele de cale ferată Bazargic-Balcic și Turtucaia-Silistra-Bazargic-Balcic care ar lega al doilea port maritim al Mării Negre cu Ialomița deservind Caliacra și Durostorul⁹.

Dacă inițiativa oficială nu s-a produs în anul 1927, cea particulară a fost la înălțime prin activitatea societății „Graiul românesc” cu orga-nul său de publicație din Decembrie 1927 care a început să strângă fonduri pentru construirea unui pod peste Dunăre între Oltenița și Turtucaia¹⁰.

Un grup de admiratori ai Coastei de Argint, reprezentați prin oameni de muncă și inițiativă au pus bazele unei Societăți anonime numită „Coasta de Argint – Balcic – Ecrène”, cu scopul de a valorifica frumusețile și darurile naturii dintre capul Caliacra și splendida plajă de la Ecrène, prin construirea unor mari hoteluri la Balcic și Ecrène, a unei uzine hidroelectrice la Ecrène și a unui stabiliment de băi la lacul de nămol de la Karaghiol, care se zice că întrece prin principiile lui radioactive pe cel de la Techirghiol¹¹.

Pentru ca reușita să fie deplină era nevoie de concursul eficace al Statului pentru ca această Rivieră occidentală să fie pusă în folosința României Mari¹².

Chestiunea mijloacelor de comunicație cu privire la Dobrogea de Sud prezintă și o altă latură importantă și anume pe lângă rezolvarea problemelor economice și legarea Bucureștiului cu litoralul încântător al mării noastre de sud ar da posibilitatea Balcicului prin poziția lui geografică, marea, clima și lacul iodat din apropiere să figureze printre primele stațiuni balneare, climaterice și de agrement din țară și „îndreptarea poporului român spre mare, spre malurile mării și stăpânirea ei și a acestei provincii prin sufletul, geniul și puterea de expansiune a națiunii române, în toate direcțiile politice, economice și culturale, ce se impun”¹³.

Despre „Coasta de Argint” și „Valea Fără Iarnă”(Batova), C. Brătescu scria „La o privire fugitivă, din largul mării cu binocul și fără studiu atent al structurii, se poate afirma că la „Coasta de Argint” a Dobrogei avem o faleză înaltă”, la picioarele căreia s-ar întinde ca o treaptă de scară, oblică de la V la E o platformă litorală care de la Cavarna la Caliacra intră sub nivelul mării, iar de la Cavarna spre V se ridică”¹⁴.

Rareori mi s-a întâmplat să văd un relief mai răvășit și mai haotic ca cel de sub falezele Coastei de Argint de la Balcic. Priveșteau într-adevăr e romantică și poate încântă pe artiști și poeți, abstracție făcând de căldura de cupor pe care o dogoresc vara prăpăstile albe bătute în față de soare. Vegetația e săracă, cu caracter în parte mediteranean; însă migdali roditori în aer liber apar până la Tulcea și chiar până în sudul Basarabiei; iar fama viilor vechiului Dionysopolis socot că este tot aşa de hiperbolică ca și numărul ostașilor persani la Termopile. În zadar am încercat, cu toată bunăvoița, să pot compara această coastă, răvășită barbar, cu aspectul unui „delicios covor oltenesc”¹⁵.

În revista sa, Boabe de Grâu, (II, I), poetul Emanoil Bucuța scria următoarele rânduri de puternică evocare a Balcicului:

„Balcicul încearcă să ajungă o stațiune balneară de Mare, la fel cu Mamaia, cu Carmen Sylva și cu Mangalia. O parte din sută de mii de turiști marini, trimiși în fiecare an de România Continentală spre țărmul cu valuri, nimerește și aici. Sunt încă în număr mic, dar destul ca să dea și să mențină această trăsătură de tinerețe a orașului de bătrâne amintiri istorice și de ruine geologice. De curând el are o instalație modernă de băi. E o două instalație de băi de Mare pe care o avem ... Plaja e cam scurtă și stâncile n-au fost încă curățate ... Marea a cioplit aici singura coastă, iar uscatul rămâne îndărătul ei ... sunt ulițe în paragină cu biserici grecești părăsite, apoi mahalaua Cărăbierilor ... De aia mergând tot pe lângă peretele albicios, se întâlnesc dealuri oprite în loc ... case turcești de lut sau mici fortărețe de piatră ... în el s-au gospodărit mai cu seamă turcii”¹⁶.

Tot prin Emanoil Bucuța aflăm și despre felul în care s-a născut „palatul, dezvoltările și înțeleșul lui mai adânc, zugrăvite cu tot fiorul ctitorului și artistului, Regina Maria însăși ... Plopul aplecat peste luciul șoptitor și morile încovioiate sub olane roșii au fost începutul ... Ziduri puternice de cetate s-au înălțat și peste ele, odăile cu tavan jos pline de aerul sărat și de lumina verde-albastră, turnul visat întâi altfel și apoi ascuțit în glugă de minaret ca să se potrivească parcă dorinței musulmanilor de aici, care-i zic Reginei Maria, Sultana și mai ales prispele cu trăițe bizantine, scaune de piatră venețiene, stâlpi dalmațieni și ulcioare și vase de flori clasice”¹⁷.

Palatul Reginei Maria din Balcic este creația fiicei lui Delavrancea,

arhitecta Henriette¹⁸ și arh. E. Guneș (aici a fost depusă la moartea Reginei, inima ei năvalnică într-un siper de argint ...). Lângă el, în fiecare an, s-a ridicat o nouă clădire sau lucrare, Casa Principelui Nicolae, pavilionul cu două steaguri și cu terasă cu piatră trandafirie a Asociației Creștine a femeilor, bisericuța după model cipriot închinată Fecioarei Maria a marinilor și zugrăvită de pictorul Demian¹⁹.

Dar Balcicul a fost popasul pictorilor și al visătorilor, a fost orașul artei. Pentru un artist, Balcicul era ca o grădină față de un loc părăsit²⁰ afirma în anul 1913 fiul lui Carol Pop de Satmary, Alexandru, care-l descoperă pentru pictură. Primele pânze în care este înfățișat acest colț de țară sunt expuse în casa din str. Biserica Enei.

Artiștii au dezvăluit sălbăticia pitorească a priveliștilor de aici.

„Noi am dat Balcicului trăsătura aceasta care-l zidește din nou, care-l face al nostru și-i începe un alt capitol în cartea istoriei” cum spune atât de frumos Emanoil Bucuță în monografia „Colecția Apollo”.

Cu pânze și desene, Balcicul a intrat în toate casele iubitoare de artă și în toate pinacotecile.

... Aici a lucrat Steriadi – cu desenul lui feminin și culorile calde – morile cu olane roșii pe fundalul de un albastru fără pereche, sau ma hoana ieșită într-o râna din mare, ca un monstru al adâncului, cu salbe de pietre scumpe; aici Theodorescu-Sion – hieratic și tare ca niște odăjii – care s'a înnoit de la un an la altul, privind luminile dintre Mamut și magazinele de grâne; Bunescu adunat în sine și la o parte de drumurile umbrate, cu colțuri de oraș zidit de visul zănatic din cele mai realiste tencuieli și boiuri sau cu singurătatea valurilor în lungul unei coaste arse și scorțoase; Ștefan Popescu, aristocratic și catifelat, cu toată Coasta de Argint în răsfrângerile unui albastru obosit de soare și ale ocrelor fildeșii; Iorgulescu, apăsat și explosiv; Hrandt, uscat și ariean; Cuțescu – Storck, mereu cu un suspin către întregul pictural și conștiința fragmentului; Rodica Maniu, fină și trecătoare, ca un pastel și ca un buchet lăsat pe o fereastră la mare să lupte cu toate nuanțele și cu toate miresmele...”

Simfonii acestea colorate, care evocă într-o nemaipomenită diversitate atâtea frumuseți neștiute, vor alcătui cândva cel mai prețios și mai instructiv muzeu al artei românești.

Iubitorii de frumos, de calm, de culoare și de lumină, nu trebuie să pregețe însă, de a cerceta și îmbogăți cu suflet Balcicul²¹.

„Școala Balcicului nu putea să fie decât o școală de lumină, și mai puțin de exotism oriental. Toate pânzele și desenele venite de acolo cântă acest cântec al soarelui, care nicăieri în altă parte nu strălucește mai curat și nu vibrează mai cromatic din întâlnirea lui cu lucrurile.

Balcicul, acest oraș al Mării, a fost gazda festivalului Eminescu în

august 1926²². Cea care s-a îngrijit de organizarea acestui eveniment a fost Societatea culturală Mihai Eminescu din Balcic²³.

Tot aici a funcționat singurul muzeu din sudul Dobrogei instalat într-o clădire special construită. El s-a înființat cu sprijinul Elizei Brăteanu, din inițiativa lui G. Fotino, pe atunci primarul orașului²⁴.

Piesele aflătoare în muzeu sunt rezultate fie din descoperiri întâmplătoare, ocasionate mai de fiecare săpătură pentru construcție – orașul actual fiind aşezat, ca și Constanța și Mangalia, deasupra resturilor antice, - fie din săpăturile făcute cu fondurile puse la dispoziție, din bugetul orașului, de dl. G. Fotino. Fusese condus la măsura aceasta, favorabilă cercetărilor arheologice, de numeroasele descoperiri – ruine, monumente sculpturale, inscripții, ceramică – și de nevoieitatea organizării unui muzeu local, în care să fie conservate obiectele vechi descoperite.

Muzeul are patru săli, dintre care două sunt rezervate pieselor arheologice. Într-un inventar, redactat de dl. Dinu V. Rosetti, sunt trecute toate piesele din muzeu, afară de cele încă nestudiate din depozit.

Dintre piesele muzeului sunt demne de notat: - un relief reprezentându-l pe Hercule: zeul stă în picioare, cu blana leului nemeic pe brațul stâng, cu măciuca în mâna dreaptă. Pe bordura îngustă, sus, se poate citi numele lui Iulius Crescens, icoana lui Heracles; o bază de statuetă, o inscripție, găsită între Balcic și Ecrene; un monument sculptural cu trei figuri feminine: la mijloc, o mamă cu copilul în brațe, iar de o parte și de alta două femei sezând; - pe un bloc de calcar roșiatic, descoperit la capul Caliacra, e înfățișat Cavalerul Trac, alergând spre stânga, cu mantia fluturând în vânt.

În mijlocul sălii a doua se află expusă ceramică descoperită la Tuzla: sunt în genere amfore ce ajung până la o înălțime de 1,20 m²⁵.

În final, putem afirma că taina care atrage pe toți artiștii ca și pe doritorii de odihnă de vară este infinita variație de lumină și contrastele de culoare în care știe să se îmbrace zilnic Coasta de Argint.

NOTE

1. Laurențiu I. Bacalbașa, *Ce este și ce ar trebui să fie „Coasta de Argint”*, în „Analele Dobrogei”, vol. V, 1924-1927, pp. 45-57.
2. Radu Vulpe, *Dobrogea meridională în antichitate*, în „Analele Dobrogei” an XIX, vol. II, 1938, pp. 12-13.
3. C. Brătescu, *Studii asupra litoralului Sabla Ecrene*, în „Analele Dobrogei”, XVII, 1936, p. 183.
4. Radu Vulpe, *op. cit.*, p. 13.
5. G. G. Mateescu, în *Ephem Dacorum*, I,(1923), p. 87, nr.2-4; p. 111, nr.2.
6. B. P. Hașdeu, *Arhiva istorică*, I, p. 158.

7. Loghi Kionon, **România literară**, 1, nr.20, 1939, p. 8 (articoulul – **Marea și pictura românească** –).
8. Laurențiu I. Bacalbașa, **op. cit.**, p. 51.
9. **Dobrogea 50 de ani de viață românească** – București, 1928, Ed. Cultura Națională – p. 448.
10. Laurențiu I. Bacalbașa, **op. cit.**, p. 53.
11. Laurențiu I. Bacalbașa, **Idem**, pp. 53-54.
12. C. Brătescu, **Despre Cadrilater între 1878-1938**, în „**Analele Dobrogei**”, nr.XIX, 2, 1938.
13. Revista „**Cele trei Crișuri**”, **Ce înseamnă marea pentru mine**, de Regina Maria a României, p. 143.
14. **Valea Batovei**, în Boabe de grâu, anul IV, nr.3, martie 1933, p. 190.
15. C. Brătescu, **Contribuțiuni la cunoașterea „Coastei de Argint” și a văii fără Iarnă – Batova** – în „**Analele Dobrogei**”, an XVIII, 1937, pp. 22-37, Cernăuți 1937.
16. **Județul Caliacra**, Enciclopedia României, vol. II sub Augustul patronaj al Majestății sale Regelui Carol II, pp. 107-111.
17. **Enciclopedia României** sub augustul patronaj al Majestății sale Regelui Carol II, vol. II, 1940, p. 108.
18. **Opera de creație și construcție românească în teritoriile pierdute**, în „**Arhitectura**”, 1941, nr.1, București.
19. „**Boabe de grâu**”, **Valea Batovei**, an IV, nr.3, martie 1933, p. 190-192.
20. Cuțescu, Stork, Cecilia, **Fresca unei vieți**, București, Ed. Bucovina, I. E. Toronțiu, 1943.
21. H. Blazian, **Balcicul în artă**, Atelierele Adevărul, 1931, p. V-VI.
22. „**Dobrogea Jună**”, 22, nr.176, 13 august 1926, p. 1.
23. „**Dobrogea Jună**”, 22, nr.246, 7 noiembrie 1926, p. 1.
24. Ioan Micu, **Cetăți, muzeu și colecții de antichități din sudul Dobrogei**, în „**Analele Dobrogei**”, an XIX, vol. VIII, p. 82.
25. **Idem**, p.83.

LE CHÂTEAU DE BALCIC DANS DES TÉMOIGNAGES D'ÉPOQUE ET DES GRAVURES

Résumé

L'article comprend des témoignages d'époque et des images de Balcic et de toute la Côte d'Argent le long du temps et surtout pendant l'entre-deux-guerres.

G. Vâlsan, N. Iorga, E. Bucuța, C. Brătescu mettent en évidence l'importance de cette zone grâce à sa position naturelle, au port et à sa civilisation florissante ; quand aux artistes comme Steriadi, Teodorescu, Sion, Alex. Satmari, Cuțescu-Starck, Rodica Maniu et d'autres – ils dévoilent le sauvage pittoresque de ces sites, l'infinie variation de lumière et les contrastes de couleur que ce coin de terre peut revêtir.

BALCIC

Fig.1 – Vedere generală a orașului Balcic dinspre mare

BALCIC

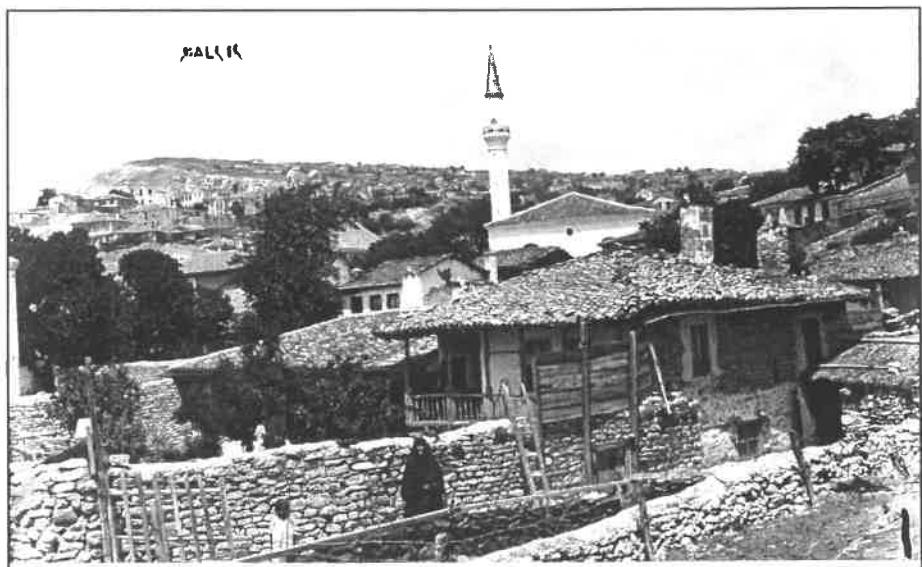

Fig. 2 – Orașul Balcic și Moscheea

ASPECTE PRIVIND ORAŞUL CONSTANȚA LA SFÂRȘITUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL

La sfârșitul primului război mondial, Dobrogea s-a confruntat cu o situație complexă, determinată de pretențiile Bulgariei asupra întregii provincii transdanubiene și de prezența trupelor aliate în zonă.

Prin "Tratatul de pace" de la București din mai 1918 revendicările Bulgariei asupra Dobrogei au fost satisfăcute parțial, motiv pentru care aceasta nu a renunțat la visurile sale san-stefaniste. Întrucât armistițiul încheiat la 29 septembrie 1918 între Bulgaria și Alianță nu făcea referiri la Dobrogea, - România nefiind la acea dată țară beligerantă - guvernul de la Sofia a încercat să-și atingă scopul. Profitând de evacuarea trupelor germane, unitățile teritoriale bulgare au ocupat orașele Medgidia, Cernavodă, Constanța și alte obiective din nordul Dobrogei. Luând cunoștiință despre aceste acțiuni, Comandamentul Armatei Aliate de Orient a ordonat ca o parte a brigăzii 228 de infanterie britanică, dislocată în regiunea Varna-Burgas, să fie deplasată de urgență în Dobrogea. Guvernul de la Sofia a fost atenționat imediat după sosirea trupelor britanice să-și retragă unitățile militare pe vechile poziții, respectiv linia de demarcare stabilită în 1913, deoarece până la hotărârile Conferinței de Pace de la Paris, Dobrogea va fi ocupată de trupele aliate. Primele dintre aceste forțe militare care au sosit în Dobrogea au fost trupele aliate engleze.

Conform ordinelor primite de la generalul Henri Berthelot, comandant al trupelor Armatei de Dunăre, în ziua de 24 noiembrie 1918 un batalion englez a sosit la Cernavodă, iar altul la Medgidia. La 25 noiembrie 1918, brigada engleză s-a stabilit la Constanța. Raportul generalului de brigadă englez W. J. Ross¹, comandantul brigăzii engleze sosite în Constanța, prezintă situația critică a orașului și starea deploabilă a populației românești, infometată, terorizată și hărțuită de ocupații bulgari.

Traducere de pe raportul generalului Ross către generalul francez Chretien.

Cartierul
Brigada 228-a de infanterie
27 nov. 1918

Ca urmare a raporturilor și informațiunilor primite, am plecat la Constanța la 24 curent.

Divizia 26-a (engleză) mi-a comunicat că conform ordinelor primite de la Gen. Berthelot, un batalion ar sosi la Cernavoda la 24 curent și ar trimite un detasament la Medgidia. Am hotărât aşa dar transportarea companiilor Brigadei mele trimise la aceste stațiuni ca ajutor, și ele au sosit în Constanța la 25 curent. După ce-au executat ordinele sub care lucrau la Batalionul de ajutor.

În după amiaza zilei de 24, bazat pe oare-cari informațiuni primite de la Colonelul Kindersley, Comandantul Batalionului în Constanța, am întrebat pe Domnii Messier, elvețian francez, Brodier, supus francez, și G.Rignald, supus englez, cu toții locuind în Constanța de mai mulți ani. Susnumiții au avut multe plângeri:

- 1) *Faptul că cetățenii, civili nu aveau voie să intre în propriile lor case, ocupate de curând de către Germani și Bulgari.*
- 2) *Că nu le era permis să iasă după orele 8 seara din locuințele ce le hotărâseră.*
- 3) *Că nu le era permis să meargă sau să trimită servitori la țară pentru a căuta hrana.*
- 4) *Că lucrurile lor, din casele în care n'aveau voie să intre, au fost luate în timpul nopții și, cred ei, au fost trimise în Bulgaria.*
- 5) *Că ajutorul de hrana în oraș era absolut imposibil și că populațiunea săracă murea literalmente de foame.*

Seara am vizitat pe Generalul Kisseloff care comanda încă acolo, și i-am arătat că, după opinia mea, acești locuitori au competcă dreptate de a se plângere. Dânsul m'a asurat că diferitele restricțiuni în chestiune au fost ridicate de 7 zile, dar că în ori-ce caz va da noi ordine pentru a asigura rezultatul. Mai târziu seara am auzit că crainicul orașului, cu trâmbița, a fost trimis să anunțe populațiunei abrogarea ordinelor în chesiiune. Generalul Kisseloff ne-a informat tot odată că a primit tocmai ordin să-ți retragă trupele imediat la 12 km la sud de calea ferată Cernavodă-Constanța, și că va da îndată urmare acestui ordin și că-și va muta cartierul la Dobrici a doua zi, la 25 curent.

Mi s`a raportat că o considerabilă cantitate de petrol și alte uleiuri a fost ridicată din oraș. Am rugat pe Generalul Kisseloff să dea ordine implicate ca nimic din aceste articole să nu fie ridicat din oraș, făcându-se excepții pentru ordinele reprezentanților aliați. L-am mai informat că mi s-a raportat că o porțiune din "pipe line" pentru păcură a fost scoasă în vecinătatea Medgidiei și că n`am avut încă putința să verific acest lucru. L-am rugat să

dea ordine imediate pentru a opri acest lucru, în caz că vestea e exactă. A doua zi am trimis instrucțiuni ofițerilor englezi din Cernavoda și Medgidia să atibă grijă ca pipe-line să nu fie ruptă.

La 25 curent, ca urmare la multiplele reclamațiuni primite cu privire la lipsa de provizii în oraș, am invitat un număr de notabili, reprezentând pe români, pe greci, pe turci, pe armeni și pe francezi, să mă întâlnească. Aceștia m'au asurat că dacă li s`ar face facilități să-și procure provizii din districtele înconjurătoare și dacă agenții lor n`ar întâlni soldați bulgari, ei ar putea ușura foarte mult lipsa pentru populație. Cu toții s`au plâns iarași că se iau lucrurile și păcura, acest din urmă articol fiind necesar pentru serviciile orașului. S-a decis în acest scop de a avea a doua zi (26 curent) o întâlnire la Primărie la orele 9 a.m. și s-a comunicat Prefectului, Primarului și Comandantului Pieței să vie și ei acolo.

În același timp, pentru a satisface pe locuitori, gărzii de soldați englezi au fost așezate noaptea la toate ieșirile din oraș, cu ordin să nu permită căruțelor și altor vehicule să iasă din oraș cu uleiuri, hrană, sau lucruri din casă. Numărul de oameni ce aveam la dispoziție nu era suficient pentru a continua paza timp de 24 ore și locuitorii au hotărât să organizeze și să puie în locul lor o forță polițienească ce-ar crea și plăti ei însăși, dacă li s`ar permite acest lucru.

După amiază s`a primit știre de la generalul Kisseloff că va pleca chiar în acea după masă, m`am dus deci să l`văd. Primise tocmai atunci ordin ca toate trupele bulgare vor trebui să părăsească Dobrogea. Dsa a fost foarte afectat de acest ordin, dar mi`a declarat că e gata să expedieze restul în mod leal, după cum avea instrucțiuni. A hotărât a lăsa la Constanța ofițeri bulgari și două companii de soldați bulgari pentru a continua funcțiunile până vor fi înlocuiți și le-a dat ordin să execute toate instrucțiunile primite de la autoritățile aliate.

În dimineața de 26, 50 vagoane încărcate cu petrol au fost oprite de gardele de la barieră. Omul care reclama acest petrol a produs o recipisă scrisă în bulgărește care, am fost informat, spunea că l-a cumpărat de la Germani. Dânsul zicea că nu-l ridicase înainte să audă de putință de transport. Petrolul a fost confiscat pentru trebuințele orașului și a fost totodată trimis la Comandamentul englez.

La orele 9 a.m.a avut loc întâlnirea cu Comitetul reprezentanților, despre care am vorbit, împreună cu reprezentanții civili și militari bulgărești. Le-am explicat pe scurt motivele pentru care i-am chemat în acelaș timp, dintre care principalul e foamea aproape completă a populației mai săracă din oraș. Pentru a ușura cât mai mult acest lucru, am dat instrucțiuni reprezentanților oficiali (bulgari) pentru a garanta trecerea și deplina libertate comitetelor și agenților lor spre a procura hrană de ori unde ar putea, să se permită proprietarilor caselor reprezentanților lor să intre în caselor și în general să se ridice toate restricțiunile inutile. Mai

departe le-am cerut să dea ajutor la formarea unei forțe polițienești respectabile, să menție ordinea și să previe furturile și jaful. N' am avut timp să elaborez eu însuși un plan. Au fost informați că ofițerul care comandă batalionul englez de acolo le va da tot ajutorul posibil și le-am cerut să arate buna lor voință în această chestiune.

Comitetul a declarat că e mulțumit cu instrucțiunile date și reprezentanții bulgari au declarat că vor face tot posibilul pentru a ajunge la rezultate satisfăcătoare. Am plecat apoi imediat la Varna.

Am primit informații prin Div.26a că în foarte scurt timp orașul Constanța va fi ocupat de detașamente de marină francez și că oficiulitatea română se va reîntoarce acolo cât mai curând. Aș vrea să sfătuiesc ca detașamentul de marină să fie destul de puternic, de 400-500 oameni, fiind necesar pentru menținerea ordinei și pentru nevoile administrative. În acel oraș e azi o populație de 15000-16000 loc. și un mare aflux de populație română va veni într-un viitor imediat. Cu relațiunile încordate de azi, fricțiuni și conflicte între diferențele naționalități sunt inevitabile.

Cu toată credința unor locuitori ai orașului că a mai rămas în Dobrogea o oarecare cantitate de grâu luată de la Germani și Bulgari, am totuși mari îndoieri că ar fi mai rămas ceva pentru nevoile iernii. Informațiunile mele din afară de oraș sunt că ultima recoltă a fost absolut nulă din cauza lipsei de ploaie și că foarte des grăunțele coapte reprezintă de abia sămânță și că germanii au rechiziționat și luat cu ei chiar 75% din această slabă recoltă. Am aflat că mulți țărani n'au sămânță suficientă pentru sămănătură de toamnă și că o mare parte din pământ a rămas astfel necultivat. Am mai aflat că sămânța de primăvară crește de regulă foarte bine în Dobrogea deși nu aşa de puternic ca cea de toamnă. Dacă s'ar putea obține acum sămânță din Rusia, unde să zicem că e îndestul, mari întinderi ar putea fi semănate ori și când până la finele lui Mart. Acest lucru ar putea fi un enorm bine pentru întreaga țară, de oarece prețul pânei pare să decidă de prețul aproape ori-cărui lucru.

(s) Ross de Brigadă

NOTE

1. Documentul se află în Arhiva Ministerului Afacerilor Extene, fond E 2, partea I, vol. 177, f. 185-187. Reproducerea documentului s-a executat respectând ortografia epocii în care a fost scris.

ASPECTS CONCERNANT LA VILLE DE CONSTANTZA À LA FIN DE LA PREMIÈRE QUERRE MONDIALE

Résumé

A la fin du mois de novembre 1918, les troupes bulgares d'occupation ont quitté la Dobroudja, et, ce sont les Troupes Alliées qui se sont installées.

A Constantza, au 24 novembre 1918, les troupes anglaises sont arrivées.

Le Rapport du général J.W. Ross, document qui se trouve dans les Archives du Ministère des Affaires Etrangères, représente un témoignage écrit important à l'égard de la situation désastreuse de la ville et des habitants de Constantza ; on y signale aussi le pillage économique fait par les occupants bulgares.

Dans la deuxième partie, le document présente les premières mesures prises par les Alliés pour l'instauration de l'ordre et l'approvisionnement de la ville.

**STUDII PRIVIND
SERVICIUL SANITAR MILITAR ROMÂN
ÎN PERIOADA 1900-1916**

La începutul secolului al XX-lea, progresele realizate în domeniile armamentului de foc individual și de artilerie, introducerea automobilelor, a gazelor otrăvitoare, a tancurilor și aeroplanelor în război, au determinat factorii militari și politici răspunzători, să acorde atenție organizării serviciului sanitar militar.

În a doua parte a secolului al XIX-lea, într-un raport către ministrul de război, generalul doctor Carol Davila scria: „...partea cea mai importantă a serviciului (sanitar militar – n. n.) negreșit că este materialul său. Orice număr de medici ar avea armata, fie cât de savanți, dacă n-au materialul lor, precum soldatul arma, prezența lor în cadrele armatei nu asigură sănătatea trupelor și în timp de războiu fără acest material, sunt un corp fără utilitate reală”¹.

Un prim pas a fost reglementarea juridică a acestui serviciu. În anul 1882 a fost votată legea nr.18, referitoare la organizarea serviciului sanitar al armatei, modificată prin legea nr.38 din 20 mai 1895. Noi clarificări au fost aduse prin legea nr.6 din 7 aprilie 1900 privitoare la organizarea serviciului sanitar militar pe timp de pace și legea nr.276 din 14 martie 1915, relativă la serviciul sanitar militar în timp de război².

Serviciul sanitar din armată nu s-a bucurat de atenție până în anul 1911. Un exemplu, în acest sens, este situația din anul 1909, privitoare la starea precară a materialului sanitar pe timp de pace, astfel, s-a ajuns ca acest material să fie cumpărat din comerț cu banii luați de la hrana soldaților. În anul 1914, generalul doctor C. Papillian, șef al serviciului sanitar militar în perioada anilor 1911-1912, scria că acest serviciu – între anii 1884-1910 – nu a obținut nici un credit, care să-i permită să se organizeze măcar pentru nivelul de mobilizare și mai puțin însă să cumpere medicamentele pentru mobilizare³.

Ministrul de război, generalul Grigore Crăiniceanu⁴, a încercat în anul 1910, să îndrepte această situație. A acordat o suvenție în valoare de 38000 lei, pentru procurarea imediată de medicamente, apoi a alocaț un milion de lei, pentru pregătirea sanitată de mobilizare, din care s-au cumpărat materiale neconsumabile numai pentru 60 de truse mici de instrumente, iar cea mai mare parte a sumei a fost folosită pentru

acoperirea necesităților momentului. La 1 aprilie 1910, la comanda companiilor sanitare au fost numiți medicii militari, în locul ofițerilor de administrație, cu scopul de a se stabili necesitățile acestui serviciu.

O altă problemă, cu care s-a confruntat serviciul sanitar militar, a reprezentat-o personalul calificat (mediciei și efectivele trupelor sanitare), care era insuficient. În anul 1909, numărul medicilor cu gradul de colonel în armată a fost redus de la 9 la 3, a fost desființată funcția de medic șef de corp de armată, ceea ce a avut efect negativ asupra organizării unitare a acestui serviciu. Dezorganizarea a atins și rezerva de personal. Direcția sanitară militară ajunsese să aibă un singur birou, cel al personalului sanitar militar. Statistic, în anul 1909, era un medic la 1200 de oameni și se ridica la 1800 în perioadele de concentrări. Studenții în medicină nu îmbrățișau cariera militară, pentru că nu erau cointeresanți, iar corpul farmaciștilor militari era dominat de farmaciștii civili, la care se adăuga și lipsa de instrucție a trupei sanitare.

După venirea în fruntea Ministerului de Război a lui Nicolae Filipescu, s-au acordat creditele necesare pentru organizarea serviciului sanitar militar, în cursul anului 1911⁵.

Întâi, au fost studiate și refăcute regulamentele sanitare militare, care nu mai corespundeau cu tactica și armele la începutul secolului XX. Apoi, când au fost primite creditele, s-a trecut la comandarea materialelor sanitare de mobilizare, care impuneau mai mult timp pentru fabricarea lor. Activitatea Direcției sanitare militare în perioada anilor 1911-1913, se poate împărți în trei mari grupe: 1) personalul, 2) legi și regulamente sanitare; 3) materialul sanitar.

1) Relativ la personal, s-au adus îmbunătățiri la legea referitoare la cadrele ofițerilor în rezervă, a fost ridicat numărul coloneilor sanitari activi, de la 3 la 9. Șefii veterinar și farmaciști au primit gradul de colonel. Medicii militari făceau prin rotație serviciul medical la spitalele militare sau la spitalele civile în garnizoanele unde nu erau spitale militare. Au fost organizate conferințe sanitare militare în țară, sub forma întrunirilor bilunare. În anul 1911, a fost introdus și pentru personalul sanitar jocul de război, care se făcea până atunci numai la combatanți. Cu această ocazie s-a constat lipsa de pregătire a corpului sanitar ofițeresc, care nu știa să citească hărțile de război sau să aibă îndemnare de a da ordine⁶.

Asistând la manevrele sanitare din anii 1911 și 1912⁷, desfășurate în apropierea Bucureștiului, ministrul de război, din martie 1912, generalul Ioan Argetoianu a remarcat că: „Asemenea manevre sanitare ar trebui să se facă la toate corpurile de armată”⁸. Au avut loc conferințe demonstrative, cu două zile înainte de începerea manevrelor sanitare la Spitalul militar „Regina Elisabeta”. Fiecare manevră a fost urmată de o critică făcută de directorul manevrelor sanitare, generalul doctor

C. Papillian.

2) Reactualizarea legilor și regulaamentelor sanitare aveau ca obiectiv realizarea unei mai bune legi sanitare militare, a unui regulaament complet de profilaxie (pe care nu-l avea, la acea dată, nici direcția sanitară civilă) și a unui regulaament al serviciului sanitar în timp de pace⁹.

3) Situația materialului sanitar era gravă, pentru că depozitele de pansamente, efecte de spital și de medicamente erau aproape goale. De exemplu, se crease, în anul 1910, Corpul 5 armată, compus din diviziile 9 și 10 infanterie dobrogene, care nu aveau în dotare nici o trăsură de ambulanță¹⁰. În anul 1911, s-au consemnat toate lipsurile de materiale sanitare și s-a întocmit un raport, în luna decembrie a aceluiași an, în care s-a solicitat pentru mobilizarea celor 5 corpuri de armată (cu 10 divizii) și două divizii de cavalerie un credit în valoare de 4 milioane lei (aur), iar pentru spitalele permanente suma de 5 milioane lei (aur), fără a se lua în calcul necesitățile diviziilor de rezervă și ale cetăților.

Până în luna septembrie a anului 1912, s-au procurat următoarele materiale sanitare¹¹:

- completarea celor 10 trenuri sanitare permanente (inclusiv cele ale diviziilor 9 și 10 infanterie din Dobrogea);
- materialul necesar pentru câte o coloană volantă de brancardieri la fiecare divizie;
- s-au procurat cinci laboratoare complete volante de bacteriologie, 50 de etuve de dezinfecțare portative, pulverizatoare cu formol și alt material pentru profilaxie;
- s-a înființat un atelier de comprimat medicamentele în pastile, de confectionat, sterilizat și comprimat pachetele de pansament, atât pe timp de pace, cât și pe timp de război;
- pentru prima dată, s-a comandat material veterinar pentru mobilizare;
- s-au comandat instrumente chirurgicale de la Casa Lüer din Paris, în valoare de 200000 lei;
- au fost aduse 20 de trăsuri mici de tipul „Mestrowitz”, model 1905, (trăsuri de munte, cu un cal, pentru transportarea unui rănit culcat) și două trăsuri de radiografie¹².

În contextul stării conflictuale din Balcani, la 17 mai 1913, s-a luat decizia ministerială cu nr.254, relativă la distribuția medicamentelor, obiectelor și materialului de pansament pentru asigurarea stocului de mobilizare, dar aceasta nu s-a aplicat, ceea ce a avut efect negativ asupra campaniei armatei române din anul 1913.

Referitor la participarea României la cel de-al doilea război balcanic din anul 1913, pe teritoriul Bulgariei, se poate stabili concluzia privitoare la campania serviciului sanitar militar, că s-a neglijat complet,

a se lăua cu formațiunile sanitare, materialul existent pentru profilaxie și combaterea bolilor contagioase. Această situație a dus la pierderea a 1611 militari, bolnavi de holeră. Constantin Argetoianu în jurnalul său scria: „Dacă n-ar fi fost holera, Campania noastră din 1913 ar fi fost o simplă plimbare căci n-am avut prilejul să dăm o singură luptă. Holera ne-a secerat multă lume și ne-a dovedit că serviciile noastre sanitare erau nule. Am rămas însă cu iluzia că avem o armată. Câțiva lupte ne-ar fi dovedit că și armata era în halul serviciului sanitar”¹³.

Şeful serviciului sanitar militar avea să declare, după încheierea ostilităților, în 1913, că „Am pregătit tot ce trebuia pentru răniți dar nu m-am gândit la bolile contagioase”¹⁴. Într-un raport întocmit pentru superiorii lui, colonelul doctor Vicol, șeful Spitalului de evacuare al Corpului 2 Armată, a prezentat deficiențele de organizare, cu care s-a confruntat în campania din Bulgaria, și anume:

1. personalul de la formațiunile sanitare nu cunoștea din timp serviciul care-i revenea la mobilizare;
2. personalul inferior era constituit în cea mai mare parte din milițieni luați prin mobilizare de la armele combatante;
3. distanțele mari între depozitele de materiale și spitalele de etapă, au creat disfuncții în aprovisionare;
4. nu s-au prevăzut dezinfectante suficiente nici măcar pentru spitalele de contagioși;
5. sanitarii nu erau dotați cu etuvele de dezinfectare și laboratoare de bacteriologie;
6. materialul sanitar de mobilizare nu a fost pregătit în timp de pace și nu a fost împărțit pe unitățile sanitare;
7. trimiterea pe aceeași linie de evacuare a convoaielor de contagioși cu cei răniți sau sănătoși, cum a fost la punctele de trecere de la Târgu Măgurele sau Corabia;
8. carantina la Dunăre s-a făcut de către serviciul sanitar civil, care nu era organizat corespunzător, cu greșeala centralizării controlului printr-un singur inspector la două corpuri de armată, care au trecut pe la Sistov, ceea ce a condus inevitabil la blocarea trenurilor sanitare în gara Zimnicea, pentru întocmirea formalităților;
9. serul antiholeric a fost preparat după ce holera a afectat armata română în campanie;
10. dacă la spitalele de evacuare și-au adus aportul medicii militari activi, la formațiunile sanitare înaintate, tot personalul provenea din rezervă, care nu era foarte bine familiarizat cu rigorile militare, la care se adaugă și lipsurile de material, cauze care au influențat negativ activitatea sanitată în zona de operații¹⁵.

Lipsei de prevedere organizatorice exemplificată mai sus i se opune acțiunea guvernului român din octombrie 1912, de a trimite că-

tre o misiune sanitară la armatele beligerante din Balcani. Pregătirea misiunilor a fost coordonată de către Direcția generală sanitară și au fost organizate după același plan, cu același material și același număr de oameni¹⁶. După întoarcerea în țară a acestor misiuni, s-au întocmit rapoarte și s-au făcut propunerile pentru îmbunătățirea serviciului sanitar militar mobilizat, dar fără a se lua vreo măsură practică, ceea ce a condus la problemele amintite de către colonelul doctor Vicol, în campania din anul 1913.

Profesorul doctor Grigore Cantacuzino a fost numit șeful serviciului sanitar al armatei, în urma extinderii epidemiei de holeră în armata de campanie, mai întâi la Orhanie, în zona de operații a Corpului 1 Armată, apoi s-a extins repede în toată regiunea Dunării, cu excepția zonei Cadrilaterului, unde Corpul 3 Armată, care ocupase Silistra, aproape nu a avut de suferit de molimă. Într-o conferință pe care doctorul Cantacuzino a ținut-o la Societatea de Istoria medicinii, la 24 mai 1931, spunea: „Epidemiiile de holeră din 1913 și 1916 au marcat prima oară eficacitatea vaccinului antiholeric (...) Marșurile forțate extraordinare – în 1913, n. n.- pentru a ocupa strămtorile Balcanilor, soarele fierbinte din iulie, au adus o osteneală care a provocat receptivitatea ușoară a holerei (...) Nu eram pregătiți să dăm afăta vaccin (...) În acest timp holera se extinsese: la 27 iunie erau 270 de cazuri cu 100 de morți. Corpul 1 (Armată – n. n.) care fusese cel mai înaintat, a fost și cel mai contaminat; a avut 2500 de cazuri; se iveau câte 100-400 bolnavi pe zi. (...) cavaleria nu a fost atinsă aproape de loc. Apoi coloanele de muniții și mai ales cele cu hrana au jucat un rol mare în întinderea epidemiei. Regimentul (18 – n. n.) Gorj a fost cel mai atins (...) Un alt exemplu de eficacitatea vaccinului a fost Regimentul 27 Bacău, al cărui comandant s-a opus la vaccinare; numai evreii din acel regiment au cerut să fie vaccinați. Epidemia s-a întins în regiment, dar nici un soldat evreu nu s-a îmbolnăvit”¹⁷.

Profesorul doctor Toma Ionescu, membru în comisia de anchetă asupra activității serviciului sanitar militar în campania din Bulgaria, a publicat o broșură în anul 1913, în care a arătat că problemele grave din această campanie s-au datorat doar organizării defectuoase a serviciului sanitar, deoarece avea „mijloace sanitare prea reduse” și că a fost o greșeală „concepția de a despărți serviciul sanitar de restul armatei combatante, considerându-l ca un auxiliar”¹⁸. În aceeași direcție, s-a înscris și darea de seamă a inspectorului general al serviciului medico-militar, generalul doctor A. Demosthen, membru în Comisia de anchetă, care a arătat, că acest serviciu nu a avut niciodată o îngrijire permanentă, o organizare temeinică și o aprovizionare completă.

Generalul doctor C. Papillian, mobilizat la Spitalul militar „Regina Elisabeta” în timpul campaniei din anul 1913, a publicat un memoriu

în anul 1914, în care a prezentat concluziile sale:

1. armata dispunea de materialul sanitar suficient pentru această expediție, dar administrația sanitatără militară nu l-a distribuit la timp;
2. exista instrumentarul necesar pentru serviciile de igienă și profilaxie și un regulament pentru organizarea acestor servicii, dar materialul a rămas la București, deși se cunoștea că în Bulgaria era epidemie de holeră;
3. direcția sanitatără militară nu a avut răspunderea mobilizării personalului de la formațiunile sanitare din zona luptelor, dar a avut misiunea organizării sanitare a etapelor, realizată în mod defectuos;
4. Consiliul sanitar consultativ al armatei nu a fost convocat niciodată în preajma mobilizării pentru a discuta măsurile ce se impuneau¹⁹.

Această polemică în jurul organizării serviciului sanitar militar, în anul 1913, a scos în evidență calitatea corpului militar de medici și organizarea defectuoasă a acestui serviciu. Astfel, la sfârșitul anului 1913, prim-ministrul Ion I. C. Brătianu a însărcinat cu refacerea serviciului sanitar militar pe doi membri ai guvernului: pe ministrul de domenii, Alexandru C. Constantinescu și ministrul lucrărilor publice, doctor Constantin Angelescu, ultimul avea și misiunea înzestrării serviciului sanitar cu materialul corespunzător. A fost numită și o „Comisie de Îndreptări” pentru serviciul sanitar, care să se ocupe cu pregătirea acestui serviciu sanitar, mai ales în caz de război. Această comisie a început activitatea în anul 1914 și a funcționat în cadrul Direcției a 6-a sanitatără militară.

Reorganizarea serviciului sanitar militar a început, la 1 aprilie 1914, cu un act al Direcției sanitare militare prin care a fost reînființată funcția de medic șef al comandamentului de corp de armată, urmat de deplasarea medicilor cu gradul de colonel din București spre provincie. Prin legea relativă la serviciul sanitar al armatei, din 11 martie 1915, susținută de ministrul doctor Angelescu, s-a reglementat ierarhizarea medicilor rezerviști în patru clase, în baza căreia medicii șefi aveau gradul de locotenent colonel, iar medicii subșefi primeau gradul de maior. Această lege era motivată de lipsa de personal medical pentru mobilizare și de neconcordanțele care existau în gradarea lor militară.

În perioada de neutralitate a României, 1914-1916, s-au avut în vedere acumularea de material sanitar pentru mobilizare, diferitele modalități de transport a acestuia, dar și cel al răniților de pe câmpul de luptă. Fiecare batalion a primit mult material sanitar, dar nu s-au calculat modalitățile transportului lui. De abia la începutul anului 1917, a fost înlocuit sistemul de supraîncărcare cu materiale a unităților combatante cu coloanele volante de aprovizionare sanitatără. Materialul

medicamentești și instrumentar a fost comandat în Franță și Elveția, care a venit până la jumătatea anului 1915, când a intrat Bulgaria în război, pe calea ferată Salonic-Belgrad, apoi aprovisionarea s-a făcut prin nordul Rusiei către Depozitul sanitar central român de la Odesa.

S-au desființat ambulanțele de corp de armată și au fost înlocuite cu ambulanțele regimentale și divizionale, coloanele volante de brancajieri și secțiile de camionete sanitare. În perioada decembrie 1916 – ianuarie 1917, s-au înființat numeroase echipe volante chirurgicale înaintate (unele franceze)²⁰, ele lucrau autonom pe lângă formațiunile sanitare înaintate. Cum în inventarul fiecărei ambulanțe divizionale s-au introdus 60 de pachete de efecte spitalicești, multe ambulanțe au servit și ca spitale mobile²¹.

În anul 1914 s-a introdus serviciul sanitar pe batalioane, cu câte o trăsură proprie de ambulanță, cu medicul și materialul său. Astfel, regimentele cu trei batalioane au avut câte 4 medici, cuprindând și pe medicul șef al regimentului. Brancardierii regimentari sunt împărțiti pe companii, cu câte un gradat. Brigăzile mixte aveau o secție de ambulanță divizională; cu câte două secții erau dotate diviziile de cavalerie, chiar dacă nu aveau în compunerea lor două brigăzi. Materialul sanitar era însă, în cea mai mare parte, greu pentru o unitate de cavalerie. Au fost înființate semispitale de evacuare și zece infirmerii de gară, acestea erau formațiuni foarte mici, care – peste cinci luni de la începerea războiului – au fost înlocuite cu numeroase triaje adoptate în zona internă. S-au creat 20 de trenuri cu dușuri și etuve de dezinfecțare, precum și 12 trenuri sanitare improvizate pentru evacuarea bolnavilor.

Formațiunile spitalicești, împărțite în două categorii: înaintate și de etape, aveau 79 secții de spital în zona de operații²². Cele 5 corpuri de armată aveau în total 7900 de paturi, adică 1580 de paturi de fiecare corp de armată, fără a se lua în calcul centrele spitalicești de la capetele de pod din sudul Dobrogei, care au avut o viață foarte scurtă. De asemenea, au fost puțin folosite vasul spital „Regele Carol” – donat de regele Ferdinand – și celelalte mijloace ale marinei, anume 9 șlepuri sanitare²³.

Formațiunile de ambulanțe regimentale aveau 375 trăsuri grele de ambulanță „Dietrich”, model 1877, care nu au servit la transportul răniților decât rareori, ele fiind folosite mai ales la transportul de material sanitar, multe fiind pierdute în retragerea din anul 1916. Se adaugă cele 20 de trăsuri ușoare „Mestrovitz”, model 1905, pentru transportarea unui rănit culcat, și un număr redus de samare pentru cavalerie. În anul 1916, în Dobrogea, maiorul doctor I. Costinescu, numit medic șef la Corpul 6 armată, a realizat câteva trăsuri ușoare, pentru transportarea a câte doi răniți, după modelul rusesc, adus pe acest front.

Serviciul sanitar al armatei nu poseda, înainte de mobilizare, automobile sanitare. Acest serviciu s-a alcătuit prin rechiziții. S-au pregătit caroserii ușoare speciale, destinate serviciului sanitar auto pentru șasiurile automobilelor rechiziționate. Astfel, la începutul războiului s-a putut dispune de 275 automobile și aproape 500 de camionete sanitare, pentru primele cinci corpuri de armată. Se mai adaugă formațiunile sanitare ale societății „Regina Maria” și materialul auto sanitar francez dotat cu instalații de radiografie²⁴.

La un an de la înființarea Comitetului central sanitar pentru zona internă, la 15 mai 1915, a fost prezentată o dare de seamă asupra activității acesteia, din care menționăm:

1. a fost alcătuit „Regulamentul pentru organizarea zonei interne în vederea ajutorului dat răniților și bolnavilor în timp de mobilizare și război”, la 3 iunie 1915;

2. s-au pus bazele organizării spitalicești în fiecare județ cu sprijinul comitetelor regionale conduse de prefecti, ajungându-se în 1916 la 20000 paturi;

3. țara a fost împărțită în trei inspectorate generale sanitare;

4. s-a stabilit ordinea de bătaie a personalului medical, la 30 iulie 1915;

5. s-au întocmit tabele detaliate cu mijloacele de transport (cărute de aprovizionare, trăsuri diverse pentru transportul răniților, animale de tractiune, harnășamente, automobile și dacă au șoferi), la 25 august 1915;

6. s-au organizat cantinele și infirmeriile de gară sub auspiciile Crucii Roșii, la 13 decembrie 1915.

În Dobrogea, s-au constituit 5 comitete regionale la: Tulcea, Constanța, Cernavodă, Silistra și Turtucaia, care în funcție de organizarea centrelor spitalicești, aveau în total la categoria I un număr de 2880 paturi, la categoria a II-a erau 222 paturi, la categoria a III-a se putea dispune de 728 paturi, iar pentru contagioși au fost repartizate 400 paturi și se mai puteau adăuga, ulterior, 131 de paturi²⁵. Astfel, înainte de ziua a 15-a a mobilizării, toate spitalele de categoriile I și II erau în plină activitate, complet organizate, iar materialul destinat pentru spitalele de categoria a III-a era adunat în spitalele din vecinătatea localurilor în care ele vor funcționa. Pentru buna deservire a spitalelor au fost rechiziționate localuri de băi și spălătorie, s-au pus în folosință ateliere de croitorie și cizmărie²⁶.

În toamna anului 1916, în spitalele bucureștene și în sălile rezervate au fost îngrijiti răniții ruși și voluntari ai corpului sârbo-ceh, care au luptat pe frontul din Dobrogea. După o scurtă sedere aici, au fost evacuate peste Prut. În timpul luptelor de pe Argeș și Neajlov, afluxul răniților de pe front fiind foarte mare, mulți dintre ei nu au mai trecut

pe la spitale, ci au fost duși direct la punctele de triere și evacuare, unde erau instalate și posturile de culegere a armamentului, munițiilor și efectelor militare, care au fost trimise în Moldova cu trenurile sanitare²⁶. În baza ordinului Marelui Cartier General de evacuare a capitaliei a început operațiunea de evacuare a celor internați în spitalele din zona Ilfov - București, în noaptea de 12 spre 13 noiembrie 1916, continuându-se până în dimineața zilei de 21 noiembrie. Evacuarea a fost pregătită din timp, fiind selecționați bolnavii în trei categorii: cei care se puteau deplasa pe jos, cei care trebuiau să fie duși cu targa și cei netransportabili.

O activitate importantă a avut-o, după mobilizare, societatea „Salvarea”, înființată la inițiativa doctorului N. Minovici, care a fost numit directorul Comisiei pentru organizarea transportului răniților, ulterior, a pregătit evacuarea la Iași a personalului mobilizat la „Salvare”, cu cele 30 de automobile sanitare²⁷. O secție a acestei societăți a rămas în București, sub conducerea doctorului Mina Minovici, cu o parte din personal, cu ambulanțele-trăsuri, 36 de cai și material suficient. La Iași, serviciul de transport al răniților, organizat de „Salvare”, a ajuns la 32 de automobile, dintre care 10 automobile aparțineau instituției „Regina Maria”. Serviciul sanitar al Marelui Cartier General avea să declare, după război, că serviciile aduse de „Salvare” la Iași au fost foarte mari, edificator este numărul de 20115 răniți și 17634 bolnavi transportați în perioada noiembrie 1916 – iulie 1917.

În perioada de refacere a armatei române în Moldova, decembrie 1916 – martie 1917, serviciul sanitar militar a fost reorganizat, în sensul completării lui, urmărindu-se aplicarea principiului acordării ajutorului operator cât mai urgent, după rănitire cu scopul de a se salva cât mai multe vieți. Formațiunile sanitare au rămas aceleași, au fost dezvoltate serviciile sanitare din zona luptelor, în special cele regimentale, au fost înființate unități ușoare de transport și au fost apropiate din zona de organizare de zona luptelor.

Organizarea serviciului sanitar militar român, în primele două decenii ale secolului al XX-lea, reflectă mentalitatea și mijloacele timpului respectiv atât din România, cât și din Europa. Acest serviciu a fost considerat ca un auxiliar și organism necombatant, până la primul război mondial, ceea ce a influențat negativ structura și înzestrarea lui. Campania din anul 1913 avea să scoată în evidență neajunsurile în organizarea serviciului sanitar militar, precum și necorelarea corespunzătoare a acestuia cu serviciul sanitar civil. În perioada de neutralitate, 1914-1916, are loc reorganizarea serviciului sanitar militar și dotarea corespunzătoare pentru situația de război. Astfel, în campania din anul 1916, corpul medical militar activ și cel mobilizat a putut să își îndeplinească misiunea. S-a dovedit că serviciul sanitar al armatei este

un factor esențial în susținerea moralului armatei în război, dar și a națiunii.

NOTE

1. Generalul dr. Vicol, *Studii preliminare asupra serviciului sanitar român de războiu pe timpul de la marele Davila până la mobilizarea de la 14 august 1916*, Tip. „Cultura”, București, 1934, p. 18.
2. Repertoriu general alfabetic al tuturor codurilor, legilor, decretelor-legi, convențiuni, decrete, regulamente etc. (1 ianuarie 1860-1 ianuarie 1940), Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București, 1940, p. 86.
3. General dr. C. Papilian, *Cauzele reale ale insuficienței serviciului sanitar militar*, București, 1914, p. 9.
4. Generalul Grigore Crăiniceanu a fost ministrul de război în guvernul presidat de Ion I. C. Brătianu, în perioada 1 noiembrie 1909-28 decembrie 1910. Vezi Ion Alexandrescu, Ion Bulei, Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Enciclopedia partidelor politice din România (1862-1994)*, Ed. Mediaprint, București, 1995, p. 212.
5. Nicolae Filipescu, membru marcant al Partidului Conservator, a ocupat funcția de ministru de război în guvernul presidat de Petre P. Carp, în perioada 29 decembrie 1910-27 martie 1912. Vezi Ion Alexandrescu, Ion Bulei, *op. cit.*, p. 213.
6. General dr. Vicol, *op. cit.*, p. 30.
7. Manevrele sanitare militare s-au mai repetat de abia în anul 1930, cu ocazia manevrelor militare regale de la Sighișoara.
8. General dr. Vicol, *op. cit.*, p. 30.
9. Regulamentul serviciului sanitar în timp de pace a fost publicat în Monitorul Oastei cu nr. 10 din 1911, avea 463 de articole.
10. Jipa Rotaru, Leonida Moise, Ion Giurcă, Costin Scurtu, *Divizia 9 Mărășești, 120 de ani de la înființare, 1879-1999*, Ed. Punct, București, 1999, p. 12.
11. Pentru alegerea întregului material sanitar, mai ales pentru formațiunile sanitare, a fost trimisă în străinătate o comisie formată din colonel dr. Călinescu, locotenent colonel dr. Vicol și căpitan Tantzi Dumitrescu. Comisia a putut vedea materialul sanitar din dotarea armatelor germană, belgiană și elvețiană, în perioada decembrie 1911-ianuarie 1912.
12. Materialele sanitare procurate au fost folosite în cadrul manevrelor sanitare din anul 1912.
13. Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Volumul al II-lea, Partea a IV-a, 1913-1916, Ed. Humanitas, București, 1991, p. 11.
14. General dr. Vicol, *op. cit.*, p. 35.
15. *Ibidem*, p. 37-39.
16. Cele trei misiuni sanitare au fost repartizate astfel: una în Bulgaria, sub conducerea dr. Iacobovici, care s-a instalat la Stara Zagora; cea

- de-a doua, sub conducerea chirurgului C. Leonte în Serbia și cea de-a treia, sub conducerea dr. Victor Gomoiu, la Constantinopol.
17. General dr. Vicol, *op. cit.*, p. 44.
 18. Dr. Toma Ionescu, *Serviciul sanitar militar în campanie*, București, 1913, p. 8.
 19. Generalul dr. C. Papillian, *op. cit.*, p. 12.
 20. În luna septembrie a anului 1916, a sosit în România misiunea medicală franceză, condusă de doctorul Sorrel, cu 26 de membri căreia i s-au alăturat medicii elvețieni, italieni și americani, precum și un detașament auto sanitar francez.
 21. Generalul dr. Vicol, *op. cit.*, p. 89.
 22. O secție de spital avea efecte pentru 100 de paturi.
 23. General dr. Vicol, *op. cit.*, p. 79.
 24. *Ibidem*, p. 77-78.
 25. *Ibidem*, p. 106.
 26. Clasarea pe categorii a spitalelor răspundea numai unei necesități de timp, pentru a pune în funcțiune spitalele și de organizare a acestora.
 27. Generalul dr. Vicol, *op. cit.*, p. 111.
 28. Comitetul regional avea la Iași doar două care cu boi și o platformă de tramvai. Societatea „Salvarea” a adus la Iași șase automobile port-brancarde, două automobile pentru boli contagioase, două automobile pentru accidentele din orașul Iași, două automobile pentru transportul bolnavilor civili și două automobile pentru transportul răniților la radiografie. La care se adaugă încă șase automobile ale societății „Regina Maria”, plătite din fondurile Reginei Maria.

ETUDES CONCERNANT LE SERVICE SANITAIRE MILITAIRE ROUMAIN DANS LA PÉRIODE 1900 – 1916

Résumé

Dans son travail, l'auteur présente quelques aspects de l'organisation du service sanitaire militaire roumain dans la période 1900 – 1916, mettant en évidence d'une part les problèmes avec lesquels ce service s'est confronté (le manque des crédits et du personnel qualifié, le manque d'instruction des troupes sanitaires, etc.) et, d'autre part, les mesures prises pour s'en sortir.

L'organisation du service sanitaire militaire roumain, pendant les deux premières décennies du XX – e siècle, a reflété la mentalité du temps respectif en Roumanie, ainsi qu'en Europe. Ce service a été considéré comme auxiliaire, comme un organisme non-combattant, ce qui a négativement influencé sa structure et sa dotation. Les difficultés signalées pendant la campagne de 1913 ont déterminé la réorganisation du service sanitaire militaire pendant la période de neutralité (1914 – 1916), fait qui a permis au corps médical militaire d'accomplir ses missions.

APĂRAREA FRONTIEREI DE SUD ÎN PLANURILE DE CAMPANIE ÎN PERIOADA 1900-1916

Situația geopolitică în care se găsea România după războiul de independență a determinat Marele Stat Major să elaboreze studii privind apărarea teritoriului pe diferite teatre de operațiuni, necesarul de forțe și mijloace întrebuințate, precum și date asupra adversarilor posibili¹.

Tratatul defensiv, secret², încheiat la 18/30 octombrie 1883 cu Austro-Ungaria, la care a aderat în aceeași zi Germania și în 1888 Italia, tratat reînnoit de patru ori, ultima dată în 1913, garanta frontiera de răsărit a României, fapt ce a asigurat în acea perioadă condiții de securitate pentru consolidarea politică și refacerea economică după efortul făcut în războiul de independență.

În mod firesc, planurile operative de apărare vizau preponderent granița răsăriteană și cea sudică având în vedere tendințele de hegemonie ale Imperiului rus și cele de tulburare ale echilibrului balcanic de către Bulgaria.

Întocmirea primelor analize și proiecte de planuri operative datează încă din deceniul al 9-lea al secolului trecut, începând însă cu secolul XX, activitatea de elaborare devine mult mai dinamică, în strânsă corelație cu schimbările ce aveau loc în spațiul central și Sud-Est european.

Deteriorarea situației din Balcani, prin atacarea de către Bulgaria a foștilor aliați, a condus la declanșarea celui de-al doilea război balcanic. În această situație extrem de delicată, în care erau amenințate și interesele României la granița de Sud, M. St. M. elaborează, la 17/30 iunie 1913, „Memoriul privitor la îndrumarea operațiunilor armatei române, în cazul în care ar fi intervenit în conflictul sârbo-bulgar”³, studiu ce a stat la baza planului de campanie al armatei române în Bulgaria, din anul 1913, denumit codificat „Ipoteza Nr.1 bis”⁴. Planul de campanie prevedea executarea a două operații importante: una principală, ce pornea din Sud – Estul Olteniei spre Sofia cu scopul de a ajuta inițial armata sârbă și apoi de a obliga Bulgaria să capituzeze și cealaltă secundară, în Dobrogea.

Pentru operația principală erau prevăzute patru corpuri de armată: Corpul 1 Armată cu diviziile 1 și 2 și o divizie de rezervă, Corpul 2 Armată cu diviziile 3 și 4 și o divizie de rezervă, Corpul 3

Armată cu diviziile 5 și 6 și o divizie de rezervă și Corpul 4 Armată cu diviziile 7 și 8 infanterie și diviziile 1 și 2 cavalerie, trecerea Dunării fiind prevăzută a se executa la Corabia.

Pentru operația secundară a fost destinat Corpul 5 Armată cu diviziile 9 și 10, care urmău să se deplaseze în marș spre Sud, în două coloane: una de la Medgidia spre Bazargic și alta din Cernavodă spre Turtucaia.

Deși, în urma păcii de la București, România s-a impus cu fermitate în Peninsula Balcanică, exista în continuare pericolul ca partea bulgară, mai devreme sau mai târziu, să nesocotească condițiile păcii și să revendice, apelând la calea militară, parte din teritoriile statelor vecine. În acest context, Secția a 3-a a M. St. M. a întocmit la începutul anului 1914 „Memoriul asupra desfășurării operațiilor în ipoteza A”⁵, care prevedea doar un război între România și Bulgaria, fără angajarea altor state. În această variantă, se aprecia că, Bulgaria, pentru redobândirea sudului Dobrogei, va declanșa operațiuni militare ofensive de anvergură, situație ce a determinat M. St. M. să cuprindă în acest plan tot ofensiva strategică, ca ripostă la acțiunile inamice, însă, cu scop limitat, și anume, de a nimici în una sau mai multe bătălii, care trebuiau să fie decisive, forțele organizate ale inamicului și să ocupe un teritoriu cuprins la Vest între Dunăre și Târnovo, iar la Sud de Valea superioară a Iantrei și Valea Kancicului, până la mare, la Sud de Varna⁶. Forțele implicate în aceste acțiuni erau trei armate române, concentrate pe malul stâng al Dunării în zona Oltenița – Budești - Greaca (Armata 1-a), în jurul Silistrei (Armata a 2-a) și între comunitățile Bazargic - Constanța și Bazargic – Silistra (Armata a 3-a).

La izbucnirea primului război mondial, la 15/28 iulie 1914, până la hotărârea luată de Consiliul de coroană din 21 iulie/3 august 1914 privind poziția României, activitatea M. St. M. a fost concentrată spre găsirea unor soluții viabile pentru apărarea granițelor de est și sud. Astfel, în „Ipoteza C”⁷ se preconiza un război pe două fronturi operative, unul spre est împotriva Rusiei și altul spre Sud contra Bulgariei. După decizia României de a adopta neutralitatea s-a luat în calcul și s-a lucrat intens pentru varianta unui război cu Austro-Ungaria.

În această perioadă au apărut ipotezele A și A1⁸, care cuprindeau referiri la modul de acțiune al armatei române în noua situație ivită prin declanșarea războiului mondial. Se defineau două fronturi, unul principal la Sud și Sud – Vest împotriva Bulgariei și Austro-Ungariei și altul secundar la Nord și Nord – Vest contra Austro-Ungariei.

Pe frontul principal erau afectate următoarele forțe: Armata 1-a Corpul 1 Armată și Divizia 11, concentrate în Oltenia, destinate să coopereze eventual cu forțele sârbești împotriva Austro-Ungariei și

Armata a 2-a, formată din Corpul 2 Armată și Corpul 3 Armată, împreună cu Armata a 3-a, constituită din Corpul 5 Armată, care urmăru să acioneze împotriva bulgarilor pe frontul de Sud.

În noiembrie 1914 apărea „Proiectul de operațiuni pentru Ipoteza B”⁹, care prevedea desfășurarea unui război pe două fronturi operative: frontul de Nord și Nord – Vest împotriva Austro-Ungariei și frontul de Sud contra Bulgariei.

Deși, se stipula declanșarea ofensivei pe frontul de Nord cu majoritatea forțelor, se făcea aprecierea realistă că, în situația în care Bulgaria ne-ar ataca cu toate forțele sale, atunci, ar trebui să aplicăm ipoteza de război care presupunea întrebucințarea tuturor forțelor noastre împotriva Bulgariei¹⁰.

Proiectul mai prevedea ca, în situația în care România, fiind angajată cu principalele forțe în Nord, va fi atacată de Bulgaria, conducerea noastră politică să intervină energetic pentru intrarea Greciei și Serbiei în război, pentru a slăbi presiunea bulgară asupra noastră. Pentru apărarea frontierei de Sud era destinată Armata a 3-a având cartierul general la București. Responsabilitățile erau împărțite pe trei grupuri operative: Grupul de Vest, cu misiunea de a apăra teritoriul Olteniei, Grupul Central, care urma să apere teritoriul dintre Olt și Argeș și Grupul de Est căruia îi revinea apărarea Dobrogei.

Conform „Proiectului de operațiuni pentru Ipoteza B₃”¹¹, adoptat în mai 1915, se estimau tot două fronturi operative, și anume: de Nord și Nord – Vest contra Austro-Ungariei și Germaniei, căruia îi erau afectate majoritatea forțelor și unul secundar în Sud contra Bulgariei. După ce se anunța scopul războiului întreprins împotriva Austro-Ungariei, ca fiind, atingerea idealului național, adică, întregirea neamului, iar la granița de Sud, apărarea teritoriului național, Ipoteza B₃ prezenta, în partea întâi, operațiunile speciale ce urmău să se execute în prima zi de mobilizare, sub acoperirea căror se efectuau mobilizarea generală și concentrarea forțelor principale.

În partea a doua a proiectului, la capitolul 4, se prezintau operațiile pe frontul de Sud. Ca și în precedentul proiect, se prevedea două situații, prima când Bulgaria ar fi atacat cu toate forțele și atunci România trebuia să-și concentreze majoritatea efortului militar spre Sud și cea de-a doua când Bulgaria ar fi atacat cu o parte din forțe, în timp ce forțele noastre principale ar fi atacat pe frontul de Nord, în acest caz mizându-se pe intervenția Serbiei și Greciei.

Analiza situațiilor de pe fronturile central european și oriental obliga M. St. M. să opereze schimburile ce se impuneau în planurile de campanie pentru a interveni operativ pe cele două fronturi. Astfel, la sfârșitul anului 1915 și începutul anului 1916, planul de campanie cuprindea: ofensiva pe frontul de Nord cu Armată 1-a și a 2-a, Corpul

de Nord, cu un total de 12 divizii de infanterie, 2 brigăzi mixte, 1 brigadă călărași, 1 divizie cavalerie și defensivă pe frontul de Sud, cu Armata a 3-a, având ca forțe 4 divizii de infanterie, 6 brigăzi mixte, 1 divizie cavalerie, 1 brigadă călărași¹².

Un moment critic l-a constituit intrarea Bulgariei în război și atacarea Serbiei, situație ce a creat serioase dificultăți României, în condițiile în care erau în curs de organizare la Salonic, iar Armata a VII-a rusă, destinată să acționeze împotriva bulgarilor, se concentra în afara Odessei.

Ambele grupări de state aflate în conflict au adresat României cereri ultimative. Nefiind, însă, condiții avantajoase pentru oportunitatea intrării noastre în război, factorii de decizie au apreciat corect situația, evitând implicarea în acel moment, deoarece viitorii noștri aliați nu puteau susține operativ frontul din Balcani.

Pe 1 iunie 1916, M. St. M. elaborează „Ipoteza de război contra Puterilor Centrale aliate cu Bulgaria, B³, cu variantele sale”¹³. Acest plan cuprindea mai multe variante în situația intrării României în război, alături de Antanta. Înănd cont de obiectivul declarat al participării noastre la războiul mondial, planul prevedea, în varianta C a Ipotezei B₃¹⁴, ofensivă pe frontul de Nord cu aproximativ 75% din totalul forțelor combative și restul forțelor, 25%, defensivă pe frontul de Sud.

Se aprecia că, bulgarii nu ar avea posibilitatea să concentreze prea multe forțe la granița cu România datorită forțelor aliate de la Salonic, care ar atrage o bună parte a forțelor acesteia și, în consecință, nu ar fi fost previzibilă o acțiune serioasă pe acest sector.

Se lua, însă, în calcul și varianta D a Ipotezei B₃, potrivit căreia, bulgarii, sprijiniți de aliații lor, ar fi declanșat operații ofensive de ampliere pe frontul de Sud. În această variantă, se afectau acestui front forțe mai numeroase, iar cu celelalte forțe se acționa ofensiv pe frontul de Nord, inițial cu obiective limitate, până în Valea Mureșului, iar după declanșarea ofensivei armate de la Salonic pătrunderea forțelor rusești în Dobrogea, să se disloce o parte din aceste forțe pe frontul de Nord și să se reia ofensiva până la atingerea obiectivului strategic, eliberarea întregului teritoriu transilvan.

Planul B₃ a stat la baza întocmirii planului de campanie al armatei române, denumit și „Ipoteza Z”, pentru a induce în eroare agenții Puterilor Centrale, care erau foarte interesați să afle, cu o clipă mai devreme, intențiile românilor.

Analizând evoluția planurilor de campanie cu referire la frontiera de Sud, putem concluziona că s-a acordat permanent atenția cuvenită pe acest teatru de operațiuni. Distingem două etape importante, o primă etapă, care se încadrează în timp până la declanșarea primului

război mondial și a doua, perioada neutralității, 1914-1916.

Caracteristic primei etape este că, în majoritatea lor, planurile de campanie percepeau Bulgaria ca un stat inamic, împotriva căruia erau concentrate principalele forțe. Comparativ cu forța combativă bulgară, armata română era capabilă să acționeze ferm și cu succes într-un conflict cu această țară, fapt demonstrat de campania din 1913, când România s-a impus atât prin decizia politică, cât și prin intervenția armată.

În etapa a doua, după izbucnirea primului război mondial, prin stabilirea dezideratului politic național, și anume, eliberarea teritoriilor locuite de români din Austro-Ungaria, planurile de campanie prevedeau un front principal în Nord, în care erau implicate majoritatea forțelor, cu un caracter ofensiv și unul secundar în Sud, de apărare. Interesant de observat este faptul că, în primele planuri, din 1914 și 1915, era acceptată ideea unui front principal cu Bulgaria (la începutul lui 1914) și, pe măsură ce momentul intrării României în război se apropia, se conturau variantele ce prevedeau un front principal în Nord și unul secundar în Sud. Ar mai fi de menționat că, frontul de Sud urma să fie susținut prin declanșarea ofensivei armatei aliaților de la Salonic și de corpul expedițional rus și, în această situație presiunea asupra trupelor române ar fi fost diminuată, mai mult, pericolul unei acțiuni ofensive din partea Bulgariei ar fi fost redus, existând posibilitatea trecerii trupelor noastre la ofensivă, cum de altfel era prevăzut în „Ipoteza Z”.

NOTE

1. Proiecte și planuri de operații ale Marelui Stat Major, Editura Militară, București, 1982, p. 9,(în continuare, se va cita: P. P. O. ale M. St. M.).
2. Constantin Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 133.
3. Arhivele Naționale Române, f. Casa regală, Vol. I, dosar 2/1913, f. 2-12.
4. *Curs de istoria artei militare*, Vol. II, Editat de Academia militară, București, 1990, p. 170,(se va cita C.I.A.M., Vol.).
5. Arhivele Militare Române, f. M. St. M., SsO., dosar 204/1914, f. 12-26.
6. P. P. O. ale M. St. M., p. 73.
7. Arhivele Militare Române, f. M. St. M., SsO., f. 3-10.
8. Ibidem, dosar 542/1914, f. 3-10.
9. Ibidem, dosar 496/1914, f. 1-28.

10. P. P. O. ale M. St. M., p. 93.
11. Arhivele Militare Române, f. M. St. M., S₃O., dosar 594/1914, f. 1-65.
12. P. P. O. ale M. St. M., p. 93.
13. Arhivele Militare Române, f. M. St. M., S₃O., dosar 723/1916, f. 46-62.
14. P. P. O. ale M. St. M., p. 172.

LA DÉFENSE DE LA FRONTIÈRE DE SUD, DANS LES PLANS DE CAMPAGNE DE LA PÉRIODE 1900 – 1916

Résumé

Le travail présente les actions de la Roumanie pour la défense de la frontière de Sud, dans les plans de campagne de la période 1900 – 1916.

Au 17/30 juin 1913, dans les conditions de la dégradation de la situation dans les Balkans, le Grand Etat Major a élaboré « Le Mémoire concernant la direction des opérations de l'armée roumaine, au cas où elle serait intervenue dans le conflit serbo-bulgare », étude qui s'est trouvée à la base du plan de campagne de l'armée roumaine en Bulgarie, de l'an 1913, plan qui envisageait l'exécution de deux opérations importantes : l'opération principale qui commençait du Sud – Est de l'Olténie vers Sofia (ayant le but d'aider l'armée serbe et d'obliger, ensuite, la Bulgarie de capituler) et l'opération secondaire, en Dobroudja.

Finalement, l'étude marque aussi le fait que, après l'éclat de la première guerre mondiale, par la détermination du désidératum politique national – la libération des territoires peuplés par les Roumains de l'Autriche – Hongrie, les plans de campagne ont prévu un front principal au Nord, et un front de défense au Sud.

Une observation intéressante serait que dans les premiers plans (ceux de 1914 et 1915) l'idée d'un front principal avec la Bulgarie était acceptée, mais, à la fin de la guerre, on a vu se contourer les variantes qui annonçaient un front principal au Nord et un front secondaire au Sud.

LUPTA PENTRU MENTINEREA DOBROGEI ÎN CADRUL STATULUI ROMÂN (1917-1919)

I. STATUTUL JURIDIC AL DOBROGEI ÎNTRE ANII 1916-1918

După cum este cunoscut, desfășurarea luptelor din anul 1914 pe frontul vest european a demonstrat rapida anulare a planurilor întocmite pentru un război de scurtă durată, modalitatea specifică tuturor confruntărilor militare desfășurate anterior. Noua concepție tactico-strategică impunea sporirea forței combative prin atragerea de noi aliați: din rândurile statelor neutre, iar apoi, din 1916, spargerea blocului advers prin scoaterea din război a unuia sau mai multor membri componenți.

În cazul Bulgariei, atât Antanta, cât și Puterile Centrale i-au promis, în schimbul intervenției, includerea în viitoarele ei frontiere a importante teritorii în dauna vecinilor săi¹ dar, Bulgaria dorea să se alăture Germaniei în ale cărei promisiuni credea cel mai mult; guvernul de la Sofia nu putea să nu țină cont de sprijinul substanțial (500 milioane leva aur) obținut prin Banca Disconto Gesellschaft pentru acoperirea sumelor necesare înzestrării armatei. În plus, spre deosebire de Anglia și Franța, cercurile politice de la Berlin și Viena au obligat Turcia să-i cedeze Bulgariei districtele Demotika și Karagath (2587 km² cu o populație de 58.000 locuitori). De asemenea, i se mai garanta anularea prevederilor tratatului semnat la București (1913) și anexarea întregii părți a Macedoniei sârbești, partea de nord a Serbiei (între Morava și Dunăre); la sud, frontieră ar fi fost împinsă până la lacul Ohrida pentru a îngloba Monastir (Bitolia) și Uskub (Skoplje). Dacă pentru aceste teritorii se mai puteau aduce argumente istorice sau etnografice², solicitările referitoare la spațiul dintre Morava – Dunăre – Timok nu aveau fundament. Si nici nu era nevoie în condițiile politico-militare ale momentului.

Tratatul de alianță germano-bulgar (24 august / 6 septembrie 1915) avea înscrise prevederi referitoare și la ceilalți vecini ai viitorului aliat. Dacă România intra în război împotriva Puterilor Centrale, la viitorul

tratat de pace ea urma să piardă Dobrogea de sud și partea meridională a județului Constanța prin modificarea frontierei stabilită în 1878. La fel și Grecia urma să cedeze teritoriile primite de la Turcia în 1913, adică Cavalla, Seres, Salonic, Macedonia de nord până la Olimpia și Castoria. Miza era foarte mare de ambele părți; dacă războiul s-ar fi terminat în favoarea Puterilor Centrale și acestea ar fi respectat acordul încheiat în 1915, frontierele Bulgariei le-ar fi întrecut pe cele stabilite la San Stefano, iar o graniță comună cu Austro-Ungaria i-ar fi dat forța necesară pentru a baricada drumul Rusiei spre Constantinopol³.

Pentru moment (octombrie 1915-august 1916), tactica aplicată a creat Puterilor Centrale o superioritate netă pe frontul din Balcani: în ianuarie 1916, Serbia și Muntenegru vor fi scoase din luptă, următoare, în august, de Grecia. În ciuda eforturilor ulterioare, frontul de la Bitolia se va stabiliza până în septembrie 1918⁴.

Cât privește România, este un fapt unanim recunoscut că ocuparea rapidă a Dobrogei (octombrie 1916) de către Centrali a răsturnat întregul sistem de apărare proiectat, permisând ocuparea rapidă a 2/3 din teritoriu.

Stabilit la 28 octombrie 1916⁵, programul viitoarei administrații militare de ocupație prevedea folosirea cât mai eficientă a resurselor naturale ale țării pentru întreținerea și acțiunea armatelor invadatoare, asigurarea produselor alimentare necesare consumului populației civile din Germania și celelalte state aliate ei. Din acest motiv, potrivit celor hotărâte la Sofia (2 decembrie 1916), Oltenia și Muntenia reveneau aliaților de limbă germanică, iar Dobrogea, Bulgariei și Turciei (care a avut un rol mai mult nominal). Așa se explică încredințarea problemelor de administrație efectivă a provinciei societății bulgare cu același nume și comitetelor sale civile / militare pentru a crea cadrul necesar unei instalări definitive⁶.

Jaful sistematic introdus de ocupantul bulgar⁷, în condițiile în care sfârșitul războiului nu putea fi calculat, a stârnit nemulțumirea cercurilor politice și militare turco-germane. La Istanbul, pe fondul criticilor aduse celor care au acceptat cesiunile teritoriale în favoarea Bulgariei, se solicita revizuirea tratatului încheiat de cele două state în 1913 pe motiv că principiul echilibrului balcanic, invocat atunci, nu mai era respectat. În ciuda poziției dificile pe care o avea în raport cu celelalte partenere de coaliție, Germania socotea că Turcia avea dreptate⁸. Din aceste considerente, în ianuarie 1917, județul Constanța și jumătatea sudică a județului Tulcea treceau sub administrația de etape germană, iar fâșia din nordul Dobrogei, zona de operații a Armatei a III-a bulgare, va rămâne sub administrația acesteia până la 26 noiembrie 1918. În fapt, stabilirea zonelor de etape germană și bulgară s-a făcut pe criterii pur economice⁹.

După semnarea Tratatului de pace de la Bucureşti (24 aprilie / 7 mai 1918), Dobrogea părea să fie definitiv pierdută¹⁰.

Deși documentul nu a fost ratificat, prin simpla sa adoptare se asigura un statut privilegiat Germaniei, conturând probleme deosebite pentru Alianță¹¹.

II. LUPTA PENTRU APĂRAREA DREPTURILOR ROMÂNEŞTI ASUPRA DOBROGEI

Încheierea armistițiului între România și blocul austro-german (Focșani, 26 noiembrie / 9 decembrie 1917) a accentuat neliniștea cercurilor politice bulgare, sentiment izvorât din convingerea că promisiunile obținute în 1915 cu privire la includerea Dobrogei între frontierele Bulgariei, deveniseră discutabile. Din acest motiv, între 16-17 decembrie 1917 a fost organizat la Babadag un aşa zis „congres al tuturor reprezentanților locuitorilor din Dobrogea”, în realitate o întrunire a delegaților aleși dintre bulgarii rămași în provincie după intrarea trupelor germano-bulgaro-turce¹². Pe baza celor două principii adoptate de bolșevicii ruși – pace fără anexiuni și dreptul popoarelor la auto-determinare până la despărțirea de stat – se încerca a demonstra că în afara populației din zonă nici o altă autoritate internațională nu avea dreptul de a hotărî asupra statutului politico-teritorial al Dobrogei. Și cum delegații de la Babadag s-au autointitulat „reprezentanții” tuturor locuitorilor Dobrogei și au „hotărât” că provincia aparținea Bulgariei, acest statut politico-teritorial trebuia recunoscut pe plan internațional ca fiind singurul legal¹³. Pe această bază, ei au cerut anexarea Dobrogei în totalitate la Bulgaria, exprimând hotărârea de a se opune cu forță reinstalării administrației române¹⁴.

Fiindu-le necesar un larg sprijin din partea guvernului bulgar și a marilor puteri, delegații au ales și împăternicit Consiliul Național Central al Dobrogei (17 decembrie 1917) să întocmească un vast memoriu prin care să fie explicate guvernelor europene drepturile istorice, geografice, economice ale Bulgariei asupra Dobrogei.

În totalitatea sa documentul este străbătut de o singură idee: „Dobrogea este pământ bulgăresc și trebuie să rămână pământ bulgăresc pentru totdeauna” (subliniat în text)¹⁵. Acest fapt se consideră a fi „demonstrat” de o seamă de date istorice care, în fond, nu exprimau realitatea. Astfel, se susținea că, încă de la constituirea statului bulgar în 679, sub conducerea lui Asparuh și până în 1878, Dobrogea – în întregimea ei – a făcut parte sau a avut un destin comun cu Bulgaria; în momentul trecerii sub stăpânire otomană, la sfârșitul secolului al

XIV-lea, întregul teritoriu dintre Dunăre și Mare se afla sub cărmuirea țarului Ivanco, fiul lui Dobrotici, care a transmis numele său întregii provincii¹⁶. Deși, dominația otomană a durat aproape cinci secole și în zonă au fost aduși numeroși coloniști musulmani, caracterul bulgar al provinciei nu a putut fi anulat; acest lucru s-ar fi datorat populației bulgare care în timpul numeroaselor războaie ruso-turce desfășurate în spațiul balcanic era obligată să se refugieze în Țara Românească și sudul Basarabiei, iar după încheierea operațiunilor militare se întorcea în vîtrele ruinate și-și relua vechile ocupații. Purtătoare a unei civilizații înaintate, ea ar fi ridicat biserici, școli ar fi organizat companii comerciale foarte puternice (pe parcursul secolului al XIX-lea). Participând activ la lupta pentru independență spirituală și politică, bulgarii au devenit – se susținea în documentul amintit – „principalul factor în viața socială, economică, culturală a provinciei”¹⁷. Ca o recunoaștere a acestui fapt, Imperiul otoman le-a acordat bulgarilor dreptul la autonomie bisericească, iar granițele Exarhatului constituit la 12 martie 1870 reprezentau hotarele firești ale viitorului stat independent bulgar.

Plasându-se pe o poziție critică față de Congresul de la Berlin, autorii documentului menționează că în pofida celor stabilite de reprezentanții marilor puteri întruniți la Constantinopol (1876) și San Stefano (1878), în capitala Germaniei s-a hotărât includerea Dobrogei în granițele României, nu pentru că aceasta ar fi avut un drept asupra acestui teritoriu, „ci pentru că s-a crezut că astfel ea va garanta libertatea navegației pe Dunăre și va crea o barieră în fața tendințelor de cucerire a Imperiului rus din Orientul apropiat”¹⁸. În continuare se arată că România ar fi înșelat așteptările marilor puteri în 1916, când nu a putut opri invazia armatelor inamice în istmul dobrogean.

Negând realizările obținute de administrația românească în Dobrogea între anii 1878-1916, memoria punea în circulație date și fapte false ca de pildă: anularea drepturilor civile și politice înscrise în Proclamația dată de principale Carol la 26 noiembrie 1878, depoziștii de pământuri stăpânite de localnici încă din timpul administrației otomane etc.

Toate cele prezentate ar fi trebuit să oblige marile puteri să recunoască faptul că menținerea Dobrogei în granițele statului român era un grav act de justiție, el semnificând „pierderea pământului natal” de către Bulgaria.

Documentul a fost înmânat reprezentanților Austro-Ungariei și Germaniei la București, von Kühlman și mareșalul von Mackensen, în speranța obținerii sprijinului necesar.

Contraște așteptărilor, potrivit celor afirmate de Alexandru Marghiloman, mareșalul „este foc și pară împotriva anexării Dobrogei”¹⁹. Întâlnirea dintre cele două personalități a fost prilejuită

de înmânarea cunoșcutului memoriu întocmit de Alexandru Marghiloman împreună cu profesorii Dimitrie Onciu și Simion Mehedinți, menit a demonstra drepturile românești asupra Dobrogei²⁰. Plecând de la izvoare medievale și rezultate ale cercetărilor arheologice, memoriul demonstra că din antichitate teritoriul dintre Dunăre și Mare a fost locuit de geti prin a căror romanizare s-a format poporul român. Aceasta era populația găsită de etniile aflate pe drumul spre Bizanț (slavii, bulgarii din anul 679). Deși a făcut parte din primul imperiu bulgar (679-971), populația vlahă și-a menținut identitatea, faptul fiind demonstrat de numeroase documente bizantine. După reintegrarea în granițele imperiului constantinopolitan sau a celui vlaho-bulgar (1186-1257), posesiunea a patriarhului din Constantinopol (pe la 1320), teritoriul din dreapta Dunării a revenit Țării Românești – conform opinioilor formulate de autorii documentului – după moartea despotului Dobrotici (aproximativ 1385-1387), „un dinastic legat prin căsătorie cu casa imperială bizantină și care a stăpânit, în oarecare dependență de Imperiul bizantin, coasta Mării Negre, de la vărsarea Dunării până în apropiere de Mesembria (la sud de Varna)... și căruia împăratul Ioan al V-lea Paleologul i-a lăsat acel teritoriu, numit apoi terra Dobrotici (Dobrogea)“²¹ (subliniat în text). Bun cunoscător al tehnicilor specifice științelor auxiliare ale istoriei, profesorul Dimitrie Onciu demonstrează această încadrare în granițele voievodatului muntean prin analiza comparată a titlurilor înscrise în documentele emise de cancelaria domnitorului Mircea între anii 1386-1418²².

Nici lunga stăpânire otomană nu a putut dizolva elementul românesc; el a rămas preponderent prin imigrări și transhumanță trăind alături de elementul turco-tătar, colonizat masiv de către noua autoritate statală. Lor le urmau bulgarii, rușii, grecii, germanii; este vorba de elemente a căror prezență a fost favorizată de numeroasele războaie ruso-turce desfășurate în spațiul dobrogean de-a lungul secolului al XIX-lea. După opinia profesorilor Dimitrie Onciu și Simion Mehedinți în felul acesta se puteau explica rezultatele recensământului din 1912 care probau că din 380.340 locuitori dobrogeni, 216.425 erau români (56,9%) pe când bulgarii însumau doar 51.149 locuitori (13,4%). Dar nu puteau fi uitați românii din partea de nord a Bulgariei (zona Vidin și pe valea Timokului) care reprezentau o comunitate foarte numerosă (88.109 locuitori)²³.

Toate aceste drepturi istorice au fost întărite prin eforturile și preocupările permanente ale statului român, după 1878, pentru dezvoltarea economică și ridicarea nivelului de cunoaștere al întregii populații.

Întreaga demonstrație se îndrepta spre o singură concluzie: „Astfel Dobrogea este un teritoriu românesc nu numai prin majoritatea populației și dezvoltarea ei istorică, ci și ca urmare a tot ceea ce ea

a devenit sub administrația românească făurindu-se prin hărnicie și muncă, dintr-o pășune deșartă un teritoriu de cultură înfloritor”²⁴.

În întregimea sa memoriu - înaintat de primul ministru Alexandru Marghiloman reprezentanților Puterilor Centrale la București – sublinia perfectă încadrare a problematicii dobrogene în principiile generale ale viitoarei păci generale expuse de președintele S.U.A. Wilson, la 8 ianuarie 1918.

La cele de mai sus se mai putea adăuga un fapt deosebit de important: dacă România pierdea Dobrogea, toate cele trei linii de legătură între Europa de Vest și Constantinopol (Viena – Belgrad – Sofia, Viena – București – Constanța, Berlin – Pașcani – Constanța) ar fi trecut printr-un singur stat, Bulgaria, situație cu consecințe imprevizibile în cazul unui conflict militar cu aceasta sau grupul statelor slave din Europa de est.

Folosind limbajul diplomatic specific, guvernul român a întocmit acest memoriu cu speranța că Germania, obligată de propriile sale interese, le va respecta și pe cele ale României.

Această stare de spirit, sesizabilă la nivelul cercurilor politice, nu putea anula convingerea că totul era în zadar, „cauza Dobrogei fiind pierdută”²⁵.

Într-adevăr, în primăvara anului 1918 situația politico-militară era defavorabilă României, lucru de care vecinul său sudsic va încerca să profite din plin. Memoriu întocmit de Consiliul Național Central al Dobrogei (7 ianuarie 1918) se adăuga unui număr foarte mare de publicații (cărți, broșuri, ziar, reviste) tipărite, încă din 1915, în importante capitale europene (Berlin, Viena, Berna, Lausanne) pentru a demonstra drepturile Bulgariei asupra Dobrogei și a altor teritorii din Peninsula Balcanică²⁶.

Beneficiind de un total sprijin material din partea guvernului de la Sofia, cunoscuți profesori Markov, Ișirkov, Rizov, Zlatarski, Miletică au publicat un număr apreciabil de volume dedicate teritoriului dintre Dunăre și Mare pe care îl încadrau istoriei, geografiei, etnografiei statului bulgar, de la începutul constituirii sale până la declanșarea primului război mondial²⁷. Nu întâmplător s-a acordat un spațiu larg momentelor de apogeu atinse de statul bulgar în vremea hanului Krum (811), dar mai ales Simeon cel Mare (893-927), autoproclamat țar al bulgarilor și romeilor (917) din convingerea că era adevăratul continuator al Imperiului roman²⁸. Reintrând în granițele Imperiului bizantin pentru încă două secole (1018-1025), în urma campaniei conduse de împăratul Vasile al II-lea (976-1025) sub apăsarea unui sistem fiscal oneros, vlahii și bulgarii – conduși de frații Petru și Asan – au înălțurat stăpânirea străină și aproape au refăcut granițele din vremea țarului Simeon. În vremea lui Ioniță (1197-1207), încoronat împărat al vlahilor

și bulgarilor (1204), forța statului era demonstrată de noua capitală Târnovo, pentru a cărei frumusețe va fi supranumită „al doilea Constantinopol”²⁹. A fost ultima strălucire a acestei construcții politico-militare care, după un secol și jumătate, va fi încadrată Imperiului otoman (1396).

Cinci secole de stăpânire străină ar fi favorizat – se susține în lucrările menționate – formarea conștiinței de neam și apoi, a conștiinței naționale bulgare³⁰. Un rol însemnat în formarea ei se consideră a-l fi avut călugărul Paisii Hilandarski, autor al „Istoriei slavo-bulgare” (1762) lucrare apărută tocmai ca expresie a nemulțumirilor manifestate de majoritatea populației bulgărești față de influența crescândă a limbii și spiritualității grecești. Călugărul Paisii a demonstrat că lipsa manualelor școlare în limba bulgară, creșterea numărului celor care se orientau spre comerțul din Levant, dependența arhiepiscopiei din Ohrida de patriarhia constantinopolitană prefigurau apropiata pierdere a conștiinței de neam prin asimilare treptată. De aceea, autorul lucrării menționate își îndemna conaționalii la dezvoltarea unei culturi proprii prin intermediul școlii și sub scutul bisericii autocefale bulgare.

Multiplicată, răspândită în mediile cunoscute pentru apărarea specificului național bulgar (comunitățile meșteșugărești și negustorești din Gabrovo, Kotel, Plovdiv), carteza a avut o mare influență și asupra diasporei bulgare din Ungaria, Slovacia, sudul Rusiei, Țările Române (Craiova, Giurgiu, Ploiești, Buzău, Brăila – cel mai important centru – București, Galați, Focșani, Roman, Iași)³¹.

În legătură cu comunitățile bulgărești stabilite în Țara Românească și Moldova se impun unele sublinieri. În ciuda situației materiale stabilе obținută prin negoț și meșteșuguri (încă din sec. al XVIII-lea erau cunoscute prăvăliile gabrovenilor din București), ei au aplicat programul politico-cultural fundamentat de Paisii Hilandarski (construirea de biserici și școli, tipărirea manualelor în limba bulgară) și cu sprijinul statului român. În aceleași condiții va funcționa primul teatru bulgar la Brăila (înființat la 1866); tot aici, trei ani mai târziu, se va organiza „Societatea literară bulgară”, ai cărei membri vor fonda, la Sofia, după 1877, cel mai înalt forștiințific – Academia Bulgară³².

Și în Dobrogea, pe parcursul mai multor decenii s-a constituit un grup etnic numeros. Războaiele ruso-turce de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor i-a obligat pe mulți bulgari să emigreze în sudul Basarabiei. Ulterior, regimul fiscal aplicat în această provincie i-a determinat pe mulți locuitori să se retragă mai la sud, în Țara Românească sau Dobrogea. Potrivit documentelor de arhivă, după 1833 și 1856 se vorbește de un adevărat exod³³. În teritoriul din dreapta Dunării comunitățile bulgărești s-au stabilit în partea centrală

a podișului nord dobrogean (Frecăței, Cataloi, Mahmudia, Beidaud, Babadag), colțul nord-vestic (Cerna, Greci), localități în care s-au alăturat românilor, turco-tătarilor, lipovenilor; la fel se va întâmpla și în colțul sud-vestic (Lipnița, Carvăń, Canlia, Almalău, Dobromir)³⁴.

Potrivit informațiilor oferite de un document descoperit relativ recent, cea mai numeroasă și influentă colonie era cea din Tulcea; la 1879, din 3000 locuitori se aprecia că 1000 erau bulgari, 800-ruși și lipoveni, români-600, greci-200, tătari-150, germani, evrei, armeni 250³⁵.

Cu profesioni, stare materială și comportament civic similar conaționalilor așezați pe alte meleaguri, bulgarii din Dobrogea au manifestat aceeași preocupare pentru aplicarea programului hilandarskian. Istoriografia bulgară susține că cea mai cunoscută instituție de cultură ar fi fost școala comunității din Tulcea (încă din anii 1811-1812) care, la 1855, purta numele de „Bulgaria luminoasă”³⁶.

Pentru a respecta adevărul istoric se impune a aminti că în localitățile rurale menționate mai sus au fost identificate locașurile de cult românești și cele care serveau intereselor spirituale ale celorlalte neamuri. În felul acesta se confirmă că cele 80 de școli și biserici bulgare care ar fi funcționat până în 1878³⁷ erau numeric întrecute de cele 87 de biserici și școli primare existente în 78 de sate cu majoritate românească³⁸.

Nu în mod întâmplător, propaganda bulgară considera recunoașterea de către sultan a Exarhatului (firmanul din 21 februarie/10 martie 1870) ca o confirmare a virtuților economico-culturale pe care bulgarii le-au probat de-a lungul secolelor, dar și a limitelor etnografice reale pentru acest popor. În felul acesta se explică de ce proiectul pentru construirea statului bulgar autonom (1876) era apreciat drept un act legitim și necesar³⁹. Afirmațiile nu se puteau susține integral. Articolul 10 al amintitului document menționa că frontierele viitorului „stat spiritual bulgar” urmau să cuprindă diocezele metropolitane Rusciuk, Silistra, Şumen, Târnovo, Sofia, Vrața, Vidin, Niș, Pirot, Kustendil, Samakov, Valeș, dar „fără orașul Varna și 20 de sate din împrejurimi așezate pe litoralul Mării Negre până la Küstendje ai căror locuitori nu erau bulgari”⁴⁰. Spre deosebire de Frantz Joseph Sulzer și Robert Röesler – creatorii cunoscutei teorii imigrăționiste – profesorul L. Miletic se exprima sentențios: „națiunea română este născută din unirea elementului latin cu slavo-bulgarii, aceiași slavi care, după sosirea în Balcani ai vechilor bulgari turanici ai lui Asparuh, au format națiunea bulgară”⁴¹; parte din ei, adoptând limba română, au devenit români. Acest proces a fost favorizat de prezența bulgarilor – ulterior asimilați – în Muntenia și sudul Moldovei, iar români în Oltenia și zona subcarpatică.

Foarte ușor se poate observa efortul depus de profesorul Miletic

pentru a găsi elementele comune ale proceselor de etnogeneză desfășurate, după propriile sale opinii, pe teritoriul din nordul, respectiv, sudul Dunării, fără a se uita principalului obiectiv, fundamentarea tezei cu privire la anterioritatea bulgarilor față de români. De aceea, L. Miletică apreciază că populația din teritoriul aflat în nordul fluviului să a individualizat ca națiune, în sens medieval⁴², abia în secolul al XIII-lea⁴³, momente până la care „poporul bulgar trăise o glorioasă istorie de 6 secole pline de fapte eroice, militare și culturale pline de o semnificație mondială”, pe când „românii aduceau cu ei o cultură spirituală și morală exclusiv bulgară deoarece neavând o limbă scrisă ei foloseau în toate problemele administrative, sociale, private limba literară bulgară din perioada numită bulgara medievală”⁴⁴.

În încercarea de a demonstra virtuțiile poporului bulgar, istoricul sofot face afirmații greu de apreciat. După propriile păreri, victoriile obținute de voievodul Mircea asupra armatei conduse de Baiazid s-ar fi datorat înrolării unui mare număr de bulgari în armata română; aceștia reprezentau parte din populația bulgară refugiată la nord de fluviu după ocuparea teritoriilor lor de către Imperiul otoman.

Pentru profesorul Miletică originile comune, influența bulgarilor asupra românilor ar fi demonstrează de existența unui mare număr de cuvinte bulgărești în limba română. În realitate, acestea sunt de origine slavă fapt dovedit prin cuvintele alese de autor: pripasă – pripas, popă – popă, starici – stareț, uliță – uliță. Doar târgoveț provine din bulgarul târgoveč și slobozenie din sloboden⁴⁵. Exemplul le-am putea continua cu o serie de alți termeni legați de ritualul bisericesc. După cum se știe, la români ortodoxia a pătruns prin ritul bizantin de limbă slavă din care făcea parte și puternica biserică bulgară (începutul secolului al IX-lea – începutul secolului al X-lea). Așa se explică ușurința părunderii la nord de Dunăre a cărților sfinte traduse de Chiril și Metodiu, limba paleoslavă din biserică, atât ca instituție sau cult⁴⁶.

Dar limba română a rămas ca element de bază al comunicării. Si faptul nu era singular. În statele germane, teritoriile locuite de polonezi, cehi ritualul se desfășura în latină, dar limba populară nu a dispărut⁴⁷.

În spațiul medieval românesc lipsa documentelor scrise a fost suplinită de numeroasele descoperiri arheologice realizate de-a lungul secolului al XX-lea⁴⁸. Ele conturează realități concrete care s-au conservat în această zonă, demonstrând că în evul mediu timpuriu „frontiere” ca atare nu existau, întinderile geografice ale statelor medievale erau fluide.

Unele dintre teoriile prezentate de propaganda bulgară în străinătate au folosit drept elemente de susținere concluzii formulate de valoși istorici români. Opiniile profesorului A.D. Xenopol cu privire

la includerea Transilvaniei, Moldovei, Munteniei în granițele primului țarat bulgar erau unanim cunoscute prin publicarea, la Iași, în 1884, a lucrării „Teoria lui Rösler. Studii asupra stăruinței românilor în Dacia Traiană”. În sprijinul propriilor afirmații autorul citează numeroase documente medievale (Suidas, Constantin Porfirogenetul, Fazel Ullah Rașid). Cu toate acestea aşa cum au dovedit cercetări arheologice, lingvistice ulterioare, ele au fost greșit fundamentate. Dar numai în felul acesta eruditul cercetător își putea explica adoptarea creștinismului propagat de Chiril și Metodiu, precursori ai bisericii bulgare care „țin opt veacuri asupra unității și dezvoltării poporului român” deoarece, patriarhii celor două țări române au fost subordonati celui din Ohrida și, mai târziu, de la Constantinopol⁴⁹.

Istoricii bulgari s-au rezumat la citarea doar a concluziilor formulate de profesorul A.D. Xenopol pentru că profesorul Dimitrie Onciu acceptă ideea extinderii statului bulgar la nord de Dunăre abia din perioada Imperiului vlaho-bulgar condus de dinastia Asăneștilor, inconvenientele rezultate din această teză fiind ușor de constatat⁵⁰.

Un alt autor citat, Grigore Dănescu, nu menționează sursele pe baza cărora a ajuns la concluzia „bulgarii, de origine slavică, veniți mai înaintea românilor în secolul al VII-lea au cuprins malul drept al Dunării până la Marea Neagră; ei au format până în timpul nostru majoritatea populației peninsulei”⁵¹. Cu toate acestea, se poate ușor observa adoptarea integrală a tezelor formulate de autorii citați mai sus fără a consulta izvoarele referitoare la istoria Dobrogei, precum și datele statistice publicate până în momentul apariției propriei sale lucrări.

Cu siguranță, prin acest termen general „pe malul Dunării” trebuie să se înțeleagă, chiar prin colaborarea cu surse bulgare, colțul nord-vestic și podișul nord dobroghean, preponderența românilor pe sectorul mentionat și în întregimea provinciei fiind un fapt pe deplin demonstrat⁵².

În toate lucrările editate între anii 1915-1919, susținerea tezei privitoare la unitatea indisolubilă dintre Bulgaria și Dobrogea era făcută prin folosirea cu obstinație a acelor izvoare medievale sau moderne care o confirmau⁵³, ignorându-le pe cele, foarte numeroase, care oglindau contrariul⁵⁴.

Trimiterile se făceau la hărțile medievale care, în spațiul dintre fluviu și Munții Balcani, poartă înscris numele de Bulgaria fără indicația limitelor teritoriale⁵⁵. Fiind vorba de o entitate politico-teritorială dispărută la 1396, se poate deduce că autorul documentului cartografic putea înțelege sub acest nume teritoriul locuit de populația bulgară, dar și o realitate conservată în memoria colectivă. De altfel, inadverențele existente între realitatea fizico-geografică și modul de prezen-

tare a ei ne oferă posibilitatea unei astfel de interpretări.

Nemulțumirile determinate de hotărârile Congresului de Pace de la Berlin îi determină pe istoricii bulgari să acorde spații largi acestui document⁵⁶. Concomitent cu statutul juridic al Dobrogei au fost prezentate dezbatările furtunoase din parlamentul de la București cu privire la condițiile impuse României. Dar lupta dusă împotriva raptului teritorial aplicat țării este prezentată trunchiat, fiind puse în circulație doar acele păreri personale care pot fi apreciate drept o recunoaștere oficială a apartenenței Dobrogei la arealul bulgar.

Era o încercare de eludare a unui fapt unanim recunoscut: opoziția, element indispensabil într-un sistem democratic real, de multe ori s-a manifestat ca atare și în momente nepotrivite. Pe parcursul anului 1878 nu se ținea cont că argumentele folosite de guvernul I.C. Brătianu în fața tuturor celor care încercau să se opună cererilor formulate de țarul Alexandru al II-lea se bazau pe studiile întreprinse la fața locului. De altfel, în Principatele române interesul pentru teritoriul din dreapta Dunării s-a manifestat cu peste un deceniu înainte de revenirea acestuia la țară, dezvăluind resursele pe care le putea oferi economiei românești⁵⁷.

Reaea intenție manifestată de istoriografia bulgară încerca să ascundă un fapt evident: Rusiei, mare putere la 1878, nu i se putea refuza cedarea celor trei județe sud-basarabene.

Din acest motiv, prezentarea unilaterală a evenimentelor de la București o apreciem ca un binemeritat elogiu adus guvernului I.C. Brătianu pentru opoziția fermă față de încălcarea gravă a statutului de drept al țării. Volens, nolens, se recunoștea un adevăr indubitatibil: la 1877-1878 s-au demonstrat limitele independenței, dar mai ales „că o țară mică ce urmărește obiective politice oricât de limitate și dezvoltarea unei economii naționale prospere își poate permite doar cu riscuri proprii să ignore interesele marilor puteri”⁵⁸.

Oricât de mult s-a recurs la omisiune ca mijloc de susținere a tezelor pe care vroia să le acredeze, istoriografia bulgară recunoștea că într-un interval relativ scurt (1856-1876) raporturile de forță pe plan european se schimbaseră radical. Noua lideră, Germania, nu avea interese exprese la Dunărea de Jos. Criza tot mai accentuată a Imperiului otoman a demonstrat Austro-Ungariei și Angliei că problema centrală devenise succesiunea teritorială în Peninsula Balcanică și bazinul estic al Mării Mediterane. De aceea, Rusia – un vechi și redutabil adversar – trebuia transformată în aliat temporar. Prin urmare, la Berlin, Austro-Ungaria va respecta acordul dat Rusiei (Budapesta, ianuarie 1877) cu privire la cele trei județe sud basarabene mai ales că ea urma să obțină Bosnia și Herțegovina. Anglia, marele beneficiar al războiului rece recent încheiat, nu mai avea aceleași interese comerciale la Dunărea de

Jos. Apariția grâului american, concurența Rusiei vor determina reducerea cu peste 50% a importării acestui produs din România⁵⁹.

Lupta dusă de guvernanții români pentru apărarea integrității teritoriale la 1878 rămâne un moment de referință în istoriografia națională și pentru faptul că se cunoștea conținutul acordului de la Reichstadt (8 iulie 1876) cu privire la soarta celor trei județe sud basarabene, precum și toate demersurile anterioare pe care Rusia le-a întreprins pentru anularea prevederilor Tratatului de pace de la Paris (1856)⁶⁰.

Poate așa se și explică de ce statul român s-a preocupat în prea mică măsură de colonizarea cu elemente proprii a județelor Cahul, Ismail și Bolgrad, nereușind să contrabalanseze numărul mare de slavi aduși în zonă după 1812⁶¹. În 1878, orice proiect de program care să modifice această situație devinea lipsit de obiect. În schimb, experiența acumulată va fi folosită în Dobrogea, teritoriu în care statul român a manifestat o preocupare constantă pentru integrarea rapidă din punct de vedere economic, social și politic.

Rezultatele notabile obținute de noile autorități române au nemulțumit bulgarii pentru că devinea caducă orice încercare de a nega preponderența etnică românească în zonă, și vocația administrativă manifestată de guvernanții de la București.

Acestea au fost și principalele elemente pe care s-a bazat propaganda românească între anii 1917-1919 pentru a demonstra dreptul legitim al României asupra Dobrogei.

La Iași, loc de adăpost și de speranță pentru neamul românesc, Nicolae Iorga a publicat, încă din 1917, un prim răspuns la lucrările tipărite de bulgari: „Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea”, largă și documentată prezentare a evoluției istorice, etnografice și culturale a teritoriului din dreapta Dunării, din antichitate până în momentul declanșării primului război mondial, toate argumentele probând drepturile inalienabile ale României asupra acestui spațiu. În acest fel, marele nostru istoric demonstrează că vecinul nostru sud-dunărean urmărea ocuparea unui teritoriu care nu i-a aparținut niciodată⁶².

În ciuda dificultăților materiale care îi marcau existența zilnică⁶³, Nicolae Iorga a reușit să continue tipărirea ziarului „Neamul Românesc”⁶⁴. La fel ca și „L'Indépendance roumaine”, „România”, „Acțiunea română”⁶⁵, marele nostru istoric a analizat fiecare moment important al campaniei noastre militare și statutul politico-teritorial al României între anii 1917-1918 pentru a-și exprima convingerea că existau condițiile necesare înfăptuirii idealului nostru național.

Dobrogea și problemele sale specifice, drepturile românilor asupra acestui teritoriu au constituit subiecte cărora le-au fost acordate spații

largi în coloanele ziarului. În acest demers el a avut alături pe cunoscuții cercetători Constantin Brătescu⁶⁶, George Vâlsan, A. Petrescu – Malcoci. De asemenea, ilustrul deputat dobrogean I.N. Roman, „poetul, ziaristul ieșean de pe vremuri, acum aşezat la Constanța și care se pusese în fruntea rezistenței dobrogene”⁶⁷.

Față de perspectivele sumbre pe care le crea textul documentului semnat la București (24 aprilie/7 mai 1918), o delegație formată din 30 de dobrogeni a înmânat primului ministru Alexandru Marghiloman un memoriu prin care solicita apărarea drepturilor românești asupra Dobrogei, susținerea materială a refugiaților care doreau să se întoarcă în locurile de baștină pentru a-și reface gospodăriile distruse de război sau a celor care urmau să-și lichideze bunurile pentru a-și păstra cetățenia română. Șeful guvernului s-a considerat total depășit de evenimente, incapabil de a-i ajuta pe dobrogeni. În sprijinul celor afirmate reamintea argumentele de ordin istoric, etnografic cuprinse în memoriu din 4 martie 1918, rămas fără ecou în curcurile politico-militare germane sau austriece.

Total nemulțumiți, membrii delegației s-au prezentat și în fața lui I.I.C. Brățianu care i-a asigurat de întregul lui sprijin în situația limită în care se aflau. La 16/29 iunie 1918 delegația a fost primită și de regele Ferdinand, suveranul încredințându-i că soarta Dobrogei și a locuitořilor săi nu-i erau indiferente și va folosi toate mijloacele de care dispunea pentru o modificare pozitivă⁶⁸.

Considerat, pe bună dreptate, liderul emigației dobrogene din Iași, I.N. Roman a fost solicitat de I.I.C. Brățianu, în noua calitate de prim-ministru, pentru a întocmi un vast memoriu cu privire la drepturile românești asupra Dobrogei, document care va însoții delegația țării noastre la Conferința de pace de la Paris și, ulterior, publicat sub titlul „Drepturile și sacrificiile și munca noastră în Dobrogea față de pretențiile bulgarilor”.

În același scop, dar tratând problema provinciei din dreapta Dunării în contextul intereselor generale ale României, în 1919, Ion Antonescu publica „România: origine, trecutul, sacrificiile și drepturile lor”, amplă argumentație istorico-militară cu privire la efortul deosebit pe care poporul român l-a făcut pentru apărarea unității sale naționale în ciuda tendințelor unor forțe externe potrivnice. Bucurându-se de sprijinul autorizat al profesorilor Nicolae Iorga și Dimitrie Onciu, autorul reușește să-și depășească lipsa unei pregătiri de specialitate și să-și mai atenueze subiectivismul inherent la o persoană direct implicată în evenimentele analizate.

Oamenii politici și intelectualii români au constatat un fapt uimitor: cu excepția geografilor și câtorva călători străini România, Dobrogea în special, nu erau cunoscute în afara zonei balcanice, lucru

de care încercau să profite cercurile politice bulgare și maghiare. Din acest motiv, în iulie 1917, la Iași, „Asociația generală a profesorilor universitari „a hotărât trimiterea unui grup de zece profesori universitari (Ch. Drouhet, dr. Hurmuzescu, Traian Lalescu, Simion Mândrescu, George Murnu, Emil Pangrati-București, Ion Nistor-Cernăuți, Ion Găvănescu, Ion Ursu, Oreste Trafali-Iași) la Paris pentru a desfășura o intensă propagandă în favoarea drepturilor românești asupra teritoriilor locuite de conaționalii lor. În totală contradicție cu interesele naționale, după semnarea păcii de la București (1918), delegația nu a mai fost susținută din punct de vedere material. Cu toate acestea, activitatea a fost continuată, delegația universitarilor români stârnind interesele cercurilor politice franceze; au fost corectate astfel informațiile obținute doar prin filieră elvețiano-bulgă.

Ca dobrogéan, profesorul Oreste Trafali s-a ocupat de problemele specifice acestei regiuni, sintetizate în studiul atât de bine cunoscut, tipărit la Paris, în 1918, „La Roumanie transdanubienne (la Dobroudja). Esquisse géographique, historique ethnographique et économique”, amplă argumentație cu privire la drepturile României asupra teritoriului din dreapta Dunării, motiv pentru care a fost înmânat participanților prezenți în capitala Franței la Conferința de pace⁶⁹. Subiectul a fost reluat în cadrul ciclului de conferințe prezentat în mai multe orașe importante (Nantes, Clormond-Ferrand)⁷⁰.

Convingerea fermă ca textul tratatului de pace va fi opera pragmatismului politic al reprezentanților marilor puteri l-a determinat pe profesorul Tafrali să-l abordeze pe profesorul De Martonne și Allan Leeper – consilieri tehniți – oameni influenți în cadrul delegațiilor întrunite la Paris. Drept urmare, profesorul De Martonne a prezentat un valoros raport cu privire la drepturile românești asupra Dobrogei, text, ulterior, publicat⁷¹.

La Berna, altă capitală a propagandei bulgare, N.P. Comnène a tipărit, în 1918, „La Dobroudja (Dobrogea). Essai historique, économique, ethnographique et politique”, însotită de zece hărți etnografice ale provinciei (pentru anii 1861-1915), întocmite pe baza datelor oferite de autori consacrați, buni cunoșcători ai istoriei și geografiei ținutului de la Dunărea de Jos: G. Lejean, H. Kiepert, C. Sax. Lucrarea a fost concepută ca un răspuns la albumul editat de profesorul Rizov, la Berlin, „Bulgarii în granițele lor istorice, etnografice și politice” (originalul în limba germană).

Nu poate fi omis nici cunoscutul volum editat de Vasile Stoica la New York, în 1919, „Dobrogea”, parte componentă a ciclului „The Roumaniens and their lands”. Personalitate marcantă a luptei desfășurate de emigrația română pentru sensibilizarea cercurilor politice și opiniei publice americane în favoarea drepturilor care legitimau desă-

vârșirea statului național unitar român⁷², autorul lucrării menționate mai sus analizează, cu argumente solide, motivele pentru care Dobrogea nu putea fi exclusă din viitoarea construcție politico-teritorială.

După cum ușor se poate constata, studiile și articolele publicate de specialiștii români încercau să demoleze opiniile formulate de către propaganda bulgară, punct cu punct. Drepturile istorice asupra acestei provincii erau susținute prin prezentarea istoriei, geografiei, etnografiei locale sau prezentarea realizărilor economico-administrative obținute într-un interval foarte scurt (1878-1918).

Lucrările editate, în țară sau străinătate, între anii 1917-1919 sintetizează și rezultatele săpăturilor arheologice efectuate până la declanșarea războiului pe locurile vechilor cetăți Histria, Tomis, Calatis, Dionysopolis, Troesmis, Axiopolis, Durostorum demonstrând superioritatea civilizației create pe aceste locuri până în momentul incluzerii în granițele Imperiului bizantin. În ciuda perioadelor de criză prin care acesta a trecut, extinderile teritoriale ale statului bulgar la nord de Dunăre au fost temporare. Așa se putea explica prezența conduceților militari Tatos, Seslav, Satza, Halis (secolul al XI-lea). Mai târziu, Dobrotici, fratele său Teodor, fiul său Ivanco au domnit ca supuși ai imperiului constantinopolitan⁷³. De asemenea, tezaurele monetare din vremea domnitorului Mircea, analiza titulaturii înscrise în documentele emise de cancelaria Țării Românești confirmau includearea spațiului dobrogean în fruntariile ei⁷⁴.

Propaganda românească desfășurată în anii primului război mondial a reliefat că importanța strategică și economică a Dobrogei explică puternica colonizare cu elemente musulmane, lucru ușor de sesizat în toponimia locală. Dar, prin același mijloc se putea constata și numărul mare al românilor așezați în satele de pe malul Dunării⁷⁵.

Călătorii străini și documentele cartografice, folosite pe larg în aceste lucrări, dovedeau stabilirea unui mare număr de tătari proveniți din sudul Basarabiei și Crimeea; din a doua jumătate a secolului al XVII-lea provincia începe să fie menționată sub numele de „Tartaria”, „Tartarii Dobrogei”, „Tartarii”⁷⁶. Acest din urmă fapt dovedește că bulgarii nu s-au stabilit în Dobrogea decât după pacea de la Kuciuk-Kainargi (1774), după cea de la București (1812), dar mai ales după 1929⁷⁷.

Astăzi aceste probleme sunt foarte bine cunoscute, dar în 1918 ele constituiau argumente de primă importanță în contextul impunerii principiului naționalităților ca element de bază în dreptul internațional⁷⁸. Din acest motiv, structura etnografică a Dobrogei a fost analizată pe larg, recurgându-se la statisticile oficiale publicate în anii 1878, 1880 și 1913⁷⁹, cifre confirmate și de alte surse documentare⁸⁰. Ele demon-

streză că într-un interval relativ scurt populația românească s-a dublat numeric, iar cea bulgară a crescut cu doar 0,4%. Dacă în mediul urban, prima avea o majoritate nesemnificativă, în cel rural, preponderența era absolută și ca rezultat al colonizărilor succesive susținute de statul român între anii 1883-1903⁸¹.

În aceste condiții, nici nu era posibil ca populația bulgară să stăpânească majoritatea terenurilor agricole. Conform statisticelor vremii, români aveau în posesie 63,8% din suprafața arabilă totală (392.789 hectare), iar bulgarii - 17,9% (109.954 hectare). Propaganda bulgară încerca să generalizeze un fapt pe care nimeni nu-l putea contesta: în județul Tulcea bulgarii stăpâneau într-un procent mai mare proprietăți cu suprafete cuprinse între 25 și 100 de hectare pe cap de locitor, cîfrele fiind aproape egale (1,7 hectare pentru români și 1,6 hectare pentru bulgari)⁸².

Lucrările tipărite de istoricii bulgari, articolele de presă negau, nu în mod întâmplător, toate realizările obținute de administrația românească între anii 1878-1916. Deși, se recunoșteau marile distrugeri provocate de ultimul război ruso-turc în această provincie, se repeta, cu obstinație că români au adus spiritul nedreptății încălcând principiile înscrise în cunoscuta Proclamație lansată de domnitorul Carol. Din acest motiv, toate volumele publicate pentru susținerea propagandei românești au subliniat necesitatea unei perioade de tranziție pentru încadrarea provinciei sub aspect economic-social-cultural; faptul era demonstrat de Legea pentru organizarea Dobrogei (1880).

Desigur, nu se puteau nega abuzurile comise de unii funcționari în momentul repartizării suprafetelor agricole sau în raport cu familiile ajunse în incapacitate de plată în anii mai secetoși, dar nici nu se putea trece cu vederea că producția agricolă a crescut anual, permîțând susținerea unui export apreciabil ca volum și valoare. Potrivit raportului întocmit de viceconsulul francez la Constanța, U. Chousserie, între anii 1881-1886, prin singurul port românesc la Marea Neagră au fost expediate cereale, lemn pentru construcții, pește sărat sau proaspăt, lână și animale vii⁸³. „Deoarece singura doavadă de civilizație era linia ferată, de altfel, foarte rău construită, care legă Cernavodă de Constanță”⁸⁴ și șoselele moștenite de la turci (Tulcea-Isaccea cu 37 km, Tulcea-Babadag cu 35 km) s-au amenajat căile de comunicații între Küstendje-Mangalia, Medgidia-Hârșova și s-a făcut joncțiunea cu șoseaua Kustendje-Tulcea în punctul Babadag⁸⁵. Potrivit aceleeași surse, învățământului public (inexistent sub administrația otomană), i s-a acordat o atenție deosebită. Drept doavadă, până la 1886 funcționau 133 școli de stat sau particulare (63 în județul Tulcea și 72 în județul Constanța) care încadrau 8400 elevi de ambele sexe. Lor li s-au adăugat gimnaziile din Tulcea (1883) și Constanța (1896), transformate în licee în 1897,

respectiv 1911⁸⁶. În aceeași măsură a fost susținut și învățământul comunitar al celorlalte naționalități; azi este foarte cunoscută activitatea desfășurată de Școala musulmană din Constanța, Seminarul musulman din Medgidia și școlile cu limbile de predare greacă, armeană, bulgară din Constanța și Tulcea⁸⁷.

Dar, toate acestea nu ar fi fost posibile fără legătura permanentă creată prin podul de la Cernavodă și lucrările de modernizare a portului Constanța, investiții care au asigurat dezvoltarea continuă a României, porturile dunărene (Brăila și Galați, în special) fiind blocate luni, luni la rând prin înghețarea fluviului⁸⁸.

Propaganda românească a demonstrat că pentru Bulgaria valoarea economică a istmului dobrogean era inferioară celei strategice. „Stăpânirea Dobrogei este necesară celui care vrea să aibă hegemonia absolută în Balcani și să domine gurile Dunării” (subliniere în text). De aceea, turci au încercat să se stabilească aici definitiv aducând coloniști pentru a ocupa zonele înalte de la Babadag stăpânind, astfel, Balta <Ialomiței> și vadurile <Dunării>. Peste platoul dobrogean se ajunge foarte ușor în câmpiiile Bulgariei și Traciei; toate invaziile au urmat această cale naturală⁸⁹.

Nu a fost uitată nici problema Dobrogei de sud, spațiu aparținând arealului românesc dar care la 1878 – în condițiile istorico-politice cunoscute – a fost atribuit Bulgariei⁹⁰.

Ca ofițer de Stat Major, Ion Antonescu sublinia importanța strategico-militară a provinciei în întregimea ei deoarece: „1. Atâtă timp cât frontieră se păstra pe traseul stabilit în 1913, portul militar Mangalia să ar fi putut construi în condiții de maximă siguranță; 2. Din aceleași motive era mai bine apărată și calea ferată Cernavodă-Constanța; 3. Analizele de ordin geografic, economic, politic, militar demonstравau unicitatea provinciei, prin urmare, „cine stăpânește partea de nord a Dobrogei, implicit va trebui să stăpânească și partea ei de sud”⁹¹.

Nimeni nu putea nega că din punct de vedere etnic bulgarii erau numeroși în Dobrogea de sud. Dar, în ciuda masivei lor colonizări – pe care guvernele de la Sofia au susținut-o între anii 1878-1913 – erau inferiori elementului musulman (42% față de 47%). Totodată, se făcea abstracție de numărul mare al românilor care trăiau în partea de nord a Bulgariei, de-a lungul Dunării, în regiunile Varna și Târnovo; statisticele indicau cifra de 93.783 locuitori⁹².

Menținerea județelor Durostor și Caliacra în cadrul frontierelor românești se considera a fi justificată de efortul depus de către guvernul de la București, între anii 1914-1916, pentru rapida încadrare a acestui teritoriu în structurile administrative specifice țării prin respectarea realităților și tradițiilor conservate aici, toate acestea fiind demonstate de Legea pentru organizarea Dobrogei Noi (1/14 aprilie

1914)⁹³.

În ciuda probelor incontestabile prezentate de propaganda română nească cu privire la drepturile noastre asupra teritoriului din dreapta Dunării, din toamna anului 1918 se contura o nouă problemă: statutul său juridic incert în ciuda indubitabilei victorii a Antantei și sfârșitul războiului.

III. REINTEGRAREA DOBROGEI ÎN GRANITELE NATIONALE

După cum este cunoscut, noul context politico-militar creat pe frontul balcanic prin ieșirea Bulgariei și Turciei din război (septembrie-octombrie 1918) și reintrarea armatei române în acțiune (19 octombrie 1918) va permite guvernului de la București să solicite propriilor săi aliați respectarea angajamentelor asumate prin Tratatul de alianță semnat la 4/17 august 1916⁹⁴. Dar, contrar așteptărilor, comandamentul aliat a solicitat amânarea cererilor referitoare la evacuarea Dobrogei de către trupele bulgare (atât după 29 septembrie, cât și după 11 noiembrie 1918), pe motiv că până la încheierea păcii generale provincia era un teritoriu supus unui regim special din punct de vedere administrativ. După propriile aprecieri, faptul se datora mai multor cauze. Deși, ulterior tratatului din 7 mai 1918, armistițiul încheiat cu Bulgaria nu conținea nici o mențiune specială cu privire la statutul juridic al Dobrogei și care îi erau frontierele recunoscute, cele din 1913 sau cele stabilite la Buftea-București? Mai mult decât atât, conform prevederilor exprese ale documentului menționat, unitățile bulgare rămase mobilizate urmău să efectueze apărarea teritoriului propriu și al Dobrogei; din punct de vedere juridic aceasta însemna că provincia era încă parte componentă a statului bulgar.

Armistițiul general (11 noiembrie 1918) a complicat și mai mult lucrurile pe plan teritorial. Deși, teoretic, el anula tratatul din 7 mai 1918, trupelor bulgare nu li s-a cerut retragerea la sud de frontieră din 1913 și, pentru câteva săptămâni, administrației române nu i s-a permis reinstalarea. Nici nu era posibil din moment ce Puterile Aliate au garantat guvernului de la Sofia că trupelor române nu li se va permite trecerea în teritoriul din dreapta Dunării până la încheierea păcii generale. Pentru a nu apărea și alte probleme, administrația bulgară va fi subordonată Comandamentului Armatei Dunării și generalului Berthelot.

Se poate ușor constata că prin folosirea unui vechi subterfugiu, viu de constituire, armistițiile din 29 septembrie și 11 noiembrie 1918 au creat o confuzie generală.

Pe acest fond, generalul Berthelot promitea populației refugiate deplina siguranță în ceea ce privește revenirea în propriile ei cămine deoarece „nici un locitor, oricare ar fi naționalitatea căreia îi aparține, nu trebuie supărat sau jignit în treburile sale” și s-a permis reinstalarea administrației românești (29 noiembrie/12 decembrie – Tulcea, 4/17 decembrie – Constanța, 9/22 decembrie – Silistra, 14/27 decembrie 1918 –Bazargic)⁹⁵.

După cum se cunoaște, situația se datora poziției adoptate de S.U.A. față de Bulgaria și, cu unele rezerve, Angliei și Italiei⁹⁶. Toate trei considerau legal ca frontieră româno-bulgară, în sectorul dobrogean, să revină la traseul din 1878. În special experții americanii socoteau necesar ca Bulgaria să fie recompensată pentru politica externă adoptată, care în viziunea lor, ar fi grăbit prăbușirea frontului balcanic.

Și propaganda bulgară a lăsat să se înțeleagă că hotărârea de a nu rupe relațiile diplomatice cu americanii, după intrarea acestora în război (6 aprilie 1917), a fost determinată de acțiunea comandamentului german de a scoate Dobrogea de nord de sub administrația bulgară și a o trece sub condominiul Puterilor Centrale. Afirmația nu se susține, putându-se ușor observa că între cele două momente s-a scurs mai mult de un an de zile. În mod voit se eluda un fapt unanim recunoscut: între administrația bulgară din Dobrogea de nord și comandanțele militare germano-turce, în primul rând au intervenit conflicte de natură economică și apoi, politice.

Deși se aprecia că americanii amendau refuzul guvernului de la București cu privire la concesionările de petrol⁹⁷, există opinii potrivit cărora, prevalându-se de principiul naționalităților și autodeterminării naționale, Anglia și S.U.A. socoteau că România ar fi ajuns la o suprafață nejustificat de mare⁹⁸, Franța susținea eforturile diplomatice ale guvernului de la București, dar nu putea ignora opiniile formulate de proprii săi parteneri de coaliție; de aceea, nu de puține ori, s-a adoptat o politică duplicitară.

Comandamentul trupelor de ocupație franco-ngleze, ale cărui acțiuni concrete exprimau starea de spirit din interiorul Antantei, ar fi dorit ca în Dobrogea să se instaleze o administrație românească pur formală⁹⁹. De aceea, din decembrie 1918, între reprezentanții administrației românești și populația locală (considerată de unii ofițeri din trupele de ocupație ca fiind în majoritate bulgară) au apărut conflicte pe probleme de competență. Măsurile întreprinse de guvernul român pentru a fi aplicate și în Dobrogea (reforma agrară, rechiziționarea materialelor necesare armatei aflată în operațiuni militare, chemarea sub arme a unui nou contingent, planificarea unor noi alegeri locale în mai 1919) au stârnit nemulțumirea unor oficiali bulgari care aveau

sprijinul generalului Chrétien, comandantul trupelor de ocupație din Bulgaria.

Lucrurile erau complicate și de către „Societatea Dobrogeană”; aceasta desfășura o susținută activitate pentru a determina marile puteri să includă în granițele statului bulgar dacă nu toată Dobrogea, măcar județele Durostor și Caliacra. În scopul plasării problemelor specifice acestei provincii în sfera interesului internațional a fost susținută emigrarea unui mare număr de bulgari spre Varna (3.000 de persoane), Razgrad (1.500), Sumia (500)¹⁰¹. Una dintre grupările existente în interiorul acestei societăți, cea influențată de ideile bolșevice și condusă de Stanciov, milita pentru crearea unei republici autonome dobrogene care, ulterior, urma a se uni cu Bulgaria¹⁰².

Toate problemele de natură politico-militare și administrative erau acutizate de situația grea creată de război. Dacă până în noiembrie 1918 autoritățile de ocupație lăsau populației locale o mică cantitate de produse pentru a nu se muri de foame, în momentul părăsirii teritoriului s-au luat și ultimele rezerve; România era „o țară golită și stoarsă”. În județul Tulcea, plasa Isaccea sau în județul Constanța, plasa Medgidia, populația înfometată a luat cu asalt locurile în care se distribuiau alimentele și celelalte mărfuri aduse de vasele aliate; în aceste condiții specula și abuzurile ajunseseră la ordinea zilei¹⁰³.

Opinia publică românească era convinsă că aceste probleme inerente ar fi fost mai ușor depășite dacă aliații permiteau trupelor regulate să se instaleze pe teritoriul din dreapta Dunării. Si în această problemă guvernul român a avut ocazia să constate din ce parte venea un sprijin real; dacă în zonele de staționare franceză, grupuri mici de soldați se strecurau dincolo de fluviu îmbrăcați în uniforme de jandarmi sau în civil, în sectoarele aflate sub supravegherea trupelor engleze și italiene (județele Durostor și Caliacra) nici o unitate nu a reușit această performanță până la semnarea viitorului tratat de pace¹⁰⁴.

Cu toate acestea, Bulgaria a înaintat mai multe note de protest delegațiilor prezente în capitala Franței pentru a dezbatе conținutul documentului menționat, acuzându-și vecinul de la nord de Dunăre de încălcare gravă a acordurilor încheiate la sfârșitul războiului. Era o nouă încercare de a se crea o atmosferă defavorabilă României în condițiile în care marile puteri au recunoscut dreptul acestiei de a se uni cu Transilvania și Banatul, traseele viitoarelor frontiere – inclusiv în sectorul dobrogean – urmând a fi discutate. După cum se cunoaște, unirea Basarabiei cu România era condiționată de acordul guvernului de la București pentru stabilirea unei linii de compromis între traseul existent la 1878 și cel din 1913¹⁰⁵. Conform angajamentelor asumate de a susține România în fața propriilor parteneri de coaliție, Franța a demonstrat că nu se putea cere unui aliat a ceda o parte din teritoriul na-

țional unui fost inamic. Delegația americană, de acord cu această opinię, continuă să recomande un compromis româno-bulgar. După propria apreciere, mai ales în Dobrogea de sud, populația românească era în minoritate față de elementul bulgar, iar județele Durostor și Caliacra ar fi prezentat un mare interes pentru economia vecinului nostru sud dunărean.

Profitând de susținerea internațională de care se bucura, Bulgaria a înaintat un memoriu prin care solicita recunoașterea drepturilor sale asupra Dobrogei în totalitate sau, măcar, în județele Durostor și Caliacra. În caz contrar, populația bulgară ar avea de îndurat un regim de oprimare națională, i-s-ar crea o situație nedemnă și ar fi fost condamnată la o nemeritată criză economică deoarece Dobrogea de sud „totdeauna a fost considerată grânarul teritoriilor bulgare”¹⁰⁶. Soluția unică – după părerea autorilor documentului mai sus menționat – era „restabilirea autorităților bulgare care existau în momentul ocupării de către trupele aliate... eliminând din regiune toate forțele militare române și luând măsurile necesare pentru a le retroceda populației bulgare”¹⁰⁷. Propunerea pornea din convingerea că o astfel de hotărâre nu intra în contradicție cu statutul de aliat al României deoarece, Bulgaria a intrat în război alături de Puterile Centrale „forțată” de politica externă desfășurată de cercurile oficiale din București, Atena și Belgrad¹⁰⁸. Sunt idei pe care le găsim înscrise și în memoriu întocmit de reprezentanții „Consiliului național dobrogean de exil” reunii la Berna (20 februarie 1919)¹⁰⁹.

Delegația română prezentă în capitala Franței s-a opus cu hotărâre acestor noi încercări de anexare a Dobrogei (sau a zonei sale sudice), reamintind că Bulgaria nu putea fi recompensată pentru opțiunea sa politico-militară în detrimentul statelor vecine.

După cum este cunoscut, obligate să recunoască o situație de fapt, marile puteri au menținut frontiera româno-bulgară din sectorul dobrogean pe traseul stabilit în 1913¹¹⁰. Drept urmare, unitățile bulgare s-au retras dincolo de hotar; după 10 decembrie 1919 întreaga provincie a intrat sub o administrație legitimată de tratatul semnat la Neuilly-sur-Seine (27 noiembrie 1919).

*
* *

În anii grei ai ocupației străine (1916-1918), forța armelor a fost înlocuită cu cea a cuvântului scris; misiunea de apărare a țării a trecut de la ostăși la cărturari. Printre ei se remarcă și numeroși dobrogeni: profesorii Constantin Moisil și Oreste Tafrali, avocatul și publicistul I.N. Roman, precum și dr. N. Sadoveanu. Bazați pe rezultatele oferite

de cercetarea istorică, geografică, etnografică, economică, politico-militară ei au demontat, punct cu punct, argumentele folosite de propaganda bulgărească cu privire la drepturile vecinului nostru sudic asupra Dobrogei, în totalitate sau a părții sale sudice (județele Durostor și Caliacra). La Iași, grupați în jurul marelui istoric Nicolae Iorga și a tribunei pentru apărarea independenței și unității românești, ziarul „Neamul Românesc”, ei s-au ridicat împotriva celor care atacau attributele statului român. Având alături nume ilustre ale științei românești (profesorii Constantin Brătescu, George Vâlsan), ei au demonstrat apartenența seculară a provinciei transdanubiene la arealul românesc.

Concomitent cu acțiunile desfășurate în țară, reprezentanți de seamă ai emigației române, răspândiți în marile capitale europene sau chiar dincolo de Oceanul Atlantic, au atras atenția cercurilor politice internaționale asupra drepturilor României la unitate teritorială și independență politică, adică anularea tratatului semnat la București (1918). Folosind relațiile personale, membrii misiunilor românești din străinătate au adus alături de cauza românească cunoscute personalități politice și științifice, au fost primiți și ascultați de specialiști din cadrul comisiilor tehnice care au însoțit delegațiile marilor puteri în capitala Franței. Recurgând la o paletă largă de acțiuni (conferințe, articole de presă, lucrări dedicate istoriei spațiului dobrogean), propaganda românească a reușit să demonstreze că prin configurația sa geografică provincia dintre Dunăre și Mare a reprezentat o individualitate distinctă de restul Peninsulei Balcanice, fapt ce legitima stăpânirea ei în totalitate. De asemenea, rezultatele cercetărilor științifice au demonstrat că niciodată, din punct de vedere etnic, în provincie nu a existat o majoritate bulgară. Aceasta a fost și unul dintre argumentele folosite la 1878 (este drept, mai mult implicit) când s-a discutat statutul ei politico-teritorial. Totodată, preocuparea constată a guvernelor de la București pentru o integrare rapidă și completă a Dobrogei în structurile economico-social-politice existente în Vechiul Regat legitimau prezența acestui teritoriu în frontierele românești. Nu se putea renunța la Dobrogea pentru că ea reprezenta, prin portul Constanța, legătura României cu Marea Neagră, „plămânlul de respirație” al economiei naționale.

Propaganda dusă cu aceeași intensitate în țară și pe plan internațional a făcut cunoscute în cercurile politice internaționale drepturile legitime ale unei țări și ale unui popor prins în jocul nemilos al intereselor marilor puteri; ea va permite României să folosească mult mai eficient condițiile favorabile care i s-au creat pe plan extern la sfârșitul războiului. Este vorba de redobândirea statutului de aliat al blocului învingător și respectarea drepturilor sale inalienabile: inde-

pendență și desăvârșirea unității naționale.

Concomitent s-a mai dovedit un fapt de o maximă importanță. Drepturile legitime ale unei țări nu sunt recunoscute de la sine, ci în măsura în care ele concordă cu interesele marilor puteri. Prin urmare aceste drepturi trebuie prezentate și apărate cu argumente cât mai convingătoare în fața cercurilor influente și direct interesate, folosind o varietate de mijloace. În acest sens, un rol deosebit îl putea juca emigrăția românească, ea fiind tot atât de interesată în apărarea drepturilor legitime ale țării natale. Acest lucru însemna o legătură bilaterală continuă pentru a crea comunităților românești din străinătate convin gerea că ele deveniseră ambasadorii permanenți ai guvernului de la București, expresia concentrată a valorilor specifice poporului român. Din păcate, în această direcție, în țară s-a acționat nepermis de puțin, iar rezultatele au fost pe măsură.

Și nu în ultimul rând, prin valoarea informațiilor oferite, logica demonstrației, studiile întocmite de reprezentanții propagandei românești între anii 1917-1919 s-au constituit în lucrări fundamentale pentru Istoria provinciei dintre Dunăre și Mare, Dobrogea.

NOTE

1. Henri Prost, La Bulgarie de 1912 à 1930, Paris, f.a., p. 35-36; Viorica Moisuc (coord.), Afirmarea statelor naționale independente și unite din centrul și sud-estul Europei (1821-1923), Editura Academiei, București, 1979, p. 126.127.
2. Este vorba de granițele statului bulgar din vremea țărilor Simion cel Mare (893-927) și Ioniță Caloian (1197-1207). În unele lucrări istorico-geografice se afirmă că populația bulgară din Macedonia reprezenta 82,19% (1.172.136 locuitorii). Vezi, pe larg, Leon Lamouche, La Bulgarie dans le passé et le présent, Paris, 1892, p. 140, 489-494, 500-507; Jacques Ancel, L'unité de la politique bulgare. 1870-1919, Paris, 1919, p. 23-24.
3. Victor Kuhne, Les Bulgares peints par eux-mêmes, Paris, 1917, p. 21; I.N. Roman, Propaganda pentru „Bulgaria Mare” și „Dobrogea bulgărească”, în „Arhiva Dobrogei”, vol. II, nr. 1, ian.-apr. 1919, p. 12; Jeko Popov, Kossio Pentcikov, Petăr Teodorov, Izvori za istoriata na Dobrudja, vol. I, 1878-1919, Sofia, 1992, p. 273, 283 (în continuare se va cita Jeko Popov s.a., izvori, I).
4. Mircea N. Popa, Primul război mondial. 1914-1918, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 211-2113, 365.
5. Constantin Kirițescu, Istoria războiului pentru întregirea României. 1916-1919, vol. I, București, 1989, p. 136-138; Valentin Ciorbea, Aspecte ale situației Dobrogei la sfârșitul primului război mondial, în Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie <<A.D. Xenopol>>, Iași,

- 1987, nr. 1, p. 222.
6. I.N. Roman, Iredenta bulgară în Dobrogea, în „Analele Dobrogei”, anul XVI, 1935, p. 10; Constantin Kirițescu, op. cit., p. 160, 162.
 7. Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale (în continuare se va cita D.J.C.A.N.), fond Primăria Constanța, dosar 56/1919, f. 20-21, 23, 28; „Dobrogea Jună”, anul XIII, 1918, nr. 3, 30 noiembrie, p. 2; nr. 4, 9 decembrie, p. 1; nr. 6, 23 decembrie, p. 1.
 8. În iunie 1918, subsecretarul de stat la Ministerul de Externe, von Kühlmann, declară în Parlament că cedările teritoriale din 1915 s-au acceptat nepermis de ușor. Cf. Henri Prost, op. cit., p. 38.
 9. Constantin Brătescu, Două statistică etnografice germane în Dobrogea, în „Arhiva Dobrogei”, vol. II, 1919, nr. 1, p. 61; < C. Brătescu>, De sub ocupația germană în Dobrogea, în „Arhiva Dobrogei”, vol. II, 1919, nr. 2, p. 116-133; Jeko Popov, op. cit., p. 284-288. Pentru organizarea militară și administrativă a teritoriului ocupat vezi, Emil Răcilă, Contribuții privind lupta românilor pentru apărarea patriei în primul război mondial. 1916-1918. Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, p. 88-93.
 10. Viorica Moisuc, Basarabia, Bucovina, Transilvania. Unirea. 1918. Departamentul Informațiilor Publice. Redacția Publicațiilor pentru Străinătate, București, 1996, p. 249-251, 320-330. Generalul Ludendorff aprobă pretențiile Bulgariei asupra întregului teritoriu dobrogean în contradicție cu interesele generale ale Germaniei. Cf. Mircea Popa, op. cit., p. 421.
 11. Constantin Botoran, Olimpiu Mătăchescu, Documente străine despre lupta poporului român pentru făurirea statului național unitar. Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 188-190. După ieșirea Rusiei din război, trupele germane au determinat Aliaților mari pierderi în luptele de la St. Quentin, Lys Marne (primăvara și vara anului 1918). Vezi, Richard Pipes, Scurtă istorie a revoluției ruse. Editura Humanitas, București, f.a., p. 181.
 12. Din 270 de delegați, 245 erau bulgari, 15 turci și 10 ruși. De asemenea, documentele de arhivă vorbesc despre mulțimea românilor dobrogeni retrași în Moldova, din octombrie 1916, dar și despre numărul mare al românilor rămași în teritoriul ocupat. Vezi D.J.C.A.N., fond Primăria Constanța, dosar 46/1916, f. 159-161.
 13. Memoir from the Central National Council of Dobroudja to the representatives of the states called together to restore the peace among the nations, Sofia, 1919, p. 5 (în continuare se va cita Memoir from C.N.C.).
 14. Ibidem, p. 42-45.
 15. Ibidem, p. 38.
 16. Ibidem, p. 5.
 17. Ibidem, p. 40.
 18. Ibidem.
 19. Alexandru Marghiloman, Note politice, vol. III, Editura Machiavelli, București, 1995, p. 95.
 20. Viorica Moisuc, op. cit., p. 225-241.
 21. Ibidem, p. 227-228.
 22. Cercetări ulterioare au demonstrat că la 4 septembrie 1389 Dobrogea

- era parte componentă a Țării Românești cf. Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, Istoria Dobrogei, Editura Ex Pontos, Constanța, 1998, p. 199.
23. George Vâlsan, România din Bulgaria și Serbia, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1996, p. 12-16, 61-65.
 24. Viorica Moisuc, op. cit., p. 231.
 25. Alexandru Marghiloman, op. cit., p. 24.
 26. Toate lucrările încercau să formeze convingerea că aproape întreaga Peninsula Balcanică, de 13 secole, a fost locuită de bulgari, popor superior celoralte din zonă prin civilizația creată și lupta pe care a dus-o împotriva Imperiului otoman. Vezi, J. Ivanoff, Les bulgares devant le Congrès de la Paix. Documents historiques, ethnographique et diplomatique, Berne, 1919, p. 3-4; S.S. Bobtcheff, Le peuple bulgare et ses aspirations, Sofia, 1915, p. 11.
 27. Această intensă activitate publicistică a fost precedată de înființarea (încă din 1912, la München-Berlin și Dresda) a numeroase societăți și federații germano-bulgare care aveau misiunea strângerii relațiilor economico-culturale. Unele dintre cărțile dedicate istoriei statului bulgar au fost tipărite sub conducerea comitetului director al colecției „Biblioteca bulgară” din care făceau parte prof. Wiegand – președinte, prof. Ubersberger (Viena), prof. Aspott (Budapesta), prof. Iširkov (Sofia), cf. Victor Kuhne, op. cit., p. 132-133.
 28. Gheorghe I. Brăianu, O enigmă și un miracol istoric: poporul român, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988, p. 178. Ilustrul istoric aprecia că stăpânirea bulgară la nord de Dunăre a reprezentat episoade trecătoare.
 29. Velico Târnovo, Album, Sofia, 1989.
 30. Vaselin Traikov, Curențe ideologice și programe din mișcările de eliberare națională din Balcani până în anul 1878, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986, p. 41, 62-65; Ioan-Aurel Pop, Geneza medievală a națiunilor moderne (secolele XIII-XVI), Editura Fundației Culturale Române, București, 1998, p. 177-185.
 31. D.N. Mincev, România și renasterea bulgară, Constanța, 1936, p. 36; Gheorghe Barbolov, Importanța României în luptele poporului bulgar pentru eliberare națională între 1859-1878, în Muzeul Brăilei, „Analele Brăilei”, Serie nouă, anul II, nr. 2, Brăila, 1996, p. 265-268.
 32. Petre Constantinescu – Iași, Rolul României în epoca de renastere a Bulgariei, Iași, 1919, p. 5. Cu titlu de exemplu, reamintim situația școlii bulgare din Brăila; înființată la 1864, ea a primit din partea autorităților bulgare o subvenție anuală în valoare de 150 galbeni. Vezi Direcția Generală a Arhivelor Naționale, Îndrumător în Arhivele Statului județului Brăila, București, 1979, p. 34.
 33. Al.P. Arbore, Din etnografia Dobrogei. Așezările bulgarilor, „Arhiva Dobrogei”, anul I, 1916, p. 27-29; Tudor Mateescu, Permanența și continuitatea românilor în Dobrogea, București, 1979, p. 51-57.
 34. M. Vlădescu Olt, Constitutia Dobrogei, București, 1908, p. 24-43.
 35. Direcția județeană Tulcea a Arhivelor Naționale (în continuare se va cita D.J.T.I.A.N.), Colecția registre stare civilă, 1878, 1886, passim; Gheorghe Dumitrașcu, Un document referitor la <Situația județului Tulcea> în anul 1879, în „Peuce”, IV, 1973-1975, p. 279.

36. Memoir from C.N.C., p. 8; La Dobroudja. Géographie, histoire, ethnographie, importance économique et politique (în continuare se va cita La Dobroudja), Sofia, 1918, p. 234-235, 239, 241, 244, 247, 252-253.
37. Memoir from C.N.C., p. 9.
38. Gheorghe Dumitrașcu, Localități, biserici, mânăstiri românești în Dobrogea până la 1878, Editura Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1996, p. 226, 228.
39. S.S. Bobtceff, op. cit., p. 27.
40. J. Ivanoff, op. cit., p. 158; Vaselin Traicov, op. cit., p. 390.
41. L. Miletic, Les bulgares et les roumains dans leurs rapports cultures et historiques, în La Dobroudja, Sofia, 1918, p. 67.
42. Ioan Aurel Pop, op. cit., p. 53-56, 185-193.
43. Pentru cunoașterea adevărului istoric vezi, Șerban Papacostea, Români în secolul al XIII-lea. Între crucea și Imperiul mongol, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1993.
44. L. Miletic, op. cit., p. 68.
45. Romulus Vulcănescu, Mitologie română, Editura Academiei, 1987, p. 439-447; Nistor Bardu, Despre lingvistica balcanică, în „Tomis”, XIII (XXIII), 1998, nr. 8 (337), p. 12, 14.
46. În felul acesta putem înțelege conservarea ortodoxiei în ciuda eforturilor întreprinse de Scaunul papal între secolele al IX-lea – al XIV-lea pentru atragere la catolicism a popoarelor din centrul și sud-estul Europei. Vezi, Preot lector univ. Nechita Runcan, Premize istorice ale acțiunii catolicismului în România interbelică, Editura Europolis, Constanța, 1998, p. 27, 45-50.
47. Mircea Păcurariu, Istoria bisericii ortodoxe române, Editura Institutului biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1992, p. 185-200.
48. Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, op. cit., p. 140-195; Petre Diaconu, Despre istoria Dobrogei în evul mediu timpuriu, studiul critic al lucrării „Dobrudza, Etudes ethno-culturelles”, Sofia, 1978, Muzeul Dunării de Jos-Călărași, Muzeul Brăilei, „Recenzii și discuții arheologice”, I, Călărași, 1994, p. 81-106.
49. A.D. Xenopol, Istoria românilor din Dacia Traiană, vol. II, Iași, 1896, p. 108-111, 115-116, 118.
50. Dimitrie Onciu, Scrisori istorice, vol. I, Editura Științifică, București, 1968, p. 68.
51. Grigore Dănescu, Dictionarul geografic, statistic, economic și istoric al județului Constanța, București, 1897, p. 265.
52. St. Romanschi, Le caractère ethnique de la Dobroudja, în „La Dobroudja”, Sofia, 1918, p. 170; Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Colecția de registre de stare civilă, 1878-1886, passim; vezi și Ion Bitoleanu, Gheorghe Dumitrașcu, Români din Dobrogea și manifestări ale conștiinței lor naționale la începutul epocii moderne, în „Revista de istorie” tom 29, 1976, nr. 6, iunie, p. 865-866.
53. A. Ishirkoff, Les bulgares en Dobroudja. Aperçu historique et ethnographique, Berne, 1919, p. 5-6, 55-65.
54. Ion Bitoleanu, Valoarea documentară a relațiilor lăsate de călătorii

- străini despre Dobrogea (secolele XIV-XVI), în „Comunicări de istorie a Dobrogei”, vol. II, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, 1983, p. 21-30; Tudor Mateescu, Biserica Ortodoxă din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane (1417-1877), București, f.a.
55. Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de hărți și stampe, cota IV-20, Al-50, CIV-29, A III-318.
 56. Milan Marloff, Le sorte politique de la Dobroudja après le Congrès de la Berlin. 1878-1916, Sofia, 1917, p. 5-16.
 57. Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, (în continuare se va cita M.A.I.), dosar 224/1878, f. 4-9, dosar 226/1878, f. 2-5; Gheorghe Dumitrașcu, Mariana Lupu, Documente privind istoria Dobrogei în 1877-1878 și pregătirea reunii ei cu România, în „Muzeul Național”, IV, București, 1978, p. 609-614; Ion Bitoleanu, Manifestări ale dreptului de autodeterminare în momentul revenirii Dobrogei în cadrul statal românesc, în „Comunicări de istorie a Dobrogei”, Constanța, 1980, p. 100-111.
 58. Keith Hitchins, România. 1866-1947, Ediția a II-a, Editura Humanitas, București, 1998, p. 65.
 59. Paul Cernovodeanu, Relațiile comerciale româno-ngleze în contextul politicii orientale a Marii Britanii. 1803-1878, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1986, p. 277-281.
 60. „Monitorul Oficial”, nr. 219, 28 septembrie 1878, p. 5568-5573; I.C. Brătianu, Acte și cuvântări (publicate de N. Grigorescu-Tristu), vol. IV (1 mai 1878-30 aprilie 1879), Cartea Românească, București, 1932, p. 58.
 61. Raportul prefectului județului Ismail, Lt.col. Sergiu Candiano, trimis la 9 februarie 1877, primului ministru, constata numărul mare de bulgari și robi ruși care au fost așezăți pe malul Dunării, între Reni și Vâlcov; „pentru ca să-i facă a prospera repede le-a dat pe lângă dezrobire, pământuri îndestulătoare, bălti și stufo gratuit. Nu tot cu aceeași profunzime erau date avantaje și arborigenilor (subliniere în text) cauză care a făcut pe noi veniți să-l întreacă în bogătie și ajutați pe sub mână de autoritățile rusești să înăbușească chiar elementul român”. Așa își explica reprezentantul administrației românești de ce elementul slav era preponderent. În județul Ismail, din 35.460 locuitori, 5.280 (15%) erau români, 4.738 (13,3%) – evrei, 1.339 (3,7%) – greci, 2.230 (6,2%) – bulgari, 21.873 (68%) – ruși. În județele Cahul și Bolgrad raporturile erau mai apropiate: 13.665 (57%) – români – 10.385 (43%) – bulgari, respectiv, 27.490 (42%) – români, 36.670 (58%) – bulgari. Singura soluție prevăzută de autorul raportului ar fi fost o colonizare masivă cu element românesc. Cf. D.A.N.I.C., fond familia Brătianu, dosar 594 din 1877, f. 32 (1) – 38 (7). Documentul este semnat de Nicolae Ciachir, Marile puteri și România. 1856-1947, Editura Albatros, București, 1996, p. 103-104 cu cota greșită.
 62. Nicolae Iorga, Un stat de pradă. Bulgaria, Iași, 1917.
 63. Idem, Orizonturile mele. O viață de om aşa cum a fost, Editura Minerva, București, 1976, p. 535-536.
 64. Dorina Rusu, „Neamul Românesc”, tribună a luptei pentru unitate și independentă națională, în „Revista istorică”, serie nouă, tom 2,

- 1991, nr. 1-2, p. 17-33.
65. Constantin Moisil, op. cit., p. 166.
 66. Stoica Lascu, Constantin Vitanos, Dimensiuni în activitatea publică și științifică a dobrogenilor, Ion Bănescu și Constantin Brătescu, în „Colegiul pedagogic <Constantin Brătescu> Valori ale civilizației românești în Dobrogea”, Constanța, 1993, p. 123.
 67. Nicolae Iorga, op. cit., p. 532; Adrian Tomitan, Ioan N. Roman „ilustrul” și „patriarhul” Dobrogei, în „România de la Mare”, Constanța, nr. 2, 1992, număr special, p. 6-12.
 68. <I.N. Roman, Amintiri și documente privitoare la Dobrogea din anul frământărilor sufletești 1918, în „Analele Dobrogei”, anul III, 1922, nr. 1, p. 8-19; I.G. Duca, Memorii, vol. IV, Războiul, partea a II-a (1917-1919), Editura Machiavelli, București, 1994, p. 127.
 69. Oreste Tafrali, op. cit., p. 1-2, 11-12.
 70. Constantin Moisil, op. cit., p. 180.
 71. Emmanuel de Martonne, La Dobroudja, Paris, 1918.
 72. Constantin I. Stan, Vasile Stoica (1917-1918), în „Acta Musei Napocensis”, anul XXI, 1984, p. 293-305.
 73. Francis Lebrun, La Dobroudja. Esquisse historique, géographique, ethnographique et statistique, Paris, 1918, p. 5-6, 17-20.
 74. N.P. Comnen, op. cit., p. 39-40.
 75. George Vâlsan, Drepturi române și bulgare în Dobrogea, în „Neamul Românesc” anul XII, 1918, nr. 172, 24 iunie, p. 1-2; nr. 173, 25 iunie, p. 1-2; nr. 174 din 26 iunie, p. 1-2; nr. 175, 27 iunie, p. 1-2; I. (sic) Brătescu, Răspuns domnului Ișirkov, în loc. cit., nr. 233, 24 august, p. 2; nr. 235, 26 august, p. 2; nr. 238, 29 august, p. 1-2; nr. 239, 31 august, p. 2; nr. 242, 2 septembrie, p. 2.
 76. Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de hărți și stampe, cota C IV-1.
 77. I.N. Roman, Ceva despre vechimea bulgarilor dobrogeni, în „Neamul Românesc”, anul XIII, 1918, nr. 163, 15 iunie, p. 1-2.
 78. Viorica Moisuc, Consideratii asupra chestiunii principiului naționalităților până la izbucnirea primului război mondial, în Viorica Moisuc (coord.), România și Conferința de pace de la Paris, 1918-1920. Principiul naționalităților, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 9-47.
 79. I.N. Roman, Dr. Rizov despre Dobrogea și plebiscit, în „Neamul Românesc”, anul XII, 1918, nr. 141, 24 mai, p. 1; Idem, Populația Dobrogei după recensământul de la 1 ianuarie 1913, în loc. cit., nr. 166, 18 iunie, p. 1-2.
 80. D.A.N.I.C., Xerografii Franța, pachet, doc. 2, p. 17.
 81. D.J.C.A.N., fond Inspectoratul cadastral, *passim*.
 82. I.N. Roman, Proprietatea imobiliară rurală din Dobrogea. Condițiile ei juridice și chipul cum se stăpânește, în „Arhiva Dobrogei”, vol. II, 1919, nr. 1, p. 53-59.
 83. D.A.N.I.C., loc. cit., p. 16-17.
 84. Francis Lebrun, op. cit., p. 33.
 85. D.A.N.I.C., loc. cit., p. 14.
 86. Ibidem, p. 17; pentru detalii vezi, Aurel Munteanu, Virginia Dima, Liceul „Spiru Haret” – Tulcea (1883-1983), Editura Sport Turism,

- 1983; Angela Pop, Contribuția cadrelor didactice la viața culturală a Dobrogei între anii 1878-1916, în „Comunicări de Istoria Dobrogei”, 2, Constanța, 1983, p. 125-147; Ion Faiter, „Liceul Mircea cel Bătrân – Constanța, 1896-1996, Constanța 1996.
87. D.J.C.A.N., Fond Școala mahomedană – Constanța, dosar 3/1902-1906, *passim*.
88. D.J.C.A.N., fond Direcția Navigației Maritime Constanța, *passim*; Valentin Ciorbea, Portul Constanța 1896-1996, Editura Fundației „Andrei Șaguna”, Constanța, 1996; Daniela Bușă, Porturile de pe litoralul vestic al Mării Negre. Modernizarea activității lor comerciale la cumpăna dintre secolul al XIX-lea și al XX-lea, în „Revista istorică”, serie nouă, tom 7, 1996, nr. 7-8, p. 569-579.
89. George Bârsan, op. cit.; Francis Lebrun, op. cit., p. 42.
90. La Dobroudja méridionale (le Quadrilater), Paris, 1919, p. 14-15.
91. Ion Antonescu, op. cit., p. 65, 89-91.
92. La Dobroudja meridionale (le Quadrilater), Paris, 1919, p. 16.
93. D.A.N.I.C., fond M.A.I., Divizia Administrației Centrale, dosar 20/1913, f. 27-30; dosar 16/1914, f. 2-7, 19-44; dosar 22-1915, f. 5, 537, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 56/1914, *passim*.
94. După cum se cunoaște, mențiunea expresă era datorată atitudinii Rusiei; în perioada tratativelor preliminare desfășurate între România și Antantă, Rusia a insistat pe lângă guvernul de la București pentru a accepta retrocedarea județelor Durostor și Caliacra Bulgariei.
95. D.A.N.I.C., fond Microfilme Franța, rola 177, c. 646-647; D.J.Tl.A.N. fond Prefectura Tulcea, dosar 100/1919, f. 6, „Neamul Românesc”, anul XIII, 1918, nr. 322, 21 noiembrie, p. 3.
96. D.A.N.I.C., loc. cit., rola 99, c. 768-772.
97. Ibidem, p. 513.
98. Paul D. Quinlan, Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană față de România. 1938-1947, Centrul de Studii Românești, Fundația Culturală Română, Iași, p. 11-12, 16-17.
99. D.A.N.I.C., fond Microfilme Franța, rola 99, c. 768, 774, 776.
100. Ibidem, c. 802.
101. Ibidem, c. 803.
102. Ibidem, c. 805.
103. Ibidem, c. 781-782, D.J.Tl.A.N., fond Prefectura Tulcea, dosar 66/1919, f. 1; I.G. Duca, op. cit., p. 205.
104. D.A.N.I.C., loc. cit., c. 808.
105. Ion Stanciu, Aliati fără alianță. România și S.U.A. 1914-1920, Editura Albatros, București, 1992, p. 175, 188; S.D. Spector, Romania at the Paris Peace Conference. A study of the diplomacy of Ioan I.V. Brătianu, The Center For Romanian Studies, The Romanian Cultural Foundation, Iași, 1995, p. 151-152.
106. D.A.N.I.C., loc. cit., c. 791.
107. Ibidem, c. 796.
108. D.A.N.I.C., fond Microfilme Belgia, rola 35, c. 824-831.
109. Jeko Popov, op. cit., p. 443.
110. Viorica Moisuc, op. cit., p. 396-397; Valeriu Florin Dobrinescu, Diplomatica României la cele două conferințe de pace de la Paris

LA LUTTE POUR MAINTENIR LA DOBROUDJA ENTRE FRONTIÈRES DE L'ETAT ROUMAIN (1917 – 1919)

Résumé

Pendant les dures années de l'occupation étrangère en Dobroudja (1916 – 1918), la mission de défendre le pays est passée des soldats aux hommes de science. Parmi eux il y a eu de nombreux dobroudjiens : les professeurs Constantin Moisil et Oreste Tafrali, le publiciste I.N. Roman ainsi que le dr. M. Sadoveanu. S'appuyant sur les résultats offerts par les recherches historiques, géographiques, ethnographiques, économiques et politico-militaires, ils ont démontré l'appartenance séculaire de la province transdanubienne à l'espace roumain.

A Iași, groupés autour du grand historien N. Iorga, ils ont protesté contre ceux qui attaquaient les attributs de l'Etat roumain.

Simultanément, des représentants de marque de l'émigration roumaine, parsemés dans les grandes capitales, ont attiré l'attention des cercles politiques internationaux sur les droits de la Roumanie concernant son unité territoriale et son indépendance politique.

Par la valeur des informations offertes et par la logique de la démonstration, les études réalisées entre les années 1917 – 1919 se sont constituées en travaux fondamentaux pour l'histoire de la province d'entre le Danube et la Mer : la Dobroudja.

**STUDII ȘI IPOTEZE ÎNTOCMITE DE
COMANDAMENTUL MARINEI MILITARE ÎN
ANUL 1917 PRIVIND ÎNTREBUINȚAREA FORȚELOR
MARINEI MILITARE PENTRU APĂRAREA
LITORALULUI MARITIM ȘI A DELTEI DUNĂRII**

În condițiile în care la sfârșitul anului 1916, frontul se stabilizase și forțele marinei militare nu au fost luate în calcul pentru operații de mare anvergură, ofițerii din Statul Major al Marinei au emis unele ipoteze și studii de întrebuințare a forțelor subordonate, în diferite situații¹.

Au fost gândite trei ipoteze de acțiune a forțelor marinei, având în vedere și unele posibilități de acțiune a forțelor inamice².

O primă ipoteză A, avea în vedere o defensivă în regiunea Ismail. Operațiile prevăzute pentru realizarea acestei ipoteze erau următoarele. Zădărnicia încercărilor de trecere a inamicului de la Tulcea spre satul Regele Carol; susținerea unor eventuale retrageri a trupelor spre Ismail, în urma unei treceri reușite a inamicului în regiunea Tulcea-satul Regele Carol - Pătlăgeanca; cooperarea, împreună cu armata de uscat pentru respingerea inamicului ce s-ar fi fixat pe grindurile din Delta, în regiunea Ismail; lupta cu flota inamică ce ar căuta să înainteze pe brațul Chilia în scopul tăierii comunicațiilor și distrugerii flotei rusu-române și a materialului plutitor aflat pe brațul Chilia³.

În cadrul acestei prime ipoteze, operațiile prevăzute a se executa, luau în calcul atât probabilitatea luptei cu flota inamică cât și aceea a acțiunilor fără a exista acest conflict.

Pentru zădărnicia încercărilor de trecere ale inamicului de la Tulcea spre satul Regele Carol, utilizând sprijinul flotei, monitoarelor române li se încredințau misiunea de a bate cu artleria de la bord satul Regele Carol, Dunărea și orașul Tulcea, poziționându-se la Pătlăgeanca. Această misiune urma să se desfășoare numai noaptea, din mers, în tir direct, prin aliniamente de la mal pregătite dinainte. Restricționarea amintită se datora distanței de 4500 de metri de la bateriile inamice instalate la cota 47 de la Tulcea, la Pătlăgeanca, făcând ca monitoarele să fie expuse pe timpul zilei. Canonierele ruse trebuiau

să ocupe o poziție de tragere la Ceatalchioi, acționând cu artleria asupra acelorași puncte, atât ziua cât și noaptea⁴.

În cazul susținerii unei eventuale treceri a trupelor spre Ismail, în urma unei treceri reușite de către inamic în regiunea Tulcea - Regele Carol - Pătlăgeanca, navele se poziționau astfel: 2 monitoare la Km. 104-105; 2 monitoare la Km. 94; cele trei canoniere ruse la Km. 94. dacă flota inamică înainta, monitoarele de la Km. 104-105 urmău să se retragă la Km. 95, pentru a lupta împreună cu celelalte două și cu canonierele.

Defensiva în regiunea Ismail, având de luptat și cu flota inamică să a proiectat numai în cazul căderii orașelor Galați și Reni. Astfel, pentru a opri înaintarea flotei austro-ungaro-germane și a bate cu artleria de la bord navele erau dispuse în următorul dispozitiv: două monitoare de gardă la Km. 106-105, având în siguranță 2 canoniere de tipul Oltul, o şalupă tip Argeșul și o vedetă; celelalte monitoare de la Km. 95; canonierele ruse la Km. 94.

Ipoteza B prevedea ofensiva în regiunea Tulcea, pentru a susține ofensiva dezvoltată de forțele ce ar debarca în această regiune și a lupta cu flota inamică ce ar căuta să zădărnică ofensiva armatei române. Navele urmău să ocupe aceeași poziție ca și în Ipoteza A⁵.

Cea de-a treia ipoteză, C, a fost proiectată pentru împingerea ofensivei în regiunea Isaccea și mai departe, până la înălțimea frontului armatei de uscat. În acest caz, operațiile se împingeau pe apă spre Isaccea, în legătură cu un atac pe uscat⁶.

Ofițerii din Statul Major al marinei solicitau pentru realizarea acestor scenarii de acțiune, instalarea pe fiecare monitor a unui tun de 47 de mm. împotriva aeroplanelor sau aducerea de muniții pentru tunurile românești de același calibră și instalarea a două asemenea tunuri pe două remorchere și menținerea lor în parcul de șlepuri de la Chilia românească⁷.

De un real interes sunt cele două studii întocmite de Biroul Operațiilor din Comandamentul Marinei și care nu au fost introduse în circuitul publicistic până în prezent, care pe baza unor informații, conform căroru inamicul deținea mai puține forțe pe coasta de vest a lacului Razelm se putea organiza o debarcare în această zonă, în scopul de a întoarce regiunea întărิตă de inamic⁸.

Studiul asupra debarcării unei divizii pe coasta de vest a lacului Razelm în scopul întoarcerii raionului întărít Mahmudia - Tulcea - Isaccea avea în vedere faptul că pe baza unor informații, inamicul nu dispunea de suficiente forțe pe coasta de vest a lacului Razelm și o debarcare spre nord-est de Babadag ar face posibilă întoarcerea raionului întărít de inamic⁹.

Pentru atingerea acestui scop, se avea în vedere debarcarea unui

corp la Sarichioi și Ostrovul Grădiștea, noaptea, transportat cu vase ușoare (lotci, pontoane, șalupe).

Pentru mascarea operativă trebuiau executate două demonstrații în golful aflat la sud-est de Tașburun și mai ales în zona Jurilovca, unde operația trebuia să ia caracterul unei debarcări în stil mare. Simultan se organizau operațiuni asemănătoare în zona Tulcea și Galați – Isaccea.

Operațiunea de la Sarichioi urma să fie susținută de 4 șlepuri armate cu tunuri de 150 de mm., 7 vedete românești și 8 rusești.

Efectivele corpului de debarcare erau următoarele:

	Divizia	Unitatea de marș	Etapele
Ofițeri	504	46	61
Trupa	21497	3965	2251
Cai	9016	213	2258
Trăsuri	1427	42	559

Această operație trebuia susținută de următoarele mijloace de transport: 20 de șlepuri punctate, 10 șlepuri nepunctate, 15 remorchere, 150 de pontoane, 20 de lotci, 2 șlepuri speciale, 8 șalupe automobile, 4 șlepuri armate cu tunuri de 150 de mm., 15 vedete și cele 4 monitoare române, numai în cazul în care s-ar fi executat ancorări pe mal.

Durata transportului a fost calculată cu precizie, stabilindu-se următoarele norme: transportul pontoanelor de la Sfântu Gheorghe la gura canalului Principele Ferdinand 10 ore și de aici la Cherhanalele încă 10 ore; transportul șlepurilor cu oameni și materiale de la Sfântu Gheorghe la gura canalului Principele Ferdinand reclama 6 ore, intrarea pe canal jumătate de oră de fiecare șlep, de la gura canalului la lacul Dranov 5 ore și de aici la lacul Razelm 3 ore, în total 14 ore pentru fiecare șlep¹⁰.

Evacuarea răniților se avea în vedere a se executa cu vasele spital, care urmău să staționeze în golful Holbina, având legătură cu un punct de debarcare.

Se stabilea următoarea ordine de marș: cele 15 vedete care plecau pe canalul Principele Ferdinand, îndată ce soseau la Sfântu Gheorghe, înaintau până la Cherhanalele unde 4 rămâneau în observație celelalte întorcându-se pe lacul Dranov; 4 șlepuri armate remorcate de 4 remorceri, se duceau direct în golful Holbina, ele urmând să intre în lacul

Razelm înaintea transporturilor; 5 coruri de pontoane remorcate până la gura canalului Principele Ferdinand, iar de aici introduse două câte două pe canal până la Dranov, urmând ca în acest lac să se formeze convoaiele care vor fi remorcate până la Cherhanalele; convoaiele de şlepuri urmau să plece pe măsură ce se ambarcau pe ele unitățile constituite complet¹¹.

Al doilea studiu, avea în vedere debarcarea unei divizii la Dunavățul de Sus. În scopul de a masca această operație, se avea în vedere executarea unei demonstrații cu efective reduse (2 detașamente) în regiunea Dolopman – Jurilovca, sprijinită de flota rusă din Marea Neagră, care trebuia să ocupe o poziție de luptă la Gura Portiței, dar și de vedetele de pe lacul Razelm. Simultan, se simula o trecere cu forțe reduse la Tulcea, pregătită puternic de artillerie și numai o demonstrație la Isaccea și Galați.

Debarcarea de la Dunavăț era susținută de 4 monitoare și 6 şlepuri rusești armate cu tunuri de 150 de mm., operațiunea de la Tulcea de 6 şlepuri rusești și ele armate cu câte un tun de 150 mm., 3 canoniere rusești și de bateria de la Ismail, precum și de cuirasatul Rotislav, adus pe brațul Chilia¹².

Mijloacele de transport solicitate pentru această operație erau următoarele: 20 de şlepuri puntate; 5 şlepuri mari nepuntate, 5 şlepuri mici; 50 de pontoane de pod; 70 de lotci; 2 şlepuri; 8 remorcheri; 8 sălupe.

Dacă transportul diviziei trebuia să se facă pe mare, concentrarea avea loc la Sulina, de unde trupele și materialele erau dirijate spre Sfântu Gheorghe pe uscat, în vederea formării convoaielor. Pontoanele se ambarcau pe şlepuri.

Transportul era organizat astfel: de la Sfântu Gheorghe la punctul de debarcare, Km. 59-59 se asigura într-o singură etapă, iar de la Sfântu Gheorghe la Dunavățul de Sus în trei etape.

A fost stabilită următoarea ordine de marș: 11 vedete plecau în canalul Principele Ferdinand îndată ce soseau la Sfântu Gheorghe, iar de aici la Cherhanalele, unde rămâneau în așteptare; 5 şlepuri mici și 10 portiere cu 2 pontoane cu efectivul a 2 batalioane; 4 monitoare; 2 şlepuri armate, 10 şlepuri transportând primul corp de debarcare; 10 şlepuri puntate transportând 7000 de oameni, 1500 de cai, 150 de căruțe; 5 şlepuri nepuntate transportând 5497 de oameni¹².

Primul corp de expediție de îndată ce sosea la km. 58-59, debarca pe malul drept în satul Dunavățul de Sus. El avea material pentru a construi 2 poduri de 6 Km. lungime. O companie pe lotci debarca la nord de sat, utilizând canalul ce pleca din Gârla Lipovenilor, iar 12 pontoane cu materialul necesar de pod erau îndreptate și ele spre Dunavățul de Sus. Al doilea convoi urma să plece din Sfântu Gheor-

ghe la 4 ore după primul, iar al treilea convoi de 5 șlepuri la 2 ore după al doilea.

Pentru durata transporturilor s-au stabilit următoarele norme: pentru debarcarea de la Dunavăț un corp de 9000 de oameni 10 ore după plecarea din Sfântu Gheorghe; al doilea transport, 7000, de oameni, 1500 de cai, 150 de căruțe, la 4 ore după primul; restul de 5497 de oameni până la completarea operațională a diviziei, la 6 ore după debarcarea primului corp¹³.

Navele spital staționau la Km. 57, având legătura cu Dunavățul de Sus, pe uscat și prin șalupe.

Dispozitivul forțelor luptătoare a fost alcătuit astfel: 4 monitoare la km. 54, unde puteau bate cu artleria bateriile inamice de la Mahmudia; 4 șlepuri armate pe brațul Sulina la mila 27 unde puteau bate cu artleria nu numai bateriile inamice de la Mahmudia dar și zona de la vest de ele (vezi anexa nr. 10).

Pregătirile dinaintea desfășurării operației de debarcare aveau în vedere: instalarea unei găzzi puternice pe canalul Prințipele Ferdinand și la Cherhanalele; revederea podurilor de pe drumul ce legă Sulina cu Sfântu Gheorghe; pentru conducerea tragerilor se prevedea a fi folosite 2 hidroplane și un balon captiv¹⁴.

Făcând o analiză comparativă a celor două studii, putem susține că aceea prevăzută a avea loc la Dunavățul de Sus, prezenta unele avantaje: drumul de la Sfântu Gheorghe la km. 58-59 se putea face noaptea, debarcarea executându-se prin surprindere; șlepurile puteau acosta la mal cu rapiditate; întreaga divizie, în afara de cai și de trăsuri putea fi transportată în 16 ore; navele de luptă puteau concentra pentru susținerea operației, 6 tunuri de 150 mm., 12 tunuri de 120 de mm., 8 tunuri de 47 de mm.; transportul celor două batalioane pe canalul Prințipele Ferdinand și prezența vedetelor pe lacul Razelm, îl puteau face pe inamic să credă că debarcarea se execută pe malul acestui lac; un bombardament al flotei ruse în preziua debarcării putea de asemenea să inducă în eroare; transportul diviziei reclama mijloace mai rezănește.

Studiile au fost întocmite respectând toate cerințele artei militare: pentru realizarea debarcărilor a fost analizată situația de ansamblu sesizându-se slăbiciunea inamicului în zona lacului Razelm; au fost luate în calcul mijloacele de transport avute la dispoziție; au fost prevăzute toate aspectele legate de concentrarea forțelor, punctele de debarcare; a fost calculată durata debarcării; a fost organizat dispozitivul forțelor luptătoare astfel încât să se obțină maximum succes.

Judecând post factum putem aprecia că pe baza comportamentului forțelor navale ruse detașate la Constanța în campania din anul 1916 și a abuzurilor săvârșite de aliatul de la est cu unele nave de

transport la începutul anului 1917, acestea au fost luate iar în calcul, bazându-se probabil pe spiritul de camaraderie și al onoarei militare.

Chiar dacă nu au fost realizate, cele trei ipoteze și două studii, definesc pe deplin gândirea ofițerilor din statul major, în special din biroul operații condus de căpitanul comandor Ionescu I., care și-au dovedit capacitatea de a planifica acțiuni de debarcare în zona lagunară a litoralului maritim.

NOTE

1. George, Petre, Jon, Bitoleanu, **Tradiții navale românești**, editura Militară, București, 1990, p. 238; col.dr. Ion, Giurcă, op. cit., p. 232-234.
2. Serviciul Arhivistico Militar (în continuare se va folosi sigla S.A.M.), fond **Comandamentul Marinei Militare**, dosar nr. 150, fila 141-144; col.dr. ion, Giurcă, op. cit., p. 233.
3. S.A.M., fond **Comandamentul Marinei Militare**, dosar nr. 150, fila 141.
4. *Ibidem*, fila 141 verso.
5. *Ibidem*, fila 142.
6. *Ibidem*, fila 143 verso.
7. *Ibidem*, fila 144.
8. *Ibidem*, fila 191-197.
9. *Ibidem*, fila 192.
10. *Ibidem*, fila 193.
11. *Ibidem*, fila 194.
12. *Ibidem*, fila 195.
13. *Ibidem*, fila 195 verso.
14. *Ibidem*, fila 196.

Résumé

Pendant que le front s'était établi en décembre 1916, et les forces de la Marine Roumaine n'étaient pas prises dans les calculs pour une grande opération, les officiers d'Etat Major de la Marine ont émis trois hypothèses et deux études qui prévoyaient l'engagement des forces roumaines pour défendre la ligne du front et une débarquement dans le Delta du Danube.

**OFIȚERI AI MARINEI REGALE ROMÂNE,
CAVALERI AI CELOR MAI ÎNALTE ORDINE
MILITARE NAȚIONALE CONFERITE ÎN AL DOILEA
RĂZBOI MONDIAL**

Vremurile de război, prin dramatismul lor, au reprezentat întotdeauna perioade de cumpănă și de grea încercare pentru cei sortiți să le înfrunte. Un asemenea moment, de răscruce între epoci istorice, a fost pentru întreaga omenire deci și pentru neamul nostru, ultimul război mondial al secolului XX. Ca de atâtea alte ori în decursul zeciunilor noastre istorii, și de această dată, desfășurarea operațiunilor militare a oferit combatanților, nenumărate ocazii de a se confrunta cu unele situații limită și tot ca de atâtea alte ori, și de această dată, s-a demonstrat că în asemenea situații deosebite apar și oameni deosebiți, capabili să facă față pericolelor, să-și asume riscul extrem, să-și păstreze demnitatea și onoarea chiar în cele mai grele clipe. Asemenea oameni au existat și în rândurile Marinei Regale Române, armă de elită, dispunând de un corp ofițeresc de valoare, dar și de echipaje pe măsură.

Atât ofițerii cât și trupa, prin faptele lor de arme și-au atras respectul contemporanilor dar și al urmașilor, fiind apreciați laudativ, distinși cu înalte ordine militare și citați prin ordine de zi pe armată atât de comandanții lor cât și de cei aliați.

Dintre cei mulți însă, ne vom opri asupra câtorva ofițeri ai Marinei Regale, prea puțin cunoscuți de contemporanii noștri. Distinși pentru faptele săvârșite pe câmpul de luptă, cu unele dintre cele mai înalte ordine militare românești, au intrat apoi pe nedrept, într-un con de umbră, pentru câteva decenii.

În cele ce urmează vom încerca însă, să reducem în memoria contemporanilor câteva nume, ale unor ofițeri care au făcut cinste marinei române și care prin urmare trebuie să-și ocupe locul pe care-l merită în istoria armei.

Căpitan comandor Alexandru Dumbravă

Născut la 18 octombrie 1901, Alexandru Dumbravă a absolvit la 1 iulie 1920 cursurile Școlii de Artillerie de Marină, fiind repartizat la Di-

vizia de Mare. În cadrul acestei Divizii, a fost ambarcat pe diverse tipuri de nave, precum canonierele, vedetele tip „M.A.S.”, torpiloarele tip „Zmeul”, în paralel funcționând și ca ofițer al Școlii Navale. Încă din primii ani de activitate ca sublocotenent în flotă, s-a remarcat prin curaj și spirit de inițiativă, în 1924 numărându-se printre ofițerii care au intervenit în scopul localizării unui incendiu izbucnit la bordul navei de pasageri „Dacia”. Urmarea acestei acțiuni a fost citarea sa prin Ordinul de zi din 16 ianuarie 1924 pentru „fapte de curaj remarcabil”.

În anul 1928, Tânărul ofițer, având acum gradul de locotenent, era numit în statul major al distrugătorului „Mărășești”, iar odată cu înaintarea la gradul de căpitan, la 1 octombrie 1930 i se încreștea funcția de șef de birou în Comandamentul Diviziei de Mare. Un an mai târziu, în 1931, preluă funcția de ofițer secund al navei-bază „Constanța”, intrată chiar în acel an în serviciul Marinei Regale, rămânând ulterior la comanda acestei nave până în anul 1936. În acest an primea comanda canonierei „Eugen Stihi”, de unde era trecut în 1939, după avansarea la gradul de lt.cdr, la conducerea Secției a II-a a Comandamentului Marinei Regale. În anul 1940, odată cu intrarea în ordinea de bătaie a marinei, a puitorului de mine „Amiral Murgescu”, lt.cdr-ului Dumbravă i se încreștează comanda acestei nave, care în iunie 1941, la intrarea țării în război, când s-a hotărât executarea „operațiunii de minare Constanța”, a fost încadrată în „Grupul de minare”. Participând la această primă operațiune de minare, de mare anvergură, puitorul de mine a ripostat totodată, după începerea bombardamentelor sovietice asupra Constanței, folosind artilleria antiaeriană de la bord și a doborât două avioane inamice. Pentru succesul operațiunilor îndeplinite cu nava de sub comanda sa, Alexandru Dumbravă era decorat în august 1941 cu medalia „Virtutea maritimă” cl.a III-a, iar la 19 februarie 1942 i se conferea de aliați ordinul „Vulturul german”, fiind totodată avansat la gradul de căpitan-comandor. În același an, 1942, era numit în funcția de subșef de Stat Major al Comandamentului Marinei Regale, primind și cel mai înalt ordin din ierarhia decorațiilor naționale, ordinul „Mihai Viteazul” cu spade, în grad de cavaler.

În anul 1943, cpt.cdr Dumbravă primea comanda distrugătorului „Mărășești”, iar în 1944 pe cea a Escadrei de distrugătoare și a distrugătorului „Regina Maria”. La bordul acestei nave se afla în zorii zilei de 5 septembrie 1944, când sovieticii au luat în stăpânire nava, urmând a odezarma și rechiziționa.

Dând dovadă de un deosebit sentiment al onoarei și neputând suporta umilința, în aceste condiții dramatice, cpt.cdr Alexandru Dumbravă a ales calea sinuciderii, împușcându-se cu pistolul din dotare și rămânând astfel demn, până în ultimul moment al vieții sale.

Locotenent-comandor Anton Foca

Născut la 17 ianuarie 1900 a urmat cursurile Școlii Navale, obținând gradul de sublocotenent la 1 iulie 1920. În anii următori a funcționat la Apărarea Fixă Maritimă, fiind ambarcat mai întâi pe unul din noile distrugătoare tip „M”, apoi pe torpiloarele „Vârtej”, „Vifor” și pe canoniera „Eugen Stihi”, din 1924 cu gradul de locotenent. Începând cu anul 1930 a fost repartizat pe distrugătoare, îndeplinind succesiv funcția de ofițer secund pe „Regele Ferdinand”, „Regina Maria” și „Mărășești”. A trecut apoi la comanda torpilorului „Zborul” și a puiitorului de mine „Amiral Murgescu”, la bordul căruia, în anii războiului a participat la importantele misiuni executate de această navă. Meritele în îndeplinirea acestor misiuni i-au fost recompensate, prin conferirea prin Decretul Regal din 3 octombrie 1944 a ordinului „Mihai Viteazul” cl. a III-a, în grad de cavaler. După război, fiind arestat și-a pierdut viața în timpul anchetei la care a fost supus, în cadrul Securității din Brăila.

Căpitan Gheorghe Isbășescu

Născut la 10 mai 1908, a urmat după absolvirea Liceului Militar din Chișinău, cursurile Școlii Navale, pe care le-a încheiat în 1929 cu gradul de sublocotenent. Repartizat în marină, a fost ambarcat pe distrugătorul „Mărășești”, apoi pe bricul „Mircea” și ulterior pe toate navele care au servit ca nave școală, din 1934 având gradul de locotenent. Pe nava-școală „Mircea”, la bordul căreia și-a efectuat ultimul său stagiu de ambarcare, a întocmit împreună cu alți ofițeri „Manualul de manevrare al N.M.S. Mircea”, tipărit ulterior. Deși Tânăr în grad, s-a remarcat ca un bun ofițer instructor și profesor de manevre al Școlii Navale. În acești ani de carieră didactică, a fost preocupat de îmbunătățirea cursurilor destinate elevilor Școlii Navale, întocmind și tipărind lucrarea „Greement și matelotaj” și adunând materialul necesar elaborării unui alt curs de manevre, din care a reușit să tipărească ulterior, doar două părți. Dar personalitatea acestui Tânăr și dotat ofițer a depășit cu mult domeniul didactic, manifestându-se în același timp și ca un excelent traducător, publicist, realizator de reviste muzicale și instrumentist, navomodelist și constructor al yachtului „Dris” la bordul căruia, în vara anului 1938, a întreprins, împreună cu alți doi colegi, ofițeri, cpt. Gheorghe Drâmba și lt. Țurcan, o călătorie de la Constanța la Malta, cu durată de 78 de zile. Importanța voiajului era recunoscută de oficialitățile române, prin Decretul regal din 14 august 1938, lt. Gheorghe Isbășescu fiind decorat cu medalia „Virtutea Maritimă” cl. a

III-a „Pentru avânt și pricepere în domeniul nautic”.

La izbucnirea războiului, în iunie 1941, Gh. Isbășescu ocupa o funcție de ofițer de stat major în Divizia de Dunăre, având gradul de căpitan. În această calitate s-a oferit voluntar să întreprindă împreună cu câțiva oameni hotărâți, o misiune dificilă, de descoperire a monitoarelor sovietice, aflate în zona Reni Ismail, după un plan de acțiune conceput de el însuși, misiune care a avut un succes deplin și s-a soldat cu avarierea unor nave inamice. Pentru această faptă de arme, cpt. Gh. Isbășescu a fost decorat cu ordinul „Steaua României” în grad de cavaler cu panglică de „Virtutea Militară”.

Ajuns ulterior cu unitatea sa pe frontul de răsărit, cpt. Gh. Isbășescu avea să-și găsească moartea într-o acțiune de neasemuit curaj, de recucerire a pozițiilor pierdute, care a avut loc în ziua de 10 noiembrie 1942, în localitatea Kletskaia, de pe Don.

Căpitan Nicolae Filip

Născut la 17 mai 1909 s-a numărat în 1929 printre absolvenții promoției a IX-a de ofițeri ai Școlii Navale. Avansat în 1934 la gradul de locotenent, s-a remarcat ca un bun specialist în arme sub apă al Marinei Regale. În această calitate a funcționat ca profesor la Școala de submaiștri militari de marină și s-a aflat la comanda unui grup de 4 nave dragoare. În primul an de război, la 25 octombrie 1941, în timpul executării unei misiuni de dragaj cu dragorul „D” („Drossel”) la nord-est de Oceakov-Bug, și-a pierdut viața, în urma exploziei unei mine. A fost decorat post-mortem, cu ordinul militar „Mihai Viteazul” cl. a III-a, în grad de cavaler.

Aspirant Aurel Cornăteanu

Şef al promoției anului 1940 a Școlii Navale, a participat odată cu începerea războiului, la acțiunile marinei din Marea Neagră, executând peste 22 de misiuni în apele naționale și în cele inamice, dintre care 6 în apele Odessei și în zona Crimeea. Printre aceste misiuni s-au numărat scufundarea unui submarin inamic în zona Mangalia, torpilarea în octombrie 1941 a unui distrugător sovietic în baia Odessei, atacarea cu mitraliera și izgonirea a două hidroavioane sovietice de reconaștere în regiunea Sf. Gheorghe, executarea unui baraj de mine ușoare în apele inamice, escorta și siguranța în diferite nave. La 9 noiembrie 1941, comandând în mod excepțional vedeta torpiloare „Viforul” în misiunea de escortare a navelor „Ungvar” și „Tisza”, și-a pierdut viața, în explozia care s-a produs, prin lovirea navei de o mină. A fost decorat post-mortem cu ordinul „Mihai Viteazul” și cu ordinul

„Coroana României” cu spade și panglică de „Virtutea Militară”.

Aspirant Mircea Metz

Şef al promoției anului 1941 „Regele Mihai I” a Școlii Navale, a luat parte la operațiunile militare încă de la începutul campaniei, executând 25 de misiuni de război, dintre care 6 în apele inamice. La 3 august 1941, ca șef al tunului antiaerian din pupa navei comandant, pe care era ambarcat, a doborât câteva avioane sovietice. Apoi ambarcat ca ofițer secund pe vedeta torpiloare „Vijelia” a căzut la datorie, la 9 noiembrie 1941, la sud-est de Bugaz, în explozia produsă de lovirea navei de o mină.

A fost decorat post-mortem cu ordinul militar „Mihai Viteazul” cl. a III-a, în grad de cavaler, prin decretul Regal din 12 martie 1943.

Aceștia au fost doar câțiva ofițeri din acei mulți combatași ai Marinei Regale Române, care s-au distins în luptă și care la rândul lor au fost distinși prin bine meritate ordine militare.

NAVAL OFFICERS OF THE ROMANIAN ROYAL NAVY, KNIGHTS OF THE HIGHEST NATIONAL MILITARY ORDERS, AWARDED DURING WORLD WAR II

Abstract

The paper highlights the personality of some naval officers of the Romanian Royal Navy, less-known until now by the contemporaries, officers who stood out by their missions, carried out during the military operations of the second World War. Their courage and cool blood, the danger consciously assumed, representend enough reasons for their reward, by some of the highest national military orders, like the „Michael the Brave” order or „The Star of Roumania” order.

DIN ACTIVITATEA SERVICIILOR SECRETE AUSTRO-UNGARE PE TERITORIUL ROMÂNIEI (1917-1918). CAZUL CHRISTIAN RAKOVSKI

Evenimentele politice înregistrate în Rusia, la sfârșitul anului 1917, au indus intensificarea activităților de spionaj și contraspionaj ale Puterilor Centrale în țările considerate inamice. Între acestea, un rol de maximă însemnatate l-a avut, indiscutabil, România, mai ales după victoriile repurtate de armata română pe linia frontului din Moldova, în vara aceluia an. Defecțiunea provocată dispozitivului românesc de atitudinea armatei ruse cuprinsă de spiritul „revoluționar” a fost speculată din punct de vedere informativ de agenții germani sau austro-ungari. Autoritățile române din Moldova au fost nevoie să-și sporească măsurile de vigilență atât pe linia Carpaților Orientali cât și la est.

Frontiera româno-rusă măsura, în 1914, peste 900 km¹, iar acest lucru oferea, în condițiile în care o mare parte a României era sub ocupație străină, posibilitatea unor analize cât mai exacte a mișcării de extremă stângă, precum și influența ei asupra țării.

Ascensiunea rapidă a bolșevismului a fost receptată și de organismele specializate în domeniul informațiilor și contrainformațiilor ale Imperiului Austro-Ungar, ca pe o reală amenințare la integritatea frontierelor sale. Astfel, apar explicabile măsurile operate în vederea asigurării unei atente supravegheri a situației politice din România, cel puțin în direcția propagării ideilor de factură tipic socialist-bolșevică.

În acest sens, la 30 ianuarie 1918, Secția Imperială Regală Austro-Ungară de Contraspionaj a primit un raport al Administrației Militare ungurești din România, în care erau punctate principalele caracteristici ale vieții politice din țară².

În registrul politic conturat, pregnante apar o serie de acțiuni ale personalităților române ale vremii. Declarațiile lor, cu diferite ocazii relative la evenimentele anului 1917, au format baza raportului. Avem în vedere, în acest sens, notabilitățile române ale epocii, între care se remarcă: Alexandru Marghiloman, C.C. Arion, Alexandru Kiriacescu (secretarul lui Al. Marghiloman), Paul Theodoru (unul dintre apropiații lui P.P. Carp), Al. Tzigara Samurcaș, I. Bărbătescu (directorul Băncii

de România, în acel moment, era, potrivit manifestului, Rusia: „(...) viața voastră (a poporului român-n. n.) îi e tot atât de scumpă ca și viața soldatului rus”⁷. (sic)

Difuzarea rapidă a ideilor bolșevice a cuprins și pe unii soldați și marinari români aflați în zona Deltei Dunării și a Mării Negre. Luna ianuarie a anului 1918 a adus în prim-plan propaganda pentru o republică a Deltei, susținută de dezertorii români subvenționați de Comitetul Revoluționar Român din Odessa. Consulul C.C. Florescu, într-un raport înaintat președintelui Consiliului de Miniștri, I.I.C. Brătianu, pe 22 ianuarie 1918, sublinia eforturile depuse de cdri. Sondrea, și Coandă dar și cele ale șefului Siguranței Deltei Dunării, M. Moruzov, în vederea monitorizării „mișcărilor revoluționare” de la Chilia Nouă⁸.

La 15 ianuarie 1918, trupe rusești au încercat ocuparea Ismailului, Chiliei și Vâlcovului. În aceste lupte s-au remarcat acțiunile Flotei Fluviale Române, în special ale monitoarelor, care au obligat navele inamice să se retragă la Cetatea Albă și Odessa⁹. Totuși, s-a ajuns, după cum sublinia articolul publicat în ziarul „Lupta” din 21 februarie 1918, ca la Sevastopol, navele românești: *Împăratul Traian, Durostor, Grivița, Dacia și România* să ridice pavilionul roșu¹⁰.

Purtătorul standardului bolșevic în România, a fost identificat, de serviciile de informații austro-ungare, în persoana lui Christian Rakovski¹¹.

În final considerăm elocventă „fișa personală” a faimosului personaj, „dr. Christian Stankoff Rakovski”, anexă a amplului raport întocmit de unul dintre ofițerii (agenții) serviciului secret menționat:

„MILA v. 1. k.u.k. Militärverwaltung in Rumanien

14 der. Abwerhrstelle 1918 I. 30

(Administrația Militară Imperială și Regală în România, 14, Serviciul de Contraspionaj, 30. I. 1918)

București, la 30 ianuarie 1918

Către

Secțiunea Imperială Regală de Contraspionaj

Loco

Permiteti-mi să vă prezint prea supus, un raport privitor la situația politică interne din România (6 anexe)

(...) S-a născut la Kottel, Bulgaria, la 1 august 1873. Studii în medicină la Nancy, Berlin și Montpellier. La aceasta din urmă a obținut și titlul de doctor. În anul 1904, a studiat dreptul la Paris, unde a solicitat cetățenia franceză, cerere retrasă mai târziu.

Starea materială: posedă o moșie (în Kogelnic), în Dobrogea, în valoare de 500000-600000 lei. Cunoaște limbile: bulgară, rusă, sârbă, franceză, italiană, germană și română.

Dr. Rakovski își are originea din vechea Dobrogea, dintr-o familie

bulgară înstărită. Totuși, ca Tânăr s-a manifestat ca agitator socialist energetic, mai întâi în Elveția, iar mai târziu în aproape toate țările Europei. Peste tot unde ajunge, își câștigă repede prietenii și o simpatie generală, foarte curând i se recunoaște marele talent, dar și faptul că poate deveni periculos în anumite împrejurări.

Înainte de a-și fi început cariera socialistă, Rakovski a devenit un protagonist al socialiștilor români. Activitatea sa începe să atragă însă, cercuri mai largi la renașterea mișcării sociale din România, între anii 1904-1906. Începând de atunci, el a ocupat un rol conducător în cadrul mișcărilor sindicale românești din România, căci despre un adevărat Partid Socialist, nu poate fi vorba.

Doctor Rakovski este cunoscut, în general, ca un om energetic și plin de voință, un orator eminent, care dispune de o cultură socialistă foarte temeinică, fiind în stare să exercite o influență puternică asupra poporului.

În anul 1907, când au izbucnit marile tulburări țărănești din România, el a fost pus sub acuzare de către guvernul liberal de atunci, fiind învinuit de îndemn la răscoală, precum și de faptul că s-a servit de un pașaport bulgar.

După o detenție pentru instrucțiune mai îndelungată, a fost însă, achitat, deoarece nu i s-a putut dovedi nici îndemnul la răscoală, nici defăimarea armatei române.

În cursul acestui proces, s-a constat că el, în anul 1889, fugise din Gabrovo (Bulgaria) unde studia, iar mai târziu și din Prusia, Rusia, Franța și Austro-Ungaria din cauza agitațiilor sociale. Presa liberală română de atunci, dădu drept cauză a expulzării faptul că Rakovski ar fi fost anarchist (...).

El a fost și este în strânsă prietenie cu socialiștii ruși: Blakhanov, Leo Deutsch, Z. Martoff, Trotzky, Khumian și V. Kandelberg care au protestat energetic și cu ocazia Congresului Socialist de la Stuttgart din 1906, împotriva expulzării lui Rakovski.

În anul 1912, guvernul conservator a revenit asupra acestei hotărâri și a recunoscut cetățenia română a lui Rakovski.

În timpul războiului balcanic s-a comportat liniștit. Când s-a ajuns însă la război contra Bulgariei s-a declarat contra lui (sic).

În timpul războiului mondial, Rakovski *s-a declarat prieten sincer al Puterilor Centrale*, *în special din momentul când Bulgaria a făcut cauză comună cu acestea*.

Acest fapt, și împrejurarea că Rakovski *a avut un contact foarte intim (sic) cu Siudekum*, când acesta s-a găsit la București, au determinat însă guvernul român să aresteze pe Rakovski, în dimineața zilei de 23 septembrie 1914.

El nu a fost dus însă în nici o închisoare, ci lăsat în locuința sa, sub

pază severă, iar la 1 noiembrie 1916, a fost dus la Vaslui unde a trebuit să rămână timp de două luni, într-o închisoare pregătită înainte.

În ultimele zile ale lunii februarie a fost transferat la Iași. Tratamentul pare a fi fost ceva mai blând acolo, și i s-a permis chiar să citească ziare și cărți.

Tratamentul mai blând de la Iași a suferit însă o turnură bruscă, după declararea Rusiei ca republică. I s-au retras lui Rakovski din nou ziarele și i s-a înăsprit paza, pentru a i se face imposibile orice fel de legături cu lumea din afară.

Poliția română a observat că revoluția rusă a sporit activitatea politică a socialiștilor. Tovarășii săi de la Iași i-au pregătit o *fugă romantică*, dar aceasta nu prea era necesară căci Rakovski a fost eliberat la 1 mai 1917, orele 4 după-masă de către trupele rusești revoluționare și dus în triumf într-un automobil împodobit cu flori, pe străzile Iașului. De-a dreapta și de-a stânga străzii au format soldații ruși un spalier împodobit cu concarde roșii.

Când automobilul a părăsit curtea închisorii, un „*tovarăș*” a luat cuvântul în mijlocul unor ovațiuni ce nu se mai sfârșeau și a spus următoarele: *Tovarăși, noi am făcut tocmai un fapt revoluționar. Noi am smuls din ghearele guvernului român un tovarăș care nu numai că e membru al mișcării socialiste al popoarelor balcanice ci și al întregii mișcări europene și în mod deosebit al celei rusești. Până astăzi nu am putut avea contact în mod inevitabil (sic) decât cu reprezentanții falși ai poporului român. Astăzi, am eliberat un adevărat reprezentant al său.*

În mijlocul unor ovațiuni însuflețite a luat apoi cuvântul Rakovski și de pe umerii a doi tovarăși ai săi, a adresat soldaților câteva cuvinte în limbile rusă și română.

După aceea, cortegiul demonstrativ, în frunte cu muzica militară și automobile, a pornit spre interiorul orașului. În piața Unirea, în care se găsește monumentul domnitorului Cuza, cortegiul s-a oprit. În câteva clipe, întreaga piață a fost plină de oameni, treptele și terasele mari ale hotelului Traian, erau negre de oameni chiar și balcoanele, ferestrele și acoperișele caselor (sic) erau des ocupate. *S-au ținut cuvântări însuflețite în limbile rusă, română și franceză, iar România și statele balcanice au fost proclamate republici. Însuflețirea a fost generală. Revoluționarii erau stăpâni deplini ai orașului, căci întreaga garnizoană română din Iași, de cca 15000 de oameni, a fost făcută temporar prizonieră. În încheiere, un corp de soldați a cântat acompaniat de muzica militară, marșul funebru al revoluționarilor ruși. Mulțimea a ascultat cu capetele descooperite.*

Înainte ca Rakovski să părăsească Iașiul, el a mai scos un tovarăș român din închisoarea amenintătoare (sic) și anume pe fostul redactor al ziarului „Lupta”, M. Bujor. Împotriva acestuia se ordonase arestarea, din cauza unei cuvântări rostite la înmormântarea unui tovarăș de

suferință, care murise de tifos, ca medic militar (sic). Bujor era locotenent în armata română.

În aceeași seară, Rakovski a părăsit România cu un tren special pe care i l-a pus la dispoziție comitetul soldaților și ofițerilor cu destinația Rusia.

În Rusia, Rakovski a rămas până în octombrie 1917, după care a plecat la Stockholm unde a fost împiedicat să revină până acum, în urma unei intervenții diplomatice multiple din partea guvernului de la Iași, iar mai pe urmă, printr-un ordin de arestare dat de Komilov.

După cum se știe, Lenin și Trotzky i-au transmis lui Rakovski conducerea propagandei bolșevice contra guvernului burghez și a monarhiei din România.

Rakovski este un om foarte energetic și activ și de aceea nu este de loc inclus ca el, realmente să fi emis ordinul de arestare contra Regelui Ferdinand și a potentatilor din Moldova care se v-a executat la momentul dat. Aceasta, va atrage după sine o răsturnare fatală căci puterea ar trece în mâna lui Rakovski care însă nu dispune de forțe auxiliare suficiente ca să poată guverna. Eu socotesc exclusă pentru moment o eră socialistă în România, căci, după cum s-a spus, mișcarea socialistă din România nu este o mișcare politică de partid ci mai degrabă una sindicalistă.

Rakovski este în mod hotărât unul dintre dușmanii cei mai îndărjiți ai lui Brătianu și va face totul ca să se răzbune împotriva lui.

După câte am aflat eu de la cei internați, nu este exclus că armata română l-ar sprijini pe Rakovski, deși, în orice caz, se vor opune absolut sigur ofițerii, în special cei superiori, căci le-ar fi teamă să-și piardă poziția. Există, de fapt, și printre generali, mulți care astăzi sunt nemulțumiți ca de exemplu Lambru, Panaitescu, Zadic, Ceristescu și alții.

Nu există deci nici o îndoială că Rakovski joacă azi un mare rol în Rusia și că este sprijinit de Trotzky cu care este strâns împrietenit.

Prietenia dintre Rakovski și Trotzky este deja veche de mai mulți ani și a fost întărită și mai mult cu ocazia vizitei lui Trotzky la București, acum circa 8-10 ani.

Îl cunosc personal pe Rakovski și cred că dacă îi sunt favorabile evenimentele va avea încă un lung viitor în față".

NOTE

1. L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon (coordonatori), *România în relațiile internaționale 1699-1939*, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 309; Marin C. Stănescu, *Moscova, Cominternul, filiera balcanică și România (1919-1944)*, București, Casa de editură Silex, 1994.
2. Biblioteca Academiei Române. Arhiva Istorică (BARAI), fond nr.XII, dosar 3436.

3. *Ibidem*, f.7; 9; C.C. Arion aprecia la 20 ianuarie 1918: „(...) se pare că politicienii de la Iași nu se gândesc încă la pace. Acolo situația s-a înrăutățit în așa măsură, încât și-au pierdut complet capul. Eu am impresia că Regele și Brătianu ar fi pierdut toată puterea și se sprijină pe providență”; la 4 ianuarie 1918, Al. Marghiloman declară: „(...) avem perspective foarte triste, noi ne găsim astăzi sub puterea germanilor care vor să facă anexiuni prin tratativele de pace (...) situația devine pe fiecare zi mai tristă. Mi-e teamă că va sosi momentul când nu va mai exista pâine, iar populația săracă va trebui să o plătească cu multe sacrificii”; Paul Theodorin (20 ianuarie 1918): „regele trebuie să plece – Carp trebuie să vină la guvern, căci numai în acest mod se poate asigura viitorul țării și salva Dobrogea”; I. Bărbătescu, despre tezaurul românesc evacuat la Moscova: „Mi-e teamă că toate acestea nu vor mai putea fi salvate”.
4. *Ibidem*, f. 3.
5. *Ibidem*, f. 9.
6. ***, *Ideologie și structuri comuniste în România, 1917-1918*, București, 1995, p. 376; în scopul de a coordona activitatea organizațiilor bolșevice civile și militare din Odessa și din Basarabia, a fost constituit, din inițiativa lui V.I. Lenin, la 18 ianuarie 1918, la Petrograd, *Înaltul Colegiu*, a cărui conducere a fost încredințată lui Chr. Rakovski.
7. *Ibidem*, p. 364-366.
8. *Ibidem*, p. 370-372; Cristian Troncotă, *Eugen Cristescu, asul serviciilor secrete românești*, București, Editura Roza Vânturilor, 1994; au fost arestați atunci de „revoluționari”, cpt.cdr. Negru, lt.cdr. Roșca, maior Căian și plutonierul Gorgon.
9. ***, *Ideologie și structuri comuniste în România, 1917-1918*, București, 1995, p. 362-364; Ismail, Chilia și Vâlcov erau cele mai însemnate centre inamice, prin faptul că erau apărute de flota rusă cu o artillerie puternică. Numărul răzvrătișilor români s-a cifrat în cele trei porturi, la aproximativ 3000, înarmați cu tunuri și mitraliere. Flota rusă cuprindea 12 barje și 3 canoniere înarmate cu 20 tunuri grele. Majoritatea navelor rusești erau amplasate la Ismail, iar cele românești la Chilia Nouă. Flota de Operațiuni română în colaborare cu Divizia 13 au primit ordin la mijlocul lunii ianuarie 1918, să ocupe Ismailul, Chilia și Vâlcovul. Legătura cu trupele românești de uscat a fost stabilită pe 20 ianuarie 1918, prin intermediul vedetei nr. 6, iar pe 21 ianuarie, trei din cele patru monitoare au ocupat poziții de tragere la Cabana Balka (3 km în aval de Ismail), iar cel de-al patrulea a fost lăsat la Chilia Veche. La Ismail, rușii au avut doar 2 canoniere care s-au retras imediat, eliberarea Ismailului realizându-se destul de repede de către trupele românești. În același mod, a fost depresurată și Chilia Nouă, deoarece navele de război inamice au părăsit zona la vedere monitoarelor românești. Două zile mai târziu, pe 23 ianuarie 1918, 3 canoniere și 4 dintre barjele rusești au reocupat pozițiile de tragere din zona Chiliei. Totuși, pe 25 ianuarie, trupele colonelului Dragu au intrat în Chilia. Pentru eliberarea Vâlcovului, rolul principal a revenit Flotei Fluviale Române care trebuia să încercuiască zona sudsică a obiectivului. Navele rusești au

- deschis focul pe 27 ianuarie 1918, asupra monitoarelor românești care s-au aflat în canalul Cernovca, fiind nevoie astfel să-și schimbe poziția. Datorită executării tragerilor de mare precizie ale monitoarelor, navele inamice s-au retras pe 2 februarie 1918 spre Odessa și Cetatea Albă.
10. *Flota revoluționară română*, în „Lupta”, an XIII, 67/21 februarie 1918; BARAJ, fond III, dosar 825, f. 14; denumirile bolșevicilor date acestor nave au fost: *Ioan Roată, Emanciparea, Republica Română, Republica Socială*, 1907. În februarie 1918, la Odessa s-a constituit un batalion revoluționar al bolșevicilor români (cca 800 persoane); sediul central al dezertorilor din marină era pe nava *Durostor*, având ca președinți pe fostul bucătar de pe *Împăratul Traian*, Stroici, caporal Ilicenco Ioan, și sergentul Lunco; aceștia au făcut planuri de operații de a veni cu navele pe Dunăre să forțeze tot personalul diferitelor nave românești să se înscrie în batalion; au fost arestați atunci, cdr. Pantazi și Teodorescu.
 11. *Christian Rakovsky, scrieri social-politice (1900-1916)*, studiu introducтив, antologie, bibliografie și note Ion Iacoș, București, Editura Politică, 1977; lucrarea cuprinde și lista bibliografică a scrisorilor și cuvântărilor lui Rakovsky publicate între anii 1897-1916.

ASPECTS DE L'ACTIVITÉ DES SERVICES SECRETS AUTRICHIENS – HONGROIS SUR LE TERRITOIRE DE LA ROUMANIE (1917 – 1918). LE CAS CHRISTIAN RAKOVSKI

Résumé

Les événements politiques enregistrés en Russie, à la fin de 1917, ont eu pour effet l'accroissement des activités d'espionnage et contre – espionnage des Puissances Centrales dans les pays considérés ennemis. Parmi ceux-ci, un rôle de forte importance a en, indiscutablement, la Roumanie, surtout après les victoires remportées par l'armée roumaine sur le front de Moldavie, pendant l'été de la même année. Le porte – drapeau bolchévique en Roumanie a été identifié, par les services d'informations autrichiennes – hongroises, en la personne de Christian Rakovsky, dont la « fiche personnelle » a été annexée à un ample rapport rédigé par le service secret mentionné, au 30 janvier 1918.

MIŞCAREA LEGIONARĂ ÎN DOBROGEA ÎN PERIOADA REGIMULUI MONARHIEI AUTORITARE (10 februarie 1938 – 5 septembrie 1940)

La data de 10 februarie 1938, regele Carol al II-lea a dat o lovitură de stat în urma căreia a pus capăt sistemului democrației parlamentare și a instaurat un regim monarhic autoritar. Guvernul Goga a fost destituit și înlocuit cu un guvern de „uniune națională”, presidat de patriarhul Miron Cristea, ale cărui pârghii de decizie erau deținute de oameni politici fideli opțiunilor sale autoritariste.

Prin Decretul-lege nr. 856 din 11 februarie 1938 s-a introdus starea de asediu: puterile referitoare la ordinea și siguranța statului au fost trecute în competența autorităților militare. Au fost numiți prefecti de județe din rândul ofițerilor cu grade superioare¹, s-a introdus cenzura presei și a oricăror publicații și s-a procedat la revocarea corpului electoral ce fusese convocat pentru alegerile parlamentare din martie 1938.

Autoritățile militare au luat măsuri specifice în zonele lor de responsabilitate pentru punerea în aplicare a prevederilor decretului de introducere a stării de asediu. Prin Ordonanța nr. 12 din 24 februarie 1938 a Comandamentului Diviziei a IX-a din cadrul Corpului II Armată² autoritățile militare din județele Constanța, Tulcea, Durostor și Caliacra au fost abilitate să procedez la percheziționarea legionarilor bănuiți că posedă arme de foc și muniții nedechitate și la reținerea acestora pentru cercetări. S-a interzis portul uniformelor și a oricăror însemne legionare (insigne, embleme, steaguri etc.) și difuzarea prin presă de știri fără autorizarea prealabilă a birourilor de cenzură ce funcționau pe lângă prefecturile celor patru județe dobrogene. Orice adunări cu caracter politic urmău să se desfășoare numai cu aprobarea Comandamentului Diviziei a IX-a.

În contextul măsurilor ferme luate la nivel național s-a trecut la închiderea sediilor din Dobrogea ale Mișcării Legionare și la identificarea și punerea sub supraveghere a canalelor de comunicare ale organizațiilor din zonă cu conducerea legionară din Capitală.

Ca o consecință a măsurilor antilegionare luate de autorități, la 21 februarie 1938, Corneliu Zelea-Codreanu a procedat la autodizolvarea Partidului “Totul pentru Țară”, organizație politică a Mișcării Legio-

nare. Prin această măsură Codreanu și-a modificat însă doar strategia politică: a renunțat la acțiunile legionare “la vedere” în favoarea celor clandestine.

La ordinul Ministerului de Interne organele locale de siguranță și jandarmerie au declanșat acțiuni de urmărire sistematică a legionarilor, care au vizat prevenirea intensificării agitațiilor politice anticarliste și anticamarilă ale organizațiilor legionare dobrogene și degenerării lor în manifestări anarchice în noul context intern și extern (agresiunea hitleristă asupra Austriei, în martie 1938).

În condițiile înăspririi măsurilor represive luate de autorități, liderii legionari locali au apreciat că principalul obiectiv al reorganizării “Mișcării” era cel de a asigura continuarea activității câtorva centre de rezistență, pe structura cărora să se întemeieze ulterior reluarea procesului de dezvoltare zonală. În acest sens, gardiștii dobrogeni s-au preocupat de desfășurarea sedințelor de cuib numai în locuri ce oferău participanților deplină siguranță, limitarea deplasărilor în grupuri, evitarea discuțiilor cu persoane străine de Mișcarea Legionară, renunțarea la realizarea legăturilor operative prin documente scrise, ce puteau fi interceptate de autorități.

În contextul creat de începerea urmăririi penale de către parchetul militar împotriva lui Corneliu Zelea-Codreanu pentru ultragierea consilierului regal Nicolae Iorga, în noaptea de 16/17 aprilie 1938 Siguranța și Jandarmeria au trecut la arestarea a numeroși lideri legionari în toate localitățile țării. Printre aceștia figura și majoritatea fruntașilor organizațiilor regionale și județene legionare din Dobrogea, care nu reușiseră să se ascundă la timp. Pe plan local s-au făcut numeroase perchezitii la sediile organizațiilor “Gărzii de Fier” și la domiciliile membrilor și simpatizanților acesteia. Au fost confiscate documente ce evidențiau existența unui ingenios sistem de legătură prin curieri între “centrul” legionar din Capitală și organizațiile locale și mai multe arme, deținătorii acestora fiind înaintați parchetelor militare³.

Conform planului conceput de Armand Călinescu pentru lichidarea “Gărzii de Fier”, represiunea antilegionară s-a realizat în Dobrogea prin alternarea măsurilor de intimidare (supraveghere continuă, perchezitii, confiscări de materiale propagandistice, închiderea sediilor, înlăturarea simpatizanților legionari din funcții publice) cu acțiuni dure ce s-au extins în perioada următoare (arestări, intentări de procese pentru infracțiuni la adresa siguranței statului, condamnări la ani grei de detenție a liderilor locali ai “Mișcării”). Ele au dezorganizat structurile legionare dobrogene, au creat dificultăți majore în comunicarea acestora cu “centrul”, le-au rărit considerabil rândurile.

Sub coordonarea prefectilor județelor dobrogene s-au desfășurat, începând cu această perioadă, acțiuni de cooperare ale Siguranței, Jan-

darmeriei și parchetelor de pe lângă tribunale pentru eficientizarea supravegherii și contracarării activității elementelor legionare locale⁴.

În contextul intensificării represiunii antilegionare, refacerea legăturilor operative dintre organizațiile “Gărzii de Fier” din sudul Dobrogei și cele din restul regiunii și din țară s-a realizat prin intermediul studenților legionari aromâni originari din județele Durostor și Caliacra ce activau în Capitală. Liderii de opinie din rândul acestora și-au folosit puterea de influență de care dispuneau asupra rудelor și prietenilor cu convingeri sau simpatii legionare din sudul Dobrogei pentru a-i organiza și mobiliza în vederea participării la “lupta decisivă” pentru preluarea puterii de către “Garda de Fier” al cărei semnal urma să fie dat de Codreanu în toamna anului 1938.

Potrivit strategiei elaborate la nivel central, cadrele aflate la comanda Regiunii legionare Dobrogea și organizațiilor județene componente au luat măsurile necesare ca recrutarea de noi membri să se facă dintre simpatizanții bine verificați, pentru a se preveni infiltrarea de către Siguranță a unor elemente cu sarcini informative sau de compromitere.

Documente întocmite în această perioadă de Siguranță, legiunile de jandarmi și parchetele cu responsabilități zonale evidențiază desfășurarea de activități legionare în numeroase localități urbane și rurale dobrogene. În județele Constanța, Tulcea, Durostor și Caliacra membri și simpatizanți legionari din diferite categorii socio-profesionale (medici, preoți, comercianți, avocați, funcționari publici, elevi din cursul superior de liceu etc.) s-au implicat activ în păstrarea coeziunii structurilor locale ale “Mișcării” în contextul sporirii ofensivității măsurilor luate de autorități pentru lichidarea acestora⁵.

Cadrele legionare de comandă de la nivel central s-au preocupat de asigurarea continuității coordonării activităților organizatorice după condamnarea lui Corneliu Zelea-Codreanu. În aprilie 1938 s-a constituit un “comandament legionar de prigoană” a căruia șefie a fost transmisă succesiv liderilor rămași în libertate. Horia Sima a fost desemnat să coordoneze activitatea de realizare a legăturilor operative dintre “comandamentul legionar de prigoană” și structurile gardiste din provincie, datorită faptului că nu era cunoscut la acea vreme de organele de siguranță din Capitală.

În septembrie –octombrie 1938, studenții legionari din Dobrogea s-au implicat activ în răspândirea de manifeste în locuri publice prin care populația era îndemnată să sprijine acțiunile unor lideri legionari de revizuire a “procesului politic” ce fusese intentat de autorități lui Corneliu Zelea-Codreanu și la “denunțarea agentului provocator Armand Călinescu”. Cercetările efectuate de organele de urmărire penală au dus la judecarea și condamnarea de către instanțele militare a

unor fruntași legionari din Constanța, Tulcea, Silistra și Bazargic care au organizat și condus acțiunile de difuzare a manifestelor.

Sub presiunea cererii imperitative adresate de Hitler regelui Carol al II-lea, cu prilejul întâlnirii realizate, la 24 noiembrie 1938, la Berchtesgaden, de aducere la putere a „Gărzii de Fier” și a acțiunilor anarhice și violente declanșate în țară de legionarii fideli lui Horia Sima, s-a luat decizia intensificării represiunii antilegionare.

În noaptea de 29/30 noiembrie 1938, în cursul unui transfer de deținuți legionari de la închisoarea din Rm. Sărat la penitenciarul Jilava, din ordinul ministrului de interne Armand Călinescu a fost assassinat Corneliu Zelea-Codreanu. Împreună cu el au fost executate alte 13 căpetenii legionare, printre care și dobrogenii Ion Carătanase și Ștefan Georgescu, condamnați pentru asasinarea, la 16 iulie 1936, la Spitalul Brâncovenesc din București a lui Mihail Stelescu care, după 1934, devenise unul din principalii adversari ai lui Corneliu Zelea-Codreanu.

În Dobrogea, ca pretutindeni în țară, s-au operat arestări în rândul liderilor legionari, care, după procese sumare, au fost închiși în penitenciarele Vaslui și Miercurea Ciuc⁶.

În principalele orașe dobrogene au fost răspândite manifeste legionare care condamnau energetic „sacrificarea” lui Corneliu Zelea-Codreanu pentru realizarea „intereselor antinaționale” ale regelui Carol al II-lea și camarilei⁷.

Intensificarea măsurilor represive antilegionare a determinat refugierea în Germania, în serii succesive, a mai multor lideri legionari, între care și a unora din Dobrogea. La începutul lunii martie 1939 au ajuns în Germania, la Berlin, fruntașii legionari dobrogeni Nicolae Șeitan - șef al Regiunii Dobrogea în 1938 și candidat pe liste „Gărzii de Fier” și Partidului „Totul pentru Țară” în județul Constanța pentru alegerile parlamentare din decembrie 1933 și decembrie 1937, Eugen Teodorescu și Puiu Traian⁸.

Prin intermediul Gestapo, anumite cercuri ale partidului nazist, aflate sub influența ministrului propagandei, Goebbels, care acordau sprijin material și moral „Gărzii de Fier” au facilitat reglementarea situației juridice a legionarilor refugiați în Germania. Aceștia au primit pseudonime⁹ pe baza căror le-au fost întocmite documente de identitate ce atestau calitatea de refugiați politic¹⁰.

Presiunile exercitate de autorități au determinat schimbarea strategiei centrelor de comandă din interior pentru salvarea structurilor legionare de la distrugerea lor metodică: potrivit ordinelor transmise în toată țara mulți lideri gardiști închiși sau aflați încă în libertate au acceptat să adere la Frontul Renașterii Naționale (F.R.N.), făcând declarări formale de loialitate față de rege și de renunțare la activitățile le-

gionare. Analiza situațiilor statistice întocmite de Siguranță evidenția că majoritatea legionarilor cu funcții de conducere din județele Constanța, Tulcea, Durostor și Caliacra s-au înscris în F.R.N. în prima parte a anului 1939. Siguranța a continuat însă să-i supravegheze îndeaproape pentru stabilirea atitudinilor lor reale față de regim¹¹.

Rapoartele întocmite de agenții Poliției de siguranță evidențiau extinderea acțiunilor căpăteniilor legionare din Dobrogea de influențare a subordonatilor în sensul reconcilierii formale cu regimul regelui Carol al II-lea, ca element al strategiei de prevenire a distrugerii totale a "Mișcării". Semnificative au fost, în acest sens, atitudinile înregistrate la majoritatea intelectualilor legionari aromâni din București, originari din județele Durostor și Caliacra, ce activau în grupul "Andrei Șaguna" și la unii lideri legionari dobrogeni aflați în detenție¹².

La 21 septembrie 1939, la București, o echipă legionară condusă de avocatul prahovean Miti Dumitrescu l-a asasinat pe primul ministru Armand Călinescu, după ce acesta obținuse, în prealabil, aprobarea Comandamentului legionar de la Berlin. Alături de ceilalți legionari autoexilați în Germania, dobrogenii Nicolae Șeitan, Puiu Traian și Eugen Teodorescu au aflat vesteasă asasinării lui Armand Călinescu din emisiunile de știri de la Radio Berlin și au primit-o cu deosebită satisfacție. În același mod au reacționat și membrii structurilor gardiste dobrogene rămași în țară, care au apreciat evenimentul ca pe o victorie morală în lupta împotriva regimului carlist¹³. În aceste condiții, măsurile luate de cercurile guvernante față de legionarii din țară au fost dure. Din ordinul generalului Gh. Argeșeanu, în aşa-numita "noapte a cuțitelor lungi", din 21/22 septembrie 1939, au fost execuțați 252 legionari, inclusiv dobrogeni, aflați în detenție în penitenciarele sau lagările de la Râmnicu Sărat, Brașov, Miercurea Ciuc, Vaslui sau în supravegherea Siguranței la locurile lor de domiciliu, care nu aveau nici o legătură cu asasinatul. În județul Constanța au fost împușcați patru lideri locali, între care trei preoți și câte trei lideri legionari în județele Durostor și Caliacra.

În perioada imediat următoare, Poliția de siguranță și Jandarmeria au intensificat supravegherea legionarilor dobrogeni aflați în libertate pentru prevenirea implicării lor în acțiuni anarhice. O atenție specială a fost acordată tinerilor ofițeri și soldați, membri sau simpatizanți ai "Gărzii de Fier", care erau concentrați în diferite unități militare din garnizoanele locale.

Începând cu luna octombrie 1939, din împuternicirea regelui, generalul Gabriel Marinescu, secretar de stat cu ordinea publică în guvernul Argetoianu, a inițiat unele tratative cu liderii legionari din țară aflați în libertate pentru normalizarea relațiilor "Mișcării" cu regimul carlist. Ele au fost continue până în primăvara anului 1940 de Mihail

Ghelmegeanu, ministrul de interne în guvernul Tătărescu și de Ernest Urdăreanu, ministrul Palatului.

Cercurile guvernante erau preocupate de depășirea divergențelor cu "Mișcarea" prin supunerea necondiționată a legionarilor față de regim și de anihilarea tuturor acțiunilor întreprinse din interior sau exterior care s-ar fi dovedit potrivnice acestui proces. Atragerea liderilor "Mișcării" de partea puterii și încadrarea acestora în F.R.N. era apreciată de guvernanti drept o soluție viabilă pentru înlăturarea pericolului pe care îl reprezentau acțiunile anarchice legionare pentru stabilitatea regimului în condițiile ofensivei germane spre sud-estul Europei.

La începutul lunii martie 1940 s-a desfășurat la București o consfătuire a liderilor legionari din țară. Cu acest prilej, Mihail Ghelmegeanu și Vasile Noveanu, reprezentantul orientării conciliatoare din cadrul „Mișcării", au făcut apel la necesitatea supunerii legionarilor față de autoritatea monarhică, apreciată ca singură soluție pentru restabilirea echilibrului politic și social intern. Drept urmare, la 16 martie s-a dat publicitatii o proclamație legionară de loialitate față de rege.

Membrii grupului legionar autoexilat în Germania și-au manifestat dezacordul față de "procesul de destindere" a relațiilor cu regimul carlist, apreciat ca o manevră regală de manipulare a Mișcării Legionare în scopuri politice străine acesteia și de compromitere a ei; 31 de legionari, printre care dobrogenii Nicolae Șeitan și Eugen Teodorescu, au semnat la 24 martie 1940, la Berlin, o declarație în acest sens¹⁴.

Întors în țară, la 19 mai 1940, Horia Sima a fost arestat de autoritățile românești imediat după trecerea ilegală a frontierei. În perioada 23 - 29 mai a fost anchetat de Niky Ștefănescu, directorul general al SIS-ului, și de Mihail Moruzov, șeful Serviciului Secret de Informații al Armatei Române. În cursul anchetei, despre a cărei desfășurare regele Carol al II-lea a fost informat în detaliu, Horia Sima a acceptat să-i convingă pe liderii legionari din țară de necesitatea scoaterii Mișcării Legionare din clandestinitate și de cea a depunerii armelor de foc de care dispuneau, în schimbul promisiunii că factorii de conducere în stat vor desfășura o politică externă progermană¹⁵.

După ce, la 13 iunie 1940, a fost pus în libertate, Horia Sima s-a întâlnit cu lideri legionari din mai multe zone ale țării, cărora le-a explicat că situația creată prin detensionarea raporturilor cu regele trebuia urgent exploată pentru reorganizarea Mișcării Legionare și aducerea acesteia la putere¹⁶. În consecință, căpeteniile gardiste din Dobrogea au luat măsuri pentru refacerea structurilor legionare locale și restabilirea sistemului de legătură la nivel zonal și cu Capitala. Strategia politică a lui Horia Sima a început să capete o susținere din ce în ce mai mare în cercurile legionare, prin ofensivitatea măsurilor de influență întreprinse de liderii locali ce-i erau fideli.

În schimbul promisiunii regelui că va face apel la Legiune pentru rezolvarea spinoaselor probleme de stat cu care se confrunta România, la 23 iunie 1940 Horia Sima a adresat tuturor legionarilor “chemarea” de a se înscrie în nou înființatul Partid al Națiunii. La nivelul organizațiilor gardiste din Dobrogea s-a trecut la îndeplinirea ordinului lui Horia Sima, dar au început să se facă, în același timp, pregătiri pentru recurgerea la acțiuni de forță împotriva regimului în situația în care regele nu ar fi chemat Mișcarea la guvernare.

Condițiile externe dificile pentru România create prin ultimatumul U.R.S.S. de evacuare a Basarabiei și nordului Bucovinei au determinat remanierea guvernului Tătărescu, la 28 iunie 1940. Lui Horia Sima i-a fost încredințat postul de subsecretar de stat la Ministerul Educației Naționale, Garda de Fier devenind astfel, pentru prima dată, forță politică de guvernământ.

După câteva încercări nereușite de a-l convinge pe rege să-i îndrepteze formarea unui guvern legionar, apreciat a fi singura soluție pentru ca Reichul german să nu încurajeze satisfacerea revendicărilor teritoriale ale Ungariei și Bulgariei pe seama României, Sima a demisionat, la 7 iulie 1940. El a încercat să determine, astfel, căderea întregului guvern, în speranța aducerii Mișcării Legionare la putere¹⁷.

În condițiile în care în a doua jumătate a lunii iulie și începutul lunii august 1940 cercurile conducătoare germane și italiene și-au sporit presiunile asupra României pentru acceptarea de cedări teritoriale în favoarea Ungariei și Bulgariei, Horia Sima a continuat să-i solicite regelui aducerea la putere a unui guvern legionar. Carol al II-lea a refuzat de fiecare dată o asemenea soluție, care ar fi putut constitui o serioasă amenințare pentru stabilitatea regimului său personal.

Fermitatea regelui de a nu accepta soluția politică a unui guvern legionar “de salvare publică”, considerat de gardiști singurul în măsură să prevină pierderea altor teritorii românești, după Basarabia și nordul Bucovinei, l-a determinat pe Horia Sima să proclame “fălimentul” procesului de reconciliere dintre Mișcarea Legionară și Carol al II-lea¹⁸.

La ordinul lui Horia Sima, mai mulți legionari, printre care și unele elemente din Dobrogea care-i erau fidele, au început pregătirile pentru declanșarea acțiunilor de răsturnare a regimului carlist acordând o atenție deosebită păstrării secretului în legătură cu misiunile primite.

Eșuarea procesului de reconciliere dintre “Garda de Fier” și regimul carlist l-a determinat pe Horia Sima să revină la planul declanșării “revoluției legionare”, aprobat la 17 martie 1940 de membrii grupului de acțiune autoexilați în Germania. Printre ei figurau și legionarii dobrogeni Nicolae Șeitan și Eugen Teodorescu. “Revoluția” urmărea să

înlăture regimul carlist și să aducă la putere Mișcarea Legionară, apreciată în cercurile gardiste ca singura forță capabilă să găsească soluțiile depășirii profundei crize pe care o traversa România.

În prima parte a lunii august 1940 Horia Sima s-a întâlnit la București cu mai mulți lideri legionari de maximă încredere din diferite zone ale țării, printre care și cu dobrogenii Eugen Teodorescu, Traian Puiu și Dumitru Dobrin, cărora le-a făcut cunoscute unele detalii ale planului de desfășurare a "revoluției". Misiunea încredințată celor trei era să organizeze câteva echipe de legionari care să atace unele obiective militare și civile din Brașov, în cooperare cu forțe gardiste locale și din zonele învecinate. Acțiunile urmău să se declanșeze la 1 septembrie în câteva orașe din Transilvania și Banat - Brașov, Cluj, Deva, Alba Iulia, Timișoara - și să cuprindă apoi întreaga țară.

La jumătatea lunii august 1940 Eugen Teodorescu l-a convins pe Horia Sima să includă în planul acțiunilor legionare atacarea principalelor instituții militare și civile din Constanța. Eugen Teodorescu a folosit ca argumente numărul semnificativ de legionari ce puteau fi mobilizați și sprijinul promis de unele cadre militare cu funcții de comandă din garnizoanele locale.

Ca urmare a ordinelor primite din partea lui Horia Sima, Traian Puiu și Dumitru Dobrin au trecut la recrutarea participanților la acțiunile ce trebuiau să se desfășoare în Constanța. La sfârșitul lunii august se putea conta pe 50 de tineri legionari aromâni din județul Caliacra și pe câțiva studenți mediciniști și politehniști din București originari din Dobrogea. În același context, erau gata de acțiune și unii elevi de liceu, membri ai Frățiilor de Cruce din Constanța.

Conform planului întocmit de Horia Sima, o atenție specială a fost acordată racolării de cadre militare locale cunoscute cu simpatii gardiste sau nemulțumite de politica internă și externă a regimului, care ar fi urmat să asigure procurarea de armament și muniție; această misiune a fost încredințată legionarilor rezerviști, ce fuseseră concentrați în diferite unități militare din zonă¹⁹.

Cedarea nordului Transilvaniei de către guvernul condus de Ion Gigurtu, impusă României de Germania hitleristă și Italia fascistă prin Dictatul de la Viena, la 30 august 1940, a stârnit un val uriaș de indignare în rândul opiniei publice din toată țara. În zilele următoare, la fel ca în alte mari orașe, la Constanța s-au desfășurat ample manifestații de protest față de această nouă amputare a teritoriului național.

Horia Sima a decis amânarea acțiunilor insurecționale legionare pentru data de 3 septembrie, ca urmare a problemelor organizatorice apărute în contextul cedării nordului Transilvaniei. Curieri speciali au transmis cu operativitate acest ordin grupurilor de acțiune constituite la Constanța și Brașov. Legionarii din Timișoara, Alba Iulia și Deva

urmau să intervină numai după ce se reușea ocuparea postului de radio de la Bod - Brașov, de unde trebuia să se dea semnalul începerii "revoluției legionare".

În ajunul datei de 1 septembrie 1940, liderii legionari dobrogeni Traian Puiu și Dumitru Dobrin s-au întâlnit cu Horia Sima la București și i-au raportat stadiul îndeplinirii măsurilor organizatorice pentru declanșarea acțiunilor insurecționale la Constanța. S-a ordonat urgentarea procurării armelor și muniției necesare prin folosirea relațiilor de care cei în cauză dispuneau în rândul unor cadre militare cu simpatii gardiste și verificarea loialității efectivelor legionare mobilizate²⁰.

Emil Geiger, consulul german la Constanța, i-a raportat lui Wilhelm Fabricius, reprezentantul Reichului la București, informații potrivit cărora legionari locali erau interesati în cunoașterea atitudinii Germaniei față de acțiunile insurecționale pe care urmau să le întreprindă în vederea răsturnării regimului carlist. Răspunsul Legației germane din București, transmis legionarilor locali prin intermediul consulului Emil Geiger, a fost ferm: "...să se renunțe la acest plan, deoarece Germania va da satisfacție (legionarilor -n.n.) la timpul potrivit, nu acum". Este de reținut faptul că intermedierea legăturilor între viceconsulul german și elementele legionare locale s-a realizat prin consulul onorific al Suediei la Constanța, Ștefan Besi. Acesta își crease anumite relații în rândul unor legionari locali fără a se implica, însă, în sprijinirea lor²¹.

Potrivit planului "revoluției", aprobat de Horia Sima, insurgenți din Constanța le revinea sarcina să atace și să ocupe simultan instituțiile civile și de ordine publică de primă importanță ale orașului și să înceerce să determine, cu rapiditate, cooperarea unor unități militare din zonă la acțiunile de răsturnare a regimului carlist ce urmau să se desfășoare simultan în mai multe orașe din țară.

Simultan cu declanșarea acțiunilor legionare la Brașov și București, mai multe zeci de legionari s-au adunat, în seara de 3 septembrie 1940, în câteva puncte prestabile din Constanța, sub pretextul organizării de acțiuni protestatare față de acceptarea Dictatului de la Viena de către guvernanti. După comunicarea de către lideri a misiunilor de luptă legionarii au atacat Comandamentul Corpului II Armată, Prefectura județului, Inspectoratul regional de poliție și Chestura poliției, Legiunea de jandarmi a orașului și cea a județului, cazarma gardienilor publici, Societatea de telefoane și Poșta. Printre atacatorii s-au aflat legionari aromâni din sudul Dobrogei, studenți, membri ai "Frăților de Cruce" din liceele locale.

În cursul acțiunilor declanșate la Constanța angajarea în luptă a două subunități de militari în termen, comandate de ofițeri simpatizanți ai Legiunii, a fost evitată în ultimul moment prin intervenția

energetică a gărzii de la Comandamentul Corpului II Armată²². Făcând uz de armele procurate anterior, legionarii au ocupat sediile Prefecturii, Inspectoratului regional de poliție, Legiunii de jandarmi și orașului, Poștei și Societății de telefoane și, după ce au sechestrat personalul acestora, s-au baricadat în interior. Armata a reușit restabilirea ordinii în dimineața zilei de 4 septembrie²³.

În luptele desfășurate între legionari și forțele de ordine în noaptea de 3/4 septembrie 1940 s-au înregistrat 10 morți (7 soldați și 3 legionari – anexa nr.6) și 11 răniți (6 soldați și 5 legionari)²⁴. Componentii echipelor legionare implicate în acțiuni au fost arestați. O parte din cei reținuți au fost anchetați în cursul zilelor de 4 și 5 septembrie 1940 de Parchetul Militar al Corpului II Armată.

În timpul acțiunilor din 3/4 septembrie 1940, legionarii au ocupat unele obiective militare și civile în Brașov și București, pe care armata a reușit ulterior să le elibereze. În confruntările de la Brașov au murit 5 legionari și 2 polițiști. Întrucât insurenții nu au putut ocupa postul de radio Bod, de unde trebuia să se dea semnalul declanșării “revoluției legionare” în toată țara, forțele legionare din Timișoara, Alba-Iulia și Deva nu au mai fost angajate în luptă.

Situația internă creată ca urmare a acțiunilor insurecționale legionare din 3/4 septembrie 1940 organizate la Brașov, Constanța și București și a marilor mitinguri la care au participat zeci de mii de locuitori ai Capitalei în semn de protest față de politica internă și externă falimentară a regimului carlist au grăbit decizia regelui Carol al II-lea de a-i încredința generalului Ion Antonescu, la 4 septembrie 1940, mandatul formării unui nou guvern.

În consecință, Ministerul Apărării Naționale a emis ordinul nr. 1370/5 septembrie 1940, urmat de ordinul nr. 36258/5 septembrie al Corpului II Armată prin care cele câteva zeci de legionari care fuseseră arestați în urma participării la acțiunile anarhice de la Constanța au fost eliberați²⁵.

Acțiunile legionare desfășurate la Constanța, ca de altfel și cele de la Brașov și București, nu au întrunit adeziunea deplină a populației și a factorilor cu putere de decizie din structurile armatei, conform planului inițial, ci doar a unor elemente izolate al căror sprijin a fost, în consecință, nesemnificativ. Deși eşuate, ele au contribuit la acutizarea situației de criză politică și socială ce se manifesta la nivel național și au întărit convingerea populației că regimul carlist, devenit falimentar, nu mai putea asigura stabilitatea internă și promovarea intereselor externe ale țării.

Forțat de derularea rapidă și defavorabilă a unor evenimente pe care nu le mai putea controla, Carol al II-lea a trecut prințului moștenitor Mihai “grelele sarcini ale domniei”, la 6 septembrie 1940. Atitudinea

dinea sa a deschis legionarilor drumul spre putere, Mișcarea Legionară intrând într-o nouă fază a evoluției sale.

NOTE

1. În Dobrogea au fost numiți următorii prefecți: colonel Pârvu Anton - județul Caliacra, lt.colonel Spirea - județul Constanța, colonel Dumitrescu Eugen - județul Durostor și lt.colonel Rață V. - județul Tulcea. A se vedea, în acest sens, "Dobrogea Jună", anul XXXIV, nr. 33 din 12 februarie 1938.
2. Arhivele Naționale Constanța (ANC), fond Prefectura Județului Constanța, dosar 25/1938.
3. Arhivele Naționale Constanța (ANC), fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar 18/1938, f. 46; Arhiva Serviciului Român de Informații (ASRI) Constanța, fond D, dosar 202, vol. 1, f. 257; *ibidem*, vol. 4, ff. 39-40.
4. ANC, fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar 18/1938, f. 49.
5. ASRI Constanța, fond D, dosar 202, vol. 1, f. 277; *ibidem*, vol. 2, ff. 254 și 267; vezi și ANC, fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar 16/1938, ff. 48-49.
6. ANC, fond Parchetul General al Curții de Apel Constanța, dosar 18/1938, f. 198.
7. *Ibidem*, ff. 181-182.
8. ASRI Constanța, fond D, dosar 202, vol. 2, ff. 117 și 169.
9. Horia Sima avea pseudonimul Aurelian Ionescu, iar legionarul conștănțean Nicolae Șeitan pe cel de Nicolae Drăculea (vezi Ioan Chiper, *Aurelian Ionescu alias Horia Sima*, în "Dosarele istoriei", an II, nr. 4(9), 1997, p. 19).
10. ASRI Constanța, fond D, dosar 202, vol. 3, f. 276.
11. ANC, fond Prefectura județului Constanța, dosar 4/1939, ff. 33-34.
12. ASRI Constanța, fond D, dosar 202, vol. 2, f. 253; *ibidem*, vol. 3, f. 31.
13. *Ibidem*, f. 278.
14. Horia Sima, *Sfârșitul unei domnii săngeroase*, Editura „Gordian”, Timișoara, 1995, pp.32-33.
15. ASRI Constanța, fond D, dosar 202, vol. 3, f. 103 .
16. *Ibidem*, f.282.
17. *Ibidem*.
18. Horia Sima, *Antologie legionară*, Opera publicistică. 1950-1992, vol.I, Colecția „Omul Nou”, Miami Beach, SUA, 1994, p. 112; *ibidem*, vol. II, p. 99; *ibidem*, vol. V, p. 319.
19. ASRI Constanța, fond D, dosar 202, vol. 3, f. 125 .
20. *Ibidem*, f. 120.
21. *Ibidem*, f. 286.
22. *Ibidem*, fond Y, dosar 836, vol. I, ff. 209-210.
23. *Ibidem*, ff. 206-216; *ibidem*, vol. II, ff. 1-4.
24. *Ibidem*, fond D, dosar 32, vol. 6, f. 32.
25. *Ibidem*, fond Y, dosar 836, vol. I, f. 216.

Résumé

During the authoritative monarchist regime (February the 10th – September the 5th), the Legionary Movement had evolved on a sinuous political trajectory: from the illegal organizational status, preoccupied by resisting the repression initiated by the governmental circles, to the one anticipating their ascension to the state power. That kind of relationship – rather tensioned – generated this situation between the authorities and the Legionary Movement, due to an acute internal and external crisis that Romania was confronted with.

The methodical repression that the Legion had been submitted to everywhere in the country, including Dobruja, was generated by the fact that the Legion had been considered to be a threat to the state security and also to the stability of the regime, by subversive actions and also by promoting a policy obedient to the powers that had joined the Axis.

The legionary activity developed at that time by the Iron Guard's representatives in Dobruja was subsumed to the strategy elaborated by the headquarters existing in the country, as well as by those from exile, a strategy focused on insuring the illegal resistance towards the persecution initiated by the King's Carol II regime until the moment of achieving a favorable situation for taking over the political power. In this respect, the anarchic measures initiated in order to do away with King's Carol II regime – by violent means – were alternated with "political" ones, in a so-called cooperation with state authorities.

Without managing to rally the masses or the significant political forces for its benefit, the Legionary Movement represented an important destabilizing factor for the state order. The actions taken – in the above mentioned respect – in Dobruja, as well as those initiated in other regions of the country, succeeded in sharpening the internal crisis and influenced the stream of events that led to the collapse of the King's Carol II regime.

EFFECTELE CONVENTIEI DE ARMISTITIU (12 SEPTEMBRIE 1944) ASUPRA NAVIGATIEI FLUVIALE ROMANE

Evoluția politică internă, dar mai ales strategico-militară de pe frontul de est, favorabilă avansării rapide a trupelor sovietice în Balcani și Europa Centrală, a făcut ca la București să nu se poată încheia un armistitiu care să poarte pecetea eforturilor făcute de negociatorii români pe canalele politico-diplomatice ce au funcționat la Lisabona, Madrid, Ankara și Cairo¹.

Proclamația regelui Mihai I către Țară, difuzată în ziua de 23 august 1944, la orele 22:23, prin care se anunță înacetarea ostilităților ca urmare a acceptării armistițiului oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie și Statele Unite ale Americii, a creat în primele momente confuzie și panică.

În realitate nu s-a obținut un armistitiu deoarece Aliații, în special Uniunea Sovietică, nu au reacționat prompt în recunoașterea ieșirii României din Axă și alăturarea ei, cu toate forțele, Coaliției Națiunilor Unite. Deși, în mod real, armata română a început lupta împotriva Germaniei din după-amiaza zilei de 23 august, devenind de facto aliată Uniunii Sovietice și Națiunilor Unite, de jure, înacetarea ostilităților s-a consfințit odată cu semnarea Convenției de Armistitiu în noaptea de 12/13 septembrie 1944, la Moscova².

În acest interval Armata Roșie a acționat pe teritoriul românesc fără a ține seama de evenimentele politico-militare de la 23 august 1944, trupele frontului 2 ucrainean comportându-se ca într-un teritoriu inamic cucerit.

Încălcând art. 17 al Convenției de Armistitiu³, care prevedea restabilirea administrației românești pe întreg teritoriul României, în intervalul 25 august – 5 septembrie, Uniunea Sovietică a marcat navele românești cu semne exterioare de captură, a internat la Dunăre sau concediat la mare personalul, înlocuindu-l cu echipaje sovietice și a trimis navele din Constanța spre U.R.S.S. cu destinație necunoscută⁴.

Cu toate că ordinul primit de forțele navale române în noaptea de 23 august 1944, de a închela orice act de agresiune împotriva Națiunilor Unite a fost pus în practică, în ziua de 24 august, ignorând voit realitatea, forțele aeriene sovietice au atacat și scufundat pe brațul

Chilia nave aparținând Comandamentului Forțelor Fluviale române (C.F.Fl.), a cărui principală forță navală o constituiau cele 7 monitoare blindate cu mare putere de foc⁵.

În dimineața zilei de 24 august 1944, la orele 3:30, bastimentele românești staționate în zona Ismail, ca și cele aflate în alte puncte pe Dunăre, au primit ordinul prin radio, al C.F.Fl. de încetare a ostilităților, fără a mai executa trageri contra avioanelor și navelor sovietice. Ca urmare monitoarele „Kogălniceanu” și „Brătianu”, aflate la Ismail au luat măsuri de siguranță și supraveghere a forțelor germane aflate în port. Sosit la bordul monitorului „Kogălniceanu”, delegatul Armatei a III-a, comandorul Negoeșcu, ordonă ca navele să treacă pe malul românesc, tocmai pentru a evita eventualele incidente cu forțele sovietice. În timp ce se îndrepta spre Chilia Nouă formația este atacată de aviația sovietică. În urma unui intens bombardament, monitorul „Kogălniceanu” se scufundă la km 43, răsturnându-se spre babord, cu chilia în sus, monitorul „Catargiu” este scufundat în zona Periprava, în timp ce monitorul „Brătianu”, grav avariat, devine neoperativ⁶.

În cursul zilelor următoare situația s-a agravat. Pe 28 august, monitoarele „Lahovari”, „Ardeal”, „Basarabia” și „Bucovina”, aflate la Brăila, au fost constituite în două grupuri cu misiunea de a captura sau scufunda navele germane ce se retrăgeau pe Dunăre sau se refugiau în Bulgaria⁷. În timpul executării misiunii, în ziua de 30 august, orele 19:00, sosește la Hârșova o vedetă sovietică având la bord pe căpitanul-comandor Blinov, însotit de doi ofițeri sovietici, care aduceau un ordin al Amiralului Gorskov, comandantul Flotei sovietice pe Dunăre. Acest Ordin adresat C.F.Fl. dispunea: toate navele de luptă române (monitoare, vedete, etc) aflate în amonte de Brăila, să fie prezente în ziua de 31 august 1944, orele 18:00, la Reni; C.F.Fl., împreună cu Statul Major să fie în ziua de 1 septembrie 1944, orele 10:00, la Brăila cu toate documentele necesare întocmirii planului comun de acțiune pe Dunărea Mijlocie și Superioară⁸.

În pofida insistențelor contraamiralului Alexandru Stoianovici, comandantul Forțelor Navale Fluviale române, care, aflat în fața unui atac iminent din partea unui grup de nave de război germane, solicită amânarea executării acestui ordin, sovieticii somează navele să se deplaseze la Ismail, amenințând cu scufundarea⁹.

O parte din nave au sosit la Ismail în seara zilei de 1 septembrie, unde se mai aflau ancorate nava școală „Mircea” și monitorul „Brătianu”. În dimineața zilei de 5 septembrie au sosit ultimele vase, monitorul „Basarabia” și remorcherul „Basarab”. Echipajele au fost debarcate, navele puse la dispoziția flotei sovietice, iar comandantul Forțelor Fluviale împreună cu statul său major a fost sechestrat și pus sub pază la Comandamentul Naval Sovietic.

În fața acestor situații limită Marele Stat Major Român a fost pus în imposibilitatea de a găsi soluții optime. Astfel, la cererea Comandamentului Marinei Militare (C.M.M.) de a-i se preciza atitudinea pe care trebuia să o adopte față de sovieticii care distrugă și capturau navele noastre de pe Dunăre, Marele Stat Major răspundea: „Dl. General Mihail¹⁰ a spus că nu poate da nici o dispoziție, fiind chestiune de guvern”¹¹. Ca urmare, s-a ordonat Statului Major al Marinei să aducă toate aceste probleme la cunoștința Ministerului de Externe și a primului ministru, în timp ce, la 7 septembrie 1944 generalul Mihail își prezintă demisia primului ministru, care nu-i este acceptată¹².

Aceeași soartă au avut-o și navele noastre maritime. Chiar dacă la mare, în perioada 23-29 august nu au fost semnalate incidente, în dimineață acestei ultime zile, amiralul Oktiabriski, comandantul Flotei Sovietice din Marea Neagră a ordonat ca „toată flota română de război și auxiliară să fie mutată la Sulina și predată la Comandamentul Maritim Sovietic”, în caz de refuz, amenința amiralul sovietic, „cu începere de la orele 15:00 din 29 august voi începe atacul flotei și bazei dumneavoastră de pe mare și din aer”¹³.

La cinci septembrie 1944, Ministrul Afacerilor Externe, Grigore Niculescu-Buzești, trimitea delegației române aflate la Moscova o comunicare prin care aducea la cunoștință abuzurile armatei sovietice față de flota română, contrar angajamentelor luate de Molotov prin Declarația din 25 august¹⁴. Prezentând situația foarte gravă în care se găsea flota română de mare și de Dunăre, ale cărei nave erau dezarmate și ofițerii arestați, ministrul român cerea intervenția urgentă și insistență pe lângă guvernul sovietic pentru a da instrucțiuni ca această stare de lucruri să înceteze. „Adaug - scria el - că în urma scufundării unui dragor sovietic, Comandamentul naval rus acuză de complicitate și trădare pe marinarii noștri, amenințând cu represalii. Statul Major al Marinei semnalează că marinarii noștri nu au nici un amestec în această scufundare care este după toate probabilitățile, datorată submarinelor germane ce-și continuă activitatea în Marea Neagră”¹⁵. De altfel, un caz asemănător se petrecuse cu trei zile înainte în rada portului Constanța, prin torpilarea vasului român „Oituz” de către un submarin german, iar Ministerul de Externe Român se temea de represalii „absolut nejustificate”¹⁶.

În ciuda eforturilor făcute de Comandamentul Marinei Române pentru a-și dovedi buna credință, aceste incidente s-au constituit într-unul din motivele invocate de Comandamentul sovietic pentru ca în dimineață zilei de 5 septembrie să procedeze cu ajutorul detașamentelor armate, la dezarmarea navelor românești și la înlocuirea pazei portuare cu trupe sovietice.

În discuțiile purtate delegația română a demonstrat că măsura de a

duce navele românești, având la bord echipaje și comandanți sovietici, arborând pavilioane sovietice, în porturi rusești, nu reprezintă numai o încălcare a clauzelor Convenției de Armistițiu, ci și o încălcare a dreptului internațional conform căruia nu există drept de captură sau pradă de război fără declarație de război și orice captură sau pradă de război operată înainte de declararea războiului, în timpul armistițiului sau după încheierea păcii este nulă¹⁷.

România începând cu data de 23 august încetase ostilitățile față de U.R.S.S. și la data dezarmării se găsea alături de aceasta în acțiunile de luptă contra navelor germane.

Contraamiralul Bogdenko, conducătorul delegației sovietice, a acceptat în principiu obiecțiile părții române, dar s-a disculpat declarând că măsurile luate au fost determinate de necesitățile operative de siguranță, iar „schimbarea pavilioanelor și înlocuirea echipajelor, precum și plecarea navelor din porturile românești nu contravin art.1 din Convenția de Armistițiu, deoarece sunt întrebuințate la ducerea în comun a operațiunilor de război contra Germaniei și Ungariei”¹⁸.

Semnarea Armistițiului în noaptea de 12/13 septembrie 1944, la Moscova de către delegația guvernamentală română condusă de Lucrețiu Pătrășcanu, n-a exclus echivocul în ceea ce privește ocuparea militară a țării și nu a rezolvat nici pe departe problemele grave cu care România, tratată ca o țară învinsă, se confrunta deja.

Acest document, care a stat la baza statului juridic al României până la încheierea păcii, a influențat în mod covârșitor prin consecințele și implicațiile sale directe și indirecte, evoluția economiei românești, pe o perioadă mai mare decât aceea a aplicării și valabilității lui¹⁹.

În mod firesc, efectele au fost resimțite și de marina comercială a țării.

La 23 august 1944, parcul de nave fluviale civile de care dispunea România cuprindea 96 de unități cu propulsie proprie, totalizând 36.111 C.P.(nave de pasageri, remorchere, șlepuri și tancuri cu motor) și 512 unități fără propulsie, totalizând o capacitate de transport de 431.431 tone metrice (șlepuri, ceamuri, tancuri). Pe măsura degajării porturilor dunărene de epave și a restabilirii unui traseu navigabil, flota fluvială a fost folosită de Comandamentul sovietic în proporție de 78% din puterea de tracțiune și de 86% din capacitatea de transport, până la întreruperea navegației din cauza înghețului în iarna 1944/1945²⁰.

În această situație, semnarea Armistițiului nu a făcut altceva decât să confințească, prin anumite prevederi ale sale, o stare de fapt deja existentă.

Potrivit prevederilor Convenției de Armistițiu, vasele de comerț

românești, care se găseau atât în apele românești, cât și în cele străine, urmău să fie supuse controlului operativ al Înaltului Comandament Aliat (Sovietic) pentru folosirea lor în interesul Aliaților²¹.

Un efect devastator asupra flotei comerciale românești l-a avut și obligația României de a plăti „pentru pierderile cauzate Uniunii Sovietice de operațiunile militare și de ocuparea de către România a teritoriului sovietic”, despăgubiri în valoare de 300 milioane dolari (U.S.) plătibile în sase ani în mărfuri (produse petroliere, cereale, cherestea, ambarcațiuni maritime și fluviale etc.)²². Baza pentru stabilirea plății despăgubirilor era dolarul american la paritatea echivalentului lui în aur²³.

Ulterior, o Convenție încheiată la 16 ianuarie 1945 între guvernele român și sovietic²⁴ a prevăzut planul livrărilor, a cantităților și calității mărfurilor ce trebuiau transmise Uniunii Sovietice în decurs de sase ani, în valoare de 50 milioane dolari anual, precum și prețul acestora²⁵.

Conform prevederilor acestei Convenții, în perioada 12 septembrie 1944 – 12 septembrie 1950, România trebuia să livreze produse petroliere, cereale, vite, material lemnos, vase maritime și fluviale, utilaj feroviar, pentru suma totală de 300 milioane dolari (U.S.A.), după prețurile mondiale din 1938, majorate cu 15% pentru unele produse între care și vasele maritime și fluviale. Erau prevăzute totodată eşalonarea livrărilor și termenele respective anuale, ca și sancțiuni pentru întârzieri la livrare, mergând până la livrări suplimentare de 5% pentru fiecare lună întârziere²⁶.

Referitor la marina comercială, anexa 1 a Convenției din 16 ianuarie 1945 prevedea ca obligatorie livrarea în contul articolului 11 al Convenției de Armistițiu a următoarelor:

- 4 vase maritime în valoare de 1.849.030 dolari U.S.
- 160 vase fluviale în valoare de 5.451.805 dolari U.S.
- 23 vase tehnice, mecanisme portuare și docuri plutitoare în valoare de 512.733 dolari U.S.
- 168 vase nou construite în valoare de 11.843.255 dolari U.S.²⁷

Totalul de 19.656.823 dolari U.S. era eşalonat pe parcursul a sase ani, din care, în primul an (12 septembrie 1944 – 12 septembrie 1945) trebuia livrat aproximativ 40%²⁸.

Pentru acoperirea quantumului impus de Convenția româno-rusă din ianuarie 1945, în primul an aveau să fie livrate în U.R.S.S. următoarele nave din cele existente la data semnării Armistițiului²⁹:

- vase maritime: în total două unități: motonava „Basarabia” și nava mixtă de mărfuri și pasageri „Alba Iulia”;
- vase fluviale: în total 160 unități, respectiv: 5 nave de pasageri (2.270 C.P.): „Ștefan cel Mare”, „Prințipele Mircea”, „Vasile Lupu”, „Giurgiu”, „Prințipele Mihai”;

- remorchere: 22 unități (10.475 C.P.): „Traian”, „Basarab”, „Severin”, „Petru Rareș”, „Dragoș”, „Radu Negru”, „Sarmisegetuza”, „Ialomița”, „Călărași”, „Aurora”, „Caraiman”, „Ceahlău”, „Negoi”, „N. Stefănescu”, „Predeluș”, „Argeșul”, „Regele Ferdinand”, „Dunărea”, „Gr. Cantacuzino”, „Primăvara”, „Motru”;
- șlep tanc autopropulsat: 1 unitate (1.400 C.P.);
- șlep tanc nepropulsat: 25 unități cu capacitate 21734 t;
- șlep autopropulsat: 2 unități (3.726 C.P.): „Bistrița” și „Jiul”;
- șlep nepropulsat: 99 unități cu capacitate de 110.982 t;
- șlep deschis (ceam): 6 unități cu capacitate de 4.243 t.

La 1 martie 1945, după cedarea acestor vase, în folosința economiei naționale au mai rămas doar 14 unități cu propulsie proprie (6.632 C.P.) și 232 unități fără propulsie proprie, cu o capacitate totală de 217.403 tone metrice, ceea ce însemna reducerea cu aproximativ 45% din capacitatea de transport a României.

Flota noastră comercială a fost adusă în această situație într-un moment în care, concomitent cu îndeplinirea obligațiilor din Convenția de Armistițiu, România desfășura un efort maxim pentru eliberarea teritoriului național, pentru înfrângerea fascismului și, nu în ultimul rând, pentru anihilarea consecințelor imediate ale operațiunilor militare. Pentru îndeplinirea necesităților de colaborare cu Armata Roșie și pentru executarea clauzelor Armistițiului, Marina Regală a fost nevoită să rechiziționeze nave comerciale, aducându-le modificări în funcție de misiunea încredințată. Astfel, au fost rechiziționate 47 de remorcheră, barcaze și ceamuri³⁰. Aceste vase fluviale civile au fost chemate să sprijine Marina Militară, aproape complet lipsită de mijloace, în acțiunile de asigurare a navegației pe Dunăre. Ne referim în mod special la participarea de echipaje românești, militare și civile, la operațiunile de dragaj, menite să redea Dunărea navegației.

În condițiile masivelor minări executate pe Dunăre, atât înainte cât și după 23 august 1944, executarea dragajului fluvial a reprezentat una din principalele misiuni pentru asigurarea desfășurării operațiunilor militare pe Dunăre și în zona ei. În cadrul Flotilei de dragaj, înființată în noiembrie 1944³¹ au fost încadrate numeroase nave fluviale civile, adaptate să poată face față unei asemenea activități, între care: remorcherele „Rahova”, „Cantacuzino”, „Putna”, șalupa „Toli”, șlepurile „Sf. Gheorghe” și „Fokion”, tancurile „N.F.R. 627” și „Maria”, din Secția I dragaj; șalupele nr. 8 și nr. 9, fiecare cu câte un șlep, din Secția a II-a dragaj; remorcherele: „Angela” cu șlep magnetic, șalupa nr. 11, șlepurile magnetice „Parnasos”, „Lidia”, „Cannaris”, „C.N.R. – 138”, barcazul „Ioanis”, din Secția a III-a dragaj, care, înființată mai târziu, a preluat și mijloace de la primele două³².

Pe baza Instrucțiunii operative a Comandamentului Marinei Militare nr. 1 din 5 decembrie 1944³³, aceste nave, împreună cu Flotila de dragaj, au participat la deschiderea canalului navigabil, controlul acestuia, lărgirea șenalului și dragajul în prova convoaielor conform ordinelor și ritmului stabilit de C.F.Fl.³⁴.

Dragajul a început la 20 septembrie 1944 și s-a executat în trei etape importante. Astfel, anii 1944-1945 au reprezentat etapa pe parcursul căreia gruparea de dragoare românești, din care făceau parte și fostele remorchară N.F.R. „Gherdap”, „Basarab”, „Amurg”, au executat dragarea minelor în zona Giurgiu - Ruse, Chiciu - Gura Siretului, Giurgiu, Calafat, Ismail, Isaccea, Oltenița – Turtucaia și Silistra, în paralel cu trecerea trupelor sovietice către Dunăre. În timpul acestor misiuni s-au pierdut în explozia unor mine, dragoarele „Gherdap” și „Amurg”, cu mare parte din echipaj³⁵.

Anul 1946, a reprezentat cea de-a doua etapă când, Flotila de dragaj, reorganizată pe cele trei secții mai sus menționate și folosind numeroase nave civile, a dragat, folosind și un avion dragor, o suprafață de 112,8 Km², parcurgând 29529 Km în dragaj³⁶. Dragajul executat în anii 1947 și 1951-1952 a constituit ultima etapă³⁷. La sfârșitul acestei perioade, în septembrie 1952, a fost redată navegației ultima porțiune de fluviu rămasă periculoasă, zona Km 560-566.

Flota comercială de Dunăre a avut de suferit și datorită faptului că după 1 mai 1945, Comandamentul Sovietic a cerut să-i fie puse la dispoziție și toate navele care ar fi putut trece prin Cataracte și lucra pe Dunărea Superioară, pentru a fi folosite în Ungaria și Austria³⁸. Acestui scop i-au fost destinate 116 șlepuri și trei remorchară, în timp ce, pentru transporturile românești rămâneau numai 39 șlepuri și ceamuri și șapte remorchară mici. Astfel, după 1 mai 1945, posibilitățile marinei comerciale de a satisface nevoile naționale scăzuseră și mai mult față de perioada imediat următoare armistițiului.

Porturile maritime și fluviale românești, șantierele navale, instalațiile portuare, cheuri, magazii, docuri, executau reparațiile și comenziile autorităților sovietice și puteau fi folosite pentru nevoi interne doar în măsura în care sovieticii considerau că sunt disponibile. Până la 15 mai 1945 aproape întreaga capacitate a șantierelor și atelierelor de reparații navale a fost folosită pentru navele sovietice sau cele aflate la dispoziția Comandamentului sovietic.

Abia la 16 mai 1945, odată cu ratificarea Tratatului de navegație sovieto-român, au putut fi reglementate unele norme pentru darea și primirea comenziilor de reparații al căror cost urma să fie suportat de partea sovietică³⁹.

Încercând să rezolve problema lipsei de material flotant, guvernul român a solicitat restituirea unui număr de nave, din cele preluate de

organele sovietice după 1 septembrie 1944.

Prin Convenția semnată la Moscova, la 11 septembrie 1945 de Petru Groza și Gheorghe Tătărescu pentru partea română și A.I. Mikoian și A.I. Vâșinski în numele Guvernului sovietic, acesta din urmă a consimțit să satisfacă cererea României și să retrocedeze un număr de 18 nave maritime de război și 23 nave din flota comercială și tehnică⁴⁰. Convenția a fost respectată numai în parte, U.R.S.S. ignorând atât prevederile acestui document, cât și unele articole din Convenția de Armistițiu, ca de exemplu cele care obligau România să pună la dispoziția Înaltului Comandament Aliat Sovietic mijloacele proprii de transport pe apă, de unde reieșea indiscutabil dreptul de proprietate al României asupra navelor sale. Între vasele civile nerestituite s-au numărat 57 nave maritime și fluviale și 64 nave și ambarcațiuni tehnice și speciale, deși Convenția de Armistițiu nu conținea nici un articol care să prevadă că vasele pot fi obiect de captură⁴¹.

În anii următori, până în 1950 inclusiv, navigația fluvială română a trebuit să facă față obligațiilor ce decurgeau din eșalonarea livrărilor de material naval, mai ales construcții noi, aşa cum fusese hotărât prin Convenția din 16 ianuarie 1945.

În aceste condiții, refacerea și dezvoltarea flotei comerciale române, cu suprastructurile necesare, avea să fie un proces dificil și de lungă durată.

NOTE

1. Constantin Glikor, *Armata Roșie în România. Adversar – Aliat – Ocupant, 1940-1948*, vol. I, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, București, 1996, p. 34.
2. *Ibidem*, p. 35.
3. „Monitorul Oficial”, I, nr. 219, 22 septembrie 1944. Convenție de Armistițiu între Guvernul Român pe de o parte și Guvernul Uniunii Sovietice, Regatul Unit și Statele Unite ale Americii pe de altă parte.
4. 23 august 1944. *Documente. 1944-1945*, vol. IV, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 519-520.
5. Arhivele Militare Române (A.M.R.), fond C.M.M., dosar 1192/1940, f. 106-108 și 121.
6. Arhivele Marelui Stat Major (M.St.M.), fond 379, dosar 10, p. 21-25.
7. *Ibidem*, p. 51. Radio-tegrama Statului Major al Marinei nr. 323 către monitoare, prin care se ordona „Împingeți în amonte pe Dunăre până la frontieră iugoslavă. Somați și forțați toate navele sub pavilion german de a trece pe malul românesc și ledezarmați. Contrag scufundați. În amonte de Gruia Dunărea este minată”.
8. *Ibidem*, p. 58.
9. *Ibidem*, p. 64.
10. Șeful M.St.M., numit prin Înalt Decret Regal în după-amiaza zilei de

- 23 august 1944.
11. Arhivele Naționale Istorice Centrale (A.N.I.C.), fond 338, Dosar nr.123, f. 23.
 12. Biblioteca Academiei Române (B.A.R.), fond intern, 189, vol. I. F. 7906.
 13. A.M.R., fond 1400, dosar 71, f. 17.
 14. Arhiva Ministerului Afacerilor Externe (A.M.A.E.), fond 71/România, Anul 1939, E9, V18, Condiții de pace, vol., 161.
 15. *Ibidem*.
 16. *Ibidem*.
 17. A.M.R., fond 1400, dosar 71, fila 24.
 18. Până la 12 septembrie Comandamentul naval sovietic de la Constanța luase: 4 distrugătoare, 2 torpiloare, 3 canoniere, 2 purtătoare de mine, 1 navă bază, 7 vedete torpiloare, 3 vânătoare de submarine, 3 pontoane armate, 1 navă școală, 16 nave auxiliare diverse, în total 42 de unități care reprezentau întreaga flotă maritimă militară românească. Concomitent, de la Dunăre au fost luate: 5 monitoare, 7 vedete fluviale, 2 nave de Comandament, 38 șalupe de dragaj și patrulare, 15 șlepuri, 12 tancuri și 2 remorcher, în total 81 de unități constituind forța fluvială românească de luptă și convoiul ei, partea logistică plutitoare, alcătuită în parte din nave aparținând flotei fluviale civile (Nicolae Kolinski, Raimond Stănescu, *Marina Română în al doilea război mondial*, vol. III (1944-1945), Editura Modelism Internațional, București, 1998, p. 232).
 19. Ion Alexandrescu, *Economia României în primii ani postbelici (1945-1947)*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
 20. Nicolae Kolinski, Raimond Stănescu, *op. cit.*, p. 233.
 21. *Convenția de Armistițiu...*, Art. 10, în „Monitorul Oficial”, I, nr. 219, 22 septembrie 1944.
 22. *Ibidem*, Art. 11.
 23. *Ibidem*, Anexa la Articolul 11; vezi și *România marele sacrificat al celui de-al doilea război mondial. Documente*, vol. I, Arhivele Statului din România, București, 1944.
 24. 23 August 1944. *Documente 1944-1945*, vol. III, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 482-523. Convenție semnată între guvernele României și U.R.S.S cu privire la aplicarea prevederilor articolului 11 din Convenția de Armistițiu (16 ianuarie 1945).
 25. Ion Alexandrescu, *op. cit.*, p. 38.
 26. *Ibidem*.
 27. Convenție semnată între guvernele României și U.R.S.S. cu privire la aplicarea prevederilor articolului 11 din Convenția de Armistițiu (16 ianuarie 1945). Tabel 6. Vase maritime și fluviale; vezi și Ion Alexandrescu, *op. cit.*, p. 39 (Tabel nr. 1).
 28. *Ibidem*.
 29. *Ibidem*. Anexa II. Livrarea mărfurilor de către România în primul an de aplicare a Convenției de Armistițiu cu România din 12 septembrie 1945. Lista vaselor fluviale după paragraful 6 (Vase maritime și fluviale. Flota tehnică. Mecanisme portuare și docuri plutitoare).
 30. A.M.R., fond St.M.M., Secția a II-a, dosar 3985, f. 54-59.
 31. *Ibidem*, fond 1401, dosar 44, f. 216.

32. *Ibidem*.
33. A.M.R., fond S.S.M., dosar 11/1945-1946, f. 428.
34. *Ibidem*; vezi și fond C.F.Fl., dosar 41, fila 13.
35. *Ibidem*, fond C.F.Fl., dosar 40, Jurnal operativ al C.F.Fl. din 24 ianuarie 1945.
36. *Ibidem*, fond C.F.Fl., dosar 42, fila 11-20. Darea de seamă asupra dragajului pe Dunăre în anul 1946.
37. Pentru această etapă vezi: *ibidem*, fond 376, dosar 9, f. 180-181; *ibidem*, fond C.M.M., dosar 2180, f. 86; *ibidem*, dosar 3204, f. 5.
38. Nicolae Kolinski, Raimond Stănescu, *op. cit.*, p. 236.
39. Schimbarea instrumentelor de ratificare ale Tratatului de navigație și comerț sovieto-român, în „Marina Nouă”, An III, Nr. 69, miercuri 21 mai 1947, p. 1.
40. Arhivele Statului din România, *România și Armistițiul cu națiunile Unite. Documente*, vol. II, „Arc” S.R.L., București, 1997, p. 364-365.
41. *Ibidem*, p. 402.

LES EFFETS DE LA CONVENTION D'ARMISTICE (LE 12 SEPTEMBRE 1944) SUR LA NAVIGATION FLUVIALE ROUMAINE
Résumé

La signature de l'Armistice, la nuit de 12/13 septembre 1944, à Moscou, par la délégation gouvernementale roumaine, n'a pas exclu l'équivocue concernant l'occupation militaire du pays et n'a pas su résoudre les problèmes graves avec lesquels la Roumanie, traitée en pays vaincu, se confrontait déjà.

Ce document, qui s'est maintenu à la base du statut juridique de la Roumanie jusqu'à la conclusion de la paix, a influencé de manière définitive, par ses conséquences et implications directes et indirectes, l'évolution de l'économie roumaine et implicitement celle de la navigation fluviale roumaine, le long d'une période plus longue que l'application et la valabilité proprement-dites.

DIMENSIUNEA EUROPEANĂ A PROCLAMĂRII REGATULUI ROMÂNIEI – 14 MARTIE 1881

Instaurarea dinastiei de Hohenzollern în România s-a realizat într-un context intern și internațional complex, care a favorizat evoluții importante ale formei de guvernământ în Europa.

Odată cu modernizarea societății românești a existat o preocupare tot mai susținută privind organizarea statului. Existau, desigur, o anumită tradiție și o experiență seculară, care și-au pus amprenta asupra evoluției societății românești în epoca modernă. Avem în vedere instituția domniei, care a reprezentat, secole de-a rândul, autoritatea de stat în relațiile interne și internaționale¹. Modernizarea structurilor statale a adus în prim plan, problema modului în care domnul (suveranul, monarhul) își exercita puterea. Un alt fapt care se înscria în practica vremii, cu rădăcini în epoca medievală, era acela al înruditirilor de familie, care jucau un rol important pentru existența și afirmarea statelor.

Fără a intra în detalii, este necesar să amintim că, după revoluțiile din 1821 și din 1848 – înfrânte prin intervenția militară a marilor imperii vecine, a devenit clar pentru oamenii politici români, faptul că numai un domnitor dintr-o dinastie europeană putea asigura salvagardarea României și afirmarea ei ca entitate distinctă în rândul statelor europene. Dinastia străină nu trebuia să aparțină Rusiei, Turciei sau Austriei, cele trei mari imperii care au împresurat țările române și își disputau supremația asupra lor².

Așa se explică hotărârile adunărilor ad-hoc din 1857, cu cele patru puncte comune: respectarea capitulațiilor care prevedea că țările române sunt teritorii neocupate și independente, unirea principatelor într-un singur stat cu numele România, prinț străin cu tron ereditar, ales dintr-o dinastie domnitoare a Europei apusene, ai cărui succesiuni să fie crescute în religia țării, o adunare obștească, după datinile țării³. Se urmărea, de fapt, desprinderea Principatelor din aria de dominație a Imperiului Otoman și, în perspectivă, dobândirea independenței. Marile puteri au sesizat această intenție și au respins ideea principelui străin. Ingeniozitatea politică a demnitarilor de atunci a făcut posibilă unirea din 1859 și recunoașterea ei, în trepte, până în 1862, în timpul domniei lui Al.I. Cuza.

Evenimentele care au urmat au avut tangență cu politica euro-

peană a epocii, după cum urmează: mai întâi, alegerea domnului după abdicarea lui Cuza în 1866.

Prima propunere: Filip de Flandra, fratele regelui Leopold al II-lea al Belgiei, pentru că Belgia avea cea mai avansată constituție din Europa și o monarhie recunoscută pentru respectul său față de regimul constituțional. Dar, Napoleon al III-lea nu putea tolera această alegere, întrucât Filip de Flandra aparținea familiei de Orléans, pre-tendentă la tronul Franței. Anticipând această opoziție, Belgia a făcut cunoscut faptul că principalele Filip nu acceptă propunerea României⁴.

După eșuarea acestei acțiuni, I.C. Brătianu a făcut tatonări la Paris și Londra, unde „s-a ajuns la convingerea că un principe străin este posibil, și acesta este un Hohenzollern”⁵.

Cu încunoașterea guvernului român, I.C. Brăteanu s-a deplasat la Düsseldorf, unde a avut o discuție cu principalele Carol Anton de Hohenzollern, guvernatorul Rhenaniei și cu cel de-al doilea fiu al său, Carol, în vîrstă de 27 de ani, locotenent în Regimentul al II-lea de dragoni ai gărzii prusiene.

„Carol de Hohenzollern primește coroana fără condiționi, s-a pus imediat în realitate cu Napoleon III” – aşa a transmis telegrafic, I.C. Brăteanu, la București⁶.

Pentru a pune marile puteri în fața faptului împlinit, locotenenta domnească a publicat o „Proclamație către popor”, recomandând alegerea prin plebiscit a principelui Carol-Ludovic de Hohenzollern, ca domn al României, sub numele de Carol I.

Plebiscitul din 2/14 aprilie – 8/20 aprilie 1866 a confirmat alegerea⁷.

Carol I a avut la 7/19 aprilie 1866, o discuție cu Otto van Bismarck, acesta sfătuindu-l „să ia hotărârea îndrăzneață de a pleca direct spre România”⁸. Sosind în țară, Carol s-a prezentat în fața Parlamentului la 10/22 mai 1866, unde a depus jurământul „Jur a fi credincios legilor țării, a păzi religiunea românilor precum și integritatea teritoriului ei și a domni ca domn constituțional”⁹. A urmat constituția din iulie 1866, pe care domnitorul a depus următorul jurământ „Jur a păzi Constituția și legile poporului român, a menține drepturile lui naționale și integritatea teritoriului”¹⁰.

Prin urcarea lui Carol I de Hohenzollern pe tronul României, marile puteri au fost puse în fața faptului împlinit. Rezistența lor s-a diminuat treptat. Cea mai deosebită stăvila a fost înlăturată la 12/24 octombrie 1866, când domnitorul a primit firmanul de numire din partea sultanului și a fost decorat cu ordinul „Osmanie” în smaralde și diamante¹¹. În timpul vizitei la Istanbul, Carol I s-a remarcat prin atitudinea sa demnă și, neconformându-se uzanțelor Portii, a demonstrat aspirația spre independență. Înalta Poartă a recunoscut noua constituție a României.

Primii ani de domnie a lui Carol I, s-au caracterizat printr-o agitață viață politică. Această agitație se desfășura pe un fond internațional dominat de războiul franco-prusian din 1870-1871, și încoronarea regelui Prusiei ca împărat al Germaniei.

La acea vreme, în Europa erau 21 dinastii și 2 republici (Elveția și San-Marino).

În contextul agravării crizei orientale și a iminenței războiului între Rusia și Imperiul Otoman, diplomația românească a acționat pentru obținerea independenței. După războiul din 1877-1878, Congresul de la Berlin recunoștea, pe plan juridic internațional, independența de stat a României.

La 8/20 septembrie 1878, Consiliul de Miniștri a hotărât ca domnitorul Carol I să poarte titlul de „alteță regală”¹². Prin aceasta, se urmărea afirmarea României în arena internațională, ca un stat independent care a rupt cu trecutul de vasalitate, pentru a întări poziția lui Carol I și a ridica prestigiul dinastiei de Hohenzollern în fața celorlalte monarhii europene.

Pentru a asigura stabilitate și continuitate dinastiei, Consiliul de Miniștri a insistat pentru reglementarea succesiunii la tron.

Problema proclamării României ca regat și a lui Carol I ca rege, a format obiectul multor discuții.

„Ieri au fost în cameră dezbatere violente care s-au terminat, ce e drept, prin trecerea la ordinea zilei, însă în urma cărora s-au hotărât, atât Guvernul, cât și majoritatea Corpurilor Legiuitoare, ca să proclame îndată Regatul”¹³.

Mai întâi, Camera Deputaților a formulat la 14/26 martie 1881, următoarea moțiune: „Spre a corespunde unei vechi dorințe a Națiunii, spre a întări în țară stabilitatea și ordinea și de a da o garanție mai mult, că Dinastia trăiește în România în aceleași condiții ca și în celelalte state ale Europei și că prin urmare ea inspiră aceeași încredere, Camera Deputaților, în puterea dreptului de suveranitate a națiunii, proclamă de Rege al României pe Alteța Sa Regală Principele Carol I”¹⁴.

Propunerea a fost primită în unanimitate și s-a depus proiectul de lege care prevedea: „Art. 1. România ia titlul de regat iar Domnitorul ei, Carol I, ia pentru sine și moștenitorii săi, titlul de rege al României. Art. 2. Moștenitorul tronului va purta titlul de Principe de Coroană al României”¹⁵.

Lăsând deoparte disputele politice, deputații și senatorii au primit cu entuziasm proclamarea regatului României. I.C. Brătianu a amintit în discursul său, faptul că „românii au cerut atât la Londra, cât și la Paris unirea Moldovei cu Muntenia într-un Regat; acum, în sfârșit, după zeci de ani a fost atins acest înalt scop care n-a încetat niciodată a

forma obiectul dorinții tuturor patrioticilor"¹⁶

Membrii celor două Camere s-au deplasat la Palat pentru a prezenta omagii nouului rege. Perechea princiară a urcat pe estrada Tronului, iar președintele Senatului, Dim. Ghica, a rostit următorul discurs: „Sunt fericit și mândru că soarta m-a ales să prezint Alteței Voastre Regale, în numele Senatului și Camerei, legea votată azi de ambele Corpuri Legiuitoare și prin care se îndeplinește dorința țării întregi”¹⁷.

În urale furtunoase, vădit emoționat Prințipele a răspuns: „Mare și solemn este acest moment în care reprezentanții națiunii vin să-mi anunțe ei însăși votul lor unanim. Prin acest vot va începe o nouă pagină în cartea vieții poporului nostru, prin el se termină un timp plin de lupte și greutăți, însă și de sfârșări bărbătești și de fapte eroice! În acest moment vreau să repet ceva ce am spus de atâtea ori: Întotdeauna, numai dorința națiunii a dat lucrărilor mele direcțune și scop! De 15 ani sunt Domnitor al acestei țări; de 15 ani posed dragostea și încrederea poporului, această dragoste și această încredere mi-au făcut și mai bune zilele și m-au întărit în zilele cele rele! De aceea mândru am fost de demnitatea mea de Domnitor; scump mi-a fost acest titlu în jurul căruia s-au adunat în trecutul îndepărtat atâtă glorie și măreție!

Țara însă este de părere că în situația pe care a dobândit-o acum și în puterea ei națională dovedită prin fapte, trebuie să se ridice la rangul de Regat. Eu primesc dar titlul de Rege, nu pentru mine, ci pentru mărirea României, sigur fiind că el nu va desface deloc legăturile strânse care mă unesc cu poporul meu prin luptele și greutățile ce împreună am înfruntat! Să dea Dumnezeu ca primul rege al României să se bucure de aceeași dragoste, care a răsplătit pe ultimul Prințipe de toate necazurile. Pentru mine prețuiesc iubirea acestui nobil și brav popor, căruia i-am consacrat toată existența mea, mai mult decât măreția și strălucirea unei Coroane!”¹⁸

A urmat depunerea iscăliturii regale prin care legea proclamării regatului României a fost săcționată și faptul acesta istoric s-a petrecut în aceeași Sală a Tronului, unde de la 1866 până la acea dată, s-au săvârșit acte atât de importante în viața națională a românilor.

Din cauza înmormântării țarului Alexandru al II-lea, la Petersburg, festivitățile încoronării au fost amâname¹⁹.

Vesta proclamării regatului României a prilejuit exprimarea devotamentului națiunii pentru dinastia străină, deja pătrunsă în inima poporului român. Manifestările de simpatie au continuat mai multe zile: armata, clerul, magistratura, Academia Română, breslele, corporațiile, coloniile străine au cerut audiențe pentru a prezenta adrese și a ține discursuri. Regele a răspuns tuturor.

Au fost trimise scrisori de ratificare către toți suveranii Europei.

Turcia a recunoscut imediat Regatul, apoi Anglia și Italia (22 martie/3 aprilie 1881)²⁰. Imperiul German, Rusia și Austro-Ungaria au recunoscut regatul la 26 martie/7 aprilie 1881²¹. În aceeași zi, ministrul Statelor Unite, E. Schuyler, a adus scrisoarea de felicitare din partea guvernului american²².

La 27 martie/8 aprilie 1881, Împăratul Germaniei Wilhelm I, a telegrafiat la București „vă repet felicitările mele pentru marele eveniment care sper că va întări situația ta pentru totdeauna”²³.

Regele Carol I a precizat în răspunsul său importanța recunoașterii europene a regatului român: „Însemnatatea acestui mare act a fost cu mult sporită prin repedea recunoaștere a Marilor Puteri, ceea ce pentru mine este și recunoaștere muncii de atâția ani”²⁴.

Scrisoarea regelui către președintele Consiliului de Miniștri, din 5/17 aprilie 1881, cuprinde ideea conform căreia, prin proclamarea regatului, interesul național a fost armonizat cu cel european, de stabilitate politică „Proclamarea regatului României a fost îndemnul spontaneu și puternic al unei mișcări generale de mulțumire în toată țara; pe lângă nesfârșitele și impozantele manifestațiuni ale Capitalei, am primit din toate orașele și din comunele rurale cele mai depărtate, sincere, leale și călduroase felicitări pentru actul de la 14 Martie. Aceasta este încă o dovdă de viul simț politic al națiunii, care a înțeles câtă mare chezășuire pentru viitorul ei cuprinde definitiva stabilire a României în rândul statelor monarhice și constituționale, și arată totodată că, prin unanima lor deciziune, Corpurile Legiuitoroare au fost fidel interpret al voinții țării...”²⁵.

La 22 martie/3 aprilie 1881, generalul Zurov aducea, odată cu comunicarea urcării pe tronul Rusiei a lui Alexandru al III-lea, și scrisoarea prin care noul țar îl felicită pe Carol I pentru proclamarea regatului român²⁶.

La 30 martie / 11 aprilie 1881, principele Carol-Anton de Sigmaringen, tatăl regelui Carol I, scria fiului său: „A fost un adevărat potop de scrisori, telegrame și de cărți de felicitare cu ocazia proclamării Regatului... Trebuie să mărturisesc că în îndelungata mea experiență n-am văzut încă din partea presei o judecată mai unanimă și mai imparțială a unui mare act politic aşa cum mi-a fost dat să văd acum, cu această ocazie! Mai cu seamă în, Suabia satisfacția este generală... După cum aflu din ziar, toate guvernele, afară de al Spaniei și al Portugaliei au recunoscut această transformare... La ziua nașterii tale (18/20 aprilie 1881, n.a.) o să serbez regalitatea printr-un mare dineu... vom avea muzica regimentului de la Constanța”²⁷.

Scrisori de recunoaștere au trimis și Spania și Portugalia, la 5/17 mai 1881. Spania a răspuns la scrisoarea de notificare a regelui Carol I printr-un împuternicit special, Don Pedro Juan de Aladro. Acum toate

puterile au recunoscut regatul României²⁸.

Neântrerupt au sosit telegrame de felicitare din toate părțile Europei și ale Americii. Generalul Ernoth a adus o scrisoare a principelui Bulgariei. Regele Umberto al Italiei a exprimat în cuvinte călduroase simpatia sa pentru regele României. Împăratul Austriei, Frantz Joseph I a dat Regimentului 6 de Infanterie, numele de „Regele Carol al României”²⁹. Ecoul pe care l-a avut în Europa proclamarea regatului român poate fi considerat foarte puternic la acea vreme.

Festivitățile consacrate proclamării regatului au fost stabilite pentru 10 mai 1881, când se împlineau 15 ani de la urcarea lui Carol I pe tron. Regela a cerut ca ceremonia să se facă în tradiția țării și a propus, ca pentru sine să se facă o coroană de oțel din unul din tunurile cucerite la Plevna, iar pentru regină o coroană simplă de aur dacă se poate la unul din giuvaergii din București³⁰.

La 9/21 mai 1881, Parlamentul a înființat ordinul „Coroanei” în amintirea încoronării primului rege al României³¹.

Serbarea încoronării a avut loc la 10/22 mai 1881 și a început cu 24 focuri de tun, apoi sfântirea coroanelor la Mitropolie și predarea coroanelor perechii regale la palat³².

Cuvântarea rostită la încoronare de către regele Carol I s-a axat pe semnificația proclamării regatului: „Serbarea de astăzi consacră o epocă de cincisprezece ani, plină de lupte grele, de fapte mari. Sub puternicul scut al constituțiunii, România a crescut, s-a dezvoltat, s-a întărit. Stăruința națiunii, vitejia armatei și credința pe care am avut-o în bărbăția poporului au împlinit dorințele noastre cele mai arzânde prin proclamarea Regatului care este garanția cea mai sigură pentru viitor. Primesc dar, cu mândrie, ca simbol al independenții și al țării României, această coroană tăiată dintr-un tun stropit cu sângele vitejilor noștri, sfântă de biserică, ea va arăta generațiunilor viitoare voinicia românilor și unirea care a domnit între țară și domn.

Pentru Regină și pentru Mine însă, coroana cea mai frumoasă este și rămâne dragostea și încrederea poporului...”³³.

În dimineața zilei de 10/22 mai, a sosit la palat felicitarea împăratului Germaniei: „cele mai cordiale urări pentru serbarea de astăzi care promite urcării pe tron a Majestăților Voastre, o nouă întărire pentru binele durabil al țării voastre. Wilhelm Imperator Rex”³⁴.

Toți suveranii Europei au trimis scrisori și telegrame de felicitare, cea mai cordială fiind aceea a regelui Ludovic al II-lea al Bavariei³⁵.

Proclamarea regatului a dus și la stabilirea unor relații diplomatice normale, agențiiile României existente înainte de 1877, fiind reorganizate corespunzător cu noul statut al țării. În anul 1881, asemenea relații cuprindeau 18 țări printre care Rusia, Austro-Ungaria, Turcia (1878), Italia, Serbia, Bulgaria (1879), Belgia, Olanda,

Monaco, Franța, Marea Britanie, Germania, Grecia, S.U.A. (1880), Spania (1881), iar în țările nordice existau consulațe³⁶.

Totodată au fost încheiate mai multe acorduri bi și multilaterale, convenții, înțelegeri internaționale. Relațiile cu statele europene, îndeosebi, s-au intensificat în mod sensibil.

Realizată în spiritul faptului împlinit, proclamarea regatului, continua acea politică românească de a-și asigura interesele naționale într-un context politic european și zonal, complicat.

Unirea, independența și regatul au fost realizate prin eforturile României de a nu fi doar un element pasiv, un obiect de manevră în raport cu interesele marilor puteri, ci să fie un factor activ în contextul politic european. Pentru recunoașterea regatului, guvernul român a adoptat unele legi cerute de statele europene în 1881, cum au fost, legea navegației pe Dunăre și legea împotriva străinilor (care îi viza pe revoluționarii ruși)³⁷.

Proclamarea regatului și reglementarea succesiunii la tronul României, în afară de faptul că a întărit pozițiile lui Carol I și ale dinastiei române, a contribuit, în egală măsură, la consolidarea regimului politic în țara noastră, a conferit noi dimensiuni luptei pentru unitatea națională, a crescut prestigiul monarhiei. Carol I, primul rege al României a fost un model de suveran european, iar România un regat după modelul regatelor moderne europene, egal în drepturi cu acestea.

NOTE

1. Ioan Scurtu, Monarhia în România. 1866-1947. Ed. Danubius, București, 1991, p. 5.
2. Ibidem, p. 8.
3. Gh. Platon, Istoria modernă a României, Ed. Didactică și Pedagogică, București, 1985, p. 172.
4. „Memoriile regelui Carol I”, Ed. Scripta, București, 1992, vol. I, p. 34.
5. Ioan Scurtu, op. cit., p. 12.
6. Titu Maiorescu, Istoria contemporană a României. 1866-1900, București, 1925, p. 136.
7. „Memoriile regelui Carol I al României”, op. cit., p. 35.
8. Ibidem, p. 39.
9. Ibidem, p. 62.
10. Ibidem, p. 81.
11. Ibidem, p. 138.
12. „Memoriile regelui Carol I al României”, Ed. Machiavelli, București, 1994, p. 158.
13. Ibidem, p. 379.
14. Ibidem.

15. Ibidem, p. 380.
16. Ibidem.
17. Ibidem, p. 381.
18. Ibidem, p. 381-382.
19. Ibidem.
20. Ibidem, p. 383.
21. Ibidem, p. 385.
22. Ibidem.
23. Ibidem.
24. Ibidem.
25. Regele Carol I. Cuvântări și scrisori. 1877-1886, București, 1909, tomul II, p. 435-436.
26. Nicolae Iorga, Istoria românilor, București, 1939, vol. X, p. 232.
27. Memoriile regelui Carol I, op. cit., p. 385-386.
28. Ibidem, p. 393.
29. Ibidem, p. 387.
30. Ibidem.
31. Ibidem, p. 394.
32. Ibidem, p. 398.
33. Regele Carol I. Cuvântări și scrisori, op. cit., p. 436-437.
34. Memoriile regelui Carol I, op. cit., p. 395.
35. Ibidem.
36. Nicolae Iorga, Politica externă a regelui Carol I, București.
37. Gheorghe Platon, op. cit., p. 434.

LA DIMENSION EUROPÉENNE DE LA PROCLAMATION DU ROYAUME DE LA ROMANIE – LE 14 MARS 1881

Résumé

Au 14/26 mars 1881, le Parlement, au nom du droit de souveraineté de la nation, « proclame comme roi de Roumanie son Altesse Royale Charles I-er ». Le Project de loi stipulait :

Art. I. La Roumanie prend le titre de « Royaume » et son Prince régnant, Charles I-er, prend, pour lui-même et pour ses successeurs, le titre de « Roi » de Roumanie.

Art. II. L'héritier du trône aura le titre de « prince royal ».

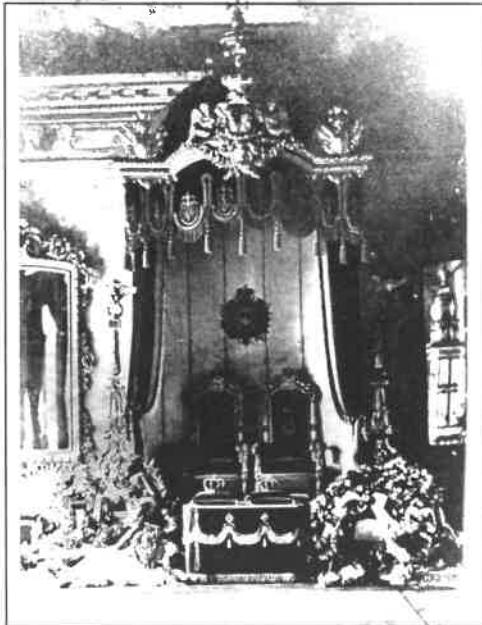
Pour la Roumanie, la monarchie constitutionnelle a été un modèle européen de la période moderne où, en Europe, il y avait 21 dynasties et 2 républiques (Suisse et San Marino).

La Monarchie s'est identifiée avec les actes d'importance majeure pour l'Etat Roumain, et la dimension européenne de la proclamation du royaume a été confirmée aussi par les relations internationales qui se sont sensiblement intensifiées à partir de 1881.

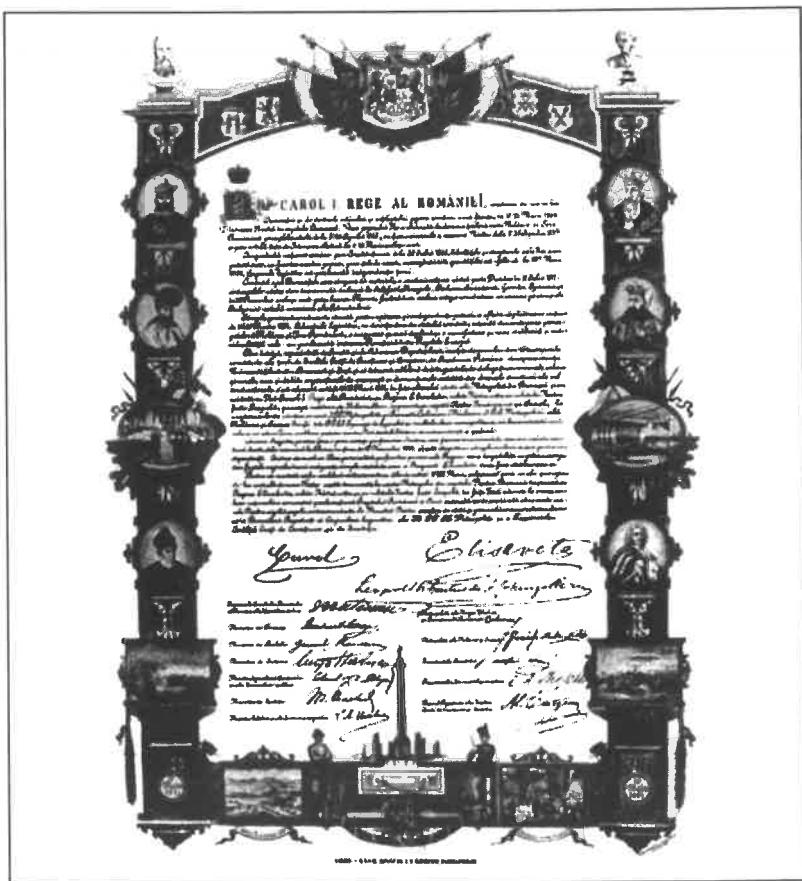
L'auteur de l'article souligne l'importance de la proclamation du royaume pour la croissance du prestige de la Roumanie au niveau des Etats européens de l'époque moderne.

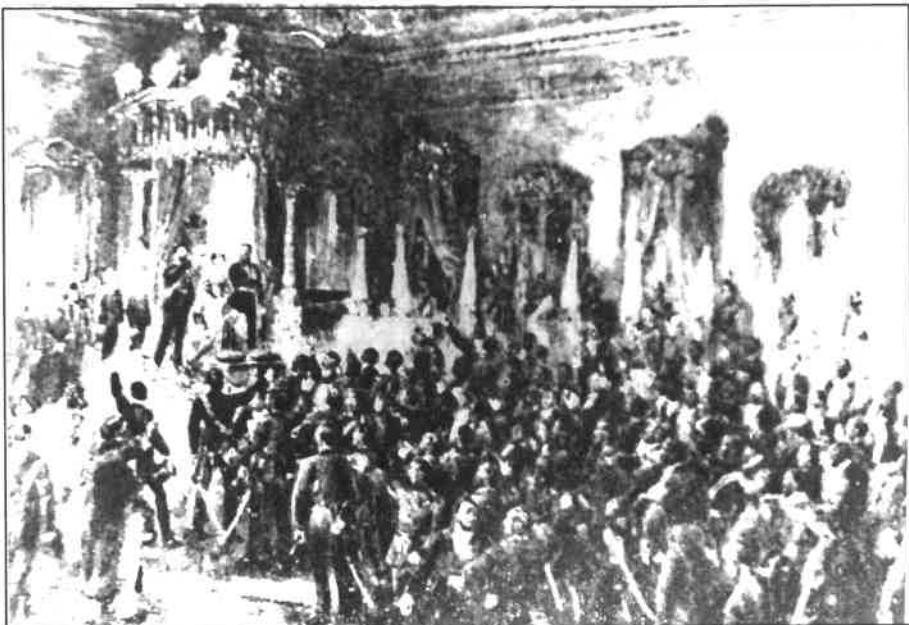
14/26 martie 1881
Manifestație de simpatie pentru
proclamarea regatului (în balcon,
regele Carol I și regina Elisabeta)

Sala tronului cu cele două
coroane regale (1881)

Legea proclamării regatului României, 14/26 martie 1881

Ceremonia încoronării regelui Carol I și a reginei Elisabeta
(10/22 mai 1881)

Gabriel TALMATCHI

Cristina PARASCHIV-TALMATCHI

CONTRIBUȚII LA COMPLETAREA CATALOGULUI DE MEDALII ȘI INSIGNE EXISTENTE ÎN COLECȚIA NUMISMATICĂ A M.I.N.A. CONSTANȚA

În ultimul timp, atât medalistica cât și insignografia au început să fie apreciate la adevărata lor valoare, ele constituindu-se în mărturii perene, din punct de vedere aniversar, jubiliar și comemorativ, privitor la personalități, evenimente culturale, etc. O dovedă în acest sens este și transformarea studiului asupra insignelor, în speță insignografia, într-o știință auxiliară a istoriei (sau știință specială a istoriei)¹, de sine stătătoare față de numismatică, dar înrudită în mod incontestabil.

Din păcate, având în vedere diferențele contexte interne și externe ce au avut un impact direct sau indirect asupra evoluției societății românești, în special politic, economic și social, medalistica românească și-a făcut debutul destul de târziu comparativ cu situația existentă în celealte țări europene². La început au fost doar încercări temerare, izolate, abia după anul 1830 și mai ales anul 1859, odată cu mișcarea de regenerare națională și de creare a statului român să se poată observa un reviriment consistent în acest sens³. În ceastă ordine de idei, influențele venite din afară au fost de bun augur și putem menționa aici pe cele rusești (din punct de vedere al modulului mare al medalilor), franceze și germane (ca gravori). Ultimele două situații, deși deplânse la momentul respectiv⁴, erau firești atâta timp cât nu exista o școală de artiști români, calificați pentru mici opere de artă, deosebite ca iconografie și heraldică, așa cum erau medaliiile. În categoria artiștilor străini pot fi enumerați Stern, Casale, Pittner, Klekberg, Kullrich, Scharff, Falot⁵, urmați apoi de cei români ca Storck, Radivan, M. Carniol, F. Saraga, H. Ionescu, C. Dumitrescu, C. Popescu, I. Jalea, W. Becker și alții⁶.

S-au constituit ca momente importante în evoluția medalisticiei române crearea Monetăriei Statului în anul 1879, transformată în 15 Decembrie 1935 în Monetărie Națională⁷, a Societății Numismatice Române în anul 1903⁸ și a Societății Medalistice Române în anul 1921⁹. Acestea din urmă se angaja „să bată numai medalii executate cu o artă superioară, (...) să comemoreze prin medalii toate personajile și eve-

nimentele mari, (...) să urmeze principiul ca executarea acestor lucrări să fie încredințată artiștilor români”¹⁰.

De asemenea, în contextul aceleiași preocupări ce vizează medalistica română, până în zilele noastre au apărut diverse cataloage sau lucrări, extrem de necesare pentru strângerea și valorificarea științifică și istorică a medaliilor bătute de-a lungul timpului, acestea din urmă fiind prezentate cronologic, topografic, tematic, etc.¹¹

Catalogul nostru, ce urmează în continuare să fie supus atenției celor interesați cuprinde medalii emise de țări ca România, Germania, Ungaria și Yugoslavia, grupate tematic, remarcându-se teme ca Răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan, primul război mondial, personalități politice, alte medalii aniversare sau comemorative de după anul 1940.

Răscoala de la 1784 din Transilvania a constituit un moment important din lupta națională și socială a românilor din această provincie¹², împlinirea în anul 1999 a 215 ani de la importantul eveniment, întregind fericit și prezentarea celor două medalii de argint, bătute probabil (mai ales prima, unifacies) undeva la momentul semicentenarului răscoalei. Ea face parte dintr-o serie de trei medalii, alăturându-se celor cu chipurile celorlalte două personalități ale răscoalei, Cloșca, respectiv Crișan¹³. Din punct de vedere iconografic, imaginea lui Horea de pe medalie se asemănă destul de mult cu cele din două picturi realizate pe parcursul secolului al XVIII-lea. Este vorba, pe de o parte de un pastel aparținând unui student de la Colegiul din Aiud, Sigismund Koréh (1761 - 1793)¹⁴, iar pe de altă parte, cu opera unui pictor Anonim vienez de la sfârșitul secolului al XVIII-lea¹⁵. Este interesantă această asemănare a imaginilor din sec. al XVIII-lea, căci, începând cu secolul XIX, cea mai mare parte a reprezentărilor lui Horea îl arată cu o calviție accentuată, în lipsa căciului.

În apropierea și la momentul izbucnirii primului război mondial, Puterile Centrale au încercat să atragă de partea lor statul român, mai ales că fusese semnat încă din anul 1883 un act cu caracter secret, reînnoit ulterior, defensiv, ce prevedea o alianță și ajutor militar imediat, în situații potrivnice țărilor semnatare¹⁶. Odată cu declanșarea războiului și în perioada neutralității României (1914 - 1916), conștienți de pierderea situației favorabile datorită curentelor de opinie contrare Puterilor Centrale, însuși împăratul Germaniei, Wilhelm al II-lea, a încercat toate posibilitățile pentru menținerea relațiilor deja stabilite. Cu toate acestea, încă din anul 1915, autoritățile de la Berlin și Viena știau că intrarea României în război de partea Antantei era inevitabilă¹⁷.

Pe acest fond de insatisfacție diplomatică și dezamăgire, Germania a considerat necesară scoaterea unei serii de medalii satirice, încercând și pe această cale să critique o aşa-zisă politică duplicitară a României,

situatie încurajată și de marile trusturi germane din domeniul metallurgiei¹⁸. Pe lângă această serie mai pot fi adăugate și medaliile comemorative, legate în principal de ocuparea capitalei României și de semnarea păcii de la București, cu autoritățile române, net favorabilă Puterilor Centrale¹⁹.

Interesantă este și o medalie inedită dedicată lui Nicolae Densușianu (1845 - 1911), autor consacrat în cercetarea istorică și folcloristică, membru corespondent al Academiei Române din anul 1880²⁰. Erudit, cu lucrări ce au avut la bază o documentare riguroasă, cu analize și concluzii solid ancorate în realitățile epocii²¹, a fost considerat de inițiatorul baterii medaliei, Dominik Nicol (posesor a unei colecții impresionante)²², „distins tată al Daciei preistorice”.

În cadrul insignelor se remarcă cele dedicate Navei Școală „Mircea” și Congreselor și Expozițiilor Numismatice și Arheologice din anii 1933, 1934 și 1937.

Bricul „Mircea”, construit la Londra în anul 1882²³, a devenit o excelentă propagandă dincolo de fruntariile țării, a tradiției și continuității activității marinărești române, devenind în timp un adevărat spirit-simbol pentru marina română, sarcină preluată din anul 1939 de nava școală „Mircea”, construită la Hamburg²⁴. Ambele și-au adus o contribuție substanțială la dezvoltarea învățământului marinăresc la Pont, sporind prestigiul statului român.

Hotărârea desfășurării de Congrese și expoziții numismatice și arheologice, luată de Societatea Numismatică Română, s-a transformat într-un prilej adecvat de încurajare, pe de o parte a cercetării diverselor colecții, iar pe de altă parte de studiu asiduu a materialului monetar și a celui arheologic antic în ansamblul lor. Expoziția realizată în octombrie 1933 la București, la Fundația Dalles s-a desăvârșit la propunerea lui Constantin Moisil și cu aprobarea președintelui Societății, M.C. Sutzu²⁵. Expoziția a avut trei secțiuni (numismatică, medalistică, arheologie) și s-a bucurat de un real succes. Insigna emisă cu această ocazie a fost modelată de sculptorul E. Becker și prezintă imprimată cea de a doua emblemă a Societății Numismatice Române, ce apare pe Frontispiciul Buletinului Societății din anul 1933²⁶. Cel de al II-lea Congres Numismatic și Arheologic din România a avut loc în 28 - 30 Septembrie 1934 la Craiova²⁷, constituindu-se și o expoziție numismatică, medalistică și arheologică, în spiritul primeia. În sfârșit, la Iași, în 14 - 16 Octombrie 1937, s-au desfășurat lucrările celui de al V-lea Congres²⁸, sub înalta președenție a ministrului Cultelor și artelor Victor Iamandi, manifestare culturală și științifică ce și-a atins în mod substanțial menirea.

În concluzie, considerăm că medaliile și insignele prezentate pe parcursul acestui articol, din care unele inedite, aduc un bagaj infor-

mațional istoric, iconografic, artistic, relevant ca tehnică de modelare pentru perioada istorică de la acel moment, pentru cunoașterea unor realități istorice și culturale importante din evoluția statului român.

CATALOG

MEDALII

1834. 1. Medalie bătută la împlinirea a 50 de ani de la revoluția lui Horea, Cloșca și Crișan.

Av. Bustul lui Horea cu căciulă, orientat spre dreapta, cu guler scos peste cojoc. Legenda circulară HORYA · REX · - DACIAE · MDCCLXXXIV.

Unifață; 28, 82 g; 43,5 mm; V. Umlauf, BSNR, p. 363;

- F.A. 2. Medalie dedicată lui Horea.

Av. Coroana imperială; Legenda circulară NOS PRO CAESARE

Rv. Pumnal ce străpunge o inimă din care pornesc două cruci, fiecare cu câte trei brațe. Circular legenda HOREA REX DACIAE

De o parte și de alta a brațelor crucii, anul 17 - 84; Sub an cifra 6.

15,30 g, 37 mm; V. Umlauf, BSNR, p. 362.

1915. 3. Medalie satirică prin care Germania încerca să scoată din neutralitate Bulgaria, Grecia și România și totodată să opreasă o probabilă aderare a lor la Antantă; Germania;

Av. În câmpul medaliei sunt prezențați în diferite ipostaze președintele Franței H. Poincaré, regele Italiei Victor Emanuel III, țarul Rusiei Nicolae II și regele Angliei, George V; Legendă circulară: DER BITTGANG AM BALKAN 1915 (Implorare către Balcanici);

Rv. În spatele unui gard de fier un delfin pe care scrie GROSS care scuipă bani (simbolizând Anglia) și un pumn pe manșeta căruia apare RUSS (LAND), simbolizând forța. Pe gard apar prinse o inimă cu inițialele Republiei Franceze (R. F) și un măr cu inițiala J (Italia); În spatele gardului trei medalioane cu capetele, în ordine de la stânga la dreapta, regelui Ferdinand I al României, regelui Constantin al Greciei și regelui Ferdinand al Bulgariei; În aceeași ordine, în medalioane apar legendele: FERDINAND-RUMÄNIEN, CONSTANTIN-GRIECHEN-LAND și FERDINAND-BULGARIEN; La baza câmpului apare legenda pe două rânduri: HILFE! BALKAN!

7

2

Planşa I

/ STREIT FÜR UNS! (Ajutor! Balcanici! Luptați pentru noi!)
Fier; 56 mm; Gravor K. Goetz; S. Capșa, C. Moisil, CNA, an
IX, nr.89 - 91, 1929, p. 16;

1916. 4. Medalie satirică privitoare la o politică duplicitară a primului ministru Ioan I.C. Brătianu, în care acesta intră în război de partea Antantei în ciuda vechilor acorduri cu Puterile Centrale; Germania;

Av. În câmpul medaliei apare Brătianu îmbrăcat cu o uniformă de diplomat, în genunchi, ținând între picioare un cântar pe ale cărui talgere stă în partea dreaptă o spadă a Germaniei, iar în partea stângă un soldat englez și un urs și alte câteva persoane atârnate ce încearcă să tragă în jos talerul. Dovada participării României în război de partea Antantei este și depunerea de către Brătianu în acest ultim taler a Coroanei statului român; Legenda: BRATIANV DER TREVBVNDLER (Brătianu sincerul aliat);

Rv. Un cântar cu două talgere, pe cel din dreapta și cel care atârnă cel mai mult un sac cu bani pe care apar cinci zerouri. În talerul din stânga un pergament inscripționat BÜNDNISVERTRAG (tratat de alianță). Pe masa pe care stă și cântarul apar și trei zaruri: Legenda semicirculară RUMÄNIENS SCHAVKELSPIEL (Jocul îndoieinic al României); În centrul medaliei: 27 AGV 1916; În partea de jos inițialele K · G;

Fier; 57 mm; Gravor Karl Goetz; S. Capșa, C. Moisil, CNA, an IX, nr.89 - 91, 1929, p. 17 - 18;

1916. 5. Medalie satirică privitor la politica de neutralitate dusă de România în anii 1914 - 1916 și șovăiala românilor comparată cu Măgarul lui Buridan; Germania;

Av. Un măgar aplecat între două căpițe cu fân, într-una fiind încifită un steag german (mai mare) și în cealaltă un steag francez (mai mică). Măgarul mănâncă din căpița mare; Legenda: DER - ESEL - BURIDANS (Măgarul lui Buridan); În partea de jos: W - EBERBACH/1916

Rv. În câmpul central un dreptunghi punctat în interiorul căruia apare legenda de cinci rânduri: · DEN · / BEDENKLICHEN / RUMA= NEN / GEWIDMET · / · 1916 · (Dedicată românilor șovăitori, 1916). Pe exterior o ghirlandă realizată din mici creneluri; Fier; 70 mm; S. Capșa, C. Moisil, CNA, an IX, nr.89 - 91, 1929, p. 17.

1918. 6. Medalie comemorativă a Păcii de la București „din mai 1918”; Germania;

Av. Legate două ramuri de floarea soarelui și rapiță cu o eșar-

6

- 9 -

- 10 -

Planşa II

fă:Legenda circulară FRIEDE – MIT – RVMA=Nien (Pacea cu România); De o parte și de alta a ramurilor inițialele Ö/L (Ulieu);

Rv. Două acvile, una mai mare (Germania) și alta mai mică (România), ultima primind de la prima o ramură de măslin; Cea mare stă pe un ceainic din care ies flăcări de petrol; Sub el inițialele K G ; Legenda AM 6 Mai 1918;

Fier; 57 mm; Gravor Karl Goetz; S. Capșa, C. Moisil, CNA, an IX, nr.89-91, 1929, p. 22.

1923. 7. Medalie cu toartă, bătută de Ministerul Instrucțiunii, ca premiu pentru gimnastică și oină; România;

Av. Două cununi de lauri, deasupra lor halteră, baston, aparat de sărit, mingii, alături de un soare. Legendă sus MENS SANA IN CORPORE SANO;

Rv. În partea de jos o ramură de lauri, iar în câmpul central legenda pe cinci rânduri: PREMIU / PENTRU / GIMNASTICA / SI / OINA. Sus, semicircular legenda MINISTERUL INSTRUCȚIEI; 32 mm; Gravor Carniol Fiul; S. Capșa; CNA, IV, 1, 1923, p. 5;

1962. 14. Medalie octogonală cu toartă „EXPRESUL C.F.R.” – 1912/1937 România;

Av. Personaj feminin orientat spre stânga ce ține în mâini un steag pe care scrie EXPRESUL; Sub personajul feminin apar inițialele C.F.R.; În stânga o frunză de stejar și anii 1912/1937; Rv. Simbolul Căilor Ferate Române.

Gh. Buzdugan, Gh. Niculiță, MPR, p. 274.

F. A. 9. Medalie pentru un concurs agricol sau animalier; România;

Av. Un berbec mergând spre dreapta.

Rv. Două cununi circulare cu frunze de lauri (în dreapta) și stejar (în stânga) ce se reunesc în partea de jos, legate cu o fundă;

45 mm; Bronz.

1962. 14. Medalie cu toartă dedicată victoriei obținute asupra Germaniei în urma campaniilor din anii 1941 - 1945; U.R.S.S.; Av. Bustul lui Stalin orientat spre stânga. Legenda circulară НАШЕ ДЕЛО ПРАВОЕ / МЫ ПОБЕДИЛИ (A noastră cauză dreaptă / Noi biruim).

Rv. Jos o stea; Legenda circulară ЗА ПОБЕДУ НАД ГЕРМАНИЕЙ (Pentru victoria asupra Germaniei); În câmpul central, pe cele trei rânduri legenda В ВЕЛККОЙ/ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЕ / 1941-1945. (În mărirea ostașilor naționali 1941 - 1945);

Metal aurit; 32 mm;

3
^
^

4
^
^

Plansa III

1949. 11. Medalia „Eliberarea de sub jugul fascist”; R.P. Română;
Av. În câmpul central busturile a doi militari cu echipament, unul român și altul sovietic, din profil, îndreptați spre stânga. Legenda circulară * ELIBERAREA DE SUB JUGUL FASCIST;
Rv. Două cununi de lauri închise sus de inițialele R.P.R. Legendă în centru pe trei rânduri: IN SLUJBA / POPORULUI / MUNCITOR;
Metal aurit; 31 mm; Gh. Buzdugan, Gh. Niculiță, MPR, p. 278;
1951. 12. Medalia cu toartă a maternității; R.P. Română;
Av. În părțile laterale două ramuri de lauri, iar pe eșarfă inițialele R.P.R. În câmpul central, în stânga un soare, iar în dreapta, privind spre stânga, capetele unui copil și a unei mame;
Rv. În câmpul central secera și ciocanul. Legenda MEDALIA / MATERNITĂȚII;
Metal aurit; 30 mm; G. Buzdugan, Gh. Niculiță, MPR, p. 278;
1961. 13. Medalie jubiliară cu toartă emisă cu ocazia împlinirii a 40 de ani de la momentul înființării Partidului Comunist din România (8 mai 1921); R.P. Română;
Av. În câmp, între două spice secera și ciocanul. Sus inițialele P M R; În partea de jos anii 1921 - 1961;
Rv. Spre stânga o ramură de lauri; În câmp central legenda pe șase rânduri: 40 / DE ANI DE LA / ÎNFIINȚAREA / PARTIDULUI / COMUNIST / DIN ROMÂNIA;
Bronz; 70 mm; G. Buzdugan, Gh. Niculiță, MPR, p. 280;
1962. 14. Medalie dedicată încheierii colectivizării în agricultura Republicii Populare Române; R.P. Română;
Av. Pe fundal apare steagul R.P.R., iar mai în față, din profil, spre stânga un colectivist și un muncitor;
Rv. În câmpul central un spic de grâu, de o parte și de alta 19 / 62; Legenda circulară: ÎN CINSTEA COLECTIVIZĂRII AGRICULTURII;
Bronz aurit; 30 mm;
1964. 15. Medalie cu toartă bătută la aniversarea a 20 de ani de la actul de la 23 August 1944; R.P. Română;
Av. În partea de jos o cunună de lauri; În câmpul central XX; Dedesubt 23 AUGUST;
Rv. În partea de jos o cunună de lauri; În partea de sus un soare răsărind la orizont; Pe mijloc legenda pe patru rânduri A XX^A ANIVERSARE A ELIBERĂRII PATRIEI 1944 - 1964;

29

33

19

Planşa IV

Modelator H. Ionescu; G. Buzdugan, Gh. Niculiță, MPR, p. 281;

1964. 16. Medalie emisă cu ocazia celei de a patra ediții a Concursului Internațional de Vinuri la Budapesta, din anul 1964; Ungaria;
Av. În centru două personaje masculine îmbrăcate în ținută medievală ce străjuiesc un ciorchine și două frunze de viță de vie. Un colan înconjoară ciorchinele; Legenda circulară · 4^e CONCURS · INTERNACIONAL · DES VINS · 1964 · BUDAPEST;
Bronz aurit; 43 mm; Unifață.
1966. 17. Medalie emisă cu ocazia celei de a XII-a ediții a Concursului de vinuri de la Ljubliana; Yugoslavia;
Av. Zeul vinului șezând, orientat spre dreapta; Pe piciorul și mâna dreaptă ține un vas din care curge vin; În mâna stângă ține un corn al abundenței din care apar trei ciorchini de struguri; Sub corn anul 1966; Legenda circulară XII · MEDNA · RODNI VINSKI SEIEM LIUBLIANA;
Metal aurit; 56 mm; Unifață.
1967. 18. Medalie emisă cu ocazia celei de a XIII-a ediții a Congresului de vin de la Ljubliana; Yugoslavia;
Av. Zeul vinului șezând, orientat spre dreapta; Pe piciorul și mâna dreaptă ține un vas din care curge vin; În mâna stângă ține un corn al abundenței din care apar trei ciorchini de struguri. Sub corn anul 1967; Legenda circulară XIII · MEDNARODNI VINSKI SEIEM LIUBLIANA;
Metal aurit; 56 mm; Unifață;
1969. 19. Medalie cu panglică dedicată aniversării a 50 de ani de la revoluția maghiară din anul 1919; Ungaria;
Av. În partea de sus anii 1919 - 1969; În câmpul medaliei apare un revoluționar maghiar ce ține în mâna stângă o pușcă, iar în dreapta un drapel; În spate, pe fundal, în partea stângă un revoluționar maghiar în spatele unui tun, o stea și raze de soare; În dreapta o fabrică cu două coșuri fumegânde; Rv. Legendă pedouărânduri: TANA'CSKÖZTA'RSASA'GI/EM LÉKÉREM.
Bronz; 38 mm;
1969. 20. Medalie aniversară cu toartă bătută la împlinirea a 25 de ani de la eliberarea patriei; R.S. România;
Av. Între două cununi de lauri legenda pe patru rânduri 23 / AUGUST / 1944 / 1969;
Rv. Jos două cununi de stejar; Legenda pe șase rânduri: REPUBLICA SOCIALISTĂ / ROMÂNIA / A XXV A / ANI-

EMBLEMELE SOCIETĂȚII NUMISMATICE
ROMÂNE

41

39

Plansa V

VERSARE / A ELIBERĂRII / PATRIEI.

De jur împrejur medalia prezintă zimțuri ce simbolizează raze, medalia însăși fiind un soare.

1971. 21. Medalie aniversară cu toartă bătută la momentul sărbătoririi a 50 de ani de la fondarea P.C.R.; R.S. România;
Av. Medalion rotund cu însemnele P.C.R.; De jur împrejur raze de soare;
Rv. Două ramuri de lauri și legenda pe cinci rânduri A 50 A / ANIVERSARE / A PARTIDULUI / COMUNIST / ROMÂN. În partea de jos o eșarfă pe care apare legenda 8 MAI 1971;
Metal aurit; 35 mm; G. Buzdugan, Gh. Niculiță, MPR, p. 230 - 231;
1971. 22. Placheta celui de al X-lea Concurs al Formațiilor Artistice de Amatori și împlinirii a 50 de ani de la fondarea P.C.R.(Omagiu Partidului); R.S. România;
Av. În câmp, în partea de sus două rânduri de lauri între care nr. 50; În partea de jos două personaje, unul masculin și altul feminin dansând, îmbrăcați în haine populare; De o parte și de alta a celor doi anul 19/71; Între ramuri și cele două personaje legenda OMAGIU PARTIDULUI; Legenda circulară AL X-LEA CONCURS AL FORMAȚIILOR ARTISTICE DE AMATORI;
Rv. Două cercuri concentrice, alăturate. În interior, în partea dreaptă, două cununi de frunze de stejar, iar în dreapta legenda LAUREAT;
Tombac patinat; 118 mm;
1972. 23. Medalie aniversară cu toartă la împlinirea a 25 de ani de la proclamarea Republicii la 31 decembrie 1947; R.S. România;
Av. În câmpul central, între două ramuri de lauri, o stea și conturul României; Legenda 25 DE ANI DE LA PROCLAMAREA REPUBLICII; Pe fundal, linii ce simbolizează razele soarelui;
Rv. Pe un fond de raze, drapelul cu stema României comuniste;
Metal aurit; 35 mm;
1974. 24. Medalie aniversară cu toartă, la împlinirea a 30 de ani de la eliberarea României de sub dominația fascistă; R.S. România;
Av. În partea de jos apar două ramuri de lauri și o eșarfă pe care apar XXX; În partea centrală apare un intelectual, un muncitor ce ține în mâna dreaptă steagul R.S.R. și un țăran cu mâna stângă ridicată, salutând;
Rv. În partea centrală un scut cu legenda 30 DE ANI; de jur

Planșa VI

împrejur două ramuri de stejar; În exterior legenda... DE LA ELIBERAREA ROMÂNIEI DE SUB DOMINAȚIA FASCISTĂ; Metal aurit; 35 mm;

1974. 25. Medalie aniversară bătută cu ocazia împlinirii a 1850 de ani de la ridicarea aşezării Napoca la rangul de municipiu; R.S. România;

Av. Într-un cerc central stema județului Cluj-Napoca. Dede-subt, pe o eșarfă, apare numele localității CLUJ NAPOCA; Legenda circulară pe exterior · REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA · MUNICIPIUL CLUJ NAPOCA;

Rv. În câmpul central o inscripție latină, dispusă pe un altar frumos decorat în partea lui superioară, în care se menționează ridicarea aşezării la gradul de municipiu. De o parte și de alta a inscripției apar anii 124 / 1974; Sub inscripție apare VIOREL V. MOGA; Legenda circulară * 1850 ANI DE LA RIDICAREA AŞEZĂRII NAPOCA LA RANGUL DE MUNICIPIU;

Cupru; 36,5 mm;

1974. 26. Medalie bătută cu ocazia Concursului formațiilor teatrale și muzical-coregrafice de amatori și împlinirii a 30 de ani de la actul de la 23 August 1944; R.S. România;

Av. Câmpul medaliei este împărțit în trei părți: În dreapta sus apare legenda pe șase rânduri: CONCURSUL ~ / FORMAȚIIOR · TEATRALE · / ȘI · MUZICAL ~ / COREGRAFICE · / DE · AMATORI / ~ 1974 ~; În dreapta jos apar · X · X · X · și o ramură de lauri; În partea centrală și stângă a medaliei apare un bărbat ce recită și două femei ce cântă la harpă; Rv. Două cununi de lauri pe exterior; Pe interior două cercuri concentrice alăturate, iar în interiorul lor inscripția 23 / AUGUST / 1944 · 1974;

Tombac; 60 mm;

1974. 27. Medalie comemorativă bătută cu ocazia dispariției vechiului oraș, de municipalitatea orașului Orșova (jud. Mehedinți), datorită unor lucrări hidroenergetice și de navigație; R.S. România;

Av. Doi soldați, roman și dac, privind spre dreapta, înzestrăți cu echipament militar specific; În stânga o ramură de lauri, iar în dreapta numele orașului DIERNA;

Rv. O roată dințată industrială, un stindard; În fundal o vedere a noului oraș și a munților din zonă; În partea de jos legenda: ORȘOVA 1974;

Tombac patinat; 60 mm; G. Buzdugan, Medalii românești in-

Planșa VII

- dite, BSNR, 1973 - 1975, nr., 121 - 123, p. 274;
1974. 28. Medalie bătută cu ocazia Festivalului Umorului „Constantin Tănase”, ținut la Vaslui în anul 1974; R.S. România;
 Av. În centrul câmpului o caricatură a lui C. Tănase, Circular, pe exterior legenda FESTIVALUL UMORULUI CONSTANTIN TĂNASE VASLUI 1974;
 Rv. Două cununi de lauri; În centru, pe patru rânduri legenda MEDALIA / DOCTOR / UMORIS / CAUSA;
 Tombac patinat; 60 mm;
1977. 29. Medalie bătută cu ocazia Centenarului Independenței de stat a României în anul 1977; R.S. România;
 Av. În câmpul interior, între două ramuri de lauri, cinci soldați români surprinși la atac, din care unul cu fața în jos, decedat sau rănit. Pe exterior legenda circulară ♫ CENTENARUL INDEPENDENȚEI DE STAT A ROMÂNIEI ♫ 1877 - 1977;
 Rv. Între două ramuri de stejar, stema R.S.R.
 Tombac patinat; 65 mm.
1988. 30. Medalia bătută cu ocazia aniversării tricentenarului urcării pe tron a lui Constantin Brâncoveanu în anul 1688 în Țara Românească; R.S. România;
 Av. Bustul domnitorului Constantin Brâncoveanu, văzut din față. În spatele acestuia pe fundal un mare pergament pe care apare legenda, în partea stângă pe trei rânduri CONSTANTIN / BRÂNCOVEANU / 1688-1714 și în partea dreaptă pe trei rânduri DOMNUL / ȚĂRII / ROMANEȘTI.
 Rv. Două cercuri concentrice; În interiorul lor, în centru însemnul puterii domnitorului Țării Românești la 1713, cu acvilă; În exterior, legenda circulară + D : G : VOIVODA + ET + PRINCEPS ++ VALACHIA= + TRANS + ALPINE +; În afara cercurilor, pe exterior legenda circulară 300 DE ANI DE LA URCAREA PE TRONUL ȚĂRII – 1688 - 1988 SOCIETATEA NUMISMATICĂ ROMÂNĂ;
 Tombac aurit; 60 mm.
1993. 31. Medalie aniversară bătută cu ocazia împlinirii a 90 de ani de activitate numismatică a Societății Numismatice Române; România;
 Av. Întreg ansamblul este înconjurat de două cununi de lauri. În partea stângă busturile, orientate spre dreapta, a celor patru președinți a S.N.R., de la fondare și până azi: M.C. Sutzu, C. Moisil, E. Condurachi și C. Preda; În centru, legenda pe două rânduri X C / 1993; În partea dreaptă un medalion cu emblema S.N.R.
 Rv. În centrul câmpului imaginea monedei de 1 leu, iar în opt

34

31

Planșa VIII

medalioane dispuse în jurul primeia, cu diferite aversuri sau reversuri ale unor monede emise de Histria, geto-daci, Koson, Traian, Moldova, Ț. Românească, Transilvania și Carol I; Legendă circulară pe exterior – 90 DE ANI DE ACTIVITATE NUMISMATICĂ – 1903 - 1993;

Tombac patinat; 60 mm.

1994. 32. Medalie aniversară bătută cu ocazia împlinirii a 130 de ani de la înființarea Senatului României, la 1864, în timpul domnitorului Alexandru Ioan Cuza; România;

Av. În centrul câmpului bustul lui Alexandru Ioan Cuza văzut din profil, orientat spre stânga. Legenda semicirculară ALEXANDRU IOAN CUZA;

Rv. Înscris într-un cerc o cunună de lauri și una de stejar; În partea de sus stema României; În exterior legenda circulară ... SENATUL ROMÂNIEI... 1864 – 1994;

Tombac patinat; 60 mm;

1995. 33. Medalie aniversară bătută cu ocazia împlinirii a 115 ani de la înființarea Băncii Naționale Române; România;

Av. Într-un cerc, sus apare o eșarfă inscripționată cu anii 1880 – 1995; În centru sediul BNR din București; În partea de jos două ramuri de lauri. De jur împrejur, pe marginea medaliei două cercuri din care unul punctat; În exterior legenda circulară BANCA NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI BUCUREȘTI · ;

Rv. În câmp central emblema B.N.R.; Pe exterior legenda circulară · A 115-A ANIVERSARE A BĂNCII NAȚIONALE A ROMÂNIEI;

Metal aurit; 38 mm.

1996. 34. Medalie bătută cu ocazia celei de a 30-a sesiuni naționale de rapoarte arheologice de la Brăila – 1996, de către Societatea Numismatică Română, secția Brăila; România;

Av. Central sediul Muzeului de Istorie al Brăilei; În partea de sus stema muzeului și legenda pe două rânduri: MUZEUL BRAILEI / 1881 - 1996; În partea de jos, tot pe două rânduri legenda SOCIETATEA NUMISMATICĂ ROMÂNĂ / SECȚIA BRAILA;

Rv. Două vase antice, în partea de sus și în cea de jos ce închid un chenar ce cuprinde legenda pe cinci rânduri A XXX-A / SESIUNE NAȚIONALĂ / DE RAPOARTE ARHEOLOGICE / BRĂILA – 1996;

Bronz; 60 mm.

1996. 34'. Medalie bătută cu ocazia aniversării unei mari personalități a științei istorice și folcloristice românești, Nicolae Densușianu:

Av: În câmpul central al medaliei, într-un medalion bustul lui

37

38

39

40

Plansă IX

Nicolae Densușianu orientat spre dreapta. De o parte și de
alta a bustului anii 1845 - 1911; Pe o bandă exterioară legenda
NICOLAE DENSUŞIANU / DACIAE PRE-HISTORIAE /
PATER EX CELSUS; Lângă bust, în dreapta inițialele V.G.
Rv. În medalion, în câmpul central legenda IN HONORE / ET
POSTERA LAUDAE / MAGNI / MEMORANDIQUE VETERIS.
Pe banda exterioară legenda AB DOMINIK NICOL
DEDICATA / NEW YORK C. 1996.
76 MM; Tombac patinat.

5

Planşa X

INSIGNE

1933. 35. Insigna Congresului și Expoziției Numismatice și Arheologice Române ținut la București în anul 1993; România;
Av. Două cercuri concentrice, unul la exterior și altul mai interior în care apare ca medalion emblema SNR la momentul anului 1933; Legenda circulară pe exterior · CONGRESUL ȘI EXPOZ · SOC · NUMISMATICE ROMÂNE · 1933;
Unifață, tablă subțire, 29 mm.
1934. 36. Insigna Congresului de Numismatică și Arheologie de la Craiova din anul 1934; România;
Av. Scut așezat în partea centrală, puțin superioară, în interiorul căruia apare un pod cu două arcade și un pilon, iar deasupra partea superioară a unui leu orientat spre stânga; În partea superioară, în jurul unei jumătăți a scutului, legenda CONGRESUL ȘI EXPOZIȚIA, continuată în cea de a doua parte, inferioară a câmpului, pe patru rânduri DE / ARHEOLOGIE / ȘI / NUMISMATICĂ / CRAIOVA 1934;
Unifață; tablă subțire, 32 x 20 mm;
1937. 37. Insigna celui de al V-lea Congres Numismatic și Arheologic ținut la Iași în anul 1937 (scut); România;
Av. În interior, printr-o linie continuă este delimitat un al doilea scut, împărțit în două. În registrul inferior apare, văzut din față, capul bivolului moldovenesc. Deasupra capului o stea, în stânga o semilună, iar în dreapta un trifoi (?); În registrul superior apare un cal, în galop spre stânga; Deasupra lui apare anul 1937, iar sub el IAȘI; Legenda dispusă între cele două scuturi: · AL V LEA CONGRES / NVMISMATIC / ȘI ARHEOLOGIC;
Unifață; tablă subțire;
1956. 38. Insignă aniversară confectionată cu ocazia împlinirii a 50 de ani (1906 -1956) de la prima Conferință Sindicală pe țară; R.P. Română;
Unifață; tablă groasă.
1965. 39. Insignă confectionată sub egida Uniunii Generale a Sindicalor din România, sub titlul „Fruntaș în întrecerea socialistă”;
Unifață; tablă subțire.
1968. 40. Insignă aniversară confectionată cu ocazia împlinirii a 60 de ani de la Unirea din 1 Decembrie 1918 la Alba Iulia (1918 - 1968);
Unifață; plastic.
1972. 41. Insignă aniversară confectionată cu ocazia semicentenarului

creării Uniunii Tineretului Comunist, 1922 - 1972; Unifață; tablă subțire.

1977. 42. Insignă aniversare confectionată cu ocazia împlinirii a 100 de ani de la declanșarea războiului de independență; R.S. România;

Av. Scut pe al cărei fundal, împărțit sunt trecute culorile albastru, galben și roșu (drapeul românesc); Pe culoarea albastră apare anul 1877, pe cea galbenă un dorobanț cu armamentul specific, văzut din față, iar pe culoarea roșie anul 1977; Scutul este întărit în partea sa exterioară, jos, atât în stânga cât și în dreapta de către patru frunze de lauri; Unifață; tablă groasă.

- F. A. 43. Insigna navei școală Mircea;

Av. Pe fundal bleu, într-un oval, apare silueta navei școală Mircea, navigând spre dreapta; În exteriorul ovalului, pe fond albastru închis, legenda semicirculară REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA; În partea de jos sub ondurile ce simbolizează Marea, legenda pe două rânduri NAVA ȘCOALĂ / · MIRCEA · .

Unifață; tablă groasă.

NOTE

1. N. Edroiu, *Introducere în Științele auxiliare ale istoriei*, Cluj-Napoca, 1999, p. 354.
2. C. Mosil, *Arta noastră medalistică*, Cronica Numismatică, I, 5, București, 1920, p. 29; G. Custurea, M. Bălăbănescu, *Catalogul medaliilor Românești din colecția Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța (1859 - 1940)*, Pontica, 26, 1993, p. 273.
3. C. Moisil, op. cit., p. 29 - 30.
4. „*De la Societatea noastră*”, BSNR, X, 20, iulie-decembrie 1913, p. 71; C. Moisil, *Jubileul Dobrogean și Numismatică (1878 - 1928)*, BSNR, XXIII, nr. 65 - 68, ian.-dec. 1928, p. 47.
5. Idem, *Arta noastră...*, p. 31.
6. Ibidem, p. 32 - 33.
7. Idem, *Activitatea medalistică a Monetăriei Naționale, 1935 - 1940*, Cronica Numismatică și Arheologică, XV, nr. 119 - 120, București, iulie-dec. 1940, p. 297.
8. „*Înființarea Societății*”, BSNR, I, 1, febr. 1904, p. 1 - 4.
9. „*Societatea Medalistică Română*” Cronica Numismatică, 1, nr. 11 - 12, București, mart.-aprilie. 1921, p. 80.
10. Ibidem.
11. D.A. Sturdza, *Uebersicht der Münzen u Medaillen des Fürstevitums Romanien*, Viena, 1874; N.G. Krupensky, *Medalii Românești, 1866 - 1890*, 1891; P.V. Năsturel, *Medalii și decorații ro-*

- mâne, 1901; G. Severeanu, **Medaliile în ordine pe ani**, BSNR, III, 1905 - 1906, p. 3 - 156; G. Buzdugan, Gh. Niculiță, **Medalii și plachete românești. Memoria metalului**, București, 1971; D. Morărescu, **Oameni de cultură români în arta medaliei**, București, 1971; I. Dogaru, **Ştefan cel Mare în medalistica românească**, București, 1987; M. Dogaru, **Eminescu în Documente de Metal**, București, 1991.
12. S. Pascu, **Revoluția populară de sub conducerea lui Horea**, București, 1984; N. Edroiu, **Pompiliu Teodor, Răscoala lui Horea (1784). Studii și Interpretări istorice**, Cluj-Napoca, 1984; Gh. Bartoș, **Răscoala lui Horea. Bibliografie**, București, 1976; Pompiliu Teodor, **Interferențe iluministe europene**, Cluj-Napoca, 1984.
 13. G. Buzdugan, Gh. Niculiță, op.cit., p. 39 - 45; V. Umlauf, **Revoluția populară din 1784 - 1785 condusă de Horea, Cloșca și Crișan, reflectată în medalistică și insignografie**, BSNR, 1983 - 1985, nr. 131 - 133, p. 361 - 374.
 14. S. Pascu, op.cit., p. 437; N. Edroiu, Pompiliu Teodor, op.cit., p. 228 - 232; D. Prodan, **Răscoala lui Horea**, II, București, 1979, p. 445.
 15. S. Pascu, op.cit., pl. 32, fig. 1.
 16. Keith Hitchins, **România. 1866 - 1947**, vol. II, București, 1998, p. 149 - 151, 159; V. Georgescu, **Istoria Românilor. De la origini până în zilele noastre**, București, 1995, p. 182; V. Moisuc, **Premisele izolării politice a României, 1919 - 1940**, București, 1991, p. 20.
 17. K. Hitchins, op.cit., p. 161; V. Georgescu, op.cit., p. 184 - 185.
 18. „**Noutăți medalistice. Medalii privitoare la războiul actual**”, BSNR, XI, 1914, p. 57.
 19. S. Capșa, C. Moisil, **Medalii satirice și comemorative privitoare la România din timpul războiului mondial**, Cronica Numismatică și Arheologică, IX, nr. 89 - 91, București, ian.-iun. 1929, p. 15 - 22; S. Capșa, **Medalii și Plachete**, Cronica Numismatică și Arheologică, IV. Nr. 5 - 6, București, sept.-oct. 1932, p. 36.
 20. L. Predescu, **Enciclopedia României. Cugetarea. Material Românesc. Oameni și înfăptuiri**, București, 1999, p. 263 - 264.
 21. **Dicționarul Literaturii Române de la origini până la 1900**, București, 1979, p. 274 - 275.
 22. N. Curдов, E. Nicolae, **Colecția Dominik Nicol, I, România. Medalii și Plachete**, BSNR, 1992 - 1993, nr. 140 - 141, p. 283 - 304; E. Nicolae, **O donație făcută Cabinetului numismatic al Institutului de arheologie: colecția Dominik Nicol (New York)**, Studii și Cercetări de Numismatică, X, 1993, București, p. 203 - 204; Colecția Dominik Nicol conține peste 1000 piese numismatice, mărci poștale, cărți poștale, fotografii, cărți, etc.
 23. C. Crăciunoiu, **Corăbii străbune**, București, 1983, p. 124; V. Ciorbea, **Istoricul Navelor Școală „Mircea” vol. I, Bricul „Mircea”**, Constanța, 1997.
 24. N. Koslinski, **Amintiri de pe nave școală „Mircea”**, Marea Noastră, I, 3, Constanța, aprilie-iunie 1992, p. 2 - 3; P. Georgescu, **Nava - Școală „Mircea” a fost sărbătorită cu dragoste și speranță**, Marea Noastră, IX, 32, Constanța, iulie-septembrie 1999, p. 38; V. Ciorbea, **Istoricul Navelor Școală „Mircea”**, vol. II, Nava Școală „Mircea”.

- Constanța, 1999.
25. „Întrunirile Societății Numismatice Române. Ședințele Comitetului”, Cronica Numismatică și Arheologică, X, nr. 97, București, mai-iunie 1934, p. 50 - 52; „Congresul și Expoziția de Numismatică și Arheologie din Craiova”, Cronica Numismatică și Arheologică, X, nr. 98 - 99, București, iul-oct. 1934, p. 61.
 26. Rusu Valeriu, „Emblema-Sigiliul Societății Numismatice Române (Constatări)” Comunicare susținută în Adunarea Generală a S.N.R. din 28 octombrie 1984, la Muzeul de Istorie a orașului București.
 27. C. Moisil, „Al doilea Congres Numismatic din România”, Cronica numismatică și Arheologică, X, nr. 97, București, mai-iunie 1934, p. 48 - 49; I. Marinescu, Insigna Congresului de numismatică și arheologie de la Craiova din anul 1934, BSNR, 1983 - 1985, nr. 131 - 133, p. 415 - 417.
 28. P. Nicorescu, Congresul Național de Numismatică și Arheologie din Iași, Cronica Numismatică și Arheologică, XIII, nr. 112, București, oct.-dec. 1938, p. 90 - 103.

ABSTRACT

CONTRIBUTIONS TO THE COMPLETENESS OF THE MEDALS'S AND BADGES'S CATALOGUE ALREADY ENTANT IN THE NUMISMATIC COLLECTION OF THE N.M.H.A. CONSTANȚA

The general and hystorical conditions in which The Romanian Countries have developed, offered a favourable economic climate to the development of the medal's art mostly after The Principalities's Union. Here are presented pieces from our patrimony, till nowdays, which have registered dates and historical events, which have immortalized characters of same personalities in many domains. The themes of this museological collections are very various, objects like these representing the memory in metal of the economic, politic, military and artistic-cultural evolution of the life of same states like Romania, Hungary, Germany, Russia and Yugoslavia.

Concerning the specialists that modeled then we know that the lack of a national school of engraving, in the last century, made the appeal at the foreign artists for medals necessary, first at Frenchmen then at Germans, their big model being inspired from the Russians. In Romania of the end of the XIXth century and the begining of the XXth century we can talk about the appearance of the National School of Engraving.

Near the medals, the badges presented, chronological ordered between 1933 - 1996, contribute to the knowledge of the Art's History and iconography, to the completion of an informational material concerning

diverse aspects of the society's evolution.

We consider that, through the completeness of the catalogue of medals and badges we offer to the interested ones a source of wellknown or less-known pieces, wishing to consider thoroughly the information of speciality.

LEGENDĂ ȘI ADEVĂR DESPRE INSULA „LA OSTROV” DIN LACUL TAŞAUL

Cele două insule din lacul Taşaul, insula „Ada” (tc. Ada = insulă) și insula „La Ostrov”, au prezentat interes și în anii trecuți atât din partea unor oameni de știință, cât și a locuitorilor aşezărilor din jurul lacului, interesul celor din urmă fiind legat în primul rând de agricultură și pescuit. Acest interes s-a reactualizat și amplificat începând cu 9 august 1999 când s-a inițiat campania de cercetări științifice și sistematice din insula „La Ostrov”¹.

Expunerea de față este o încercare de a prezenta evoluția pe o perioadă de peste o sută de ani a configurației și toponimiei insulei denumită astăzi „La Ostrov”, în strânsă legătură cu cea a lacului, a influențelor naturii și a celor antropice. În măsura în care materialul documentar mi-a fost accesibil la nivel local, am căutat să utilizez surse cât mai diverse ca: documente de arhivă, hărți, lucrări publicate, presă, precum și mărturii orale.

Pe o hartă care mi-a fost pusă la dispoziție prin bunăvoiețea Muftiatului din Constanța, datând de pe la 1863, lacul nu figurează, în schimb este trecută localitatea sub forma de Taşağıl (tc. taş = piatră; ağıl = staul, saivan, stână). Prin eliminarea lui ğ și transformarea lui ī în u s-a ajuns la forma actuală și anume Taşaul². În *Harta județelor, plășelor, comunelor, satelor și cătunele viitoare*, întocmită de Ministerul de Interne la 1903³, lacul respectiv îl găsim sub denumirea de Taşavlu (tc. taş = piatră; avlu = curte, ogrădă). În hărțile (puține la număr) întocmite după 1903 pe care am reușit să le găsesc, nu am mai întâlnit denumirea de Taşavlu, ci pe cea de Taşaul utilizată și în zilele noastre.

Pe suprafața lacului Taşaul, atât în dicționarul întocmit de Grigore Dănescu publicat în 1897⁴, în *Marele Dicționar Geografic al României* vol. II (1899), III (1900)⁵, cât și în lucrarea monografică a lui M.D. Ionescu din 1904⁶, figurează o singură insulă în partea de sud, cu denumirea de Chiuciuc-Ada (tc. küçük = mic; ada = insulă). La Pe suprafața lacului Taşaul, atât în dicționarul întocmit de Grigore Gr. 1899 insula avea o suprafață de 12 ha⁷ și aparținea de comuna Gargalîc (Corbu) cu toate că era mai aproape de comuna Cicracci (Sibioara). Insula, formată în cea mai mare parte din șisturi verzi (pe care le găsim și în malul de sud al lacului în contrast cu cel din nord, nord-est, unde de exemplu, între lacurile Taşaul și Corbu, se găsește calcar de vârstă

jurasică, cu o grosime de peste 50 m)⁸, acoperite cu puțin pământ vegetal, rareori a putut fi folosită în îndeletniciri agricole. De exemplu, sunt mărturii că pe la 1892 – 1893 pe ea s-a cultivat mei și orz, existând intenții de a se planta și viță de vie⁹. Bătrânul Matei Efim mi-a relatat că până în 1924 și după acest an (când nivelul lacului a început să crească) locuitorii din Năvodari, foloseau de pe insula mică piatră pentru a-și construi case, sau cultivau pe suprafața de circa 2 ha de teren nisipos, secără și pepeni. A existat o perioadă când locul unde se află astăzi lacul, arăta ca o vale, ses sau izlaz cu puțină apă pe alocuri, folosit și ca pășune pentru animale. În aceste condiții, deplasarea pentru efectuarea de lucrări agricole pe suprafața amintită de circa 2 ha care se găsea în partea de vest și la același nivel cu actuala insulă, se făcea destul de ușor. Din 1944 - 1945 insula a folosit ca „țintă” pentru aviatorii ruși, iar după plecarea acestora din țară, aviațori români au utilizat-o pentru o perioadă scurtă de timp în același scop¹⁰.

Într-o hartă topografică a județului Constanța întocmită la 6 august 1917¹¹, insula figurează, dar fără să-i fie menționată denumirea. Cu toate că – după cum s-a menționat anterior – ea apare cu denumirea de Chiuciuc-Ada, C. Brătescu într-o lucrare a sa (printre alte denumiri date unor peninsule, unei fântâni etc. de pe malul lacului) o denumește „Insula fără nume”¹².

În august 1922, la solicitările și invitația lui Nicolae Cergău – printre primii români stabiliți în Cicracci (Sibioara) la 1866, venit din Cergăul Mare, plasa Blaj, județul Sibiu¹³ – C. Brătescu se deplasează în zonă, cu scopul de a studia lacul Tașaul și de a găsi posibilități de re-vigorare a situației economice a lacului și a localităților din jurul lui. Datorită secenței din ultimii ani, lacul, era la acea vreme cu 1,90 m sub nivelul mării, iar adâncimea maximă abia ajungea la 1,50 m în dreptul „Insulei fără nume”¹⁴. Din însemnările lui C. Brătescu, reiese că în partea de nord a lacului exista o penisulă numită Ciair-Ada (tc. çayır = pajiste, pășune, vale largă; ada = insulă)¹⁵, autorul nemenționând clar pe ce hartă a găsit această denumire. Este de presupus că partea de nord a lacului pe care C. Brătescu, în august 1922, o găsea sub formă de penisulă, să-și fi schimbat configurația în funcție de creșterea sau scăderea nivelului lacului.

Cu ocazia călătoriei, a studiului întreprinse de C. Brătescu, se ia inițiativa de a se înainta autorității de resort un memoriu adresat ministrului, semnat de Nicolae Cergău, prin care se solicita construirea în pantă normală de scurgere, a unui canal de 5 km, care să facă legătura între lacurile Siutghiol și Tașaul. Astfel se realiza alimentarea cu apă a lacurilor Tașaul și Gargalîc (Corbu) cu efecte benefice asupra localităților și locuitorilor din zonă, plusul de apă putând să se scurgă în mare printr-o gârlă mai veche, dar care în 1922 era secată complet, la fel ca și

lacul Gargalîc (Corbu)¹⁶. În 1929, în urma demersurilor făcute, canalul (o conductă cu lungimea de 5250 m și secțiunea de 1,0 m)¹⁷ era deja realizat¹⁸.

Începând cu 1924 s-a trecut la schimbarea denumirilor satelor din Dobrogea pe baza unor criterii stabilite la vremea respectivă. Un studiu la nivelul anilor 1924 - 1925, ajungea la concluzia că la 1913 în Dobrogea Veche, procentul numelor topice românești abia atingea 33%¹⁹. Este perioada când la inițiativa unei societăți culturale din Sibioara numită „Cercul cultural Sibioara”, în frunte cu Titus N. Cergău, societate formată din foști elevi și admiratori ai lui C. Brătescu, se hotărăște ca „Insula fără nume” să primească denumirea de „Insula C. Brătescu”²⁰. În ziua de 2 iunie 1929 membrii „Cercului cultural Sibioara”, întreg corpul didactic din Năvodari, Caramurat (M. Kogălniceanu), Dorobanțu, Tașaul (Piatra) în frunte cu subrevizorul școlar O. Marinescu, cărora li s-a alăturat un număr mare de locuitori, au fost transportați pe mica insulă cu bărcile puse la dispoziție de locuitori ai satului Năvodari. A urmat oficierea unui serviciu divin al botezului de către preotul D. Vâlcu din Caramurat (M. Kogălniceanu), iar ca naș a fost propus primarul N. Cergău, cel mai vechi dobrogean și român născut în Sibioara²¹. Evenimentul a fost semnalat în presa dobrogeană²² urmând ca satele din jurul lacului să fie înștiințate despre noua denumire a insulei.

C. Brătescu a fost anunțat printr-o scrisoare semnată de Titus Cergău, despre hotărârea „Cercului cultural Sibioara”, ca insula să fie botezată cu numele cunoscutului geograf. Redăm răspunsul lui C. Brătescu la această inițiativă: „Mulțumind foștilor mei elevi și prietenilor pentru deosebita simpatie ce mi-au arătat-o, am stâruit totuși și verbal și înscris, pe lângă inițiatorii acestei hotărâri a renunța la ea și a păstra vechea denumire aşa de frumoasă „Insula – fără -Nume”. Dacă totuși n-am reușit și am fost nevoit a primi, rog pe cititor a-mi ierta chiar și aparența de vanitate de care aş putea fi bănuit”²³.

Noua denumire a insulei apare peste câțiva ani sub semnătura acestuia Titus Cergău, dar, menționăm noi, pe plan secund. În 1936 în „Analele Dobrogei” sunt publicate două legende despre o presupusă comoară, având ca titlu *Comoara din „Insula fără nume”*, insulă despre care autorul menționează în introducere că ... „se știe că a fost botezată de noi „Insula C. Brătescu” în urma unei slujbe religioase și unei serbări organizate la fața locului”²⁴. În prima legendă se susține că pe vremea când în jurul lacului nu existau așezări omenești²⁵, pe insulă locuiau câțiva călugări a căror principală îndeletnicire era furtul la drumul mare. Cu timpul, acumulând o comoară din bani de aur au îngropat-o într-un loc din insulă știut numai de ei, jurându-se că decât să fie folosită numai de unul, mai bine să o găsească un străin. Fiind ur-

măriți de stăpânirea de atunci, călugării s-au împrăștiat, iar locuitorii satelor ce au ființat între timp, nu au reușit să o găsească. În a doua legendă auzită de autor de la A. Călinescu pensionar, fost revizor la „Pescăriile Statului”, se menționează că trei tâlhari au jefuit pe vremuri poșta turcească la podul Tașaulului (peste râul Casimcea), ce venea dinspre Babadag pentru a ajunge la Istanbul. Lirele de aur predate au fost transportate cu o barcă până la insulă, puse în desagi apoi învelite cu o mușama și îngropate în unul din cele trei morminte turcești săpate special, acoperite cu pietre mari deasupra și mai mici împrejur. După ce au jurat că vor scoate comoara împreună s-au despărțit, fiind prinși între timp de poterile turcești și transportați spre Istanbul. Pe drum doi au decedat singurul rămas fiind condamnat la închisoare pe viață, se întâlnește cu un alt condamnat turc, tot din Dobrogea condamnat pe o perioadă mai scurtă, căruia îi destăinuie secretul ostrovului din lacul Tașaul. Scăpând din închisoare acesta din urmă, la bătrânețe se deplasează la Palazul Mic, însă oricui îi vorbea despre comoara din ostrovul Tașaulului, neluându-l în serios renunță, întorcându-se la Istanbul unde locuia²⁶.

Este ușor de presupus că adevăr există în aceste legende cel puțin până în momentul de față, însă ideea că ar exista o comoară pe insulă circulă și în zilele noastre. Bătrânul Matei Efim, care și după pensionare (1985) a continuat să mai meargă la pescuit, spune că s-a întâlnit cu doi indivizi necunoscuți, care au ajuns pe insula mică cu ajutorul unei bărci pneumatice, având câte un rucsac în spinare. Când aceștia i-au mărturisit că vor să găsească o comoară, bătrânul amuzându-se, cei doi au afirmat că i-a trimis cineva care era în posesia unor documente și hărți. La auzul acestora, bătrânul a adăugat că el și alți locuitori au auzit că turcii ar fi îngropat o comoară în insulă, dar dacă ar fi așa, aceasta nu putea fi îngropată decât în zona de teren nisipos folosită de locuitori în anii trecuți, acoperită acum cu apă și stuf, și nu în porțiunea rămasă unde nu se poate săpa fiind numai piatră²⁷. În vara anului 1999, pescarii de la „Ferma Piscicolă” Năvodari, mi-au spus că în 1991, pe insulă au fost surprinși doi indivizi din București, dotați cu unelte speciale de săpat și cu hărți care săpaseră în timpul nopții o groapă de circa 60 cm adâncime pentru a găsi – au afirmat ei în cele din urmă – o comoară.

Revenind la denumirea insulei mici, menționăm că pe o hartă retipărită în iunie 1941, care cuprinde ridicările și corecturile executate în 1924, 1928 și până la 21 iulie 1939, în partea de nord a lacului Tașaul apare „Peninsula Ada”(tc. ada = insulă), iar insula care ne interesează în primul rând, este trecută cu denumirea de „La Ostrov”²⁸. Este de presupus că denumirea de „Insula fără nume” sau „Insula C. Brătescu” să fi fost utilizate de inițiatorii lor, rămânând astfel cel puțin

la nivel local, ca o dovadă a interesului pe care l-a prezentat această mică suprafață de uscat, atât pentru unii oameni de știință cât și pentru locuitorii din jurul lacului.

Regularizările artificiale începând cu canalul Siutghiol-Tașaul, printre primele lucrări de geografie aplicată din țara noastră²⁹ și terminând cu artera navigabilă Poarta Albă – Midia Năvodari (ramificația Năvodari – Luminița), au făcut ca schimbările de nivel ale lacului să ducă la micșorarea suprafeței insulei din partea de sud (de la 12 ha în 1899 la circa 3 ha în zilele noastre) și la transformarea zonei peninsulare din nord în insulă. În 1897-1899 suprafața lacului era de 1200 ha³⁰, în 1922 de 2183 ha³¹, în 1971 avea 2306 ha³², iar ca urmare a executării canalului Poarta Albă – Midia Năvodari (cu ramificația Năvodari – Luminița), suprafața luciului de apă și stuf să fie redusă (prin amenajarea celor circa 300 ha) la 1967, 55 ha³³. În ce privește adâncimea maximă, dacă la 1922 era de 1,50 m în apropiere de „Insula fără nume”, în 1971 în același loc ea era de 3,60 m³⁴, iar în 1997 de 4,0 m³⁵. Datorită construirii canalului Siutghiol – Tașaul, a stăvilarului care din 1965 a impus un regim de acumulare, a dirijării scurgerii spre mare, precum și a surplusurilor din precipitații și irigații, în 1970 nivelul lacului Tașaul a crescut cu circa 4 m față de nivelul existent în perioada secolei din 1921-1923³⁶.

În comparație cu această creștere de nivel a lacului Tașaul, în același an 1970 s-a înregistrat o scădere a nivelului lacului Siutghiol, fapt ce a impus reactivarea pentru câteva luni a conductei care funcționase cu intreruperi până în 1967. Reactivarea – de data aceasta prin pomparea apei în sens invers pantei normale de scurgere – a adus din lacul Tașaul în lacul Siutghiol o cantitate de apă apreciată la 0,200 m³/s, față de media anilor 1958 - 1966 când cea din Siutghiol în Tașaul a fost de circa 0,15 m³/s³⁷. În acest context amintim și aportul râului Casimcea în lacul Tașaul înregistrat la postul Casian care a fost de 0,380 m³/s până în 1966, de 0,859 m³/s în anii ploioși 1967 - 1970³⁸ și de 4000 m³ volumul înregistrat pe întregul an 1997³⁹. Spre final, trebuie adăugată o realitate care ar putea scăpa la prima vedere și anume permeabilitatea digului de piatră care „separă” lacul Tașaul de artera navigabilă Năvodari – Luminița.

În concluzie, cele două insule care de-a lungul timpului au evoluat în funcție de configurația lacului, sub influențele naturii și intervențiilor antropice, în hărți și lucrări recente figurează astfel: în partea de nord a lacului Tașaul „Insula Ada” (tc. ada = insulă), iar în sud-estul acesteia și a lacului insula „La Ostrov”. Cu toate aceste schimbări de configurație și de denumiri, marea majoritate a locuitorilor din localitățile din jurul lacului și chiar pescarii, cunosc cele două insule sub denumirile de „Insula mare” și „Insula mică”.

NOTE

1. În august 1987 m-am deplasat împreună cu domnul S. Iosipescu pe cele două insule din lacul Tașaul. Pe insula „La Ostrov” au fost identificate urme de locuire din perioada preistorică. Aceste prime observații au fost confirmate amănuști ulterior de domnii M. Irimia și P. Hașotti de la M.I.N.A. Constanța. Pentru rezultatele campaniilor de cercetări științifice și sistematice de pe insula „La Ostrov” începute din 9 august 1999 vezi: Silvia Marinescu-Bîlcu, Valentina Voinea, Stelian Dumitrescu și colaboratorii Valentin Radu, Constantin Haită, Dragoș Moise, *Raport preliminar privind sondajul stratigrafic efectuat în tell-ul eneolicitic de pe insula „La Ostrov”, lacul Tașaul, Năvodari (jud. Constanța)*, lucrare dactilo, M.I.N.A. Constanța, 1999, 29 p. plus 25 planșe; Sesiunea „Pontica”, noiembrie 2000; Silvia Marinescu-Bîlcu, Valentina Voinea, Stelian Dumitrescu, *Așezarea eneolicitică de pe insula „La Ostrov”, lacul Tașaul, Năvodari*; Constantin Haită, *Considerații asupra evoluției insulei „La Ostrov” din lacul Tașaul, Năvodari în perioada neo-eneolicitică*; Dragoș Moise, Valentin Radu, *Studiul arheozoologic și arheoihtiologic pentru materialul faunistic descoperit în așezarea eneolicitică de pe insula „La Ostrov”, lacul Tașaul, Năvodari*; Stelian Dumitrescu, *Legendă și adevăr despre insula „La Ostrov” din lacul Tașaul*.
2. Rezultat al discuției avute cu domnul prof. Mihai Maxim pe 17 octombrie 2000.
3. Biblioteca Județeană Constanța, colecția de hărți, *Harta județelor, plaselor, comunelor, satelor și cătunele viitoare*, Ministerul de Interne, scara 1: 200000, București, 1903.
4. Grigore Gr. Dănescu, *Dictionarul geografic, statistic, economic și istoric al județului Constanța*, Tipografia și fonderia de litere Thoma Rasilescu, București, 1897, p. 451, 703 - 104.
5. Marele *Dictionar Geografic al României*, vol. II, București, 1899, p. 402, 547; *Idem*, vol. III, București, 1900, p. 472.
6. M.D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904, p. 213.
7. Marele *Dictionar Geografic al României*, vol. II, p. 402.
8. Zaharie Albu, I. Petrescu Burloiu, *Produsele subsolului Dobrogei și valorificarea lor industrială*, în „*Studii geografice asupra Dobrogei*”, București, 1969, p. 81. Despre malul de nord vezi și Adriana Breier, *Lacurile de pe litoralul românesc al Mării Negre. Studiu Hidrogeografic*, Editura Academiei R.S.R., București, 1976, p. 22.
9. C. Brătescu, *Lacul Tașaul (note dintr-o călătorie)*, în „*Analele Dobrogei*”, nr.4, 1922, p. 534.
10. Informații din 12 februarie 2001 de la Matei Efim născut pe 7 aprilie 1925 în Năvodari, care mi-a relatat lucruri știute de el și de la părinții lui sau alți bătrâni. Conducta, susține el, a funcționat din 1924, deoarece părinții îi aminteaște deseori că ghioul este mai mare cu un an decât el.
11. Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Colecția de hărți, inv. 21.

12. Titus Cergău, *De la bătrânii dobrogene*, în „Analele Dobrogei”, nr.17, 1936, p. 149. Vezi și C. Brătescu, *op. cit.*, p. 526, 534.
13. C. Brătescu, *op. cit.*, p. 529.
14. *Ibidem*, p. 526.
15. Traducerea „Insula Mocirlei” dată de C. Brătescu o considerăm ne-reală.
16. C. Brătescu, *op. cit.*, p. 535 - 538.
17. Adriana Breier, *op. cit.*, p. 20.
18. Vezi procesul-verbal din 2 iunie 1929, în „Analele Dobrogei”, an X, fasc. 1 - 12, 1929, p. 323.
19. C. Brătescu, *Noile denumiri de sate din Dobrogea*, în „Analele Dobrogei”, nr.V-VI, 1924 - 1925, p. 194, 196 - 197.
20. „Analele Dobrogei”, an X, fasc. 1-12, 1929, p. 324.
21. *Ibidem*, p. 324-325.
22. *Botezul unei insule dobrogene*, în „Dacia”, an XVI, nr.116 din 13 iunie 1929, p. 1.
23. „Analele Dobrogei”, an X, fasc. 1 - 12, 1929, p. 324.
24. *Idem*, nr.17, 1936, p. 149.
25. Amintim că în călătoriile sale prin Dobrogea, Evliya Çelebi a trecut în 1652 și prin Cicîrîcci (tc. Cikîrîkci) azi Sibioara pe care îl descrie ca fiind un sat bogat cu o sută de case și o greamie, nefăcând nici o referire la lacul Tașaul. În schimb, remarcă în Cikîrîkci „pepeni galbeni foarte zemoși și gustoși”, vezi, Evliya Çelebi, *Seyahatname (Cartea de călătorii)*, vol. I-X, Istanbul, 1896 - 1938, în *Călători străini despre Tările Române*, vol. VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, p. 387.
26. „Analele Dobrogei”, an X, fasc. 1 - 12, p. 149 - 150.
27. Informații din 12 februarie de la bătrânul Matei Efim.
28. Direcția Județeană Constanța a Arhivelor Naționale, Colecția de hărți, inv. 26.
29. Adriana Breier, *op. cit.*, p. 71, vezi nota 18.
30. Grigore Gr. Dănescu, *op. cit.*, p. 407; Marele Dicționar Geografic al României, vol. II, p. 547.
31. C. Brătescu, *Lacul Tașaul....*, p. 534 - 534.
32. Ion Pisota, Valer Trufaș, *Hidrologia R.S.România*, vol. II, *Lacurile României*, fasc. I, Centrul de multiplicare al Universității București, 1971, p. 45.
33. S.C. PESTOM S.A. Constanța, Situația funciară S.C. PESTOM S.A. (întocmită de OCOT Constanța în anul 2000). Îi mulțumesc domnului Chirea Corneliu, inger piscicol, care pe 2 februarie 2001, mi-a pus la dispoziție datele solicitate.
34. Direcția Hidrografică Maritimă, Constanța, *Harta lacului Tașaul*, sc. 1: 10000, 1971.
35. S.C. PESTOM S.A. Constanța, *Harta batimetrică a lacului Tașaul*, 1997, sc. 1: 25000.
36. Adriana Breier, *op. cit.*, p. 85 - 86.
37. *Ibidem*, p. 80.
38. *Ibidem*, p. 78.

39. Informație din 2 februarie 2001 de la cercet. Dumitrescu Elena (Institutul Național de Cercetare Dezvoltare Marină „Grigore Antipa” Constanța).

ABSTRACT

The island „La Ostrov” which lies on the Tașaul Lake and which nowadays belongs to the territory of the town of Năvodari has had an interesting evolution in the lapse of time owing to the changes of the lake level, as well as to man's action and to certain legends about a presumed treasure buried here, legends which are still going around.

In the works published after 1878 the island is mentioned under different names. Originally, it was known under „the Turkish name” of Chiuciuc-Ada (the spelling is Romanian, meaning „the small island” from the Turkish words: küçük = small and ada = island); then „The Nameless Island” then „The C. Brătescu Island”, by the name of the famous Romanian geographer, and today its name is „La Ostrov”.

In the past, the island was used either for agricultural work, when possible, or as halting place for fishermen.

Archeological researches started on August, 9 th, 1999 led to the identification of an eneolithic settlement, which is the most important discovery of this kind that has been made so far along the Romanian Black Sea Coast.

ELEMENTELE CONSTITUTIVE ALE CONȘTIINȚEI MARITIME ȘI ALTE IDEI DE PUTERE NAVALĂ LA ROMÂNI

Civilizația umană a evoluat fără exagerare, într-o mare măsură, în primul rând datorită dezvoltării și perfecționării mijloacelor de comunicații și transporturi pe suprafața Terrei. Dar marea a fost drumul cel dintâi mai ușor și mai ieftin de care s-a folosit omul pentru legături cu lumea din afară și abia mai târziu s-au putut dezvolta comunicațiile și transporturile pe uscat.

De aceea, răspândirea invențiilor și împrumutul metodelor de lucru perfecționate, schimbul feluritelor bunuri iar prin acestea toate, atingerea neamurilor de pe suprafața globului, s-au săvârșit la începutul istoriei omenirii pe calea apelor și mult mai târziu pe drumurile de uscat.

Marea fiind mai spectaculoasă și cu un areal mult mai vast decât apele curgătoare, a înrâurit favorabil ființa umană care s-a simțit, de timpuriu, atrasă de ea, concepând în același timp metode pentru a o stăpâni.

Popoarele care au înțeles și mai ales au simțit însemnatatea stăpânirii marii în manieră pragmatică, pentru scopurile lor, au cunoscut foarte ușor progresul și civilizația, puterea și gloria politică și militară, ba chiar formele superioare ale cugetării filozofice și ale creației literare.

Atât popoarele vechi, fenicienii, cartaginezii, grecii, romani și mai cu seamă popoarele noi de navigatori și-au disputat pe rând, în mod cronologic în funcție de apariția lor pe scena istoriei, întâietatea pe scena lumii¹.

Ieșirea la mare, drumul deschis al apelor pământului, a reprezentat dintotdeauna poarta spre lumea largă, siguranța comerțului și a relațiilor, putința acumulărilor materiale și spirituale, calea sigură spre evoluția și creșterea puterii popoarelor și națiunilor. De aceea, un port bine așezat sau o gură de fluviu, la țărmul marii, prețuiesc mai mult decât întinse pământuri aride sau sălbaticе².

În ceea ce-i privește pe români, trecutul acestora atestă nenumărate sacrificii pentru a putea să-și mențină capete de pod maritime. Eforturile diplomatice, dar și belicoase, ale lui Ștefan cel Mare pentru

stăpânirea Chiliei și a Cetății Albe, ca porți ale statului moldav spre lumea largă, vădesc simțul și înțelegerea problemelor covârșitoare ale vieții naționale.

Din păcate, ulterior, veacurile care au urmat după transformarea Mării Negre într-un lac închis, par să fi stabilit înțelegerea românilor pentru problema vitală a respirației maritime și a căilor de apă spre o vecinătate mai îndepărtată.

Astfel, în lipsa unei ieșiri la mare, bruma de idei referitoare la necesitatea și importanța maritimă a dispărut.

Restabilirea suveranității statului român asupra Dobrogei, în 1878 și implicit restabilirea suveranității pe coasta de vest a Mării Negre, a îngăduit elaborarea unui cadru legislativ adecvat și crearea unor instituții noi³, viu mediatizate.

Obținerea independenței naționale și dezvoltarea social-economică a României, după 1878, au creat condiții favorabile de dezvoltare mai rapidă a mijloacelor de navigație și a porturilor românești. S-a mărit parcul de nave comerciale și militare. Până la primul război mondial a avut loc un proces de reorganizare a marinei, înființându-se în marina comercială două servicii de navigație, Navigația Fluvială Română – 1890 și Serviciul Maritim Român – 1895, iar în marina militară cele două mari unități Divizia de Dunăre și Divizia de Mare. Porturile au fost reconstruite efectuându-se numeroase amenajări și instalații moderne, înlocuindu-se digurile de lemn cu diguri din piatră, introducându-se iluminatul electric⁴.

La începutul secolului al XX-lea, în fața României apărea o problemă nouă, aceea a incompatibilității dintre nevoia de apărare pe mare pentru un litoral redobândit în 1878 și mărit după Pacea de la București, din 1913 și posibilitățile tehnice din domeniul militar naval.

La rândul ei, gândirea strategică maritimă românească a fost permanent preocupată de problema apărării litoralului maritim și chiar a căilor de comunicație, dar nici una din aceste două cerințe nu puteau fi îndeplinite cu un parc de nave insuficient și neperformant.

Oricum, a existat o problematică a marinei dublată de eforturile țării de a-i găsi soluționarea.

În ceea ce privește marina comercială, până la începerea primului război mondial, acesta a achiziționat nave, a înființat linii maritime, cea mai mare parte a navelor sale intrând în dotare după 1900, la adăpostul unei legislații adecvate⁵.

Această problematică a marinei a devenit în timp una a întregii țări și poate fi considerată națională.

Rezultatul actului Marii Uniri din 1918 a condus între altele, la crearea pieței naționale unice și mai ales la constituirea unui cadru complet nou, teritorial în primul rând, politic și social-economic, de

dezvoltare a statului și societății românești determinând în același timp și apariția unui evantai de probleme deosebit de importante legate de apărarea națională cu componenta ei navală. În aceste noi condiții însăși concepția existenței marinei române trebuia reconsiderată și actualizată⁶.

Conștiința maritimă a unui popor a reprezentat dintotdeauna un fapt benefic. Aceasta nu poate apărea nicăieri, dacă, în primul rând, nu există mare, litoral, marină, nave, marinari, porturi, șantiere navale și mai ales preocupări economice obiective care lansează la rândul lor nevoia de relații și de dinamică navală.

Extrapolând toate acestea la situația concretă a României se poate trage concluzia că ea a fost una din puținele țări riverană unei mări, fără să fi avut conștiința puterii ei maritime, cu o populație, la rândul ei fără o conștiință maritimă sedimentată și aflată doar în fază incipientă. Totul se datorează politicii consecvent continentale săvârșită aproape 400 de ani (1484-1878) din cauza situației impuse de marile puteri care doreau ca Marea Neagră să fie un lac turcesc sau rusesc⁷.

Anii care s-au scurs între cele două războaie mondiale au reprezentat pentru România o perioadă cu totul nouă chiar foarte aparte; țara ieșise din vechile tipare, iar unele modele teoretice au fost reconsiderate. Românii au receptat corect nevoile momentului privind apărarea națională și în același context și problematica privind marina și dezvoltarea puterii navale.

Revirimentul multidimensional materializat prin dezvoltarea complexă a marinei comerciale și de război era un efect al noilor condiții statale, a recunoașterii internaționale a țării întregite, a noii configurații a frontierelor și a faptului că nu se mai voiau repetate greșelile trecutului; trebuia păstrat ceea ce se câștigase. Oamenii politici de stat, dirigitorii militari, mass-media, etc. au abordat tot mai frecvent tema creșterii rolului și însemnatății României⁸ în zona sud-est ori central europeană. Statul român își construia imaginea propriei sale puteri și prin intermediul componentei navale.

Conceptul de România Mare a adus în atenție și concepțele de putere economică și putere maritimă, susținute de elemente concrete reprezentate de programe navale elaborate și de înzestrare cu nave și tehnică adevarată. Mai mult decât atât, media scrisă și vorbită au conceput și dezbatut constant teme și subiecte de marină. Au apărut organizații, ligi și asociații care susțineau interesele pe apă ale României, astfel că conștiința maritimă și ideea de putere navală prinseseră un relativ contur. Totul era comentat, părea normal și începuse să facă parte din cotidian.

La vremea respectivă și în străinătate fuseseră percepute corect, astfel scriitorul și analistul politic german Monfred Schell, încă

din 1933, a publicat în „Marine Rundschau” un articol intitulat „Puterea navală a României”⁹ în care făcea o analiză pertinentă a evoluției țării și a puterii ei navale.

După cel de-al doilea război mondial, țara a intrat în sfera de influență sovietică fiind înregistată în blocul militar al Tratatului de la Varșovia, după ce în prealabil capacitatea și forța maritimă și fluvială au scăzut prin pierderea de nave în timpul luptelor și deposadarea de materialul flotant prin confiscarea abuzivă a navelor românești de către Uniunea Sovietică și nerestituirea lor în totalitate. Astfel, capacitatea națiunii române de a exercita puterea maritimă a încetat chiar și după războiul rece, știut fiind că în timp de pace flota militară este singura care poate susține politica de stat și prin etalarea potențialului naval¹⁰.

Mentalitatea românească în general, a fost bulversată prin apariția unui nou sistem politic, a unei alte ierarhii și a altor scări și sisteme de referință valorică. După 1989, din nou mentalul românesc a suportat schimbări de 180 de grade.

Se poate afirma că sinuozitatea istoriei a influențat direct proporțional modul de gândire românească, drept pentru care conștiința maritimă la români nu mai trebuie luată în calcul, ea neputând influența nici pozitiv, nici negativ dezvoltarea și progresul națiunii. Cât privește ideea de putere navală, aceasta se vehiclează doar în tratate și manuale de strategie în discuțiile și negocierile politico-militare și diplomatice fără a fi susținută de un suport, pe măsura nevoilor naționale, sub aspect logistic și compatibil cu teoriile.

Pentru țara noastră, Marea Neagră și Dunărea împreună cu Delta au o mare valoare economică și strategică. Creșterea economică și puterea financiară a României sunt în egală măsură și factorii de dezvoltare a marinei comerciale și de război.

Teoretic, se poate afirma că atunci când va exista o marină puternică susținută de o politică și o diplomatie, pe măsură, puterea navală existentă va înrăuri favorabil și conștiința maritimă.

NOTE

1. N. Dașcovici. Educația maritimă a națiunii, în „Argus”, 27 octombrie 1942.
2. *Ibidem*.
3. Adrian Rădulescu, Ion Bitoleanu, Istoria Românilor dintre Dunăre și Mare. Dobrogea, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 285.
4. Nicolae Bârdeanu, Dan Nicolaescu, Contribuții la istoria marinei române, vol. I, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 200.

5. Valentin Ciorbea, Carmen Atanasiu, Flota maritimă comercială română. Un secol de istorie modernă 1895-1995, Constanța, Editura Fundației „Andrei Șaguna”, 1995, p. 62.
6. Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu. Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948), București, Editura Paideia, 1999, p. 93.
7. Viceamiral drd. Traian Atanasiu (coordonator), Puterea maritimă și diplomația navală, București, Editura Militară, 1998, p. 13.
8. Ion Ionescu, MSS. Inițiative privind întărirea capacității de luptă a marinei militare române, 1919-1939, p. 23 (exemplar aflat în Biblioteca Muzeului Marinei Române).
9. Ibidem, p. 24.
10. Viceamiral Traian Atanasiu, op. cit., p. 93.

ÉLÉMENTS CONSTITUTIFS DE LA CONSCIENCE MARITIME ET D'AUTRES IDÉES LIÉES À LA (CAPACITÉ) NAVALE CHEZ LES ROUMAINS

Résumé

La conscience maritime d'un peuple ne pourrait pas exister sans littoral, marine, navires, marins, ports, chantiers navals et, surtout, préoccupations économiques objectives qui lancent, à leur tour, le besoin de relations et de marine navale. Pour la Roumanie, la Mer Noire et le Danube avec son Delta ont une très grande valeur économique et stratégique. L'existence d'une marine puissante soutenue par une politique et une diplomatie adéquates pourrait influencer favorablement cette conscience maritime.

PREGĂTIREA ÎN STRĂINĂTATE A OFIȚERILOR DE MARINĂ ROMÂNI, NECESITATE A PRIMEI DECADE INTERBELICE

După încheierea primului război mondial, întreaga marină română a trecut la misiuni, pregătire și exploatare a tehnicii compatibile regimului de pace.

Învățăminte și concluziile rezultate ca urmare a acțiunilor de luptă au demonstrat că una din liniile directoare ce trebuiau urmate era pregătirea personalului. Este îndeobște știut că foștii rezerviști fusseră demobilizați și că numărul cadrelor se împuținaseră în mod fîresc. Se punea problema dotării cu noi nave și tehnică de luptă, astfel că era imperios necesară specializarea unui nou val de ofițeri, care să deservească în mod generos tehnica ce urma să sosească.

În urma unor analize ce au vizat problematica formării personalului, s-a ajuns la concluzia că rețeaua românească a învățământului de marină nu era suficientă, iar navele cu aparatura și instalațiile aferente urmău să fie aduse din afară, drept pentru care specializarea în străinătate a unui nucleu select de cadre active era bine venită. Si înainte de primul război mondial, dar mai cu seamă în timpul derulării lui, un număr de ofițeri deserviseră nave străine, de regulă franceze¹.

Astfel în martie 1920, a fost instituită o comisie pentru a examina pe cei 10 ofițeri² ce-și disputau locurile pentru a pleca la studii în Anglia. Examenul a fost destul de serios, cu probă scrisă eliminatorie și probe orale, în variante diferite.

În final, au fost admisi doar patru candidați, ce urmău a fi ambarcați și a suporta același regim ca și englezii.

Au fost și situații prin care se solicita continuarea stagiului ambarcării, guvernul român urmând a vira statului francez îndemnizația zilnică de ambarcare în conformitate cu Decizia Ministerului de Război nr. 514/30 oct. 1919³.

Direcția Marinei din România solicită autorităților franceze anumite cerințe de pregătire pentru a contura „instrucția profesională și cultura generală, rezultatele din studiul serios al principiilor de organizare a armatei, a regulamentelor și instrucției militare și, în general, din cunoașterea și aprecierea calităților unui popor și a unei armate de elită” – referire la armata franceză⁴.

Războiul impusese luarea unor măsuri care contraveneau chiar unor norme astfel că fuseseră promovați în funcții, din lipsă de personal, tineri ofițeri cu studii incomplete, din motive obiective, iar aceștia urmău să-și definitiveze pregătirea. De aceea Ministrul de Război considera această situație ca fiind „o chestiune gravă, cu caracter urgent”. S-a hotărât ca toți căpitanii din marină ce nu aveau studiile complete, adică nu absolviseră o școală navală, să reprezinte obiectul unui plan deosebit, urmând ca perfecționarea⁵ cunoștințelor lor să se facă individual la unități, după norme generale bine prevăzute⁶.

Din documentele de arhivă reiese că din cauza evenimentelor războiului, unii ofițeri aflați deja la studii în străinătate, nu au putut termina cursurile școlii de aplicație și specializare; spre exemplu, din Pola – fostul Imperiu Austro - Ungar, scop pentru care fuseseră trimiși ofițerii la studii în 1914, aceștia au fost rechemați în țară și ambarcați în Escadra de Dunăre.

După război s-au inițiat demersurile necesare completării studiilor maritime și specializarea în navigație, mine, torpile și hidroavioane, în marina militară engleză, avându-se în vedere comportarea pe teatru de operații maritime, meritele ofițerilor, cărăriile prin ordin de zi, decorațiile primite în mod deosebit – Mihai Viteazul, distincțiile și bravurile pentru faptele lor de arme⁷.

Astfel că la începutul anului 1920, prin Decretul Regal nr. 4838/17 noiembrie 1919, s-au acordat concedii de studii pentru a urma cursurile școlilor din marina franceză astfel – Școala Navală din Brest – 4 ofițeri, durata 4 ani; Școala Superioară a Marinei Franceze – 2 ofițeri, durata 1 an; Școala de Navigație Submarină din Toulon – 3 ofițeri, durata 1 an; Școala de Specialități – 2 ofițeri, durata 1 an⁸.

Ministerul Marinei din Franța a informat corect București referitor la datele începerii cursurilor și la conținutul programelor de învățământ⁹.

În prealabil, ofițerii cursanți urmău un stagiu de 4 luni pe marile bastimente franceze și numai după aceasta luau parte la cursurile și conferințele speciale de Stat Major, ale școlilor¹⁰.

Această hotărâre era motivată de necesitatea cunoașterii marilor nave moderne franceze de care România era cu desăvârșire lipsită¹¹.

Demersuri identice au fost întreprinse și pentru urmarea studiilor în Anglia, cu examenul de admitere la București, care a constat dintr-o probă orală și una scrisă, privind cunoștințele generale și aplicate ale armei, ținându-se cont și de limba engleză¹².

Periodic prin legațile românești din Franța, Anglia și Italia, se trimiteau buletinele individuale cu notele ofițerilor cursanți, aprecieri și chiar recomandări ca unii să fie retrași deoarece „nu puteau urma dezvoltarea științifică a cursurilor neavând o preparație anterioară su-

ficientă”¹³.

În afara situațiilor când Ministerul de Război stabilea cu partea străină numărul de locuri, au mai fost și situații când pe cont propriu, ofițerii români depuneau rapoarte și memorii prin care cereau continuarea studiilor prin angajarea în marine străine¹⁴.

În acest răstimp învățământul militar de marină din România, prin eforturi financiare și umane susținute, căuta să găsească o formulă viabilă și eficientă care să satisfacă pregătirea profesională militară și etico-morală a viitoarelor cadre. Nu au lipsit dilemele și nici semnele de întrebare.

S-a căutat, în primul rând, atingerea standardelor de performanță alături de păstrarea liniei tradiționale, sporirea gradului științific prin introducerea unor metode noi, concomitent cu discipline noi precum: Geometria analitică, Istoria politică și războiul, Geografia fizică și economică, 3 limbi străine de largă circulație și una a vecinilor, pedagogie, psihologie etc.¹⁵ Școala de marină a fost mutată la Constanța, înființându-se Școala Navală, după modelul celor cu profil similar din străinătate¹⁶.

Sistemul pregătirii cadrelor militare de marină a continuat în toată perioada interbelică însă cu mai puțină preponderență începând cu deceniul al patrulea.

Experiența câștigată relativ rapid, de către învățământul românesc de marină a condus la specializarea unor promoții care s-au dovedit a fi bine pregătite, fapt aprobat de maniera exemplară de ducere a războiului a întregii marine, pe toată durata celei de-a doua conflagrații mondiale.

NOTE

1. Arhivele Militare Române (A.M.R.), fond 2988, dosar 377, f. 938 (*raport al atașatului militar român în Franța către Ministerul de Război; Direcția Marinei 16 februarie 1920*) și *ibidem*, f. 940.
2. Toți aveau gradul de locotenent comandor, președintele comisiei era Contraamiralul Bălescu.
3. A.M.R., fond 2988, dosar 377, f. 940.
4. *Ibidem*, f. 941
5. *Ibidem*, f. 947.
6. *Ibidem*.
7. *Ibidem*, f. 700.
8. *Ibidem*, f. 708.
9. *Ibidem*, f.718.
10. *Ibidem*, f. 777.

11. *Ibidem*, f. 778.
12. *Ibidem*, f. 873.
13. *Ibidem*, dosar 424, f. 344.
14. *Ibidem*, dosar 382, f. 285-288.
15. *Ibidem*, dosar nr. 377, f. 519.
16. *Ibidem*, dosar nr. 451, f. 132.

LA FORMATION DES OFFICIERS DE MARINE ROUMAINS À L'ÉTRANGER, NÉCESSITÉ DE LA PREMIÈRE DÉCADE DE L'ENTRE-DEUX-GUERRES

Résumé

Les conclusions tirées à la suite du déroulement des actions de lutte pendant la première guerre mondiale ont démontré que la formation du personnel était une des directions qui devaient être prises en considération.

A la fin des hostilités, le nombre des cadres avait bien sûr, diminué. Le problème de la dotation avec de nouveaux navires et de l'équipement de lutte se posait impérieusement d'où la nécessité de la spécialisation obligatoire d'un nouveau contingent d'officiers, qui devaient assurer le fonctionnement de la technique qui allait venir.

ÎNVĂȚĂMÂNTUL DE MARINĂ ROMÂNESC ÎN PRIMII ANI POSTBELICI 1945-1950

Conform ordinului comandantului garnizoanei Zimnicea, la 25 august 1944, Școlile Marinei formaseră din efectivele Școlii Navale și ale Școlii de Submaestri de Marină două plutoane care, întărite cu un pluton de pionieri de marină și un pluton de grăniceri, au acționat în orașul Zimnicea împotriva unui detașament german care deservea un tren de reperaj al aviației, compus din 44 de vagoane. După 5 ore de luptă, detașamentul german a fost lichidat, acesta înregistrând următoarele pierderi: 5 morți, 2 răniți și 18 prizonieri. Unitățile de marină au avut ca pierderi 3 morți și 4 răniți¹.

Începând din luna decembrie 1944, Școala Navală a fost dislocată la Turnu Măgurele, în cazarma Regele Mihai I,² unde fusese transferată de la Zimnicea. La 1 noiembrie 1945, Școala Navală funcționa cu Școala Pregătitoare (Anul I Punte + Anul II Punte și Mecanici) și Școala de Aplicație (ofițerii promoției 1944 puncte și mecanici). Datorită reducerilor de efective impuse Marinei, la 1 mai 1945 Secția de rezervă a Școlii Pregătitoare a fost desființată. Astfel, elevii Anului I au fost trimiși la unități pentru continuarea serviciului militar sau lăsați la vatră, potrivit contingentelor din care făceau parte, în timp ce elevii Anului II au fost trimiși în concedii până la avansare care a avut loc în iulie 1945, o dată cu avansarea camarazilor activi³.

În urma hotărârii ministrului Subsecretariatului de Stat al Marinei (S.S.M.), care a apreciat că nevoile de încadrare cu ofițeri mecanici erau satisfăcute cu efectivele existente, Anul I al Școlii Navale funcționa numai cu Secția Punte.

Pentru Școala Pregătitoare, Comisia Aliată de Control din România (C.A.C.R.) fixase ca efective 18 elevi în Anul I și 17 elevi în Anul II. În ceea ce privește efectivele Școlii de Aplicație, nu s-a fixat nici un plafon, convenindu-se ca promoțiile să se succeădă la școală cu efective complete, așa cum prevedea legile în vigoare. În urma hotărârii ca Anul I să funcționeze numai cu Secția Punte, s-au fixat 10 locuri vacante în școală. Examenul de admitere a avut loc la Turnu Măgurele între 22-27 septembrie 1945⁴. Dintre cei 22 de candidați prezentați la examen, au fost admisi numai 7. Ministrul S.S.M. a dis-

La 16 octombrie 1945, comandantul școlii s-a prezentat personal la St.M.M., solicitând completarea încadrării cu 6 ofițeri (un inginer electromecanic, un inginer constructor, un artilerist, un torpilor, un infanterist și un profesor de limba rusă), 2 dactilografi și un desenator. De asemenea, a solicitat dotarea școlii cu un autobuz, aparate de radio, pompă de apă, mobilier pentru cazonou și lămpi Petromax. Conform hotărârii ministrului S.S.M., cererile au fost repartizate serviciilor specializate din S.S.M. pentru soluționare.⁵

Pentru cursurile cu un număr redus de ore, s-a aprobat deplasarea la Turnu Măgurele a următorilor ofițeri din St.M.M.: căpitan-comandorul Bănică Ion (Aviație), locotenent-comandor Ciolac Grigore (Submarine) și locotenent-comandor Sârbu Gheorghe (Materiale transmisiuni).⁶

Școala de Submaestri era dislocată în același local cu Școala Navală, funcționând de la 1 mai 1945 cu Secția activi, Punte și Mașini. Începând din anul 1943, durata învățământului era de 2 ani. Ultima promoție cu 3 ani de studii fusese avansată în iulie 1945, odată cu Anul II și III, Secția rezervă. Elevii care au absolvit Anul II la 15 octombrie 1943 urmău să fie avansați în cursul lunii noiembrie.

C.A.C.R. fixase ca efective 20 elevi în Anul I și 20 elevi în Anul II. În urma examenului de admitere care s-a desfășurat între 24-29 septembrie 1945, au fost admisi 15 elevi în Anul I din 26 de candidați.⁷ Al doilea examen nu s-a mai ținut. Surplusul de efectiv al anului II (13 elevi) a fost distribuit la nave, în mod similar cu Școala Navală. În școală au rămas 20 elevi de anul II, 9 punțiști și 11 mecanici.⁸

În august 1944, fuseseră reținuți în U.R.S.S. 7 elevi. Dintre aceștia, s-au întors inițial patru care, după cercetare de către Secția a II-a, urmău să fie trimiși pentru 30 de zile în concediu și apoi supuși examenului de absolvire în vederea avansării.⁹

Elevii Școlii de Submaestri au executat practica de vară, potrivit specialităților respective, la Flotila de Dragaj, Regimentul Geniu Marină și Arsenalul Marinei. Ca și pentru Școala Navală, prin Directiva de instrucție fuseseră stabilite normele pentru organizarea și desfășurarea învățământului în perioada teoretică.¹⁰

În conformitate cu D.M. nr. 1.940 din 27 decembrie 1946 și Referatul nr. 431 din 22 februarie 1947, în Școala de Submaestri activi de Marină se predau următoarele cursuri: aritmetică, geometrie, mecanică, algebră, trigonometrie, tehnologie, motoare, rezistența materialelor, construcții navale, chimie, limba rusă, bărci-matelotaj, timonerie, manevre, Pilotul Dunării, navigație, oceanografie, hidrografie, semnale, limba română, drept maritim și fluvial, istorie maritimă, geografie maritimă, economie politică, conferințe E.C.P., igienă, instrucție de infanterie, regulamente militare, mine-dragaj,

pedagogie militară, torpile, radioelectricitate, electricitate T.F.S., radiocomunicații, căldări, mașini alternative, mașini auxiliare, turbine, electricitate, electrotehnică, aparate electrice de bord, fizică, desen, administrație și corespondență militară.¹¹

Institutul Tehnic Naval Militar (I.T.N.M.), înființat în anul 1943, cu o durată a cursurilor de 5 ani, era dislocat în București, pe str. I.G. Duca. După primii doi ani de studii, elevii erau avansați aspiranți de marină, iar la obținerea diplomei erau confirmați ingineri. După terminarea sesiunii de examene din 1945, urma să fie avansată prima promoție de ofițeri. Din punct de vedere administrativ și disciplinar, I.T.N.M.-ului îi erau subordonați ofițerii bursieri ai Marinei de la Școala Politehnică, studenții civili bursieri ai Marinei și ofițerii elevi ai cursului de Radio. Efectivele I.T.N.M. erau de 7 elevi în Anul I, 8 elevi în Anul II, 21 ofițeri bursieri (din care 4 în U.R.S.S.), 6 studenți civili și 6 ofițeri la Cursul Radio. Conform ordinelor în vigoare, în anul 1945 nu mai puteau fi trimiși ofițeri sau elevi la Școala Politehnică, peste efectivele existente deja în școală.¹²

Învățământul se desfășura în cadrul Politehnicii, iar practica de vară la Arsenalul Marinei și Șantierul Naval Galați. Elevii Cursului de Radio au început școala la 1 februarie 1945, odată cu camarazii lor din Armata de Uscăt și Aviație. De la 1 noiembrie 1945 au fost trecuți la Regimentul de Transmisiuni, unde li se organizau și ședințe speciale pentru transmisiuni de marină, urmând ca brevetarea să aibă loc în februarie 1946.

O categorie aparte o reprezentau elevii trimiși la studii în Germania, în număr de 22: 10 elevi în Anul I (6 puncte și 4 mecanici) și 12 elevi în Anul II (7 puncte și 5 mecanici). Conform dispozițiunilor M.St.M., elevii înapoiați în țară erau cercetați de Secția a II-a, iar cei găsiți nevinovați urmău să fie supuși examenului de absolvire în vederea avansării și integrării în promoția respectivă.¹³ Au existat și 5 elevi de Anul I trimiși în Germania la Școala Politehnică. În mod normal, aceștia urmău să fie încadrați la I.T.N.M. La 10 august 1946, I.T.N.M.-ul, condus de locotenentul mecanic Pătrașcu Vasile, avea următorul efectiv de elevi: Facultatea Electromecanică- 5 elevi sergenți de anul II, ambarcați pentru practica de o lună la bricul „MIRCEA” începând cu 3 august 1946 și 8 elevi ofițeri de anul II, plecați pentru practică de o lună la diferite șantiere din țară de la 1 august și un locotenent ambarcat pe bricul „MIRCEA” de la 3 august; Facultatea chimie Industrială- un locotenent de anul II plecat în practică la Brăila; Facultatea Electromecanică- 6 aspiranți și 2 elevi sergenți de anul III, ambarcați pentru o lună pe bricul „MIRCEA” de la 3 august; 2 ofițeri elevi de anul III plecați pentru o lună la diferite șantiere din țară; 2 ofițeri și 2 studenți civili bursieri de anul IV, plecați pentru practica de

o lună la diferite șantiere din țară și un student civil bursier de anul IV, ambarcat pe bricul "MIRCEA" de la 10 august; Facultatea Electromecanică- 2 ofițeri de anul V pe șantiere; Facultatea Construcții- un locotenent de anul V plecat în practică la Petroșani; Facultatea Electromecanică- 3 studenți civili bursieri plecați pe șantiere.¹⁴ La 10 februarie 1947, comandant al I.T.N.M. este căpitanul Martes Grigore, un număr de 30 de studenți urmând Politehnica.¹⁵

În conformitate cu fondurile bugetare administrate de St.M.M., acesta dispunea la art. 555. Rechizite și Taxe Școlare de 12.800.000 lei. S-a solicitat S.S.M. să se dea D.M. pentru alocarea la drepturi a ofițerilor bursieri ai Marinei în Școala Politehnică (15.000 lei lunar) și s-au cerut insistent reduceri și scutiri de taxe încrucișând taxele solicitate de Politehnica depășeau cu mult prevederile bugetare. Tot în scopul de a reduce sarcinile art. 555, s-a aprobat ca indemnizațiile cuvenite elevilor I.T.N.M. să fie suportate de la art. 559 (subvenții I.T.N.M.). De la art. 560. Burse pentru studii (fond bugetar- 4.700.000 lei), prin D.M. s-a aprobat ca valoarea bursei acordată studenților civili bursieri ai Marinei să fie de 40.000 lei lunar.¹⁶

În luna martie 1946 s-au emis următoarele Decizii Ministeriale de către S.S.M. vizând învățământul militar de marină: nr. 197- 7 martie 1946 de numire a comisiei de examinare pentru 3 elevi din Școala Navală, întorși din prizonierat din Germania; nr. 198/ 7 martie 1946 de numire a profesorilor de cultură marinărească pe anul școlar 1945/1946 la I.T.N.M.; nr. 199/7 martie 1946 pentru asimilarea la gradul de plotonier major șef a celor 3 elevi întorși din Germania care au dat examenul de aspiranți; nr. 203- 14 martie 1946 pentru eliminarea a 4 elevi din Școala de Submaestri, anul I; nr. 204/14 martie 1946 privitor la majorarea burselor la studenții civili bursieri ai Marinei Regale și care urmează Școala Politehnică din București; nr. 209/21 martie 1946 privitor la completarea de profesori la Școala de Submaestri; nr. 210/26 martie 1946 privitor la eliminarea din I.T.M.N. a elevului Giurgea Luigi, respectiv nr. 213/1946 privitor la acordarea unei indemnizații de 40.000 lei lunar pentru practica de vară a ofițerilor de la Politehnica.¹⁷

Prin D.M. nr. 23/ 17 iunie 1946, s-au stabilit data și componența comisiei care va examina în vederea avansării, elevii anului II ai Școlii Navale și Școlii de Submaestri redistribuiți la unități în luna octombrie 1945 ca fiind surplus de efectiv la școli, precum și a elevilor absolvenți ai anului I ai Școlii Navale, Secția Rezervă, mutați la unități în luna mai 1945 în urma desființării acestei secții. Prin D.M. nr. 30/1946 se fixează data și comisia de examinare a elevilor anului II al Școlii Navale în vederea avansării la gradul de aspirant.

Alăturat unei Note adresate ministrului subsecretar de stat al

Marinei, șeful Secției a V-a din St.M.M., locotenent-comandorul Gaftă Ioan avansa, la sfârșitul lunii august 1946, proiectele deciziilor ministeriale de admitere în cele două școli, întocmite după criteriile generale ale D.M. nr. 1020 a Ministerului de Război care prevedea, printre altele, și faptul că la concursul de admitere în școlile militare se primesc numai bacalaureații liceelor militare și civile sau ai liceelor comerciale (art. 2, pct. 1). În plus, în Regulamentul pentru Școala de Ofițeri de Marină (puncte și mecanici, activi și de rezervă), ediția 1935, încă în vigoare, se prevedea că sunt admisi la examenul de intrare în școală, pentru Secția Mecanici, printre alții, și absolvenții școlilor superioare de arte și meserii și școlilor de conductori tehnici, de specialitate mecanici și electricieni, după satisfacerea serviciului de trei ani în Marină (art. 10, al. B, pct. g și h).¹⁸

În conformitate cu D.M. nr. 41 din 31 august 1946, publicată în Monitorul Oficial nr. 205 din 5 septembrie 1946,¹⁹ între 20-30 septembrie 1946, la Școala Navală s-a desfășurat examenul de admitere în anul I al Școlii Pregătitoare de Ofițeri, Secția Punte și Mecanici.²⁰ Comisia de examinare a celor 50 de candidați înscrise inițial, instituită prin D.M. nr. 46 din 9 septembrie 1946, a fost alcătuită din comandor Săvulescu Eugen- președinte, căpitan-comandor Th. Antonescu, comandanțul Școlii Navale, prof. Eugen Bălăbănescu, director de studii, prof. Octav Alexandrescu, căpitan-comandor ing. Crăciuneanu Constantin, locotenent-comandor mecanic Lungceanu Constantin, căpitan Bursan Călin, comandant secund E.C.P. și locotenent Mureșanu Petre, secretar.²¹ La Secția Punte au fost ocupate 8 din cele 12 locuri disponibile, iar la Secția Mecanici, au fost ocupate toate cele 6 locuri scoase la concurs.²² Pentru cele 4 locuri rămase disponibile la Secția Punte, s-a aprobat organizarea unui nou concurs la 21 octombrie 1946. Comisia de examinare, instituită prin D.M. nr. 56 din 17 octombrie 1946, l-a avut ca președinte pe căpitan-comandorul Cristescu Ion.²³

Elevii reușiți în anul I la ambele secții s-au prezentat la școală la data de 10 octombrie, pentru ca între 12-30 octombrie 1946 să execute instrucție de infanterie la Batalionul Mixt Marină Călărași. Elevii anului II au fost debarcați de pe nava-școală „MIRCEA” la data de 30 septembrie, pentru a beneficia de concediu de odihnă toată luna octombrie.

La data de 1 noiembrie 1946, elevii anilor I și II, Secțiile Punte și Mecanici ai Școlii Pregătitoare de Ofițeri au început cursurile în localul Școlii Navale din Turnu Măgurele. Școala de Aplicație pentru promoția de ofițeri 1945 a fost amânată cu un an, urmând să înceapă în toamna anului 1947.

Concomitent cu examenul de la Școala Navală s-a desfășurat examenul de admitere și la Școala Submaestri, unde s-au ocupat toate cele

7 locuri disponibile de la Secția Punte, respectiv 5 de la Secția Mecanici. Prezentarea la școală, perioada și locul de instrucție, începerea cursurilor, practica și condeciul elevilor din anii II și III sunt similare celor ale Școlii Navale.

Pentru Secția Marină din Școala Superioară de Război s-au înaintat propuneri ca un număr de 7 ofițeri să candideze la examenul de admitere în anul I din luna octombrie. Dintre aceștia, 1 a fost respins pe motive de dosar, 1 s-a retras din examen, iar 1 nu s-a prezentat la lucrările scrise. Probele scrise au cuprins o lucrare de tactică, o lucrare de cunoștințe militare și o lucrare de cunoștințe generale.²⁴

Date fiind condițiile grele în care au funcționat Școlile Marinei în ultimii ani, cu un material de instrucție insuficient și o încadrare sub nevoile normale, s-a constatat că pregătirea ultimelor promoții de ofițeri lăsa mult de dorit. În aceste condiții, având nava-școală "MIRCEA"²⁵ precum și celelalte nave pe care acești ofițeri puteau fi ambarcați, s-a hotărât ca instrucția lor să fie desăvârșită prin stagii.²⁶ De asemenea, pentru submaestrii militari de marină promoția 1 noiembrie 1945, declarați absolvenți ai școlii după numai 2 ani de școlarizare în loc de 3 ani, s-a hotărât ca aceștia să urmeze un curs complementar, la Școala de Submaestri, împreună și în aceleași condiții cu elevii anului III. Cursul era facultativ și a început la 1 noiembrie 1946.²⁷

Din lipsă de fonduri bugetare, la I.T.N.M. de pe lângă Politehnica București în 1946 nu s-au mai primit alți elevi. Astfel, institutul va funcționa numai cu ofițeri-elevi în anii II, III, IV și V.

Recent înființat, Inspectoratul Marinei Regale avea printre preocupările sale și satisfacerea nevoilor unei bune funcționări a învățământului militar de marină în cadrul celor trei instituții ale sale, mutarea Școlii Navale și a Școlii de Submaestri de la Turnu Măgurele la Constanța, în cursul verii anului 1947, precum și întocmirea proiectului de buget pe exercițiul 1947-1948 pentru „Diurne profesori la Școlile Marinei”.²⁸ Contraamiralul N.T. Cristescu, inspectorul Marinei Regale, sesiza faptul că funcționarea Școlilor Marinei la Turnu Măgurele întâmpina mari greutăți din cauza imposibilității de încadrare cu ofițeri-profesori și a localului, impropriu pentru cazarea elevilor și desfășurarea cursurilor.²⁹ La 15 decembrie 1946, efectivele de elevi care frecventau Școlile Marinei se cifrau la 98, dintre care: 27 la Școala Navală (21 puncte + 6 mecanici); 40 la Școala de Submaestri (21 puncte + 19 mecanici) și 31 la I.T.N.M., pe lângă Școala Politehnică București (29 la Electromecanică, 1 la Chimie Industrială și 1 la Construcții).³⁰ În cadrul Secției a III-a din Subsecretariatul de Stat al Marinei funcționa Biroul Școli care ținea evidența situației școlare a elevilor din Școala Navală (activi și rezervă), Școala Submaestri de Marină (activi și rezervă), Institutul Tehnic Naval Militar, Școala Politehnică (ofițeri bur-

sieri ai Marinei, ofițeri care urmău cursurile pe cont propriu, studenți civili bursieri ai Marinei și ofițeri la Secția Radio), Școala de Subofițeri Grăniceri ai Marinei, Școli de specializare (gagisti, bucătari, etc.). De asemenea, acest Birou rezolva problemele legate de încadrarea cu profesori militari și civili și elaborarea deciziilor ministeriale referitoare la primiri/indepărțări din școli, concedii de studii, burse, taxe școlare, indemnizații pentru rechizite.³¹

În conformitate cu Ordinul Ministerului de Război, Direcția Subzistențele Armatei nr. 32.250/1947, cu începere de la 1 februarie 1947 hrana trupei și a elevilor s-a făcut pe bază de rații, în funcție de valoarea calorică a acestora și nu de alocația în bani ca până atunci. Astfel, valoarea calorică a rației zilnice pentru elevi a fost fixată la 2.800 calorii, iar alocația de întreținere pentru elevi s-a mărit la 700 lei.³²

În baza dispozițiilor eșaloanelor superioare, de la 1 septembrie 1947 efectivele școlii revin la Constanța.³³ Întrucât localul școlii fusese ocupat de trupele sovietice, comanda și serviciile instituției funcționau în clădirea Bursei din port, iar activitatea didactică se desfășura la bordul navei-școală „MIRCEA”.

În anul 1948, învățământul militar de marină, desfășurat întrunit în localul Școlii de Maiștri din str. Mircea, nu a depins cu nimic de Marină, aceasta fiind întrebuinată numai la asigurarea nevoilor materiale și de cadre pentru școlile sale.³⁴ Cu toate acestea, Marina a semnalat forurilor superioare deficiențele și ineficiența subordonării acestora Direcției Învățământului din M.Ap.N., în aceleași condiții cu cele ale Armatei de Uscăt. Emil Bodnăraș, ministrul Apărării Naționale, a ordonat o mai bună selecționare a elementelor care se introduc în Școlile Marinei, precum și un tratament aparte pentru aceste școli (organizare pe 3 ani, prioritate pentru cursurile tehnice, etc.). Urmarea acestor disfuncționalități rezidă în faptul că promoția 1948 trimisă la unități nu corespundea ca instructori și nu putea fi utilizată în serviciu pe mare, necesitatea unei munci asidue pentru refacerea unei instruiriri greșite și completarea unei formări incomplete și fără o bază solidă de pornire, respectiv înjumătățirea anului II în decurs de un an prin renunțarea unor elevi, eliminarea altora și înregistrarea a 17 repetenți la finele anului I.

În conformitate cu prevederile Ordinului M.Ap.N. nr. 1430/416 din 28 martie 1948, școlile Marinei sunt unificate sub denumirea de Școala Navală și Școala de Submaiștri, pentru ca din noiembrie 1948, sub noua denumire de Școlile Marinei Militare să regăsim Școala de Ofițeri (cu specialitățile punte și tehnici, fiecare având o secție pregătitoare și una specială) și Școala de Maiștri Tehnici (cu specialitățile timonieri, tunari și minieri-dragori). Din toamna anului 1948, școala va

pregăti ofițeri și pentru Marina grănicerească.³⁵

La 6 octombrie 1948 s-a încheiat examenul de admitere în Școala de Ofițeri a primei serii de candidați, cei proveniți din unități. Din totalul de 315 candidați înscrisi, au obținut media de admitere 115 (64 puncte și 51 tehnici). La 10 octombrie s-a încheiat examenul de admitere a celei de-a doua serii de candidați, cei proveniți din câmpul muncii. Din cei 294 de candidați înscrisi, au obținut medii de admitere 126 (91 puncte și 35 tehnici). La 8 octombrie s-a încheiat examenul de ofițeri al maiștrilor și subofițerilor care au urmat Cursul pregătitor. Comisia de examen a fost prezidată de comandorul Emil Grecescu, comandantul Forțelor Navale. Între 20-29 octombrie 1948 a avut loc examenul de admitere în Școala de Maiștri (specialitățile timonieri, tunari, minieri, dragori). Președintele comisiei a fost căpitan-comandorul Mosor Nicolae. Din cei 161 de candidați, au obținut media de admitere 119.

La 20 octombrie, jumătate dintre elevii punțiști au trecut de la Regimentul 1 Artillerie de Coastă la Grupul Navelor de Mare, iar elevii mecanici au trecut de la canoniere, la escortorul "ZMEUL".

Între 8-14 noiembrie, s-a desfășurat examenul de sfârșit de an al elevilor de anul I puncte și tehnici. Au trecut în anul II 27 elevi puncte și 7 elevi tehnici. Cei căzuți la examen au fost repartizați la unități pentru completarea stagiului militar. Din situația trimisă la 12 noiembrie de Direcția Învățământului Militar din M.Ap.N. rezultă că în urma examenelor ținute în luna octombrie au fost admisi în Școlile Marinei Militare 83 elevi anul I puncte și 19 elevi anul II tehnici la Școala Pregăitoare de Ofițeri, respectiv 75 elevi la Școala de Maiștri Tehnici.

La 15 noiembrie 1948, s-au deschis cursurile cu cele 3 școli : Școala de Maiștri Tehnici- 75 elevi; Școala Pregăitoare de Ofițeri- 136 elevi și Școala Specială, promoția 1945- 18 elevi.

La 28 noiembrie, a avut loc deschiderea festivă a noului an de învățământ în prezența generalului- locotenent Alexiu Paul, reprezentantul M.Ap.N., căpitanului de rangul I Briuhanov, atașatul naval al U.R.S.S., comandorului Cristescu Ion, comandantul Marinei Militare și a colonelului Minea Stan, delegatul D.S.P.A.

Printre Sarcinile generale repartizate tuturor unităților și marilor unități la Conferința desfășurată la Comandamentul Marinei Militare între 21-23 ianuarie 1949, cu aplicare imediată și continuă se afla și obligația de a se ajuta Școlile Marinei cu profesori pe tot timpul cursurilor, unitățile facilitând ofițerilor profesori afară din cadre prezența la cursuri, aceștia trebuind să-și dea tot interesul și să nu absenteze de la orele afectate.³⁶

La începutul anului 1949, Școlile Marinei Militare revin în subordinea Comandamentului Marinei Militare, care funcționează ca o simplă unitate în localul Școlii de Maiștri de Marină și la nava-școală

"MIRCEA".

La 14 martie 1949, a fost înființată *Uniunea Tineretului Muncitor din armată*, care prin structurile sale a dirijat educația tinerilor în spiritul servilismului nețărmurit față de Uniunea Sovietică.

Între 20-27 aprilie, a avut loc la Școlile Marinei Militare examenul de absolvire a anului II, puncte și tehnici, din Școala Pregătitoare de Ofițeri. Prin Decretul nr. 474 din 6 mai 1949, la 9 mai au fost avansați la gradul de sublocoteneniți de marină un număr de 10 elevi secția puncte și 7 elevi secția mecanici. Solemnitatea înălțării în grad a tinerilor sublocoteneniți a avut loc la Sibiu, în prezența ministrului Apărării Naționale, general-colonelul Emil Bodnăraș. În luna iunie 1949 a început campania practică de vară la bordul navelor-școală ale Marinei. Sublocoteneniții punitiști din promoția 1949 s-au ambarcat pe nava-școală "LIBERTATEA", iar cei tehnici au fost repartizați la unități.

Un eveniment important petrecut în această lună a fost cedarea și luarea în primire de la Comandamentul Sovietic din Constanța a localului Școlii Navale din strada Traian. După reparațiile și amenajările necesare, în luna noiembrie a avut loc separarea Școlii de Ofițeri de Școala de Submaștri de Marină, care a continuat să funcționeze în vechiul local din str. Mircea, Școala de Ofițeri de Marină mutându-se în localul eliberat de sovietici.

Pe baza ordinului comandantului Marinei Militare, ofițerii elevi ai Școlii Speciale a Marinei s-au deplasat în luna august la București și Brașov pentru efectuarea practică în întreprinderile industriale particulare. Între 4-12 octombrie s-a desfășurat examenul de absolvire și calificare a ofițerilor elevi din Școala Specială, de către o comisie prezidată de comandorul Lungu Corneliu, avându-l ca delegat din partea Direcției Politice a C.M.M. pe locotenent-comandorul Diaconu Florea.

În perioada 8-18 noiembrie s-a desfășurat examenul de admitere în cele două școli, cu aceeași comisie prezidată de comandorul Mosor Nicolae, iar ca delegat al D.S.P.A., căpitanul State Constantin. La examen au participat candidații proveniți din rândul militarilor în termen și din câmpul muncii.

Prin desființarea Școlii de Maiștri de Marină, în anul 1950 elevii sunt trecuți la secția de ofițeri și supuși unui program special de pregătire. Din acest an, instituția se va numi Școala de Ofițeri de Marină.³⁷

Începând cu sfârșitul lunii iunie 1950 și în luna următoare, elevii anului I ai Școlii de Ofițeri de Marină s-au ambarcat pe nava-școală "MIRCEA", iar elevii secției mecanici, pe distrugătorul "MĂRĂŞEŞTI".³⁸ Elevii anului II continuă pregătirea, punându-se accentul pe pregătirea

practic - aplicativă. Elevii tehnici execută pregătirea la bordul distrugătorului "MĂRĂŞEŞTI" și, în același timp, iau parte la ieșirile pe mare ale navelor Forței Navale. Colegiile lor punțiști execută pregătirea pe material, deplasându-se la nave, baterii și Atelierul de mine și torpile. De la 27 iulie, elevii anului II punte și tehnici încearcă cu examen subperioada a II-a și încep pregătirea în vederea examenului de absolvire.

La 9 iulie, elevii anului II ai Școlii de Maiștri de Marină se mută în localul Școlii de Ofițeri de Marină din str. Traian, unde continuă activitatea de pregătire în vederea examenului de absolvire. Elevii anului II tehnici se ambarcă pentru practică la bordul distrugătorului "MĂRĂŞEŞTI" sub comanda căpitanului-locotenent Gorunescu Grigore pentru practică de specialitate. În această lună demarează lucrările de reparație a localului din str. Mircea în vederea pregătirii noului an școlar și se fac pregătiri pentru începerea examenului de admitere în școală.

La 2 august, elevii detașați la dispoziția M.F.A. la cursul special se înapoiază în unitate pentru susținerea examenului de absolvire care se încheie pe 7 august.

Între 3-13 august, elevii anului II punte și mecanici susțin examenul de absolvire. Comisia este formată din căpitan de rangul I Mosor Gheorghe-președinte, căpitan-locotenent State Constantin, delegatul D.S.P.A., locotenentul Ivan Iulian, delegatul S.I.A., căpitanul de rangul III Ionescu Ionel, delegatul C.M.M., căpitanul de rangul II Vasilescu Adrian, căpitanul de rangul II tehnic Lungceanu Constantin, căpitanul de rangul III Chiriac Constantin, căpitanul de rangul III tehnic Bondalici Constantin și căpitanul-locotenent Secară Constantin-secretar. Examenul constă din lucrări scrise la Navigație și Cinematică pentru elevii punțiști și la Mașini și Motoare pentru tehnici; examen oral la disciplinele de specialitate și examen practic, la nave și la baterii.

La 20 august 1950, a avut loc la Constanța festivitatea avansării la gradul de locotenent a elevilor anului II ai Școlii de Ofițeri de Marină - "Promoția 23 august 1950", în baza Decretului nr. 802/1950, formată din 77 de ofițeri de punte și 15 tehnici. La această festivitate, desfășurată în curtea instituției, au participat adjunctul ministrului Forțelor Armate, generalul maior Ștefănescu Gheorghe, căpitanul de rangul I Emil Grecescu, comandantul Marinei Militare, corpul de ofițeri de comandă al C.M.M., consilierul sovietic al Marinei, delegați ai Comitetului Provisoriu Constanța, reprezentanți ai P.M.R. și ai unităților militare din garnizoana Constanța. După festivitate, are loc o ieșire pe mare cu distrugătorul "MĂRĂŞEŞTI" și o masă festivă la bordul navei-școală "MIRCEA", la care participă ofițerii noii promoții, invitații și o delegație a ofițerilor profesori.

Între 5-15 august, a avut loc examenul de admitere în Școala de Ofițeri de Marină la sfârșitul căruia au fost declarați admiși 229 elevi. Întrucât nu s-au completat toate locurile, examenul s-a repetat pe 27 august, în urma căruia au mai fost admiși 47 ostași. Toți candidații au fost recrutați exclusiv din rândul ostașilor marinari din contingentele 1949-1950.

La 1 septembrie, se prezintă la școală elevii reușiți la examenul de admitere, iar la 3 septembrie încep cursurile cu elevii anului I, cu 6 grupe de punți și o grupă de tehnici. Elevii anului I promoția 1951 continuă pregătirea politică la bordul navelor, iar elevii anului I promoția 1952 încep cursurile pe data de 3 septembrie. Se dau instrucțiuni complementare privind desfășurarea perioadei practice în vederea realizării unei pregătiri unitare a elevilor anului I promoția 1951 ai Școlii de Ofițeri de Marină și ai fostei Școli de Submaiștri. De asemenea, în pregătirea elevilor s-a pus un accent deosebit pe recorrelarea acesteia în conformitate cu prevederile noilor regulamente de front, disciplinar și al serviciului interior.

Între 2-15 octombrie, elevii anului I iau parte la aplicațiile tactice de toamnă ale Marinei, fiind repartizați la unitățile care iau parte la operațiuni. Elevii anului II puncte participă la aplicații ambarcați pe nava-școală „MIRCEA”, iar elevii tehnici sunt repartizați pe navele Forței Navale. După terminarea aplicațiilor, elevii anului II susțin examenul de sfârșit de an la bordul navelor, după care pleacă în concediu. În perioada 13-18 octombrie, elevii anului I ai celor două școli susțin examenul de sfârșit de an la bordul navelor pe care au fost ambarcați, în prezența unui delegat al școlii. Pe timpul condeiului (19 octombrie-6 noiembrie), sunt accelerate lucrările de reparătii la localul din str. Mircea, precum și la cel din str. Traian care urma să fie ocupat de ambii ani de școală.

Paralel cu pregătirea teoretică, se pune un accent deosebit pe pregătirea fizică a elevilor și începe desfășurarea probelor pentru complexul G.M.A. cu aspiranții anului I. Totodată, începe reorganizarea sălilor de specialitate. Cele de A.S.A., Artillerie, Muniții sunt mutate din localul din str. Mircea, în localul din str. Traian. Pe baza indicațiilor prețioase (!) date de către consilierul sovietic al Marinei Militare, sunt înființate sălile de specialitate Mașini, Motoare în localul din str. Mircea și de Navigație, în localul de pe str. Traian.

La 5 noiembrie, se prezintă din condeiu elevii anului II, care încep pregătirea localului din str. Traian pentru cursuri, în timp ce elevii tehnici se instalează în localul din str. Mircea. Pe 8 noiembrie, ambii ani încep cursurile, organizați astfel : Batalionul I elevi în localul din str. Traian, cu Compania I (Diviziunea I - anul I puncte; Diviziunea II - anul II puncte; Diviziunea III - anul I puncte; Diviziunea VIII - anul II

punte) și Compania a II-a (Diviziunea IV -anul I punte; Diviziunea V - anul I punte; Diviziunea IX -anul II punte), iar Batalionul II elevi, în localul din str. Mircea, cu Compania a III-a (Diviziunea VI - anul I punte; Diviziunea X - anul II punte) și Compania a IV-a (Diviziunea VII - anul I tehnici; Diviziunea XI - anul II tehnici; Diviziunea XII - anul II tehnici). La nivelul subunităților de elevi se organizează întreceri în cinstea zilelor de 7 noiembrie și 3 decembrie, data alegerilor de deputați în sfaturile populare, care se desfășoară la Casa Armatei, între orele 06.00-08.00. În luna decembrie 1950, se face pregătirea cadrelor din unitate în vederea înființării Biroului Documente Secrete în unitate. De asemenea, ia ființă censorul militar pe unitate.

După 1947, învățământul militar de marină, ca de altfel întreg organismul militar, cunoaște o imixtiune fățășă a factorului politic, omniprezent în toate structurile sale.³⁹ La 2 octombrie 1945, în S.S.M. a luat ființă Direcția pentru Educație, Cultură și Propagandă, la marile unități și unitățile de marină – servicii, iar la subunități- ajutori pentru E.C.P. Directorul Direcției E.C.P. a fost numit locotenent-comandorul Eugen Săvulescu. La data înființării, aparatul politic din Marină numără 37 de ofițeri (4 comandori, 2 majori, 8 căpitanii, 18 locotenienți, 2 aspiranți, 3 sublocotenienți) și un subofițer. În cadrul acestei ostentative campanii de politizare atent supravegheate de loțiitorii sovietici, numai în semestrul II/1950, elevii marinari au „beneficiat” pentru ridicarea nivelului politico-ideologic de un întreg „arsenal” al indoctrinării: 44 de lecții politice, 22 de ședințe de informații politice, 46 de audieri ale emisiunii radiofonice „ ORA ARMATEI”, vizionarea unui număr de 11 filme documentare și artistice administrate de D.S.P.A., editarea a 2 foi volante, numeroase apariții ale gazetelor de perete, 5 spectacole prezentate de către elevi în unitate și la Casa Armatei, 81 de bilanțuri în care era analizată „*munca și activitatea din cursul zilei și săptămânii prin prisma criticii și autocriticii*”, întâlniri cu candidații F.D.P. pentru Sfaturile Populare etc. Un rol activ detine și biblioteca școlii, care poseda 9.735 de volume. Deosebit de antrenante sunt întrecerile premergătoare ca și mitingurile organizate cu prilejul unor zile cu semnificații deosebite: 23 august, pentru evidențierea importanței acestei zile și a „*rolului uriaș al Uniunii Sovietice în eliberarea patriei noastre*”; 7 noiembrie - „*importanța Marii Revoluții din Octombrie pentru instaurarea în lume a unei orânduirii bazate pe excluderea exploatarii omului de către om*”; 20 decembrie - „*aniversarea zilei de naștere a tovarășului Stalin*” și 30 decembrie⁴⁰ - cea de-a 3-a aniversare a proclamării R.P.R.

Cadre și elevi din cele două școli participau și la unele activități politice care se desfășurau în afara unității. Astfel, cu prilejul împărțirii titlurilor de proprietate unor țărani în urma reformei agrare din 1945, la Roșiorii de Vede, în prezența dr. Petru Groza, a participat și o

delegație a Școlii Navale cu o companie de elevi, care a defilat la sfârșitul festivității în aplauzele asistenței.

Schimbarea regimului politic în România a creat o nouă stare de spirit în rândurile personalului militar, amplu reflectată și în presa vremii. Astfel, comandantul Școlilor Marinei, căpitan-comandorul Stoian Ioan, declară în paginile ziarului "MARINA NOUĂ": "Noi, marinarii, subofițerii și ofițerii Școlilor Marinei Poporului și ai navei „MIRCEA", luăm cunoștință de instaurarea Republicii Populare Române, conștienți de uriașul pas făcut de poporul nostru pe drumul spre socialism. Asigurăm poporul și guvernul său de spiritul nostru nelimitat și ne luăm angajamentul de a făuri cadrele viitoare ale Marinei Populare Române, pe drumul adevăratei democrații ca luptători neînfricați pentru pace, libertate și progres."⁴¹

Prin Ordinul Ministrului Forțelor Armate ale R.P.R. nr. 00123367 din 8 noiembrie 1950, la 10 noiembrie 1950 s-a înființat la Galați Școala Medie Militară de Marină, în subordinea Comandamentului Marinei Militare, prima școală de marină ai cărei absolvenți erau bacalaureați.⁴² Inițial, aceasta a funcționat în binecunoscuta cazarmă a Flotilei de Dunăre de la Țiglina, având profil de liceu teoretic și durata cursurilor de 4 ani. Primul său comandant a fost căpitanul-locotenent Ungureanu Gheorghe.

NOTE

1. Arhivele Militare Române (în continuare se vor cita A.M.R.), fond Marele Stat Major, dosar 2752, p. 56. *Memoriu asupra evenimentelor care au avut loc la mare și la Dunăre de la 23 august 1944 privitoare la atitudinea forțelor Marinei Regale Române față de forțele germane, întocmit de șeful Statului Major al Marinei, căpitan-comandorul Gheorghe Roșescu și contrasemnat de șeful Secției Operații, locotenent-comandorul Grigore Ciolac.*
2. A.M.R., fond 5488, dosar nr. 4453, p.43-47. *Notă informativă asupra situației școlilor, învățământului și instrucției la data de 1 noiembrie 1945, întocmită de șeful Secției V din Statul Major al Marinei.*
3. Prin I.D. nr. 2225 din 19 iulie 1945, promoția de ofițeri activi a fost avansată la gradul de aspirant, iar ofițerii de rezervă – punte și mecanici, pe data de 10 mai 1945. A.M.R., fond 5488, dosar nr. 3883, p. 2.
4. Condițiile de admitere în Școala Navală și Școala de Submaestri pentru anul 1945 au fost precizate prin D.M. nr. 101 și 102/1945, iar comisiile de examinare pentru concursul de admitere în cele două instituții de învățământ au fost numite prin D.M. nr. 113, respectiv D.M. 112/ 21 septembrie 1945. Ibidem, p. 3.
5. În luna octombrie 1945 sunt emise D.M. nr. 119/1945 referitoare la numirea comisiei de verificare a Laboratorului de chimie al Școlii

- Navale, D.M. nr. 128/1945 referitoare la trecerea la timp a elevilor din Școala Navală și Școala de Submaestri care se încadrează în instrucțiunile M.St.M. nr. 838.953/1945 și D.M. nr. 130/1945 referitoare la admiterea în anul I la Școala Navală a elevilor declarați reușiți. Ibidem, p. 4.
6. În luna decembrie 1945, se emite D.M. nr. 159/1945 referitoare la numirea de profesori și ajutori de profesori la Școala Navală. Ibidem, p. 5.
 7. În luna noiembrie 1945, au fost emise D.M. nr. 137/1945 referitoare la eliberarea certificatelor de echivalare a Școlii de Submaestri cu liceul industrial, în conformitate cu D.M. nr. 172/ 27 iulie 1945 a Ministerului Educației Naționale și D.M. nr. 143/1945 referitoare la admiterea în anul I puncte și mecanici a Școlii de Submaestri a elevilor declarați admisi. Ibidem, p. 5.
 8. Prin D.M. nr. 100/1945, elevul Dumitrescu Dumitru din anul II puncte rezervă a fost îndepărtat din școală. Ibidem, p. 3.
 9. La 5 noiembrie 1945 s-au prezentat din captivitate în U.R.S.S. elevii Popa Gheorghe, Predoiu Vasile și Ghizdăvescu Ștefan, iar la 16 noiembrie, elevul Ștefan Nicolae. A.M.R., fond C.M.M., dosar nr. 2121, p. 32.
 10. Conform monografiei *Școala Militară de Maiștri Militari a Marinei „Amiral Ion Murgescu”*. Trepte în timp, coordonator: comandor (r) prof. Univ. dr. Jipa Rotaru, Editura Muntenia, Constanța, 1997, p.114, în perioada analizată instituția a fost comandanță de comandorul Niculescu Constantin și căpitan-comandorul Ovidiu Mărgineanu.
 11. A.M.R., fond 5488, dosar nr. 4455, p. 379. Decizie Ministerială nr. 2267 din 28 februarie 1947, semnată de secretarul general tehnic al Ministerului de Război, generalul de divizie Paul Alexiu.
 12. În conformitate cu *Registrul Iсторic al Serviciului Personalului din S.S.M. pe anul 1945*, A.M.R., fond 5488, dosar nr. 3883, p.1, în mai 1945, ofițerilor de marină care au dat examen de admitere la Politehnica și au fost declarați admisi, li s-a aprobat să urmeze școală pe cont propriu.
 13. În luna ianuarie 1946, a fost emisă D.M. nr. 168/1946 referitoare la numirea comisiei în vederea examinării elevului Tăbăcaru Alexandru, întors din prizonierat din Germania. Ibidem, p. 6.
 14. A.M.R., fond 5488, dosar nr. 4454, p. 21.
 15. Ibidem, p. 109.
 16. În luna noiembrie 1945, au fost emise D.M. nr. 135/1945 referitoare la alocarea de indemnizații de cursuri și rechizite școlare ofițerilor elevi bursieri ai Marinei pe lângă Școala Politehnică, cu începere de la 1 aprilie 1945 până la 1 aprilie 1946 și D.M. nr. 136/5 noiembrie 1945 referitoare la acordarea unei alocații de 15.000 lei lunar pentru cursuri și rechizite școlare ofițerilor care urmează cursul de radio pe lângă Politehnica din București. Ibidem, p. 5.
 17. Ibidem, dosar nr. 3883, p. 8-9.
 18. Ibidem, dosar nr. 4455, p. 167-168. Notă pentru Dl. ministru Subsecretar de Stat al Marinei nr. 50.537 din 29 august 1946.
 19. Ibidem, p. 278. Referatul nr. 50.876 din 29 octombrie 1946 al șefului

20. Prin *Referatul nr. 50.548 din 2 septembrie 1946* întocmit de șeful Secției a V-a, locotenent-comandor Gaftă Ioan din St.M.M., amiralul Petre Bărbuneanu a aprobat echilibrarea locurilor în anii I și II ai Școlii Navale, prin disponibilizarea a numai 18 locuri (12 Punte și 6 Mecanici) pentru anul școlar 1946/1947, iar pentru Școala de Submaestri, 12 locuri (7 Punte și 5 Mecanici). Ibidem, p. 124.
21. Ibidem, p. 194. *Procesul verbal al Comisiei de examinare* din Școala Navală, încheiat la 29 septembrie, la Turnu Măgurele.
22. *Situația nr. 50.775/ 8 octombrie 1946* înaintată de șeful Statului Major al Marinei, comandorul Eugen Săvulescu, C.A.C.R. la data de 22 octombrie 1946. A.M.R., fond 5488, dosar nr. 4452, p. 182.
23. Ibidem, p. 243. *Procesul verbal al Comisiei de examinare*, încheiat la 26 octombrie 1946, la Școala Navală Turnu Măgurele.
24. Prin reorganizarea Academiei Militare, conform Decretului nr. 371 din 14 septembrie 1949, a luat ființă în cadrul acesteia Facultatea de Marină.
25. Conform *Referatului nr. 50.330 din 8 iulie 1946* întocmit de șeful Secției a V-a din St.M.M., căpitan-comandorul T.S. Antonescu, în urma controlului de instrucție executat între 2-5 iulie 1946 la unitățile Comandamentului Maritim și Fluvial, dificultățile principale în desfășurarea programului de instrucție a elevilor la bordul navei-școală „MIRCEA” se datorau slabei încadrări a navei, care dispunea doar de 3 ofițeri, 4 maestri (din care 2 maestri de punte solicitaseră trecerea în cadrul disponibil) și 28 grade inferioare. În aceste condiții și față de faptul că personalul detașat de Școala Navală și Școala de Submaestri este foarte redus (3 ofițeri), instrucția și administrația se fac foarte greu. Ca urmare, nava-școală „MIRCEA” solicita suplimentarea personalului detașat de școli cu încă 2 ofițeri instructori, 1 subofițer pentru Serviciul însărcinat administrativ și 3 grade inferioare. Ibidem, dosar nr. 4453, p. 49.
26. Cursul pentru completarea cunoștințelor aspiranților mecanici, promoția 1946, s-a desfășurat în perioada 4 octombrie 1946 – 1 aprilie 1947, la bordul distrugătorului „MĂRĂŞEŞTI” din cadrul Grupului Navelor în Reparație Galați, în conformitate cu Ordinul St.M.M. nr. 50.598 din 4 septembrie 1946. Cursul condus de locotenent-comandorul mecanic Ciobanu Dumitru, a fost urmat de aspiranții mecanici Alexandrescu St. Marin, Cruceru Gh. Ștefan, Rohrman Th. Gheorghe, Vârgolici St. Olivian și Brătășanu D. Gheorghe, ultimul fiind arestat după ce a împușcat un om pe timpul unei misiuni la o secție de votare, la 18 noiembrie 1946. A.M.R., fond 5488, dosar nr. 4452, p. 208-209. *Dare de seamă asupra desfășurării cursului de completarea cunoștințelor pentru aspiranți mecanici, promoția 1946, la Grupul Navelor în Reparație Galați*, întocmită de inspectorul Marinei Regale, contraamiralul N.T. Cristescu și contrasemnată de șeful de stat major al Inspectoratului Marinei Regale, locotenent-comandorul Gaftă Ioan. Ibidem, p. 204. *Dare de seamă* întocmită de directorul cursului, locotenent-comandor Ciobanu.
27. Ibidem, p. 183.
28. După închiderea activității S.S.M, sub efectul Legii nr. 946 din 30

- noiembrie 1946, noile organe de conducere ale Marinei devin Inspectoratul, Comandamentul și Direcția Marinei.
29. Ibidem, dosar nr. 4453, p. 105-106. *Memoriu asupra Ordinului nr. 30.504 din 9 ianuarie 1947 al Ministerului de Război. Secretariatul General Tehnic*, întocmit la 13 ianuarie 1947 de inspectorul Marinei, contraamiralul N.T. Cristescu și contrasemnat de șeful de stat major, locotenent-comandorul Costea Gheorghe.
 30. Ibidem, dosar nr. 4454, p. 126. *Situație numerică de efectivele de elevi aflați la Școlile Marinei la data de 15 decembrie 1946*, întocmită de locotenent-comandorul Gafta Ioan, șeful Biroului 3 Școli din Inspectoratul Marinei Regale.
 31. Ibidem, dosar nr. 3022, p. 121.
 32. Ibidem, fond C.M.M., dosar nr. 6/1947-1948, p. 40.
 33. Conform Monografiei Academiei Navale „*MIRCEA CEL BĂTRÂN*”. *Tradiții, prezent, perspective*. Ediția a II-a, coordonator: prof. Univ. dr. Ion Bitoleanu, Editura „MUNTENIA”, Constanța, 1997, p.51.
 34. Ibidem, fond 1683, dosar nr. 3196, p.13-14. *Bilanțul activității Marinei Militare pe anul 1948*, semnat de comandantul Marinei Militare, comandorul Ion Cristescu.
 35. *Monografia Academiei Navale „MIRCEA CEL BĂTRÂN”*, p.52.
 36. Ibidem, p. 86.
 37. Monografia Academiei Navale „*MIRCEA CEL BĂTRÂN*”, p. 54.
 38. A.M.R., fond 1683, dosar nr. 3208, p.21-34. *Copie după Registrul Iсторic al Școlii de Ofițeri de Marină*, semnată de șeful instituției, căpitanul de rangul 2 Stoian Ion și contrasemnată de locțiitorul politic al acestuia, căpitanul-locotenent Zancu Aurel.
 39. Prin Ordinul General nr. 29 din 8 mai 1945, în Ministerul de Război a fost creată Direcția Superioară a Educației, Culturii și Propagandei, ca organism central al aparatului politic, iar la comandamente de armată și divizii s-au înființat servicii pentru E.C.P. În unități și subunități s-a instituit funcția de ajutor al comandantului unității (subunității) pentru lucrul cultural și educativ.
 40. A.M.R., fond 1683, dosar nr. 3208, p.21-34.
 41. „*MARINA NOUĂ*”, nr. 102 din 31 decembrie 1947.
 42. Mariana Graur, George Petre, *Monografia Liceului Militar „ALEXANDRU IOAN CUZA”*, Constanța, 1995, p. 13-14.

**THE ROMANIAN NAVAL SCHOOL SOON AFTER
THE SECOND WORLD WAR (1945 TO 1950)**
Epitome

Concerned with the configuration of Romanian naval policy, the author describes in detail the strategy and the organizational framework employed by the training of Romanian Navy personnel in the age between 1944 and 1950.

Based upon novel documents extracted from the Romanian Military Archives, the author highlights the effects that the second world war has had on the whole naval education system, the new methods and criteria involved in the selection of applicants, the ways the teaching process takes place and the main steps took by the Romanian teaching establishments in the period predating the setting up of communism in Romania.

DIN ISTORIA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI SUPERIOR DIN DOBROGEA: SECȚIA DE ISTORIE-GEOGRAFIE A INSTITUTULUI PEDAGOGIC DIN CONSTANȚA 1964-1975. GLORIE ȘI DECADENȚĂ

1. Motivația

La aniversarea a 10 ani de la înființarea Universității „Ovidius” din Constanța s-au făcut puține trimiteri la istoria învățământului nostru superior dinainte de 1990.

Și totuși, Universitatea actuală nu a apărut pe un teren sterp. Pe lângă Academia Militară de Marină care ființează, cu bune rezultate și azi, a existat la Constanța, încă din anul 1961, Institutul Pedagogic de 3 ani, devenit, peste timp, Institutul de subingineri, având rang de facultate. După momente de glorie, conducerea învățământului superior de atunci a micșorat, din ce în ce mai mult, numărul studenților, institutul rezumându-se la sfârșitul anilor '80 doar la pregătirea de subingineri.

Revoluția din 1989 a deschis noi perspective învățământului superior din Constanța. S-a creat Institutul de Marină Civilă, rupt din trupul Institutului de Marină, și imediat, Universitatea „Ovidius”. Fostul Institut de Marină devine Academia Militară „Mircea cel Bătrân”. Deci, trei institute de învățământ superior cu rang de universitate.

Ceea ce dorim să subliniem este existența, cu bune rezultate măsurabile în timp, a unui învățământ superior serios în această parte a României. Acesta s-a afirmat pe plan național și a răspuns imperativelor acelei epoci și chiar ale celei actuale¹.

Institutul Pedagogic avea următoarele facultăți și secții: Facultatea de Științe naturale, Facultatea de Fizică - Chimie, Facultatea de Filologie cu secția de Istorie – Geografie, Facultatea de Matematică. Între ele, ne oprim la secția de Istorie – Geografie care a trăit 11 ani ca secție a Facultății de Filologie.

În cadrul articoului nostru ne interesează antecedentele cercetării științifice în istorie la Constanța și „copilăria și adolescența” cadrelor didactice de azi ale Facultății de Istorie, Drept, Administrație publică și Teologie de la Universitatea „Ovidius” și a unora dintre cadrele didactice ale învățământului general constanțean, formate în învăță-

mântul superior constănțean anterior. Practic, Institutul Pedagogic din Constanța este o școală, în adevărul sens al cuvântului, în care s-au pregătit ucenici și maeștri. Judecăm cei 10 ani ai facultății de istorie de azi și nu putem face abstracție de acea perioadă a învățământului superior constănțean.

Materialele care ne stau la îndemână privesc perioada 1961-1971 și prezintă doar fragmente de realitate. Ne bîzuim pe bibliografia pe care am acumulat-o în bibliotecă, pe fișele din periodice și din presă, pe arhiva profesorului Gheorghe Dumitrașcu, pe lucrarea *Un deceniu de activitate - 1961-1971* - și pe o bibliografie, pentru aceeași perioadă, a lucrărilor științifice realizate în cadrul bibliotecii Institutului². Îndrăzneșc, ca absolventă a noii Facultăți de Istorie create după 1990, să realizez o schită a preocupărilor științifice ale cadrelor didactice de la Institutul Pedagogic și a studenților care, între timp, au devenit dascăli, cercetători, muzeografi, etc. și în măsura posibilului, să sugerăm evoluția lor ulterioară.

SECȚIA DE ISTORIE – GEOGRAFIE A INSTITUTULUI PEDAGOGIC CONSTANȚA – 1964-1975.

Secția de Istorie – Geografie a luat naștere în 1964 și a oferit 8 serii de absolvenți. Deținem date exacte despre primele 7 serii de absolvenți. În anul 1964 au terminat 44 de studenți la cursurile de zi, 1965 - 40, 1966 - 39, 1967, cursuri de zi și fără frecvență - 72, 1969 - 96, 1970 - 145, 1971 - 120 și au fost în genere repartizați în Constanța și în județele apropiate, mai ales Tulcea, Ialomița și în localități din Moldova.

Cadrele didactice ale specialității istorie – geografie în această perioadă:

- asistent cu delegație de lector și apoi lector universitar Maria Munteanu, azi Bărbulescu, doctor în istorie, conferențiar universitar, șef de catedră la Facultatea de istorie a Universității „Ovidius”. Opera sa științifică remarcabilă, în domeniul arheologiei și paleografiei, este reținută de bibliografiile românești și străine.
- asistent și apoi lector universitar, doctor în istorie Ion Bitoleanu, de mult timp profesor universitar la Academia Navală „Mircea cel Bătrân”, acum profesor la Universitatea „Spiru Haret”, autor, singur sau în colaborare, a 7 cărți de istorie și a 31 de alte contribuții în reviste de prestigiu³.
- asistent cu delegație de lector și apoi lector Gheorghe Dumitrașcu, doctor în istorie, azi profesor universitar la Uni-

versitatea „Ovidius” și la Universitatea „Andrei Șaguna”. Autor și coautor la 11 cărți, figurând în *Bibliografia Iсторică a României* până în 1999 cu 75 titluri.

- lector **Vladimir Iliescu**, unul dintre cei mai mari specialiști români în documente medievale și arheologie. A publicat *Fontes Historiae Romaniae*, tradusă din latină și latină medievală. Majoritatea articolelor sale sunt scrise în limba germană. Trăiește de mult timp în Germania unde e profesor universitar și este Doctor Honoris Causa al Universității din Galați. Cu toate acestea, el figurează cu doar 32 de studii în *Bibliografia Iсторică a României*. A rămas în epocă puternica sa polemică științifică cu Andrei Aricescu în legătură cu traducerea cea mai fidelă a unor texte privind continuitatea dacico-romană după 271.
- cel mai reprezentativ dintre toți este **Adrian Rădulescu** Director la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, doctor în istorie, primul lector al universității constănțene cu o largă activitate internațională. Fără îndoială, personalitatea cea mai cunoscută din Dobrogea, a fost primul prefect al județului Constanța după Revoluție, o prezență internațională cu totul remarcabilă. Figurează în *Bibliografia Iсторică a României* cu 103 titluri și în *Enciclopedia istoriografiei românești*. Spre neuitarea sa, marea aulă a Universității, „Aula Magna”, îi poartă numele.
- Mult mai atașat problemei este **Andrei Aricescu** care a predat latina în cadrul Filologiei. Este un recunoscut cercetător în domeniul istoriei vechi. Este amintit cu 23 lucrări în *Bibliografia Iсторică a României* și în *Enciclopedia istoriografiei românești*, ceea ce denotă faptul că era socotit, înainte de toate, istoric.

Deși într-un fel sau altul, avea doar legătură cu secția de istorie îl amintim pe **Ion Lungu**, fostul rector, autor de lucrări importante în domeniul istoriei minoritului, remarcat în *Bibliografia Iсторică a României* cu 4 lucrări de istorie.

În ce privește geografia, remarcăm în primul rând ca valoare, pe **Mircea Peahă**, autorul de fapt al celui mai important atlas geografic universal realizat vreodată în România⁴, o enciclopedie ambulantă care a influențat pozitiv mulți dintre studenții secției de istorie – geografie.

Ion Petrescu Burloiu, unul dintre cei mai mari cartografi români, autorul monografiei Caransebeșului, a unor cărți valoroase despre Subcarpații Buzăului și mai ales editorul tuturor volumelor de lucrări științifice de geografie, istorie și culegeri ale Inspectoratului Școlar. Dobrogea n-a cunoscut un om de valoarea sa în acest domeniu.

Ana Toşa Turdeanu venea dinspre biblioteconomie dar, de fapt, avea doctoratul în geografie și este autoarea mai multor studii privind toponimia și istoria prin cartografie. Figurează cu 3 studii în *Bibliogra-*

Mai sunt de amintit asistenta Moldoveanu Basarabia Adriana – doctorand în geografie în acei ani, lector universitar Octavian Șelaru – doctor în geografie-, Mihai Ștefan, lector doctor, care singur sau împreună cu lector doctor Apostol Ciochină, a publicat pe plan local 3 cărți privind sociologia migrației forței de muncă și problema tinerețului, lucrări valoroase în limitele aceluia timp. Cei doi au publicat și importante lucrări de istorie.

Ibrahim Nuredin, doctor în filozofie, conferențiar universitar de filozofie, azi decan al Facultății de Arte Frumoase al Universității „Ovidiu”, figurează în *Istoria Filozofiei Românești*, iar în ultimul timp, se impune cu importante lucrări privind etniile musulmane din România, lucrări care-l trădează pe filozoful ce este.

În aproape toată perioada la care ne referim, a funcționat la Constanța marele specialist în problemele filozofice ale națiunii, doctor în filozofie Dionisie Petcu, în ultimul timp director al Institutului de Filozofie al Academiei București.

În același sens „siamezele” prin preocupări, **Filofteia Rotariu** și **Anca Dragu** care, ocupându-se de pedagogie și psihologie (ca și profesorul Popa Bran Romulus care îndruma practica pedagogică) au jucat rolul lor și pe plan științific. Doctori în științele respective au publicat și câteva articole. Un rol deosebit, l-a jucat ca o „mamă a răniților”, **Nadejda Talpă**, lector în pedagogie.

Activitatea editorială poartă distinct semnul personalității lui Petrescu Burloiu, un împătimit al cercetării geografice în Dobrogea, organizator al sesiunilor științifice de talie națională chiar, cel mai entuziasmat conducător al studenților în aşa zisele „excursii de studii” care, culmea, corespundeau întru totul titlului pe care și-l arogau.

Dintre lucrările editate de către Petrescu Burloiu amintim cele 2 volume de *Comunicări de geografie și istorie*⁵, sumă a sesiunilor științifice a anilor 1969-1971, din care reținem în primul rând, evident, lucrările de geografie, semnatari de mare importanță din țară, lucrările constănțenilor Petrescu Burloiu, Mircea Peahă, Adrian Moldoveanu, Octavian Șelaru, Ana Turdeanu. La secția de istorie întâlnim nume ca Ion Bitoleanu, Gh. Dumitrașcu, Vl. Iliescu, Maria Munteanu, R. Ciocan-Ivănescu și o interesantă lucrare, nevalorificată cum se cuvine de cititori, a marelui istoric Ion Scurtu despre proiectul de program al Partidului Țărănesc din 1921. Credem că, enumerând doar sumarul lucrărilor de istorie, se va vedea că eram departe de a fi o biată provincie, inclusiv în acest domeniu⁶. În privința geografiei, cercetări foarte serioase priveau zone din întreaga țară⁷.

Păcat că volumul din 1971 este multiplicat prin mijloace modeste.

În schimb, volumul din 1969 este tipărit. Toate lucrările au rezumate în germană sau franceză și au, cu demnitate, inscripționarea Institutului Pedagogic de 3 ani.

Fără a avea vreun câștig, dimpotrivă, Petrescu Burloiu asigură și publicarea a două volume deosebite. Unul dintre ele, subvenționat de Inspectoratul Școlar al județului Constanța *Studii și cercetări Dobrogei*⁸, are un colectiv de conducere asigurat de Institutul Pedagogic. În realizarea lucrărilor se implică în primul rând cadrele didactice. Între aceștia și Nadejda Talpă, care a asigurat mult timp pregătirea pedagogică.

Un volum realmente monumental și cu un titlu pe măsură, *Studii și cercetări de geografie a Dobrogei*⁹, editat de Societatea de Geografie, filiala Constanța, are peste 350 pagini de articole omagiale închinat lui Constantin Brătescu, care este cel mai bun specialist în geografie fizică și economie. Practic, geografia economică, o preocupare însemnată a micului colectiv de la Constanța, răspunde unor imperitive ale dezvoltării economice ale Dobrogei. Culegerea omagială cuprinde 51 de articole.

Sub egida Institutului de Învățământ Superior Constanța – fostul Institut Pedagogic – apare în 1981 lucrarea¹⁰ îngrijită de „documentarist profesor Constanța Călinescu”¹¹, un volum de lucrări științifice cu următoarele secții componente: filozofie - socialism științific, istorie, economie politică, sociologie, pedagogie - psihologie, educație fizică – sport - fenomene sociale. Multe dintre numele profesorilor de la universitățile constănțene se regăsesc printre semnatarii articolelor.

Institutul de Învățământ Superior, având un atelier de multiplicat, a putut publica mai multe cursuri, dintre care reținem în acest context cursul de socialism științific al profesorului universitar dr. Ion Lungu și cursul lui Gheorghe Dumitrașcu, *Probleme fundamentale ale istoriei patriei și Partidului Comunist Român*¹². Socotim că acest ultim curs își are semnificația lui. În primul rând, cu cele 272 pagini, este unicul curs personal, semnat de un singur om, din învățământul superior românesc al timpului. Aceasta presupune, pe de o parte, o îndrăzneală iar, pe de alta, gestul profesorilor Valentin Ciorbea și Ion Bitoleanu de a da referate pozitive. A fost socotit, la timpul său, un curs curajos și făcând evidente concesii specificului său, a reușit să rămână un curs memorabil. I-a lăsat ultima prelegere profesorului de filozofie, din motive prea lese de înțeles.

Există o istorie întreagă a unei lucrări apărute în 1971 și în care au fost implicate două dintre cadrele didactice ale secției de istorie - geografie, coordonat de profesorul Ion Lungu, rectorul. Lucrarea are un titlu ce agasează azi: *Momente din mișcarea comunistă și muncitorească în județul Constanța*¹³. Un caz semnificativ privind cenzura acelui timp:

pentru ca lucrarea să apară a trebuit ca autorii să plătească o sumă de bani pentru stilizare unei tinere activiste, studentă în anul I la fără frecvență la Facultatea de Filologie din Constanța. Aceasta a fost condiția și e de tot ridicolul: o studentă de anul I, f.f., să stilizeze articole semnate de Ion Bitoleanu, ale cărui valențe în acest sens sunt cunoscute în toată țara, ale lui Ion Lungu, atunci profesor universitar, scriitor sub numele de Ion Lungu Movilă și un exceptional cunosător și stilist al limbii române.

Este cazul să amintim despre contribuțiile cadrelor didactice de la secția de istorie a Institutului Pedagogic și a unor studenți la înființarea și conducerea unor instituții de artă și cultură din județul Constanța. Ne referim la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța, la Inspectoratul pentru Cultură și Artă, al cărui președinte este și azi un absolvent al Institutului, Ion Lungu, doctor în arheologie, mulți ani muzeograf la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

Astfel, Ion Bitoleanu și Gheorghe Dumitrașcu au publicat, după ce au susținut în fața specialiștilor, un prim plan al Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța¹⁴, au discutat îndelung la sesiunile organizate de Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța. Implicarea lui Gheorghe Dumitrașcu e mult mai largă, mai ales în sensul lărgirii tematicii, apoi în realizarea unei secții de istorie contemporană, în clădirea Poștei Vechi, în 1974 și în achiziționarea de materiale la care a contribuit și Marian Vicol, fostul său student. Depozitul Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța păstrează deosebit de multe materiale achiziționate, donate, cumpărate mai ales de Gheorghe Dumitrașcu și Alexandru Mihalcea, a cărui trecere prin muzeu a fost importantă. Practic, începutul creării acestui depozit și a primului său plan a fost întocmit în cadrul colectivului de istorie medievală, modernă și contemporană a Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța, condus de șeful secției, Gheorghe Dumitrașcu.

REVISTA EX PONTO, revistă trimestrială editată de Asociația studenților din Institutul Pedagogic Constanța, între anii 1969 - 1973¹⁵. Aceasta este, într-o măsură însemnată, și revistă de istorie. Aceasta se datorează atât profesorilor, cât mai ales studenților pe care aceștia îi îndrumă. Bazele acestei reviste au fost puse de un colectiv mai larg, din care au făcut parte și Gheorghe Dumitrașcu și Ibram Nuredin – redactor responsabil într-o perioadă. Merită a fi subliniată contribuția tematică și prin materiale ale profesorilor (Ibram Nuredin, Ion Lungu, Ion Bitoleanu, Gheorghe Dumitrașcu, Gh. Chircalan¹⁶) și studenților (Gh. Burluș, Maria Wild, Bogdan Gubici, I. Costea, Alexandru Enache, Cornel Gogoașă Albertino Sabach, Vasile Serghi, Gh. Andrei, Ion

Gruia, Cornel Mocanu, Sorin Maxim Ursu, etc.¹⁷⁾ de la secția de istorie-geografie.

În acest context, trebuie subliniată încă o caracteristică ce ține de concepția despre relația profesor-student. Chiar în această revistă sunt publicate articole ale studenților, în care semnează, ca îndrumător științific, profesorul lor, Gheorghe Dumitrașcu¹⁸. Asemenea articole apăreau concomitent și în revista „Tomis”.

Nu e vorba doar de lucrări de istorie în sine, ci despre cercetări. Studenții relatează excursii de studii și realizează recenzii critice ce denotă o maturitate științifică deosebită.

Cercurile, sesiunile științifice, excursiile de studii și vizitele la monumentele istorice

În anii în care a funcționat secția de istorie-geografie a Institutului Pedagogic, statul a asigurat întotdeauna două săptămâni de excursii științifice de geografie și istorie prin țară, excursii care se adăugau celor două săptămâni de practică la biblioteci, arhive, muzeu, șantiere. Urma un colcoviu deosebit de serios. Organizarea acestor excursii cu autobuz închiriat era mai ales opera conferențiarilor Ion Petrescu Burloiu și Mircea Peahă. N-a fost scăpat din itinerariul fixat de aceștia nici un obiectiv de geologie, geografie, economie, istorie, de cultură în general. Pierderea unei asemenea obișnuințe numai pentru că statul nu mai dispune de banii pe care-i avea cândva, este o grea pierdere pentru orizontul absolvenților unei facultăți de 5 și de 4 ani de azi.

E de prisos să spunem că în timpul acestor excursii și a practiciei se stabileau relații umane deosebite între profesori și studenți, relații care au proliferat peste ani. Profesorii au fost căutați de către studenții absolvenți care s-au specializat și și-au completat studiile facultății de 4 ani în marile centre universitare.

Va urma un capitol care, cu serioase lacune, privește **realizarea profesională a unor dintre studenții primelor promoții**, fără a avea vreo pretenție de exhaustivitate.

Cușa Nicolae prof. de istorie la Constanța a publicat cel puțin 4 cărți valoroase despre aromâni, o importantă carte despre desfășurarea Revoluției din 1989, la Constanța – a fost între fruntașii ei pe plan local – și a îngrijit o excepțională corespondență inedită, din emigratie, între mecenatul Cușa de la Paris, Mircea Eliade și alții.

Maria Wild, absolventă a încă unei facultăți, profesoară la Liceul „Mircea cel Bătrân”.

Vanghele Culicea de la Biblioteca Județeană Constanța, autor a 2 cărți și mai multe articole, mai ales în probleme de istoria Dobrogei, de cultură și biblioteconomie.

Iuxel Omurzac, profesor de geografie la Liceul „Ovidius” Constanța.

Dan Fantaziu, fost student eminent și un bun cântăreț de muzică ușoară. Acum părintele Paisie, stareț al Mănăstirii Ciolanu și director al Seminarului.

Wilipald Wisoșenski, profesor în comuna Mihail Kogălniceanu de cel puțin 30 de ani, „autor” a cel puțin două muzee de istorie a Dobrogei, și autor a mai multor articole de istorie publicate în revista „Pontica”, lider al comunității germanilor din comuna Mihail Kogălniceanu de Constanța.

Nicolae Zota, autor a 2 cărți și mai multor articole de istorie, remarcabil profesor în județul Neamț și la Cluj.

Sorin Ursu, autor al unor articole de istorie și restaurator de mare finețe la Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța și la Muzeul Marinei Române.

Ion Munteanu, doctorand și director al Arhivelor Statului Constanța.

Alexandru Vlădăreanu, mult timp, muzeograf la Muzeul de Istorie din Slobozia, autor a foarte multe articole de istorie și etnografie, publicate în revistele muzeelor de la Slobozia și Călărași, azi director al Arhivelor Statului Călărași, doctor în istorie.

Constantin Tudor, doctor în istorie, prefect al județului Călărași. Autor a mai mult de 8 cărți de istorie încinate orașului și județului Călărași.

Vicol Marian, profesor de liceu, doctor în istorie. Autor de studii și articole de istorie.

Stelian Dumitrescu, autor a mai multor studii de istorie, inițiator și autor al unui muzeu al orașului Năvodari, profesor de liceu la Năvodari, doctor în istorie.

Ion Vlădilă, fost muzeograf o lungă perioadă de timp, cu lucrări publicate. Acum, director al Centrului Județean de Librării Călărași.

Paraschiva Ardălău, foarte bună profesoară de liceu. A condus la liceul „Traian” o frumoasă și bogată revistă a elevilor.

Silvia Pană, este secretar șef al Universității „Ovidius” Constanța.

Anghel Bardac, un eminent director de școală la Grădina, în toată perioada de la terminarea facultății, ca și **Popescu Vasile**, director la o școală din județ.

Naum Nicolae, absolvent al Facultății de Drept, secretar al Primăriei Municipiului Constanța.

Matei – arheolog. Director al Muzeului de la Fetești, numeroase studii de periegheze și săpături arheologice.

Un caz mai special îl reprezintă **Gheorghe Burluș**, cunoscut prin publicistica sa din revista constanțeană „Ex Ponto”, prin activitatea sa

plastică (ca și Zota, au avut expoziții de sculptură) și care, trăind în S.U.A. în ultimii 12 ani, a devenit membru al Societății Americane de Geografie. Nu cred că comit o indiscreție spunând că există o corespondență deosebit de extinsă și după părerea mea valoroasă, cu profesorul său Gheorghe Dumitrașcu și foarte probabil, această corespondență publicată va contribui la luminarea unei perioade și a unor relații umane în care profesorul Gheorghe Burluș ni se dezvăluie ca un fin și excepțional observator al societății americane¹⁹.

Este evident, foștii studenți sunt opera lor dar componenta începuturilor și a îndrumărilor de la Constanța se resimte la toti. Mai mult, preocupările științifice fundamentale privesc spațiul istorico-geografic al Dobrogei.

În privința operelor științifice ale foștilor studenți se poate consulta *Bibliografia Dobrogei*²⁰ din 1969 până în 1995, precum și *Bibliografia Iсторică a României*, apărută sub egida Academiei la Cluj.

NOTE

1. *Un deceniu de activitate, 1961-1971*, Institutul Pedagogic Constanța, f.a.
2. *Bibliografia lucrărilor științifice ale cadrelor didactice din Institutul Pedagogic Constanța, 1961-1971*, Institutul Pedagogic de 3 ani. Biblioteca, Constanța, 1971.
3. Necunoscând în amănunte, ne-am ghidat după ceea ce au reținut cele 7 volume de „Bibliografia istorică a României 1944-1999”.
4. Gh. Dumitrașcu, *Jurnal de credință și speranță. Constanța 20 mai 1982-20 decembrie 1989*, Ed. ExPonto, Constanța, 1996, p. 402-403.
5. *Comunicări de geografie și istorie. Sesiunea științifică 1969*, Institutul Pedagogic de 3 ani Constanța, 1969; *Comunicări de geografie și istorie. Sesiunea științifică octombrie 1971*, Institutul Pedagogic de 3 ani. Constanța, 1972.
6. Ion Bitoleanu, *Situația politică din județul Constanța, la sfârșitul primului război mondial*; R. Ciocan – Ivănescu, *Contribuții armene la prima „renaștere” bizantină din secolul IX*; Gh. Dumitrașcu, *Aspecte mai puțin cunoscute ale luptelor muncitorești și țărănești din Dobrogea, în perioada crizei economice din 1929-1933*; Vl. Iliescu, *O știre nouă despre Scitia Minor din sec. III î. e. n.*; M. Munteanu, *Proscripțiile celui de-al doilea triumvirat la Appian*; Ion Bitoleanu, *Doctrina „prin noi însine” a Partidului Național Liberal*; Gh. Dumitrașcu, *Partidul Țărănist Radical și concentrarea forțelor democratice în perioada iulie-octombrie 1937*; Maria Munteanu, *Legitimitatea în corespondența lui Cicero, după moartea lui Caesar*; Idem, *Cultele orientale în satele din Dobrogea română*; Ion Scurtu, *Despre proiectul de program al Partidului Țărănesc (1921)*.
7. Amintim doar câteva dintre aceste comunicări: Mircea Peahă, *Polura aerului în zona orașului Câmpulung*; Idem, *Considerații paleogeografice asupra formării depresiunilor Corbi-Brădet și Slatina-Brahna Rusului*; I. Petrescu Burloiu, *Procese de modelare actuală în sectorul subcarpatic al văii Buzăului*; Idem, *Așezări omenești din Delta Dunării*; I. Popescu-

- Argeșel, *Relieful carstic din munții Trăscăului*; Adriana Moldoveanu, *Observații geomorfologice pe litoralul lacului Techirghiol*; Constantin Ștefănescu, *Două toponime din regiunea Gurilor Dunării: Chilia și Sf. Gheorghe*; Ana Turdeanu, *Elemente de arheologie din țara noastră, în cartografia veche*.
8. Studii și cercetări dobrogene, Ed. Inspectoratul Școlar al jud. Constanța, 1971.
 9. Studiu și cercetări de geografie aplicată a Dobrogei. Volum festiv. 25 de ani de la moartea geografului Constantin Brătescu. Lucrările celui de-al doilea simpozion de geografie al Dobrogei. Constanța, 23-25 octombrie 1970, Inspectoratul Școlar al județului Constanța, Constanța, 1972.
 10. Lucrări științifice, Institutul de Învățământ Superior Constanța, 1981.
 11. Doctor în filologie, mult timp director al Casei Corpului Didactic, autoare a unor volume deosebite pentru istoria Dobrogei și cea națională: Reprezentanți ai Dobrogei în știință și cultură românească, vol. 1, împreună cu Ion Faiter, Valențele unor vocații, cel mai complet volum bibliografic privind folclorul din Dobrogea și o antologie extraordinară Cântece la Marea Neagră, precum și a unor foarte numeroase articole. A jucat un rol important în activitatea umanistă a ceea ce mai rămăsese din Institutul Pedagogic după dispariția reală și din titlu a acestei componente, în cadrul „Cabinetului de științe sociale” care era punctul de întâlnire al tuturor cercetătorilor din cadrul Institutului. De mai mulți ani, are în pregătire o istorie a Institutului Pedagogic și de vreo doi ani zace în editura Universității „Ovidius” lucrarea sa și prof. Gh. Dumitrașcu intitulată *Oameni care au fost* privind biografiile tuturor cadrelor didactice care au trecut în eternitate, de la fostul Inst. Pedag.
 12. Probleme fundamentale ale istoriei patriei și Partidului Comunist Român, Institutul de Învățământ Superior Constanța, 1981.
 13. Momente din mișcarea comunistă și muncitorească în județul Constanța, Comitetul pentru Cultură și Artă al județului Constanța, 1971, 234 pagini + ilustr.
 14. Ion Bitoleanu, Gh. Dumitrașcu, Muzeul de istorie al Dobrogei, în „Revista muzeelor”, 3/1974, p. 26-27.
 15. Pentru o mai exactă informare, vezi Dumitru Georgescu-Zamfir, Octavian Georgescu, *Presa dobrogiană (1879-1980). Bibliografie comentată și adnotată*, Biblioteca Județeană Constanța, 1985, p. 149.
 16. Amintim câteva dintre articolele semnate de aceste cadre didactice: Ibram Nuredin, *Dezbateri la științele sociale – o necesitate*, în „Ex Ponto”, I, nr. 1, feb. 1969, p. 3; Idem, *Predarea filozofiei. Reflectii*, în loc. cit., nr. 3 (9), dec. 1972, 1; Ion Lungu, *Trepte ale permanenței*, I, în loc. cit., nr. 6, mai 1971, p. 1; Idem *Cu tinerețe și încredere*, în loc. cit., nr. 2 (8), nov. 1972, p. 1; Ion Bitoleanu, *Constanța, centru activ al mișcării socialiste și revoluționare din România*, în loc. cit., p. 4, 10; Gheorghe Dumitrașcu, *File din istoria presei comuniste din Constanța*, în loc. cit., nr. 1, 1972, p. 2; Idem, *Anul I al RPR în conștiința primelor zile ale Republicii*, în loc. cit., nr. 2 (9), p. 2; Gh. Chircalan, *Republieca în conștiința Dobrogei* în loc. cit., nr. 12, dec. 1973, p. 1.

17. Amintim câteva dintre aceste articole: Sorin Maxim Ursu, **40 de ani de relații strânsă între Dobrogea și Transilvania (1878-1918)**, în „Ex Ponto”, nr. 12, dec. 1973, p. 3 Gh. Burluș, **Călători străini despre Dobrogea**, în loc. cit., I, nr. 1, feb. 1969, p. 6; Idem, **În vizionar despre Dobrogea**, în loc. cit., nr. 2, iun. 1969, p. 7; Idem, **Dobrogea la 1900**, în loc. cit., nr. 5, ian. 1971, p. 8; Maria Wild, **Odă omului**, în loc. cit., nr. 2, iun. 1969, p. 1; Bogdan Gubici, Maria Wild, **Excursii de studii**, în loc. cit., p. 3; I. Costea, **Soare peste vestigii**, în loc. cit., nr. 5, ian. 1971, p. 8; Alexandru Enache, **Cercul de arheologie – pasiunea conjugată cu talentul**, în loc. cit., nr. 6, mai 1971, p. 2; G. Andrei, **Scriitori antici despre Dobrogea**, în loc. cit., nr. 10, apr. 1973, p. 8; Cornel Mocanu, **Continuitatea getică în Dobrogea română**, în loc. cit., nr. 11, iun. 1973, p. 7, 11, Gh. Andrei, **Relația student-profesor în activitatea de cercetare științifică**, în loc. cit., nr. 12, dec. 1973, p. 11; etc.
18. Gh. Dumitrașcu, Petre Nicolae, Gheorghe Mihai, **Conștiința românească și Dobrogea**, în „Ex Ponto”, nr. 3, dec. 1969, p. 7; Gh. Dumitrașcu, Ioana Târlogea, Vernea Rodica, **Tineretul muncitor și studios din județul Constanța împotriva fascismului între anii 1933-1944** în loc. cit., nr. 6, mai 1971, p. 9-10; Gh. Dumitrașcu-Nisipari, Florica Tase, **O descoperire arheologică la Nisipari, județul Constanța**, în loc. cit., nr. 1, 1972, p. 10.
19. Aceștia sunt foști studenți ai primelor cinci promoții. Profesorul Gh. Dumitrașcu, căruia îi datorez unele amănunte, nu mi-a putut oferi mai multe date, ba chiar i-am înregistrat un regret.
20. **Bibliografia Dobrogei**, Anuar al Bibliotecii Județene Constanța, 1969-1985;

**DE L'HISTOIRE DE L'ENSEIGNEMENT SUPÉRIEUR EN
DOBROUDJA : LA CHAIRE D'HISTOIRE-GÉOGRAPHIE DE
L'INSTITUT PÉDAGOGIQUE DE CONSTANTZA 1964 – 1975.
GLOIRE ET DÉCADENCE.**

Résumé

L'auteur fait un abrégé historique de la recherche scientifique historique à Constantza, entreprise par des enseignants pré-universitaires et universitaires, formés à Constantza, dans l'Institut Pédagogique.

On y présente le secteur histoire-géographie de l'Institut Pédagogique de Constantza pendant les années 1964 – 1975, les enseignants spécialistes en histoire-géo de cette période, les cercles et les sessions scientifiques, les excursions d'études, les visites entreprises pour voir les monuments historiques, l'activité éditoriale (voir aussi la revue « Ex Ponto » - revue trimestrielle éditée par l'Association des étudiants de l'Institut Pédagogique de Constantza au cours des années 1969 – 1973).

Après l'époque de gloire, l'Institut Pédagogique a vécu une période de déclin – après 1975 – jusqu'à la disparition ; mais la Révolution a joué un rôle tout à fait positif dans l'essor de ce secteur.

**DOBROGEA ÎN PREOCUPĂRILE ȘTIINȚIFICE
ALE SAVANTULUI GHEORGHE IONESCU-ŞIŞEŞTI**
[II]
1940 - 1944

La intitularea textului pe această temă publicat în numărul precedent al „Analelor Dobrogei”, (Serie Nouă, anul VI, nr.1, p. 129 - 137), text care reprezintă comunicarea susținută la sesiunea științifică pe tema *Istoria și arheologia Dobrogei. Cercetări recente*, care a avut loc în zilele de 5 - 6 noiembrie 1999, ca unul din momentele anuale ale seriei de sesiuni cu genericul *Pontica*, nu am făcut precizarea că textul respectiv constituie Partea a I-a, întrucât atunci nu m-am gândit, dar ulterior, și sub impulsul unor sugestii venite din partea câtorva specialiști, am ajuns la concluzia că ar fi necesară continuarea relatării. Principala motivare care m-a reținut să merg îndată cu gândul la o continuare, care să fie tot în termeni concreți, a fost aceea că eu însuși, înaintând statoric în studierea, în ordine cronologică, a vastei opere scrise, cu multiple valențe, a lui Gheorghe Ionescu-Şișești, știam că mai aveam încă mult de citit. Ceea ce am făcut între timp? În acest timp însă am putut și pot în continuare beneficia din inițiativa amabilă a domnului profesor Vlad Ionescu-Şișești, fiu al marelui savant, care mi-a încredințat cu deplină încredere câteva valoroase texte inedite, dintre care unul masiv, în 27 de caiete, și anume *Jurnalul* pe care Gheorghe Ionescu-Şișești l-a scris zi de zi, sau aproape zi de zi, într-un lung interval de timp, și anume între anii 1934 și 1967.

În fața noilor informații pe care le-am extras, și pentru tema de față, am lăsat la o parte extrasele pe care deja le aveam din lucrările tipărite (tratate, cărți, articole, conferințe, rapoarte etc.) și am reluat aici, numai consemnările și reflecțiile sale despre Dobrogea aşa cum apar ele în jurnal, deocamdată nu în toți anii, ci numai referitor la perioada, deosebit de complexă, marcată de anii 1940 – 1944. Anul 1940 a trebuit să-l pun ca reper începător în mod fortuit pentru că el marca sfârșitul textului din numărul precedent al „Analelor Dobrogei”.

Încă o precizare. Cititorul textului din numărul anterior a observat, de bunăseamă, că în acel text s-au dat multe citate, unele chiar pe un spațiu care pare prea mare; a fost o procedură pe care m-am gândit să o întrebuințez și în compunerea textului de față, în care

să dau chiar și mai multe citate, unele și mai mari. Căci, similar ca în textul precedent, și chiar mai insistent decât acolo, scopul este „nu atât de a prevala propriile-mi construcții de fraze și de idei, ci de a înfățișa concepțiile și atitudinile savantului Gheorghe Ionescu-Şișești, și aceasta se reliefiază mai sugestiv prin reproducerea cât mai amplă posibilă a textului său, deși pentru mine apare pericolul de a mi se spune că am întocmit un text care e doar o înșiruire de citate”¹.

*
* *

Evenimentul din decursul anului 1940 care a marcat mai direct și mai dureros destinul Dobrogei, și, prin aceasta, și destinul României, a fost acea situație de forcă majoră de a accepta și a treia cesiune teritorială: două județe din sudul Dobrogei – Caliacra și Durostor, altfel spus, aşa cum a intrat în obișnuința de limbaj, Cadrilaterul.

Despre cedarea Cadrilaterului, Gheorghe Ionescu-Şișești a scris în *Jurnalul* său – vom vedea mai încolo de ce – numai două mici fraze alăturate, și acestea nu aparte ci într-un context; până să elucidăm de ce a scris numai atât, cititorul este rugat să rețină că situația care s-a creat, și care a fost exprimată doar prin aceste două propoziții, are antecedente, pe care Gheorghe Ionescu-Şișești le surprinde aspecte ale lor, treptat, în cadrul ansamblului de fapte ale cedărilor precedente, una deja deplin încheiată (pierderea Basarabiei și a nordului Bucovinei), alta în curs de desfășurare în timpul în care începuseră la Craiova și tratativele în legătură cu pretențiile bulgare. Aceste întâmplări precedente sau aproape concomitente constituie un cadru mai general al dramei, dar nu numai un cadru general, ci și un prilej ca guvernările bulgari să îndrăznească de a formula și ei pretenții față de România, căci dacă ar fi fost singuri cu asemenea gânduri ascunse nu ar fi avut imbold de a înainta prea mult. E ceea ce au spus chiar unii istorici bulgari, bunăoară unul dintre ei cu mulți ani în urmă într-un articol din revista în limba franceză, de la Paris, despre cel de-al doilea război mondial.

Iată ce aflăm că a notat în *Jurnal* Gheorghe Ionescu-Şișești referitor la ceea ce s-a petrecut premergător.

Mai întâi: data de miercuri, 26 iunie 1940; inedit, după această datare, adaugă, cu subliniere: *Ziua ultimatumului rusesc*, și pune această intitulare deși în textul care-i urmează nu scrie nimic în mod direct. Pentru a doua zi însă – căci probabil obținuse informații concrete-deci, în ziua de joi, 27 iunie 1940, datare la care a adăugat intitularea *Drama României*, face un aliniat special, intitulat *Ultimatumul sovietic*, și-i expune conținutul, text care și în România, după o perioadă de tăcere, a redevenit cunoscut încă cu mult înainte de decembrie 1989; eu

însumi l-am publicat de mai multe ori în crestomații universitare și în culegeri de prelegeri tipărite². În însemnările din data de vineri, 28 iunie 1940, savantul repetă intitularea făcută tot cu cuvintele *Drama României*, apoi sesizează, fin, o incompetență de comportament nediplomatic, păgubitor, comisă de un demnitar român față de un reprezentat sovietic, sosit oficial în România, la București. În relatarea despre remanierea guvernului, scrie, în termeni concreți:

„Cât privește ieșirea lui Giugurtu ea nu miră pe nimeni. Miră mai curând cum a putut fi numit ministru și mai ales ministru de externe. E un laneș și un gafeur. Când a sosit în București ministrul Sovietelor a trimis la gară să-l întâmpine pe un obscur director din minister. La întâlnirea pe care a avut-o după aceea a fost față de ministrul Sovietelor de o lipsă de curtoazie jignitoare.

Nu ar fi de mirare ca o astfel de conduită să fi precipitat hotărârea Sovietelor.

În public se vorbește că această hotărâre, a Sovietelor, a fost determinată de înființarea Partidului Națiunii, partid totalitar, copiat după cel național-socialist și de atitudinea imprimată partidului împotriva evreilor”³.

Pentru prima dată, în contextul întâmplărilor din aceste zile, referirea la bulgari care urmăreau modificări teritoriale pe seama Dobrogei o face sub data de sămbătă, 29 iunie 1940, după câteva note despre activități ale sale, în grupul de fraze pus sub intitularea – pe care o repetă – *Drama României*:

„Astă noapte s-a decretat mobilizarea generală. Scopul? Să împiedicăm pe unguri și bulgari de a intra și dincoace de Prut? Să împiedicăm pe unguri și bulgari de a ne ataca?

Aceștia nu ne vor ataca decât autorizați sau îndemnați de germani. O vor face?

Am nutrit speranța că germanii ne vor ocroti ca să-i putem aproviziona, că se vor opune aprovisionării rușilor la gurile Dunării. Speranță deșartă. Germanii sunt prea ocupați de războiul din occident. Suntem singuri!

E posibil ca englezii să fi încurajat pe ruși a cere Basarabia și Bucovina. În caz de rezistență din parte-ne aprovisionarea germană ar fi fost dezorganizată, în caz de cedare prestigiu Germaniei ieșea slabit. Amândouă alternativele convineau Angliei”⁴.

Sub data de 1 iulie 1940 notează despre dificultăți la frontiere, că rușii nu respectă liniile de demarcare, iar în vest, în Maramureș, „bande ungurești neregulate” au atacat pichetele de grăniceri români.

Apoi:

„Pe frontieră bulgară în regiunea Turtucaia de asemenea au fost câteva împușcături fără gravitate”⁵.

Mai departe, despre ministrul de externe care arată că e nevoie ca România să se apropie de Germania, să renunțe la garanția franco-britanică referitoare la integritatea teritorială a României, și că s-a publicat un Comunicat în acest sens de către Consiliul de Miniștri.

Pentru miercuri, 24 iulie 1940 autorul însemnărilor scrie:

„Primul ministru, Gigurtu, și ministrul de externe, Manoilescu, au fost chemați la Berlin. Au fost chemați și primul ministru și ministrul de externe al Bulgariei, președintele Slovaciei, Tisa, și primul său prim ministru. Din Berlin se anunță că aceste chemări au de scop să consolideze pacea în sud-est.

Toți se tem că vom fi din nou amputați.

Cei doi membri ai guvernului român vor merge și la Roma”⁶.

Atrăgeam atenția în rândurile de la început că momentul pierderii Cadrilaterului a fost consemnat doar prin două propoziții mici alăturate, într-un context, și spuneam că vom explica această împrejurare. Iată aceste două propoziții, scrise sub data de joi, 29 august 1940, după ce mai întâi autorul nota că nu s-a simțit bine în această zi cu sănătatea:

„Evenimente. Tratativele cu bulgarii s-au terminat aproape. Le cedăm Cadrilaterul. Cu ungurii lucrurile merg greu. Cererile sunt excesive.(...)”⁷.

Observăm că ele au fost scrise în timpul în care tratativele nu erau încheiate, dar încă de pe când au început, deși, ca orice tratative diplomatice, mai ales inițial, erau ținute în secret, se aflase, și pe parcurs se afla din ce în ce mai mult că reprezentanții guvernului român au înclinat către acceptarea pretențiilor bulgare. Gheorghe Ionescu-Șișești, care a fost de câteva ori ministru din guvernele din aceeași perioadă, inclusiv dictatura carlistă, în care se petreceau asemenea tragedii pentru țară, ca și alți demnitari, știa, fie și parțial, despre felul cum merg lucrurile; dealtminteri, unele idei, unele „zvonuri”, ajunseseră în opinia publică și nu mai era un secret aproape pentru nimeni că guvernul român va ceda. Era și „experiența” din iunie! Apoi mai erau „tratativele” în curs cu Ungaria, care și ea tot mai îndrăzneț pretindea o bucată, dar o bucată cât mai mare din Transilvania, uneori aducea vorba de întreaga Transilvanie.

În aceste condiții aşa de dificile și Gheorghe Ionescu-Șișești, în chiar însemnări intime, puse pe hârtie nu pentru a fi publicate, ori pentru a nu fi publicate chiar atunci, a fost mai prudent sau a considerat că nu mai este cazul să insiste pe o problemă care de la începutul ei era pecetluită. Către o atitudine de reținere, de resemnare, de împăcare cu o stare de fapt a dus și felul cum a fost compus Comunicatul despre semnarea „acordului” în ziua de 7 septembrie, deci după căderea regimului carlist și instaurarea regimului antonescian, Comunicat publi-

cat și în ziare dacă nu chiar imediat oricum la câteva zile după semnare; în „Universul”, de pildă, a fost publicat la 9 septembrie:

„În dorința de a rezolva pe cale pașnică problemele pendinte între Bulgaria și România în spiritul unei înțelegeri reciproce, a fost semnat la 7 septembrie la Craiova acordul prin care se înregistrează cesiunea teritorială consimțită prin nota din 16 august 1940, notă care reprezintă concluzia unor îndelungate tratative între cele două guverne”⁸. S-a acceptat, la insistența părții bulgare, de către partea română, care astfel a căzut în cursă, de a se face schimb de populație, respectiv între populația bulgară din județele Tulcea și Constanța, și populația română din județele Caliacra și Durostor; totodată – iarăși o slabiciune a „diplomaticiei” române – cele două state se angajau „să nu ridice niciodată vreo pretenție teritorială unul contra altuia”. România primea niște despăgubiri în bani! Predarea teritoriului începuse încă din luna august, deci când încă nu se semnase și nu se publicase nici un Comunicat, și s-a făcut oficial între 20 septembrie și 1 octombrie.

Dacă și pentru zilele care au urmat aceleia în care a consemnat aproape inevitabilă cedare a Cadrilaterului, și care au urmat zilei de 29 august, Gheorghe Ionescu-Șișești nu a scris în *Jurnalul său* în chip special ce s-a mai întâmplat cu problema aceasta (încheierea efectivă a tratativelor, conținutul „acordului”, semnarea lui din ziua de 7 septembrie, apariția în ziare, atitudini și reacții publice), și-a notat însă – și pentru noi acum cuvintele lui devin bun public – despre înrăutățiri ale situației referitoare la Transilvania, pe care întreagă ori fără îmișcată o dorea Ungaria. Aceste evenimente ulterioare, deși nu cuprind în ele nemijlocit cuvinte despre Cadrilater, fac parte din ansamblurile de întâmplări care au „consolidat” în favoarea Bulgariei felul cum s-a hotărât la Craiova, după cum evenimentele premergătoare au făcut parte – am spus aceasta – din ansamblurile de întâmplări care au încurajat Bulgaria în pretențiile ei față de România, pretenții întruchipate în victoria ei prin a determina guvernul român să cedeze cele două județe. Când încă nu se „rezolvase” deplin problema Cadrilaterului, în ziua de 30 august 1940, la Viena, i se impunea României, de către reprezentanții lui Adolf Hitler și Benito Mussolini, porunca să cedeze în favoarea Ungariei horthyste o parte mare din Transilvania.

Cu o zi înainte de impunerea oficială a acestui dictat, deci în ziua de 29 august, dată în care consemnase prin acele două propoziții soarta aproape hotărâtă a celor două județe din sudul Dobrogei, Gheorghe Ionescu-Șișești, scria despre desfășurarea Consiliului de Coroană, despre alte probleme pendinte ce se discutase în Consiliu, și, într-un aliniat, nota:

Ministrul nostru de externe și ministrul de externe al Ungariei au fost chemați la Viena. Vine acolo și Ribbentrop și Ciano. Deci se va

hotărî, Puterile Axei ne vor impune ce să cedăm. Să sperăm că sacrificiile nu vor fi catastrofale”⁹.

Iar vineri, 30 august 1944, după ce scrie despre noua ședință a Consiliului de Coroană:

„Consiliul de Coroană, a hotărât ca să primim arbitrajul Germaniei și Italiei în procesul nostru cu ungurii. Se aşteaptă o sentință dură”¹⁰.

Pentru sâmbătă, 31 august 1944, cu intitulare sub rândul de datare: *A doua zi de doliu a României*, scrie din capul locului:

„Sentința s-a dat. Regele a adunat din nou un Consiliu de Coroană la miezul nopții”¹¹.

Notează cine dintre demnitari a participat, apoi ca o încheiere:

„Țara a rămas ciuntită. Pierdem din nou 45000 km². Peste un milion de români vor rămâne în județele cedate.

Deznădejdea, revolta în contra conducerii statului, în sufletele tuturor”.

Apoi, pentru zilele următoare notează aspecte ale evenimentelor care au dus la abdicarea regelui Carol al II-lea și la instaurarea guvernului condus de generalul Ion Antonescu, arată că era la ordinea zilei teama din mediile populației că România nu a scăpat de pericolul unor alte pierderi teritoriale. După ce notează câteva fapte din activitatea sa curentă, pentru joi, 14 septembrie 1940, scrie într-unul din paragrafe:

„Evenimente. Molotov, președintele Comisarilor poporului, însoțit de o numeroasă suită, între care și mulți comisari ai poporului, s-a dus la Berlin în vizită oficială, în zilele de 11 și 12 noiembrie. În România această vizită stârnește emoție. Domnește teama că o nouă înțelegere germano-rusă ar putea duce – cu toate garanțiile date – la o nouă ciuntire a țării”¹².

*
* *

Dacă aş consemna aici tot ce se întâlnește despre Dobrogea, și, în cadrul ei, despre Constanța și alte localități din această zonă (Valul lui Traian, Murfatlar, Sulina, Tulcea, Sidia de la Peștera, despre „tristele văi cu dealuri calcaroase ale Dobrogei”, despre cetatea și monumentul de la Adamclisi, despre Deltă și Marea Neagră) ar fi acoperite suficient de multe pagini cu extrase și comentarii, însă întrucât până aici am insistat pe anul *de început* al perioadei pusă în atenție, 1940-1944, m-am gândit să insist pe anul *de sfârșit* al acestei perioade, respectiv anul 1944, cu o mică oprire în anul imediat precedent lui, 1943, întrucât de când a început declinul Germaniei în războiul de pe frontul de est, iar Armata Roșie a preluat ofensiva strategică, treptat-treptat, apoi tot mai rapid s-a schimbat și destinul României, care, prin voința generalului, de la un timp mareșalului Ion Antonescu, participa la război din par-

tea Germaniei, deasupra ei au apărut alte pericole, deocamdată mai cu seamă pericolul bombardamentelor efectuate de aviația anglo-americană, acestea repercutându-se, în a doua parte a anului 1943 și în anul 1944, până în august, asupra Capitalei București, zonei petroliere din Valea Prahovei, orașului Constanța și portului ei maritim, dar și a altor localități. Iată, la sfârșitul unui grup mai mare de fraze, prima semnare, în *Jurnal*, a bombardării orașului Constanța. La data de miercuri, 29 septembrie 1943, după un grup de cuvinte pe alte probleme, Gheorghe Ionescu-Şișești a scris:

„Războiul. Retragerea rapidă a armatei germane a continuat. Cea mai mare parte a acestei armate e acum pe malul drept al Niprului. Germanii au numai câteva capete de pod pe malul stâng. Ei au evacuat Smolensk, Roslavl, Poltava, și alte orașe. Presiunea e mare în sud spre istmul Perekop. Capul de pod de la Cuban se strâmtorează mereu. Trupele române au pierdut și portul Teniuk pe Marea de Azov.

Nădejdea românilor era că germanii vor opri pe ruși la Nipru, unde se va stabiliza frontul. Știrile din Berlin arată însă că rușii au trebuchet și pe malul drept și că sunt lupte în curs.

A început îngrijorarea nu numai în Transnistria, dar și în Bucovina și Basarabia. Cei ce pot căuta a-și pune lucrurile la adăpost. S-au luat măsuri să se evacueze din Transnistria tot ce se poate evacua.

În țară semnalele: azi m-a informat Cornățeanu că au fost grave acte de sabotaj la fabricile Mociornița, puse la cale de comuniști. A ars o parte din fabrică.

Constanța a fost bombardată”¹³.

Bombardamentele s-au îndesit însă începând din primăvara anului următor, 1944.

Pentru miercuri, 12 aprilie 1944 scrie:

„Bătăliile aeriene continuă cu înverșunare deasupra teritoriului Germaniei și al țărilor ocupate”(ocupate de Germania-nn) „ca și asupra Ungariei. A fost bombardat și Zagreb.

Și la noi a fost din nou alarmă marți noaptea spre miercuri. Aviatorii ruși au aruncat bombe asupra podului de la Cernavodă (fără rezultate) și asupra Constanței unde s-au produs pagube”¹⁴.

Joi, 13 aprilie 1944:

„Așa fiind situația”(fenomene de descompunere în armate germană, în retragere) „înaintarea rusească spre Moldova de Jos (și) spre Dunăre nu mai e în funcție de vreo rezistență, ci numai de timpul necesar deplasării trupelor sovietice și serviciilor lor.(...)

Cât privește cele 7 sau 8 divizii române din Crimeia ele vor fi, după părerea lui Radu Petroni, sacrificeate împreună cu cele 4-5 divizii germane ce se găsesc acolo. Sunt acolo trupe românești de elită: divizia de vânători de munte și de cavalerie, care s-au acoperit de glorie în

timpul luptelor de până acum. Dar nu mai e nici o posibilitate de a le retrage nici pe mare nici cu avioanele de transport.

Toată armata de apărare a Crimeii se retrage acum în direcția Sevastopol, unde probabil va încerca săstrarea unui cap de pod, folosindu-se fortăretele rusești. Acuma rușii au înaintat mult: sunt în centrul peninsulei, lângă Simferopol.

Când se va pierde Crimeia vor fi direct amenințate gurile Dunării și Dobrogea¹⁵.

Duminică, 11 iunie 1944, Gheorghe Ionescu-Şișești, însotit de colaboratori, a plecat, în inspecție de lucru, la stațiunea agricolă a Bărăganului; când călătorea cu trenul a văzut (ca și toți călătorii, nu puțin îngroziți) cum sus, dar deasupra trenului, pluteau avioane de bombardament; dar n-au bombardat trenul:

„(...) Am aflat după aceea că au fost bombardate orașele Focșani, Constanța și Giurgiu, precum și diferite localități din Bulgaria. În acest raid anglo-americanii au pierdut 18 avioane”¹⁶.

A doua zi, 12 iunie 1944:

„La 10^{1/2} am pornit spre Vadul lui Traian, cu Coculescu și Hulpoi. Am sosit la 1”¹⁷.

Notează mai departe cine l-a întâmpinat, că a vizitat stațiunea, că a doua zi, marți, 13 iunie 1944, a fost din nou alarmă aeriană:

„Azi noapte pe la 3 a fost alarmă aeriană, Samoilă m-a trezit din somn, m-am apucat să mă îmbrac, dar învederându-se că nu e nimic grav m-am culcat din nou. A fost bombardată Constanța, de data aceasta de avioane rusești, care au aruncat bombe în cartierele muncitorești. Bombardierele anglo-americane de dunineacă au izbit rezervoarele de petrol care ard, conducta de apă care a fost ruptă în cinci locuri, șoseaua spre Palas etc.”¹⁸

Dimineața a vizitat culturile și câmpurile de experiență; la amiază la Murfatlar, apoi din nou la Valul lui Traian:

„Toată ziua personalul din stațiune a trăit în încordare, mai ales femeile. S-a răspândit zvonul că vor fi mari bombardamente în cursul zilei și al nopții, ba chiar în cursul nopții se va face o debarcare a rușilor la Constanța. Prezența corpului de pompieri în stațiune mărește panica, în loc să o potolească. Foarte accesibil la astfel de zvonuri este inginerul Bota, directorul întreprinderilor comunale din Constanța care este refugiat aici” (la Valul lui Traian) „cu soția sa, foarte fricoasă și ea.

Am căutat să liniștesc personalul din stațiune cu glume și raționamente. Nu a fost nimică”¹⁹.

A doua zi, miercuri, 14 iunie 1944, a plecat la București.

Din nou la Valul lui Traian, unde a ajuns sâmbătă, 24 iunie 1944, seara târziu. A doua zi, duminică, 25 iunie 1944 (nu a fost bombardă-

ment):

„Demonstrație cu agricultorii la câmpurile de experiență de la Stațiunea Valul lui Traian. Au participat aproximativ 100 de persoane: agricultori, ingineri agronomi și ofițeri superiori din cei ce comandă trupele din localitate, în cap cu generalul Ionașcu, comandantul diviziei. Experiențele interesante și bine exercitate, grâul frumos, însă culturile de primăvară slabe”²⁰.

După amiază masă comună, apoi a plecat la București.

În timpul care a urmat lunii iunie, evenimentele s-au precipitat tot mai rapid și au căpătat caracter general pe tot teritoriul țării, odată cu derularea fronturilor militare s-a adâncit criza politică a regimului antonescian, populația a devenit tot mai îngrijorată de ce se va întâmpla; în noaptea de 19 spre 20 august 1944, în zona Iași-Chișinău, armata sovietică a trecut la o puternică ofensivă, frontul germano-român a fost rupt în două puncte iar, în opinia publică se știa deja că Antonescu va încerca o nouă linie de rezistență, pe linia dintre curbura Carpaților și cotul Dunării, dar această măsură nu a fost nici realistă și, efectiv, nici posibilă. În ziua de 23 august 1944 mareșalul Ion Antonescu a fost arestat chiar la Palatul regal, împreună cu alte căpetenii ale regimului său. S-a format un nou guvern, în frunte cu generalul Constantin Sănătescu. Pe scena politică publică a apărut, cu rolul său major, Blocul Național Democrat, constituit încă din luna iunie din următoarele partide (le așez în ordinea în care reprezentanții lor au semnat Manifestul constitutiv): Partidul Național Tărănesc, reprezentat de Iuliu Maniu; Partidul Național Liberal, reprezentat de I.C. Brătianu; Partidul Social-Democrat, reprezentat de Constantin-Titel Petrescu; Partidul Comunist Român, reprezentat de Lucrețiu Pătrășcanu.

Armata germană, aflată pe teritoriul României, în unele părți a continuat să se retragă, în alte părți a opus însă rezistență, și deși cu numai câteva zile înainte era armată aliată cu cea română a devenit imediat după 23 august armată inamică; mai ales prin bombardamente aeriene, a încercat să recupereze poziții pierdute, ori pur și simplu să provoace distrugeri și să înpăimânte populația. Au fost atacate Capitala, regiunea petrolieră din Valea Prahovei, portul maritim Constanța și orașul, precum și alte zone și localități.

Marți, 29 august 1944, deci cu o zi înainte ca trupe sovietice să intre în București, care de fapt se eliberaseră deja el însuși de trupele germane, Gheorghe Ionescu-Șișești consemna, tot aşa după ce mai întâi nota activitățile pe care le-a avut în ziua respectivă:

„Evenimente în România. Rușii continua înaintarea lor. Ei au trecut Carpații și au luat localitatea Brețcu, la 70 de km nord-est de Brașov.

Au ocupat Sulina și întreaga Deltă.

Au înaintat în câmpia Munteniei și au ocupat Buzău. Trupele germane sunt îngheșuite în spațiul Buzău-Ploiești. Cele 12 divizii încercuite în sud-vest de Chișinău continuă a fi măcinate.

De la 20 august, data când a început ofensiva în Moldova și Basarabia, germanii au avut pierderi enorme: 100.000 de morți și 65.000 de prizonieri.

Când au părăsit Constanța, au găsit de cuviință să-i pună foc²¹.

Iar, sâmbătă, 2 septembrie 1944, tot după notarea unor activități curente:

„Războiul României. Mereu noi grupe de soldați germani sunt dezarmați de trupele române. Numărul prizonierilor luati de români a atins 50.000, din care 2 generali.

Rușii au luat și ei de la 20 august peste 180.000 prizoneri și un imens material de război. Armata Roșie stăpânește acum întreg malul Dunării de la Giurgiu la Mare, iar la Dobrogea a atins frontiera bulgară. De altfel se pare că direcția de înaintare a Armatei Roșii este mai puțin spre Ungaria și mai mult spre Bulgaria și Iugoslavia”²².

*
* *

Întrerup aici șirul de exemplificări textuale, de fapt setul de probleme în speță de tip militar, din anul de încheiere a perioadei, pe care, mai mult sau mai puțin convențional, am delimitat-o, 1940-1944, pentru a putea înfățișa cât mai concret, cât mai amănunțit temele care i-au fost componente.

NOTE

1. Constantin Mocanu, Dobrogea în preocupările științifice ale savantului Gheorghe Ionescu-Șișești, „Analele Dobrogei”, serie nouă, anul VI, nr. 1, p. 130.
2. Vezi, într-o lucrare mai recentă: Ioan Scurtu, Constantin Mocanu, Doina Smârcea, Documente privind istoria României între anii 1918-1944. Coordonator Ioan Scurtu. Redactor Constantin Mocanu, București, 1995, p. 529-530.
3. C. Ionescu-Șișești, Jurnal, caietul XI, 10 sept. 1943-3 mai 1944.
4. Jurnal de la 4 mai 1944 până la 23 sept. 1944. G. Ionescu-Șișești. Vol. XII.
5. Ibidem.
6. Ibidem.
7. Ibidem.
8. „Universul”, 9 septembrie 1940.
9. Ibidem.
10. Ibidem.

11. Ibidem.
12. Ibidem.
13. Ibidem.
14. Ibidem.
15. Ibidem.
16. Ibidem.
17. Ibidem.
18. Ibidem.
19. Ibidem.
20. Ibidem.
21. Ibidem.
22. Ibidem.

**DOBRUDJA AMONGST THE SCHOLAR
GHEORGHE IONESCU-ŞIŞEŞTI'S
SCIENTIFIC CONCERNS. PART II; 1940 TO 1944**
Epitome

The text regarding the scientific concerns of the scholar Gheorghe Ionescu-Şișești that is being published inside this edition of „Analele Dobrogei” (approx. Translation ‘Dobrudja Chronicles’) is a sequel of the text on the same subject from the previous edition of this publication. The author focuses on a narrower historical time-frame, the period between 1940 and 1944 in order to be able to relate as accurately as possible the matters in the scholar's notes. If, for the first part, the one from the previous edition, he uses quotes from the scientist's vast published work, this time, even though this type of writings were at hand, he chose not to work on them because, on the gentle initiative of professor Vlad Ionescu-Şișești, the great scholar's son, he was able to study entirely novel manuscripts, and saw fit to reveal them to the public eye instead.

SOCIETĂȚI ȘI CERCURI CULTURALE ÎN DOBROGEA ÎNTRE CELE DOUĂ RĂZBOAIE MONDIALE

Printre consecințele nefaste ale ocupației străine în Dobrogea din anii 1916-1918, a fost și aceea a distrugerii unor edificii publice¹ – școli, muzeu sau biblioteci fiind deteriorate, iar zestrea lor risipită². Măsurile de redresare a vieții social-culturale după război, ca și eforturile oamenilor de cultură din provincia transdunăreană au dus, treptat la refacerea și reînzestrarea instituțiilor, la acțiuni menite să dezvolte un mediu propice învățământului, științei și artelor în această parte a țării.

Ca și în celelalte provincii istorice românești, în condițiile României întregite, și în Dobrogea, se constată o revigorare a societăților sau cercurilor culturale, având, aproape fiecare o publicație proprie și care năzuiau la valorificarea potențialului spiritual local în plan național. S-au remarcat Societatea culturală dobrogeană (cu organul ei „Analele Dobrogei”), secțiile Constanța și Tulcea ale Ligii Culturale (având ca „organe neoficiale” revista „Gânduri de la Mare” și respectiv, „Dobrogea literară”), asociația „Astra Dobrogeană” (care a editat o revistă cu acest nume), Liga pentru educația cetățenească, (cu publicația ei „Limanan”), Cercul „Pro Eminescu”, consacrat ridicării monumentului genialului nostru poet la Constanța (susținut de gazeta „Dobrogea” și alte publicații) etc. Preocupările științifice erau legate de cercetările arheologice întreprinse în această vatră de confluență a civilizațiilor antice, atât de bogată în vestigii greco-romane, de cercetările de oceanologie și biologie marină, de balneologie și fizioterapie, etc.

Un deziderat cultural larg și viu suscitat în activitatea societăților culturale, a anilor după prima conflagrație a fost fondarea unui Muzeu regional al Dobrogei la Constanța, ca o continuare îmbogățită și mai mult a colecției de antichități adăpostită la Prefectura județului încă din primii ani de administrație românească, fapt împlinit în anul 1928, sub direcția profesorului Constantin Brătescu³. Alt deziderat cultural important pentru orașul tomitan l-a constituit înființarea unei biblioteci municipale, ca o reluare pe un plan superior, a eforturilor întreprinse de Cercul și revista culturală „Ovidiu”, deziderat ce a fost împlinit în 1931.

Anii interbelici oferă, însă, și alte repere sau obiective cultural-

științifice, la înfăptuirea cărora oamenii de cultură și-au adus o valoare deosebită contribuție. Astfel în 1926 a luat ființă Stațiunea de cercetări marine de la Agigea, inițiată prin strădania profesorului Ioan Borcea de la Universitatea din Iași. Tot lui i se datorează și constituirea unei biblioteci științifice pendinte de stațiunea respectivă. În 1932, Grigore Antipa va inaugura la Constanța Institutul oceanografic⁴.

S-au făcut simțite, de asemenea, preocupările științifice afirmate în cadrul Stațiunii de cercetări pentru creșterea ovinelor Palas (înființată în 1897), Stațiunii de cercetări viticole Murfatlar (înființată în 1907 din inițiativa specialiștilor George Nicoleanu și Vasile Brezianu), ca și cercetările medicale din sanatoriile balneare de la Techirghiol (înființat în 1899), Carmen Sylva (azi Eforie Sud), fondat în 1909, Clinica „Grand” din Eforie Nord și Sanatoriul Mangalia, acestea datând din 1920 și, respectiv, din 1927.

La dezvoltarea culturală a provinciei, o contribuție însemnată au adus-o cadrele didactice. Ele erau organizate în asociații, care prin organele lor de presă, aveau diverse preocupări culturale. Așa a fost „Asociația corpului didactic primar din județul Tulcea”, cu organul său „Învățătorul tulcean” editat între 1929-1942; Asociația învățătorilor din municipiul și județul Constanța, cu revista „Convorbiri didactice”, tipărită în orașul de la Mare între 1937-1944⁵. Preocupările lor culturale au apărut și în alte periodice, precum: „Gazeta învățătorului”, subtitulată „publicație lunară de cultură generală”, apărută la Constanța; revista „Cetatea” care milita pentru „apărarea școlii”, apărută în jud. Tulcea între 1932-1934; „Făclia” apărută tot în județul Tulcea, cu subtitlul „Foaie pedagogică, literară și științifică”.

Refacerea instituțiilor culturale, a școlilor, a colecțiilor muzeale de la Constanța și Hârșova, amenajarea litoralului, a stat continuu în atenția oamenilor de cultură.

Ioan N. Roman, în calitate de președinte al Ligii culturale – secția Constanța, prin articole de înaltă ținută științifică apărute în presa vremii, se referea la drepturile culturale ale românilor din Dobrogea, cerând crearea unor instituții adecvate, în capitala acestei provincii – Constanța. Publiciști cu vederi progresiste ca: I. Borcea-Delasăcele, A.B. Plopul (pseudonimul avocatului Bercovici), Gr.V. Ștefan, I.D. Frasin, Al. Șteflea, s.a., au exprimat cu vigoare cerințe ale vieții social-culturale constănțene, alături de deziderate de ordin politic, economic, științific, etc.

La conducerea revistei „Arhiva Dobrogei”, organ de presă al „Societății pentru cercetarea și studierea Dobrogei”, îl vom întâlni alături de numismatul Constantin Moisil și pe geograful Constantin Brătescu. Acești profesori și oameni de știință și-au legat numele de Dobrogea prin merite deosebite. Astfel, în anii petrecuți la Tulcea ca

profesor, Constantin Moisil a descoperit mai multe tezaure monetare, între care cel de la Bădila (lângă Niculițel), probând apartenența Dobrogei la Țara Românească a Basarabilor și a lui Mircea cel Bătrân⁶. La Gimnaziul (apoi la Liceul) tulcean⁷, Constantin Moisil a conlucrat cu profesori ca: Spiridon Popescu sau Gh. Săcășeanu (primul cunoscut în epocă pentru activitatea literară, celălalt ca inițiator al Ividenței Române), contribuind la înființarea primei biblioteci școlare, apoi publice de aici. Director al școlii secundare de comerț din Constanța, apoi agregat universitar, Constantin Brătescu s-a impus prin cercetările sale de geografie, etnografie și istorie a Dobrogei.

În anul 1920, ia ființă la Constanța „Societatea culturală dobrogeană”, care are și un organ oficial, revista „Analele Dobrogei”. Societatea culturală dobrogeană, avea ca președinte pe poetul și publicistul Ioan N. Roman, cunoscut prin activitatea sa de susținător entuziasmat al „Ligii pentru unitatea culturală” (la Bruxelles, ca student, și la Constanța, ca avocat)⁸. Ea își propunea să continuie activitatea „Societății pentru cercetarea și studierea Dobrogei”, ba mai mult, avea în vedere o extindere a preocupărilor sale, manifestă încă în articolul – program apărut în primul număr al revistei „Analele Dobrogei”. De acest fapt, corespunzător cerințelor culturale ale provinciei dintre Dunăre și Mare, era încredințat și Constantin Moisil, care din același an, 1920, va scoate o altă publicație, de interes științific, „Cronica numismatică și arheologică”, dar rămânând în continuare colaboratorul revistei constănțene, „Analele Dobrogei”. Din articolul programatic semnat în această revistă constănțeană, de președintele „Societății culturale dobrogene” I.N. Roman, reiese, că societatea urmărea realizarea unui larg orizont științific și cultural asupra Dobrogei, prin editarea revistei, împreună cu „organizarea de conferințe, șezători și excursiuni, ca și înființarea de biblioteci și fondarea unui muzeu regional dobrogean”⁹, acest deziderat în sensul realizării unui edificiu muzeal adecvat valorilor patrimoniale. Revista, prin studiile și articolele sale de istorie și arheologie, geografie și geologie, etnografie și folclor, de istorie culturală, și-a dobândit un mare prestigiu național, fiind și azi un titlu de referință în diverse domenii de cercetare. Spiritul de conlucrare i-a animat pe toți îngrijitorii acestei reviste – alături de C. Brătescu, fiind în permanență intelectuali dobrogeni ca Ioan N. Roman, Ioan Georgescu, Carol Blum, Brutus Cotovu, Vasile Helgiu, etc., ca și colaboratori din țară, ca Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Ioan Simionescu, Simion Mehedinți, Oreste Tafrali și alții. Volumul festiv apărut în 1928, intitulat „Dobrogea. Cincizeci de ani de viață românească”, care a apărut la Cultura Națională, cu lărgi ecouri în țară și în străinătate, va constitui o piatră de temelie pentru cercetarea științifică a Dobrogei.

Alături de eforturile culturale descrise, și alte societăți au animat viața spirituală a provinciei pontice, înscriindu-și fiecare contribuția în cronica anilor interbelici. Între societățile culturale cu scopuri vizând educația maselor, se înscrise „Liga pentru educație cetățenească”, condusă de profesorul C. Mureșeanu, autor al unor lucrări de pedagogie și istorie pedagogică, premiate de Academia Română¹⁰. Societatea a activat prin susținerea de șezători și conferințe în Constanța și alte localități dobrogene, având și o publicație proprie, „Limanul” – apărută la Constanța în anul 1923. Prin revista sa, societatea milita pentru refacerea și dezvoltarea așezămintelor culturale, propagarea istoriei naționale, a culturii românești în mase, etc. Pentru partea științifică și-au adus contribuția C. Mureșeanu, Vasile Helgiu, Virgil Cotovu, iar pentru partea literară poetul și traducătorul D. Stoicescu, Marieta Flora, D. Cruti-Delasăliște. Se continua astfel eforturile culturale și educative manifestate încă dinainte de primul război mondial în cadrul Cercului „Cultura” și materializate în coloanele revistei „Cultura”, apoi ale revistei „România Mare”, scoasă de C.P. Demetrescu (Cassius) și I. Borcea-Delasăcele (I. Borceanu)¹¹.

Într-un pandant al revistei „Analele Dobrogei” și anume revista „Dobrogea literară”, s-a încercat să se concentreze activitatea condeiilor literare și științifice legate prin origine sau situare de Dobrogea. Nume ca: Hortensia Papadat Bengescu (aflată în anii ei fertili de la Constanța, perioadă în care și-a scris romanele și a colaborat la „Sburătorul”), Constantin Brătescu, Marius Bunescu, I.N. Roman, Oreste Tafrali, Nicolae Dunăreanu, Gala Galaction, au dat girul acestei reviste, în care au apărut articole de arheologie și istorie a Dobrogei, materiale folcloristice, creații originale și traduceri, însemnări privind mișcarea culturală și artistică dobrogoreană. Merită să fi menționate articolele de istorie și istorie culturală a Dobrogei, între care acelea ale lui Marin Ionescu-Dobrogeanu, laureat al Academiei Române pentru monumentala sa lucrare „Dobrogea în pragul veacului al XX-lea” (apărută în 1904) sau traducerile lui D. Stoicescu din Ovidiu, N. Timiraș din H. Heine și Uhland, Panait Theodoru din Tagore. În anul 1925, revista va scoate un număr care era consacrat marelui poet latin Ovidiu¹².

Nu putem să trecem peste revista culturală educativă „Astra Dobrogeană”, cu subtitul „Buletinul Oficial al Asociației pentru cultura poporului român”, apărută la Constanța între 1929-1930¹³. Aici se menționează o parte din acțiunile de culturalizare ale „Astrei Dobrogene”, activitatea studioului dramatic condus de C.P. Demetrescu¹⁴, șezătorile și conferințele Astrei în localitățile dobrogene. În anul 1935, revista reapare sub numele simplificat „Astra”, cu subtitulul „Foaia de propagandă a regiunii culturale „Astra dobrogeană”, filiala Asociației „Astra” din Sibiu.

Mișcarea cultural-artistică din Dobrogea a fost susținută și de revista „Marea Neagră” a lui D. Cruțiu-Delasăliște, care apoi își va schimba numele în „Marea Noastră”¹⁵. Ea a consacrat numere speciale unor personalități culturale dobrogene¹⁶.

O intensă activitate culturală a desfășurat Cercul „Pro Eminescu”¹⁷. Acesta era menit pentru a realiza monumentul luceafărului poeziei românești pe tărâmul Mării Negre, prin fonduri realizate din conferințe, șezători, ca și din subscripții.

Cercul „Pro Eminescu”, care avea ca președinte pe Ioan N. Roman și secretar pe Valerian Petrescu, a organizat o serie de manifestări culturale prestigioase, care s-au bucurat de prezența unor oameni de cultură și scriitori precum Tudor Vianu, Ion Marin Sadoveanu, Victor Eftimiу, Cezar Petrescu, s.a. Sculptorul Oscar Han a fost ales pentru a făuri bustul poetului și statuia simbolizând Elegia, amplasate sub o arcadă de piatră pe faleză.

În revista independentă săptămânală „Dobrogea”, apărută la Constanța în 1932¹⁸, se cerea dezvoltarea unui Muzeu regional al Dobrogei, realizarea unui palat cultural la Constanța, note despre „mișcarea feminină” etc.

Activități culturale interesante găsim și în revista tulceană „Dobrogea literară”, apărută în orașul dunărean în 1935. În ea s-au publicat articole de culturalizare, creații originale, prelucrări și traduceri, însemnări din viața culturală locală. Din primul număr, la note aflăm despre programul Societății „Tulcea Culturală” și despre activitatea Bibliotecii publice „Cercul didactic” (instituție creată la sfârșitul secolului trecut). Sunt menționate și preocupări folcloristice, creații originale și traduceri, între care poezii de G. Coșbuc și Panait Cerna. Cercetătorul, poate desprinde, dincolo de aspectele efemere, articole de interes cultural sau documentar, articole ce interesează pe istorici, cum ar fi: Monumentul comemorativ de pe Colnicul Hora¹⁹, „Pregătirile pentru primirea Armatei Române în Dobrogea (la 14 noiembrie 1878)”²⁰ etc.

Un alt aspect ce trebuie subliniat, privitor la contribuția culturală desfășurată în slujba unor înalte idealuri, este cel al activităților duse de secțiile „Ligii Culturale” din Dobrogea²¹. Inițial, s-a urmărit „cultivarea conștiinței și solidarității în întreg neamul românesc și întreținerea unei mișcări care să legitimeze misiunea culturală a românilor în Orient” (Dobrogea)²². În comparație cu activitatea desfășurată de secțiile „Ligii culturale” din restul țării²³, cele din Dobrogea au avut unele aspecte caracteristice provinciei. Dar, prezența unui mare număr de transilvăneni stabiliți în Dobrogea a avut o influență rodnică asupra acțiunilor organizate. Activitatea desfășurată era bine apreciată de Comitetul central executiv al societății²⁴. Organul neoficial al Ligii

Culturale, secția Constanța, era revista „Gânduri de la Mare”, scoasă la Constanța între 1937-1942. S-au publicat aici articole privind geografia, etnografia, istoria și arheologia provinciei pontice, creații originale și traduceri ale unor colaboratori constanțeni, încercând să contribuie la afirmarea talentelor locale, inclusiv prin recenzii la cărțile acestora. Semnalăm printre colaboratori pe ovidiologul Carol Blum, profesor de lb. latină la Liceul „Mircea cel Bătrân”²⁵, pe geograful și etnograful Constantin Brătescu, pe arheologul Radu Vulpe, pe Ion Simonescu, alături de poetii și traducătorii constanțeni Grigore Sălceanu, Ioan Micu, Aurel Dumitrescu, și alții.

Fără a avea pretenția de a fi prezentat (fie și sumar) toate societățile și cercurile culturale dobrogene dintre cele două războaie mondiale, toate activitățile culturale desfășurate de acestea, încheiem aici, încercând să tragem o concluzie.

Societățile și cercurile culturale din Dobrogea interbelică, au constituit surse de emulație spirituală, factori de opinie și educație, contribuind fiecare, într-o măsură sau alta, la dezvoltarea unui climat de progres în contextul culturii naționale.

NOTE

1. Marin Stanciu, Aspecte economice și social-politice dobrogene din anii 1918-1920, în vol. Comunicări de istorie a Dobrogei, M.I.N.A. Constanța, 1980, p. 208-210.
2. Radu Vulpe, Activitatea arheologică în Dobrogea, în vol. Dobrogea, 50 de ani de viață românească, 1928, p. 137; D.M. Pippidi, Contribuții la istoria veche a României, 1967, passim.
3. Comunicări de istorie a Dobrogei, M.I.N.A. Constanța, 1980, p. 30.
4. Constanța. Monografie, colecția județele patriei, Buc., 1980, p. 159.
5. C. Dumitru Zamfir, Octavian Georgescu, Centenarul presei dobrogene (1879-1979), mss. Biblioteca județeană Constanța.
6. Vezi articolele consacrate lui C. Moisil în „Memoriile secției de științe istorice” (ale Academiei R.S.R.) seria a IV, 1975-1977, Buc., 1978.
7. „Arhiva Dobrogei”, vol. I, Buc., 1916, Prefața lui C. Moisil; vezi și Anuarele liceului din Tulcea pe anii 1902-1903; 1903-1904, 1909-1910.
8. Stoica Lascu – Ioan N. Roman (1866-1913), în Comunicări de istorie a Dobrogei, M.I.N.A., Constanța, 1980, p. 159 și urm.
9. „Arhiva Dobrogei”, vol. III, nr. 1, 1920, p. 39-40.
10. Gh. Coriolan, Dr.C. Mureșeanu, omul și opera, în „România de la Mare” 2, nr. 92, 2 septembrie, 1935, p. 2.
11. „România Mare”, subintitulată „Revista literară națională”, a apărut în 38 numere la Constanța. Din comitetul de redacție au făcut parte Petru Vulcan, C.P. Demetrescu, Ion Borcea (Delasăcele), Ion Gabroveanu, N. Iacobescu. Printre colaboratorii revistei, îl întâlnim

- și pe Vasile Canarache, cu versuri și articole patriotice.
- 12. „Clipa”, nr. 106, din 10 iunie 1925, recenzează elogios acest număr, constatănd că revista constănțeană a fost singura (din țară) care a acordat un număr evenimentului cultural de rezonanță internațională care reunea Sulmona și Constanța ca patrii ale poetului latin, autorul „Metamorfozelor”, „Tristelor” și „Ponticelor”.
 - 13. Despre activitatea Astrei Dobrogene, vezi: „Dacia”, 14, n. 163, 28 iulie 1927, p. 1; 14, nr. 168, 170, 175 alte numere până la nr. 272 din 14 dec. 1927.
 - 14. „Astra Dobrogeană”, Constanța, an. 1, nr. 3-4, iulie 1929, comentează spectacolul cu „Fântâna Blanduziei” de V. Alecsandri, dat în sala de spectacole din Constanța, de studioul dramatic al Astrei, condus de C.P. Demetrescu.
 - 15. A nu se confunda cu revista „Marea Neagră”, Revista Ligii Navale Române, editată la București de Eugen Botez (Jean Bart), apoi de A. Negulescu (Moș Delamare).
 - 16. Asfel nr. din 1 octombrie 1933 este dedicat lui Al. Gherghel, „Sonetistul Dobrogei”, publicist și om de cultură cu vederi progresiste; nr. din 15 octombrie 1933 este consacrat istoricului Marin Ionescu Dobrogeanu.
 - 17. Despre activitatea Cercului Pro Eminescu, vezi „Dobrogea” nr. 2, nr. 14, nr. 16, 18, 20, 25, 30, §.a.
 - 18. O prezentare a revistei face Vasile Petre Fati, în „Dobrogea Nouă”, 22, nr. 6361, din 25 ianuarie 1969, p. 3.
 - 19. „Buletinul comunal”, Tulcea, 1, nr. 1, din 1 iulie, 1932, p. 5-6.
 - 20. Idem, an 1, nr. 4, din 5 august 1932, p. 5-7.
 - 21. „Constanța”, 28 iunie, 1892, p. 1, m 23 mai 1893, p. 1, 5 martie, 1895, p. 3.
 - 22. „Constanța”, 13 decembrie 1892, p. 1.
 - 23. Vasile Netea, Gh. Marinescu, „Liga culturală și Unirea Transilvaniei cu România” Ed. Junimea, Iași, 1978, p. 130-204.
 - 24. Pentru Congresul de la Constanța al Ligii Culturale, Rapoarte și informații, Vălenii de Munte, 1912, p. 39, 75.
 - 25. Carol Blum a publicat o serie de Studii și articole în periodicele dobrogene, mai ales despre Ovidiu, cel mai pertinent dintre ele este studiul Cauzelor relegării poetului roman P. Ovidius Nasa la Tomis, apărut în „Analele Dobrogei” an IX, 1928.

**CULTURAL SOCIETIES AND CIRCLES IN DOBRUDJA
BETWEEN THE TWO WORLD WARS**
Epitome

As in all the other romanian provinces, a revival of cultural societies, associations and circles is noticeable in the time between the two world wars. Every one of these had its own publication. Their main purpose was to develop the local spiritual potential as a part of a national framework; among them, the most remarkable ones were „Societatea Culturală Dobrogeană” (the Dobrudjan Cultural Society); „Liga Culturală” (the Cultural League); „Liga pentru Educație Cetățenească” (the Citizen's Education League), the „pro Eminescu” circle, etc.

The cultural societies and circles in the Dobrudja of the 1920es and 1930es were sources of spiritual emulation, opinion and educational factors, each of them playing its part – more or less – in the development of a climate of progress in the context of the national culture.

OPERA LUI ALEXANDRU CIUCURENCU ÎN MUZEUL DE ARTĂ CONSTANȚA

Dacă ar fi trăit, Al. Ciucurencu ar fi împlinit, la 27 septembrie, 99 de ani. Viața sa străbătută de o chinuitoare solitudine, în ciuda asistenței pe care numeroși foști elevi i-au acordat-o, încercând a umple golul unei familii fără copii, apăsată de boala și apoi moartea soției, de boala pictorului însuși, viața lui Ciucurencu apare consemnată în monografii cu date uneori înrudite cu legenda: fiul hămurarului din Ciucurova, comună situată în nordul Dobrogei de unde își trage obârșia numele său, născut la Tulcea în 1903, pleacă pentru studii la București; în tren i se fură avutul agonisit în anii de ucenicie la meșterul zugrav de biserici Mihail Paraschiv din Tulcea și, înfruntând vicisitudinile unui trai lipsit, împovărat de greutăți materiale, izbutește totuși să urmeze studii de artă în țară 1921-1928 și la Paris în anii 1931-1932.

În casa sa, situată în București, lângă Arcul de Triumf, în spațiul atelierului mic, dreptunghic, inundat de lumină, în care încăpeau doar artistul, șevaletul, pânzele și culorile, Ciucurencu își trăia majoritatea orelor din zi și adesea din noapte, lucrând cu pilduitoare dăruire.

Șevaletul, în dialog direct, permanent cu paleta; paleta - strălucitoare alăturări de culoare - lumină, apărea intrusului ca o fereastră deschisă spre incandescența luminii inclusă aici culorii ca o sălbatecă, terifiantă corolă formată din „mușcătoare” pete de culoare.

Interlocutor parcimonios în comunicare, devinea și mai greu abordabil dacă-i cereai să-ți vorbească despre lucrările sale: naturi statice, peisaje limitrofe Bucureștiului, portrete și foarte rar compozиții. Închis în sine, nu se plângea niciodată de propria-i boală; era totdeauna uimitor și parcă jenat de semnele de prețuire ce i se arătau. Credea în arta sa și, desigur, prin „mistuitorul” act al creației avea reprezentarea reală a valorii picturii sale. Nu era falsă modestie, ci sublimă umilință în fața miracolului frumuseții naturii și o adâncire atât de mare în zâmislirea picturii, încât nu-și contura faptul că izbânzile sale, apărute în salturi îl impuneau înscriindu-l, prin întregul lor, liniei ascendențe picturii românești contemporane, ca reprezentant de seamă, printr-o operă de aleasă ținută, în ansamblul ei.

„Luchian este marea mea dragoste”, afirma prin anii '70 Ciucurencu, fiind unul dintre pictorii cei mai legați din istoria artei

românești de numele și arta marelui înaintaș, cu a cărui operă a avut adesea chiar afinități tematice. Dar admirația și, în consecință, influența lui Luchian nu s-a redus la împrumuturi întâmplătoare. Întreaga viziune picturală a creației lui Ciucurencu din anii 1940-1950, atât de unitară, susținută și proprie, este în bună măsură consecința studiului operei lui Luchian; multe dintre întâlnirile lui Ciucurencu cu arta acestuia fiind explicabile ca ecouri ale unor afinități de temperament și viziune: sinceritatea față de impresia vizuală consemnată în schiță, tendința de simplificare a formei, tușa rapidă, directă, strălucitoare; toate acestea par corespondențe ale unor spirite înrudite în căutarea și descoperirea caracterului modern al picturii epocii.

Cât privește atitudinea lui Ciucurencu față de arta lui André Lothe ea este oarecum similară cu interesul lui Luchian pentru pictura lui Manet. Ca și înaintașul său, Ciucurencu nu va prelua elemente vrednice de asimilat decât după o chibzuită gândire, acceptând influența doar în momentul profund simțit al posibilităților proprii de integrare a lor organică în stilul propriu, menite să contribuie la configurarea acelei „matrice stilistice durabile”, proprii, potrivit formulării lui Lucian Blaga.

Astfel, aceste două importante „modele”, a căror aşa-zisă influență se va topi și omogeniza în inconfundabila creație a lui Alexandru Ciucurencu, purtând pecetea unei viziuni proprii, de o franchețe și simplitate ce vizează esența lucrurilor, vor fi în măsură să releve mai puternic caracteristica operei artistului, de o intensă și ardentă vibrație interioară.

Și dacă influența lui André Lhote se circumscrie anilor de debut, - 1932- aproximativ 1936, autoportretul din acest an (1936) stând mărturie, vom constata că în chiar această perioadă se vădesc deja căutările febrile ale definirii acelei viziuni proprii, sens în care studiul creației anilor 1934-1936, în ansamblu, este în măsură să confirme supozitia. În cazul nostru, o atență analiză a lucrării „Nud”, inv. nr. 312, datat 1934, din proprietatea Muzeului de Artă Constanța, va scoate la iveală că trăsăturile specifice creației lui Ciucurencu începuseră să se contureze și că, probabil, autoportretul din 1936, rezolvat în viziune și stil André Lhote să fi fost un remember, poate chiar un omagiu dedicat maestrului său. Dar, să vedem care sunt caracterele picturii lui Ciucurencu evidente în această lucrare, ce se vor continua, adâncindu-se, epurându-se de detaliu, sublimându-se treptat, până la sinteza cromatică de maximă intensitate a anilor 1970-1972.

Claritatea și diluția culorii, această din urmă trăsătură desincințând dintr-o legătură firească, în cadrul școlii românești, poate din arta lui

Pallady, sau înrudindu-se pur și simplu cu aceasta.

Lumina integratoare și conținută totodată a culorii, liniile întrerupte ale conturelor, de fapt accente ce delimitizează, pe formă proprie petele de culoare, sunt elemente de gramatică plastică proprie, ce se vor afla mereu adâncite, purificate, până în jurul anilor 1944. Și tot în această perioadă se adâncesc și se evidențiază afinitățile cu arta lui Luchian, la care ne refeream.

Muzeul de Artă Constanța deține în patrimoniul său 19 lucrări datorate artistului: 18 ulei pe pânză sau carton și o guașă. După datarea sau posibila lor datare, ele se pot grupa perioadelor: 1934 - 1950; 1950 - 1961; ultimei etape i se înscrie o singură lucrare din 1972, „Natură moartă”, inv. 3770.

Lucrarea „Nud” (u.p.l.c. 545 x 457, semnat și datat dr. Jos cu creionul: C.A. 1934), la care ne-am mai referit, executată doar la 3 ani după terminarea studiilor, relevă faptul că artistul își definise stilul, netributar niciunui dintre artiștii și profesorii întâlniți până atunci. Totodată vom constata că Ciucurencu realiza, încă de pe atunci, opere de subtilă organizare cromatică și rafinată atmosferă, în spiritul general al picturii românești, propriu acelor personalități al căror contact cu arta franceză fusese mai îndelungat.

Operele incluse perioadei 1934 - 1950 îl definesc pe Ciucurencu Alexandru ca pe un sensibil colorist, pentru care lumea formelor pare guvernată de culoare, pare destinată să se dizolve în lumină și culoare. Armonii subtile, diafane se încheagă pe pânze, în care arabescul unor linii negre, mai subțiri sau mai consistente, dar niciodată continue, urmărind oarecum conturul, sugerează elementul principal conținut în imagine, în a cărei atmosferă generală se integrează armonios.

În această perioadă, linia concretizată aparent doar ca accente, ca sugestie vagă de formă, joacă și rol compozițional, punând elocvent în valoare nu numai forme, ci și închegarea cromatică a imaginilor, acesta din urmă fiind element principal și scop final urmărit cu obstinație de către artist. Acestei etape i se înscriu lucrările: „Nud” - 1934; „Odalisca” - 1936; „Femeie în interior” - 1939; „Jucătorii de șah” - 1939; „Natură statică cu flori” - (1939 - 1941); „Flori” - (1939 - 1941); „Curte cu camioane” - 1941; „Căruțe” - 1941; „Peisaj” - (1941 - 1942); „Femeie în interior” - 1943; „Tinerețe” - 1944; „Natură statică” - 1945.

Treptat, conturele negre încep să joace un rol tot mai important în compozиții și peisaje, în sens delimitativ: imaginile, organizate de cele mai multe ori pe orizontală, cuprind mai multe detalii ce se cer definite, implantate mai puternic în spațiu. Este perioada anilor 1950 - 1960 căreia i se grupează lucrări precum: „Sediul G.A.C. Mogoșoaia” - 1959; „Nud” - 1960; „Portul Constanța” - 1960; „Nud” - 1960; „Lalele, garoafe și mere” - 1961; „1 Mai liber” - 1966.

Colorist prin excelență, Ciucurencu și-a înnoit, aşa cum am mai spus arta sa din timp în timp, etape ale evoluției sale putând fi decese-late din ansamblul operei, determinate și încadrate unor ani, în consecință. Aceste înnoiri, vizând calitatea plastică a culorii, nu au însemnat niciodată repetiții, ci, în cadrul aceleiași arii tematice, artistul și-a construit opera sa de mare bogătie cromatică și de mare sensibilitate, unică în plastica românească a veacului trecut.

Simplificarea treptată a paletei, redusă doar la câteva culori – albastru deschis, verde, orange, ca în „Natura statică” datată 1972, subliniază forța lirică terifiantă a culorii. Transparența ei, paradoxal aplicată în strat gros, consistent, relevă capacitatea artistului de maximă interpretare a naturii prin culoare. În același timp, motivul pictural, redus și el la câteva elemente, devine pretext al jocurilor de culoare, contribuie la accentuarea expresivității, la sublinierea vigorii cromatice, care, nu este greoaie, ci vapo-roasă. Lumea formelor apare astfel guvernată de spiritul general al operei, de evocare a naturii – metaforă, constituită prin alăturări cromatice, în care conturul negru a dispărut complet, lăsând liberă sublima esențializare a formei topită în culoare.

Înscrise aşadar acestor trei etape de creație artistică, lucrările lui Alexandru Ciucurencu aflate în patrimoniul Muzeului de Artă Constanța conturează aproape în întregime trajectul operei sale în evoluția ei, și oferă prilejul cunoașterii demersului creator al artistului de-a lungul unor etape distințe în definirea acestui mare colorist al artei românești contemporane.

*
* *

Alexandru Ciucurencu face parte din impresionantul grup de artiști (peste 160), născuți pe pământ dobrogean. El se alătură, între aceștia, unor mari personalități ale artei naționale, precum: Ion Jalea – n.1887 - d.1983; Lucian Grigorescu-n.1896 - d.1965; Boris Caragea – n. 1906 - d. 1982; Wanda Sachelarie – n. 1918; Spiru Chintila – n. 1921 - d. 1985; Ion Bitzan –n.1924 - d.1997; Albert Poch – n.1930; Ion Nicodim –n. 1932 și mulți alții.

L'ŒUVRE D'ALEXANDRU CIUCURENCU DANS LE

MUSÉE D'ART DE CONSTANTZA

Résumé

L'auteur compose un portrait artistique et moral de celui qui a été Alexandru Ciucurencu, peintre de grand renom dans l'art plastique roumain ; s'il avait vécu, il aurait fait 98 ans, au 27 septembre 2001.

Le musée de Constantza a dans son patrimoine 19 toiles dues à l'artiste, dont 18 en huile sur toile ou carton et une gouache, appartenant à trois périodes : 1934 – 1950, 1950 – 1961 et 1972.

Al. Ciucurencu fait partie du groupe impressionnant d'artistes (plus de 160), nés sur la terre dobroudjienne, se situant à côté de quelques grandes personnalités de l'art national roumain.

NICOLAE IORGA ET LA DOBROUDJA

Parmi les hommes de science roumains, N. Iorga a été le savant qui a mis sa plume au service de la démonstration, à l'aide des arguments historiques, du caractère roumain de Dobroudja, avec une passion et une constance des plus remarquables ; il a été le patriote qui a utilisé son éloquence oratoire pour faire connaître, dans les cercles intellectuels et politiques du temps, nos droits sur cet espace de l'ethnogenèse roumaine ; il a été le journaliste qui, à travers des dizaines d'articles a souligné la justesse de ces droits, la pérennité roumaine de la Dobroudja ; il a été le voyageur qui a battu cette zone du Pays aussi, faisant don aux contemporains des images et des impressions de grande force suggestive, spécifique à N.Iorga, concernant les départements transdanubiens et les laissant ensuite à la postérité.

A travers ces lignes-ci, on ne va pas s'occuper de la manière dont la Dobroudja et les événements historiques circonscrits à celle-ci sont intégrés à ses travaux de synthèse, ayant des thématiques particulières, ou bien à ses monographies scientifiques spéciales – comme, par exemple, *Etudes historiques sur Chilia et Cetatea Albă* (parue en 1900) et *Venise en pleine Mer Noire*. I. Dobrotici (parue dans les „*Annales de l'Académie Roumaine*”, en 1914). On va essayer de passer en revue, signaler, les principaux repères bibliographiques circonscrits aux travaux de vulgarisation, aux conférences publiques, aux interventions dans le Parlement et aux articles publiés dans le journal „*Neamul Românesc*” („*Le Peuple roumain*”).

Berceau de l'ethnogenèse roumaine. Dès le début, il faut souligner la force et la constance de la conviction de N. Iorga concernant l'évidence du caractère roumain, *ab initio*, de la Dobroudja – celle-ci se constituant en composante de notre ethnogenèse ; c'est une idée qui se retrouve, constamment, dans ses écrits, un axiome que N. Iorga relève toujours dans ses conférences publiques à thématique dobroudjienne. C'est ainsi qu'au début de 1910, étant invité à Tulcea par la filière locale de *la Ligue culturelle*, il donne la conférence intitulée „*Ce que nous représentons en Dobroudja*” publiée la même année avec le sous-titre „*Idées de la conférence donnée au 14 janvier 1910 par N. Iorga*”. Tout en démontant les préjugés „des uns” (*la propagande bulgare – n.n.*) qui „aiment nous nommer „étrangers” car, c'est seulement à

partir de 1877 que le drapeau tricolore y flotte", N. Iorga développe devant l'auditoire de Tulcea les fondements historiques de nos origines, en tant que descendants de la romanité orientale, héritiers de la civilisation des Romains et des Géto-Daces. „Les temps des rêveries sentimentales et orgueilleuses de la seule et authentique origine romaine sont déjà passés. A présent, nous savons bien ce que nous sommes dans notre corps et, en grande mesure, même dans notre âme. Dès l'antiquité la plus éloignée (*sic !*), depuis les vallées des Carpates jusqu'à la ligne entière du Bas-Danube et depuis là jusqu'aux montagnes des Balkans, d'ici jusqu'au majestueux Constantinople, jusqu'aux eaux bleues des mers du Sud, il y avait un seul peuple qui a longtemps regardé les Romains avec la haine de l'ennemi et finalement avec la douleur du vaincu que sa diligence n'a pu quand même sauver. Certains d'entre eux sont appelés Daces, Gètes ; mais en entier, il s'agit du grand peuple des Thraces.

Qu'ils fussent des Barbares que la civilisation romaine eût remplacés ? Qu'ils fussent des sauvages sans pays, sans honneur, et dépourvus de tout élément de civilisation ? Certainement pas. Leur civilisation, sans doute moins forte que celle des Romains, était authentique et harmonieuse. Elle comprend les labours des champs, l'habitation de la famille, le sens de la vie d'Etat, des notions religieuses supérieures, qui s'élevaient jusqu'à l'idée de l'immortalité, que d'autres païens plus civilisés ignoraient et qui demandaient des sacrifices dont seuls les peuples très braves peuvent être capables.

De ces aïeuls-là – disait N. Iorga – nous avons non seulement le plus de notre sang, mais aussi presque toute notre culture populaire : l'habitation, la totalité des biens, le travail de la terre, l'art à côté d'autres vertus essentielles comme l'élan, la hardiesse guerrière, la ténacité dans la lutte.

C'est en tant que représentants du peuple le plus ancien qui ait vécu dans ces régions possédant les premiers éléments de civilisation que nous nous présentons ici, en Dobroudja aussi (n.s.)".

Par des mots simples, compréhensibles pour l'auditoire présent, N. Iorga retrace l'évolution, dès „l'antiquité", de l'espace compris entre le Danube, la Mer et les Balkans, tout en insistant, bien sûr, sur le territoire dobroudgien, là où chaque petit lopin de terre est un témoignage, par ses vestiges, de notre pérennité, contrairement aux prétentions des allogènes. „Je ne peux point imaginer quels documents apporteraient les autres ; mais pour nous, chaque morceau de marbre blanc qui revoit la lumière du jour, toute plaque de bronze devenue verte, qui laisse reconstituer ses lettres romaines sous nos yeux, sont des preuves péremptoires de notre droit sur la rive droite du Danube (n.s.)".

En qualité d'héritiers de Trajan et Décébal „l'arrière grand-père",

il revient aux Roumains le devoir de les honorer avec vénération comme des fondateurs du peuple ; N. Iorga a, à cet égard, des mots durs pour la manière dont les contemporains montrent leurs sentiments de piété et il propose : „*Un monument qui consacre notre reconnaissance pieuse et, en même temps, nos droits éternels* (n.s.) qui pourrait rejoindre nos deux aïeuls – pour le corps et pour l'esprit. Deux mille ans après la vieille haine sanglante, après les douleurs et les triomphes d'autrefois, après le temps du feu et du sang, ce qui a marqué en même temps les commencements du destin d'un peuple nouveau (n.s.), que les deux se retrouvent réunis en bronze et en marbre : le martyr saint de la défense de son peuple et de son pays et le serein Empereur conquérant”.

Des années plus tard, à une autre occasion, N. Iorga allait donner une conférence à Constantza, au 23 septembre 1927, sur le thème : Les Roumains sur la rive droite du Danube ; il se trouvait à Constantza, pour la première fois après la guerre mondiale, pour assister à l'inauguration du Théâtre de la „Ligue culturelle”(le théâtre „Tranulis”). Lors de cette conférence – à laquelle, selon la presse du temps, „ont assisté plus de 2000 personnes, lesquelles, à côté du public ramassé dans la rue, ont fait une vraie manifestation en l'honneur du grand savant”(„Dacia”, le 24 sept. 1927) – N. Iorga parle de l'importance des localités roumaines de la rive droite du Danube et il souligne notre ancienneté et notre primauté : „*Ici, en Dobroudja, nous n'avons pas jailli d'un coup, à un moment de chance guerrière ou d'arrangement diplomatique ; par contre, nos établissements sur les deux rives sont des plus anciens et jamais abandonnés* (n.s.).

A côté des riches cités grecques de la côte : Histria, Tomi, Kallatis, sur cette terre il y a eu aussi, dans le temps, des agglomérations rurales. Les fouilles du grand archéologue que nous regrettions, V. Pârvan, ont démontré que, ici aussi, le village gélique a existé, et que, ensuite, une vie laborieuse et modeste de colons romains s'y est développé, dans des vici similaires à ceux de la rive gauche du Danube. Nous sommes donc dans ces endroits longtemps avant la formation du peuple roumain par nos deux ancêtres.

Lorsqu'il s'agit de nos origines, nous pensons à la Dacie et c'est bien juste. Mais N.I. souligne avec fermeté que – cette Scythie Mineure n'est pas du tout un élément moins précieux dans notre évolution, et le cachet romain ne s'y est moins imposé en deçà de la rive. Depuis la Montagne jusqu'à la Mer, dans les temps de la formation roumaine, il y a eu non seulement la même domination, mais aussi les mêmes formes de vie humaine”. Comme on peut facilement observer, pour N.I. l'ethnogenèse roumaine ne se limite pas seulement à la Dacie, le territoire de l'actuelle Dobroudja étant, à juste raison, une composante

de la naissance et de l'existence même du peuple roumain. De plus, dans la vision du savant roumain, le territoire compris entre le Danube et la Mer n'est pas un espace quelconque dans cette zone du monde car il représente une entité historique unique. „Il n'existe pas peut-être, dans l'ancien monde classique une autre région qui ait réuni de manière plus unitaire et plus harmonieuse les qualités d'initiative hellénique avec la solidité d'organisation de l'ordre romain, comme en Dobroudja, cette vieille „Scythia minor”. Il n'y a non plus une seconde région où toute l'activité des sociétés modernes ait été moins capable – ajoute-t-il avec causticité – de faire oublier ce caractère gréco-romain, lequel, s'il n'est pas rappelé par les ruines de surface ou par les monuments conservés en toute la plénitude de leurs belles lignes, est quand même imprégné jusque dans l'aspect de ce coin de terre qui paraît être par lui-même une création des représentants de l'antiquité civilisée” - c'est par ces mots que N.I. commence son travail paru dans une période malheureuse, à „Jassy” en 1917, **Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobroudja** (92 p.).

La civilisation roumaine en Dobroudja est représentée aussi, selon N.I., par l'existence du christianisme dès ses débuts, avec ses martyrs qui ont souffert ici aussi pour que la Foi triomphe. „Et chaque fois que le bon vieux christianisme de Dobroudja se met en évidence par des vestiges de ses monuments, nous y reconnaissions nos ancêtres qui ont lutté et vaincu pour leur foi.

Ainsi, nous représentons ici à la fois – disait N.I., en 1910, aux habitants de Tulcea – la souffrance et la victoire des débuts de la foi chrétienne”.

Le long des siècles qui ont suivi, pendant la deuxième moitié du premier millénaire, la Dobroudja se confronte avec plusieurs peuples barbares, exclusivement les Bulgares – mais sans que l'élément autochtone, le Roumain dobroudgien, soit disloqué de son foyer ancestral. „Ceux qui haïssent notre règne, naturel et justifié, sur cette terre (recte, les Bulgares – n. n.), eussent-ils fièrement pensé à ces conquérants dès le temps des Visigoths jusqu'à Asparuc le Bulgare. Les eussent-ils vus avec les habits tachés du sang des luttes finales, avec leurs armes menaçantes, avec leurs drapeaux volant au vent du Danube et de la Mer.

Qu'ils soient fiers de ce dont ils peuvent l'être et de ce qu'ils possèdent !” disait-il à Tulcea (ici, il y avait, en 1910 une forte communauté bulgare) et il continuait : „Mais, nous y voyons, à côté des cortéges les plus triomphants de ces Barbares-là, autre chose qu'un pauvre fugitif civilisé qui rejoigne les montagnes pour vivre dans leurs cachettes. Rejetons cette légende-ci qui est une légende humiliante. Nos ancêtres – démythisait-il à juste raison – n'avaient pas de coeurs

de fugitifs épouvantés". Par contre, le Roumain autochtone a continué son existence dans l'espace de ses aïeuls, conservant son identité nationale, cultivant son champs, jouissant de ses récoltes et alimentant aussi le Barbare, c'est-à-dire le „sauvage de passage" - selon les mots de N.I. „Mais, même pendant les jours les plus durs, on ne s'est pas confondu avec les envahisseurs. Il y a quelque chose qui nous a maintenus au-dessus d'eux. Et ce n'est ni la bravoure, ni l'obstination, ni la soif de terre ou de domination, ni l'âpre esprit avare qui aujourd'hui même fait distinguer certains concitoyens des Roumains en Dobroudja. Pas de tout. Il s'agit de quelque chose de plus noble – affirmait-il, en 1910, surprenant de manière si suggestive les ressources de la résistance roumaine en Dobroudja. A côté des bandes rapaces qui couraient ce pays scythique, il y avait toujours quelqu'un sans armes qui labourait la terre pour en obtenir le pain bénit par Dieu, pour le rompre en morceaux que l'on offrait aux siens et dont on donnait un aussi au méprisé sauvage de passage. C'est de cet homme modeste et laborieux que nous sommes fiers plutôt que des mille et cents victoires. Celui-ci est notre aïeul, représenté par tout paysan roumain de Dobroudja (n. n.)".

Cet éloge émouvant adressé au paysan dobroudgien, doué d'une puissante résistance nationale et en même temps de la capacité d'assimiler plusieurs éléments venus de partout, pourrait être complété par un autre éloge formulé par N.I. dans l'article *Aux Pieux Montagnards* (du journal „Le Peuple Roumain", au 27 juin 1918).

On considère, à juste titre, que ces braves pâtres de Transylvanie ont, au XIX-e s., une contribution décisive dans le processus de consolidation de la nationalité roumaine d'au-delà du Danube. « En Dobroudja, non seulement on perd (*nota bene*: l'article est écrit pendant l'été terrible de 1918, quand les Puissances centrales avaient tranché à leur profit une partie importante appartenant à l'Etat Roumain, inclusivement les départements transdanubiens – n. n.) – tant que le destin va le permettre – une vieille région roumaine, un âtre des ancêtres Daces et romains, renouvelé par la suite par nous-mêmes, leurs héritiers de droit, mais, à beaucoup d'égards, on compromet une réalisation nationale des Roumains Transylvains ou Montagnards (n. s.).

En effet, excepté certains coins de Vrancea, région touchée aussi par la nouvelle frontière, il n'y a pas d'autre endroit où ces pâtres de père en fils aient accompli une telle œuvre de colonisation pareille à celle de Dobroudja.

Des villages entiers sont les leurs – pour un délai de temps et puis pour toujours. Leur langue et leurs habits se conservent jusqu'à présent, malgré la contribution des Roumains venus des autres zones.

Ce ne serait que par le déracinement de la population que leur cachet disparaîtrait (n. s.)". En contraste avec la lenteur spirituelle et la modestie de la priété des Bulgares, en général, et surtout de ceux établis en Dobroudja, la préoccupation de bâtir des Montagnards est remarquable, ce côté de leur dévotion, d'essence native, constituant l'essence du revirement de l'esprit roumain dans la Dobroudja ottomane. „Notre „Mocan” édifie, il bâtit car il entend fixer son peuple sur cette terre nouvelle par d'autres établissements aussi, en dehors de sa propre habitation.

Montrez-nous, écrivait-il en 1918, une seule vieille église édifiée par les gens de Cotel (p. VIII) (c'est-à-dire, des Bulgares fixés en Dobroudja), arrivés au XIX e siècle (n. n.) ou par leurs congénères, venus de partout ! Tout ce qui représente la foi chrétienne dans une forme à valeur historique provient des Roumains, et très souvent des „Mocani” (Montagnards) tout comme, aux débuts du christianisme, puisqu'il ne s'agit pas d'une extension de l'influence grecque, ce qui domine c'est la langue latine donc la langue des Romains” (pour exemplifier, N.I. fait des références à l'existence du monastère de Cocoșu, des ermitages de Hamcearca, Taița et Tichilești, „villages de notre gent”).

Dans ses allocutions, articles et conférences sur la Dobroudja, N.I. revient sans cesse sur l'arrivée des Bulgares, au sud Danube, au VII e s., aux temps où ils étaient des Barbares, puis sur leur fixation au cours des temps modernes, quand, dans la première moitié du XIX-e s., l'Empire Russe les avait attirés en Bessarabie. Ne pouvant pas s'adapter aux réalités tzaristes, ils reviennent sur leurs pas ; en chemin, beaucoup d'entre eux restent en Dobroudja, vers laquelle affluent par la suite d'autres familles de Bulgares aussi. Cette question est largement discutée dans „Droits nationaux...” ; N.I. indique clairement – dans un livre destiné à l'opinion publique et aux cercles politiques internationaux – les circonstances de leur fixation dans l'Empire Byzantin, dont la faiblesse militaire et politique a favorisé la fondation [du premier État bulgare conduit par un tsar]. Ils pénétrèrent « dans le monde de la civilisation supérieure des Byzantins, passent, comme à travers un couloir, par cette bande étroite de pays située entre le Danube inférieure et la Mer Noire», mais ils ne sont pas, sans aucun doute, les fondateurs d'un nouvel ordre politique, ils ne se trouvent pas à l'origine de certaines lois social-économiques ou des actes supérieurs de civilisation ; „ce fut comme pour les Francs, dans leur première période de fixation, un camp toujours prêt à se déplacer de cette terre envahie vers d'autres terres, plus heureuses, à dévaster. Et cela ne suffit pas – écrit-il catégoriquement - pour s'arroger des droits sur un territoire (n. s.)”. On a mentionné que N.I. signalait

souvent, dans ses allocutions, le caractère transitoire de la domination bulgare dans l'espace d'entre le Danube et la Mer ; ainsi, par exemple, dans une intervention devant l'Assemblée des Députés, au 21 décembre 1912, il rappelle „que, dès sa fondation, l'Etat Bulgare est seulement passé à travers ces régions. Par conséquent, la Dobroudja a été pour celui-ci un chemin seulement, celui dont la Dobroudja a pris son nom ; Dobrotici, le fils de Dobrotă, ne prouve rien par son nom, car ce nom est des plus utilisés par notre peuple aussi.

J'ai mentionné aussi (dans une communication présentée à l'Academie, devant les élus de la nation – n.n.) la présence des soldats roumains à Silistra, la présence des soldats de Mircea le Vieux, qui a régné sur ces deux cits. Or, on sait bien que posséder ces deux cités, placées dans de tels territoires c'est, en fait, posséder aussi ces territoires entiers. Qu'est-ce que vous voulez dire donc?(- Et il raille ses collègues de chambre en disant :-) Pour que se fût une possession de fait de la Dobroudja, aurait-on eu besoin de juges de paix, de sous-préfets et de gendarmes ruraux entre Chilia et Silistra?".

Mais l'arrivée des Ottomans vers le nord de la Péninsule des Balkans marque le changement du statut du territoire d'entre le Danube et la Mer, là où les capitaines de Mircea étaient les chefs. La Dobroudja est intégrée à l'Empire Ottoman et celui-ci mène une politique d'implantation d'éléments musulmans à côté de la population roumaine autochtone. Celle-ci est sans cesse revigorée avec des Roumains venus de Valachie et de Transylvanie ; c'est surtout pour s'échapper aux impôts dûs aux boyards que le paysan de Valachie passe au-delà du Danube, „dans le pays du Turc, où il n'y avait pas de servitude. C'est ainsi que des centaines, même des milliers de familles constituées d'hommes libres, fiers, guerriers y sont venues ; ce n'étaient pas de domestiques pour les propriétaires fonciers bulgares comme le sont les vétérans d'aujourd'hui – disait-il, de manière critique, dans l'allocution mentionnée de 1910. C'est avec de tels hommes fiers – si braves qu'ils tenaient tête à nos Seigneurs en traversant le Danube, car ceux-ci venaient du pays de la servitude humaine, étant les porteurs des éléments d'une culture rurale véritable et harmonieuse – que nous avons colonisé ainsi, dès 1600, la Dobroudja déserte, devenue grâce à nous (n.s.) la plus belle et fertile". A côté des Roumains de Valachie, il y a en aussi les pâtres transylvains - dont beaucoup se sont définitivement fixés en Dobroudja – qui ont revigoré, au Moyen Age, l'esprit roumain dobroudgien. „Après avoir passé l'hiver ici, des années de suite avec leurs troupeaux, les Montagnards („Mocanii") sont devenus, peu à peu, cultivateurs – disait-il aux habitants de la ville de Tulcea. La génération suivante a produit de riches marchands ingénieux et économes. Ainsi, nous colonisons, pour la

deuxième fois, la Dobroudja du Turc, non pas avec des exilés errants et pauvres, mais avec des éléments paysans les meilleurs et les plus fiers (n.s.)".

En ce qui concerne les Ottomans, ceux-ci ont été fixés par l'Empire surtout au centre de la région, pour des raisons de stratégie, N.I. expliquant dans „Droits nationaux”, avec beaucoup d'exemples, ce processus de „musulmaniser” la Dobroudja. „Il faut donc admettre avec nécessité qu'en dehors des alentours des cités, les Turcs se sont frayé passage à travers le centre de la province pour leurs armées et qu'ils y ont fixé de leurs co-nationaux à titre militaire, avec des gardes, chassant les Roumains vers le Danube, au delà duquel se trouvaient les masses importantes de leur peuple”.

Les circonstances de la fixation des Bulgares en Dobroudja sont largement présentées, ceux-ci y étant récemment provenus, à la suite des guerres russo-turques de la première moitié du XIX e s. ; dans le livre mentionné, l'historien roumain fait appel à des sources bulgares car il y a des scientifiques bulgares qui reconnaissent cette réalité. „Peu à peu, un nombre assez grand (des Bulgares établis en Bessarabie, après 1812 – n.n.) vint en Dobroudja où le régime turc s'était sensiblement amélioré. L'ethnographe bulgar Miletici reconnaît lui aussi le fait que „la plupart de ces émigrants se sont établis dans la Bulgarie danubienne”.

Nous aussi, nous ajouterons, sur la base de certains faits méthodiquement établis, que celle-ci est l'origine de presque tous les Bulgares qui habitent le département du nord : le département de Tulcea (n.s.). Quant à ceux qui proviennent du département de Constantza, ils sont pour la plupart des „Turlaci”, anciens pâtres de Cotel, fixés dans les villages comme agriculteurs, tels les („mocanii”) montagnards roumains. La science bulgare même, représentée par Miletici et J.Ev. Ghesov (l'auteur d'une étude concernant ces pâtres), (1890 – n.n.), reconnaît cela à l'égard de la région Dobrici – Bazargic et la partie similaire de la Dobroudja roumaine, précisant que, seul un village sur dix ne possède pas son contingent d'anciens pâtres provenus plus récemment du sud. < Les Bulgares – selon les affirmations de l'agronome Ion Ionescu qui écrivait cela, en 1850, à une époque où aucune préoccupation politique ou nationale ne pouvait l'influencer – sont venus en Dobroudja il y a environ 20 ans (n.s.), abandonnant leurs champs ingrats pour d'autres beaucoup plus fertiles > qu'ils ont trouvés dans ce pays. Le nombre des familles bulgares (2.214) est presqu'égal à celui des Tatares (2.225). N. Iorga continue par dire que même pour le sud de la province, pour le territoire annexé par la Roumanie en 1913, M. Miletici pouvait écrire comme il suit : < Depuis la vallée de Provadia, prenant pour frontière la voie ferrée actuelle, et depuis la Mer Noire, tout près du village d'Imrihor jusqu'au Danube, vers le nord, je n'ai pu trouvé aucun

endroit habité par une population bulgare indigène>. Enfin, il continue sur la Dobroudja elle-même : <croire qu'en Dobroudja il y a, excepté les villes, une population bulgare ancienne c'est nous tromper nous-mêmes>. Même la ville de Balcic était dans le temps, selon Jirecek, une petit ville habitée par des „Găgăuți”, sans <aucune maison bulgare>.

N. Iorga allait s'occuper plus particulièrement un an plus tard de „M. le professeur et docteur habitant quelque part en Autriche – Liubonir Miletici”, dans un article du „Peuple Roumain”(le 14 juillet 1918), ayant le titre : „Un Bulgare de plus qui nous méprise”. Il prend une ferme position vis-à-vis de la propagande bulgare – extrêmement active cette année-là, comme nous allons le voir – à l'égard de la Dobroudja, propagande à laquelle le professeur de l'Université de Sophia adhère aussi ; il s'agit d'une brochure d' „environ 50 pages d'insultes, d'où il résulte que, apparus tardivement, quand <le peuple bulgare avait déjà comblé les siècles glorieux avec des exploits guerriers et spirituels d'importance mondiale>, on a été (nous les Romains – n.n.) capables seulement d'être <les seuls porteurs de la culture médiévale des Bulgares, au niveau spirituel et matériel> en leur volant la langue littéraire – d'autant plus facilement que <le peuple lui-même, non pas en petite mesure était d'origine bulgare>, tout comme pour l'alphabet, d'ailleurs”.

N.I. démonte les assertions du vieux professeur”, dominé de mégolomanie et de fanatisme jusqu'au point de faire de Mircea le vieux un „demi-Bulgare”, conséquence de la manipulation des données historiques par cette „malheureuse école” historiographique de Sophia. En fait, écrivait-il, au Moyen Age, au sud-est de l'Europe, seule la culture byzantine a existé, tandis que l'alphabet slave et les lettres cyrilliques n'ont représenté qu'un canal de transmission. La preuve en est que, par eux-mêmes (les Bulgares – n.n.), ils n'y ont rien créé et ils n'ont rien donné. A l'époque moderne, nous avons créé la culture roumaine puisant aux influences occidentales et orientales ainsi qu'à notre propre fond.

Bien sûr, un enfant le comprendrait bien, conclut sarcastiquement N.I., mais pas M. Miletici”.

„Comment a-t-on récupéré la Dobroudja”. Certes, pour N.I., le caractère catégoriquement roumain de la Dobroudja, les rapports des autochtones avec les allogènes (Ottomans ou Chrétiens) sont des évidences historiques telles quelles. Il était donc naturel que cette tranche de terre roumaine se rejoigne, en fin de compte, au Pays, surtout pour la raison que la résolution de „la question orientale” (la dissolution et l'héritage de l'Empire Ottoman) justifiait l'accésion du jeune Etat Roumain moderne vers une ouverture maritime large. „La Dobroudja constitue une côte maritime (...). Ainsi, tant que nous

dirigeons avec la force de toute notre civilisation vers cette surface luisante de mer - la Dobroudja est à nous !", écrivait-il dans „*Le peuple roumain*”, au 31 octobre 1928.

„La guerre de 1877 est venue. Certains ont été mis en possession des terres par l'Europe, tels les Grecs avec la Thessalie. Nous ne sommes pas de quémandeurs – disait-il aux habitants de Tulcea, en 1910. Nous payons même les lieux sur lesquels nous avons les droits les plus anciens et les plus saints. Et nous payons bien, nous payons cher. C'est ainsi que nous l'avons payé de sang noble et de sacrifices douloureux. Les Russes nous ont pris la Basse Bessarabie. Qui vent, peut nous faire procès et non pas nous montrer le poing (c'est-à-dire les Bulgares de Tulcea n.n.), qu'ils aillent s'agenouiller chez les frères de Petersburg. Ce sont eux qui ont fait la comédie.

On en pleurerait în vain. Etant les justes propriétaires de la Dobroudja, nous en avons absolument besoin. C'est ce que, au-delà des aïeuls, une force beaucoup plus grande que la leur vent bien : le saint pouvoir de Dieu, qui a créé ces lieux tels quels. On ne saurait pas vivre, on ne saurait pas respirer librement, ni avoir des liens avec le monde entier sans Mer. Nous étions une force quand nous l'avions et nos rameurs traversaient ses eaux salées, faisant ondoyer le drapeau de la Moldavie. Après l'avoir perdue, nous étions à peine quelque chose. *Aujourd'hui nous la reprenons parce qu'elle nous manque : elle manque au pays, au peuple tout entier dans sa marche vers l'avenir (n.s.)*".

Dans „*Droits nationaux...*”, N.I. développe le moment 1878, soulignant le fait que la Roumanie obtenait de la part de l'Europe, la Dobroudja du Nord *en tant que récompense pour ses sacrifices dans la guerre russo-turque et à la place des trois départements de bessarabie méridionale qui avaient été cédés à la Russie (n.s.)*". Ici, les autorités roumaines trouvent, entre autres nationalités populations allogènes, les Bulgares aussi, en petit nombre, de toute façon pas aussi nombreux que la propagande bulgare l'avance ; il s'agit de « seulement 3446 familles bulgares dans le départ. de Tulcea (25,84% de la population totale) et de presque 8000 familles dans le départ. de Constantza (dont 5000 aux environs de Siliстра, où il y avait en lieu une colonisation récente aux dépens des Musulmans). Depuis là – conclut-il en 1917 – ces chiffres se sont maintenu comme il suit : dans le départ. du nord – un peu plus de 12000 personnes, dans le départ. du sud – un peu moins de 30000. Le professeur Işircov le reconnaît lui-même dans son étude „*La Dobroudja roumaine*”, publiée dans le tome II de la revue „*Balgarski Pregled*”, quand il dit à ses compatriotes enclins aux exagérations cette vérité cruelle : <croire qu'il y a plus de 50000 Bulgares en Dobroudja, comme on le fait souvent, c'est nous tromper grossièrement>.

Revenant au sujet de 1878, N.I. en parle dans deux articles publiés dans „*Le peuple roumain*“ : Comment nous sommes entrés en Dobroudja (le 27, 28 mai 1918) et, respectivement, comment on a repris la Dobroudja (le 18 octobre 1918).

Tout en examinant le contexte géo-politique de l'époque, N.I. relevait la nécessité que la Roumanie eût ouverture à la Mer : „La Roumanie nouvelle avait besoin de la rive droite de son grand fleuve et, surtout, d'un coin de mer par où respirer“ (dans la conférence soutenue à Constantza, en septembre 1927, il affirmait que „la Dobroudja n'est que la sortie vers la mer d'une multitude de localités roumaines de la rive droite du fleuve“), raison pour laquelle, l'intégration de la Dobroudja à l'Etat roumain était une action d'importance majeure pour l'existence de celui-ci). Rappelons, à ce propos, le plaidoyer de N.I. à un conférence de 1938, soutenue à la Ligue Navale Roumaine ayant pour sujet „*Le peuple roumain et la Mer*“ ; à partir du constat que dans notre domaine aussi, celui de notre lien avec les eaux, nous sommes contestés, offensés“, le savant roumain présente à cet auditoire d'élite une suite de faits historiques qui contredisent de telles assertions, appartenant surtout aux chercheurs bulgares, notamment au byzantinologue Mutafciéf

C'est pourquoi, la décision du Congrès de Berlin – concernant l'attribution de la Dobroudja à la Roumanie, bien que faite surtout par calcul géopolitique européen en vue de maintenir un équilibre de la présence des Grandes puissances au sud-est du continent, surtout aux Bouches du Danube – venait instaurer une justice historique. „Pour ce qui est de notre part, on a retiré purement et simplement nos autorités de Bessarabie sans signer aucune convention de renoncement, et puis la Dobroudja, nous ne l'avons pas reçue comme cadeaux de la part de qui ce soit, mais par mandat européen (n.s.), nous l'avons occupée militairement, devant les armées russes, qui représentaient quelque 10.000 hommes de plus, sans que ces armées eussent dévasté notre pays.

N.I. écrit dans l'article „*Comment nous sommes entrés en Dobroudja*“ que c'est ainsi que nous devons comprendre la jonction de ce vieux territoire marqué par notre expension ethnique et parfois politique, à la Roumanie“.

L'entrée des autorités civiles et de l'armée s'est produite dans une atmosphère de joie unanime de la part des Dobroudjiens, car ils voyaient dans la Roumanie la marque de la civilisation et du progrès. „Nos soldats furent accueillis à Tulcea avec la plus grande sympathie, le clergé se trouvant à la tête des diverses communautés religieuses et nationales. Un Roumain autochtone, le vieux Ardeleanu C. Boambă accueillait les hôtes avec du pain et du sel. Celui-ci rappela – dit-il à la

fin de l'article mentionné – les droits historiques et le sang versé pour réaffirmer ces droits. Le drapeau roumain fut orné de couronnes de fleurs. Le consul français Langlé était à la tête des manifestants. < On ne sourait pas imaginer, disait M. Cotovu, le grand enthousiasme du peuple quand les troupes se mirent en marche>.

Les choses se passèrent ainsi partout, d'un bout à l'autre de la province, lorsque, par notre intermédiaire, la bonne nouvelle de la liberté et de la culture arriva"

„--- la soi-disante Nouvelle Dobroudja, qui, en fait, est la Dobroudja la plus vieille". Les événements circonscrits aux guerres des Balkans (1912-1913) ont amener dans les discussions de l'opinion publique roumaine le problème de la rectification de la frontière sud-dobroudjienne – dans le contexte des changements qui s'annonçaient dans le rapport de forces dans les Balkans – et la question du complètement de la Dobroudja (en 1878, le sud de celle-ci avait été offert à la Principauté Autonome de Bulgarie, récemment créée). Fidèle à son attitude prudente, exprimée sur le fond du blâme de l'emploi de l'idéal national pour des luts politiques et démagogiques, N.I. plaide, dans la séance de la chambre du 16 janvier 1913, pour la résolution pacifique de la „dispute avec les Bulgares", s'exprimant cependant de manière catégorique pour le renforcement de la capacité militaire du Pays, pour être à même de défendre, si la situation allait le demander, les intérêts nationaux du peuple. „Il y a des rumeurs annonçant la guerre (notamment, l'entrée de la Roumanie dans la première guerre balcanique – n.n.) et sont nombreux ce qui croient que d'un jour à l'autre les armées se mettent en marche. En fait, notre pays s'y préparent, car les temps sont troubles et les Dirigeants sont en dispute avec les Bulgares pour la frontière de la Dobroudja, laquelle, telle qu'elle est à présent, semble être un danger pour certains. Il arrive des fusils et des canons, et alors les mesure de précaution apparaissent. Qui sait?, demain, peut-être, les peuples s'affronteront pour leurs plus grands intérêts et il faudra que nous aussi surveillions, l'arme à la main, la conservation de cette terre et les droits de notre peuple.

Soyons prêts pour ce moment ! Mais avec l'arme spirituelle aussi : la faiet la décision.

Si l'on nous le demande – si cela est déjà décidé -, que chacun de nous connaisse sa place pour y courir.

Mais jusqu'à ce moment-là, ne nous en agitons pas ! Notre peuple est dans ses lieux, patient, sage et silencieux. Que nous prouvions tout cela aujourd'hui aussi. Car le grand trouble avant les exploits saisit surtout ceux qui craignent l'exploit-même.

Les villageois roumains (l'article était inséré dans „*La gente roumaine pour le peuple*", au 21 janvier 1913 – n.n.) doivent rester

impassibles devant les tapageurs, et maîtres sur eux-mêmes, ils doivent attendre que l'heure sonne".

„L'heure a sonné" en été 1913, quand, lors de la deuxième guerre balcanique, notre pays allait intervenir imposant, pratiquement, la paix, après une campagne militaire symbolique, en Bulgarie (à laquelle N.I. allait participer aussi – ses impressions étant réunies dans un volume qui doit apparaître cette année-même, ayant le titre : *L'Action militaire de la Roumaine. En Bulgarie avec nos soldats*). Dans le discours prononcé devant *l'Assemblée des Députés*, au 13 décembre 1913, N.I. fait des appréciations des plus exactes sur le rôle joué par la Roumanie dans les événements de 1913 sur *le Traité de Paix de Bucarest* (du 18 juillet/10 août). „La Paix de Bucarest ne m'a pas contenté pour les kilomètres carrés de terre ajoutés à la Roumanie **mais pour le rôle que la Roumanie devait jouer depuis longtemps et qu'elle a enfin joué (n.s.)**. On a vu que, quels que soient les prétentions, les efforts et la diligence de ceux qui se trouvent autour de nous, nous sommes quand même les premiers. D'ici, il ressort, en ce qui nous concerne, le devoir de faire, tous, ainsi que nous restions, selon les traditions de nos ancêtres, les premiers (applaudissements). La Paix de Bucarest ne signifie donc pas du tout l'annexion de l'ainsi dit „Quadrilatère" - nom tout aussi impropre que la gaité que ce nom suscite -, *mais la fixation sans conteste de la suprématie militaire et politique de la Roumanie, qui n'est que la conséquence de la valeur ethnique et de l'élévation culturelle du peuple roumain (n.s.)*".

Tout en manifestant, comme on l'a vu, des réserve et de la prudence dans la question de l'extension de la frontière de la Roumanie au détriment du territoire bulgare, N.I. prouve une large compréhension pour la bonne évolution des rapports roumaino-bulgares. Dans la séance de l'Assemblée des Députés du 27 mars 1914, il a une épaisse intervention concernant le contenu des mesures administratives et juridiques applicables dans le nouveau territoire – dans la Dobroudja du sud. Généralement, il s'avère contre le changement de fond et non pas de forme. „Celle-ci est la forme la plus brutale et la moins intelligente pour affirmer une domination. Une domination nouvelle dans un pays signifie *une justice nouvelle, un ordre nouveau, une culture nouvelle, une sécurité nouvelle (n.s.)*. Ce système de nationaliser un territoire avec des firmes parsemées un peu partout, c'est un système que toute nation, soit-elle bien inférieure du point de vue culturel, pourrait appliquer. Eux (les Bulgares – n.n.), ils ne l'ont pas fait : tant pis pour eux. Je n'y suis ni pour les vanter, ni pour les critiquer ; ici, on s'occupe de ce que nous faisons nous-mêmes" ; ainsi, il propose de nommer un département avec le nom de Siliстра ou, au moins, Durostor, et non pas Dârstor (car, celle-ci est la forme bulgare

tardive du toponyme).

Il s'oppose aussi à la proposition du gouvernement concernant les nouvelles emblèmes des deux départements : la figure de Mircea le Vieux (pour Silistra) et un phare pour l'autre département. „Vous ne pouvez pas demander à un Turc, à un Bulgare, à un Gagauz, de comprendre la personnalité de Mircea le Vieux, sinon faudrait-il y écrire, par plusieurs alphabets même, que celui-ci est Mircea le Vieux. Et puis, la tête de Mircea, choisie comme emblème pourrait leur donner l'impression terrible d'une tête humaine coupée” (comme alternative, il propose le blason particulier du voïvode, „avec des fleurs de lys et ainsi de suite”). A la place du phare, N.I. a proposé au premier ministre I.I.C. Brătianu pour l'emblème du département „un Mocan* avec son troupeau de moutons au bord de la mer. Si vous pensez que cette idée n'est pas trop hardie – disait-il devant de Parlement -, ou incompatible avec je ne sais quelles normes d'Etat ou coutumes de sagesse politique, je vous suggère de mettre à la place du phare, qui ne représente d'ailleurs pas quelque chose de très caractéristique, cette belle icône du paysan transylvain dirigeant son troupeau sur cette terre nouvelle, face avec la mer. Si vous le voulez bien... Et sinon, comment serais-je responsable de vos erreurs?, je regrette de ne pas pouvoir les corriger, mais pour le reste, c'est à vous de choisir”.

Dans son argumentation si personnelle, le savant roumain offre aux députés, peu familiarisés avec les réalités historiques du Bas-Danube, une véritable leçon d'histoire, garnie de digressions et considérations politico-morales prolixes, illustrant la philosophie de l'histoire – cependant avec peu de chances d'être réceptées par les préopinants.

Voilà comment il souligne le rôle historique des Montagnars („Mocani”), celui d'entretenir les sentiments et la présence roumaine, dans une zone intensément musulmanisée par les autorités, et puis, après 1878, implantée de colons bulgares. „Dans le département de Dobrici (nom initial du futur département de Caliacra – n.n.), après les Turcs, qui avaient donné tant de noms de localités, *avait nos Montagnards* („Mocanii”), dont la mission historique a été extraordinairement importante (n.s.).

On y présente aussi des informations détaillées à l'appui de l'histoire de l'organisation de l'Eglise entre le Danube et la Mer, faisant plaidoyer pour la réorganisation de la Métropolie de Silistra (et non la soumission ecclésiastique du territoire, envers l'Archevêché du Bas-Danube) : „*Moi-aussi je pense qu'il voudrait beaucoup mieux de faire revivre la Métropolie de Silistra, et par ceci, on ferait rejoindre le temps de Charles I-er et le temps glorieux de Constantin Brâncoveanu. On a bien à*

apprendre de ces temps-là à l'égard de l'influence au-delà des frontières (n.s.). On l'avait, à ce temps-là, en plus grande mesure qu'à présent, nous étions plus respectés et mieux écoutés dans ces temps-là qu'à présent, soit-il si glorieux. *L'Orient entier était sous notre autorité du point-de-vue culturel et religieux (n.s.). La vieille Métropolie de Silistra, c'est nous qui l'avons élevée.*

Des siècles, les Métropolites de Silistra ont vécu de la générosité large de nos Voïvodes et des documents se sont conservés prouvant les liens de grande importance qui s'étaient établis entre les Métropolites de Silistra et Constantin Brâncoveanu".

Une fois de plus, N.I. a compris l'histoire comme une source d'enseignements et d'exemples pour les contemporains, puisque les faits des ancêtres doivent toujours énoblir et ranimer la vie des successeurs, c'est pourquoi il emploie la tribune du Parlement pour étaler une véritable et sensible leçon de patriotisme, de civisme, d'amour pour les siens et de respect profond pour les ancêtres martyrisés : „Cette année 1914, au mois d'août, on compte déjà 200 ans depuis le sacrifice de ce bon Prince, et je ne consentirai pas à la clôture de la séance, sans que la Chambre enregistre la proposition que je ferai publiquement afin de rappeler, dans toutes les églises de Roumanie, le sacrifice de sang fait par le martyr du prince roumain et de toute sa famille en 1714 (applaudissements). A présent, surtout, quand d'autres prêtres roumains (il se réfère à l'assassinat du prêtre macédonien d'Albanie, Haralambie Balamaci – n.n.) arrosent de leur propre sang l'église brûlée par des sauvages (applaudissements), à de tels moments il faut rappeler Constantin Brâncoveanu. Mettons, donc les fondements de la Métropolie de Silistra, à deux cents ans depuis que Brâncoveanu essayait d'attirer et de retenir auprès de lui le savant Métropolite de Dârstor (n.s.). Vous allez dire que c'est difficile, parce qu'il n'y a pas de moyens... Il n'y a pas de moyens ? Eh bien, - et le savant patriote ne se laisse pas abattre par de possibles prétextes matériau – conservez tout au moins, provisoirement, pensez au vicaire de constantza jusqu'à la réorganisation religieuse dans cet espace.

Et au moment où vous créerez cette Métropolie-là à Silistra, soumettez-lui la Dobroudja toute entière car la Dobroudja avait constitué un tout qui s'est brisé en 1878 et qui s'est refait entièrement en 1913 (n.s.). Pendant l'entre-deux-guerre, N.I. allait souvent faire des observations critiques sur la manière dont les autorités entendaient soutenir l'esprit roumain, dans les départements sud – dobroudjiens ; il blâmait la vénalité des employés, les intérêts politiques qui déchaînent des passions préjudiciables dans une zone de frontière vers laquelle on manifestait des envies révisionnistes. C'est pourquoi, il n'est pas

étonnant qu'en automne 1940, cette année fatidique où le corps de la Dobroudja était massacré - N.I., résigné et fatigué, préoccupé de la sauvegarde de l'intégrité de l'Etat national, le Vieux Royaume, reproche au climat politique intérieur le désastre territorial auquel on assistait : „Nous avons restitué à la Bulgarie ce dont on l'avait privée à la suite de la Guerre Balcanique (...). On a commencé d'implorer „l'Europe” pour que l'on nous rende Silistra - continue-t-il à évoquer les circonstances historiques dans son article „La rectification de la frontière du Sud”, publié dans le travail „Le Peuple roumain” au 17 septembre 1940 - et on est allé jusqu'au Cap Sabla, non loin de Varna.

Il est vrai que le peuple bulgar y était réinstallé depuis peu, comme il était tout aussi vrai que sur la base de la théorie de „l'équilibre” nous prenions, au moment de l'extension de la Bulgarie, un Territoire qui ne faisait pas partie de notre zone nationale, et que, par la suite nous avons essayée de créer par le précieux élément macédonien.

Malgré leur apport, qui devra être quand même fructifié quelque part, il faut bien reconnaître qu'en dehors de la mission civilisatrice accomplie, nous nous y sommes sentis étrangers (n.s.).

C'est ainsi que, maintenant, un élément de plus de l'héritage des partis roumains d'autrefois a été liquidé.

La Nation a d'autres préoccupations à présent.

Là, au Sud, si les Bulgares continuent leur démarche des dernières semaines, nous pourrons y trouver non seulement la sécurité acquise aussi par l'évacuation de l'élément bulgare de cette Dobroudja-là si nécessaire pour nous, mais également un appui pour notre devoir national de demain").

Défenseur des droits historiques roumains dans l'espace d'entre le Danube et la Mer. Le cours des événements historiques s'est montré cependant hostile : l'œuvre civilisatrice au niveau matériel, spirituel, national de l'Etat Roumain dans son espace d'ethnogenèse est gravement menacé dans les années 1916-1918. Comme on le sait, les armées des Puissances Centrales occupent une grande partie du Pays, et par la suite, par la Paix de Bucarest (le 24 avril/7 mai 1918), les départemens dobroudjiens sont arrachés à l'ensamble de l'Etat Roumain. A Jassi, où s'étaient refugiés le Roi, le Parlement de nombreux notables de Dobroudja, N.I. est l'initiateur d'une vaste action de sauvegarde de la Dobroudja, par l'intermédiaire du „Peuple Roumain”. „A cette époque-là au prix de grandes sacrifices, Nicolae Iorga faisait sortir, chaque jour, „Le Peuple Roumain”, se confrontant avec la censure et avec toute sorte de difficultés, pour continuer d'entretenir l'idée nationale et l'espoir dans la victoire finale - écrivait Ioan N. Roamn, avocat de Constantza, dans un documentaire de

mémoarialiste (non signé), paru dans les „*Annales de Dobroudja*”, No 1, 1922, avec le titre : „*Souvenirs et documents conceranant la Dobroudja. L'année des boulversements spirituels – 1918*”. La rédaction du journal était installée dans la moitié d'une petite chambre située rue Lăpușneanu, devant l'église de Banu (chambre partagée avec l'agence de théâtre de M. Maxim). C'est là que l'on se retroutrait pour apprendre des nouvelles et pour entendre un mot d'encouragement. Il y avait des professeurs, des avocats, des médecins, des gens de lettres et des journalistes de partout, du Vieux Royaume et des provinces soumises à ce moment-là, qui défilaient par le siège de la rédaction du journal „*Le Peuple Roumain*” ; on y établissait des contacts et on se communiquait réciproquement les informations (parfois pleines de fantaisie) et les impressions presque toujours optimistes à l'égard des événements en cours. *Le journal de M. le professeur Iorga a largement ouvert ses pages, entre autres, à la question Dobroudjienne (n.s.)*. Il en était grand besoin”.

„Le besoin” était réclamé par la forte propagande de l'historiographie, des mass média et des institutions de l'Etat Bulgare qui s'obstinaient à „démontrer” aux capitales européennes les soi-disant „droits” des successeurs d'Asparuh sur la Dobroudja (qu'ils prétendaient en totalité). Il y avait, en effet, une profusion de livres, brochures, articles de journaux – tout cela écrit, *nota bene*, en langues de circulation internationale, à même de capter l'attention et la conscience de l'homme politique et du journaliste étranger, quelque brievveillant et objectif qu'il eût voulu rester. (Il est aussi vrai que du côté roumain on essayait de contrecarrer, à l'étranger, cette propagande bulgare agressive ; c'est ainsi que l'on a vu paraître des travaux sur la Dobroudja , en France, en Suisse et aux Etats-Unis, signés par N. Petrescu-Comnène, Fr. Lebrun, V. Stoica, O. Tafrali ; mais leur nombre est, de loin, inférieur à la propagande bulgare, extrêmement bien calibrée et soutenue du point de vue de la logiatique et du lobby).

C'est pourquoi, les articles publiés dans „*Le Peuple Roumain*”, à Jassy, en 1917-1918, se constituent en précieuses archives historico-documentaires, ayant une contribution essentielle au renforcement du moral des Roumains dobroudjiens qui se trouvaient dans des moments difficiles ; ils constituent, aussi, autant de témoignages du dévouement patriotique de la part d'un groupe d'intellectuels qui ne pouvaient pas assister passivement à l'anéantissement de l'œuvre civilisatrice de l'Etat Roumain dans sa région transdanubienne. Se rapportant à ces temps-là, difficiles et tristes, N.I. écrivait dans l'article „*La Roumanie contemporaine de 1904 en 1930*”, laissant à la postérité une image fidèle du déroulement des événements : „Devant le petit

nombre de députés et de sénateurs restés à Jassy, tel Delavrancea grièvement malade et sans se rendre presque pas compte de sa proche fin, ou bien tel I.N. Roman, le défenseur dévoué des droites dobroudjiens, transylvain de naissance, j'avais le courage de l'opinion, sous la pression croissante des Puissances Centrales". (Plus tard, en septembre 1927, à Constantza, dans la conférence mentionnée N.I. allait faire un éloge à l'activité de I.N. Roman, le nommant „le patriarche de la Dobroudja" ou „L'âme du mouvement des Dobroudjiens réfugiés à Jassy, aux tristes moments qui ont suivi au traité de Buftea, mouvement qui a eu l'objectif d'empêcher la cession de la Dobroudja").

En fait, l'action conjuguée de l'avocat et de l'homme politique de Constantza se développait dans le cadre du journal de N.I., celui-ci étant un coordinateur ; sa personnalité et son prestige étaient décisifs dans la mobilisation de l'opinion publique, et, surtout, des chefs du Pays. „Pour notre part, se souvient I.N. Roman, presque la seule défense se réalisait par „Le Peuple Roumain" par M. le professeur Iorga et les intellectuels qui passaient par son étroite rédaction".

N.I. va rédiger, à „la prière des anciens parlementaires dobrougjiens", la „Protestation" qui devait être lue devant le Parlement (on est juste après la signature de la Paix de Bucarest). „En ce qui concerne l'enlèvement à la patrie du territoire situé entre le Danube et la Mer (appelé par ses anciens maîtres turcs la „Dobroudja"), dicté par le traité de paix imposé des circonstances qui n'ont rien à faire avec la bravoure des armées roumaines et la décision de notre peuple de conserver tous ses droits nationaux importants, nous, les soussignés sénateurs des départements de Tulcea et de Constantza, nous protestons solennellement, au nom des électeurs d'origines différentes mais liés par le même sens de dévouement et d'amour infini envers la nation roumaine et l'Etat Roumain, contre cet écartèlement brutal. Rien ne le justifie. Et sinous le savons très bien, nous tenons à ajouter, pour l'édition des étrangers, des arguments décisifs, qui ne font que souligner ce droit évident qui est transgressé aujourd'hui".

On passe en revue les coordonnées historiques de l'évolution de „l'ancienne province romaine" : on y mentionne Mircea le Vieux, qui, „dès environ 1388 était parvenu à régner sur tout l'héritage de Dobrotici, en tant que vassal des Empereurs byzantins, ajoutant aussi la possession de Silistra" ; il y a la mention que „Les premières preuves et les déductions les plus sûres montrent une population roumaine majoritaire dans ces contrées (n.s.), tandis que les Turco-Tatares proviennent d'une colonisation tardive ; quand à l'élément bulgare, ancien et toujours rare à ce temps-là, il a été totalement remplacé par cette colonisation,

pour que, seulement plus tard, des habitants de cette origine y viennent des localités de Bessarabie ou des zones plus éloignées de la Bulgarie d'aujourd'hui"; le moment 1877-1878 est relevé dans le contexte de l'équilibre de l'influence des Grandes Puissances au Bas-Danube, et puis : „Quelle œuvre civilisatrice a accomplie l'Etat Roumain lors de sa conquête de 1878, il n'est plus besoin d'y insister, puisqu'on a développé d'un village oriental un port d'importance mondiale, Constantza, la population a doublé tandis que la richesse s'est multipliée par quatre".

La protestation des parlementaires dobroudjiens, rédigée en termes exactes et très suggestifs par N.I. s'achève ainsi : „Et au nom d'un passé de deux mille ans, au nom d'une œuvre civilisatrice soutenue, au nom du droit naturel et de la décision ferme de 400.000 hommes que la domination roumaine a ôtés de la barbarie, a illuminés et enrichis, nous faisons devant le Parlement roumain cette protestation indignée et émouvante qui aura, sûrement, un écho dans la conscience du monde (n.s.)".

Pour des raisons de conjoncture – aux élections parlementaires, la Dobroudja n'avait aucun représentant -, ce document n'est pas présenté publiquement, mais son impact est notable ; ce document se trouvera à la base d'un troisième acte de protestation (le deuxième était rédigé par I.N. Roman pour être adressé au premier ministre, Alex. Marghiloman), présenté, cette fois-ci directement au Souverain. Quelques années plus tard, en 1927, N.I. allait dire aux habitants de Constantza, dans la conférence de 1927 : „Nous avons rédigé la protestation où l'on rappelait au bien-heureux roi Ferdinand le fait d'avoir juré de garder l'intégrité de la terre roumaine.

Le roi n'a pas signé l'acte de notre spoliation et de votre abandon. Et aujourd'hui, peut-être, quand on a déjà trop oublié nos grandes souffrances, il serait bon de faire voir la reproduction de cet acte par lequel prenait contour notre ultime effort de maintenir le beau pays que nous avons créé de rien, presque (n.s.)".

„Les efforts" de N.I. pour la défense de la Dobroudja ont été vraiment exceptionnels au cours des années troubles : 1917-1918 ; la preuve en sont aussi ses articles publiés dans le journal mentionné, où il y avait aussi d'autres matériaux qui essayaient de démontrer la faiblesse des écrits bulgares à l'égard de la question dobroudjienne.

Les écrits de N.I. sont, comme d'habitude, pleins de verve polémique et le support scientifique de l'argumentation et de la démonstration accompagne la causticité du verbe. Ainsi, par exemple, dans l'article „Le Nationalisme" bulgare et Constantza („Le Peuple Roumain", le 4 déc. 1917), N.I. démontre au député bulgare Teodorov, de Sobrania (Sophia) le caractère roumain de la Dobroudja, en tant que

partie naturelle du système économique national roumain ; quand à Constantza – avec son Port moderne – c'est le poumon naturel du Pays dès les temps anciens : „Quand nous sommes arrivés sur la rive droite du Danube, on n'a rien fait contre les lois de la nature pour créer la ville de Constantza, étrangère à nos besoins élémentaires, au contraire, c'est la vieille ville ionienne, parvenue à l'état d'un ramassis de baraqués qui nous a demandés au nom de son droit à l'existence. Cette ville, c'est elle qui a engendré le développement du port dont elle est fière, la construction du pont sur le Danube, elle a créé toute la Dobroudja telle qu'elle est aujourd'hui, car, à un bout, quelque part se trouve la ville de Constantza et celle-ci, pour renaître et pour croître, a besoin de toute la vigueur de nos contrées". La conclusion de N.I. plante sarcastiquement son préopinant : „Ainsi le Teodorov national de Sobranie a mal posé la question ; il ne s'agit pas qu'il nous permette de venir à Constantza, mais qu'il voie de loin dans un traité *que nous svons le devoir d'aller à Constantza*.

Jusqu'à présent, on n'a jamais vu de tels traités qui rompe, d'une part, les liens économiques les plus naturels pour les rétablir, d'autre part, de manière forcée (le député bulgare „admettait" qu'on donnât à la Roumanie le droit d'utiliser le port de Constantza, tandis que tout le territoire dobroudgien était considéré, devant les alliés allemands, comme appartenir de droit à la Bulgarie – n.n.)".

Malheureusement, l'optimisme de N.I., basé sur le déroulement par lois du cours de l'histoire, est contredit par les événements : la Paix de Bucarest, au printemps 1918, arrache la Dobroudja à son ensemble „naturel". C'est pourquoi, cette année-là devait être le sommet de l'activité des patriotes roumains pour la sauvegarde de la Dobroudja ; dès l'été précédent, N.I. avait écrit à la prière de I.N. Roman le travail en français : **Droits nationaux et politiques des Roumains dans la Dobrogea/Dobroudja** (livre traduit aussi en danois !) et il allait faire cette année-là (1918) du journal „Le Peuple Roumain" une véritable tribune pour la défense de la Dobroudja ; les articles publiés ici par N.I., puis par I.N. Roman, G. Vâlsan, Al. Lapedatu, C. Brătescu et d'autres – seront traduits, eux-aussi, en français sous le titre : **La Dobrogea Roumaine**, en 1919.

Quelque chose de nouveau concernant Constantza ; La défense des droits ; Comment nous sommes entrés en Dobroudja ; Comment nous avons récupéré la Dobroudja ; Eglises dobroudjiennes ; Quelque chose de nouveau concernant l'Ecole et l'Eglise roumaines de Dobroudja avant l'annexion ; Les dévots Montagnards ; <Le Nationalisme> bulgare (Mocani) et Constantza ; Un Bulgare de plus qui nous méprise ; Comment les Bulgares se créent des droits en Dobroudja ; Neuf argumentations bulgares ; Devant une carte alle-

mande – voilà des titres d'articles (parus presque tous en 1918, avec deux ou trois exceptions) qui par eux-mêmes expriment une attitude, notamment une confiance inébranlable dans la justesse de la défense de nos droits en Dobroudja, respectivement l'infantilisme des „arguments” des Bulgares et de leurs prétentions ; le savant roumain démonte, à chaque fois, „le caractère faible de certaines prétentions qui ont besoin, pour s'étaler aux gens de cette caricature de l'histoire”, de « vision malades qu'aucune citation de sources non – interprétées honnêtement, ne saurait les transformer en réalités”. (*„Le Peuple Roumain”*, le 13 juillet, 1918).

„Aux visions malades” de ces Bulgares qui se voyaient déjà maîtres dans l'espace danubiano-pontique, cet espace de réunion des civilisations gréco-romaine et thraco-gétique, l'Histoire allait donner la réponse sur mesure pendant la même année 1918 à mentionner pour la victoire des idées de nationalité et de consolidation des Etats nationaux unitaires ; en conséquence, pour la Dobroudja aussi, l'heure de la libération de l'oppression étrangère était arrivé, selon la conviction des patriotes roumains de Jassy, groupés autour de N.I. : après deux années d'occupation ennemie, on assistait à la Grande Union de 1918 et, donc, la création de l'etat National Unitaire Roumain.

N.I. organise, comme on le sait bien, à Jassy au 7 décembre, une émouvante fête nationale, où c'est l'étudiant M. Ciupercescu, ancien élève du Lycée „Mircea le Vieux”, qui prononce le salut de la Dobroudja :

Frères Roumains,

En qualité de Dobroudgien et au nom de la jeunesse estudiantine dobroudjienne, j'amène notre salutation fraternelle à cette réalisation d'aujourd'hui. Nous aussi, les Dobroudjiens, nous avons payé avec beaucoup de sacrifice l'idéal que nous voyons se réaliser à ce moment.

Par le petit bout de papier de Bucarest, nous avons été le plus cruellement blessés, voyant notre terre, la terre de Mircea le Vieux, accordé à ceux qui avaient maltraité nos femmes et nos enfants.

Tout en pleurant, nous avons cependant espéré au grand jour quand nous serons de nouveau libres. Est-il venu plus vite que nous ne l'avons pensé ? Il est venu en fait avec la victoire de nos chers alliés qui nous ont aidés à accomplir ce qui était une nécessité historique.

Nous, les Dobroudjiens, nous vivons joyeusement ce moment qui nous a été destiné après tant de sacrifices et tant de siècles d'attente : l'union de tous les roumains dans la Grande Roumanie sous le sceptre de notre sage roi brave, Ferdinand Ier (I-er).

Clamons, donc, en une seule voix : Vive la „Grande Roumanie !” („Le Peuple Roumain”*, le 10 déc. 1918).*

Sur les route de la Roumanie de la Mer. Voyageur à travers tout l'espace roumain, N.I. ne pouvait pas ignorer, bien sûr, le territoire transdanubien qu'il a battu dans tous les sens. Beaucoup plus que dans une autre zone du Pays, ici, les traces des ancêtres se relevaient à chaque pas – les preuves matérielles de ceux-ci en Dobroudja étaient considérées comme des arguments incontestables dans l'illustration de son appartenance à l'Etat Roumain. „L'appui que nous pouvons trouver à chaque pas en Dobroudja n'est pas seulement dans notre Montagnard („Mocan”), dans les couches des intellectuelles et des employés fixées là sans faire l'effort de les y engrincer, depuis plus d'un demi-siècle. *L'Appui est dans les pierres éternelles déposées dans cette terre par nos forts ancêtres romains* (n.s.), qui ont soutenu sur leurs épaules le monde entier”.

NOTE

- * propriétaires de troupeaux de moutons.
- 1 élément d'une population chrétienne de langue turque habitant la Dobroudja

În perioada 1-3 iunie 2001 la Constanța s-a desfășurat simpozionul științific

“OVIDIUS ȘI PERENITATEA SPIRITULUI CLASIC ÎN DOBROGEA”

Simpozionul a fost organizat de Universitatea “OVIDIUS” Constanța în colaborare cu Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța.

La lucrări au participat cercetători, profesori universitari de prestigiu din Italia și România preocupați de studiul operei ovidiene și de relațiile tradiționale dintre Constanța și Sulmona: Alessandro Bianchi, Renzo Vento, Pina Lupoi, Adrian Bavaru, O. Drâmba, George Lăzărescu, Liviu Franga și alții.

O parte din lucrările susținute sunt integrate în vol. “Analele Dobrogei”, an VII.

**SIMPOSIO SCIENTIFICO DEDICATO
AL POETA OVIDIO**
Costanta 1-3 giugno 2001

Scenari mediterranei. Problemi e prospettive di sviluppo nell'area mediterranea agli inizi del terzo millennio.
(Comunicazione del prof. Alessandro Bianchi – Rettore dell'Università Mediterranea di Reggio Calabria).

Vorrei aprire questa mia comunicazione sottolineando il fatto che sono qui a rappresentare una Università che da qualche tempo ha deciso di assumere la denominazione di *Mediterranea*. Sottolineo questa circostanza perché rappresenta a livello simbolico e di immagine, un lungo processo di riflessione, che abbiamo avviato agli inizi degli anni novanta, su quel singolarissimo ambito geografico, economico, sociale, culturale, che è il Mediterraneo e sul rapporto che con esso deve instaurare una struttura tecnico-scientifica come la nostra, che si muove sui terreni dell'architettura, dell'urbanistica, dell'ingegneria, delle scienze agrarie e di quelle territoriali in genere.

E' da lì che siamo partiti, dall'indagare sulle radici storiche e sui caratteri attuali del mondo mediterraneo, perché non si può che partire da lì per cercare di capire quali sono i problemi e quali le prospettive per il suo sviluppo.

Quella del Mediterraneo è una storia lunga e non vi è chi non sappia del ruolo assolutamente centrale giocato da questo mare per lo sviluppo della civiltà. La *rivoluzione urbana* svoltasi 5000-6000 anni fa nel Vicino oriente tra le rive di due grandi fiumi – quella che ha affermato un modo di vita che non era mai esistito nella storia dell'umanità e che l'ha caratterizzata fino all'epoca moderna – si è trasferita in Occidente in parte attraverso l'Anatolia e i Balcani, ma per la gran parte usando quel formidabile veicolo che è il mare Mediterraneo.

Dalle città di fondazione fenicia, a quelle dell'Egeo e della Grecia prima e della Magna grecia poi, per arrivare all'epoca romana, l'unica nella quale per effetto di un imponente processo di omologazione si può parlare di civiltà mediterranea come di un insieme unitario.

E questo mare sarà centrale per molti secoli ancora, fino a quando sul finire del XV secolo la scoperta di nuovi continenti amplierà i confini del mondo riducendo, inevitabilmente, la portata dello spazio mediterraneo.

Da allora le sue fortune sono state alterne, fino ad essere relegato in un ruolo marginale dal progressivo formarsi nel corso dell'800 – a seguito di quello straordinario evento conosciuto con il nome di rivoluzione industriale – della civiltà che sarà prettamente continentale, e più particolarmente mitteleuropea, non certo mediterranea.

Gli eventi successivi segnano un percorso contrastato: l'apertura del Canale di Suez (1869) apri nuove prospettive, riducendo alla metà i tempi di collegamento tra Europa e Asia; ma le ripetute chiusure tra le guerre del 1956 (tra Egitto e truppe anglo-franco-israeliane) del 1967 (tra arabi e israeliani) e del Kippur) con il conseguente formarsi di una alternativa di trasporto lungo la rotta di ciecumnavigazione dell'Africa, ne determinarono una nuova marginalizzazione. La riapertura (5 giugno 1975) avvenne in uno scenario mondiale che sembrava aver spostato definitivamente i propri equilibri altrove, nel Pacifico e, più in particolare, nel sud-est asiatico.

Il Mediterraneo sembrava a quel punto ridotto ad un mare chiuso, un grande lago, e così sarà per tutti gli anni ottanta.

Ma a partire dall'inizio degli anni novanta, appunto dieci anni fa, eventi diversi stanno accadendo con prospettive tutt'altro che certe ma con implicazioni profonde sul Mediterraneo e le sue diverse componenti.

Lo sfaldamento dell'Unione Sovietica ha innescato una tremenda fibrillazione nei paesi balcanici, dove guerre aperte e tregue incerte sono cronaca quotidiana; la questione palestinese ha conosciuto una fase che sembrava aver condotto ad una soluzione definitiva, per poi segnare passi indietro di venti anni; l'Islam cerca di affermare la propria identità e la propria cultura come alternative a quelle occidentali, ma lo fa spesso con i metodi tipici degli integralismi religiosi, suscitando reazioni a volte altrettanto odiose; e l'Europa, dal canto suo, nel fare un passo avanti decisivo nella creazione di una nuova entità mondiale costituendosi come soggetto economico e, in prospettiva, politico, sembra aver lasciato del tutto aperta la dicotomia tra due anime che coesistono al suo interno: una continentale, aggregata attorno a Francia e Germania, che ha lo sguardo rivolto prevalentemente all'Est europeo; una mediterranea, assai meno strutturata ma con due paesi, la Spagna e l'Italia, al centro della scena anche al di là delle loro volontà.

Stante questo quando labile e in continua evoluzione, non è possibile dire con certezza quale sarà il segno degli eventi che caratterizzeranno il Mediterraneo, perché lo scenario dell'equilibrio e dell'incontro e quello dello squilibrio e dello scontro, sono entrambi nell'ordine delle

cose e l'affermarsi dell'uno o dell'altro dipenderà dai comportamenti di Stati, di popoli, di gruppi, di individui.

Quello che è certo, è che sono questi gli eventi che caratterizzeranno in larga misura gli aspetti della vita mediterranea e a questi bisognerà saper prestare la dovuta attenzione, cogliendone le caratteristiche peculiari e progettando linee di azione calibrate su misura per quelle caratteristiche.

E a questo proposito ritengo che una riflessione di fondo vada fatta, se si vuole evitare che i paesi della riva nord del Mediterraneo, in sostanza l'Europa occidentale, costruiscano con i paesi della riva sud rapporti improntati ad un modello neo-colonialista, certo meno attogante e violento di quello praticato fino alla metà del secolo scorso, ma altrettanto dannoso e portatore di squilibri.

La riflessione è sul fatto che le due principali categorie su cui si basa il superamento in corso da parte della società occidentale della fase moderna e la sua transizione verso una non meglio identificata condizione post-moderna o post-industriale – che sono la telematica e la virtualità – siano per molti aspetti contraddetti dagli eventi che si stanno svolgendo nel Mediterraneo. Più in particolare sembra contraddetta la principale conseguenza del loro affermarsi – ossia il progressivo disinteresse per i luoghi, per la dimensione fisica delle cose – come dimostra il carico di immagini che accompagnano questi eventi, immagini cariche di città, di ambienti, di paesaggi, delle loro fisicità e delle loro corposità: si tratti del porto di Bari o delle coste calabresi, meta degli sbarchi di moltitudini disperate; si tratti degli edifici e dei quartieri sventrati ora di Beirut, ora di Sarajevo, ora di Algeri; si tratti delle grandi mutazioni urbane di Barcellona e di Lisbona, o di quelle in corso ad Atene, o dei faraonici progetti di raddoppio del Nilo; si tratti del ponte di Mostar, distrutto da una bomba che ha ferito la cultura mondiale, del faro di Alessandria che riemerge pezzo a pezzo, o delle immense navi e delle gigantesche gru che stanno disegnando nel porto di Gioia Tauro un inusitato paesaggio neo-industriale.

Per questo ritengo che, con ogni probabilità, al centro degli eventi mediterranei non staranno solo impalpabili fili telematici, remote banche centrali, mercati azionari che oscillano paurosamente di ora in ora. Staranno, anche e soprattutto, genti vere, con problemi veri e spesso drammatici, che continueranno ad attraversare quell'incontrollabile confine tra il nord e il sud del mondo, che qui nel Mediterraneo ha una sua corposa presenza, dirigendosi verso il luogo cospicuo per eccellenza della civiltà contemporanea: la città.

Là, nelle città – che nel bene e nel male, continuerà ad essere la

protagonista dei prossimi eventi mediterranei – incontreranno altre genti con problemi altrettanto veri ma con livelli di vita affatto diversi, il cui livello di civiltà si misurerà dalla capacità che avranno di trasformare la compresenza di razze, etnie, lingue e religioni diverse, da quasi naturale terreno di conflitto ad occasione di creazione di una nuova cultura – multirazziale, multietnica, multireligiosa, poliglotta – da far convivere nel corpo della città e della società.

Se questa capacità ci sarà, allora il Mediterraneo potrà essere un mare di pace e le sue città quintessenza di una nuova civiltà. Se non ci sarà, se prevarranno le astratte ragioni economiche, le odiose ideologie religiose, le insopportabili discriminazioni sociali, le nostre città si formeranno ben presto ad immagine di una nuova, moderna barbarie.

**Gentilissime Signore,
Stimato Magnifico Rettore, Alessandro Bianchi
Carissimi e Illustri Colleghi e Professori,
Onorata assistenza,**

Per primo, permettetemi, di rivolgere ai nostri illustri ospiti un caloroso: "benvenuti nella terra dell'antico Ponto Euxino e un soggiorno gradevole, a tutti voi"!

Di recente, a febbraio, corrente anno, abbiamo avuto l'occasione di salutarvi e portarvi sulle sponda mitica dello Stretto di Messina un messaggio ed un progetto quadro, firmato con entusiasmo da ambedue le parti da parte dell'Università „Mediterranea” di Reggio Calabria, il Magnifico Rettore, Professore Alessandro Bianchi, da parte di quella nostra, il sottoscritto. Ed eccovi ora qui, proprio in occasione di un Simposio „Ovidius”, che oramai sta per diventare una festa ricorrente per noi tutti.

Sulle nostre sponde venne in esilio, cacciato da un sistema e non da un Imperatore, il Poeta Ovidius Publius Nasone, per delle ragioni non ancora chiare; ogni manifestazione del genere rappresenta per noi l'occasione felice per rinforzare e per rintracciare i passi di altri romani e italiani che contribuirono a lasciare segno del loro passaggio nella nostra terra.

E questo non soltanto perché ci furono lunghi periodi di storia comune greco-romana ma perché tali interferenze politiche e culturali misero la mano ad una Europa che rischia di formarsi e di lasciar fuori proprio il suo cuore, il Mediterraneo. Lo dicono in tanti e soprattutto gli specialisti che si deve far di modo che questo non accada; ricordiamoci le belle parole del Presidente Ciampi che nessun'altra nazione può interpretare la parte che spetta in esclusivo all'Italia nei rapporti dell'Europa con i Paesi dell'Africa e con quelli balcanici.

Certo, la curiosità crescente e dilagante verso i resti delle civiltà antiche con la frequentazione dei gruppi di turisti, non basta. Il nostro orientamento dev'essere quello di non limitare lo studio della storia agli specialisti, a quelli che possano costruire i ponti di spiritualità fra

le nuove generazioni.

Per conoscerci meglio ci vuole una stretta collaborazione fra i quadri docenti e studiosi per impartire lezioni di cultura, per formare ottimi conoscitori e traduttori competenti.

Su questo sfondo intendo le caratteristiche dei nostri popoli e dell'Europa attuale, che presta, per ora, insufficiente attenzione al lato culturale ed economico insistendo sulle contraddizioni sociali e politiche.

La mia proposta di collaborazione mira proprio eventuali pubblicazioni che riguarderebbero il proseguimento della divulgazione delle opere di scrittori e di docenti e studiosi calabresi e del Meridione in genere.

Dovrebbero interessare anche gli aspetti religiosi, sia ai lettori calabresi che a quelli romeni, dati i passi che intrapprendono le due chiese per riavvicinarsi dopo secoli di liti e polemiche. Il Patriarca ecumenico Bartolomeo I, che visitò la Romania l'anno scorso, ricordava proprio lì, in Calabria, quest'anno, non solo le cose in comune che hanno l'Oriente e l'Occidente ma pure „il debito di riconoscenza”, di uni nei confronti degli altri cioè di quello, vitale, per i monaci ortodossi che trovarono accolienza e rifugio nei periodi bui di persecuzioni iconoclaste, di guerre ed invasioni musulmane, ma pure un altro debito, essenziale per Italia e l'ovest, per i portatori e i messaggeri della grande cultura e civiltà orientale già da tempo presenti nell'Impero Romano.

In questo contesto si può sviluppare il nostro Simposio che diventerà più proficuo se non si limitasse al dibattito puramente letterario, e scientifico sull'opera e sulla personalità di Ovidio.

Questo Simposio intende essere un riallaccio alle iniziative del compianto Professore Adrian Rădulescu, che ci teneva molto che simili manifestazioni diventassero ricorrente e che si organizzassero ogni due anni.

Ricordandoci suo nome, invito l'assemblea di tenere un momento di ricordo e di raccolto silenzio, alla sua memoria.

A tutti, e a tutte illustri partecipi, e intervenuti, ai nostri invitati ed ospiti, i più affettuosi auguri per un lavoro soddisfacente, buona salute e armonia, su un litorale non tanto buio come lo vedeva il nostro patrono, il quale non dice una parola sulle estati calde e le spiagge incantevoli del Mar Nero e dimentica i momenti felici passati in mezzo alla gente che lo amava e lo stimava!

GEMELLAGGIO POETICO OLTRE I SECOLI FRA DUE POETI OVIDIO ED EMINESCU

Due poeti geniale, gemellati spiritualmente: Ovidio, romano, ed Eminescu, romeno. Sembra che – come i fiori, come gli uccelli, come le leggende – tutto, nella natura, sia creazione di una stessa immanente Energia suprema, ogniveggente, ognisapiente ed ognipotente.

Quindi, non contano gli spazi, i tempi, l'aria, persino i popoli e le epoche, in cui sono vissuti i popoli civili e i popoli selvaggi, ma conta ciò che esse terre, essi spazi, essi popoli hanno dedicato, come una offerta votiva, a loro volta, a questa Energia divina, invisibile, immateriale, ma generosa.

Sembra ancora che la stessa Energia abbia voluto così unire tutte le creature, tutto il Creato, in uno stesso comune capolavoro vivo, pieno di virtù e di vizi – che col tempo e con il buon senso verranno separati dalle avversità di ogni tipo, per la purezza di tutte le specie a favore del trionfo dell'unica specie superiore, quella umana.

Si è detto – giustamente – che “les grands esprits se rencontrent” (i grandi spiriti se incontrano), e la storia universale ha dimostrato pienamente questa tanto esperimentata verità.

Avrei l'audacia di affermare che non per caso Ovidio è nato in Italia e si è spento nella terra degli attuali romeni. Niente succede casualmente in questo mondo. Certo è che Ovidio ebbe così l'occasione – certamente senza volerlo – di conoscere anche quest'altra estremità dell'impero romano, abitata ai suoi tempi da popoli più o meno selvaggi, ma non privi di un'anima e di un cuore che hanno stupito il raffinato poeta stesso, e lo hanno ispirato a dedicar loro – anche a loro! – ciò che, sapeva bene, andava d'accordo con la loro esistenza, estremamente estranea per lui.

Come sappiamo, egli nacque a Sulmona nella primavera del 43 a.C., da un'antica famiglia di cavalieri. È stato un ragazzo vivace, di mente pronta, ed imparava tutto con facilità.

Amante della natura – circostante alla sua città natìa, ricca di vegetazione e di ruscelli, incominciò sin da bambino ad apprezzare e ad amare tutto ciò che lo circondava, sicchè tra i loughi ridenti dei paesaggi e la sua indole gioviale, allegra, si stabilì una simbiosi perfetta.

Era gràcile ed esile: condizioni, queste, che, in seguito, gli impedirono

semplice e più cosmica nello stesso tempo, aderisce ugualmente e completamente all'antropomorfismo universale, ma non proprio quello di Ovidio, delle metamorfosi pagane – fra virgolette bensì a quello delle piccole creature e vegetazione vera e propria, sensibile, con la quale si confonde in un panteismo sui generis, suggestivo, insieme con le genti sane, buone, morali e mistiche della sua terra.

Sono sicuro, approssimo del due giovani poeti, Ovidio ed Eminescu, che le parole di Ramiro Ortiz, patetico ammiratore della Romania, titolare della Cattedra di Linqua italiana dell'Università di Bucarest per più di 30 anni fino al 1937, traduttore assiduo in italiano di molte liriche di Eminescu, sono sicuro, ripeto che quello che ha detto del fanciullo Eminescu avrebbe detto anche di Ovidio: "Non era un franciullo come tutti gli altri. Spesso fuggiva da casa senza una ragione al mondo, e per una settimana non si avevano più notizie di lui. Lo riportavano a casa i contadini, dicendo di averlo trovato assai lontano dal villaggio, errante attraverso i boschi, rotto dalla stanchezza, coi vestiti e le scarpe rotte a brandelli, senza dire perchè e come si trovava lontano di casa".

E lo stesso si può dire dei due poeti relativamente ad un periodo più tardi, con le parole di uno studioso romeno in Italia, Ciureanu (Eminescu, Torino, SET, 1946, 134 pp.), approssimo di Eminescu: "egli tutto ode, tutto osserva, tutto avverte e respira, e le onde sonore che si uniscono con le onde luminose creano quel fruscio mirabile che dà al nostro Poeta un posto particolare nel lirismo europeo".

Ovidio si è sentito bene fra i poeti prediletti: Vergilio, Orazio, Properzio e Tibullo, l'ultimo considerato da lui come "la gloria dell'elegia". Si tratta dell'elegia d'amore, cara a tutt'e due, Properzio e Tibullo.

Sicuramente anche Eminescu si sarebbe sentito bene nella loro compagnia amatioria. Anche esso si è lasciato amare da una sola donna, Veronica Micle, poetessa essa stessa, come i due, Properzio e Tibullo, che fissavano il loro amore per una vita intera, motivo per il quale naufragavano tanto rapidamente nelle acque dei pensieri oscuri, ma, al tempo stesso, anche lui, come Ovidio, capì che il meglio era darsi all'amore come ad una cosa bella, ed il bello, nella vita, nell'arte e nell'amore, va cercato come una occasione di felicità.

In realtà, Eminescu, come Ovidio, almeno nell'adolescenza, non amava una sola donna, ma la donna, cioè le donne, o, per essere più chiari, amava l'amore.

Ad un invito di Mecenate, Ovidio, odiando, come Eminescu, lo stile encomiastico, ha detto: "a me interessa solo l'amore e nient'altro". E così, egli, - come sappiamo - ha concepito una intera raccolta di elegie, intitolate appunto Amores, elegie che provocano le crisi ben conosciute nell'animo dell'innamorato. L'Ars amatoria non è altro che un identico sfogare lirico, anche se meno elegiaco, ma piuttosto scherzosamente didascalico, scritto con un garbato e raffinato umorismo nel quale coesistono l'adesione sincera del poeta al "bel mondo" galante e un sottile intento parodistico delle costumanze amorose della sua epoca e, in genere, dell'eterna commedia dell'amore.

L'Astro di Eminescu - Luceafărul - contiene anch'esso un simile genere di scherzo, chiamiamolo ironia, disprezzo, per la donna amata da Hyperion, deluso dal tradimento di questa col paggio. Certo, questo amore, a differenza di Ovidio, non è quello di un innamorato sicuro e padrone di sé e della sua o delle sue donne, tanto da insegnare come si deve procedere in queste occasioni galanti.

Si tratta, in questo poema lunghissimo di Eminescu, di una principessa "figlia unica e bella fra tutte come la Vergine fra i santi e la luna fra le stelle", appassionata di un astro del cielo i cui raggi le penetrano freddi in camera. Ella, piena di mesto desiderio, lo chiama e lo invoca.

E l'Astro - Hyperion - che l'ha ascoltata tremante, si getta nel mare e sorge da esso sotto le spoglie di un baldo giovane. E il suo amore è così forte che egli si getta e si offre imppermanente alla fanciulla terrestre, ma in realtà, essa ha un amore ben vago per l'Astro, una semplice passione romantica, ed ama invece un paggio scaltro che l'ha saputa attrarre ai suoi amplessi. Intanto l'Astro chiede al Padre Eterno la perdita dell'immortalità. E così, immortale rimarra per sempre. L'Astro rimira sulla terra e vede la sua amata nelle braccia del paggio in estasi d'amore. Ella, quasi senza accorgersene, a fior di labbra, di nuovo lo chiama. Ma questo non ascende più, e dice, amaramente: "Ce-ți pasă ție, chip de lut/de-oi fi eu sau altul?" Cicè: Che importa a te, volto di terra (misera mortale) che io sia, o un altro? Vivendo nel vostro cerchio/la fortuna vi accompagni/ma io nel mio mondo mi sento immortale e freddo".

Sarà anche questa una poesia didascalica, con la sola differenza, grande, che è quella di un'anima delusa, offesa, a cui non manca però l'ammoniamento, l'avvertimento, l'avviso, rivolto ad altri eventuali amanti come lui.

Il gemellaggio fra i due poeti non si ferma qui tutt'e due hanno pensato – ed Eminescu ha avanzato di più questa idea, poichè la sua anima era molto più umile di quella del suo chiamiamolo compatriota – tutt'e due hanno pensato alle belle e caratteristiche usanze popolari, tradizioni storiche, credenze religiose, e le usanze contadine. E' sufficiente l'intenzione dimostrata da Ovidio, e ciò lo ha dimostrato nel poema I Fasti, in disticci elegiaci, in sei libri. L'opera doveva essere in 12 libri, ma il poeta fu mandato in esilio e la lasciò quasi interrotta. Cantando le leggende e le glorie di Roma, attingendo alla Antichità di Varrone e ad altri scrittori, ed ispirandosi alle Elegie romane di Properzio, Ovidio intendeva illustrare compiutamente e sistematicamente il calendario romano, negli avvenimenti e nelle feste principali dell'anno. Tutto è scritto però senza una profonda commozione, nel tono solita dell'elegia amorosa, portando nel mondo dei numi e degli eroi, la sua scettica ed amabile galanteria.

Eminescu – anche se non ha scritto un volume esclusivamente dedicato al suol patrio – si è compiaciuto in tutte le sue liriche ad evocare con un fervente amore, tutte le bellezze della sua terra nonchè tanti episodi entusiastici del passato storico, duramente provato, ma altamente e in un modo sublime, esaltato dal pooper l'eroismo multisecolare del suo popolo, ostacole invincibile contro gli invasori ottomani, oprattutto verso l'Occidente.

Errante a piedi in tutti i luoghi del suo Paese, attraverso i grandi boschi secolari, lungo i fiumi e i ruscelli, i cui suoni ascoltava in uno stato di beatitudine, e guardando dimentico di sè, con tutti i sensi, il chiaro di luna, la luna, sempre piena di luce, d'argento e di calma, e ovunque l'erba e il fiendo odoroso di tante essenze primarie, egli si è immedesimato completamente nel vero proteismo universale, cosmico, tanto da poterlo descrivere de visu et de uditu, come la linfa primaria del creato più genuino e più idoneo ad una poesia di largo respiro umano.

Per George Călinescu, compatriota ed esegeta sottile della sua opera e del suo pensiero, "il bosco, il mare, il ruscello e la luna non sono fenòmeni, ma idee, divinità; Fenòmeno è solo l'uomo. Divinità s'intende quale nozione emotiva, soggettiva, di un rituale pagano e cristiano nello stesso tempo, qualcosa come degno di adorazione e di culto, quale solo un poeta della buona e santa terra poteva concepire".

Eminescu era buono, mite, amante di tutte le cose belle; il tratto più importante del suo carattere è stato piuttosto l'otti mismo e l'idealismo. E non poteva essere diversamente, come, del resto, per

Ovidio, il suo geniale predecessore.

Mi sia permesso di pensare, a questo proposito, - ad altri poeti della romanità, latina e italiana – e fra questi Vergilio, Poliziano, Sannazzaro, G.B. Marino e Pascoli, tutti, amanti delle piccole grandi cose, con le quali si confondevano, anima e corpo, e delle quali hanno potuto rendere ciò che esse avevano di più sereno, ingenuo, soave e innocente. Quante scene delle metamorfosi di Ovidio non esaltano la stessa mirabile, meravigliosa e miracolosa natura umana, approposito della figurazione e della sensibilità.

Le loro anime – dei nostri due poeti gemelli – sono rimaste pure come tutti i quadri ugualmente puri della loro ispirazione, quadri divenuti capolavori pittorici, come quello di un Botticelli per esempio, approposito della Primavera e della Nascita di Venere dea Venus che, anche per Eminescu, è personaggio principale in una delle sue più belle poesie: Venere e Madonna, - “donna, prototipo degli angeli del paradoso, regina fra gli angeli celesti...”

Però, continua Eminescu, deluso egoisticamente dell’infedeltà dell’eterno femminile, “tu mi pari come una baccante, creatrice di un lungo spasmodico delirio”.

Quindi preferisce la Madonna, creatura divina, col sorriso mite, verginale, che solo Rafaello poteva ritrarre sublime.

E tra altri ritratti c’è quello di Diana, cara, come si sa, anche a Endimione e ad Attèone, e non in minor misura a Ovidio:

O fată dulce și bălaie
un trup înalt și mlădier
un arc de aur pe-al ei umăr,
Ea trece mândră la vânăt
și peste frunze fără număr
abia o urmă a lăsat

Un viso dolce e infiammato,
un corpo alto e sottile,
un arco d’oro sulla spalla,
Passa superba per la caccia,
e sulle foglie innumere
appena una traccia ha lasciato

In Eminescu – anima molto più candida e pura di quella di Ovidio anche se la sua cultura classica non era per niente minore – tutto era rappresentato come in uno specchio, in cui egli si rifletteva in un’adorazione estatica, in un’umiltà perfetta, quasi francescana stupito di quanto vedeva davanti a sé.

E non a caso uno degli studiosi romeni – il filosofo Noica – ha affermato approposito della cultura immensa di Eminescu nonché

della ricchezza vasta dei manoscritti, esposti in migliaia di pagine e versioni: "forse è impossibile incontrare nell'intera cultura un documento così impressionante e completo, se non quello dei quaderni di Leonardo" – aggiungendo in altre pagine: "quest'uomo (Eminescu) è vissuto con il dolore di non sapere tutto, e ciò si vede chiaramente nei suoi manoscritti dove lo sforzo di trovare la perfezione non si accontentava mai. Ma questo sforzo era, in realtà una lezione per tutti".

Gli echi di questa cultura hanno creato nella sua opera delle comparazioni di un altissimo valore artistico, in cui la base classica greco-latina – soprattutto – sta sul primo piano. Egli si è reso conto senz'altro del significato delle parole dello stesso poeta e filosofo greco Aristotele, il quale nel XXII-esimo capitolo della sua Ars poetica, scriveva: "solo questa cosa non si può imparare da un altro ed è il segno del talento, e cioè concepire delle metafore riuscite, il che vuol dire saper vedere le somiglianze fra le cose".

Eminescu, non meno di Ovidio, ha saputo, infatti, vedere le somiglianze fra le cose, somiglianze che a tanti di noi sfuggono: è entrato nella loro sostanze intima e ha sorpreso il loro movimento il colore, le forze e il respiro della natura.

Un interesse antropologico sempre più accentuato – scriveva la illustre professoressa Zoe Dumitrescu Bușulenga, nel suo volume intitolato Eminescu e il romanticismo tedesco, del 1986 – lo faceva prendere in considerazione l'uomo come essere, con tutte le sue facoltà psicologiche, ma anche l'uomo quale volontà libera, creatore del proprio carattere. Lo interessavano le intimità dell'essere, come tale" (p. 25).

Moltissimi degli episodi delle Metamorfosi di Ovidio sono pittoriche, come non pochi paesaggi naturali e personaggi delle liriche di Eminescu. Al di là dell'immagine dipinta c'è in affascinante simbolo del subcosciente, uno stato d'animo vero e proprio, di una realtà mirabile, anche nello sfondo del quadro apparentemente strano e ambiguo.

Le impressioni visive si accordano volutamente con quelle acustiche, per esprimere appunto più verosimilmente e compiutamente possibile uno stato di profonde partecipazione.

"La natura è stata per Eminescu – come ha osservato Tudor Vianu, un insigne critico romeno (Tudor Vianu, Poesia lui Eminescu, 1930, p. 93) sonorità e luce, anche se questa sonorità universale è fatta di sussurri, mormorii, suoni appena percettibili, uccelli canori, fruscì di foglie e di rami o di ripide acque, o del clangore del corno".

E poiché poesia, pittura e musica si danno sempre la mano – come il suono, il colore, il profumo e l'immagine, perchè non pensare al fatto

che moltissimi miti delle Metamorfosi erano accompagnati – in molte occasioni, dalla lira, dal flauto e sicuramente anche dal balletto? Nei nostri giorni, gli stessi miti o spettacoli della natura vengono rappresentati da seducenti poemi sinfonici, da molti dei quali non mancano pure, la arpa, lo stresso flauto, tanto eloquenti e suggestivi strumenti appartenenti ad una eternità universale. Esemplifico I plini e Le Fontan di Roma, di Respighi, il Pomeriggio di un fauno di Debussy e il mare dello stesso, nonchè i moltissimi poemi sinfonici aventi quali protagonisti i più famosi dei dell'Olimpo.

In più, per i due poeti, la luce è dotata di virtù demiurgiche, tanto da transfigurare tutto, da plasmare forme nuove, da fare di essa il simbolo del moto perpetuo della natura e dell'esistenza, donatrice di infinita euforia e gratitudine.

Ha detto uno, atâta aur
"Atâta foc, atâta aur
Și-atâtea lucruri sfinte
Peste-ntunericul vieții
Ai revârsat părinte

(tanto fuoco e tante cose sacre, sopra il buio della
vit tu, Padre, hai riversate!).

Oro, che molte volte è immedesimato con l'aria, così come l'argento è con le acque: Argint e pe ape și aur e în aer".

Come nell'antichità – e ai tempi di Ovidio pure – l'oro era visto come il sole dei minerali, costituendo l'essenza del mondo, l'intelligenza cosmica, lo spirito, lo stesso è stato anche per Eminescu.

"În loc de aer, e un aur topit și transparent, miroitor și cald". (Al posto dell'aria è un oro, fuso e trasparente, odoroso e caldo). (Demonism), unendo così, in una perfetta sintesi, oro, profumo, fuoco, terra, aria, tanto familiari ad ambedue i nostri poeti. Le forme non divengono dunque visibili, che sotto i raggi del sole; così come tutta la civiltà mediterranea non è che un dono del sole, come l'Egitto, dono del Nilo.

In ambedue, quindi, il fenomeno in sè era quello che legava in una continuità ciclica, il mondo, naturale e il mondo umano, le perturbazioni cosmiche e i turbamenti dell'animo, i sentimenti.

Tra l'essere umano e la natura era infine un'armonia perfetta; per ciò, la natura rigenerata dall'ordine cosmico, diventa mito ed eternità.

L'analisi dell'immensità delle varianti trovate nei 44 quaderni del poeta ci porta a un altro vero miracolo – (C. Noica, Eminescu sau gânduri despre omul deplin al culturii românesti, 1975, p. 69). Si tratta di uno spettacolo straordinario che ci è offerto da una coscienza di cultura aperta verso qualsiasi orizzonte. Abbiamo visto che l'uomo universale di Leonardo da Vinci non è tanto l'artista, sebbene egli sia

passato attraverso molte forme di creazione artistica: egli è un uomo universale nel senso dell'universale apertura artistica e scientifica verso la natura, e siccome la natura è piena di sfumature, piena di colori vivi e di una fondamentalità viva, egli ha optato per una conoscenza attraverso l'espressione della pittura, per trascrivere tutti i suoi dettagli.

Due poeti geniali, infine due spiriti che si incontrano – per affinità spirituali e umane identiche – oltre gli spazi ed i secoli due prodotti del grande genio latino inconfondibile, Ovidio ed Eminescu, si stendono oggi le mani per dimostrare ancora che la loro anima è una, palpitante ancora, viva e soprattutto immortale.

OVIDIU ÎN DANTE (Două momente esențiale)

Aparținând plenar, prin înclinațiile sale și prin formația sa Duecento-ului italian, adică secolului care a pus bazele marelui veac prerenaștemental, al XIV-lea, Dante Alighieri a fost un poet pe căt de autentic în fibra sa, pe atât de cultivat. În planul erudiției poetice, filosofice, teologice și politice, își depășea în mod cert contemporanii. Era – nu degeaba fusese supranumit de urmași *théologus Dante* – un exceptional cunoșcător al versiunilor latinești ale *Bibliei*, din care (mai ales din *Vechiul Testament*) folosește în opera sa un număr de peste 500 de citate. Literatura latină i-a fost obiect de studiu pasionat (citea atât de mult, încât ajunsese pe pragul de a-și pierde vederea, *il spirito visivo*, cum spune în *Vita Nuova*). *Eneida* lui Virgiliu o cunoștea d'a fir-a-păr, *tutta quanta*, după cum reiese din versul 114 al Cântului XX din *Infernul* [citez terțina: “*Euripilo ebbe nome; e così 'l canta / l'alta mia tragedia in alcun loco: / ben lo sai tu, che la sai tutta quanta*”] (*El e Euripil, și-a fost cântată / povestea lui în marea-mi Tragedie, / cum bine știi, tu care-o știi pe toată**]. Era deci firesc, era de așteptat ca Dante să aibă o bună cunoaștere și a operei lui Ovidiu. E cert că cele 246 de “episoade” în peste 12.000 de versuri ale *Metamorfozelor* îi erau deplin familiare. Cu atât mai mult cu căt, în secolele XII-XIII, poetul sulmonez se bucura de o enormă popularitate, care depășea cu mult granițele Italiei, ajungând și la trubadurii Provenței sau ai Cataloniei, și la *minnesängerii* germani, și la cântăreții englezi și poloni sau la truverii Franței. Mulți istorici literari au denumit acea perioadă “*aetas ovidiana*” (epoca ovidiană), ea urmând logic precedentelor constituite de ceea ce s-a numit “*aetas virgiliana*” (epoca lui Virgiliu, adică secolele VII-IX) și “*aetas horatiana*” (epoca lui Horațiu, secolele X-XI). În vremea lui Dante, atât *Eneida* cât și *Metamorfozele* erau comentate în public, la catedre, de pildă, din Bologna și Florența.

În întreaga operă a lui Dante (incluzând, deci, și aşa-zisele *Opere minore*), Ovidiu este menționat expres de șaptesprezece ori, adică de tot atâtea ori cât și poetul Lucan, în timp ce Homer are doar 9 mențiuni, iar Horațiu 6. Din cele 17 referiri la Ovidiu, două sunt la poet în general (în *De vulgari eloquentia*, II, vii, 7 și în *Infernul*, IV, 90), două la *Remedia Amoris* (în *Vita Nuova*, XXV, 9 și în *Rime*, XLVI,

5-6), iar celelalte 13 la *Metamorfoze*, adică la acel *Ovidio maggiore*, după expresia consacrată în critica și istoria literară italiană, de care sobrul și asprul Dante se simțea categoric mai apropiat decât de galeșul și uneori chiar lascivul poet din *Ars Amandi* (*Arta Iubirii*). Cifrele de mai sus vorbesc despre trimiterile directe la Ovidiu sau la opera lui; desigur însă că, fie și numai în *Divina Comedie*, există mult mai multe porțiuni care pot fi considerate ca inspirate¹ din *Metamorfoze* și chiar din *Heroides*.

În această comunicare, mă voi opri cu precădere asupra a două pasaje care sunt, de departe, cele mai spectaculoase din cele 17 în care este pomenit numele exilatului de la Tomis. Întâmplător sau nu, cele două pasaje pe care le-am ales sunt singurele din *Divina Comedie* în care referirea la Ovidiu se face și nominal, adică menționându-i-se și numele, nu doar prin trimiterea la un pasaj din *Metamorfoze*, cum se întâmplă în celelalte cazuri (tot două la număr, în *Purgatoriul*). Cele două pasaje despre care vreau să vorbesc se află în *Infernul*, primul în cântul al IV-lea, celălalt în cântul al XXV-lea.

În călătoria sa prin Lumea de Dincolo, Dante, însotit și călăuzit de Virgiliu, poposește, înainte de a pătrunde pe tărâmurile infernale propriu-zise, într-un loc pe care-l numește Limb, unde se află sufletele celor care nu au altă vinovăție, în fața Puterii Divine, decât pe accea că nu au cunoscut Sfânta Taină a Botezului: “Păcate n-au (ii explică Virgiliu lui Dante) dar buna lor silință / nu iartă tot – botezul nu-l avură: / poarta credinței ce-i și-a ta credință” (*Inf.*, IV, 34-36). Aceste suflete, printre care se află și ilustre nume ale Antichității greco-latine, sălășluiesc într-un spațiu luminos și înverzit, fără vreo osândă, dar și fără vreo bucurie, veșnic măhnitori de soarta care i-a frustrat de mântuire. Dante recunoaște printre ei figuri cunoscute lui: “În depărtata, încă panoramă, / am și putut să deslușesc, în parte, / că-aveau sălaș acolo minți de seamă” (*id.*, 70-72). Cuminte și “subordonat” celui pe care în Cântul II îl numise “tu duca, tu signor e tu maestro” (*tu, călăuz, tu, dascăl, tu stăpâne*), Dante îi cere lămuriri lui Virgiliu. De aici, de la versul 73 și până la capătul acestui moment (v. 105), fie-mi îngăduit a cita integral:

73 “O tu ch'onori scienzia ed arte,
questi chi son, c'hanno cotanta orranza
che dal modo dell'i altri li diparte”	-Tu, torță în cunoaștere și-în arte,
cine sunt ei și ce-au făcut în lume
încât de ceilalți starea lor e-aparte?”
76 E quelli a me: “-L'onrata nominanza
che di lor suona su nella tua vita,
grazia acquista nel ciel che sì li avanza”.	El mi-a răspuns: “-Înaltul lor renume
ce le răsună-în viața ta, de-afară,
le-a-înduplecăt din cer o soartă-anume”.
79 Intanto voce fu per me udita:
“Onorate l'altissimo poeta!
l'ombra sua torna, ch'era dipartita”.	Se auzi atunci o voce clară:
“Slăviți poetu’-între poeți întâiuli!
Umbra-i plecată printre noi pogoaără!”

- 82 Poi che la voce fu restata e queta,
 vidi quattro grand'ombre a noi venire:
 sembianza avevan né trista né lieta.
- 85 Lo buon maestro cominciò a dire:
 "-Mira colui con quella spada in mano,
 che vien dinanzi ai tre sì come sire.
- 88 Quelli è Omero poeta sovrano
 l'altro è Orazio satiro che vène;
 Ovidio è il terzo, e l'ultimo Lucano.
- 91 Però che ciascun meco si convene
 nel nome che sonò la voce sola,
 fannomi onore, e di ciò fanno bene".
- 94 Così vidi adunar la bella scola
 di quel signor dell'altissimo canto
 che sovra li altri com'aquila vola.
- 97 Da ch'ebber ragionato insieme alquanto,
 volsersi a me con salutevol cenno;
 e'l mio maestro sorrisse di tanto:
- 100 e più d'onore ancora assai mi fenco
 ch'e'sì mi fecer della loro schiera,
 sì ch'io fui sesto tra cotanto senno.
- 103 Così andammo infino alla lumera,
 parlando cose che'l tacere è bello,
 sì com'era'l parlar colà dov'era.

Când spusa își atinse căpătâiul
 văzui cum patru umbre vin, și toate
 nici jalea n-o vădeau, dar nici mîngâiul.
Maestru'-îmi spuse-atunci cu gravitate:
 "-Cu spada-in-mînă, drept ca un titan,
 ce-i ca un princip celor trei din spate,
este Homer, poetul suveran;
 satiricul Horațiu îl urmează,
 Ovidiu-al treilea, ultimul, Lucan.
Iar glasul ce-mi aduse-aftita vază
 putea s-o dea oricărui, egală:
 îmi face cinstea tot ce-i onorează".
Văzui deci la un loc frumoasa școală
 a prințului cîntărilor supreme,
 ce-asupra tuturor, ca șoimul, zboară.
În urmă-înșii sfat puțină vreme
 ei toti și ghidul meu, apoi veniră,
 el cu-un surîs, menit parcă să cheme,
și mai presus de toate mă cinstiră
 primindu-mă în rîndul lor pe mine,
 al șaselea-într-âsa sublimă siră.
Și-apoi, în drumu'-acelei dulci lumine,
 vorbirăm ce-i mai bine-a tace afară,
 cum jos, acolo,-a le vorbi fu bine.

Asemenea liste de eminențe produsese Dante și anterior, încă în *Vita Nuova* (1292), unde, în capitolul XXV, ordinea este: Virgiliu, Lucan, Horațiu și Ovidiu, despre acesta din urmă spunându-se că: "Per Ovidio parla Amore, sì come se fosse persona humana, ne lo principio de lo libro c'ha nome Libro di Rimedio d'Amore" ("Prin Ovidiu, Dragostea vorbește ca și cum ar fi o ființă umană, la începutul cărții numite Cartea Leacurilor Iubirii"). Schimbarea ordinii enumerării în *Divina Comedie* (Homer, Horațiu, Ovidiu, Lucan) semnifică nu doar respectarea succesiunii cronologice, ci și o mai profundă evaluare axiologică, datorată maturității spirituale. Ovidiu însuși dăduse exemplul de auto-plasare în conclavuri onorante. În elegia autobiografică *Tristia*, el se menționează pe sine ca al patrulea elegiac roman, în ordine cronologică, dar și, implicit, în perfectă egalitate valorică cu ceilalți trei; iată pasajul respectiv:

Virgilium vidi tantum; nec amara Tibullo
Tempus amicitiae fata dedere meae
Successor fuit hic tibi, Galle, Propertius illi,
Quartus ab his serie temporis ipse fui.

Tristia, IV, 10, 51-54; traducere de Teodor Naum, în Ovidiu, *Scrisori din exil*, ESPLA, 1957)

(Trebui spus că, pe parcursul *Divinei Comedii*, Dante inserează și alte

nume de scriitori greci și latini ai Antichității – Juvenal, Stațiul, Plaut, Euripide, Seneca și.a. – dar nu aceasta face obiectul comunicării noastre).

E de remarcat, în încheierea comentariului la pasajul citat din Cântul IV, că ceea ce în epocă putea trece, din partea autorului, drept exces de superbie, de auto-apreciere, adică aşezarea sa, ca poet în viață, în același rang cu mari modele ale Antichității (Virgiliu, Homer, Horațiu, Ovidiu, Lucan), a primit, ca un adevăr patent, validarea plenară a celor peste 7 secole care au văzut în Dante, cum vedem și noi azi, un (cel puțin) egal celor din “sublima șiără”.

Celălalt pasaj pe care doresc să-l prezint în spațiul acestei comunicări este cel din Cîntul XXV al *Infernului*, în care avem din nou de-a face, într-un fel, cu o expresie succulentă și expresivă a înaltului orgoliu dantesc. Întrând chiar pe terenul în care Ovidiu a strălucit, adică relatarea detaliată a impresionantelor și miraculoaseelor *metamorfoze*, a transformărilor unor făpturi în altele, Dante își proclamă supremăția, considerând că a reușit să zugrăvească liric aceste stranii fenomene mai bine decât cei dinaintea sa. Iată terținele în cauză:

- 94 Taccia Lucano omai là dove tocca
del misero Sabello e di Nassidio,
e attenda a udir quel ch'or si scocca.
97 Taccia di Cadmo e d'Aretusa Ovidio,
ché se quello in serpente e quella in fonte
converte poetando, io non lo' nvidio.
100 che due nature mai a fronte a fronte
non trasmutò, sì ch'amendue le forme
a cambiar lor matra fosser pronte

Cuvine-se aici Lucan să tacă
tot de ce Sabel și Nassid grăiese,
ci-asculte cum e-in fapt și o să-i placă!
Și-Ovidiu tacă mîlc, ce-i convertește
pe Cadm în șarpe, pe-Aretuza-in apă,
în versul ce invidia nu-mi trezește;
căci două firi deodat', ce su-s de-o teapă,
el una-in alta,-în miez, nu le preschimbă,
și ambele să ni le-arate-ii scapă.

În privința lui Ovidiu, Dante face aici referire la două momente din Metamorfoze: cel din capitolul IV, versurile 563-603 (transformarea în șarpe a regelui Cadmus) și cel din capitolul V, versurile 572-661 (transformarea nimfei Aretuza în izvor de către zeița Diana). Mîndrul florentin consideră că Ovidiu reușește să înfățișeze numai transformarea *formei*, nu și a esenței, a interiorului, a sufletului. Reproșul atinge și aspectul vizual al metamorfozei la Ovidiu, pe care Dante îl socotește nesatisfăcător, în sensul că nu ni se prezintă ambele entități deodată, în reciproca lor modificare. El, Dante, își propune și izbutește acest lucru, ceea ce îi conferă autoritatea de a-și trata predecesorul, în pofida admirăției pe care i-o poartă indubitabil, cu condescendență și superioritate.

În afara frumuseștilor iscate din euforia, densitatea ideatică și exuberanța demonic/angelică a imaginăției, pasajele în care Dante se referă în mod direct la marele său înaintaș Ovidiu constituie, prin genialul amestec de luciditate, spirit critic și intemeiat orgoliu, un

complex (auto-) portret psihologic al celui care clama vibrant, spre finalul Cântului XVI al *Paradisului*:

- 118 E s'io vero son timido amico, De-aș spune adevăr pe jumătate
temo di perder viver tra coloro mă tem să nu par mort acelor'care
che questo tempo chiameranno antico. numi-vor timpul meu antichitate.

NOTE

* Versurile acestei terține, ca și toate celelalte versuri dantești, sunt în traducerea autorului acestei comunicări.

1. Cf. G. Szombathely, *Dante e Ovidio*, Trieste, tip. Lloyd, 1888, *passim*.

Bibliografie

- Constantinescu, P., *Atitudinea lui Dante față de Ovidiu*, în *Studii despre Dante*, EPLU, Buc., 1965.
- Dante Alighieri, *La Divina Commedia*, comm. Da A. Scartazzini, ott. ed.rifusa da G. Vandelli, ed. Ulrico Hoepli, Milano, 1925.
- Dante Alighieri, *Oeuvres complètes*, trad. et comm. Par André Pézard, Bibliothèque de la Pléiade, NRF, ed. Gallimard, Paris, 1965.
- Dante Alighieri, *Opere minore (Viața nouă, Rime, Ospățul, Despre arta cuvântului în limba vulgară, Monarhia, Scrisori, Ecloge, Întrebare despre apă și pământ)*, ed. îngrijită de V. Cândea, ed. Univers, Buc., 1971.
- Ovidiu, *Scrisori din exil*, trad. de Teodor Naum, ESPLA, Buc., 1957.
- Ovidiu, *Metamorfoze*, trad. [în proză; n. GP], st. introd și note de David Popescu, ed. Științifică. Buc., 1959.
- Ovidiu, *Metamorfozele*, în rom.[în versuri; n. GP] de Maria Valeria Petrescu, cuv. înainte de Eusebiu Camilar, ESPLA, Buc., 1957.
- Szombathely, G., *Dante e Ovidio*, Trieste, tip. Lloyd, 1888.

LA DONNA NEL PASSATO GRECO-ROMANO E NELL'ATTUALE ITALIA

Se c'è una cosa ben chiara a noi del Sud d'Italia è proprio quel qualcosa che esiste come fatto genetico: donna mito, leggenda, tradizione popolare e storia, in una parte d'Italia che fu Magna Grecia e poi Bruzium.

Un percorso alla ricerca di una memoria femminile avrebbe bisogno di molto più spazio e ricerca. Nella sterminata storia di sempre solo trattando di donne rimaste nel nostro immaginario come simbolo di qualcosa che andava oltre, possiamo contenere un argomento di per sé vasto.

Laura Faranda, docente all'Università di Cassino, qualche anno fa ha trattato in Calabria, un tema molto interessante: *Lo specchio e la tela metafore di identità femminile* nel mondo greco. Comincerò proprio dalla suggestione di un discorso che ho apprezzato perchè introduce direttamente nell'argomento.

"L'universo di riferimento sarà la Grecia antica, in particolar modo un mondo femminile che si tenterà di indagare a partire da due oggetti carichi di rappresentatività simbolica: lo specchio e la tela.

Attraverso lo specchio la donna si vede, lo specchio appare metafora del denudamento, oggetto che enfatizza la bellezza femminile e al tempo stesso ne esalta la pienezza, la temibilità, in un disvelamento di corpi che, solo perché esposti alla loro immagine riflessa, appaiono pericolosi e inquietanti.

Lo specchio rivela l'invisibile e l'immagine riflessa dice spesso quello che l'immagine reale non dichiara...

La donna attraverso la tela sembra invece mostrare se stessa nella sua virtù domestica, raccontarsi uniformandosi formalmente a un ideale civico che la vede consacrata al mondo silente e composto dell'operatività domestica.

Ma specchi e conochchie, nell'iconografia attica, si somigliano tanto da trarre in inganno l'osservatore; gli strumenti per la filatura, peraltro, affiancano costantemente le donne rappresentate mentre sono intente a provvedere alle cure del proprio corpo, e l'immaginario greco ha spesso raffigurato le analogie tra il movimento della spola e quello delle danzatrici, a sottolineare che la bellezza femminile è inscindibile dalla virtù, dalla qualità di sposa operosa, rappresentata

miticamente da innumerevoli modelli: Penelope, Atena, persino Elena.

Non desidero fare dell'immagine femminile soltanto una metafora, cioè qualcosa che sta a significare altro, credo che cominciando dalla mitica. Elena greca, tutto vada letto anche su diversi livelli.

Elena è in qualche modo tra le più importanti adultere della storia, anche se è già un personaggio perchè ha una radice divina; Elena nasce dall'uovo che Zeus depone in grembo alla riluttante Leda. Ma la sua fama è anche l'essere una regina greca.

Che cosa ne pensavano i greci e i romani a proposito di adulterio?

Nei versi di Omero non c'è una vera e forte condanna, direi piuttosto una umana rievocazione dei fatti e lo stesso Omero fa dire alla debole e trasgressiva Elena: "Quando per me, sfacciata gli achei vennero a muovere un'audace guerra sotto le mura alte di Troia..." Ma secondo Robert Graves, studioso dei testi greci, la guerra di Troia non avvenne per un fatto di onore perduto, ma piuttosto i motivi più seri venivano dal troppo libero transito nell'Ellesponto, nonostante fosse vietato dai Troiani e dai loro alleati asiatici.

Quindi come in ogni guerra i pretesti sono molteplici e le ragioni profonde non sempre vengono palesemente tramandate.

Virgilio invece è più duro nei confronti della bella Elena, la descrive tra le fiamme di Troia, Elena è l'origine di tutti i mali; forse per Virgilio è lo stesso mito di Pandora: il Male che diventa donna.

Muoviamoci da questa visione. E' chiaro che tutta una tradizione storica ha tramandato una donna che per secoli e ancora oggi in certe etnie, incarna un po' Elena, Penelope, Atena.

In Calabria a Crotone resiste ancora l'ultima colonna del tempio dedicato a Hera Lacina, la grande dea madre. Nel matriarcato greco, la donna è tutto, ma gli uomini la temono, anche se la amano, la riveriscono e l'obbediscono senza mai poterla possedere nella sostanza. L'imprevedibilità della donna è un qualcosa che esalta, stupisce e fa paura.

Ovidio continua ad amare nel suo esilio a Tomis, la stessa donna latina riincontrata nei tratti delle giovani donne nate sul Mar Nero.

Una qualità delle donne greche, oltre ad essere operose e strateghe in mille occasioni e mai supine nella conduzione della famiglia, posseggono doti traumaturgiche, magiche, prevedono il futuro, sono la stessa voce degli dei. Si propiziano le forze della natura e tante sono le *pitonesse o Pizie consultate dai sacerdoti* per i vaticini durante i rituali al tempio.

La sibilla cumana non era un'isterica come la moderna psicoanalisi sostiene, ma una donna in simbiosi con l'universo popolato da dei e semidei che con lei dialogavano.

Si suggella così il passaggio tra i riti pagani e quelli cristiani. Ecco perchè nel santuario di Capo Colonna a Crotone una minuscola chiesetta a due passi dal mare è dedicata alla Madonna Nera, bizantina, erede di Hera Lacinia.

Venere latina ha gli stessi tratti di Afrodite e le donne che la incarnano hanno l'astuzia, la bellezza e l'intelletto sveglio della stessa dea greca. Alcune latine ereditano la sapienza delle pitagoriche greche che erano matematiche, filosofe e poetesse.

I versi della giovane Nosside di Locri, del terzo secolo avanti Cristo, sono dolci e si rivolgono ai naviganti che passano da quei lidi profumati di alghe; solcando un mare cristallino che conserva intatta la storia dei popoli mediterranei. Saffo ama le giovinette e la grazia dei suoi versi rivela un'anima sensibile e una delicatezza d'amore anche se omosessuale.

Ritornando alla compostezza iconografica tutto fa pensare a proposito di donne greche e latine, allo specchio (bellezza riflessa) e al telaio (virtù e controllo delle proprie passioni). Lo specchio e la tela appariranno accomunati tra loro da un tratto di ambiguità. Ma l'ambiguità riguarda l'essenza stessa dell'uomo. Proprio perchè non esiste nulla di completamente definito, azzardo dicendo che siamo i discendenti di popoli che sforzandosi di esprimere passioni e sentimenti, sforzandosi di vivere conformemente alle leggi, sia in epoca pagana che in epoca cristiana, riuscirono semplicemente ad essere copie imperfette di qualcosa di altro.

Nell'Olimpo tutto era ambiguo, di perfetto c'era ben poca cosa. La donna in quanto creatura madre, legata all'elemento terra, non poteva se non essere il riflesso di questa grande imperfezione.

E imperfezione continuiamo ad essere ancor più nel nostro tempo.

La donna è stata considerata dalle varie civiltà essenzialmente possesso dell'uomo. Tranne che le donne etrusche e le spartane che erano più libere, in tutte le società patriarcali solo la donna timorata di Dio o degli Dei, timorata dal suo padrone marito o amante è degna di tutti gli attributi più nobili. Le temerarie, le ambiziose, le donne portratrici di venti nuovi sono state sempre considerate con sospetto.

Continuando i riferimenti alla Grecia, un singolare contrasto si nota tra le due maggiori città Atene e Sparta; raramente la donna appare in pubblico ad Atene, la donna risente dell'influenza orientale, vive in casa, per lo più; se si escludono le pitagoriche ioniche della Magna Grecia, ha una cultura limitata alla conduzione della famiglia, non frequenta le scuole pubbliche, può divorziare, ma deve restituire la dote al marito. Senofonte dice che è meglio per lei curarsi della casa, uscire poco, mentre all'uomo è riservato il ruolo di prendersi cura degli affari esterni.

Chi inverte l'ordine delle cose è seriamente compromesso dal castigo degli dei, a lui o a lei la punizione del cielo. Viene onorata la donna pudica, che si immerge in acqua sorgiva con la camicia. La prostituzione non manca neanche a quel tempo e anche la pederastia. A proposito di una cortigiana Aristippo di Cirene ice: "Non mi ama, ma io la assapro come il vino... ne faccio uso con piacere..."

Se si tratta invece di prostituzione sacra anche qui c'è l'influenza orientale della Mesopotamia: il rituale è tenuto in grande rispetto, la sacerdotessa si accoppia al sacerdote o al principe per evocazione divina: l'atto in se suscita fecondità: si feconda la terra e si ricava da essa la rigenerazione, la fertilità.

Il significato dell'accoppiamento fa parte di riti naturali per suscitare il più possibile l'espandersi degli elementi della natura: terra, acqua, aria e fuoco: simboli sacri in tutte le civiltà antiche.

A Sparta invece la donna compare in pubblico, frequenta le palestre insieme agli uomini, tant'è che i greci delle altre zone definiscono le spartane "Mostratrici di cosce".

E' lei che dirige la casa ed è vigile nella cura della prole. Qualora non abbia avuto figli dal marito è più propensa a cercarsi un altro uomo.

A Sibari, in Calabria le donne magno-greche sono decisamente lascive, goderecce quanto gli uomini, indulgono all'ozio, e la città, ricca di ogni bellezza architettonica, che si estendeva sul Mar Ionio, venne distrutta dai Crotonesi.....

L'ira degli dei fu la metafora di quella sua fine. Di quella città rimane una sterminata landa resa tale anche dalla furia dei terremoti.

I nostri musei contengono tra gli oggetti più preziosi gli ori delle donne della Magna Grecia, tra cui la corona di foglie di acanto di Hera Lacinia. Il nostro orafo calabrese contemporaneo Gerardo Sacco ne ha tramandato le copie che espone e vende in tutto il mondo.

Una epigrafe riassume la vita di una madre romana: "Fu casta, lavorò la lana custodì la casa". La donna può frequentare la scuola elementare, è libera di uscire di partecipare ai banchetti, ma si astiene dal bere vino e non si sdraià sul triclinio come fa l'uomo. I rapporti tra marito e moglie erano ne più ne meno quelli di oggi, con gli eterni problemi del matrimonio, conflittuali oltre che affettuosi o semplicemente litigiosi. Per sanare e distendere i rapporti molti i romani che si recavano al tempio della dea Viriplaca, presso il Palatino e quasi dialogassero con la dea, sfogavano le loro pene, la loro rabbia, la loro insofferenza. Si otteneva spesso la riappacificazione, il miracolo dell'equilibrio tra marito e moglie.

I difetti della donna erano condannati e la letteratura ci tramanda

Catullo che ama Lesbia, che lo fa soffrire perchè è enigmatica, capricciosa, ed è tenuto da lei sul filo del rasoio. Giovenale in tono satirico sottolinea che non si potrà mai trovare una donna che abbia pietà di chi la ama e ironizza sulla sua fedeltà. Dice anche "attento se la signora seduta accanto a te, a cena non abbia un suo stile personale, non tiri fuori la sua opinione...", un giudizio che ancora resiste in alcuni paesi del sud d'Italia.

Il matrimonio si faceva in età giovanile, il rito era ridotto e se la coppia si separava bastava una dichiarazione: "riprendi ciò che è tuo"; ma anche se le leggi sono snelle, i romani mostravano grande consapevolezza per il matrimonio tant'è che le seconde nozze non erano ben viste.

A Piazza Armerina in Sicilia un mosaico ritrae alcune donne romane in due pezzi che fanno esercizi ginnici. Siamo nel IV secolo dopo Cristo ed il mosaico pare fatto al tempo nostro, nell'era dei bikini.

Di fronte a una società scossa da fenomeni recenti quali le lotte per emancipazione femminile, l'ingresso delle donne nel mondo del lavoro e le mode edonistiche della cultura di massa; in un mondo in cui i valori tradizionali e folklorici interagiscono con la logica del divorzio, dell'aborto, della convivenza, de single, della coppia senza figli, della verginità violata, dell'omosessualità, della sessualità prematrimoniale o di quella vissuta come gioco o esperienza e non come sfera eminentemente finalizzata alla formazione e alla riproduzione della famiglia; in tutto questo circo che si svolge in un colosseo di decadenze, la donna del nostro passato, la classica matrona romana è una icona che ha perso i suoi poteri. Tutto resta memoria storica, è come se volessimo scoprire un velo. Teano la pitagorica, non trova al nostro tempo ispirazione, solo qualche cenno, qualche cenno a noi discendenti.

Non avevo intenzione di consultare testi, rispolverando nomi di greche e latine.

La donna ha vissuto sempre gli stessi ruoli ed è pronta ad interpretare la storia.

Ci siamo accorte che la donna che scrive oggi ad esclusione di quella trasferita fuori dalla Calabria, concepisce storie perlopiù prese dal proprio vissuto talvolta amaro, chiuso in stereotipi. E soprattutto è palese la sua appartenenza a quel mondo classico, ricco di tradizioni.

I delitti, le passioni esasperate, il contatto con Dio che è viscerale, il magico tratteggia l'appartenenza soprattutto al popolo greco-latino. La tragicità è greca, l'ironia e l'ilarità e ancor più la satira, forse maggiormente latina.

Certe pietanze con le spezie, al peperoncino, le ulive greche, i vini

d'uva ibibbo, le parmiggiane e la cucina che si pratica in certi borghi dei paesi grecanici nel Sud d'Italia, sono il ricordo di focolari accesi da mani instancabili di un passato greco-romano. Quelle mani sono le stesse che ancora oggi in molti paesi mantengono intatte le abitudini di filare la lana, di tessere la tela di preparare i formaggi e il vino greco.

I greci consumavano pasti frugali, di poca varietà e ogni eccesso era oggetto di disprezzo. Le donne cucinavano anche le sardine, le acciughe, i pesci azzurri dei nostri mari. Conservavano anche allora il pesce e la carne, sotto sale e perlopiù affumicato. In casa si preparavano anche i dolciumi.

Le latine erano più sofisticate, le matrone pretendevano, dalle loro schiave greche o africane, acconciature complicate, come quella di Giulia figlia di Tito, la cui testa marmorea si trova ai musei capitolini in Roma. Le tanto usate "code di cavallo" erano tipiche delle romane ed anche la permanente. E le parrucche erano portate tanto dagli uomini che dalle donne.

L'uso incontrollato di tinture poteva nuocere.

Ovidio nella sua opera *Gli amori* si rivolge ad una donna divenuta calva, per avere abusato di prodotti e tinture.

Il poeta le dice...*te lo dicevo: smetti di colorarti i capelli, ormai non hai più la chioma da tingere. Eppure, se ti fossi contentata di ciò che avevi, che cosa c'era di più copioso dei tuoi capelli? Ti scendevano giù fin oltre ai fianchi; erano così fini che temevi di pettinarli... Non erano neri, e neppure biondi, erano un misto dell'uno e dell'uno e dell'altro colore... Aggiungi che erano così docili così morbidi e pieghevoli, da adattarsi a cento fogge di pettinatura, senza causarti il più piccolo dolore... E nonostante ciò, quante volte furono messe alla tortura le tue chiome sottoposte al ferro e al fuoco per piegarne la massa in una ondulata rotondità! Io gridavo è un delitto questo, è un delitto bruciare codesti capelli, così naturalmente leggiadri: risparmia o crudele, il tuo capo! La colpa è tua della tua propria mano: tu stessa hai versato veleno sulla tua testa. E così ora la Germania ti manderà i capelli dei nostri schiavi, e tu sarai abbigliata per opera di gente soggetta a noi...*

I cosmetici delle romane venivano soprattutto dalle tradizioni egizie. Sul viso ci si spalmava una crema rosea, ottenuta con terra d'ocra e fondi di vino.

Fatta con cenere e antimonio era una tintura nera che si metteva sulle palpebre. Dalle corna di animali si otteneva una pasta che serviva per pulire i denti.

La vita nel sud d'Italia è oggi al passo coi tempi, ma anche se tutto è come nel resto del Paese, ci sono alcune etnie dove il tempo pare si sia fermato...

E'stata fatta una ricerca sugli usi e sui costumi delle donne calabresi condotta nell'area subaspromontana e nella fascia che va tra

Scilla e Reggio che ha come vertice la zona di Gambarie ma che arriva anche nei paesi di Petilia Policastro, Cutro, Mesoraca, Roccabernarda, Cotronei, San Mauro Marchesato, in Sila.

Questo studio ha messo in luce oltre la bellezza, le altre qualità femminili richieste sono la potenza, la fecondità, come in passato, come ancora succede nell'Islam. Ma non solo questo; si è anche evidenziato che quando nasce una bambina, in molte famiglie di quelle zone arretrate dell'Aspromonte, ancora non si fa buon viso, per molte ragioni tra cui perché sarà una ragazza da sfamare e bisogna provvedere al mantenimento, al corredo. E poi, in certi nostri paesi, ancora la donna deve stare al focolare e aspettare che il suo uomo la cerchi quando vuole, proprio quando vuole. A lui è concesso tutto.

Diversa cosa è la vita in città dove la donna ha acquistato maggiore consapevolezza in tutto, nel lavoro e nella vita familiare.

Ma schiave o donne liberate, oggi la vita nelle città di provincia e più ancora nei grandi centri metropolitani è decisamente veloce, tutto è rivendicazione ma anche malessere profondo. Abbiamo perduto il contatto col mito, con quella parte antica che l'uomo possiede nel suo patrimonio genetico. Cosa rimane dei nostri progenitori greco-latini, aperte le tavolette di terracotta e le statue di bronzo o di marmo?

E' riduttivo per noi, concludere che solo gli umori, i tratti del volto, gli ornamenti, i linei che ancora adesso usiamo per rivestire il nostro corpo di poco trasformato. Ornamenti, vestiti e belletti rappresentano la nostra parte esteriore, importanti elementi di fascino ed eleganza.

Ma resta intatta e ci appartiene l'anima greco-latina, quel qualcosa che sfugge al controllo della scienza e che rappresenta l'impercettibile tratto che sta tra la vita e la morte, tra la materia e lo spirito, tra l'amore e l'odio, tra l'universo e Dio. E le donne riescono con più facilità a farne un binomio, quel tratto impercepibile lo vivono più intensamente, ieri e oggi.

**OVIDIANA MVSA
DE OVIDIANA PONTICA VI POETICA**

Noua et dura rerum commutatio, edicto relegationis ab Augusto proposito, non sine magnis tam uitae quam poeticae cogitationis effectibus remanere potuit. Per multa relegationis tempore redactarum elegiarum fragmenta¹ nouam et mirabilem carminis uim manifestam faciunt: quam nos *redemptricem* uel *liberatricem* uel *saluatricem* nominare possumus. Carmen igitur humanam poetae uitam redimere, liberare, immo uero etiam saluare posse Ouidii uersus monstrant. Poetica ibi uis ipsi poetae ac nobis lectoribus aequa ingens appetet, sed Ovidiana Musa talem inexpectatam uirtutem tempore solo Tomitanae relegationis acquirit². Naso poeta persaepe lectoribus suis beneficam et suauidicam carminis potestatem aperuit³. Certa et haud spernenda bona hominibus afferre et offerre poeticum Musarum donum sustinet Naso poeta. Illud donum maximam reuera uim possidet, uitalem uim et simul supremum bonum. Nam carminis uis humanam uitam seruare ultimum etiam ante exitii diem uel dicam momentum potest.

Id est quod in subsequentibus lineis summatim perquirere conabor.

1. Amatoria Ovidiana poemata carminis redemptricem potestatem lectoribus iam pridem reuelant. In numerosa et efficacia *Remedia amoris* Naso poeta carmen ipsum includit, sicut sequentes duo uersus haud dubie demonstrant: *At si quis male fert indignae regna puellae, ne pereat, nostrae sentiat artis opem.* (vv. 15-16).

Hoc fragmentum uno uersu dua magno pondere uerba continet: (*ne*) *pereat*, quod uersus initium facit, et ultimum uerbum, *opem*, eloquentem syntaxin *artis opem* formans. Sine carminis ui, humana uita magno uel dicam supremo periculo occurrere potest. *Regna puellae* uiri uitae minitantur. Amor *regnis puellae* maximum mortis periculum adducit: (*ne*) *pereat*, id est homines uel dicam uiri perire possunt. Ars *opem* suam salutarem affert, namque ars sola maxime beneficam uim possidet.

Artis opem Ovidiana syntaxis pro *carminis opem*, ut opinor, est. Haec locutio illustrem facit carminis tam uim quam finem beneficam. Hominum quiuis uictima etiam fieri amoris, i.e., *puellae*, propter

crudelia regna potest. Carmen uero solacium et praesidium salutis solidumque perfugium eis amoris uictimis interprete poeta offert. Si amoris onus graue premit, carminis lector a poeta mouetur ut ad remediorum amoris poemata recurrat, ne uitam et animum suum lector (seu hominum quiuis) periclitetur. Non esse salutem periclitandam hominis *Remediorum amorum* poeta credit, sed bene seruandam.

2. Vera huis Musae potestatis inuentio aut, ut melius dicam, reuelatio ipsa relegationis tempore euenit.

In maximis miserrimisque malis, quae humanam poetae uitam angunt, carminis uis omnis reuelatur. Amatoria materia iam inde perpetuo relinquitur. Poetica uis maximos producit effectus non solum erga lectores, sed etiam erga ipsum carminis auctorem. Mirabiles et quasi diuinos effectus, nam Musa eorum causa est.

Carminis uis et effectus tunc primum in Latinis litteris ultimi rei publicae saeculi solam poetae personam attingunt. Fragmenta Ouidianorum poematum relegationis tempore redactorum supra citata⁴ sine nullo dubio monstrant carmen in difficillimis rebus aduersis non solum tormenta fortunae lenire et uulnera sanare posse, sed etiam uitam ipsius poetae maximo mortis periculo surripere ualere. Noua plane haec carminis appetit qualitas in Ouidianis poematibus *Tristium* et *Ex Ponto epistularum*: non beneficium aliquod alicui affert carmen, sed summum bonum et poetae ipsi. Suprema ratio ac uitiae fundamentum fit carmen auctori ipsi suo. Si poeticus ille mundus euanescat aliquando in aeternum, humana poetae condicio ipsa corruatur. Redemptrix igitur carminis uis apud Ouidium clarum officium contra totius hominis ac mundi solutionem, contra inane et ultimum chaos resistendi praestat.

3. Certam carminis salutaris potestatis effectuum descriptionem poeta praesertim in prima *Tristium* quarti libri elegia conatur. Duplex horum effectuum natura appetit: physica simul et incorporalis. Aliquem stuporem (*stupet*, *Trist.* IV, 1, 42) membrorumque et neruorum rigorem caram gignit, quo tempore non sensus solum dissoluti elabuntur (*non sentit*, 41; *nec sentit*, 45; cf. *Pont.* IV, 10, 70), sed etiam spatii temporisque perceptio disperditur (*temporis /.../ sic mihi sensus abest*, *Trist.* IV, 1, 48; *in mediis nec nos sensimus esse Getis*, *Pont.*, *ibid.*). In his uersibus Naso poeta duas notiones distinguit, quae antea in Latinis litteris satis confusae eminebant: inter animi motus et spiritum claram disiunctionem Tomitanus poeta primus facit. Animi motus in pectore habitant (*mea pectora*, secundum poetae uerba supra citata). Spiritus flamma e hac ebullitione et animi combustionē carminis ui concitata erumpit. *Animus* et *spiritus* Tomitano poetae distinctae notiones comparent (primum uerbum metonymia *pectora*

designatum). Haec distinctio priorem Lucretianam disiunctionem inter *animum* et *animam*⁵ continuat.

Poetice creare, sicut manifeste Tomitanus poeta hoc fragmento testatur, ueram ascensionem uel etiam supra omnia materialia siue incorporalia impedimenta elationem significat. Hunc uisibilem mundum transcendent poeta, cuius *altior /.../ spiritus* (*Trist. IV*, 1, 44) alium mundum peragrat et possidet. Poetam hominemque diuina sua ui carmen defendit, omnia mala repellit salutemque affert. Poetae hominisque coram morte ruinam uetat et ultimam salutem offert. Quam tomitanus poeta assumere non haesitat.

Scribentis spiritus a cardine omnium malorum seiunctus altiore mundum prouidet, cui curae praesentis temporis omnino absunt: *semper in obtutu mentem uetat esse malorum* (*ibid.*, 39); *me /.../ reduco / a contemplatu /.../ mali* (*Trist. V*, 7, 65-66). Poeticus labor praesentium miseriarum obliuionem adducit: *praesentis casus inmemoremque facit* (*ibid.*, IV, 1, 40); *miserarum obliuia rerum* (*ibid.*, V, 7, 67); *casus obliuia nostri* (*Pont.I*, 5, 55). Ipsus dierum seriei poeta scribendo obliuiscitur: *absumo decipioque diem* (*ibid.*, 10, 114); *tempus /.../ traho* (*ibid.*, V, 7, 65); *subripiam /.../ diem* (*ibid.*, IV, 2, 40); *tempus /.../ feffelli* (*ibid.*, IV, 10, 67); ab alieno loco hostiliique motos dolores scribendo poeta iam non sentit, mali nihil eum illis momentis tangit: *abfuimus solito, dum scribimus ista, dolore / in mediis nec nos sensimus esse Getis* (*Pont. IV*, 10, 69-70); *Ille [scil., spiritus] nec exsilium, Scythici nec litora ponti, ille nec iratos sentit habere deos* (*Trist. IV*, 1, 45-46); *tu[scil., Musa] nos abducis ab Histro / in medioque mihi das Helicone locum* (*ibid.*, 10, 119-120); *fallo /.../ labores* (*ibid.* V, 7, 39). Carmen e medio malo poetam euellit, id est spiritus suus surgit, se omnium laborum leuat et supra haec humanae uitiae mala in altius uolat: *altior humano spiritus /.../ malo* (*Trist. IV*, 1, 44).

Perspicuum tamen est hanc uitalem carminis redemptricem uim apparere non sine aliis poetici laboris uirtutibus potuisse.

4. Vitae salutem carmen afferre potest primum quia semper carmen prodest, suum auxilium et praesidium poetae uel cuilibet homini offert: *quiddam furor hic utilitatis habet* (*Trist. IV*, 1, 38). Relegato poetae malis obruto magistra et comes apparel (*deas /.../ comites ex Helicone fugae*, *ibid.*, 49-50); *tu [Musa, scil.] dux et comes es*, (*ibid.*, 10, 119), uelut hospes qui labentes sustinet atque desperationis spectra uitaeque pericula propellit (*sustinet in tantis hospita Musa malis*, *ibid.*, 87-88). Leuat mala carmen (*deas /.../ mala nostra leuantes*, *ibid.*, 49), ex animis curas eicit insinuatasque lenit (*curae requies*, *ibid.*, 118; *curis /.../ dare uerba meis*, *ibid.*, V, 7, 40; *detinui /.../ curas*, *Pont. IV*, 10, 67). Ouidiana Musa inexorable subleuat etiam fatum (*carmine fata leuo*, *Trist. IV*, 10, 112), infelici poetae quietem (*requies*, *ibid.*, 118) malarumque remissionem (*solaci*, *ibid.*, 117), quamquam aliquanto lentam (*solacia*

frigida, Pont. IV, 2, 45) praebet. Auxilium praestat, multo magis grauiissimis uitae momentis seruat et redimit, sicut medicina ipsa: tu[Musa, scil.] medicina uenis (Trist. IV, 10, 118).

5. Vitae salutem carmen afferre secundo potest quia poetae ipsi scribendi labor eandem quam lectori uoluptatem gignit. Quam Ouidius modo studium (Trist. IV, 1, 37), modo furor (em) (*ibid.*, 37-38) nominat. Labor scribendi uoluptas fit: *nos quoque delectant /.../ libelli* (*ibid.*, 35). Beneficae et utili carminis uirtuti haec beatifica addenta est. Poetam ipso in quo scribebat tempore a terrestri mundo carmen abstrahit immensamque ei beatitudinem parit, ita ut poetam Heliconem iniisse uideatur: *tu nos abducis ab Histro / in medioque mihi das Helicone locum, ibid., 10, 119-120* (cf. Item *Pont. IV, 10, 69-70*). Infinitas carminis uires et effectus mirabiles uersus supra notati reuelant. Benefica et utilis carminis uirtus igitur salutarem eiusdem finem simul et uim producit.

Carmen poetae suo non tantum solidum contra omnia mala murum erigit (*duris /.../ laboribus obsto, Trist. IV, 10, 115*), uerum etiam uitae taedium remouet omnesque funestas cogitationes disperdit. Poeta de concussae uitae luminibus tamen non decedit gratiamque Musae, id est carmini soli in his claris uersibus refert: *Ergo, quod uiuo /.../ nec me sollicitae taedia lucis habent,/ gratia, Musa, tibi* (*ibid.*, 115-116).

6. Ipsi denuo Nasonis poetae uersibus esse concludendum mihi uidetur.

Summae poetae familiaritati carmen pertinet, quia carmen haec ipsa intima familiaritas est: *uiscera nostra*, secundum Nasonis uerba (*Trist. I, 7, 20*). Ex his uisceribus uersus ipse duris laboribus appetit. Nasoni poetae reuera carmen partui simillimum est, quo uersus gignitur: *luctor deducere uersum* (*Pont. I, 5, 13*). Nam partus ipse acerbissimum proelium uitae uictoriae fit. Ponticus poeta litterariorum morem a prioribus traditum poetis insequitur. Primum et proxime amicum et sodalem suum Propertium, qui ignis metaphora in aliqua elegia (II, 44) usus erat. Secundo et longius Lucilium ac Ennium etiam, in quorum superstitis fragmentis eadem imago inuenitur. Ouidianum uerbum *uiscera* Luciliano (*ex*) *praecordiis⁶* congruit, eodemque modo Ouidiana syntaxis *deducere uersum* Lucilianaec *ecfero uersum* fideliter respondet.

Opinione mea hac uia Latinae artis poeticae unitas a suis originibus usque ad classicos scriptores Augustei temporis iterum expromi potest.

Bucurestiis, Kalendis Iuniis, anno bis millesimo primo p. Chr.

NOTE

1. *Trist* IV, 1, 37-52; 87-88; 10, 111-120; V, 7, 39-42, 65-68; *Pont.* I, 5, 55-56; III, 5, 33-34; IV, 2, 39-46; 10, 65-70. Addendum est infra citatum *Remediorum amorum fragmentum* (vv. 15-16), poemati priore tamen relegationis tempore redacto pertinens.
2. De eadem salutari carminis uirtute perdocte disseruerunt hodierni auctores eruditissimi quales S. Mariotti, *La cariera poetica di Ovidio*, in *Belfagor*, 12 (1957), 6, pp. 609-635; J.-M. Frécaut; *L'esprit et l'humour chez Ovide*. Grenoble, Presses Universitaires de Grenoble, 1972, pp. 334-335, 347 (carmen ut optimum contra uitae absurditatem remedium); P. Ferrarino, *Laus Veneris* (*Fasti* IV, 91-94), in *Ovidiana. Recherches sur Ovide. Publiées à l'occasion du bimillénaire de la naissance du poète*, par N.I. Herescu. Paris, Les Belles Lettres, 1958, pp. 301-316 (hic 313-315); S. Viarre, *Essai de lecture poétique*. Paris, Les Belles Lettres, 1976, pp. 84-85 (carminis potestas humanam uitam conseruandi, contra uastantem solitudinem et obliuionem pugnandi); M. Drucker, *Der verbannte Dichter und der Kaiser-Gott. Studien zu Ovids späten Elegien* (Diss.). Heidelberg, 1977, p. 191; S. Georgia Nugent, disputatiuncula de B.R. Nagle uolumine supra citato, *The Poetics of Exile. Program and Polemic in the "Tristia" and "Epistulae ex Ponto" of Ovid*. Bruxelles, Latomus, 1980, in *American Journal of Philology*, 103 (1982), 2, pp. 224-226.
3. *Am.* II, 1, 37-38; III, 1, 45-46, 53-58, 60; III, 12, 11-12; *Ars*, II, 11-12, 161-162, 165-166, 742-745; *Rem.* 55-70, 73-74, 109-110, 115-116, 123-126, 135, 289, 512, 795-796, 798; *Trist.* I, 1, 97-98; I, 11, 11-12; II, 19-22; IV, 1, 3-22, 25-26; V, 1, 33-34; *Pont.* I, 5, 53-54; III, 9, 49-50, 55-56; IV, 2, 47-48; IV, 8, 79-82.
4. Vide supra notam 1.
5. Cf. Luciam Wald, *Observations sur l'emploi de "animus" et "anima" et "mens" dans l'oeuvre de Lucrèce*, in communis uolumine *Studien zur Geschichte und Philosophie des Altertums*. Budapest, Akademiai Kiádó, 1968, p. 135 sqq.
6. <- ~ - ~ - - > ego ubi quem ex praecordiis / ecfero uersum (fr. 590-591 MARX = fr. 452 BAEHRENS = fr. 276 DIEHL = fr. 14 CHARPIN, II, 133); neque prius quam uenas hominis tetigit ac praecordia (fr. 642 MARX = fr. 451 BAEHRENS = fr. 314 DIEHL = fr. 67 CHARPIN, II, 147).

RECEPTAREA OPEREI LUI PUBLIUS OVIDIUS NASO ÎN LITERATURA FRANCEZĂ

Opera lui Ovidiu a trezit un interes deosebit în spațiul culturii franceze încă din epoca medievală, mai ales în secolele XI - XIV, când s-a instaurat o aşa-numită *Aetas Ovidiana*. În această perioadă a apărut o traducere liberă a *Metamorfozelor* în limba franceză, cunoscută sub numele de *Ovide moralisé*, în care fiecare legendă era urmată de un comentariu moralizator și alegoric¹. Așadar, Ovidiu era văzut "more ethico" și "more christiano". *Ars amatoria* a fost tradusă pentru prima dată în limba franceză de către Chrétien de Troyes, cel considerat drept "întemeietorul romanului francez și [...] al romanului occidental european"². El inaugurează de fapt acel "roman courtois", în care sunt narate isprăvile "Cavalerilor Mesei Rotunde" (*Les Chevaliers de la Table Ronde*).

Influența operei erotice ovidiene se poate vedea în cel mai înalt grad în *Romanul Trandafirului* (*Le Roman de la Rose*) – aparținând literaturii alegorico-didactice -, prima parte a romanului, scrisă de Guillaume de Lorris, fiind "o adevărată artă a iubirii, a iubirii convenționale, galante, de curte"³.

Puternice ecouri ovidiene se pot vedea în cadrul Renașterii franceze, la Clément Marot, Michel de Montaigne și la strălucitul reprezentant al Pleiadei, Pierre de Ronsard.

Un reprezentant de seamă al Renașterii franceze târzii, umanistul și moralistul Michel de Montaigne, profund cunoscător al culturii greco-romane, al scrierilor lui Aristotel, Cicero, Seneca, Vergiliu, Horațiu, a manifestat interes și pentru opera lui Ovidiu. După cum mărturisește, în vestitele sale *Eseuri* (*Essais*), pe la vîrstă de 7-8 ani el a început să-și formeze gustul pentru lectură citind pe nerăsuflate povestiri din *Metamorfozele* ovidiene:

"Le premier goût que j'eus aux livres il me vint du plaisir des fables des *Métamorphoses* d'Ovide. Car environ l'âge de sept ou huit ans, je me dérobais de tout autre plaisir pour les lire"⁴.

Montaigne atribuie versurilor ovidiene "o fluiditate veselă și șicusită" (*une fluidité gaie et ingénueuse*)⁵. El citează, în original, din carte I a *Metamorfozelor*, celebrele versuri în care sulmonezul îl elogia pe *homo erectus*, continuă lui aspirație spre înălțimi:

"Pronaque cum spectent animalia cetera terram,

Os homini sublima dedit, caelumque videre
Iussit et erectos ad sidera tollere vultus”⁶.

(Celelalte făpturi, aplecate, privesc în țărâna.
Omului el îi dădu un obraz înălțat și îndemnul

Sus să privească, spre cer, să-și ridice fruntea spre stele)⁷.

Montaigne chiar “îl actualizează” pe Ovidiu, atunci când descrie un frig cumplit, în timpul căruia vinul înghețase în vase și se tăia cu lovitură de topor, împărțindu-se bucăți din lichidul solidificat soldaților, care îl transportau în coșuri. Umanistul francez citează, cu acest prilej, vestitele versuri ovidiene din Triste:

“Nudaque consistunt formam servantia testae
Vina, nec hausta meri, sed data frusta bibunt”⁸.

(Aice vinu-ngaheașă și el păstrează chipul
Ulciorului, și nu-l bei, ci-l farămi în bucăți!)

Deși era, în primul rând, un horațian, scriind ode și recomandând trăirea intensă a clipei (*Carpe diem!*) – mai ales în sonetul “Quand vous serez bien vieille...” -, Pierre de Ronsard a prețuit și opera ovidiană, în special pe cea erotică. Ecouri ale Artei de a iubi și Amorurilor se simt în unele piese lirice galante și conventionale, scrise pentru gustul rafinat, subtil al lectorului aristocrat din epoca sa. Versurile sunt supuse aceluiași “l’usage du monde”, aceleiași mondenități care transpare și din ovidiana Ars amatoria. Putem afirma însă că Ronsard este mult mai profund în sentimentele sale decât Ovidiu, iubirea sa nu mai este subordonată, într-o măsură atât de mare, ludicului (amor-lusus), ci degăjă o indicibilă melancolie, în care se simt ecouri ale vergilianului “timp care nu se mai întoarce” (irreparabile tempus). Senzualitatea ronsardiană este mai apropiată de iubirea pasională a lui Catullus, în special de vestitul “Poem al săruturilor” (Carmen basiorum), pe care încearcă chiar să-l imite. Versurile catulliene:

“Da mi basia mille, deinde centum,
Dein usque altera mille, deinde centum,
Dein, quum millia multa fecerimus,

.....
Conturbabimus illa, ne sciamus,
Aut nequis malus invidere possit,
Quum tantum sciat esse basiorum”¹⁰

(O mie de săruturi vreau,
Apoi o sută să mai iau
Și altă mie să mi-o dea,
O sută iarăși gura ta.
Și când vor fi mai multe mii,
Să le încurci, să nu le știi

Nici tu, nici eu, nici defăimări,
Văzând atâtea sărutări)¹¹

apar astfel, într-un fel de traducere liberă a lui Ronsard:

“Și dă-mi săruturi mii și mii pe ochi, pe față;
Iubirea n-are legi, să numere nu știe”¹².

De o cu totul altă factură sunt ecourile ovidiene din opera ilustrului cugetător francez din “Secolul luminilor”, Montesquieu. Autorul Scrisorilor persane îl consideră pe poetul latin un admirabil psiholog, un maestru în zugrăvirea pasiunilor și sentimentelor puternice:

“Or Ovide est admirable pour peindre les passions, c'est-à-dire pour peindre les différents sentiments qui naissent d'une passion, qui se précèdent, ou qui se suivent”¹³.

Sulmonezul este prezentat ca un “dascăl al îndrăgostitilor” (paraceptor amoris – précepteur de l'amour), “care a descoperit cele mai frumoase secrete ale naturii”:

“De tous les anciens poètes, Ovide est celui qui a découvert les plus beaux secrets de la nature”¹⁴.

Conform principiului “Naturalia non turpia sunt”, Montesquieu nu consideră deloc imorală Ars amatoria, ci o apreciază drept profund umană, supusă naturii firii omenești, încât pudoarea “poate face casă bună” cu galanteria, cu cochetăria:

“Il a si bien humanisé la vertu, que la pudeur s'est trouvée d'accord avec la galanterie”; “Il instruit les hommes à pousser le soupir juste et les femmes à le recevoir, les hommes à prendre l'heure du baiser et les femmes à l'offrir”¹⁵.

Citând, în original, două versuri din Faste:

“Caetera restabant: voluit cum dicere, flevit,
Et matrenales erubuere genae”¹⁶.

(Celelalte rămâneau / nespuse /: când a vrut să le spună, a început să plângă / Și obrajii ei de femeie măritată s-au împurpurat), autorul Scrisorilor persane le comentează din punct de vedere stilistic și prozodic, considerându-le “admirabile și poate cele mai frumoase pe care le-a scris Ovidiu” (admirables et peut-être les plus beaux qu'Ovide ait faits)¹⁷.

Ecouri ale Metamorfozelor ovidiene se pot vedea la parnasienii Leconte de Lisle, Banville, Hérédia, Théophile Gautier. Autorul volumului de versuri Emaux et camées a preluat din carteia I a Metamorfozelor episodul prefacerii lui Daphne în laur. În Poèmes antiques ale lui Leconte de Lisle se întâlnesc câțiva eroi-actanți din Metamorfoze: Adonis, Hyacinthus, Pan, Heracles, Niobe, Hylas, centaurul Chiron și.a. Dar, de multe ori, influențele ovidiene nu sunt profunde, ele rămân doar la superficia operei.

Spre exemplu, în ciclul "L'Enfance d'Héraclès" din Poémes antiques, Leconte de Lisle nu a preluat din cartea a IX-a a Metamorfozelor latura anedoctică, narativă a legendei lui Hercule, vestitele sale isprăvi (munci), ci a tratat totul în manieră parnasiană, scoțând în evidență sculpturalul, imaginea efebului-atlet, care ne amintește mai curând de "Discobolul" lui Myron și de odele lui Pindar, în care este glorificat învingătorul la jocurile olimpice:

"Et les bergers en foule, autour du fils d'Alkmène,
Stupéfaits, admiraienr sa vigueur surhumaine,
Tandis que, blancs dompteurs de ce soudain péril,
De grands muscles roidis gonflaient son bras viril"¹⁸.

Și Hérédia transpusese în imagini sugestive – în poemul "Le coureur" – o operă plastică a lui Myron, încrinând un adevărat înfrumuseții și armoniei trupului omenesc:

"Le bras tendu, l'oeil fixe et le torse en avant,
Une sueur d'airain à son front perle et coule;
On dirait que l'athlète a jaiill hors du moule,
Tandis que le sculpteur le fondait, tout vivant.

Il palpite, il frémit d'espérance et de fièvre,
Son flanc halète, l'air qu'il fend manque à sa lèvre
Et l'effort fait saillir ses muscles de métal"¹⁹.

În cartea I a Metamorfozelor ovidiene apare mitul lui Pan și al nimfei Syrinx, inclus în povestea lui Argus. La parnasieni, metamorfoza ovidiană rămâne pur decorativă, Pan fiind înfățișat în ipostaza lui tradițională de protector al turmelor și păstorilor, cu coarne, barbă și copite de țap, trăind în desisările codrilor Arcadiei. Iată cum apare el la Leconte de Lisle:

"Pan d'Arcadie, aux pieds de chèvre, au front armé,
De deux cornes, bruyant, et des pasteurs aimé,
Emplit les verts roseaux d'une amoureuse haleine"²⁰.

Ovidiu pusese accentul mai mult pe urmărirea de către Pan a nimfei Syrinx, pe transformarea acesteia în trestie, surprinzând momentul inventării naiului, al nașterii cântecului din iubire, din suferință:

"Panaque, cum prensam sibi iam Syringa putaret,
Corpore pro Nymphae calamos tenuisse palustres;
Dumque ibi suspirat, motos in arundine ventos
Effecisse sonum tenuem, similemque querenti;
Arte nova vocisque Deum dulcedine captum,
Hoc mihi concilium tecum, dixisse, manebit;
Atque ita disparibus calamis compagine cerae
Inter se iunctis nomen tenuisse puellae"²¹.

În concluzie, putem afirma că Ovidiu a fost mereu prezent în literatura, în cultura franceză, în general, dar – cu excepția epocii medievale – opera sa nu a fost preluată “tale quale”, imitată, ci a fost mereu modernizată, supusă diferitelor tendințe estetice, rămânând doar un pretext, un punct de plecare pentru diverși creatori.

NOTE

1. Vezi Nicolae Lascu, Ovidiu în literatura și arta europeană. În: Nicolae Lascu, Ovidiu – omul și poetul. Cluj, 1971, p. 361.
2. Sorina Bercescu, Istoria literaturii franceze de la începuturi și până în zilele noastre. București, 1970, p. 36.
3. Ovidiu Drîmba, Istoria literaturii universale. Vol. I. București, 1999, p. 139.
4. Montaigne, Essais, c. I, cap. 26.
5. Ibidem, cap. 37.
6. Metamorphoses, c. I, v. 85-87.
7. Traducere: Maria Valeria Petrescu.
8. Tristia, III, 10, v. 23-24.
9. Traducere: Theodor Naum.
10. Carmina, V.
11. Traducere: Petre Stati.
12. Apud Sorina Bercescu, op. cit., p. 105; traducere: B. Solacolu.
13. Montesquieu, Oeuvres complètes. Paris, 1964, p. 977.
14. Ibidem, p. 380.
15. Ibidem.
16. Fasti, II, v. 827-828.
17. Montesquieu, op. cit., p. 976.
18. Leconte de Lisle, Poèmes antiques. Paris, f.a., p. 183.
19. J.M. de Hérédia, Sonete (Ediție bilingvă). București, 1971, p. 54.
20. Leconte de Lisle, op. cit., p. 128.
21. Metamorphoses, I, 705-712.

LES ÉCHOS DE L'OEUVRE DE PUBLIUS OVIDIUS NASO DANS LA LITTÉRATURE FRANÇAISE

Résumé

L'auteur présente brièvement les influences ovidiennes sur la littérature française, du Moyen Age jusqu'à l'époque moderne. On analyse surtout les écrits de Montaigne, Montesquieu, ainsi que les poèmes de Ronsard et des parnasiens. On présente d'abord les traductions françaises de l'oeuvre d'Ovide au Moyen Age, en soulignant l'influence des écrits érotiques ovidiens sur le Roman de la Rose, ensuite on met en évidence les échos ovidiens dans la littérature française de la Renaissance. L'auteur surprend quelques références sur Ovide dans les Essais de Montaigne, qui cite, en latin, des vers des Métamorphoses, des Fastes, des Tristes. On met en évidence, en même temps, l'admiration de Montesquieu pour Ovide, l'auteur des Lettres persanes caractérisant le poète latin comme un profond psychologue, un peintre des passions humaines. En ce qui concerne la poésie de Ronsard, on souligne que les échos ovidiens coexistent avec les influences horatiennes et catulliennes. Une attention particulière on accorde aux parnasiens français Leconte de l'Isle et Hérédia, qui ont inséré dans leurs poèmes quelques éléments, quelques héros des Métamorphoses d'Ovide.

UNIVERSITA' DEGLI STUDI "OVIDIUS"
COSTANZA DI ROMANIA
1-3 giugno 2001

Relazione:
Itinerari neolatini di un Macedo-Romeno

I nostri frequenti viaggi nella Romania ci hanno consentito di approfondire più da vicino le conoscenze su questo meraviglioso Paese.

E quello che ci ha colpito maggiormente, è la cultura e la lingua neolatina di questo popolo, con il quale, come detto altrove, sentiamo una grande affinità elettiva che, dalla comune radice linguistica, si trasfonde anche nelle altre sfere più intime della nostra vita.

Se è vero che il termine "*latinità*" corrisponde alla parola "*romanità*", è altrettanto vero che "*Romanità*" e "*Romenita*" hanno la stessa origine.

Noi italiani, discendenti da quella antica e nobile stirpe romana sentiamo scorrere lo stesso sangue dell'imperatore Traiano che, con le sue spedizioni in questi territori della Tracia, nel I e nel II sec. d.C., divenne "*Romeno*" tra i Romani.

E appunto, questa nostra consanguineità ha costituito un richiamo inestinguibile del nostro comune patrimonio genetico verso i fratelli romeni, che ci ha indirizzato, direi ispirato, la stesura del mio recente lavoro letterario: il romanzo testè pubblicato in Italia dal titolo "*Macedonia*", che il Ch/mo prof. Romeo Magherescu non ha esitato a definire un "*Itinerario neolatino di un macedo-Romeno*".

In particolare questo nostro romanzo tratta di un romeno, Dimitri Karusec, dal nonno tartaro e la nonna turca, che si ritrova sposato con una bella mora della Croazia.

Ma, dopo la caduta del muro di Berlino ed il conseguente crollo degli antichi equilibri dell'Europa dell'Est, la Croazia viene investita dalle guerre nazionalistiche che hanno trasformato i Balcani in un tragico di concentramento.

La povera moglie di Dimitri, appena partorita, resta vittima del bombardamento dell'ospedale di Vucovar dov'era ricoverata, lasciando orfana la sua bimba, Ilenia, fin dalla nascita.

Inizia, così, la vita errabonda di Dimitri che, attraverso il Danubio, ritorna nella sua terra natale di Mamaia, dove ritrova i suoi parenti ed amici d'infanzia.

Questa sua rimpatriata gli permette di ricaricarsi degli affetti più autentici e di ricevere un sostanziale aiuto per l'allevamento della sua Ilenia.

Ma poi, non riuscendo a trapiantarsi con la sua attività lavorativa in Romania, decide d'intraprendere un avventuroso viaggio verso l'Italia dove, finalmente, riesce a rifarsi una vita dignitosa con una bella donna calabrese.

La storia in sè è molto semplice e verosimile. Però quello che la rende interessante è lo scenario della civiltà fluviale del Danubio che va dalla Croazia alla Romania e i discorsi che si intrecciano sulla società multietnica, sulla globalizzazione, sul colloquio tra il cristianesimo cattolico con quello ortodosso, sul matrimonio misto e sull'ecumenismo, più in generale, delle diverse religioni.

In particolare viene messa in evidenza l'ormai anacronistica divisione della Chiesa greco-ortodossa da quella cattolica romana a suo tempo causata dal cosiddetto Scisma d'Oriente, avvenuto nel 1054 più per motivi di spartizione del vasto potere temporale dell'Impero che per esigenze religiose vere e proprie.

Storicamente, poi, non è da sottovalutare l'apostolato del monachesimo bizantino nelle terre della Magna Grecia, di cui la Calabria è stata parte integrante, dove hanno dato luogo ad un tangibile riavvicinamento tra la cultura greca e quella romana, anche se a volte si è posta in modo concorrenziale l'una all'altra.

Nell'ombra traspaiono le più eminenti figure dell'antica ortodossia che si sono cimentate nella loro infaticabile opera di ricongiungimento dei due diversi culti della stessa religione cristiana.

Tra questi è da menzionare l'insigne grecista Barlaam di Seminara, nella provincia di Reggio Calabria.

Il quale rimane famoso non solo per essere stato il maestro di greco del grande poeta Francesco Petrarca, ma soprattutto per aver dedicato tutta la sua esistenza nell'opera di riavvicinamento dei due culti cristiani, passando gran tempo della sua vita a viaggiare tra le due sponde del Mediterraneo, tra Occidente ed Oriente, e visitando le corti più potenti del tempo nel tentativo di trovare consensi ed appoggi a questa sua tanto invocata riunificazione.

Oggi che la globalizzazione impone un epocale rimescolamento non solo dei prodotti, ma anche delle culture, l' ecumenismo potrebbe rappresentare uno dei pochi punti positivi di questo generale vivere in comune di tutte le genti del mondo.

Quel "macedone" latino o greco, tartaro o turco, croato o romeno,

Dimitri Karusec, che si parte dalle sponde del Danubio e, dal porto di Costanza di Romania, s'imbarca nel mar Nero per andare a ricongiungere il suo destino con quello di una donna calabrese, non fa altro che ripercorrere le vie già percorse dai nostri antichi progenitori.

Altro non è che uno dei discendenti di quegli antichi indoeuropei che, nell'alta età paleolitica, migrarono nel nostro continente dando vita alla tanto apprezzata civiltà europea.

Così come "macedone" è quell'illustre pellegrino polacco, Sua Santità Papa Wojtila, che ultimamente, dopo lo storico incontro col Patriarca Bartolomeo II, ha visitato i tempi ortodossi della Grecia e poi, attraverso l'Egitto, si è messo in cammino sulla stessa "*via di Damasco*" di S. Paolo, verso la Siria, dove si tolse le scarpe per entrare scalzo nella Moschea musulmana.

Ecumenismo, questo, invocato ma ancora non realizzato. Però di grande significato storico e religioso, che porta il terzo millennio verso una riconciliazione fra le nostre due Chiese Cristiane ed al colloquio tollerante con le altre religioni.

IL GRANDE LIBRO DELLA MEDITERRANEITÀ

Prima di aprire il grande libro della mediterraneità, che interessa il nostro argomento, vorrei pure io sottolineare il significato del gesto di una donna e di una piccola casa editrice: uscire dagli soliti schemi e provocare a modo suo l'opinione pubblica letteraria, come detto nella pertinente e breve parola di presentazione, che precede il libro in discussione. Quale sarebbe il primo e il principale merito, se così si potrebbe chiamare il fondamentale tributo di riconoscimento richiesto che viene addebitato ad un'opera del genere? Secondo me, la sua ricompensa sta piuttosto nella propria condotta morale, trattandosi di una libera decisione e della piena autonomia nei confronti dei cosiddetti promotori letterari e dei loro criteri che non sono affatto sempre quelli di valore. Più che mai nel passato, oggi si usa una griglia formale, spesso vuota di attributi estetici e di contenuti morali.

La casa editrice Istar, certo, si assume con l'antologia **LA DONNA FORZA DELLA CALABRIA E DELL'EUROPA**, non solo i pregi di un atto di responsabile provocazione, ma anche di evitare ancora una volta di percorrere le strade battute da altri; troppo ovvio, oramai e quasi inutile dirlo, stampare grossi nomi con la benedizione di critici, tutto all'insegna del monopolio di grosse case editrici, non comporta né eroismo né saggezza. Una casa editrice, invece, che, da dieci anni, si occupa anche dell'opera di mistici e guaritori fratel Cosimo, alla pari con la importante Edizioni Mediterranee, rispettando più che l'operato al servizio della guarigione la luce, l'umanità e l'umiltà di cristiani alla ricerca di un' antico tesoro di fede, riscoperto a beneficio del popolo e della Chiesa stessa che ha compreso e appoggia il suo operato, la sua missione. Con la ristampa di un'opera di immortale memoria, la casa rivendica un bel primato spirituale, essendo **LA MAGNA GRECIA** di Pietro Larizza, un vero inno alla grecità di cui si parla tanto oggi ed allo stesso tempo una espressione di eccelsa e rigorosa scientificità sostenuta dalla passione per la patria mediterranea e magnogreca, che oggi è difficile riscontrare in altre opere scritte senza l'animo e l'afflato di una volta; ma dei pregi e delle qualità di tale capolavoro è inutile parlare, in questa sede, conoscendo tutti, certamente, la dotta Introduzione della Profssa Zipari La Cava, accanto al valore intrinseco imponeva l'evento editoriale. Il ventaglio si apre con libri testimonianza come il diario di Carmela Lacava, giovane ragazza

splendente di talento e spenta nel fiore dell'età negli anni trenta; con il libro sui paesi grecanici e le cartografie di Carlo Mangiola, l'attività della Istar si amplia venendo incontro ai giovani esordienti e si arricchisce sempre di più, includendo molte opere di attualità fra i quali un bel testo sulla cultura grecanica, intitolato L'ECOMUSEO DELL'AREA GRECANICA, di autori vari, che viene a completare quanto si era già pubblicato su temi riguardanti la vita, la cultura e l'arte dei grecanici. E così sfioriamo il delicato tema degli ideali del mondo del Sud dell'Europa, di cui se ne parla tanto, dei valori forti del Mezzogiorno, trattandosi non di uno solo ma di tanti MEZZOGIORNI, dato che la storia dei popoli che si affacciano sul Mediterraneo presenta delle costanti non trascurabili arrivando perfino a delle affinità evidenti di cultura, di arte e di folklore, di musica e canti.

Dall'altra parte dello Stretto, una nuova casa editrice, Mesogea, si fa un titolo di giustificato orgoglio per aver pubblicato *Mediterraneo. Un nuovo breviario*, segnalato sulla Gazzetta del Sud del 14 dicembre scorso anno, su una pagina intera; a portare un elogio esclusivo alla nuova casa promotrice come se fosse una eccezione, libri del genere sono stati scritti e pubblicati in tutti i paesi per varie iniziative culturali europee o regionali. Il relatore, un professore di origini balcaniche, con la cattedra a Sorbona, Predrag Matvejevic affermava, in occasione dell'incontro per la presentazione del libro: "Il progetto Mesogea viene ad occupare un vuoto... tenuto conto del fatto che non c'è nazione che si affaccia sul Mediterraneo, eccetto la Catalogna, che abbia sentito il dovere de dare vita a istituzioni, università dedicate a questa realtà geoculturale"; da questo si deduce di come sono poco conosciuti i passi fatti dalla regione Calabria e dal Mezzogiorno nostro, cioè dalla Romania, dalla Grecia stessa, da altri paesi balcanici. Le iniziative culturali e politiche della Calabria e delle altre regioni del Sud Europeo non sono poche, anzi si potrebbero rivendicare delle priorità, però restano ancora in ombra, poco mediatizzate a livello nazionale ed internazionale se non globale. Mentre il mondo, volente nolente si sta globalizzando senza chiedere il permesso a nessuno, le istituzioni regionali e le associazioni culturali ed artistiche perdono tempo in rivalità e chiacchiere su chi sia il migliore poeta o scrittore vernacolista, quale clan è appoggiato e da chi, se vale la pena di pubblicare con uno o con l'altro perché abbia un sostegno critico forte, cose del genere, è vero appartenenti questa, sì, alla mentalità balcanica e mediterranea. Da dove si evince che sono i Balcani che hanno conquistato una buona parte dell'Europa e non il contrario!

Infatti, sono passati già cinque anni da quando la Istar di Reggio aveva già messo a disposizione dei lettori un'antologia, *Scrittori del messaggio*, sulla comunità di interessi di cultura e civiltà, includendo

scrittori di due popoli e due lingue neolatine molto simili e, in più, provenienti da regioni del Sud, dalla Calabria e dalla Sicilia, e da regioni del Sud romeno cioè, l'Oltenia e la Valacchia, tutte eredi della ricca cultura bizantina, di moda in tutte le Università del mondo civile, come insostituibili capitoli della civiltà cristiana. Alle fondamenta del *nuovo umanesimo*, è questo il termine che si impone nel linguaggio della eredità de un Impero millenare, di cui forti valori spirituali più che materiali non se ne può fare a meno. Ma anche in questo, non si tratta solamente di due destini di storia accomunati dalla lingua troppo simile per non indicare le radici latine, come il popolo romeno e il popolo italiano, bensì di tutte quelle nazioni che vennero inglobate dal più vasto impero che l'umanità conobbe quello latino. E di questo patrimonio che la nostra editoria, grande o piccola che sia, si deve fare un dovere promuovere; anzi sta già avanzando e sviluppando un progetto che vorrebbe collegare la Calabria alla Spagna, alla Romania e alla Francia, dove è apparso di recente un capolavoro di storia mediterranea, *Mille ans dans les Balkans*, di Jean Michel Cantacuzène. Il professore e accademico francese di nobili origini, riesce concentrare nella sua opera, più di nove secoli in sintesi, sotto la biografia dell'illustre famiglia imperiale bizantina, un vasto panorama della cultura e della civiltà mediterranea ed europea in quanto sono presenti tutti i protagonisti e gli eventi decisivi dal tempo delle crociate fino ai nostri tempi imbarbariti e infestati dall'ateismo, dal materialismo che, in fondo si trova alle basi dei sistemi politici più aggressivi che il mondo abbia conosciuto. Segnali di quest'apocalisse che investì il ventesimo secolo, li scopriamo non solo nell'opera dei più importanti, come Benedetto Croce o Giovanni Gentile, in Salvemini, Jorga o Runciman ma anche negli opuscoli che registravano il fenomeno positivistico e naturalistico, il decadentismo nelle sue forme estreme, insomma tutti gli "ismi", non convincenti e aberanti che ci obbligano tornare sempre ai valori classici. E in questo ci sono di aiuto soprattutto i libri dei maestri e dei pensatori della classicità da ristampare. Ma anche gli opuscoli sulla storia delle famiglie illustre che legano le regioni dell'Europa fra di esse. Un simile libro è apparso alla fine del secolo scorso di Giovanni De Marco, sulle *Memorie storiche e genealogiche della famiglia De Marco*, che getta tanta luce sui rapporti fra L'Oriente ortodosso e L'Occidente cattolico, nei momenti di crisi, e, in questo caso, importante non è l'ascendenza o la parentela dei De Marco con i Cantacuzeno, dato che in primo piano passano gli eventi epocali e tragici che investono il continente. Certo che ci lasciano perplessi e ci commuovono le liti attorno al potere, la crudeltà dei mezzi che impiegavano nel conquistare o mantenersi il potere, senza tenere in conto gli interessi generali e gli eventi tragici che seguirono

alle crociate: l'avanzata inarrestabile dei popoli migratori o barbari (i mongoli, i tartari e i turchi), la caduta di Costantinopoli, gli sforzi disperati dei leaders della politica europea del tempo, osteggiati dal gioco perverso delle intrighi che portò mezza Europa sotto l'oppressione dell'Islam; altra prova di quei progetto, in atto da sviluppare è *Storie di indiani* di Sotelo Blanco sull'argomento dell'emigrazione ispano-gallega o galiziana in America, cioè su un altro tema stringente della vita dei popoli che hanno a che fare con il Mediterraneo, vengono a completare se non a esaurire il quadro, fino all'ultimo libro sulla presenza degli ebrei a Reggio, *Sinagoghe in epoca romana* di Enrico Tromba.

Come si vede la ISTAR editrice ha messo radici nella vasta area della mediterraneità, in cui si moue con disinvoltura, coerente con se stessa, su una coraggiosa strade e, in più, dispone di una collana della letteratura chiamata forse con un termine a rischio, "sommersa", in quanto si tratta di scrittori non proprio conosciuti in piano letterario nazionale.

Scrivere o fare un libro nei nostri tempi, significa accettare un rischio: quello di vederlo passare presto nelle mani dei "giudici" della letteratura del momento, cioè di sottometterlo al giudizio dei competenti o del pubblico, che non sempre va d'accordo con il verdetto delle varie commissioni. Abbiamo avuto numerose prove del rigetto di certe opere premiate o elogiate in istanze di autorità che poi sono scomparse nel nulla cioè nel dimenticatoio dell'umanità. Questo succede soprattutto con le pubblicazioni mancanti di ogni interesse per l'attualità.

Ho letto molti libri sulla Calabria e sul Sud d'Italia, però devo dire che il libro che si deve leggere per primo, almeno quello che a me è servito di più, per capire la gente di questa regione ricca di memorie e capire la sua storia, è stato un libro che non è mai stato scritto, il libro della mediterraneità. Eppure da questo libro inesistente, da secoli, oramai da millenni, le più grandi figure della cultura e del pensiero universale hanno trovato il loro punto saliens, il loro afflato iniziale, quasi al di sopra di tutti, profetico è stato Pitagora, tanto ammirato da Platone nella sua ricerca della verità assoluta. Dietro a questa scuola si allinearono poi le schiere di tanti pensatori dell'antichità e, dopo Husserl e Heidegger, tutte le grandi scuole del pensiero del nostro secolo. Di modo che, dobbiamo tornare sempre da loro per essere sulla strada giusta, sulla grande via maestra, che, sotto una guida invisibile porta l'umanità verso una meta, per noi ancora da scoprire, ma non per loro, per gli ispirati di tutti i secoli. Alla nostra insaputa, seguiamo i loro passi, ed è giusto che sia così Platone sosteneva che tutto era già scritto a quel tempo, il resto era solo imitazione. E, come se non

bastasse, il suo migliore alunno, Aristotele, contento presumibilmente in particolare di quello che aveva prodotto il maestro in età avanzata, raccomandava di non aver fretta nello scrivere ed affermava che uno può fare prova del suo talento e saggezza solo dopo i sessant'anni! Secondo lui, prima, non si è né abbastanza saggi o maturi di esperienze, né i tempi permettono con il loro incalzare, di decantarne i pregi.

Allora, di fronte a tanta ingente eredità di cultura e civiltà millennaria, cos'altro siamo tutti se non scoppiazzatori ed imitatori di capolavori?!

Rivendicando un passato ed un primato spirituale che nessuno le nega, la Calabria insieme ad altre regioni facenti parte dell'area mediterranea, si è mossa sempre su due vettori: la tendenza di mitizzare il proprio passato e le tradizioni del popolo.

Ci sono libri ancora da leggere, ancora da studiare, scritti da tali illuminati, di ogni parte del mondo ma, fra questi, sicuro, ci stanno le opere di donne.

In questi ultimi giorni ho riscoperto un libro che da anni mi incitava molto: *L'Anima della Calabria, di una scrittrice polacca*: Kazimiera Alberti, poetessa polacca, che l'aveva pubblicato cinquant'anni fa.

Quando l'ho letto, per la prima volta, non ci ho fatto caso, dato che l'autrice aveva scritto altri libri sull'Italia, sulle diverse regioni di questo paese, in particolare sulla Puglia. Mi sembrava pure lei una di quei viaggiatori bendati, che lei stessa sbeffeggia perchè "non sanno aprire grandi gli occhi a guardare oltre i famosi monumenti e più in là del paesaggio.

Si imparano molte cose aprendo il grande e inesauribile libro della "mediterraneità", come viene chiamata, in genere, la cultura e la civiltà che si decantava durante questi ultimi tre millenni e maturata (ce lo permettiamo pure noi in quanto, da un tempo, tutto, si misura in millenni!) in terra magnogreca. E io ho avuto questa opportunità da piccolo mentre mio padre mi portava dei libri di storia antica dei Greci, che ammirava tanto, degli Egizi o dei Romani.

Impregnato di cultura del genere, lui, semplice prete di campagna desiderava che suo figlio arrivasse ad approfondire non solo con i libri ma anche con i viaggi le civiltà del mondo, in particolare quella che si impose attorno al *mare nostrum* o *lago nostro*, chiamatelo come volete, cioè sempre il Mediterraneo in discussione.

Terra fra le Terre, questo mare ebbe un destino a parte, imponendo una sintesi di tutte le civiltà del mondo in un cocktail superiore a qualsiasi formula immaginabile alle congetture di una mente umana!

OVIDIO

Il tema della nostalgia nella poesia dell'esilio.

Più che come latinista io farlo come poeta e soprattutto come facente parte dell'Ossaciazione „L'Espresso latina” che a Roma constituisce un fals culturale, promanends il gemellaggio poetica can gli artisti dell' area neo-latina, soprattutto rumenis.

Trovarmi tra voi, in questo splendido Paese pieno di storia e nobili tradizioni, mi riempie di gioia ma anche di orgoglio per essere stata invitata, tra tante illustri personalità della cultura, a partecipare a questo convegno di studi sul grande poeta Ovidio, da Roma allontanato, da voi ospitato negli anni del tristissimo esilio.

E di questo privilegio accordatomi ringrazio il Magnifico Rettore di questa Università e il chiarissimo professore romeo Magherescu che mi degna della sua amicizia e della sua preziosa considerazione.

A mio avviso, non si poteva scegliere sede più adatta di questa per celebrare Ovidio e approfondire la conoscenza delle sue opere e della sua personalità con un'adeguata riflessione e un proficuo scambio di opinioni.

Ovidio appartiene a noi italiani e a voi rumeni in uguale misura, perché abbiamo la stessa matrice ideale dell'antica Roma e apparteniamo alla stessa etnia linguistica. E se l'Italia gli ha dato i natali, la Romania ne ha raccolto l'elegiaco pianto prima della morte, avvenuta sulle rive di questo bellissimo mare, il Pontus Eusinus, chiamato poi Mar Nero per il suo colore d'indaco così misterioso e profondo.

Non fu certo felice il Poeta di dover lasciare gli splendori e gli onori di Roma, in quel tempo a tutto diritto considerata „caput mundi”, per raggiungere Tomi (l'antico nome di Costanza) dove l'inclemente „Augusti Imperatoris Edictus” lo aveva relegato.

Sorvolando sulla motivazione, l'error come lo chiama lo stesso Ovidio, che spinse il divino monarca a firmare il decreto di „relegatio”, motivazione che voi conoscete certamente e che non fu così grave da giustificare una tanto pesante condanna, noi vogliamo fare il punto sulla tristissima condizione del Poeta e su quella irriducibile nostalgia che non lo lasciò mai fino alla morte.

La rimembranza dolorosa del passato felice è trasversale a tutte le opere dell'esilio, dai „Tristia” alle „Epistulae ex Ponto” all „Ibis”,

accompagnata, almeno nella prima di queste opere e in parte nella seconda, dalla speranza sempre viva che il „Princeps Deus” di Roma, più potente ai suoi occhi del Giove Olimpico, potesse ritornare sulla sua decisione.

Ma altri sentimenti s'intrecciano alla nostalgia: *il risentimento* per quanti lo hanno così pesantemente giudicato, *la delusione* per quegli amici che lo hanno abbandonato nella sventura, *la rampogna* verso coloro che, dimenticandolo, hanno dimostrato così scarsa sensibilità e amore per la libertà della Poesia.

Ma andiamo con ordine:

Quale fu la reazione di Ovidio „..... quando dalla rocca del Palatino venne la folgore” che stroncò la sua vita („.... Venit in hoc illa fulmen ab arce caput.....”, libro 1° (1) v. 72 Trist.) si deduce da quel famoso brano dei „Tristia” (libro 1° – 3) che ripropone alla memoria dell'Esule l'alba livida del triste giorno in cui egli dovette lasciare i suoi Penati, la sua donna, l'amatissima Patria e gli amici per raggiungere il luogo dell'esilio. Il tono dell'elegia raggiunge il pathos più liricamente profondo quando all'agitazione dei servi sgomenti, alla disperazione della sposa che non finiva di abbracciarlo pregandolo di condurla con sé per condividere la sua sorte, al pianto dei pochissimi amici che, sfidando l'ira del Principe, erano venuti a salutarlo, fa da sfondo l'ombra cupa del Campidoglio, inutilmente contiguo alla sua casa (libro 1° (3) vv. 30 e segg.) „..... quae nostro frustra iuncta fuere lari....”) mentre la luna alta nel cielo guida il carro della notte („Lunaque nocturnos alta regebot equos – libro 1° (3) v. 28) ed il paesaggio che si offre all'infelice Poeta sembra quello dell'ultima notte di Troia.

Il saluto, l'addio è per sempre e, anche se in fondo, ma molto in fondo al suo cuore, già s'accende la fievole fiammella della speranza, la nostalgia s'impadronisce di lui fin da quel primo giorno per diventare la sua unica compagnia fino alla morte.

Anche il mare gli è avverso poiché Nettuno scatena tempeste che non presagiscono nulla di buono. Egli si sente perseguitato dal dio del mare come fu Ulisse e a lui si paragona anche se la sorte dell'Eroe omerico fu assai migliore della sua: Ovidio si allontana dalla patria, Ulisse va verso la Patria e ad essa si avvicina sempre più; nonostante le note avversità Ulisse torna vittorioso, lui è un vinto e nessuno può cambiare questa realtà; Ulisse rivedrà la sua donna e conoscerà ancora il tepore profumato delle sue braccia, a lui, non il fato ma un uomo, per quanto potente e temuto, ha decretato una fine in solitudine, fra straniere genti e senza il conforto della sposa amatissima. Una frangia della critica contrappone al comportamento di Ovidio, che si adattò senza reagire all'umiliazione dell'esilio, la forza d'animo di Cicerone e

Seneca che si riscattarono dall'essere caduti in disgrazia (l'uno di Silla l'altro di Nerone) con l'atto estremo della rinuncia alla vita. Lucano, suo contemporaneo, giò la candauna come „pavidus vitae” (Phars. IV – 579). Identica condanna, identica situazione, è vero, ma diverse furono le circostanze che le determinarono: è doveroso a questo punto ed anche corretto considerare che Cicerone si tolse la vita quando già i sicari di Silla bussavano alla sua porta e dunque non c'era alcuna possibilità di salvezza, e che Seneca pare avesse ricevuto l'ordine di ucciderse dallo stesso Imperatore. E qui la disobbedienza non era neppure immaginabile. Stesse le circonstanze, ripeto, ma le ragioni esterne, oggettive, erano ben diverse.

A questo proposito la fama di Ovidio è molto controversa e la critica assai discordante: da una parte c'è chi lo reputa un declamatore di temi offerti dai greci e quindi privo di originalità e capacità creativa, dall'altra ci sono quei critici appartenenti al filone più vicino al nostro tempo che lo considerano e apprezzano come il cantore di profondi e altissimi quali l'amore di Patria, l'amicizia, la nostalgia..... la speranza – „Spes ultima dea” (è proprio la saggezza romana ad affermarlo) e alla luce di questo insegnamento, anche se Ovidio non ebbe il coraggio di togliersi la vita, possiamo a ragione credere che ciò avvenne soltanto perché fino all'ultimo sperò nella clemenza di Augusto e in un suo conseguente ritorno a Roma. Ma mi chiedo: è proprio un atto di coraggio il suicidio? O non è piuttosto, a volte, assai più difficile vivere che morire?

I detrattori di Ovidio, soprattutto i romantici, che esaltarono il suicidio come atto eroico che riscatta l'uomo dalla schiavitù e gli ridona la libertà assoluta, considerano l'accettazione passiva dell'esilio non meritano una debolezza dell'animo, se non del tutto viltà.

Il La Penna, ancora nel 1957, sostiene, anche se con le dovute cautele, che Ovidio non si è ancora risollevato dal colpo infertogli dalla critica romantica, la quale gli negava la profondità del sentire, la passione esaltante che porta all'atto estremo di sublimazione della dignità umana, il palpito magnanimo e l'autentica sofferenza spirituale da cui soltanto può scaturire la vera Poesia.

Al La Penna, nello stesso 1957, nella ricorrenza del Bimillenario del Poeta, risponde il Mariotti che, con un più profondo senso della storia, inquadra la retorica ovidiana nella „mutata atmosfera politica e culturale del sorgente principato, che influi sull'opera di Ovidio in forma indiretta” senza soffocare e neppure minimamente inquinare la vena pura della Poesia (S. Mariotti, articolo per „Belfagor” 1957).

Per una più chiara visione del problema sarebbe utile consultare il Kraus che, nell'articolo scritto per la Realencyclopädie nel 1942, mette a punto tutta la problematica ovidiana proponendo alla critica le due

correnti fondamentali: quella che vuole Ovidio legato al modello greco e l'altra che lo proclama libero e diverso dallo schema ormai trito dell'alessandrino di maniera.

La visione del Kraus (e ciò è riportato da A. Ronconi in „Cultura e Scuola” per „Gli studi ovidiani dell’ultimo ventennio” alle pagg. 44-46 e 48-49) è utile perché comparativa fra la critica demolitrice di origine romantica (che ancora oggi ha qualche sussulto) e quella favorevole dello storicismo filologico (penso a Castiglioni e Heinze): a questa visione dualistica, che sembra difficile da ricomporre, il Kraus ne contrappone una terza meno unilaterale, da cui, e qui riporto il teso del Ronconi <<risulta un Ovidio che si rifugia nel passato e, di fronte agli impegni pragmatistici di un Orazio e di un Virgilio, cerca „l’arte per l’arte”; un Ovidio nutrito di esperienze alessandrine, ma che dagli Alessandrini si distingue perché non cerca di suggestionare lettori dotti con il preziosismo di una riposta erudita, e piuttosto si rivolge a una cherchia più larga, parlando alla nostra umanità e incatenando l’attenzione di lettori meno scaltri (e qui è il segreto della sua immensa fortuna..... dal Medioevo a oggi). L’esperienza retorica non si manifesta in lui come fine a se stessa, ma come uno strumento di espressione di cui il poeta si è fatto una secunda natura, al di là del puro addobbo formale.>> in breve, con parole semplici e chiare, Ovidio ha l’alto merito di avere prestato la sua esperienza retorica e la sua perizia nella ricerca del linguaggio al gioco della fantasia e al racconto delle sue dolorose vicissitudini così intrise di irriducibile nostalgia e rimpianto.

Sicuramente la poesia dell’esilio è quella che ci dà la più esatta dimensione della personalità del Poeta sia dal punto di vista artistico che da quello umano.

Nel quarto libro dei „Tristia”,(10) – vv. 65-68) Ovidio stesso confessa di avere un animo troppo tenero, facile alla commozione, incline a sentimenti languidi e delicati, quasi femminei, che procurano al suo cuore una gamma infinita di sensazioni che vanno dalla trepida speranza alla prostrazione più cupa e dolorosa.

E la naturale propensione alla poesia ne è la conferma.

L’epistola a Macro, scritta anch’essa nei tristi giorni dell’esilio, s’impernia sul tema della nostalgia: sul filo della memoria il grande Esule ritorna agli svaghi, ai viaggi, agli amori della sua giovinezza, allietata dall’Amicizia e dalla Poesia: questa lettera è testimonianza di quanto il suo cuore viva del ricordo del passato felice e di esso si nutre per sopravvivere nella sventura, quando ormai le gioie vissute non sono più recuperabili se non in termini di rimpianto.

„Non c’è maggior dolore che ricordare il tempo felice nella sventura” dice il nostro grande Padre Dante: una verità che Ovidio verifica nel quotidiano, dolorosissimo confronto tra la presente condizione di

esule e il suo passato di poeta realizzato, di uomo libero e felice nella sua grande e splendida Patria.

Il suo stato sociale e l'appartenenza ad una famiglia di cavalieri a Roma contravano molto in quel tempo, ma soprattutto la Poesia aveva significato per lui, oltre a riconoscimenti e consensi in campo culturale, non solo la frequentazione di uomini potenti e poeti grandissimi, ma anche l'accoglimento nell'ambiente lussuoso e mondano del patriziato della Capitale.

A lui Talia, la Musa amata e così spesso nell'esilio invocata come unica consolatrice ai suoi affanni, gli aveva concesso in vita quella fama che un poeta quasi sempre ottiene dopo la morte.

<<.... Tu mihi, quod rarum este, vivo sublime dedisti nomen, ab exequiis quod dare fama solet.....>>(Tristia -IV – 10 vv. 21-22)

Tomi, luogo definitivo dell'esilio sembra ad Ovidio la negazione totale di quanto egli aveva vissuto finora: il Poeta raffinato e coltissimo, che aveva avuto dimestichezza con letterati ed artisti di larga fama come Orazio, Tibullo, Propezzio, Cornelio, Gallo, Emilio Macro, ora è costretto a vivere in luoghi inhospitali dal clima rigido che non prevede stagioni e dove il cibo è immangiabile e, così come i fiumi nel loro letto, anche l'acqua e il vino gelano nelle coppe.

I versi 35 – 40, terribili e bellissimi, della ottava elegia del terzo libro dei „Tristia”, cantano (o forse è più giusto dire lamentano):

*<<.....l'immagine della mia sorte non mi lascia/e mi sta
davanti agli occhi per essere colta/in ogni tratto come un
essere visibile;
e quando scorgo il paese, le usanze della gente, il modo di
vivere e la lingua/e mi ricordo di chi sono e di chi prima ero/
è così grande il desiderio di morte che recrimino contro
Augusto/perché non vendicò con la spada le offese
ricevute....>>*

La poesia, non più „lusus sed requies”, dà sollievo al suo dolore e placa l'amarezza della nostalgia, la Poesia che pure gli ha procurato l'„error” e il „carmen” che gli sono costati la vita e la libertà, la Poesia è ora per lui l'unica gioia, l'unica consolazione („Tristia”, fine del libro IV).

E non gli resta che vagheggiare un ritorno assai improbabile e spesso il vagheggiamento trova la via nel pianto come nel pianto perenne immagina la sua donna lontana e quasi se ne compiace:

*<<.....est quaedam flere voluptas / expletur lacrimis egeriturque
dolor.....>>*

„Nel piangere c'è come un (sottile) piacere, il dolore si appaga di lacrime e vi trova sfogo.....(Tristia libro IV (3) vv. 37-38)”

E'vero, c'è un certo autocompattimento, quasi un compiacersi del

proprio soffrire, ma quando il Poeta, giudicando con umiltà il suo ingegno di un tempo, pensa con nostalgia ai libri che lasciando Roma non ha potuto portare con sé e ne lamenta la mancanza, sentiamo che il verso stesso, quel distico elegiaco alessandrino eppure tanto ovidiano, si intride di malinconica e acquista un sapore un po' tibulliano, mentre indugiando adotta un ritmo lento che ben s'addice al lamento nostalgico.

A volte pare anche a noi che Ovidio cada nell'esagerazione retorica, in pose melodrammatiche e ciò avviene non solo quando tesse lodi sperticate alla sua donna lontana, ma anche quando, supplicando Augusto, lo esalta esageratamente, con parole e aggettivazioni cariche e prolixe, al fine di ottenere la sua clemenza e conseguenzialmente una diminuzione della pena o un avvicinamento a Roma.

Per tutto questo, e naturalmente a scapito dell'autenticità della Poesia, il distico, pur mantenendo la sua perfezione formale, spesso si sovraccarica di toni retorici perdendo la sua levità alessandrina: il linguaggio convezionale, il tanto lacrimevole della supplica che si eampiace di un'aggettivazione barocca e unipetitiva, tarpano le ali al verso e drueque alla Poesia ameni giardini, le relazioni culturali, pane per la sua mente e per il suo spirito.

Troppe cose.....troppe cose perché egli possa avere la benché minima speranza di adattamento alle pesanti rinunce che l'esilio gli impone. Non capisce la lingua, parla solo sporadicamente con qualche commilitone della guarnigione romana, poiché la gente del luogo, che qualche tempo dopo egli stesso riconoscerà essere schietta e genuina, incolta e semplice ma sicuramente buona e generosa, non è molto disposta a socializzare in alcun modo, perché non ha argomenti né occasioni per instaurare un rapporto amicale con quell'uomo triste e solitario, che deve essere stato certamente un personaggio importante, anche se sfortunato, ma che, manifestando un distacco sciovinista e orgoglioso, sembra inavvicinabile agli indigeni di quel luogo sconosciuto, situato ai confini del mondo.

Ma comincia a scorrere il tempo, Ovidio avverte il suo fluire inarrestabile, ma il divino padrone di Roma, colui da cui dipende la sua vita e la sua morte, pare non voglia ascoltare la sua supplica: nessun cenno da lì. E così la sua tristezza si fa sempre più cupa e disperata. E trascorre i suoi giorni, scrivendo lettere agli amici. Le „Epistulae ex Ponto”, costituiscono una raccolta che va studiata a fondo da chi vuole avere chiara la vicenda umana e la complessa personalità artistica di questo straordinario Uomo-Poeta. Le „Epistulae” dal punto di vista formale non sono certo l'opera migliore di Ovidio: anese qui la retorica, a volte, pare soffocare la poesia e la preoccupazione costante della perfezione estetica toglie punti

all'immediatezza e alla genuinità dell'ispirazione, ma nonostante ciò, esse sono lo sfogo più intimo e diretto che il Poeta trova alla pena che lentamente ma inesorabilmente consuma la sua vita.

Le „Epistulae ex Ponto” costituiscono il documento umano più autentico di Ovidio quando alle sue suppliche e ai suoi disperati appelli ad amici lontani segue un silenzio che per lui ha significato di morte.

Solo la critica filologica intrisa di sorpassato plutarchismo moralistico, può formulare giudizi irriverenti difronte a questa confessione dolente e nostalgica: e mentre il tempo tristemente trascorre, vanificando la speranza di una possibile grazia, il Poeta sente il sopraggiungere della vecchiezza.

E con essa l'otium che non è certo quello inteso, alla maniera oraziana, come tempo di solitudine mediativa, ma l'immobilismo forzato che viene dalla emarginazione, nella assoluta assenza di condizioni favorevoli a creare e attuare quell'indispensabile „labor limae” che Orazio considerava fondamentale per la validità di qualsiasi opera d'arte, soprattutto della Poesia. Horatius – „Ars Poetica”. L „Otium” paventato da Ovidio è l'allontanamento progressivo dalla sua attività di Poeta che comporta l'arruginirsi dell'ingegno e il disseccamento dello spirito. E mentre si fa strada dentro di lui questa consapevolezza sente che il legame con la Poesia si è allentato e che la speranza di ricevere qualche lettera dai pochi amici che gli sono rimasti a Roma non è ormai che un pio desiderio.

La „Epistulae ex Ponto” sono il documento vivo e sincero di questa attesa disperata del nulla, nell'ambito della quale <<.....il gioco di illusioni e delusioni con la Vita e con la Poesia.....ha preso uno degli artefici più raffinati dell'epoca augustea.....>>

<<.....Perché tendere alla perfezione se non c'è frutto? La poesia gli appare un riempitivo: stare senza far niente è la morte..... L'elegia, troppo ragionata per essere poesia, esprime la scoperta dolorosa della fine della poesia nella sua anima.....>> sono parole di Salvatore D'Elia („Ovidio” Istituto Editoriale del Mezzogiorno – 1959).

Nella 3^a epistola ai vv. 39-40 Egli dice: „Quid melius est Roma?/ Scythico quid frigore maius?” e si paragona alla rondine che sogna la frescura delle foreste, ma all'infelice Poeta la natura non ha concesso il privilegio del volo e il paragone di se stesso, definitivamente relegato in quel luogo inospitale, col piccolo essere alato libero di andare dove vuole, sembrerebbe fuor di luogo, giacché egli solo col cuore può raggiungere l'oggetto lontano del suo desiderio, sul virtualismo alato della nostalgia.....

Ma viene da chiedersi se questo susseguirsi, rincorrersi, sovrapporsi continuo di immagini lacrimose e di motivi psicologici non abbia

danneggiato la Poesia.

E'Ovidio stesso a risponderci, a chiarire questo problema con semplicità e profondità assieme quando nel 5° libro dei „Tristia” al vv. 4 – 7 e segg.

„invenies toto carmine dulce nihil:
flebilis ut noster status est, ita flebile carmen
materiae scripto convenienter suaem.....”

(.....in tutta l'opera non troverai traccia di dolcezza; lacrimevole è il mio stato.....lacrimevole la poesia, in forma consona al suo contenuto.....)

e nei versi seguenti spiega che, mentre quando era felice si era divertito a comporre versi allegri, ora che è caduto in disgrazia non può che cantare la sua fine. E qui con l'immagine stupenda del cigno del Caistro (il fiume della Lidia che anche Omero ricorda nel 2° canto dell'Iliade per i bellissimi uccelli che abitavano le sue rive) che piange con l'unico ed ultimo canto la sua morte, Ovidio raggiunge davvero una delle vette più alte della poesia di tutti i tempi.

Anche il poeta, gettato a morire sulla costa sarmatica, lontano dal suo sito naturale, sentendo ormai che tutto è perduto, anche la speranza, fa in modo che il suo esilio-morte non sia avvolto nel silenzio:

„.....efficio tacitum ne mihi fumus eat.....”

Ovidio „canit dolenda” ed egli stesso avverte che nei suoi versi mancano l'ingenium e l'ars e cioè l'estro e la forma, per cui egli onestamente riconosce che questi carmi dell'esilio non sono Poesia: egli scrive.<<.....carmina laetum sunt opus / et pacem mentis habere volunt....>>(Tr.- v (12) vv. 3-4).

Ma egli non sa fare a meno di tradurre in distici il suo dolore di esule e il rimpianto per il bene perduto: „è il solo modo che ha di rivivere a Roma, di rivedere quel mondo che non è più, ormai, che l'oggetto di una tormentosa nostalgia..... Ma questa poesia della nostalgia è troppo spesso inquinata dal rancore, il dolore intorbidato dall'oratoria che transforma l'espressione poetica in mezzo per raggiungere, talora anche inconsapevolmente, un fine>>(Salvatore D'Elia, in „Ovidio”, - cap. 8° – pag. 401 – dall'articolo già citato). Poi conclude con l'affermazione che la mancanza della chiarificazione psicologica comporta la mancanza della chiarificazione poetica!! Fissando con ciò i limiti della poesia ovidiana dell'esilio.

Ma questo concetto non si può generalizzare: accanto a brani costruiti su schemi tipicizzati della poesia di maniera come il racconto della tempesta, quasi „uno scherzo di letterato, l'elencazione dei consigli alla moglie, la preghiera a Bacco, l'implorazione ad Augusto, la descrizione di un Trionfo a Roma che sono brani sterilmente legati a triti modelli di poesia di occasione, e guastati da un pedissequo tono

oratorio, ci sono anche brani, e non pochi, di alta Poesia. Un esempio per tutti la elegia 3^a del III libro dei „Tristia”, indirizzata alla moglie, dove il Poeta dal primo all’ultimo verso piange la sua malattia e immagina la sua morte imminente. E’ il canto più alto del dolore umano, canto di disperata nostalgia e della più cupa previsione del suo destino:

*„Tutto mi ritorna in mente, ma sei tu, mia sposa ad avere il primo posto.....
A te lontana parlo, te sola chiama la mia voce, senza di te non viene una notte, non un giorno.*

.....Se tuttavia il mio destino ha completato gli anni che doveva e così presto sono giunto al termine della mia vita, era gran chiedere, potenti dei, di usare indulgenza verso un moribondo, si che almeno potessi essere sepolto in terra patria.....

.....La vita mi è concessa soltanto per morire in esilio..... in plaghe sconosciute.....in un letto che non è quello consueto il mio corpo perderà vigore.....

.....la mia salma non sarà compianta da nessuno, non cadranno, a darmi ancora qualche attimo di vita, le lacrime della sposa sul mio viso,.... Non avrò una mano amica a chiudermi gli occhi.... Senza rito funebre, senza il tributo di un sepolcro, senza compianto una barbara terra mi comprirà....quel giorno, mia cara, non morirò per la prima volta, la mia fine avvenne già quando persi la Patria: quella morte è stata per me la prima e più tremenda.... e se l’anima immortale, vola alta e libera come affermava il Vecchio di Samo (Pitagora), un’ombra romana vagherà fra quelle dei Sarmati e rimarrà in eterno straniera fra spiriti selvaggi. Abbi dunque cura di far tornare in una piccola urna le mie ossa: così non sarò esule anche da morto..... Alle mie ossa unisci foglie e polvere d’amomo..... Sulla mia pietra fai scolpire a grandi lettere questi versi:

<<hie ego qui iaceo tenerorum lusor amorum ingenio perii, Naso poeta, meo.

At tibi qui transis ne sit grave, quisquis amasti, dicere: Nasonis molliter ossa cubent>>(Tr. III – 3 vv. 73-75)."

Ovidio ritorna altre volte sul tema della morte, tanto più triste quando più lontana dalla Patria, tema ricorrente nell’elegia greca e latina ma anche nella letteratura più recente: basta pensare a Dante, anch’egli consunto dal dolore dell’esilio o a Foscolo nei bellissimi sonetti „A Zacinto” e „In morte del fratello”. C’è anche l’elegia della partenza da Roma che in più luoghi innalza il tono fino alla Poesia, ma questi toni si fanno più frequenti e intensi quando, con passar delle lune, s’allunga il tempo dell’esilio e si accorcia quello della speranza: sono le poezie degli ultimi libri dei „Tristia”, soprattutto il quinto, intrise di struggente nostalgia e irriducibile malincolia che determinano toni e ritmi di straordinaria bellezza: è un lirismo che si nutre della stagnate atmosfera del sogno e del vagheggiamento doloroso delle cose

definitivamente perdute. Per l'Arnaldi („Antologia“ II – 1 173-183) la vetta più alta della poesia Ovidio la raggiunge nella IV elegia dei „Tristia“ (che lui intitola „Vaghestelle dell'Orsa“) che è il canto della ricordanza, un soliloquio che, alla maniera leopardiana, contempla „la notte immensa“ vissuta nel vano desiderio dell'amore: piangere giova, dice, ma è ancora più consolatorio essere compianto dalla amata-amante che continuerà ad appartenerti col suo dolore anche dopo la morte.

La „Epistulae ex Ponto“ sono sicuramente migliori dal punto di vista, se non formale, almeno da quello dell'ispirazione.

All'epilogo della sua vicenda umana e artistica Ovidio scopre un nuovo approccio con la Poesia e trova uno stile più scarno, essenziale, dettato da una sincerità inusitata per i poeti di quel tempo e di quella scuola: c'è un gusto nuovo della „prosasticità“ e dell'espressione scarna, quasi dura, che ci ricordano il migliore Catullo degli „Epigrammi“. E perfino i temi soliti, gli exempla, acquistano in profondità e, sublimandosi in una nuova umanità, creano una nuova Poesia.

Si tratta di messaggio puro, di un discorso essenzializzato fino al rifiuto totale di quell'indugio descrittivo che imbruttiva, appensantendola con orpelli inutili, la Poesia stessa.

Ovidio non dà più spazio alla retorica ma alla profondità del sentire. E nasce la Poesia.

Nell'epistola 27 (v. 8) si parla di pianto, stupor, torpor, che lentamente ma inesorabilmente consumano il corpo e lo spirito del grande esule: l'Autore delle „Metamorfosi“, dice Salvatore D'Elia nell'articolo sopra citato, l'Artista dell'arguzia e dell'umorismo può adesso scoprire in prima persona l'amara ironia che il mutamento in altra entità, di legno, di pietra o di foglia, non potrà per se stesso ma avvenire. Ciò che egli ha scritto nel tempo felice non è più credibile e possibile. È solo mito.

E il tempo del mito è passato.

Non resta che una sola pietrificazione, quella psicologica, che già prelude, con il convincimento che tutto è inutile e vano, alla più triste delle morti, quella che un uomo affronta in assoluta solitudine, lontano dai suoi cari e dalla sua Patria.

Nello scorci amarissimo della sua vita, Ovidio si riprende intatta la sua dignità di uomo. Gli sta davanti, immensa e chiara, la Verità, la sconfitta è totalizzante e totale. Comincia il soliloquio poetico degli ultimi canti.

Il canto del cigno, sulle rive di quel fiume lento e inesorabile che è la vita.

Nessuno più sarà infastidito dalla sua lacrimevole supplica, non il Princeps succeduto all'irremovibile Augusto, non correranno più

rischi inutili gli amici, non più soffrirà quella „.....timida.....experiensque parum.....” creatura che è la moglie. Nessuno ormai può più fargli male maggiore di quello finora subito, perché „niente può far male a chi troppo male ha sofferto” (S. D'Elia, opera citata). Così l'infelice poeta si avvia alla fine della sua giornata terrena con l'animo logorato dalla nostalgia ma rafforzato dalla sofferenza, per cui può guardare alla morte con il cuore colmo di disperazione ma finalmente riscattato e libero da vani desideri e da inutili speranze.

I cante della giovinezza, e cioè la Poesia del tempo felice, quanto ancora il Poeta giocava con la vita e col mito, daranno la gloria ad Ovidio, è vero, ma solo i canti dell'esilio, i „Tristia” e soprattutto le „Epistulae ex Ponto”, sveleranno ai posteri la verità oggettivamente dolorosa di un grande Artista che pagò con l'esilio l'aver creduto alla tolleranza dei Mecenati e alla lealtà dell'amicizia.

Ma più d'ogni altra cossa alla libertà della Poesia.

SALUTO DEL LETTORE DI ITALIANO

Questi giorni che ci vedono riuniti, rappresentano veramente, al di là delle parole di circonanza, un momento significativo per l'Università di Costanza, soprattutto per la cattedra di Italiano di cui sono Lettore.

Si stanno costituendo, infatti, tutte le premesse per una proficua collaborazione tra la nostra e l'Università degli Studi Mediterranea di Reggio Calabria che ci ha voluto onorare con la sua presenza nella persona del Rettore e dei suoi collaboratori.

Simposio, lasciatemelo dire, che rappresenta (ne sono sicuro) l'inizio di uno scambio culturale che avverrà a tutti i livelli. Cari colleghi italiani i nostri studenti hanno per l'Italia un'ammirazione che va oltre il semplice studio della lingua. Il Paese di Dante rappresenta la civiltà del passato e del presente e nello stesso tempo il grande sogno di visitarlo un giorno...

Ebbene il nome di Ovidio sul quale avete mirabilmente espresso, esimi colleghi, le migliori parole, significa anche questo: rinsaldare un legame tra la Romania e l'Italia promuovendo iniziative di scambi tra i nostri studenti e quelli dell'Università di Reggio Calabria.

Sono nato in un paesino vicino a Sulmona e ascoltando commosso e con interesse le vostre relazioni, un sentimento di nostalgia simile forse a quello che doveva afferrare la mente del mio illustre connazionale mi ha portato per un attimo tra le mie montagne dove Ovidio seppe cogliere la genuina linfa della sua più autentica ispirazione.

Montagne, che per un processo di rielaborazione fantastica, diventavano proiezioni delle selve e dei boschi dell'antica Grecia dove ambientare onoricamente le sue numerose metamorfosi.

Di questo Vi ringrazio e da questo momento mi impegnerò affinché le autorità di Sulmona siano presenti in un analogo simposio dedicato al grande poeta sulmonese.

OVIDIU LA PONT SAU DESPRE IERTARE ȘI GRAȚIERE

Iernile sunt aici aspre de-ngheăță vițelul de aur în vacă și viața plesnește precum coarnele de melc în erul de cnot. Bruma de greacă a localnicilor e stâlcită rău și barbară, dar până și barbarii pot fi îmblânziți și aduși pe calea rânduielilor tale imperiale, valurile însă, nici vorbă!

De Roma mi-e dor... Căci, aşa cum prea bine știi, fericit este cel ce poate să-și apere cu patimă și curaj iubirea. Alții vor spune, vor gândi poate: *In sua fata ruit*. Și cu toate acestea, țărmurile bănuite doar, depărtările și uneori pescărușii și asfințitului soarelui pe mare...

Aici vinul îngheăță în butoaie și versurile în gâtlej și-i cert că te-am iertat încă din prima clipă, imperator al meu, călăul meu iertător în toate și binefăcător, și-mi place să cred că și tu m-ai grațiat de mult, iertându-mă, și că numai rătăcirile și naufragiile mulțimii de vase ce trebuiau să-mi aducă mântuirea (din gura, din pana ta aurite!) numai ele ce mă mai țin în părăginire ca pe o vie uitată în vidul înghețat din Hiperboreeea.

Te-am iertat, o te-am iertat, Auguste! Ajută-mă să ies nevătămat din marea aceasta de tină și gheăță! Permite-mi să-mi deapăn curând un cuib liniștit la umbra piciorului desculț al celei ce o iubesc și o știi! *Ave, părinte imperial!*

Despre verile la Pont, Publius Naso n-a scris nimic. Poate că vara, pe-un cer înstelat și abrupt, admira totuși mersul legănat al femeilor sarmate (care nu știau să toarcă și nici să țeasă) purtând cu desăvârșită grație găleți cu apă proaspătă în vârful capului luminos. Nu-și dezlipea, presupun, ochii de la gleznele lor arcuite venind de la fântână și uita pentru o clipă și de Sulmona și de Corina și de mulțimea sarmaților și a getilor alergând sălbatic, cu ghioage și cuțite la brâu, pe cai iuți și mici.

Despre verile la Pont, Publius Naso n-a lăsat nimic.

**POEZII
PROZĂ
PREZENTĂRI
RECENZII**

I

Nu-mi vorbi în metafore
Nu-mi povesti visele tale
Premonitoare
Lasă tăcerea,
Doar ea
Să ne coboare
Din ochi, până-n centrul pământului

II

Fă-mi o poezie din priviri
Cântărește adânc cuvânt după cuvânt
În fiecare aplecare a pleoapei
Lasă-mi mâninile să-ți mângâie
Albastrul,
Să-i ghicesc profunzimile.
Dar tu stai cu fața către soare
Și și se pare că plâng.

III

Sub ochii mulțimii nevinovate
De pocăiți în ultima clipă,
Rostesc cuvinte interzise,
Izvorâte dintr-o aleasă educație.

Spre stufoarea tuturor inocenților,
Îmi sinucid tulburările sufletești,
Apoi rostesc un discurs penetrant,
Compus dintr-un râs amar
Și un plâns care plictisește audiența.

Epitaf

Aici zac eu
Înconjurat de mine
Fărâmițat în sute de sicrie.
Mă bocesc
Cuvintele nerostite,
Dorințele neîmplinite,
Condamnate la eternitate
De mâna care nu mai vrea să scrie.

PESCARUŞUL

a căzut într-o zi în strigare
de sânge
cu aripa ruptă
departe de mare.
Alb pus pe gri,
vestitorul de ploaie
mirat,
aripa-și răni.
în cuibul ferit
puii cer
căldura și hrana
celui prăbușit.
se zbate,
cu teamă
privește și-așteaptă
sentința de moarte.
trăire de astru
oprită stingher
sufletul lui
se topește-n albastru.

MAREA

Albastru pământ cu scoici presărat
De țărmuri și plăji ciudat încrustat,
Te legeni, te zbuciumi, jertfești și iubești
În alge să dormi și-n nori să privești.

Drogul cu patimi pentru marină,
Amantă secretă dorită an de an,
Poți fi rea și rece sau înfumurată
Când de vânt și ploaie ești îvolburată.
Valurile, fire de bărci pieptăname
Te pot mânăgâia când plutești în noapte,
Însă uraganul, ușor a-l porni
Scufundă destine, lovește copii.

Ea rămâne totuși oază dăruită
Cu frumos, culoare, muzică vrăjită
Uriaș lacustru, pat de răsărit,
Reflectări cu stele, miraj infinit.

STELELE

Miracol ceresc, pupilă de jar în mijloc de noapte
Aruncă reflexe prelungi, măsurate în ani și în șoapte.
Sunt cioburi de faruri din miile porturi ale iubirii
Desprinse din visul speranței în plânsul boltirii.

Cristale de dor cu intarsii în patimi de-amor
Plutesc nefiresc, se-ascund și dispar fiindcă mor.
Se pot număra în priviri și în lacrimi îndrăgostite,
Corăbii de jad lansate de inimi răzvrătite.

Colb și nisip presărat în dezmat pe alei de planete,
Cu cozi de comete pictate de zei, după planuri secrete,
Nu ai puterea zilei ca vraja să le-o stingi
Decât când neființă tu poți să le atingi.

MAMA

Parfumul matern l-am simțit în nări
Deliciul sublim, sens de respirări
Când privind din sine am atins cu teamă
Catifea de piele, trupul ei de mamă.

Nectarul prelins ca ambră din sâni
Mi-a hrănит iubirea cu-ale sale mâini.
O zăream prin gene, madonă sixtină
Zâmbind drăgăstoasă, plină de lumină.

Siaj de vapoare pe mări încăpumate
Gândul ei de mine m-a urmat în toate.
Ofranda de nopți, vizuini senine
Întrupau dorința de-a mă ști mai bine.

Astăzi păru-i nins și ochii cu ceață.
O sărut, o mângâi și-o privesc în față.
Femeia frumoasă, mama iubitoare
A plecat, aici e? Reveni-va oare?

NOAPTE EMINESCIANA

pe ruginiul nemîșcat
unde plutește-o barcă,
copacii se sărută tremurat
prelinși sfios în apă.

a însorării gri mantie
adie cu mister
pe lacul devenit feerie
de umbre-n efemer.

și-n liniștea de cer vrăjită
doar luna îndrăznește
s-aștearnă urma ei uimită,
potecă de poveste.

doi tineri sorb îndrăgostiți
din ploaia stelelor aprinse
ambra iubirii, fericiți
sub frunzele desprinse.

privesc, se mângâie cu dor
și în suave șoapte
nevinovatul lor amor
e ocrotit de noapte.

misterul vieții îl pășesc
în inocența clipei
și cu suspine de lumesc
trezesc somnul ispitei.

TĂCEREA TA-MI GRĂIEŞTE

I

Tăcerea Ta-mi grăieşte
să cresc în adevăr,
în al Tău gând
viul meu veşmânt,
„acum,
acum este vremea”¹,
din nou să mă nasc,
din Viul Tău Cuvânt.

1. Starețul Varsanufie

II

ÎNVREDNICIE

Gândul,
Doamne,
omului i-ai dat,
cu el să se chinuiască²,
umbră printre umbre
în el să se afunde,
până ce-ai învrednicit
Cuvântul
a ni-l aduce
„prin harul
care ni l-a câştigat
Hristos pe cruce”³.

2. Solomon
3. Sf. Grigorie al Nyssei

III

ROSTIND A TA TĂCERE

În Taină mă chemi
întru voirea Ta,
tâlcul tăcerii Tale
a nu-l cerceta,
mereu într-al Tău Trup
rostind a Ta tăcere,
sufletul meu s-audă
chemarea la-Înviere.

IV

TAINA

Taina spăimântătoare,
infinita dragoste,
dumnezeaiască
Duhului străfulgerare,
E darul,
întregul,
adevărul
mister nepătruns,
deasupra de gând
dorului de Tine,
tăcerea-i răspuns.

V

DEASUPRA DE LACRIMĂ ȘI TĂCERE

Adâncindu-Te în noi
Te lași dezvăluit,
cuvioșilor Tăi
lucrătoarea râvnă
le-ai învrednicit,
stâlp de foc

credință
deasupra de
lacrimă și
tăcere,
ruga curată,
rostire din Taină
îți cere.

VI

DOR NEGRĂIT

În setea,
foamea de Tine
ai lăsat
urmă
neosteneala
în care ne-ai
zămislit,
să le creștem
ne-ai lăsat
ruga,
fapta,
dor negrăit

EVADAREA DE DINCOLO

Daniel Străinu s-a simțit rău încă de seara. O durere cumplită de cap nu-l lăsase să savureze un nou episod din serialul său preferat. Cuțitele care îi săgetau tâmpalele erau insensibile la medicamente, așa că bunică-sa îi zisese câteva vorbe de descântec care „parcă-parcă” îi mai ușuraseră durerea. A urmat o noapte de coșmar, cu zvârcoliri, senzații de vomă, etc. S-a trezit aproape de răsăritul soarelui, într-un lac de sudoare. Bunica ieșise deja prin curte, învârtindu-se cu greu printre găini și gâște. (Lui Daniel Străinu îi plăcea să petreacă vara la țară, în Bărăgan).

În casă era liniște. Ceasul deșteptător stătuse, muște nu erau. Daniel Străinu s-a ridicat în capul oaselor, ușor amețit, apoi a coborâtmeticulos din patul înalt și tare. Deodată, tot săngele i s-a adunat în inimă. Lângă plită, aproape de ușă, stătea cineva cuibărit. Ce-o mai fi și asta?

- Bună dimineață, zise Daniel Străinu tare și apăsat, ca să vadă individul (era un bărbat) că nu-i e frică de el.

- Bună dimineață. Sper că nu-i încă dimineață. „Individual” se ridică, iar Daniel Străinu abia se abținu să nu râdă. O statură pipernică, cu o pereche de ochi neobișnuit de vii, se afla sub oblăduirea unei pălării imense, negre, cu o cataramă lucitoare, țanțoșă.

- Trebuie să vii cu mine.

Ochii necunoscutului aveau puteri hipnotice. Daniel Străinu era convins că visează, pentru că uneori, în somn, putea să-și dea seama de acest lucru. Era o putere a lui, nemărturisită. Mititelul cu pălărie întoarse lent ochii spre plită și deschise ușița de metal. Ciudat, înăuntru nu era scrum și cenușă, ci un tunel întunecos și strâmt.

- Hai, zise scurt pălăria cu cataramă.

Prin tunel nu se putea trece decât târându-se. Daniel Străinu își juli coatele un timp destul de lung, prin întuneric, fără să simtă nevoia de a se întoarce sau de a ști încotro merge. I se părea că este cel mai potrivit lucru pe care putea și TREBUIA să-l facă în acel moment. Dar până să-l asalteze prea multe gânduri, au ajuns la capătul tunelului și s-au ridicat în picioare. Se aflau cu o clădire care semăna cu un hotel, pentru că în fața ochilor lui Daniel Străinu se întindea un corridor nu prea lat, cu camere de o parte și de alta, foarte multe camere. Necunoscutul îl conduse până la una dintre ele, pe partea dreaptă:

- Uite, aici ai să stai tu.

Și dispăru.

Daniel Străinu privi în jur. Nu distingea nimic, culor, mobilă, ziduri, nimic. Nu știa unde să se aşeze, se simțea obosit. S-a învârtit puțin pe acolo, apoi a ieșit pe corridorul luminos.

- Ce-ar fi să-mi salut vecinii? zise Străinu cu glas tare. A început să meargă spre stânga, de unde venise. Nu peste mult timp, întâlni un atelier cu o mulțime de mese la care lucrau oameni îmbrăcați în albastru. Străinu se apropi de un bărbat cu o statură zdravănă și cu o figură blajină:

- Bună ziua.

- Ce mai zici, ce mai faci? Bine că veniși, că mi se urâse.

- Mă cunoști?

- Ce tot spui? Sigur că nu te cunosc. Tu unde lucrezi?

Întrebările bărbatului erau ca niște pietre învârtite într-o apă.

- Eu nu lucrez, sunt la școală.

- Nu vorbi aiurea, aici toată lumea lucrează.

- Eu nu. Cum te cheamă?

- Aă... cum îmi zice.

- Fii serios, omule, uite, eu sunt Daniel Străinu.

- Eu... sunt tot Daniel Străinu. Tot aşa mă cheamă, zise repede bărbatul.

- Poate ai uitat care ţi-e numele?

- Poate. Apoi morocănos: îți vine și ţie rândul.

Străinu ieși în fugă. „Visez, visez și mă trezesc numai decât”.

Coridorul se întuneca din ce în ce mai mult. Totuși, nu a ajuns la capătul tunelului, ci la un fel de birou unde stătea mititelul cu pălărie. Acesta nici nu-l lăsa pe eroul nostru să deschidă gura, că începu să vorbească parcă plăcălit:

- Băiete dragă, aşa e la început. Cu timpul îți revii, te obișnuiești, te...

- Mie să-mi spui ce-i nebunia asta. E vis sau realitate? tipă Străinu.

- Nici una, nici alta. Și acum du-te, du-te cunoaște-i pe cei de aici, alegeți o meserie, cu timpul o să-ți placă.

Străinu o luă la fugă înapoi, cu disperare. Coridorul se lătea și se lumina tot mai tare și parcă nu se mai termina. Când începuse să-și pierdă speranța, zări o ușă ca cele de hotel, rotitoare, păzită de doi bărbăți masivi, pe lângă care părea imposibil să poți să te strecovi.

Străinu își dădu seama că este unică să șansă ca să iasă din acea capcană a visului, sau a destinului, sau a cine-știe-cui. Cu disperarea condamnatului la moarte care încearcă o ultimă evadare înaintea execuției, Străinu se aruncă cu capul înainte spre ușă, printre cei doi. O clipă mai târziu se regăsea pe un trotuar. Pe bulevard, o circulație in-

fernala. Printre mulțimea de mașini, o fantomă albă. Salvarea țipa ca un porc înjunghiat. Străinu încremeni. A înțeles că acolo, înăuntru, se află chiar el, cu foarte puține șanse de supraviețuire.

A B C-ul SCRISULUI PE APĂ

Arthur Porumboiu este un poet indiferent la mode și maniere literare, urmându-și, cu tenacitate, vocea interioară – abisale ecouri ale unui Eu conservator. Iar când vârstele înscrise în memoria atât de capricioasă a sufletului se privesc în oglinda vieții, atunci trăitorul lor își citește *Numele pe apă*, cu intuiția profundă și târzie, și disperată a valului ultim, definitiv.

Îi rămâne doar consolarea că Duhul Sfânt al Poeziei plutește deasupra apelor și-i știe numele, nemurindu-l.

Dar în această înțelegere este altceva decât banala soluție a supraviețuirii, prin creație, în conștiința posterității. Pentru Arthur Porumboiu, poezia reprezintă o religie, iar existența întru poezie înseamnă un canonic apostolat, înaintarea, cu frenzie mistică, pe *Calea Jertfei*, la capătul căreia se întrezărește mântuirea.

Viziunea propriului suflet care se zidește în cuvinte ca într-o proiecție pământeană a celestei catedrale a lui Dumnezeu constituie esența lirismului cultivat de către artist. Ne-o spune, convingător, această *Rugă de dimineată*: *Doamne, zidește-mă-n CUVÂNT,/ să nu lipsesc din mâna Ta/ când eu voi deveni pământ!!! Nu-mi scrie numele pe apă-/ umbără mișcându-se-anonimă./ M-aude Domnul? Nu m-aude?/ Pe mâini îmi trec brumele ude,/ iară pe frunte și pe buzel/ mi-alunecă lumini confuze./ E-un timp de cumpănă, și-n toate/ poate să intre și să steal o oră de singurătate/ mai dură ca o lance greal ce te lovește pe la spate!*

În jurul acestui miez tragic și sublim plutește substanța volatilă a temelor, motivelor și reprezentărilor: elanurile orgolioase ale tinereții, extazul ori tăcerile rănite ale iubirii, patosul interogativ, contemplația gnomică a vârstei mature, fiorul presimțit al stingerii a toate, căutarea psalmodiată a lui Dumnezeu. O substanță volatilă, spuneam, pentru că înseși chipurile pe care viața îi le arată *Alergătorului de cursă lungă* se metamorfozează continuu în culisele Timpului-jongleur.

Prin volumul *Nume pe apă* (Ed. Ex Ponto, Constanța, 2000), poezia lui Arthur Porumboiu atinge starea limpezirii definitive într-o formulă de sinteză, sugerată de chiar structura cărții. Ca și cum, printr-o succesiune de revelații despre sine, autorul ar vrea, dintr-o dată, tabloul filogeniei sale poetice: o multiplicitate de Eu-uri care devin unul din altul, își mărturisesc, rând pe rând, identitatea, emoțiile, convingerile și neliniștile, apoi își pierd consistența, se dezghioacă, sub pasiunea

unui nou chip, produs al altei stări, al altei vârste, al altei experiențe fundamentale. Portretul „adevărăt” al artistului îl constituie tocmai urmele subtile ale acestei dialectici interioare. Atât de subtile, încât poemele din *Nume pe apă* devin trepte ale re-cunoașterii de sine; spre a se putea înțelege, poetul de acum își scrutează, cu o sinceritate frustă, „arborele genealogic” și descoperă vestiri care marchează pragurile înaintării. În toată această mit-istorie subiectivă, Eu-l este erou al încercărilor variate, adesea complementare, de a da consistență și sens vieții prin ontologia sacră a poeziei.

Prima secvență – *Cucerirea vieții* – impune un discurs al vitalității robuste și sentimentul limpede că din concentrarea energiilor stihiale s-a ivit el, poetul, *înscăunat domin al dimineții pure* (*Vreau s-aud*), liber, zeește, să ceară (*Și-atunci când nu primesc, precum un vultur, / să smulg/ numai să-mi pot păstra fierbinți/ secundele* – *Cucerirea vieții*), de fapt, liber în toate, căci acum *nu-ți trebuie aripă/ ca să fii liber:/ ochii pătrund și-n piatră/ și – cu mâinile – poți ocroti/ pielita aerului/ bland/ trecând peste ape* (*Naștere*). Mitul săngelui urcă în vene tinere – elixir al puterii absolute: *Vreau s-aud cum cântă în trup,/ săngele ca-n Tânărul lup/ și cum viața mă-mpinge în soarel să-i sorb razele cu feroare/ și să simt că-n mine nu se face seară,/ ci e o gâlgâire de sevă primară.* (*Vreau s-aud*). Cu o astfel de origine cosmicizată, viața celui care înaintează *ca fructul în pom* (imagine a jubilației interioare, sfidând zgomotoasele viețuirii ale celorlalți – *Munca de noapte*) nu poate fi ea însăși decât rezultatul conjuncției fabuloase dintre aurul stelar dinafară și focul pulsatoriu dinăuntru: *Mi-am întins brațele în ceasul matinal/ să treacă fluidul aurorei prin ele,/ să aud razele umblându-mi prin sânge/ și să pot striga:/ eu sunt fericit!! Eu sunt!! Mi-am ascultat sufletul cântând:/ nu există moarte,/ nu există moarte!!! Atotputernică lumina îmi intră în vertebrală și mă ara!* (*Mi-am ascultat sufletul*). Contemplându-și cu voluptate viața/ chiar la nadir (*Cucerirea vieții*) și dând asalt lumii cu râsul meu purpuriu/ Tânără-mi gardă (*Prietenii*), acest Eu hiperpotențat în manieră expresionistă (*Eu vreau mișcarea virginalelor unde,/ și-n gemănăt cu ele/ în mersul lor etern și pur,/ îmi apăr fragilul contur.- Îmi apăr*) se știe însă prea bine doar că formă prealabilă a unei altfel de victorii: *neîntinat, puternic! Și-având un singur țel: împlinirea în spic,/ îmi doresc viață;/ și minutele sterpe/ să nu-mi întindă pătura moale -/ pentru ele nu am timp fizic!* (*De pe harta vieții*).

Este o victorie de Fenix, adică supunere la combustie totală, autoincinerare ciclică, spre a decanta și, decantând, spre a perpetua, esențele.

Conduita exuberanței este înlocuită treptat de o anume „filozofie” a suferinței: *Orice naștere ar trebui să disloce/ și din mine ceva-// tributul bucuriei se plătește cu durere.* (*Orice naștere*), iar cadențele vieții sunt mai supravegheat ascultate, pe fundalul, mai nou descoperit, al marii

tăceri: Aici e liniște. Pânza ninsorii/ ocrotește morții mei, pe-apoape/ se-aud crengile prunilor/ alcooluri viitoare, și sape/ de miresme pregătesc lucrarea lor/ pentru sărbătoarea ce-o să vină,/ numai moartea pleacă să-și serbeze/ nunta fără de lumină (Aici e liniște). Introspecții tot mai răbdătoare (În-vățând răbdarea de la fructul ce-adună/ nectarul,/ gesturile-mi sunt reținute[...]) În câmpiiile mele prevăd/ înfloriri sobre,/ însă cu mireasmă de-o tărie/ înfricoșătoare.- Învățând răbdarea) și constatarea adevărurilor durerioase (aud rădăcinile telurice/ năvălindu-mi în sânge și cucerindu-mă-/ sunt al pământului! –Al pământului) alternează cu scurte rebeliuni împotriva timpului devorant și împotriva morții, adică împotriva a ceea ce omenescului îi e dat.

Dar vârsta uraniană literaturizată în prima parte a volumului se apropie de sfârșit. El, Uranus, cel care susține „arhetipul hiper-individualizării, care particularizează ființa omenească într-o originalitate supra-personalizatoare[...] în cadrul unui paroxism al Eului, în căutarea unității celei mai explozive și tinzând către un absolut”(cf. Jean Chevalier, Alain Gheerbrant – *Dicționar de simboluri*, vol. 3, Ed. Artemis, București, 1995, p. 413), Uranus, deci, strălucea altădată, atunci când poetul descoperea că *Bucuria ta e să fiu liber,/ și să-mi ţin palmele-n fluidul razelor/ spre o perpetuă apărare./ Uranus,/ Tu ești vindecarea!* – Uranus. Acum, dimpotrivă, schițându-și Autoportretul, la 53 de ani, el înțelege că nu există stele fixe, ci numai schimbări de constelații ce pun în mișcare roata cu zimți tăioși a Timpului: *Tânăr și posedat de iluzii/ nu mai sunt./ Mâinile/ nu mai pipăie,/ febrile,/ mătasea zorilor,/ ci pânza aspră/ a Timpului!*. Abandonându-se Terapiei pământului, poetul începe să învețe bucuria clipei, se lasă pătruns de mistica osmoză cu pământul (... știu: voi fi odată/ anonim ca firul de iarbă-ntr-o miriște,/ dar și atunci atomii pământului meu/ îmi vor aduce căldură –Comuniune) și înțelege (dureroasă înțelegere!) că *Acum fericirea e chiar faptul de A FI,/ și a lăsa lumina să-ți umble febrilă/ peste mâini.- Si deodată.*

Cultul *luminii*, evident în prezența recurrentă a motivului în volum, este la Arthur Porumboiu reflexul unei convingeri mistice: lumina este atomi de cer divin prin care e binecuvântată imunda lume terestră, iar a te lăsa pătruns de ea – o ascensiune inițiatică trăită în extaz: *Liniște nefisurată./ Spiritele noastre/ ascultă curgerea.../ Nimic nu ne mai doare,/ nimic nu ne-nspăimântă,/ și-n moi, catifelate raze,/ cu voluptate ne-ngrăpăm.*// *O, gândul morții e-o silabă/ pe care-acum n-o mai știm!* – Stare de extaz. O mandala personală este, de asemenea, trandafirul – cupă a vieții în care picură tainic perfecțiunea transcendentului, extrăgând firul acela străveziu de licoare: *naștere și justificare/- construcție de miresme/ neforțată-n serele necesității.*- În spațiul trandafirului. Este de la sine înțeles că Poetul nu e decât ipostaza omenească a acestei roze divine: *Eu sunt trandafirul ce străbate prin piatră/ și-adună-un fir de licoare – con-*

tur/ subțire precum sunetul de nai;/ și când vor veni solii viitorului pur,/ vor vedea lucrarea ce-am născut-o-n durere/ și cu multă răbdare... - Poetul.

Împăcat cu el însuși prin acceptarea structurii duale pe care și-o presimte, apoi o proclamă ca scindare insolubilă în mai multe poeme, artistul trece Zidit în fibrele timpului, dar Apărat de spiritul munților (și dacă omitem o „spovedanie” a tribunului omagios de altădată, vârstă a marilor erori – credem – care ne amintește de acel Arthur Porumboiu cântător de România), trece aşadar la recuperarea unui univers compensativ – iubirea. Partea a doua a volumului – *Unde o trestie gânditoare* – amintește, prin jocul rafinat dintre senzualitate ori asceză, de marii maeștri ai genului. Este una dintre acele sensibile incursiuni în tainițele sufletului, pentru a recapitula iubirea nu ca apanaj al unei vârste, ci ca predispoziție a Eu-ului spre regenerare în lumea pământeană: *Tinerețea își va reteza aripile/ și va trece-ntr-o vârstă de sabie obosită;/ tu te vei revoltal/ ca un luptător african/ împotriva discriminării rasiale;/ de veghe îți va sta litera cărții! Si-n fiecare seară/ gândul va alerga-n adolescență,/ unde o trestie gânditoare și sveltă/ aprinde numai pentru tine! focul purpuriu.* – **Unde o trestie gânditoare.** Discursul poetic se naște acum din definirea și redefinirea sentimentului, în fluxul accelerat al imaginilor. Este acesta un popas, un interludiu terapeutic al sufletului care se va resorbi în matca scepticismului tragic.

Partea a treia – **Nume pe apă** – captează sonurile venite de deosebit, din *clopotul destinului*, alternându-le cu bucuriile ochiului încă fraged: *Ochiul meu e învestit/ cu imaginea frunzei când țâșnește din mugur. / El își păstrează-ntregi imaginile/ și le apără de lasoul ceții,/ Si le-ncâlzește-n sine/ cum pasărea-ncâlzește zborul viitor.* – **Un mod de apărare a luminii.** Între singurătatea copleșitoare (*Rămân în singurătate/ precum cocorul rupt din stol,/ și mi-aud sufletul/ rostogolindu-se-n gol!* – E tăcere), spaime (*E ora când mi se ia masca de ceară,/ și cineva mă duce în muzeul amintirilor,/ deși eu țip cu voce sfâșiată:// „Sunt viu, sunt viu, sunt viu!”* – O voce necunoscută), remușcări, resemnare, voluptatea cufundării exorcizante în creație (**Se-ntorc poemele**), între căutări fără capăt și capătul tuturor căutărilor (*Ci numai gerul, Si când în zori, Albă vertebră*), ratând forța protectoare, stabilizantă, a lui Saturn (*Si n-a putut, n-a putut/ lacomul Saturn/ să mă smulgă din propriu-mi lut!// Preschimbându-mă-n piatră de turn.* – **Gura lui Saturn**), se constituie traiectul descoperirii marilor întrebări și a răspunsurilor personale.

Numele pe apă al scriitorului Arthur Porumboiu este, paradoxal, numele său de rezistență.

ÎNTELEPCIUNEA ASCETULUI

Arthur Porumboiu se apropiie de concepția stoicilor, de Epictet, Marc Aureliu și Seneca, căci demersul său are și o pronunțată finalitate morală. El nu are însă un sistem filosofic și estetic bine definit, ci se află în vecinătatea marilor idei ale umanității în chip intuitiv, pe cale empirică. Nu este, aşadar, un „poeta doctus”, strivit sub povara tomurilor îngălbene, ci un adept al trăirilor existențiale, al „feliei de viață”. De fapt, multe pagini din carte au aspect de însemnări zilnice, de confesiuni, din care se elimină însă efemerul, anecdoticul, pentru a se exprima adevăruri cu un grad mai mare de generalitate.

Întregul volum este dominat de ideea tragicului condiției umane, motivul thanatic revenind, în chip obsesiv, în aforismele lui Arthur Porumboiu: „Și cum aș putea să înlătur moartea care-și cere cu râvnă în fiecare zi partea?”, „Un sarcofag lucrat în aur nu te apără de moarte”, „Când moare un Poet se strică ceva din armonia lumii”; „Ce ne rămâne? Țărâna usoară a trupurilor care se duc...”. Ultimul aforism are rezonanțe biblice, amintindu-ne de cuvintele adresate de Dumnezeu lui Adam: „Căci țărâna ești și în țărâna te vei întoarce” (Vechiul Testament. Geneza. 3. 19). De fapt, în cuprinsul volumului, autorul parafrazează și alte precepte biblice, spre exemplu: „Sabia aduce sabie. De aceea Isus în marea-i Înțelepciune a zis: „Bagă sabia în teacă, Petre!” (Noul Testament. Evanghelia după Ioan. 18. 11).

Dar Arthur Porumboiu nu este un resemnat, un fatalist, el rămâne un luptător până în ultima clipă a vieții, căci, după cum spune Seneca, „a trăi înseamnă a lupta” (Vivere est militare – Epistulae ad Lucilium, 96). Acest lucru se vede mai ales în „poemele gnomice”: „Lupta mea a fost înversunată”: „Nu cu secunda mă lupt,/ ci cu mine”.

Poetul nu face elogiu senectuții, ci, dimpotrivă, aceasta îl însășimântă mai mult decât moartea: „Un bătrân ne produce aproape întotdeauna un sentiment de repulsie și spaimă. De ce? Pentru că el ne arată ce vom deveni”; „Indiscutabil, cea mai mare mizerie de pe pământ este bătrânețea”. Ce departe suntem de optimismul lui Cicero din De senectute și a lui Seneca, din Epistulae ad Lucilium! Aceste spunea, într-una din scrisorile lui Luciliu (12): „S-o strângem la piept și să iubim această bătrânețe, căci, dacă știi s-o prețuiești, e plină de desfășări. Când poamele se trec, sunt mai gustoase ca oricând (...).

Orice plăcere își păstrează la sfârșit tot ce-i mai dulce într-însa. Cea mai frumoasă parte a vieții e cea care coboară la vale și totuși nu-i la marginea prăpastiei".

Arthur Porumboiu pledează, în spirit rousseauist, pentru reîntoarcerea la Natură, pentru primitivism, pentru maximă simplitate, prin abandonarea tehnicismului contemporan excesiv: „Tehnicismul ne îndepărtează de Natură, și cred că oamenii vor reacționa. De altfel, în Artă se și observă o întoarcere la Natură, la lucrurile simple, „primitive”. Eu visez o vreme când vom părăsi „cuștile de sticlă și beton” și vom merge în păduri și-n peșteri. Vom dori aer de munte și nu aer condiționat. Vom dori fructe culese direct din pom, nu fructe din pungi de plastic. Vom umbla desculți și fericiți prin țărână. Ne vom plimba, tipând de bucurie, prin ploaie, lăsând-o să ne mângâie fruntea și umerii. Vom fugi de zgomotele ascuțite ale „orașelor tentaculare” și vom sorbi cu lăcomie foșnetul pădurii”.

Dar majoritatea aforismelor, reflecțiilor cuprinse în Întelepciunea Ascetului alcătuiesc o mică „Ars poetica”, în care autorul își expune punctul de vedere privind actul de creație, forța exercitată de „Poesia” asupra unui destin uman. Poezia este considerată un travaliu cotidian, o stare de spirit permanentă, o condiție „sine qua non” a existenței creatorului: „O zi fără Poezie ar fi ca și cum mi s-ar lua aerul și din pupile mi s-ar extrage imaginile”: „Poezia e mai puternică decât moartea, însă numai atunci când e chemată să-nvingă propria-i moarte cu care se naște”. Așadar, Pesis-ul poate învinge Thanatos-ul, extincția fizică a creatorului.

Se emit multe judecăți de ordin estetic, autorul glosând pe marginea noțiunilor de „frumos”, de „artă” etc. Nu lipsesc accesele de suprem orgoliu, egolatria: „Pentru că m-am născut genial, nu pot să scriu un vers prost”.

Deși obsedat de ideea implacabilului sfârșit, poetul are încredere nemărginită în imortalitatea „Pesis”-ului, în perenitatea Cuvântului: „Eu nu putrezesc fiindcă niciodată cuvântul nu putrezește”; „Poezia este victoria supremă în fața neantului”.

Cu două mii de ani în urmă, Horațiu exclama, într-una din Odele sale (Carmina, III, 30): „Nu voi muri întreg, o mare parte / din mine fi-va mai presus de moarte”.

Nicolae Spătarul Milesu, **Manual sau Steaua Orientalui strălu-**
cind Occidentului. Carte cu multe întrebări foarte de folos pentru
multe trebi ale credinței noastre, Ediție îngrijită, introducere, tabel bi-
obibliografic, text stabilit, traducerea textului latin, note și comentarii
de Traian S. Diaconescu, Iași, Institutul European, 1997.

Sub egida Institutului European din Iași, a fost inaugurată seria **România Orientalis**, coordonată de Gheorghe Drăgan și Traian S. Diaconescu, cu lăudabilul scop de a oferi publicului „texte antice, medievale și moderne (originale și traduceri) privind spațiul românesc în contextul culturii europene”. Primul volum al acestei serii cuprinde **ENCHIRIDION sive Stella Orientalis Occidentali splendens**, lucrare originală, în limba latină, a lui Nicolae Spătarul Milesu, și **Carte cu multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinței noastre**, o traducere în limba română a acestuia, din opera apocrifă, în grecește, a Sfântului Athanasie cel Mare.

Volumul debutează cu o introducere intitulată „Nicolae Spătarul Milesu și spiritul culturii europene”, în care este prezentată, pe scurt, figura de savant umanist a acestuia, în contextul renașterii culturale românești din secolul al XVII-lea. După enumerarea scrierilor sale în limba română și în limba latină (a mai scris și în limbile greacă și rusă), sunt schițate circumstanțele istorice, politice și culturale în care au apărut lucrările din acest volum. Nicolae Spătarul Milesu este prezentat aici ca om politic și cărturar, portretul său fiind completat prin mărturiile unor politicieni și savanți occidentali care l-au cunoscut.

Notele din finalul introducerii sunt o utilă trimitere la bibliografia referitoare la operele Spătarului și la exegiza acestora, dar și la unele aspecte ale culturii secolului al XVII-lea.

Urmează apoi un amplu *Tabel biobibliografic* și o *Notă asupra ediției*, în care se face un scurt istoric al editării operei lui Nicolae Spătarul Milesu, sunt oferite date referitoare la manuscrisul traducerii în românește a acestuia (nota 11, pagina 29), de asemenea, sunt însăși, cu obiectivitate, meritele volumului și punctele în care calitățile acestuia pot fi îmbunătățite.

Prima operă prezentă în acest volum este unica scriere originală în limba latină a Spătarului, al cărei titlu complet este **ENCHIRIDION sive Stella Orientalis Occidentali splendens, id est, Sensus Ecclesiae Orientalis, scilicet Graecae, DE TRANSUBSTANTIATIONE**

CORPORIS DOMINI, aliisque controversis a Nicolao Spadario Moldavo-lacone, Barone ac olim Generali Wallachiae, Conscriptum Holmiae anno 1667, mense Febr. (MANUAL sau Steaua Orientului strălucind Occidentului, adică Sensul Bisericii Orientale sau Grecești DESPRE TRANSSUBSTANTIEREA TRUPULUI DOMNULUI și alte controverse de Nicolae Spătarul Moldavo-lacon, Boier și fost General al Valahiei, scris la Stockholm, în anul 1667, luna februarie).

În cuvântul introductiv către cititori, autorul *Manualului* subliniază intenția sa de a descrie caracteristicile religiei ortodoxe, cu scopul de a arăta detașarea acesteia de ideile inovatorilor (Novatores), care doreau să înfăptuiască o operă de reînnoire a Bisericii Catolice, prin prisma Bisericii Ortodoxe. Spătarul își precizează poziția diferită față de Novatores încă de la început, încheindu-și capitolul introductiv cu un citat din *Epistola către Tit* a Sfântului Pavel, în care se solicită evitarea „omului eretic”(haereticum hominem) de către adevăratul credincios.

Manualul debutează prin a considera ereziile drept o modalitate de a face mai strălucitor adevărul credinței, aşa cum în *Către arhontele Antioh*, lupta contra diavolului se dă spre biruința și cinstea celor care îl iubesc pe Dumnezeu (pagina 146). Împotriva atitudinilor eretice, cele două Biserici au luptat ca un corp comun (*omnes communis mater Ecclesia Orientalis et Occidentalis sociis viribus impugnarunt*), adoptând aceeași intoleranță față de cei care răspândeau idei socotite eretice. Se susține această idee prin evocarea figurii lui Chiril Lucaris, patriarh al Constantinopolului, executat ca eretic.

Sunt prezentate apoi convingerile teologice ale Ortodoxiei, prin care se arată clar detașarea acesteia de noua erzie (protestantă). În primul rând, Biserica Orientală percepse taina împărtășirii cu trupul și sângele Domnului Isus Christos în mod substanțial, ca pe un ritual tainic și sublim, interzis cercetărilor raționale, opunându-se ereticilor, care negau transsubstanțierea în pâine și vin, ca moment fundamental al liturghiei creștine. În al doilea rând, Novatores nu recunosc autoritatea episcopală și, fapt important, taina preoției, din care cauză Biserica Orientală îi consideră eretici și îi anatemizează. În al treilea rând, ereticii, numiți ironic „înțelepții acestui secol”(*sapientes huius saeculi*), nu recunosc acțiunea catarctică a posturilor, pe care Biserica Ortodoxă le respectă, în contextul ritualurilor sacre, transmise din generație în generație. De asemenea, în contrast cu religia ortodoxă, acești eretici resping ordinul călugăresc și reprezentările iconografice ale lui Isus Christos, ale Sfintei Fecioare și ale sfintilor. Ultimele două obiceiuri, specific ortodoxe, la care se oprește autorul *Manualului*, sunt acela al pomenirii frecvente a morților și acela prin care, în Duminica Ortodoxiei (care este prima duminică a Postului Paștilor), patriarhul

excomunică și anatemizează toate ereziile și pe toți ereticii care se opun doctrinei transsubstanțierii. Aici Spătarul precizează cu diplomatie că patriarhul Constantinopolului este susținut, în acțiunea să antieretică, de reprezentanți ai autorităților laice, ca și de arhiepiscopi și episcopi, adică de autoritățile religioase locale, pe care Novatores nu le recunosc, deci încă o dată ei apar ca incompatibili cu Biserica Ortodoxă.

Finalul *Manualului* este o apologie a superiorității intelectuale și morale a Sfinților Părinți și o chemare la credință, netrecută prin filtrul interogațiilor sofistice, în sfânta taină a cuminăcării.

Întreaga prezentare a autorului este erudită, cu dese referiri la textul biblic și istoria bisericii, până în contemporaneitate.

Desi a fost precedată de o ediție în limba română, apărută în revista „*Ortodoxia*”, X, 1958, avându-l ca editor și traducător pe Al. Ciurea, s-a considerat (pe bună dreptate) că este necesară o nouă ediție, într-un tiraj mai bogat și cu o traducere revizuită și îmbunătățită (nota 4, pagina 27). Sugeram o revedere a traducerii, la pagina 36, rândurile 7-9, deoarece este, poate, prea liberă:

„....ut paucis expromerem quid Ecclesia Orientalis sentiat de corpore Domini. Quid de reliquis? De quibus obiter, et non absque emolumento?”-----„... ca să exprim pe scurt ce crede Biserica Orientală despre trupul Domnului, despre transsubstanțierea săvârșită și despre celelalte <probleme>”(pag. 37).

Sintagma „transsubstanțierea săvârșită” nu își găsește corespondent în textul latin; de asemenea, nu a fost tradusă propoziția „De quibus obiter, non absque emolumento”. Propunem traducerea: „... ca să exprim pe scurt ce crede Biserica Orientală despre trupul Domnului. Ce <crede> despre celelalte <probleme>? Despre acestea <voi vorbi> pe scurt și nu fără folos”. Mai atragem atenția asupra tipăririi greșite a termenului *transsubstanțiere* în mai multe locuri, începând cu foaia de titlu.

În ceea ce privește situația următoare (pagina 48, rândurile 10-12), este cu siguranță o eroare de tipar, care trebuie îndreptată:

„Et ab Apostolis per manum impositionem consecrati sunt primi Episcopi, et ab his successores usque ad haec nostra tempora”----- „Și primii episcopi au fost sfinții până în vremea noastră”. (pagina 49, rândurile 10-11), în loc de „Și de către Apostoli au fost sfinții, prin punerea mâinii, primii episcopi, și de către aceștia succesorii <lor>, până în timpurile noastre”.

Cea de-a doua parte a volumului cuprinde traducerea, în limba română, a lui Nicolae Spătarul Milescu din opera atribuită Sfântului Athanasie cel Mare Διάλογοι περὶ τῆς τοίαδος, cu titlul complet *Carte cu multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale cre-*

dinței noastre tălmăcită de Nicolae Spătarul de pre limba grecească pre limba noastră proastă rumânească, întru trecutul anilor de la Hristos 1661, în luna lui ghen[arie], 10 dni. De fapt, este vorba despre două scrieri ale Sfântului Athanasie: ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, ΑΡΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΑΔΕΞΑΝΔΡΙΑΣ, ΕΤΕΡΑΙ ΤΙΝΕΣ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ, în versiunea lui Nicolae Spătarul Milesu Întrebări despre Sfânta Treime ale Sfântului nostru Părinte Atanasie, Arhiepiscopul Alexandriei, și ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ Ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, Πρὸς Ἀντίοχον αρχοντα, περὶ πλείστων καὶ ἀναγκαίων ζητημάτων, τῶν ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἀποδουμένων, καὶ παρὰ πᾶσι Χριστιανοῖς γινώσκεσθαι ὄφειλομένων, în traducerea Spătarului, <Răspunsuri> ale svântului nostru marelui Athanasie, patriarhul Alexandriei, către Antioh Boiarinul, pentru multe și de treabă întrebări care sunt neînțelese întru Sfânta Scriptură <și folositoare cunoașterii pentru toți creștinii>.

Prima scriere, Întrebări despre Sfânta Treime, este prezentată pe patru coloane, cea dintâi fiind varianta originală, în limba greacă veche, atribuită lui Athanasie cel Mare (sec. IV), a doua, versiunea lui Nicolae Spătarul (sec. XVII), a treia, traducerea, în limba română, făcută de călugării Gherontie și Grigorie (sec. XVIII), cu titlul „Despre Dumnezeu a celui întru sfinți părintelui nostru Athanasie cel Mare arhiepiscopul Alexandriei Întrebări oarecare”, și ultima, varianta în limba latină din *Patrologie* (ed. J.P. Migne, sec. XIX), cu titlul „*Sancti patris nostri Athanasii archiepiscopi Alexandriae, Quaestiones aliae*”. Autorul scrierii utilizează metodă maieutică, pentru a pune în discuție douăzeci de probleme de natură teologică. Întrebările la care se răspunde cu ajutorul textelor sacre sunt următoarele:

1. Ce iaste Dumnezeu?
2. Pentru ce să zice Dumnezeu Dumnezeu și nu într-alt chip?
3. Dară câți dumnezei sunt?
4. Dară de vreme ce iaste un Dumnezeu, pentru care lucru zicem noi, cum credem noi, un Dumnezeu în trei fețe,*[au în trei obraze, au în trei staturi]*, adeca Părintele, Fiul și Duhul Sânt, care lucru iaste că sunt trei, nu iaste unul: pentru aceia ne învață, cum vom crede și întru Dumnezeu, și în trei fețe să credem ce are dumniziirea? Pentru căci foarte iaste lucru acesta minunat, un Dumnezeu să aibă trei fețe *[au obraze, au staturi]*!
5. Ce iaste a Sfintei Troițe? Ce iaste a Părintelui? Ce iaste a Fiului?
6. La dumnezeire câte firi mărturisești?
7. Câte sfaturi mărturisește la dumnezeire?

8. Pentru ce să chiamă Părintele Părintele?
9. Dar Fiul pentru ce?
10. Dar Duhul Sfânt?
11. Câte pricini pui la Dumnezeu?
12. La Sfânta Troiță, [pentru aceste trei obraze], care iaste întâiu; [Părintele, au Fiul, au Duhul Sfânt]?
13. Ce iaste neînceput?
14. Iește-ne și acesta lucru: cum Fiul și Cuvântul lui Dumnezeu naște den Părintele, că acesta iaste un lucru minunat.
15. Și Sfântul Duh cum iase dela Părintele?
16. Oare Dumnezeu încape-se într-un loc, au ba?
17. Voiu să știu ce iaste acesta Hristos?
18. Dară ce lipsă avu Fiul ca pentru să se împelitească și pre pământ să umble?
19. Și în ce chip iaste fecioara să nască și iarăși să rămâie fecioară? Această minune foarte ne îngrozește.
20. Iară acestea toate pre rând bine le-ai arătat. Spune-mi dară și aceasta: Pentru care lucru Dumnezeu nu spăsi pre om fără de împelitare, ce luo trup și se împelita pentru a noastră mântuire?

Deoarece nu este o operă originală a Spătarului, interesează mai puțin conținutul acestoria, și mai mult amprenta personală a traducătorului. Chiar de la primul răspuns, se detașează de o traducere *ad litteram*, prezintând etimologia cuvântului *Dumnezeu*: [pre limba greceasca *Theos*, iara pre limba letineasca *deus*, iara rumânește sa chiama Dumnezeu, care nume iaste luat dela letinie, în ce chip și mai jumătate de limba rumâneasca luata dela letini, letinii iara au luat dela greci, ca după limba jidoveasca cea greceasca – elineasca iaste]. (p. 66 și 68).

Uneori preferă un citat biblic mai larg decât cel din textul grecesc: „Eu am zis: dumnezei veți fi și fii Celui de sus toți. [Iara voi ca niste oameni murind, și ca unul dintre boiai cadet], care prorocie sa zicem pentru toti oamenii]. Alteori face o traducere rezumativă: „Iara acestea toate pre rând bine le-ai atatat. Spune-mi dară și aceasta: Pentru care lucru Dumnezeu nu spasi pre om fara de împelitare, ce luo trup și se împelita pentru a noastră mântuire”. (p. 120), în comparație cu monahii Gherontie și Grigorie, care traduc cu exactitate: „Iată acestea toate o, Dumnezeescule Părinte, cu buna potrivire ne-ai învățat pre noi. Dar însă te rugăm ca să ne tâlcuiești noua și această nedumerire: De ce n-au învățat singura Dumnezeirea pre om și nu l-au mântuit pre el fără de trup? Și pentru ce au voit să se îmbrace cu trup?” (p. 121); „Voiu să știu ce iaste acesta Hristos?” (p. 104), față de traducerea celor doi călugări: „Iată întrebare te întreb pre tine, iar tu răspunde mie.

Ne-ai învățat pre noi despre Sf. Treime, cum că este Dumnezeu în trei ipostasuri și cum că este Tata și Fiul și Sf. Duh, iar acum te întreb pre tine, Hristos acesta, cine este? Pentru aceasta voesc să știu". (p. 107).

Oferă variante de traducere pentru *τοια προσωπα*: „un Dumnezeu în trei fețe [au în trei obraze, au în trei staturi]”; „un Dumnezeu să aibă trei fețe [au obraze, au staturi]”. (p. 70).

Sunt situații în care Spătarul nu se oprește la traducere, ci și interpretează fragmentul respectiv: „Neînceput sa zice un lucru ce iaste mai nainte de începutura. [Deci Dumnezeu nu are începutura, ci iaste mai nainte de început]” (p. 98); „Pentru aceia Minunat întru faptele lui iaste Dumnezeu’,[pentru caci sa zica cuvântul acesta iaste minunat’, adeca faptele ce face sunt de minunat]”.(p. 112).

Destul de frecvente sunt lămuririle suplimentare, inserate în traducere: „și în ce chip naște [raza din soare și] lumina din lumânare, și foc din foc, aşa se naște și Fiiul dela Părintele;[aciastea socotește și pentru nașterea Fiiului lui Dumnezeu]”.(p. 100); „Iara [dela Adam] vom începe pentru împelitarea Fiiului lui Dumnezeu [ce se chiiama] Hristos”.(p. 104); „Deci sa chiama unsu, adeca Hristos [pre limba elineasca] că pentru căci s-au împelitat Fiiul și Cuvântul lui Dumnezeu”.(p. 106); „... iara văzând acesta lucru diavolul [ce sa înțelege pre limba greceasca cel pârâs] și zavistuind...”(p. 108); „Când ratăci omul, nu birui diavolul dumneziei, ci omenia [și aşa au aruncat întru pacat]”.

La sfârșitul unor pasaje sau al unor răspunsuri, apar anunțuri conclusive, care nu aparțin autorului, ci traducătorului: „[Pentru aceia vine-se creștinului bun a crede întru toate, că aşa zice Scriptura. Căruia i se cuvine cinstea și mărirea în vecia vecilor. Amin.]”(p. 80); „[Pentru aceia sa chiama Hristos]”(p. 106); „[Iată că ţi sa dezleagă minunea.]”(p. 112); „[Vezi cum sa află margaritariu.]”(p. 116).

Am atras atenția asupra acestor fenomene, pentru a stabili dorința traducătorului de a pătrunde în spiritul textului, mai mult decât în litera lui, sprijinindu-se, în acest scop, pe erudiția și pe talentul său scriitoricesc.

În cea de-a doua scriere, intruziunile personale ale Spătarului sunt mult mai rare, fiind preferată o traducere *ad litteram*. Această operă, intitulată *Către arhontele Antioh*, este prezentată în varianta originală, în limba greacă veche, atribuită Sfântului Athanasie, în versiunea românească a lui Nicolae Spătarul Milescu și în traducerea în limba latină din *Patrologie*, cu titlul „*Sancti patris nostri Athanasii archiepiscopi Alexandriae, ad Antiochum principem, de multis et necessariis in divina Scriptura controversis, quas nemo Chriastianus ignorare debet*”.

Sunt supuse discuției, prin aceeași metodă ca și în scrierea anterioară, în douăsprezece întrebări și răspunsuri, o serie de probleme te-

ologale:

1. Crezând și noi și fiind botezați întru Svânta Troiță de o fire, și zicând Părintelui Dumnezeu, aşijdirea Fiiului lui Dumnezeu și Svântului Duh iarăși Dumnezeu, în ce chip nu le zicem lor trei dumnezei, ci numai unul singur Dumnezeu? Și în vreme ci unui singur Dumnezeu ne închinam, ivit lucru iaste cum într-o monarhie credem, adeca într-un obraz, și aşa suntem jidovi. Iarăși, sa vom zice iar trei dumnezei, ivit lucru iaste cum suntem elini, zicând cum sunt mulți dumnezei. Noi unui Dumnezeu ne închinam cu credința. Ce cuprins iaste cuvântul și pricina credinții?(p. 130, 132).

Răspunsul (valabil și pentru a patra întrebare din prima scriere, p. 70), se află prin credința, nu prin cercetare: „Ce crede în Părintele, nu cerca lucrul”.(p. 134).

2. De unde cunoaște omul cum s-au botezat și au luat Duhul Svânt [Isaiia zice către Dumnezeu], fiind prunc la svântul botez?(p. 136).

Răspunsul este cunoscut numai de către cel botezat, care indiferent de vîrstă, este capabil să simtă reînnoirea sa spirituală: „sufletul celui adevărat creștin... pricepe pentru bucuria trupului sau cum botezându-se au luat Duh Svânt”.(p. 136).

3. Când, și de unde și cum se făcăruă îngerii?(p. 138).

Răspunsul este preluat din opera *Panarion* a lui Epifanie, arhiepiscopul Ciprului, care demonstrează, comentându-l pe Pavel Samostat, că îngerii au fost creați în același timp cu cerul și cu pământul, prin forța Cuvântului.

4. De unde cunoaștem cum îngerii să fie zidiți, că lucru ca acesta la cartea *Bitiei* la *Svânta scriptură* nu sa arată?(p. 138: Răspunsul se bazează pe *Psalmul CXLVIII*, 25, susținând că îngerii au apărut pentru a demonstra forța Puterii Divine în lupta contra înclinației către idoli a omenirii.

5. Dar oare pentru firea lumii acesteia ce iaste sunt, au din alte firi? (p. 140).

6. Oare cu cât să fie mai multu îngiri decât oameni?(p. 140). Răspunsurile la aceste două întrebări respectă diversele teorii, subliniind natura superioară a îngerilor.

7. Firea îngirilor ci iaste osibila de a diavolilor?(p. 142).

Firea este aceeași pentru toți, liberul arbitru („voia”) este cel care îl deosebește de cel bun de păcătos.

8. Câte cete, și firi îngerești câte sunt?(p. 142).

Citându-l pe Dionisie Areopagitul, Sf. Athanasie enumera

nouă cete și categorii de îngeri.

9. Câte cinuri sunt?(p. 142).

La această întrebare, răspunsul este lăsat liber, prin mai multe citate biblice.

10. Când și pentru ce cazu diavolul, pentru căci povestesc unii că nevrând să se închine lui Adam căzu din cer (p. 144).

Se răspunde că diavolul a fost creat înaintea lui Adam, iar pedepsirea lui este o consecință a semeției sale.

11. Dară pentru ce îl ierta Dumnezeu a dodei (=a război, nota 26, p. 153) firea omenească?(p. 146).

Răspunsul este acela că existența diavolului face remarcabile acțiunile adevărăților credincioși: „... diavolul pricinind se face biruinței și cununilor și cinstei celora ci iubesc pre Dumnezeu”(p. 146).

12. Căzând diavolul din ceriu, cum scrie la Iov, cum veniră îngerii lui Dumnezeu să stea naintea lui Dumnezeu și diavolul în mijlocul lor?(p. 146).

Se răspunde că diavolul a fost o creație pământeană. Aici se încheie (brusc) copia traducerii lui Nicolae Spătarul Milesu, deși nu și a originalului grec.

Pe lângă aceste două texte atribuite Spătarului, primul original în limba latină, al doilea o traducere din greaca veche în românește, volumul mai cuprinde două versiuni de traducere a rugăciunii *Tatăl nostru*, foarte asemănătoare. Una a fost dăruită, în 1667, lui Georg Stiernhielm și a fost publicată în *De linguarum origine*, Stockholm, 1671. Cea de-a doua a fost donată de Milesu, în 1669, la Constantinopol, capelanului Thomas Smith, care, în 1683, a depus manuscrisul la Biblioteca Bodleiana din Oxford.

În ceea ce privește notele și comentariile asupra textului latin și asupra traducerii românești ale Spătarului, suntem avertizați că acestea se vor orienta către precizarea lacunelor, rezumărilor, interpolărilor și a lecțiunii greșite a copistului, fără a se insista asupra problemelor filologice și dogmatice. Totuși, se atrage atenția către jocul de cuvinte „bazat pe schimbarea vocalei o din otoc *la fel* în v din vioc *fiu*” și se face un comentariu atât filologic, cât și dogmatic (nota 10, p. 151). De asemenea, este explicat termenul *teopashiti* (nota 15, p. 155), se subliniază calitățile literare ale textului (nota 6, p. 151), sunt făcute trimiteri la sursele bibliografice ale lui Milesu, sunt date informații despre Chiril Lucaris și Gavril Vlasios (notele 24, 25, p. 61) etc.

Această ediție trebuie totuși revizuită (am vorbit deja despre câteva probleme de traducere a *Manualului*), deoarece ceea ce este marcat, în textul Spătarului, cu indicele 30 (p. 124) corespunde notei 29 (p. 152), iar nota 30 nu există. O altă observație este aceea că trebuie co-

rectată *Tabla de materii*, în care este consemnată, pentru scrierea *Către arhontele Antioh*, traducerea monahilor Gherontie și Grigorie”, în loc de varianta latină din *Patrologie*.

Meritul acestui volum este incontestabil, deoarece opera lui Nicolae Spătarul Milescu este foarte puțin cunoscută și comentată (pentru că screrile sale în limba maternă nu sunt decât traduceri din greaca veche, iar opera originală *Enchiridion* a fost redactată în limba latină). Aceasta este unul dintre primii noștri savanți care a orientat cultura românească spre umanismul occidental, este, de asemenea, primul traducător din screrile patristice în limba română, aşadar o editare filologică a întregii sale opere se impune cu necesitate.

ÎNSEMNĂRI PE MARGINEA CĂRȚII „TRAGEDIA NAVELOR STRUMA ȘI MEFKURE”

Tragedia emigrantilor evrei, pieriți în apele Mării Negre, în vremea ultimului război mondial, trebuie cunoscută, e necesar să fie scrisă și rescrisă. Un act, un episod al acestei tragedii îl constituie scufundarea a două nave plecate din portul Constanța spre Istanbul. Ele transportau emigranți evrei plecați din România cu destinația Palestina.

De ce o astfel de tragedie nu trebuie uitată? Pentru că viețile curmate atunci pe mare se adaugă celor foarte multe care au trecut în neagra veșnicie datorită holocaustului, și pentru că asemenea atrocități nu trebuie să se mai repete în prezentul și viitorul omenirii.

Deoarece ei nu au avut parte de mormânt este bine să le facem loc de veci în memoria generațiilor de azi și de mâine. În acest sens, ziaristul și scriitorul Oliver Lustig, de origine evreu ardelean, el însuși deținut, în tinerețe, în lagărele naziste ale morții, în finalul romanului „Martorii n-au dreptul să tacă”, conchidea, prin glasul eroului principal al narăriunii: „Pentru victimele holocaustului evreiesc nu s-a găsit de-a lungul și de-a latul Europei pământ unde să fie îngropate. Arși în crematorii, cenușa celor șase milioane de evrei a fost dusă de Vistula spre mările și oceanele lumii, spulberată de vânturi peste câmpiiile și pădurile bătrânului nostru continent. Neavând parte de mormânt, ei nu se pot odihni decât în memoria omenirii. De aceea omenirea nu trebuie să-i uite,[...] avem datoria sacră să nu lăsăm să li se piardă amintirea.[...] Atât timp cât voi putea ține stiloul în mâna voi continua să scriu despre cei care au rămas pentru totdeauna acolo, ca să nu fie uitați... Voi scrie cu sentimentul că îi ajut să iasă din gropile comune, din mlaștinile în care au fost înecați, de sub munții de cenușe, din râurile de sânge și îi aşez să-și doarmă netulburați de nimeni și de nimic somnul de veci în memoria omenirii”.

Cartea lui Șerban Gheorghiu servește, și ea, neuitării evreilor pieriți în cele două tragedii navale și umane, tragedii care constituie subiectul demersului său editorial.

Scriitorul constănțean a scris și de această dată o carte document. El recidivează. Dintre cele 16 volume editate de el, această carte este a treia în care documentarea istorică este în prim plan. Prima de acest

gen, „Incendiu la bord”, apărută în 1994, în Editura „Muntenia”, este apreciată de Ana Blandiana astfel: „Autor al unor volume de versuri (pe care le-am recomandat cu emoție la timpul apariției lor) și al unor jurnale de bord, Șerban Gheorghiu a fost de-a lungul anilor scriitor și ofițer de marină cu egală dăruire și neoboseală.

Revine acum cu povestea senzațională a salvării unei nave în flăcări, întâmplări în care solidaritatea devine eroism, curajul soluție de supraviețuire, iar poezia suspans”.

A doua carte document este consacrată eforturilor pe care le-a făcut autorul pentru descoperirea, în Italia, la Palermo, a urmelor pământești ale marelui căturar și om politic român Nicolae Bălcescu. Despre această scriere intitulată „De la Ipotești la Palermo” (Editura „Leda”, Constanța, 1995) reputatul istoric academician Dan Berindei scria: „Una din tragediile istoriei noastre din secolul trecut a fost și pierderea mormântului lui Bălcescu, în sensul neputinței identificării lui.[...]

Ofițerul de marină Șerban Gheorghiu, are meritul de a fi deschis problema, punând din nou în discuție chestiunea locului unde s-ar afla rămășițele lui Bălcescu; revenind la Cimitirul Cappuccinilor, a impulsionat reluarea în <<forță>> a cercetărilor, el fiind primul român care a xerografiat și reprodus adnotațiunea din registrul decedaților, aducând în țară certificatul de deces al lui Nicolae Bălcescu”.

Având asemenea ascendențe literare, nu este de mirare că Șerban Gheorghiu a reușit o documentare amplă despre Struma și Mefkure, o inspirată inserare în carte a informațiilor culese, o palpitantă înfățișare a derulării evenimentelor încheiate tragic pe mare. Numeroasele materiale de arhivă, bine selectate-documente ale căptăniei portului Constanța, liste cu cei decedați în tragedie, comunicări scrise ale instituțiilor abilitate cu siguranța navigației etc., dau valoare deosebită cărții.

Șerban Gheorghiu nu se dezice nici de spiritul său poetic: în paginile lucrării sunt imagini lirice ale nemărginirilor albastre, dar și o poveste de dragoste plină de lirism ai căror protagoniști, Adelina și Max, se cunună la bordul lui „Struma” și rămân uniți întru neființă pământească după acele momente de groază pricinuite de scufundarea navei în februarie 1941.

Dacă despre „Struma” s-a mai scris, relatările din cartea lui Ș. Gheorghiu despre „Mefkure” poartă și pecetea ineditului.

Arsene Maria a scris, cu mulți ani în urmă, cartea „Struma”. Despre ea, unul din participanții la evenimente – contraamiralul Constantin Necula crede că este tributară ficțiunii. La Șerban Gheorghiu ficțiunea este mult împinsă pe plan secund.

În revista „Marea Noastră”, editată de Liga Navală Română au

apărut mai multe articole bine documentate semnate de autorul cărții pe care o prezentăm acum, și câteva interesante însemnări memorialistice ale comandanțului militar al remorcherului care a condus „Struma” până dincolo de barajele de mine – locotenentul pe atunci Constantin Necula.

În anul 2001, Stelian Tănase a realizat un documentar video de lung metraj – de două ore transmis pe părți (două părți) de postul de televiziune Antena 1. Unii istorici și unii marinari au mai multe observații critice la adresa scenariului acestui film.

În legătură cu împrejurările scufundării moto-velierului „Mefkure”, la clubul de Istorie Navală al filialei Constanța a Ligii Navale Române s-a desfășurat o interesantă dezbatere, pe marginea unei Anexe la o carte. Este vorba despre Anexa 5 (intitulată: „Cauzele care au dus la scufundarea moto-velierului MEFKURE pe data de 05 august 1944 de către submarinul sovietic SCI-215) din cartea „Pierderi ale inamicului Flotei Maritime Militare pe teatrul de luptă din Marea Neagră în perioada 1941-1944”, de S.V. Bogatârev, R.I. Lavințev și A.V. Ovcarenco (Editura ARHIV-PRES, Kiev, 1998).

O privire de ansamblu asupra emigrărilor prin porturile românești spre Palestina a evreilor în perioada 1938-1944, asupra condițiilor politico-militare și de siguranță a navegației, asupra restricțiilor și pre-cauțiilor impuse de starea de război existentă în Marea Neagră este realizată bine în capitolul VII („Marina Regală Română și transporturile umanitare cu emigranți evrei”) din cartea „Glorie și dramă. Marina Regală Română. 1940-1945” de Jipa Rotatu și Ioan Damaschin, Editura „Ion Cristoiu”, București. Este bine de citit acest capitol pentru a vedea contextul general al evenimentelor, pentru evitarea unor concluzii pri-pite ce ni s-ar putea induce de citirea cărții lui Șerban Gheorghiu, pentru înțelegerea comportamentului, uneori rigid, al autorităților portuare și al poliției din Constanța.

Cei doi autori ai cărții „Glorie și dramă” conclud că: „Tragedia navelor STRUMA și MEFKURE nu pot fi imputate părții române, și nici chiar celei germane. Ele se datorează în exclusivitate submarinistilor sovietici care, nerespectând legile războiului pe mare au scufundat cele două nave ducând la pieire peste o mie de persoane aflate fără apărare”.

Lucrarea „Tragedia navelor STRUMA și MEFKURE” este întâi de toate o carte document, postată solid în calea uitării a ceea ce nu trebuie uitat.

Dintr-o regretabilă eroare sub textul Cuvântului înainte al cărții (intitulat ARGUMENT) apare semnătura mea. Este evident că ACEST TEXT aparține autorului. O dovedă o constituie și următoarele fraze, de la pagina 7: „Cercetarea sau aventura de a scrie această carte s-a consu-

mat în interior, în labirintul unor confruntări și reflexii pe care melancolia exagerată și privirea de gheăță n-au încetat să și le dispute.

Rezultatul nu poate să aibă decât valoarea fidelității față de oamenii captivitatei de odinioară a marii drame maritime. Încolo, nici nu știu drept ce anume poate fi luat un VOLUM pe care L-AM SCRIS UITÂND că genurile literare își au legile lor.

ACEST BREVIAR ÎL OFER cititorilor, fără a încerca SĂ VIOLEZ cronologia ori SĂ MODIFIC, prin zadarnice intervenții de chirurgie facială, tragedia de la 24 februarie 1942. În primul rând din respect pentru dispăruți, EU N-AM FACUT DECÂT să mai amintească denumirea de „Struma” și „Mefkure”, împlinindu-mi o datorie de pie-tate”.

Este limpede că eu nu puteam afirma că AM SCRIS acest volum uitând de rigorile genurilor literare.

Și stilul este al regretatului meu fost bun amic Șerban Gheorghiu. Cele scrise în introducerea cărții sub titlul „Argument” trebuia să poarte semnătura AUTORUL.

Fiind, deci, vorba de o eroare, fac aici cuvenita îndreptare.

